

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый журнал для общественных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE

FILOSOFICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
PRAHA

2011

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v r. 2004. Vydáván:

- Vysokou školou evropských a regionálních studií České Budějovice, Česká republika
- Filosofickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. Praha, Česká republika
- ve spolupráci s jihočeskou pobočkou České společnosti pro politické vědy České Budějovice, Česká republika

AUSPICIA

A peer-reviewed journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004. Published by:

- College of European and Regional Studies České Budějovice, Czech Republic
- Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Czech Republic, v.v.i. Prague, Czech Republic
- in cooperation with the South Bohemian office of the Czech Society of Political Science České Budějovice, Czech Republic

*Toto číslo časopisu je věnováno
RNDr. Růženě Ferebauerové
a JUDr. et PaedDr. Věře Švejdové,
přednášejícím Vysoké školy
evropských a regionálních studií,
k jejich významným
životním jubileím.*

S přáním všeho nejlepšího

kolegyně a kolegové

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 837, fax: 00420 386 116 824, auspicio@vsers.eu, předmět: Auspicia, <http://www.vsers.cz/manazereo.php>. Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok: 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Tisk: Tiskárna JIE s.r.o. Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Prosinec 2011. Časopis je financován VŠERS. ISSN 1214-4967

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 837, fax: 00420 386 116 824, auspicio@vsers.eu, subject: Auspicia, <http://www.vsers.cz/manazereo.php>. Issued twice a year. Orders will be taken over the phone at the editor's office. The annual subscription fee is 200 CZK. Payment: by invoice (based on an order). Type: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Print: Tiskárna JIE s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. December 2011. This journal is financed by VŠERS. ISSN 1214-4967

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Dr. Lubomír **PÁNA**, Ph.D.

Členové · Members

Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; prof. JUDr. Vilém **KAHOUN**, Ph.D.; Mgr. Magdalena **MALECHOVÁ**, Ph.D.; doc. Karol **MURDZA**, Ph.D.; doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc.; JUDr. Bohuslav **PETR**, Ph.D. (v z. Mgr. et Bc. Josef **KŘÍHA**); doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; prof. PaedDr. Gabriel **ŠVEJDA**, CSc., dr. h. c.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předseda redakční rady · Chairman of the Editorial Board

prof. PaedDr. Gabriel **ŠVEJDA**, CSc., dr. h. c.

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Technický redaktor · Technical Editor

Dr. Milena **BEROVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard **ŘÍHA**

PhDr. Christopher Erwin **KOY**, M.A., Ph.D. (*USA*)

Redaktor ruských textů · Russian Language Editor

Jekatěrina Anatoljevna **ANISIMKOVA** (*Russia*)

Redaktor německých textů · German Language Editors

Mgr. Magdalena **MALECHOVÁ**, Ph.D.

Dorothea **CUCE** (*Germany*)

Členové mezinárodní redakční rady (23) · Members of the International Editorial Board (23)

prof. **ALEFIRENKO** Nikolaj Fjodorovič, DrSc. (Belgorodskij gosudarstvennyj universitet, Belgorod, *Rossija*)

Ing. **BEDNÁŘOVÁ** Petra, Ph.D. (Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, *ČR*)

Ing. et Mgr. **BRABEC** Martin, Ph.D. (Filosofický ústav AV, Praha, *ČR*)

prof. Ing. **DUFINEC** Imrich, Ph.D. (Vysoká škola bezpečnostního manažérstva, Košice, *Slovensko*)

doc. JUDr. **HEJDA** Jan, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

doc. Ing. **HOLÁTOVÁ** Darja, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

mjr. Mgr. **KAVAN** Štěpán, Ph.D. (Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, *ČR*)

doc. Mgr. **KOROSTENSKI** Jiří, CSc. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

Dr. **MOSKVIN** Dmitrij Jevgenjevič, Ph.D. (Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, *Rossija*)

Ing. **NOVOTNÝ** Jakub, Ph.D. (Vysoká škola polytechnická, Jihlava, *ČR*)

doc. Dr. **PÁNA** Lubomír, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

JUDr. **PETR** Bohuslav, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

prof. **POČTOVJUK** Andrij Borisovič, Ph.D. (Kremenčuskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, *Ukrajina*)

JUDr. Ing. **PROUZA** Daniel, Ph.D. (Krajský soud, České Budějovice, *ČR*)

Dr. **ROUČEK** Libor (Parlement européen, Bruxelles, *Belgique*)

JUDr. **SVATOŠ** Roman, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)

Ing. et Mgr. **SVOBODA** Jan, M.A. (Filosofický ústav AV, Praha, *ČR*)

prof. PhDr. **SZARKOVÁ** Miroslava, CSc. (Ekonomická univerzita, Bratislava, *Slovensko*)

doc. Ing. **ŠVIHLOVÁ** Dana, PhD. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, *Slovensko*)

doc. PhDr. **VALEŠ** Lukáš, Ph.D. (Newton College, Brno, *ČR*)

PhDr. **VOBOŘIL** Ladislav, Ph.D. (Univerzita Palackého, Olomouc, *ČR*)

doc. PhDr. **VYCHODILOVÁ** Zdeňka, CSc. (Univerzita Palackého, Olomouc, *ČR*)

doc. MUDr. **ZVĚŘINA** Jaroslav, CSc. (Univerzita Karlova, Praha, *ČR*)

OBSAH

EDITORIAL	11
1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ	
EVROPSKÁ INVESTIČNÍ POLITIKA	13
<i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	
VÝVOJ ZAHRANIČNÍHO OBCHODU VE VYBRANÝCH STŘEDOEVRÓPSKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1994–2010	21
<i>Michal STEININGER – Luboš SMUTKA – Ondřej ŠKUBNA – Mansoor MAITAH</i>	
SILNIČNÍ INFRASTRUKTURA JAKO NÁSTROJ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE SR	35
<i>Eva IVANOVÁ – Jana MASÁROVÁ</i>	
ČESKÉ BUDĚJOVICE A JEJICH REGIONÁLNÍ PŮSOBNOST: DOJÍŽDKA ZA PRACÍ A JEJÍ ZMĚNY V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ MEZI ROKY 1991 A 2001	43
<i>Stanislav KRAFT – Michal VANČURA</i>	
LOKALITA JAKO NÁSTROJ MANAGEMENTU MUNICIPALIT PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ	49
<i>Petr ŘEHOR</i>	
SPOLUPRÁCE OBCÍ V MIKROREGIONU A OBČANSKÁ PARTICIPACE	53
<i>Pavla VARVAŽOVSKÁ</i>	
PRAKTICKÉ KOMUNITY A JEJICH INTEGRACE DO ORGANIZAČNÍHO PROCESU	59
<i>Klára MARGARISOVÁ – Kateřina ŠTASTNÁ – Lucie STANISLAVSKÁ</i>	
PRÁVNÍ VĚDOMÍ JAKO FAKTOR PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ	64
<i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	
POZNATKY Z DISCIPLINÁRNÍ ODPOVĚDNOSTI NA SLOVENSKU PODLE „SLUŽEBNÍ PRAGMATIKY“	70
<i>Vladimír GECELOVSKÝ</i>	
DEMOGRAFICKÉ CHOVÁNÍ OBYVATELSTVA STÁTŮ EVROPSKÉ UNIE – PODOBNOSTI A ROZDÍLY	73
<i>Jana MARENČÁKOVÁ – Katarína MICHALICOVÁ</i>	
MOBILITA PRACOVNÍCH SIL V EVROPSKÉ UNII A V ČESKÉ REPUBLICE	91
<i>Miroslava VLČKOVÁ</i>	
DOPADY EKONOMICKÉ RECESE NA TRH PRÁCE Z POHLEDU GENDEROVÝCH ODLIŠNOSTÍ	97
<i>Lucia SZABOVÁ</i>	
VIRTUÁLNÍ INTEGRACE	100
<i>Karel SLINTÁK</i>	
APLIKACE PROCESŮ PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ V MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNICÍCH	109
<i>Jaroslav VRCHOTA – Marie DUSPIVOVÁ</i>	
ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V MALÝCH PODNICÍCH	113
<i>Radim DUŠEK</i>	
HODNOCENÍ EFEKTIVITY VYBRANÝCH MLÉKÁRENSKÝCH SPOLEČNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE	116
<i>Jaroslav SVOBODA – Monika FICOVÁ</i>	
NÁSTROJE PODPORY MALOOBCHODNÍHO PRODEJE POTRAVIN V OBDOBÍ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE	120
<i>Aleš HES – Kateřina KOVÁŘOVÁ – Ivana HESOVÁ</i>	
MOBILE MARKETING A JEHO APLIKACE V RÁMCÍ MHD SE ZAMĚŘENÍM NA SPECIFIKACI A POSTOJE CÍLOVÝCH SKUPIN	126
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
SOUČASNÝ VÝVOJ POJISTNÉHO TRHU NEŽIVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ V ČESKÉ REPUBLICE	130
<i>Petra MOLKOVÁ – Jan MOLEK</i>	
ÚROKOVÉ SAZBY – FAKTORY FORMOVÁNÍ JEJICH VÝŠE NA FINANČNÍCH TRZÍCH	139
<i>Bohuslav ČÍŽEK – Josef BRČÁK</i>	
2 POLITOLOGIE	
ROLE NÁSILÍ V KONCEPTUALIZACI DĚTSTVÍ V EVROPSKÉ A AFRICKÉ SPOLEČNOSTI	144
<i>Štěpán STRNAD</i>	
SOCIÁLNÍ STRUKTURA A JEJÍ PROJEKCE DO VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ V KOMUNÁLNÍCH VOLBÁCH – PŘÍPADOVÁ STUDIE MĚSTA ŽATCE	150
<i>Radek KOPŘIVA – Jan ČOPÍK</i>	

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

MECHANISMUS OBCHODNÍCH KVÓT V RÁMCI KJÓTSKÉHO PROTOKOLU V ZEMÍCH EU, PROBLÉMY A VYHLÍDKY OBCHODU NA UKRAJINĚ	158
<i>Jekatěrina PRJACHINA</i>	
JADERNÁ ELEKTRÁRNA TEMELÍN A KRAJINNÝ RÁZ	162
<i>Ivan RYNDA – Michael BARTOŠ – Drahomíra KUŠOVÁ – Jan TĚŠITEL</i>	
K PROBLEMATICE HODNOCENÍ KVALITY VYSOKÝCH ŠKOL V ČR	168
<i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDAL</i>	
HODNOCENÍ PROGRAMŮ ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU: POSTUP HODNOCENÍ A JEHO APLIKACE	172
<i>Martin LUŠTICKÝ – Martin MUSIL – Tomáš KINCL – Vladislav BÍNA</i>	
NÁVRHY OBČANŮ ČESKOBUDEJOVICKA NA ZMĚNY VE VÝKONU PŘENESENÉ PŮSOBNOSTI OBCÍ	180
<i>Pavel ROUSEK – Marek VOCHOZKA</i>	
UDRŽITELNÝ ROZVOJ A ENDOGENNÍ FAKTORY REGIONU V SOUVISLOSTI S REGIONÁLNÍM MANAGEMENTEM	184
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
POSTAVENÍ NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE VE VÝUCE	188
<i>Lenka HRUŠKOVÁ – Kamila ZELINKOVÁ</i>	
POETICKÉ DOPISY NÁRODŮ SOUDRUHU STALINOVÍ: K SOVĚTSKÉ NÁRODNOSTNÍ POLITICE	193
<i>Julia Sergejevna PODLUBNOVA</i>	

4 RECENZE

JAN KAVAN – ZDENĚK MATĚJKA – ALEXANDR ORT: DIPLOMACIE	199
<i>Jan GREGOR</i>	
Karel B. MÜLLER (ed.) – Šárka LABOUTKOVÁ – Petr VYMĚTAL: LOBBING V MODERNÍCH DEMOKRACIÍCH	202
<i>Jan GREGOR – Lubomír PÁNA</i>	
JIRÍ DUŠEK – LUBOMÍR PÁNA: ZDRAVÁ MĚSTA A MÍSTNÍ AGENDA 21	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
Pavel ŠTRACH: MEZINÁRODNÍ MANAGEMENT	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	

5 VARIA

(informační texty, diskuse, zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, jubilea)

MEZINÁRODNÍ VĚDECKÁ KONFERENCE UDRŽITELNÝ ROZVOJ V PODMÍNKÁCH EKONOMICKÉ KRIZE	206
<i>Jan GREGOR</i>	
„POLITIKŮM“ POD 30 VSTUP ZAKÁZAT!	208
<i>Jan GREGOR – Štěpán STRNAD</i>	
„NEÚSPĚŠNÁ“ DEMOKRATIZACE IRÁKU	210
<i>Petr KALA</i>	
ZVLÁDÁNÍ STRESOVÝCH STAVŮ U STUDENTŮ VYSOKÉ ŠKOLY	214
<i>Vladislav KUKAČKA</i>	
SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO ČASOPISU AUSPICIA Č. 2/2011, PRŮBĚH A VÝSLEDKY RECENZNÍHO ŘÍZENÍ	217
SEZNAM AUTORŮ PŘÍSPĚVKŮ DO 8. ROČNÍKU ČASOPISU AUSPICIA (2011)	220
CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM	224
FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU	239

CONTENTS

EDITORIAL	11
1 (PUBLIC) ADMINISTRATION	
EUROPEAN INVESTMENT POLICY	13
<i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	
SELECTED CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES' FOREIGN TRADE DEVELOPMENT 1994–2010	21
<i>Michal STEININGER – Luboš SMUTKA – Ondřej ŠKUBNA – Mansoor MAITAH</i>	
ROAD INFRASTRUCTURE AS FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT OF SR	35
<i>Eva IVANOVÁ – Jana MASÁROVÁ</i>	
CITY OF ČESKÉ BUDĚJOVICE AND ITS REGIONAL SCOPE: COMMUTING TO WORK – CHANGES BETWEEN 1991 AND 2001	43
<i>Stanislav KRAFT – Michal VANČURA</i>	
LOCALITY AS MANAGEMENT TOOL OF REGIONAL DEVELOPMENT IN MUNICIPALITIES	49
<i>Petr ŘEHOŘ</i>	
COOPERATION BETWEEN MUNICIPALITIES IN MICROREGION AND CIVIC PARTICIPATION	53
<i>Pavla VARVÁŽOVSKÁ</i>	
COMMUNITIES OF PRACTICE AND THEIR INTEGRATION IN ORGANISATIONAL PROCESS	59
<i>Klára MARGARISOVÁ – Kateřina ŠTÁSTNÁ – Lucie STANISLAVSKÁ</i>	
LEGAL CONSCIOUSNESS AS BUSINESS CLIMATE FACTOR	64
<i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	
FINDINGS FROM DISCIPLINARY LIABILITY IN SLOVAKIA ACCORDING TO „STAFF PRAGMATICS“	70
<i>Vladimír GECELOVSKÝ</i>	
DEMOGRAPHIC BEHAVIOUR OF INHABITANTS IN EU MEMBER STATES – SIMILARITIES AND DIFFERENCES	73
<i>Jana MARENČÁKOVÁ – Katarína MICHALICOVÁ</i>	
LABOUR FORCE MOBILITY IN THE EUROPEAN UNION AND IN THE CZECH REPUBLIC	91
<i>Miroslava VLČKOVÁ</i>	
IMPACTS OF ECONOMIC RECESSION ON LABOUR MARKET FROM GENDER DIFFERENCES PERSPECTIVE	97
<i>Lucia SZABOVÁ</i>	
VIRTUAL INTEGRATION	100
<i>Karel SLINTÁK</i>	
APPLICATION PROCESS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	109
<i>Jaroslav VRCHOTA – Marie DUSPIVOVÁ</i>	
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN SMALL-SIZED ENTERPRISES	113
<i>Radim DUŠEK</i>	
EFFICIENCY OF CHOSEN DAIRY ENTERPRISES IN THE CZECH REPUBLIC	116
<i>Monika FICOVÁ – Jaroslav SVOBODA</i>	
RETAIL SALES PROMOTION TOOLS IN PERIOD OF ECONOMIC CRISIS	120
<i>Aleš HES – Kateřina KOVÁŘOVÁ – Ivana HESOVÁ</i>	
PUBLIC TRANSPORT AND APPLICATION OF MOBILE MARKETING ACCORDING TO TARGET SEGMENTS' ATTITUDE	126
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
CURRENT DEVELOPMENT IN NON-LIFE INSURANCE MARKET IN THE CZECH REPUBLIC	130
<i>Petra MOLKOVÁ – Jan MOLEK</i>	
INTEREST RATES – FACTORS INFLUENCING THEIR FINAL VALUES IN FINANCIAL MARKETS	139
<i>Bohuslav ČÍŽEK – Josef BRČÁK</i>	
2 POLITICAL SCIENCE	
ROLE OF VIOLENCE IN CHILDHOOD CONCEPTUALIZATION IN EUROPEAN AND AFRICAN SOCIETY	144
<i>Štěpán STRNAD</i>	
SOCIAL STRUCTURE AND ITS PROJECTION INTO VOTING BEHAVIOUR IN COMMUNAL ELECTIONS – CASE STUDY OF TOWN ŽATEC	150
<i>Radek KOPŘIVA – Jan ČOPÍK</i>	

3 SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

MECHANISM OF TRADE QUOTAS WITHIN KYOTO PROTOCOL IN EU COUNTRIES, PROBLEMS AND PROSPECTS OF TRADING IN THE UKRAINE	158
<i>Ekaterina PRYAKHINA</i>	
NUCLEAR POWER PLANT TEMELÍN AND LANDSCAPE CHARACTER	162
<i>Ivan RYNDA – Michael BARTOŠ – Drahomíra KUŠOVÁ – Jan TĚŠITEL</i>	
SOME PROBLEMS RELATED TO QUALITY ASSESSMENT OF CZECH HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	168
<i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDAL</i>	
EVALUATION OF TOURISM DEVELOPMENT PROGRAMMES: EVALUATION PROCEDURE AND ITS APPLICATION	172
<i>Martin LUŠTICKÝ – Martin MUSIL – Tomáš KINCL – Vladislav BÍNA</i>	
PROPOSALS OF ČESKÉ BUDĚJOVICE CITIZENS OF CHANGES IN FUNCTION OF DELEGATED POWERS OF MUNICIPALITIES	180
<i>Pavel ROUSEK – Marek VOCHOZKA</i>	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENDOGENOUS FACTORS OF REGION IN CONNECTION WITH REGIONAL MANAGEMENT	184
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
ROLE OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN TEACHING	188
<i>Lenka HRUŠKOVÁ – Kamila ZELINKOVÁ</i>	
POETRY LETTERS OF NATIONS TO Stalin AND PROBLEM OF SOVIET NATIONAL POLICY	193
<i>Julia Sergeyevna PODLUBNOVA</i>	

4 REVIEWS

JAN KAVAN – ZDENĚK MATĚJKA – ALEXANDR ORT: DIPLOMACY	199
<i>Jan GREGOR</i>	
KAREL B. MÜLLER (ED.) – ŠÁRKA LABOUTKOVÁ – PETR VYMĚTAL: LOBBING IN MODERN DEMOCRACIES	202
<i>Jan GREGOR – Lubomír PÁNA</i>	
JIRÍ DUŠEK – LUBOMÍR PÁNA: HEALTHY CITIES AND LOCAL AGENDA 21	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
Pavel ŠTRACH: INTERNATIONAL MANAGEMENT	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	

5 VARIOUS

(information texts, discussion, information about conferences, scholarly and specialized activities, jubilees)

INTERNATIONAL SCHOLARLY CONFERENCE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ECONOMIC CRISIS	206
<i>Jan GREGOR</i>	
„POLITICIANS“ UNDER 30 – NO ENTRY!	208
<i>Jan GREGOR – Štěpán STRNAD</i>	
„UNSUCCESSFUL“ DEMOCRATIZATION OF IRAQ	210
<i>Petr KALA</i>	
STRESS COPING AMONG UNIVERSITY STUDENTS	214
<i>Vladislav KUKAČKA</i>	
LIST OF REVIEWERS OF AUSPICIA No 2/2011 SCIENTIFIC ARTICLES, REVIEWING PROCESS AND RESULTS	217
LIST OF AUTHORS OF CONTRIBUTIONS OF THE 8TH VOLUME OF AUSPICIA (2011)	220
CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS	229
JOURNAL SUBSCRIPTION FORM	240

СОДЕРЖАНИЕ

РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ	11
1 (ОБЩЕСТВЕННОЕ) УПРАВЛЕНИЕ, АДМИНИСТРИРОВАНИЕ	
ЕВРОПЕЙСКАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА	13
<i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	
РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ В ИЗБРАННЫХ СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ В 1994–2010 ГГ.	21
<i>Michal STEININGER – Luboš SMUTKA – Ondřej ŠKUBNA – Mansoor MAITAH</i>	
ДОРОЖНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАК ИНСТРУМЕНТ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СЛОВАКИИ	35
<i>Eva IVANOVÁ – Jana MASÁROVÁ</i>	
ČESKÉ BUĎĚJOVICE И ИХ РЕГИОНАЛЬНАЯ РОЛЬ: ЕЗДА НА РАБОТУ И ЕЁ ИЗМЕНЕНИЯ В ТРАНСФОРМАЦИОННОМ ПЕРИОДЕ МЕЖДУ 1991 И 2001 ГГ.	43
<i>Stanislav KRAFT – Michal VANČURA</i>	
МЕСТО КАК ИНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТА МУНИЦИПАЛИТЕТОВ ДЛЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ	49
<i>Petr ŘEHOŘ</i>	
СОТРУДНИЧЕСТВО МУНИЦИПАЛИТЕТОВ В МИКРОРЕГИОНЕ И ГРАЖДАНСКОЕ УЧАСТИЕ	53
<i>Pavla VARVAŽOVSKÁ</i>	
ПРАКТИЧЕСКИЕ СООБЩЕСТВА И ИХ ИНТЕГРАЦИЯ В ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС	59
<i>Klára MARGARISOVÁ – Kateřina ŠTĀSTNÁ – Lucie STANISLAVSKÁ</i>	
ПРАВОВОЕ СОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ	64
<i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	
СВЕДЕНИЯ ИЗ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СЛОВАКИИ ПО «СЛУЖЕБНОЙ ПРАГМАТИКЕ»	70
<i>Vladimír GECELOVSKÝ</i>	
ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА – СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ	73
<i>Jana MARENČÁKOVÁ – Katarína MICHALICOVÁ</i>	
МОБИЛЬНОСТЬ РАБОЧИХ СИЛ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	91
<i>Miroslava VLČKOVÁ</i>	
СЛЕДСТВИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РЕЦЕССИИ НА РЫНКЕ ТРУДА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЙ	97
<i>Lucia SZABOVÁ</i>	
ВИРТУАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ	100
<i>Karel SLINTÁK</i>	
ПРИМЕНЕНИЕ ПРОЦЕССОВ ПЕРСОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	109
<i>Jaroslav VRCHOTA – Marie DUSPIVOVÁ</i>	
УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ НА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	113
<i>Radim DUŠEK</i>	
ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИЗБРАННЫХ МОЛОКОЗАВОДОВ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	116
<i>Jaroslav SVOBODA – Monika FICOVÁ</i>	
ИНСТРУМЕНТЫ ПОДДЕРЖКИ РОЗНИЧНОЙ ПРОДАЖИ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ В ПЕРИОД ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	120
<i>Aleš HES – Kateřina KOVÁŘOVÁ – Ivana HESOVÁ</i>	
МОБИЛЬНЫЙ МАРКЕТИНГ И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В РАМКАХ ГОРОДСКОГО ТРАНСПОРТА, НАПРАВЛЕННЫЙ НА СПЕЦИФИЦИРОВАНИЕ И ПОДХОД ЦЕЛЕВЫХ ГРУПП	126
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ СТРАХОВОГО РЫНКА НЕЖИЗНЕННОГО СТРАХОВАНИЯ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	130
<i>Petra MOLKOVÁ – Jan MOLEK</i>	
ПРОЦЕНТНЫЕ СТАВКИ – ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИХ РАЗМЕРА НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ	139
<i>Bohuslav ČÍŽEK – Josef BRČÁK</i>	
2 ПОЛИТОЛОГИЯ	
РОЛЬ НАСИЛИЯ В КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ДЕТСТВА В ЕВРОПЕЙСКОМ И АФРИКАНСКОМ ОБЩЕСТВАХ	144
<i>Štěpán STRNAD</i>	
СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ПОВЕДЕНИИ ИЗБИРАТЕЛЕЙ НА МУНИЦИПАЛЬНЫХ ВЫБОРАХ – ИССЛЕДОВАНИЕ НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ЖАТЕЦ	150
<i>Radek KOPŘIVA – Jan ČOPÍK</i>	

3 ИЗБРАННЫЕ РАБОТЫ ИЗ ДРУГИХ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

МЕХАНИЗМ ТОРГОВЫХ КВОТ В РАМКАХ КЬОТСКОГО ПРОТОКОЛА В СТРАНАХ ЕС, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ	158
<i>Ekaterina PRYAKHINA</i>	
АТОМНАЯ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ «ТЕМЕЛИН» И ЛАНДШАФТНЫЙ ХАРАКТЕР	162
<i>Ivan RYNDA – Michael BARTOŠ – Drahomíra KUŠOVÁ – Jan TĚŠITEL</i>	
К ПРОБЛЕМАТИКЕ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ВУЗОВ В ЧР	168
<i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDAL</i>	
ОЦЕНКА ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА: СПОСОБЫ ОЦЕНКИ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ	172
<i>Martin LUŠTICKÝ – Martin MUSIL – Tomáš KINCL – Vladislav BÍNA</i>	
ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЖИТЕЛЕЙ ОБЛАСТИ ЧЕШСКИХ БУДЕЙОВИЦ ПО ПОВОДУ ИЗМЕНЕНИЙ В ИСПОЛНЕНИИ ПЕРЕНЕСЁННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУНИЦИПАЛИТЕТОВ	180
<i>Pavel ROUSEK – Marek VOCHOZKA</i>	
УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И ВНУТРЕННИЕ ФАКТОРЫ РЕГИОНА В СВЯЗИ С РЕГИОНАЛЬНЫМ МЕНЕДЖМЕНТОМ	184
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
ПОЗИЦИЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ	188
<i>Lenka HRUŠKOVÁ – Kamila ZELINKOVÁ</i>	
ПОЭТИЧЕСКИЕ ПИСЬМА НАРОДОВ ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ: К ВОПРОСУ О СОВЕТСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ	193
<i>Julia Sergejevna PODLUBNOVA</i>	

4 РЕЦЕНЗИИ

JAN KAVAN – ZDENĚK MATĚJKA – ALEXANDR ORT: ДИПЛОМАТИЯ	199
<i>Jan GREGOR</i>	
KAREL B. MÜLLER (ED.) – ŠÁRKA LABOUTKOVÁ – PETR VYMĚTAL: ЛОББИРОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ СТРАНАХ	202
<i>Jan GREGOR – Lubomír PÁNA</i>	
JIRÍ DUŠEK – LUBOMÍR PÁNA: «ЗДОРОВЫЕ» ГОРОДА И ПРОЕКТ «LOCAL AGENDA 21»	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
PAVEL ŠTRACH: МЕЖДУНАРОДНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ	204
<i>Marie HESKOVÁ</i>	

5 РАЗНОЕ

(информационные тексты, дискуссии, новости с конференций, научных и специальных мероприятий, юбилей)

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА»	206
<i>Jan GREGOR</i>	
«ПОЛИТИКАМ» В ВОЗРАСТЕ ДО 30 ВХОД ЗАПРЕТИТЬ!	208
<i>Jan GREGOR – Štěpán STRNAD</i>	
«БЕЗУСПЕШНАЯ» ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ ИРАКА	210
<i>Petr KALA</i>	
ОВЛАДЕВАНИЕ СТРЕССОВЫМИ СОСТОЯНИЯМИ СТУДЕНТОВ ВУЗА	214
<i>Vladislav KUKAČKA</i>	
СПИСОК РЕЦЕНЗЕНТОВ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ „AUSPICIA“ № 2/2011, ПРОЦЕСС И ИТОГИ РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ	217
СПИСОК АВТОРОВ СТАТЕЙ В ВОСЬМОМ ВЫПУСКЕ ЖУРНАЛА „AUSPICIA“ (2011)	220
ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ	234
БЛАНК ПОДПИСКИ НА ЖУРНАЛ	240

EDITORIAL

Vážení čtenáři našeho časopisu!

Dané číslo časopisu drží primát v několika ohledech. Žádné z dosavadních 16 čísel nedosáhlo míry mezinárodnosti jako právě toto číslo: 43 % vědeckých příspěvků je totiž otištěno v cizích jazycích: angličtině (6), slovenštině (5), ruštině (1) a němčině (1). Celkově tedy v časopise nalezneme odborné texty v 5 jazycích. Dosud se též nikdy nestalo, aby současně 40 % vědeckých příspěvků (v sekcích 1.–3.) bylo výstupem z řešeného výzkumného záměru: jde o 12 článků z celkových 30.

Vědecké příspěvky v prvních třech sekcích časopisu opět prošly standardním složitým několikaměsíčním anonymním recenzním řízením a v lepším případě (část článků byla vyřazena) se téměř každého ze zde otištěných vědeckých článků dotkly větší či menší úpravy, doporučené 47 recenzenty v 1–3 recenzních posudcích na každý vědecký článek (celkem redakce obdržela 80 recenzních posudků z 27 většinou akademických pracovišť). **Podrobný Seznam recenzentů vědeckých článků do časopisu *Auspicia* č. 2/2011, průběh a výsledky recenzního řízení jsou jako vždy k nahlédnutí na konci časopisu. Všechny recenzní posudky jsou pak v tištěné podobě i elektronické podobě k nahlédnutí v archivu redakce vydavatele.**

Tematicky se v časopise zrcadlí zejména ekonomicko-správní, politologická, bezpečnostní, sociální, vzdělávací, ale i další oblasti vědního zájmu především českých a slovenských odborníků. Zveřejňované výsledky, často vycházející z praxe, mají obvykle nadregionální, univerzální působnost čili jsou široce využitelné českou i zahraniční vědou a společností obecně, nikoli pouze v Jihočeském kraji, odkud tradičně část autorů pochází. Jelikož jsou všechny příspěvky v procesu korektur šéfredaktorem detailně slovo po slovu pročteny a rozsáhle korigovány, lze na základě několikaleté osobní (ovšem subjektivní) zkušenosti říci, že se jejich kvalita stále kontinuálně zvyšuje.

Z hlediska uvedeného lze zřejmě konstatovat, že dané číslo časopisu je kvalitativně na zatím nejvyšší úrovni v historii vydávání časopisu.

Věříme, že úroveň a přínos jednotlivých příspěvků nadále ocení jak odborná, tak i odborně-laická veřejnost (např. politici, ekonomové, úředníci apod.), jak o tom nepřímo svědčí mj. stále častější citovanost článků, v našem časopise zveřejněných, i trvale se zvyšující zájem v něm publikovat.

Stále platí, že časopis je otevřen pro publikování všem zájemcům, kteří mohou nabídnout kvalitní příspěvky.

*Za redakci časopisu *Auspicia*
Jan Gregor, šéfredaktor*

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ, ADMINISTRATIVA · (PUBLIC) ADMINISTRATION

EURÓPSKA INVESTIČNÁ POLITIKA

European Investment Policy

Daniela NOVÁČKOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Zámerom tohto príspevku je reagovať na zmeny, ktoré prináša Lisabonská zmluva týkajúce sa investícií a posilnenia právomocí Európskej komisie v danej oblasti. Európska únia vytvorila nový model priamych investícií so zreteľom na spoločnú obchodnú politiku EÚ a na systém kontroly zlučiteľnosti bilaterálnych investičných dohôd, uzavretých členskými štátmi a tretími krajinami s relevantnou právnou úpravou EÚ, ktorý bude mať dopady pre zmluvnú prax. Príspevok v meritórnom rozsahu uvádza zábery európskej medzinárodnej investičnej politiky, ochranu zahraničných investícií na území Slovenskej republiky a formy štátnej pomoci a investičných stimulov poskytované z verejných zdrojov zahraničným investorom.

Kľúčové slová: spoločná obchodná politika – priame investície – bilaterálne investičné dohody – Európska komisia – Lisabonská zmluva

ABSTRACT: The aim of this paper is to reflect the investment related changes arising from the Lisbon Treaty as well as changes strengthening the competencies of the European Commission. The European Union has created a new model of direct investment with regard to the common trade policy of the EU and to the system of controlling the compliance of bilateral investment agreements concluded by the member states with the third countries, with the relevant legal regulation of the EU, which will have an impact on the treaty practice. The paper in its substance introduces the goals of European international investment policy, protection of foreign investment in the territory of the Slovak Republic, and the forms of state aid and investment incentives provided from public sources to foreign investors.

Key words: common commercial policy – direct investments – bilateral investment treaties – European Commission – Lisbon Treaty

ÚVOD

V súčasnom procese globalizácie, v dôsledku ktorého dochádza k ekonomickým a právnym zmenám, Európska únia hľadá riešenia na vzniknuté nové problémy týkajúce sa najmä ekonomickej globalizácie. Európska únia za týmto účelom prispôbila aj primárnu právnú úpravu a ustanovila nové pravidlá ustanovujúce efektívnejšie fungovanie Európskej únie a modifikujúce štruktúru inštitúcií Európskej únie. Uvedené zmeny sú zakotvené v Lisabonskej zmluve, ktorá mení pôvodnú primárnu právnú úpravu Európskej únie a Európskych spoločenstiev. Po pomerne zložitých rokovaniach a ratifikáciách v členských štátoch Európskej únie nadobudla platnosť 1. decembra 2009. Zmeny, ktoré prináša Lisabonská zmluva, umožňujú Európskej únii efektívnejšie realizovať svoje politiky zamerané na zabezpečenie hospodárskeho rastu,

konkurencieschopnosti a medzinárodného obchodu. Lisabonská zmluva reformuje systém fungovania Európskej únie a ustanovuje právomoci Európskej únie týkajúce sa rôznych oblastí, avšak významnou oblasťou, ktorá sa v meritórnom rozsahu mení, je aj spoločná obchodná politika. V dôsledku týchto právnych zmien členské štáty Európskej únie musia zabezpečiť a zosúladiť aj svoje národné systémy a mechanizmy v uvedenej oblasti. Špecifickosť tejto oblasti vychádza z požiadavky, aby európske investičné prostredie bolo transparentné a najmä, aby členské štáty prostredníctvom dvojstranných investičných dohôd nevytvárali neželané podmienky, ktoré by neboli v súlade s politikami Únie týkajúcimi sa investícií. Ak budeme vo svetle pravdy hodnotiť prínos týchto zmien, tak cieľom Európskej únie je zavedenie spravodlivých a rovnakých podmienok investovania na trhoch tretích krajín.

METODIKA A CIEĽ

Zámerom článku je poukázať na podstatné zmeny, ktoré prináša Lisabonská zmluva týkajúce sa politiky priamych zahraničných investícií. Tieto zmeny budú mať dopady aj pre samotné členské štáty Európskej únie. Vzhľadom na stanovený cieľ bola zvolená metodika analýzy a syntézy. Rozsah a hĺbka uskutocnenej právnej analýzy zodpovedajú stanoveniu cieľa článku. Pri spracovaní analýzy boli využité predovšetkým primárne právne predpisy Európskej únie, sekundárne právne akty EÚ, judikáty Súdneho dvora Európskej únie a vnútroštátne právne predpisy upravujúce nástroje štátu pre podporu a príliv investícií.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Na základe analytického skúmania zmien, ktoré ustanovuje Lisabonská zmluva so zreteľom na spoločnú obchodnú politiku EÚ, sme dospeli k záveru, že členské štáty Európskej únie musia zohľadňovať skutočnosť, že medzinárodné zmluvy o ochrane a podpore investícií musia byť v súlade s relevantnou právnou úpravou EÚ a musia zohľadňovať aj ciele investičnej politiky Európskej únie. Na základe uvedeného možno konštatovať, že Slovenská republika v dôsledku týchto zmien bude musieť zmeniť systém uzatvárania medzinárodných investičných dohôd a tak isto aj právne nástroje štátu podporujúce príliv zahraničných investícií.

Investície v kontexte Zmluvy o fungovaní EÚ

Lisabonská zmluva mení pôvodnú Zmluvu o Európskej únii, Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva (na Zmluvu o fungovaní Európskej únie) a Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu. Ide o dokument, ktorý prináša mnoho zmien a ovplyvňuje nielen politiky a činnosti členských štátov EÚ, ale aj obchodné a investičné vzťahy s tretími krajinami. Zmluva o fungovaní Európskej únie upravuje problematiku spoločnej obchodnej politiky v ustanovení článku 207. Obsahom uvedeného ustanovenia je, že „*spoločná obchodná politika vychádza z jednotných zásad, najmä vo vzťahu k úpravám colných sadzieb, uzavieraní colných a obchodných dohôd týkajúcich sa obchodu s tovarom a službami, k obchodným aspektom duševného vlastníctva, priamym zahraničným investíciám, zjednocovaniu liberalizačných opatrení, vývozných politiky, ako aj k opatreniam na ochranu obchodu, napríklad v prípade dumpingu a subvencií. Spoločná obchodná politika sa uskutočňuje v rámci zásad a cieľov vonkajšej činnosti Únie*“.¹ Znamená to, že súčasťou spoločnej obchodnej poli-

tiky sú aj priame zahraničné investície. Za priame zahraničné investície sa v zmysle smernice 88/361/ES považujú všetky zahraničné investície, ktoré slúžia na vytvorenie trvalých a priamych vzťahov s obchodnou spoločnosťou, ktorej sa poskytuje kapitál za účelom vykonávania hospodárskej činnosti a akcionár sa účinne podieľa na riadení a kontrole tejto spoločnosti.² Priame zahraničné investície tvoria súčasť svetového hospodárstva a zjednodušujú obchod a služby, ako aj globalizáciu podnikania. Ich spoločenský prínos je najmä v tom, že pozitívne vplyvajú na politiku zamestnanosti. Možno ich považovať aj za nástroje hospodárskeho rozvoja. Spoločná obchodná politika je realizovaná na základe colnej únie. Pričom vytvorením colnej únie Európska únia prispieva k harmonickému rozvoju svetového obchodu, postupnému zrušovaniu obmedzení medzinárodného obchodu a k priamym zahraničným investíciám.³ Zmluva o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEU“) zahŕňa priame zahraničné investície, na ktoré ale neexistuje jednotná definícia na úrovni členských štátov EÚ. Lisabonská zmluva, ale neupravuje v ustanoveniach o spoločnej obchodnej politike inštitút nepriamych investícií – portfóliových investícií, ktoré Súdny dvor ES (dnes EÚ) definoval ako nadobúdanie cenných papierov na kapitálovom trhu s cieľom iba investovať bez úmyslu ovplyvňovať riadenie a kontrolu podniku.⁴ Ide aj o investície, ktoré majú špekulatívnu povahu. Spoločná obchodná politika v zmysle článku 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie patrí do výlučnej pôsobnosti Európskej únie, čo možno zjednodušenie vyjadriť, že Európska únia má výlučnú právomoc v tejto oblasti.⁵ Európsky parlament a Rada sú oprávnené za účelom výkonu spoločnej obchodnej politiky prijímať riadnym legislatívnym postupom právne akty (článok 207 ods. 2 ZFEU). Aj ustanovenie článku 2 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie splnomocňuje Európsku úniu na prijímanie právnych aktov za účelom vykonávania politik patriacich do výlučnej pôsobnosti EÚ. Európska únia je splnomocnená, aby prijímala právne akty týkajúce sa spoločnej obchodnej politiky a aj investícií. Oblasť priamych investícií patrí ale aj do pôsobnosti členských štátov, ktoré uzatvárali a uzatvárajú bilaterálne investičné dohody o ochrane a podpore investícií (ďalej „BIT“). Ide o právomoc suverénnych a zvrchovaných štátov vstupovať do medzinárodných záväzkov. V danej súvislosti členské štáty uplatňujú pravidlá medzinárodného práva verejného. Vzhľadom k tomu, aby bola zabezpečená právna istota z pohľadu európskeho práva, Európska únia požaduje, aby platné a budúce bilaterálne investičné dohody boli v súlade s relevant-

¹ Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2010), Luxemburg, Úradný vestník, C 83 z 30. 3. 2010, ISSN 1725-5236, 403 s.

² Smernica Rady 88/361/EHS o vykonávaní článku 67 Zmluvy o EHS, Ú. v. L 178 z 24. júna 1988.

³ Zmluva o fungovaní Európskej únie (2010), Luxemburg, Úradný vestník, C 83 z 30. 3. 2010, ISSN 1725-5236, s. 139.

⁴ Právna vec C – 282/4 a C – 283/4, Komisia/Holandsko rozhodnutie z 26. septembra 2008, Zb.s.r. 2008, I-9141, ods. 19.

⁵ Zmluva o fungovaní Európskej únie (2010), Luxemburg, Úradný vestník, C 83 z 30. 3. 2010, ISSN 1725-5236, s. 51.

nou právnou úpravou EÚ. Cieľom novej investičnej politiky EÚ je zabezpečiť právnú istotu, zvýšenie konkurencieschopnosti, oživenie obchodných vzťahov a tým aj tvorbu a rast pracovných miest. Európska investičná politika v zmysle Lisabonskej zmluvy dostala novú dimenziu, čo neznamená, že jej vykonávanie nebude problematické. V zásade budeme hovoriť o spoločnej medzinárodnej investičnej politike, ktorá bola zavedená Lisabonskou zmluvou. V merite veci boli rozšírené právomoci Európskej únie (Komisie) v oblasti priamych zahraničných investícií. Priority Európskej únie, týkajúce sa spoločnej medzinárodnej investičnej politiky, majú vzhľadom na ciele EÚ nasledujúcu štruktúru:

- koordinácia medzi členskými štátmi EÚ a Európskou úniou;
- rešpektovanie zásad a cieľov vonkajšej činnosti EÚ;
- stanovenie štandardov ochrany investícií;
- zlepšenie podmienok prístupu na trh pre všetkých investorov z EÚ;
- dosiahnutie právneho súladu BIT s relevantnou právnou úpravou ES/EÚ;
- prijímanie opatrení za účelom presadzovania verejného záujmu;
- vyriešenie otázky rozhodovania sporov v oblasti investícií.

Ustanovenie článku 207 ods. 4 Zmluvy o fungovaní EÚ splnomocňuje Radu EÚ na to, že je oprávnená rokovať a uzatvárať dohody v oblasti obchodu so službami, obchodných aspektov duševného vlastníctva a v oblasti priamych zahraničných investícií. V uvedených prípadoch sa Rada uznáva jednomyselne, ak takéto dohody obsahujú ustanovenia, pre ktoré sa vyžaduje jednomyselnosť na prijatie vnútorných predpisov⁶. Pre aplikačnú prax to znamená, že akákoľvek dohoda upravujúca priame zahraničné investície, uzatvorená Európskou úniou, si vyžaduje jednomyselné schválenie v Rade, t.j. všetky členské štáty majú právo sa vyjadriť k textu takýchto dohód. Na to, aby dohoda nadobudla platnosť, je potrebný súhlas všetkých členských štátov. Európska únia na bilaterálnej úrovni uzavrela rokovania s Kóreou o Dohode o voľnom obchode, ktorá obsahuje okrem iného aj ustanovenia o prístupe na trh pre investorov a podniky⁷. Uvedená Dohoda o voľnom obchode okrem iného upravuje aj nový prístup na trh so službami a investíciami, oblasť práva duševného vlastníctva, verejného obstarávania, politiku hospodárskej súťaže a udržateľného rozvoja.

V súčasnosti medzi krátkodobé priority Európskej únie v danej oblasti patria:

- rokovania medzi EÚ a Kanadou o komplexnej dohode o hospodárskej a obchodnej spolupráci, ktorá obsahuje aj ochranu investícií;

- rokovania medzi EÚ a Indiou o rozsiahlej dohode o obchode a investíciách a iné.

Znamená to, že Európska únia vzhľadom na platný právny rámec začína využívať právomoci ustanovené v článku 207 Zmluvy o fungovaní Európskej únie a iniciuje uzatváranie dohód, ktoré obsahujú okrem iného aj ustanovenia o investíciách. V danej súvislosti ale treba brať na zreteľ aj skutočnosť, že priame zahraničné investície majú širšie súvislosti. Kľúčová je otázka miery medzinárodnoprávnej zodpovednosti Európskej únie a členských štátov. Európska únia je v medzinárodných vonkajších vzťahoch zastupovaná Európskou komisiou a má v pôsobnosti normotvorbu, t.j. je zodpovedná za právne akty prijímané za účelom regulácie vzťahov v oblasti medzinárodnej investičnej politiky v rámci Európskej únie. Členské štáty sú adresátmi týchto právnych aktov, a preto medzinárodnoprávnou zodpovednosť týkajúcu sa realizácie medzinárodnej investičnej politiky majú členské štáty. Vzhľadom na to, že zmluvnými stranami bilaterálnych investičných dohód sú členské štáty EÚ (pričom Európska únia usmerňuje členské štáty v procese prípravy a uzatvárania BIT), členské štáty EÚ majú medzinárodnoprávnou zodpovednosť za správne vykonávanie týchto dohód. Členské štáty EÚ majú aj medzinárodnoprávnou zodpovednosť za správne uplatňovanie primárnej a sekundárnej právnej úpravy Európskej únie so zreteľom na ciele vonkajšej politiky EÚ. Členské štáty EÚ sú zodpovedné aj za vyvlastnenie investície. Medzinárodnoprávna zodpovednosť členských štátov EÚ je daná medzinárodným zmluvným právom a právom Európskej únie.

Medzinárodná investičná politika na úrovni Európskej únie je:

- regulovaná Európskou úniou, ktorá je zodpovedná za reguláciu týchto vzťahov;
- vykonávaná členskými štátmi, ktoré sú zodpovedné za správne vykonávanie BIT a za správne uplatňovanie právnych aktov ES/EÚ.

Bilaterálne investičné dohody – všeobecná charakteristika

Bilaterálne investičné dohody o ochrane a podpore investícií prispievajú k obojstrannému rozvoju investícií a predovšetkým sú nástrojom právnej ochrany pred vyvlastnením alebo znárodnením. Uvedené dohody obsahujú protidiskriminačné ustanovenia typu doložka najvyšších výhod a princíp národného zaobchádzania. Doložka najvyšších výhod má vytvoriť vyrovnané podmienky pre všetkých zahraničných investorov chránené bilaterálnymi investičnými dohodami.⁸ Inštitút národného zaobchádzania má vytvoriť právne predpoklady pre rovnaké zaobchádzanie s domácimi a zahraničnými

⁶ Zmluva o fungovaní Európskej únie (2010), Luxemburg, Úradný vestník, C 83 z 30. 3. 2010, ISSN 1725–5236, s. 140.

⁷ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1292&format=HTML&aged=0&language=SK&guiLanguage=en>

⁸ UNCTAD.UNCTAD/ITE/IIT/30, Dispute Settlement: Investor – State (Riešenie sporov: Investor – štát), dostupné na www.unctad.org/Templates/Download.asp?docid=ščiz&lang+&intelte-mID=2314 z 23. 6. 2010.

investormi. Znamená to, že bilaterálne investičné dohody ustanovujú pravidlá rovnakého zaobchádzania s investíciami zmluvných strán. Podľa výroku Súdneho dvora ES v právnej veci C – 307/99 princíp národného zaobchádzania vyžaduje, aby členský štát, ktorý je účastníkom bilaterálnej investičnej dohody s tretími štátmi, priznával obchodným spoločnostiam so sídlom v inom členskom štáte výhody podľa danej dohody za tých istých podmienok, za ktorých tieto výhody priznáva obchodným spoločnostiam so sídlom v členskom štáte, ktorý je účastníkom tejto dohody.⁹ Bilaterálne investičné dohody obsahujú ustanovenia o spravodlivom a rovnakom zaobchádzaní s investíciami.

Zámerom bilaterálnych investičných dohôd je:

- zabezpečiť vhodné právne prostredie pre ekonomickú spoluprácu so zreteľom na investície investora;
- zabezpečiť spravodlivé a rovnaké zaobchádzanie;
- zabezpečiť priamy prístup k medzinárodnej arbitráži;
- zabezpečiť ochranu investícií investora (chránená je investícia zahraničného investora na území zmluvnej strany);
- zabezpečiť voľný pohyb kapitálu, zisku, dividend;
- zabezpečiť harmonickú medzinárodnú spoluprácu.

Bilaterálne investičné dohody sú medzinárodno-právnymi nástrojmi na liberalizáciu investícií a sú nástrojmi právnej istoty, ktorá je nevyhnutná pre správne investičné rozhodnutia z hľadiska dlhodobých cieľov investora.

Na území Slovenskej republiky sú investície chránené vnútroštátnou právnou úpravou – Obchodným zákonníkom a devízovým zákonom. Zámerom uvedenej právnej úpravy je ochrana investície investora a umožnenie podnikania zahraničných subjektov na území Slovenskej republiky. Slovenská republika má podpísaných a platných cca 50 bilaterálnych investičných dohôd, ktoré okrem iného upravujú aj inštitút ochrany investícií investora na území Slovenskej republiky. Stručne možno konštatovať, že ochrana investícií na území Slovenskej republiky má medzinárodnoprávny rozmer, pričom sú rešpektované aj medzinárodnoprávne záväzky vyplývajúce zo Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Znamená to, že ochrana investícií investora sa realizuje v súlade so zásadami medzinárodného práva verejného. Na základe informácií uvedených v Správe o svetových investíciách Konferencie Spojených národov o obchode a rozvoji z roku 2009, bolo štátmi sveta uzatvorených cca **2 676 BIT**¹⁰.

Tab. č. 1: Kompetencie členských štátov EÚ a Európskej únie v oblasti BIT.

Kompetencie členských štátov EÚ a Európskej únie v oblasti BIT	
Členské štáty EÚ	Európska únia
Majú v pôsobnosti uzatváranie, pozmenenie, vypovedanie a vykonávanie bilaterálnych dohôd o ochrane a podpore investícií, ktoré vytvárajú právne predpoklady na spravodlivé zaobchádzanie s investormi. BIT poskytujú právnu istotu, nepripúšťajú akékoľvek diskriminačné zaobchádzanie. V prípade vyvlastnenia investície vytvárajú právny priestor na účinnú a primeranú náhradu.	Požaduje od členských štátov, aby liberalizovali svoje kapitálové trhy a odstraňovali akékoľvek obmedzenia voľného pohybu kapitálu a platieb so zreteľom na priame a nepriame investície, a to nielen medzi členskými štátmi EÚ, ale aj medzi tretími štátmi (čl. 63 až 66 ZFEU). Pričom liberalizácia investičných vzťahov sa realizuje aj v kontexte ustanovenia článku 351 ZFEU. Problematika priamych zahraničných investícií je ustanovená aj v článku 207 ZFEU.

Na základe uvedených skutočností možno dospieť k záveru, že členské štáty EÚ a Európska únia majú rozdielne kompetencie a odlišnú mieru zodpovednosti v oblasti investícií, ale v zásade tieto subjekty majú spoločné ciele. Uvedené subjekty majú záujem vytvoriť pre investorov vhodné investičné stabilné prostredie, podporovať a rozvíjať investičnú politiku za účelom posilnenia konkurencieschopnosti a rozvoja európskeho hospodárstva a zaručujú voľný pohyb investícií.

Politika investícií, týkajúca sa členských štátov, je predmetom medzinárodných bilaterálnych investičných

dohôd. Avšak Európska únia požaduje od členských štátov, aby tieto bilaterálne investičné dohody boli v úplnom súlade s platnou právnou úpravou Európskej únie. Európska únia monitoruje právny súlad platných medzinárodných záväzkov členských štátov v danej oblasti. Nasvedčuje tomu aj rozhodnutie Súdneho dvora ES (dnes EU) v právnej veci C 205/06, C 246/06 a C 118/07, v ktorom Súdny dvor ES poukázal na skutočnosť, že bilaterálne investičné dohody uzatvorené Rakúskom, Švédskom a Fínskom neboli zlučiteľné so Zmluvou o založení Európskeho spoločenstva¹¹. Uve-

⁹ Právna vec C – 307/99 Compagnie de Saint-Gobian, Zweigniederlassung Deutschland / Finanzamt Aachen-Innenstadt, Zb.s.r. 1999, I-06161.

¹⁰ Európska komisia: Oznámenie Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu Hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov – Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike, Brusel 7. 7. 2010, KOM (2010)343, s. 5.

¹¹ Právna vec C 205/06 (rozhodnutie z 3. marca 2009), Ú.v. C 102 z 1. mája 2009, C 246/06, Ú.v. C 64 z 8. marca 2008, a právna vec C 118/07 (rozhodnutie z 19. novembra 2009), Ú.v. C 24 z 31. januára 2010.

deným členským štátom Súdny dvor ES uložil povinnosť dať do súladu sporné ustanovenia bilaterálnych investičných dohôd s platnou právnou úpravou ES/EÚ. V čase prístupových rokovaní musela aj Slovenská republika renegociovať Dohodu medzi Českou a Slovenskou Federatívnou Republikou a Spojenými štátmi americkými o vzájomnej podpore a ochrane investícií (ďalej len „dohoda s USA“), ktorá bola podpísaná 22. októbra 1991 vo Washingtone a nadobudla platnosť 19. decembra 1992. Uvedená dohoda bola pozmenená Dodatočným protokolom medzi Slovenskou republikou a Spojenými štátmi americkými k Dohode medzi Českou a Slovenskou Federatívnou republikou a Spojenými štátmi americkými o vzájomnej podpore a ochrane investícií.¹² Dôvodom renegociácie dohody boli najmä ustanovenia, ktoré neboli v súlade s ustanoveniami o voľnom pohybe kapitálu a platieb Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. Preambula tohto protokolu obsahuje okrem iného aj ustanovenie o tom, že dôvodom na zmenu pôvodnej investičnej dohody bolo uskutočnenie potrebných krokov na vyhlúčenie nezlučiteľnosti medzi Zmluvou o založení Európskeho spoločenstva. Niektoré pôvodné členské štáty Európskej únie neuzatvorili medzi sebou bilaterálne investičné dohody. Dôvodom neuzatvorenia týchto dohôd bola skutočnosť, že vnútroštátne právne predpisy týchto štátov a platná komunitárna (dnes úijná) právna úprava poskytovali a poskytujú vhodný právny rámec na podporu a vzájomnú ochranu investícií, až na výnimku medzinárodnej investičnej arbitráže. Európska komisia vo Výročnej správe Hospodárskeho a finančného výboru o voľnom pohybe kapitálu za rok 2006 vyzvala členské štáty, aby zvážili vykonávanie a platnosť bilaterálnych investičných dohôd, uzatvorených medzi členskými štátmi Európskej únie navzájom. Ide o odporúčanie, výsledkom ktorého by malo byť ukončenie platnosti bilaterálnych investičných dohôd, uzatvorených členskými štátmi Európskej únie navzájom. Vláda Českej republiky už prijala uznesenie č. 853 v roku 2008, upravujúce postup pri ukončovaní platnosti bilaterálnych investičných dohôd, ktoré uzatvorila Česká republika s členskými štátmi Európskej únie. Procedurálny postup ukončenia platnosti musí mať určité právne náležitosti a musí byť v súlade aj s medzinárodnoprávnymi zvyklosťami. V predmetnej súvislosti ale vyvstáva otázka tzv. ochranej lehoty, na základe ktorej je investícia investora chránená ešte 10 rokov od ukončenia platnosti bilaterálnej investičnej dohody. Ide o štandardné ustanovenie, ktoré je väčšinou upravené v záverečných ustanoveniach bilaterálnych investičných dohôd. Uve-

dené ustanovenie sa ako súčasť BIT nebude aplikovať, čo znamená, že po ukončení platnosti dohody investície nebudú chránené. Česká republika ukončila platnosť nasledujúcich bilaterálnych investičných dohôd so Slovenskom k 1. 5. 2004, s Talianskom k 30. 4. 2009, s Dánskom k 18. 11. 2009, s Maltou k 30. 9. 2010, so Slovinskom k 13. 8. 2010. Zrejme všetky členské štáty EÚ budú postupovať podobným postupom a investičná politika bude koordinovaná Európskou úniou prostredníctvom právnych aktov. Ako dôkaz nášho tvrdenia možno aplikovať pripravovaný návrh nariadenia o bilaterálnych investičných dohodách, na tvorbe ktorého sa podieľala aj Slovenská republika.

Bilaterálne investičné dohody v kontexte návrhu nariadenia

Pôvodná primárna právna úprava ES/EÚ oblasť investičných dohôd upravovala a v súčasnosti aj upravuje v ustanoveniach o voľnom pohybe kapitálu. Okrem primárnej právnej úpravy ES/EÚ politika investícií a medzinárodných zmlúv je upravená v rozhodnutí Rady z 9. októbra 1961 o štandardizácii trvania obchodných dohôd s tretími krajinami¹³, v rozhodnutí Rady zo 16. decembra 1969 o postupnej štandardizácii dohôd, týkajúcich sa obchodných vzťahov medzi členskými štátmi a tretími krajinami, a o prerokovaní dohôd Spoločenstva¹⁴, v rozhodnutí Rady ustanovujúcom kompletný postup pre dohody medzi členskými štátmi a tretími krajinami¹⁵.

Európska únia v nadväznosti na záväzky vyplývajúce z ustanovenia článkov 206, 207 a 351 Zmluvy o fungovaní Európskej únie pripravila nariadenie Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú prechodné opatrenia týkajúce sa bilaterálnych investičných dohôd medzi členskými štátmi a tretími krajinami. Nariadenia majú všeobecnú platnosť a sú záväzné vo svojej celistvosti a sú priamo uplatniteľné vo všetkých členských štátoch. Ide o všeobecne záväzné právne akty, ktoré sa vyznačujú záväznosťou a priamou uplatniteľnosťou vo všetkých členských štátoch EÚ. Nariadenia sú záväzné pre všetky členské štáty, ukladajú práva a povinnosti pre subjekty, ktorým sú adresované. Vzhľadom na právne účinky nariadení možno ich považovať za nástroje unifikácie právnych poriadkov členských štátov. Tieto právne akty členské štáty EÚ netransponujú do vnútroštátnych právnych poriadkov. Nariadenia vzhľadom na svoju právnu povahu sú často označované za európske zákony. Predmetný návrh nariadenia o bilaterálnych investičných dohodách upravuje povinnosti členských štátov EÚ týka-

¹² Dodatočný protokol medzi Slovenskou republikou a Spojenými štátmi americkými k Dohode medzi Českou a Slovenskou Federatívnou republikou a Spojenými štátmi americkými o vzájomnej podpore a ochrane investícií, Oznámenie MZV SR č. 552/2004 Z.z.

¹³ Rozhodnutie Rady z 9. októbra 1961 o štandardizácii trvania obchodných dohôd s tretími krajinami, Ú.v. ES L 71, zo 4. novembra 1961.

¹⁴ Rozhodnutie Rady zo 16. decembra 1969 o postupnej štandardizácii dohôd týkajúcich sa obchodných vzťahov medzi členskými štátmi a tretími krajinami o prerokovávaní dohôd Spoločenstva, Ú.v. ES L 326, z 29. decembra 1969.

¹⁵ Rozhodnutia Rady č. 393/74, ktorým sa ustanovuje komplexný postup pre dohody medzi členskými štátmi a tretími krajinami, Ú.v. ES L 208, z 30. júla 1974.

júce sa dohôd členských štátov EÚ a tretích krajín, t.j. upravuje vzťahy s nečlenskými štátmi v oblasti investícií.

Zámerom návrhu nariadenia je, aby bilaterálne investičné dohody s tretími krajinami boli v súlade s platnou právnou úpravou EÚ, t.j. najmä s ustanoveniami článkov 63 až 66 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Európska únia chce tento stav dosiahnuť zavádzaním spoločných postupov a pravidiel, týkajúcich sa revízie platných bilaterálnych investičných dohôd. Európska komisia je v zmysle článku 5 uvedeného návrhu nariadenia oprávnená preskúmať zlučiteľnosť platných a pripravovaných bilaterálnych investičných dohôd s právom EÚ a predkladať členským štátom odporúčania, aby odstránili sporné ustanovenia, resp. ich pozmenili. Až po odstránení nevyhovujúcich ustanovení BIT a po udelení povolenia Komisiou je členský štát oprávnený začať rokovania o uzavretí dohody o investíciách. Komisia má právo zúčastňovať sa aj na rokovaníach so zmluvnou stranou (článok 10 návrhu nariadenia). Predmetný návrh nariadenia zásadným spôsobom posilňuje právomoci Európskej komisie v zmysle článku 11 nasledovným spôsobom:

„Komisia udeľuje povolenie členskému štátu dohodu uzavrieť, zmeniť, doplniť a podpísať“.¹⁶

Ide o právomoc, ktorá v zmysle medzinárodného zmluvného práva bola v pôsobnosti členského štátu ako subjektu medzinárodného práva. Európska únia týmto nariadením ukladá členským štátom povinnosť konzultovať návrh novej BIT a dať do súladu platné BIT, uzatvorené s tretími štátmi, s relevantnou právnou úpravou ES/EÚ.

Tento postup Európskej komisie ale zabezpečí právnú istotu pre investorov z EÚ a z tretích krajín, so zreteľom na zlučiteľnosť dohody s relevantnými právnymi aktami EÚ. Zámerom tohto postupu je, aby medzinárodné zmluvy, vypracované v súlade so zásadami medzinárodného zmluvného práva, boli aj v súlade s platnými právnymi aktami EÚ a s cieľmi vonkajšej politiky EÚ. Návrh nariadenia sa tak stane hmotno-právnym nástrojom na riadenie procesu uzatvárania medzinárodných bilaterálnych investičných dohôd členskými štátmi s tretími krajinami za asistencie Európskej komisie, ktorej pribudnú dve nové úlohy:

- kontrolná;
- povoľovacia.

V rámci Európskej komisie bude pôsobiť aj Poradný výbor pre riadenie prechodných opatrení týkajúcich sa BIT. Zriadením novej inštitúcie sa zdôrazňuje aj význam spoločnej politiky v oblasti investícií a najmä sa posilňuje aj postavenie Európskej komisie. V čase zadania vedeckého príspevku do tlače nariadenie ešte nenadobudlo platnosť, ale je v procese schvaľovania

v Európskom parlamente. Európsky parlament dňa 10. mája 2011 prijal pozíciu v prvom čítaní k návrhu predmetného nariadenia. Vzhľadom na to, že schvaľovacia procedúra prijímania právnych aktov má tri čítania, sa dá predpokladať, že predmetný návrh nariadenia by mohol byť prijatý ešte v tomto roku (2011).

Podpora zahraničným investorom v Slovenskej republike

Investičná politika Európskej únie je zameraná na vytváranie vhodného investičného prostredia a umožňuje členským štátom, aby vlastnými nástrojmi podporovali aj príliv investícií so zreteľom na ciele Únie. Slovenská republika má širšie spektrum nástrojov na podporu a rozvoj investícií. Takýmito nástrojmi sú najmä:

1.	Zákon o štátnej pomoci	Umožňuje poskytovanie pomoci v akejkoľvek forme na podnikanie priamo alebo nepriamo z prostriedkov štátneho rozpočtu. Najčastejšou formou pomoci sú daňové úľavy.
2.	Zákon o investičných stimuloch	Umožňuje poskytovanie pomoci vo väčších objemoch a za určitých podmienok na počiatočné investície.

Zákon č. 231/1999 o štátnej pomoci v znení neskorších zmien je právnym nástrojom na poskytovanie finančnej pomoci z verejných zdrojov. Podľa národnej právnej normy sa štátnou pomocou rozumie každá pomoc v akejkoľvek forme, ktorú poskytuje na podnikanie alebo v súvislosti s ním poskytovateľ priamo alebo nepriamo z prostriedkov štátneho rozpočtu, zo svojho rozpočtu alebo z vlastných zdrojov¹⁷. Zákon explicitne zakazuje poskytovanie štátnej pomoci, ktorá narúša alebo hrozí narušením hospodárskej súťaže tým, že zvýhodňuje podnikateľov alebo výrobu určitého tovaru alebo poskytovanie služieb, ak poskytnutie štátnej pomoci nepriaznivo ovplyvňuje obchod medzi členskými štátmi Európskej únie. Štátnu pomoc je možné poskytovať napríklad vo forme dotácie, príspevku, grantu, zvýhodnenej pôžičky, štátnej záruky, úhrady úrokov, daňovej úľavy, odkladu platenia dane alebo predaja majetku štátu alebo obce za nižšiu cenu, ako je trhovacia cena. Slovenská republika pravidelne informuje Európsku komisiu o poskytovaní štátnej pomoci.

Zákon č. 561/2007 Z. z., o investičných stimuloch, v znení neskorších zmien, je osobitným právnym aktom, ktorý podporuje príliv investícií, ale zároveň investorov aj zaväzuje k jednostrannému plneniu.

¹⁶ Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa ustanovujú prechodné opatrenia, týkajúce sa bilaterálnych investičných dohôd medzi členskými štátmi a tretími krajinami 2010/0197(COD), s. 13 zo 7. júla 2010, dostupné na <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUri/Serv.do?uri=CELEX:DKEY=519195:SK:NOT>, zo dňa 23. 9. 2010.

¹⁷ Zákon č. 231/1999 o štátnej pomoci v znení neskorších zmien.

Investičná pomoc sa vo väčšine prípadov poskytuje v oblastiach, ktoré sú znevýhodnené, a na regionálny rozvoj. O investičnú pomoc môžu požiadať subjekty, ktoré vykonávajú podnikateľskú činnosť, t.j. fyzické aj právnické osoby. V zmysle uvedenej právnej normy sa investičná pomoc poskytuje vo forme dotácie na obstaranie dlhodobého hmotného majetku a dlhodobého nehmotného majetku, úľavy na dani z príjmu, príspevku na vytvorené nové pracovné miesta, prevodu nehnuteľného majetku alebo zámeny nehnuteľného majetku za cenu nižšiu, ako je všeobecná hodnota majetku¹⁸. Pri vyhodnocovaní investičného zámeru sa zohľadňujú viaceré faktory, ale z pohľadu medzinárodnoprávných záväzkov vo vzťahu k Európskej únii sa berie na zreteľ zlučiteľnosť investičnej pomoci s relevantnou právnou úpravou EÚ, t.j., či existuje rovnováha medzi pozitívnymi účinkami pomoci (dosiahnutie vhodne stanoveného cieľa spoločného záujmu) a jej negatívne účinky (a to konečné narušenie hospodárskej súťaže a obchodu). Aby mohla byť takáto forma investičnej pomoci vyhlásená za zlučiteľnú s právnym poriadkom Európskej únie, musí byť nevyhnutná a proporcionálna pre dosiahnutie konkrétneho cieľa spoločného záujmu. Z uvedeného je zjavné, že hospodárske požiadavky subjektov podliehajú dôkladnej analýze, ktorú vykonáva Ministerstvo hospodárstva SR. Rozhodnutie o poskytnutí stimulov prijíma vláda SR, pričom aj Európska komisia sa vyjadruje k tejto forme pomoci.

Uvedené nástroje slúžia na odstraňovanie regionálnych rozdielov, ale aj na vytváranie nových pracovných miest alebo na vzdelávanie. Za týmto účelom bola vypracovaná a Európskou komisiou schválená Regionálna mapa štátnej pomoci, ktorá obsahuje presne regióny, kde môže byť pomoc poskytnutá a aj intenzitu pomoci. Obchodná spoločnosť, ktorej je poskytnutá štátna pomoc, získava určitú konkurenčnú výhodu. Pri poskytovaní pomoci sa zohľadňuje aj faktor rovnosti, t.j. všetci účastníci trhu majú právo žiadať o štátnu pomoc.

V zásade by bolo vhodné poukázať aj na skutočnosť, že nadnárodné obchodné spoločnosti často vyhládajú vhodné podmienky na podnikanie v chudobnejších štátoch, ktoré poskytujú zákonom stanovené formy pomoci.

ZÁVER

Lisabonská zmluva zmenila systém spoločnej obchodnej politiky a zmenila systém priamych investícií, ktoré podľa Zmluvy o fungovaní Európskej únie patria do výlučnej pôsobnosti Európskej únie. Predmetná zmluva zakladá výlučnú právomoc Európskej únie konať v oblasti priamych investícií, ktoré sú predmetom aj medzinárodných dohôd o ochrane a podpore investícií, a zavádza mechanizmus prenesenia právo-

mocí členských štátov EÚ na európsku úroveň. V zásade sa zmenila investičná politika členských štátov EÚ a Európskej únie, pretože bol Európskou úniou vytvorený právny rámec pre realizáciu európskej medzinárodnej investičnej politiky upravujúci vzťahy členských štátov EÚ, tretích krajín a Európskej únie. Európska únia nepriamo požaduje od členských štátov EÚ, aby ukončili platnosť medzinárodných investičných dohôd, uzatvorených medzi členskými štátmi EÚ navzájom. Medzinárodná investičná politika v kontexte Lisabonskej zmluvy podporuje konkurencieschopnosť obchodných spoločností členských štátov EÚ a zavádza spoločné pravidlá vykonávania politiky priamych investícií.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BĚLOHLÁVEK, A. J. (2010): Ochrana priamych zahraničných investícií v Európskej únii. Praha: C. H. Beck. 416 s.
2. PILKOVÁ, A. (2004): Deepening financial Intermediation in the New Europe: The Role of Banks / Anna Pilková, Viliam Pätoprstý. Zdroj. dok.: Financial Intermediation in the New Europe: Banks, Markets and Regulation in EU Accession Countries. Cheltenham: Edward Elgar, s. 28-55. ISBN 1-84376-949-2.
3. Dohody o ochrane a podpore investícií. Dostupné na mfc.cz/cps/rde/mfcr/xsochranatr.7570.html. (12. 10. 2010)
4. Devízový zákon č. 202/1995 Zb. z 20. septembra 1995 v znení neskorších zmien.
5. Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2010). Luxemburg, Úradný vestník, C 83 z 30. marca 2010. ISSN 1725-5236.
6. Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa ustanovujú prechodné opatrenia týkajúce sa bilaterálnych investičných dohôd medzi členskými štátmi a tretími krajinami, 2010/0197(COD) zo 7. júla 2010 dostupné na <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUri/Serv.do?uri=CELEX:DKEY=519195:SK:NOT>, zo dňa 23. 9. 2010.
7. Obchodný zákonník č. 513/1991 Zb. z 5. novembra 1991 v znení neskorších zmien.
8. Oznámenie MZV SR č. 552/2004 Dodatočný protokol medzi Slovenskou republikou a Spojenými štátmi americkými k Dohode medzi Českou a Slovenskou Federatívnou republikou a Spojenými štátmi americkými o vzájomnej podpore a ochrane investícií.
9. Oznámenie MZV ČSFR: Oznámenie č. 187/1993: Dohoda medzi Českou a Slovenskou Federatívnou Republikou a Spojenými štátmi americkými o vzájomnej podpore a ochrane investícií.

¹⁸ Zákon č. 561/2007 Z. z., o investičných stimuloch, v znení neskorších zmien.

10. Oznámenie Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu Hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov – Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike, Brusel, 7. júl 2010, KOM(2010)343.
11. Regionálna mapa štátnej pomoci, Ú. v. ES C 54, zo 4. marca 2006.
12. Uznesenie vlády Českej republiky č. 853/2008 obsahujúce Postup pri ukončovaní platnosti dohôd o ochrane a podpore investícií, ktoré Česká republika uzatvorila s členskými štátmi EÚ. Dostupné na racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest../853%20uv080709.0853.pdf (23. 10. 2010).
13. Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, Ú. v. C 325 z 24. decembra 2002.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. Daniela NOVÁČKOVÁ, PhD.
Katedra ekonómie a financií
Fakulta managementu
Univerzita Komenského
Odbojárov 10, 820 05 Bratislava
Slovak Republic
daniela.novackova@fm.uniba.sk

SELECTED CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES' FOREIGN TRADE DEVELOPMENT IN PERIOD 1994–2010

Vývoj zahraničního obchodu ve vybraných středoevropských zemích v letech
1994–2010

**Michal STEININGER - Luboš SMUTKA
- Ondřej ŠKUBNA - Mansoor MAITAH**

Prague, Czech Republic

ABSTRACT: This paper is devoted to the analysis of foreign trade development in selected Central European countries (Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary). The analysis is concentrated on the identification of general development trends in the period 1994–2010. The main idea is to analyze selected factors which are connected with the basic characteristics of foreign trade value development. The linear regression is applied to analyze the sensitivity of individual countries' merchandise trade on selected macroeconomic indicators' changes. The following findings result from the analysis. The value of foreign trade of the V4 countries has been growing steadily (their foreign trade value development was only affected by the world economy and financial crisis in 2009). In the period before the crisis (1994–2008) the value of trade had been increasing in all analyzed segments – i.e. the agrarian products, fuels and raw materials and the manufacturing products. The analysis of the effects of selected variables on the value of V4 countries' foreign trade is confirmed by the high interdependence between the foreign trade turnover value on one hand and GDP value and EU27 GDP value on the other hand.

Key words: oreign trade – turnover – change – GDP – world – EU – sensitivity – structure – trend – value

JEL Classification: F14, Q17

ABSTRAKT: Článek je zaměřen na analýzu vývoje zahraničního obchodu vybraných středoevropských zemí (ČR, SR, Polsko a Maďarsko). Důraz je kladen na identifikaci všeobecného vývojového trendu v období 1994–2010 a na analýzu vlivu vybraných faktorů na hodnotu zahraničního obchodu. Prostřednictvím lineární regrese je analyzována citlivost zahraničního obchodu jednotlivých zemí na změny vybraných makroekonomických agregátů. Z výsledků vyplývá následující: hodnota zahraničního obchodu zemí V4 se trvale zvyšuje (její růst byl přerušen pouze světovou finanční a ekonomickou krizí v roce 2009). V letech 1994–2008 se hodnota zahraničního obchodu navyšovala v rámci všech analyzovaných segmentů, tj. agrární obchod, obchod s palivy a nerostnými surovinami a obchod se zpracovanými výrobky. Analýza vlivu vybraných exogenních proměnných na výslednou hodnotu exportu zemí V4 potvrdila vysokou míru závislosti zejména mezi hodnotou zahraničního obchodu na straně jedné a hodnotou tuzemského HDP a HDP zemí EU-27 na straně druhé.

Klíčová slova: zahraniční obchod – obrat – HDP – svět – EU – struktura – hodnota – změny – trend – citlivost

INTRODUCTION

This paper focuses on the analysis of foreign trade of selected Central European countries (the member countries of the Visegrad group - V4) in the time period 1994–2010. The emphasis is placed on identifying the changes that occurred in the area of foreign trade in this period in relation to the development of domestic, regional and global GDP. Foreign trade is a key component of almost every country's economy – including the countries of Central Europe.

"In accord with the conclusions of the classical, neo-classical and also modern foreign trade theories, it can be stated that at present foreign trade belongs

among the decisive factors influencing economic growth of both the individual countries as well as the world economy." (Jeníček 2009). *"The past twenty years in the countries of the former Eastern Bloc were connected with dramatic changes as a consequence of the transformation."* (Hupková - Bielík - Turčková 2009). *"After the integration of the Visegrad Group states (V4) to the EU, priorities of their foreign policies have been extended and have involved more areas. The Visegrad Group is trying to enforce the identity of Central Europe and to support regional cooperation of the states of this region"* (Střeleček - Lososová - Zdeněk 2009).

Foreign trade or its value is a source of economic

growth and prosperity in many countries. In this respect, it is appropriate to emphasize the fact that the current world's GDP is about 60 trillion and the value of foreign trade (goods and services) in the range of about 16 trillion (WTO, 2011). It can be noted that changes in the value of foreign trade are very closely linked with the development of home value of GDP, GDP value in the region (the EU market) and the world GDP value. The relationships and interdependencies among these variables are mentioned by many authors (eg, R. Vazquez and (2008); Karanassou et al. (2005), Kohli (2004); Cherchye and Morse (1998) or Hayford (2000)). Mutual relationships among foreign trade, domestic, European and world GDP are also mentioned by classic writers of international economics, such as Mankiw (2000), Samuelson and Nordhaus (1995), Krugman and Obstfeld (2006), etc. The coherence of foreign trade and the development of GDP in Europe has been already pointed out by many authors (Ferto – Soos 2006; Fidrmuc – Grozea-Helmenstein – Wörgötter 1999; Cihelková 2002; Tomšík – Plojhar – Srholec 2002; Svatoš et al. 2009). The interrelationship between the above units was also confirmed by the research devoted to the problems of economic development in Central Europe (Svatoš 2008; Beneš 2009). The published results confirmed the existing interdependence between the development of economy and the regional trade. The recent economic crisis has affected the economic development of many countries of the world including European economy. This crisis also severely affected the foreign trade value development. Due to their high share of foreign trade, the Central Europe countries were affected by the crisis very deeply.

The impacts of economic crisis on GDP and trade values in Central Europe were studied by Frenkel, Lis and Rulke (2011). They pointed out the strong interconnection between the development of the value of foreign trade and the development of the value of both domestic and foreign products (it should be added that in this respect, the authors did not distinguish between internal and external EU trade). During the last two decades, the V4 countries have undergone many changes that had a significant impact on their political and especially economic character. The changes were associated with the transformation process of transition from a centrally planned economy to a market economy and another very important factor was the EU accession

process, both had a strong influence on the economic structure in each country (Svatoš 2009).

The analyzed countries have experienced significant changes in the foreign trade commodity structure as well as in the structure of trading partners. These countries had restructured their production capacity and they have focused on the production of consumer goods and on services provision by which they have adapted to the structure of the economies of Western Europe. At that time, intensive economic relations with the current EU 27 member countries were also created (Bielik 2010). In the case of the V4 countries, the economy restructuring, and especially of trade, took place in the last 20 years and it was marked by significant changes, especially in the development of value and status of foreign trade in the national economy. In the case of the analyzed countries, the foreign trade turnover increased its value significantly (Table No 1). It should be highlighted that during the analyzed time period foreign trade growth rate exceeded the GDP growth rate of particular economies (Table No 2). The continuous growth of the foreign trade value in the period 1994–2008 was notably interrupted only when the economic crisis associated with the period 2008–2010 started.

The economic crisis, which became fully evident in 2009 and whose results could also be observed during the years 2010 and 2011, led to a paralysis of foreign trade activities of the analyzed countries, both in relation to the European market (especially to the EU 27 market) and to the world market. As a result of decline in the global demand, there was a significant drop in the foreign trade activities in all countries which was accompanied by the rise of unemployment and the decline of the GDP in many cases (WDI online database, 2011). In the case of individual countries, the main impact of the crisis was reflected particularly in the results of foreign trade activities in 2009. In the case of the V4 countries, there was a reduction of the value of foreign trade turnover in the range of about 22.5 % – 27 %. The export value reduction was mainly reflected by the decline of the foreign trade share in the total GDP of each country. However, already in 2010, the world market was re-stabilized and the value of year on year realized business transactions increased again. In the case of particular analyzed countries the significant foreign trade value growth was recorded - approximately 14 % and 18 % (for more details see Tables No 1 and No 2).

Table No 1: The values of merchandise trade turnover (in million USD, current prices) + overview of average year on year changes for the selected time period (geometrical mean).

(in million USD)	1994	1998	2002	2006	2008	2009	2010	1994-2010	1994-2008	2009-2010	2008/2009	2009/2010	2007-2010
The Czech Rep.	29 032	58 830	92 494	188 570	287 920	217 733	257 831	1.146	1.178	0.946	0.756	1.184	1.027
Hungary	25 253	48 711	71 948	151 034	216 995	159 844	182 048	1.131	1.166	0.916	0.737	1.139	0.987
Poland	38 627	75 197	94 520	235 229	382 338	286 211	325 647	1.143	1.178	0.923	0.749	1.138	1.024
Slovakia	13 301	23 788	31 105	86 444	142 800	110 713	130 602	1.153	1.185	0.956	0.775	1.180	1.037

Source: COMTRADE (2011).

In relation to the development of particular countries' foreign trade value, data in Table No 1 shows a significant rise in the foreign trade value in the period 1994–2008. Expressed in US dollars, the value of foreign trade turnover changed as follows. In the case of Hungary, it rose from about 25 billion USD to approximately 216 billion USD. In Poland, there was an increase from about 38 billion USD to 382 billion USD

during the observed period. In the case of the CR and SR, foreign trade turnover the following changes were recorded. Czech foreign trade value increased from about 29 billion USD to 287 billion USD and Slovakian foreign trade value changed from 13 billion USD to about 143 billion USD. The fact that the foreign trade plays the significant role in the economies of particular countries can be observed in the following Table No 2.

Table No 2: The share of merchandise trade turnover in GDP.

	1994	1996	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
The Czech Rep.	70.7%	80.0%	95.1%	108.1%	113.0%	122.9%	109.4%	121.0%	124.2%	132.2%	136.5%	133.2%	114.4%	134.1%
Hungary	60.8%	63.5%	103.5%	125.7%	120.7%	108.2%	107.5%	113.4%	116.3%	133.7%	136.4%	140.3%	123.9%	141.0%
Poland	39.2%	39.2%	43.5%	46.2%	44.5%	47.7%	55.3%	64.1%	62.8%	68.8%	71.2%	72.4%	66.5%	69.5%
Slovak Republic	67.1%	62.0%	81.3%	85.9%	90.5%	89.9%	97.2%	102.3%	107.8%	125.2%	139.2%	145.0%	126.3%	149.3%

Source: COMTRADE (2011).

From the data presented in Table No 2 it is obvious that the value of foreign trade grew very dynamically in all countries – it grew much more dynamically than the value of their economies (the share of the foreign trade turnover value in the final value of the GDP is higher than 100 % in all countries with the exception of Poland). Considering foreign trade, the above mentioned trend put the V4 countries among the most open economies in the world (Slovakia, Hungary and the Czech Republic, considering the share of the foreign trade turnover value in the GDP, can be found on the 13th, 14th, and 19th place in the category of countries up to 20 million people - about 150 countries. In rela-

tion to Poland, we can say that this country occupies above average 12th place in the category of countries over 20 million people - about 50 countries). In this respect, it is important to note that all analyzed countries are exceptionally opened, both in comparison with the global average (59 %) and with the OECD average (53 %). Within the EU, only Germany is more open to trade than Poland in the category of large countries. In the case of smaller EU countries, only Luxembourg, Belgium and Malta are more open to foreign trade than Slovakia and Hungary, in the case of the Czech Republic there are also Ireland and Estonia (for more detailed data see Table No 3).

Table No 3: The share of foreign trade in the GDP of particular EU27 countries for the year 2008 (table shows the share of overall trade in GDP value, both of trade in goods and services).

Country	Population, total	Trade (% of GDP)	Country	Population, total	Trade (% of GDP)
Luxembourg	497 854	326.76	Finland	5 338 395	89.91
Malta	414 971	170.66	Portugal	10 632 069	75.09
Belgium	10 788 760	170.53	Greece	11 283 293	59.16
Slovakia	5 418 156	168.31	Germany	81 879 976	88.52
Hungary	10 022 302	161.67	Poland	38 149 886	83.94
Ireland	4 450 446	156.23	Euro area	327 308 956	82.05
Estonia	1 340 345	155.45	European Union	498 643 210	80.51
Czech Republic	10 489 970	149.63	Europe	887 905 757	80.01
Netherlands	16 531 294	145.04	Romania	21 482 395	74.76
Slovenia	2 043 241	138.39	United Kingdom	61 838 154	61.00
Bulgaria	7 585 131	136.95	World	6 775 235 741	59.02
Lithuania	3 339 550	131.91	Spain	45 957 671	58.67
Austria	8 364 095	112.61	Italy	60 221 211	58.32
Denmark	5 529 270	107.21	High income	1 116 551 735	58.31
Cyprus	871 036	103.68	France	62 616 488	55.59
Sweden	9 302 123	99.66	OECD members	1 224 135 414	53.03
Latvia	2 255 128	96.55	Xx	xx	xx

Source: WDI online (2011).

If we take into account the development dynamics of the trade share in the total value of GDP, the most dynamic growth can be observed in the case of Slovakia where the percentage of foreign trade turnover to the GDP reached almost 150 % which is the highest percentage of all analyzed countries. Such a situation is also in the CR (134 %) and Hungary (141 %) – see Table No 2. A specific case is then Poland which, with more than 38 million people, represents the largest economy of the monitored region. Compared with other V4 countries, Poland's foreign trade share in GDP is lower, but it should be pointed out that its share is steadily increasing from 40 % in 1994 to about 70 % in 2010.

Regarding the economic crisis of 2009 it can be stated that this crisis deeply affected the foreign trade of particular countries. In year on year comparison, the foreign trade significantly decreased (see Table № 1) but in the next year, the value of the trade flows has begun to dynamically increase again. Considering the development of the foreign trade value of particular V4 countries, it is generally important to note that the value of both export and import is steadily increasing in more or less proportional relationship.

It should be emphasized that the foreign trade is a major driving force of all analyzed economies without any exception. It is the foreign trade which allows both qualitative and quantitative growth of particular economies. During the observed period, the GDP value of particular countries had risen significantly. Table No 4 shows the V4 countries' GDP development and then the average year on year changes in the GDP during each period. It can be stated that the GDP growth rate ranged around 10 % in majority of analyzed countries in the period 1994–2010 (it was slightly lower in the case of Hungary - 7.3 %). It is worth mentioning that without the economic crisis in 2009–2010, the value of the GDP growth rate would be much higher (for details see Table No 4). The table shows a significant decline in the value of the GDP in year on year comparison of the years 2008/2009 in the case of all monitored countries. However, it can be seen that, in the case of particular economies, the decline in the GDP has stopped already in 2010, mainly due to the strong intervention of the public sector at home and abroad).

Table No 4: The GDP development in the period 1994 to 2010 (current prices) + overview of average year on year changes for the selected time period (geometrical mean).

(in billion USD)	1994	1996	1998	2002	2004	2008	2009	2010	1994-2010	1994-2008	2008/2009	2009/2010
The Czech Rep.	41.1	62	61.8	75.3	109.5	216.1	190.3	192.2	1.101	1.126	0.881	1.01
Hungary	41.5	45.2	47	66.5	102.1	154.7	129	129.1	1.073	1.098	0.834	1.001
Poland	98.5	156.7	172.9	198.2	252.8	528.3	430.1	468.5	1.102	1.127	0.814	1.089
Slovakia	19.8	27.3	29.3	34.6	56	98.5	87.6	87.5	1.097	1.121	0.89	0.998
EU	7 971	9 373	9 149	9 377	13 196	18 302	16 378	16 706	1.047	1.061	0.895	1.020
World (without EU27)	18 785	20 940	20 927	23 897	29 000	43 077	41 882	43 302	1.054	1.061	0.972	1.034

Source: WDI online database (2011).

If we compare the growth rate of the GDP in current prices (Table No 4) with the growth rate of the foreign trade (Tables No 5 and No 6), we can state that it is the foreign trade (or export) which represents an important stimulus of economic growth in particular countries. Based on data in Table No 5 it can be deduced that, on average, the export value growth rate exceeded the GDP growth rate in all analyzed countries during

the whole period from 1994 to 2010 (although it should be pointed out that at the end of the observed period, in 2009, it was vice versa. In all analyzed countries, the value of foreign trade fell down sharply, much more than it decreased the value of GDP). The impact of the economic crisis became evident by the growth rate reduction, or more precisely by year on year declines in the value of both export and import.

Table No 5: The development of export value, 1994–2010 (in billion USD, current prices) + overview of average year on year changes for the selected time period (geometrical mean).

	1994	1998	2002	2004	2006	2008	2009	2010	1994-2010	1994-2008	2009-2010	2008-2009	2009/2010	2007-2010
The Czech Rep.	14,0	28,3	44,2	65,7	95,1	146,0	112,8	132,1	1.150	1.182	0.951	0.773	1.171	1.030
Hungary	10,6	23,0	34,3	55,4	74,0	108,2	82,5	94,6	1.146	1.180	0.935	0.763	1.147	1.000
Poland	17,1	28,1	40,2	73,7	109,5	171,8	136,6	154,6	1.147	1.179	0.949	0.795	1.132	1.037
Slovakia	6,6	10,7	14,4	27,8	41,6	70,1	55,5	64,6	1.152	1.183	0.960	0.791	1.164	1.037

Source: COMTRADE (2011).

Table No 6: The development of import value, 1994 - 2010 (in billion USD, current prices) + overview of average year on year changes for the selected time period (geometrical mean).

(in billion USD)	1994	1998	2002	2004	2006	2008	2009	2010	1994-2010	1994-2008	2009-2010	2008-2009	2009/2010	2007-2010
The Czech Rep.	14,9	30,5	48,2	66,7	93,4	141,8	104,8	125,6	1.142	1.174	0.941	0.739	1.199	1.025
Hungary	14,5	25,7	37,6	60,2	76,9	108,7	77,2	87,3	1.119	1.155	0.896	0.710	1.130	0.974
Poland	21,4	47,0	54,2	88,1	125,6	210,4	149,5	171,0	1.139	1.177	0.901	0.711	1.143	1.014
Slovakia	6,6	13,0	16,6	29,4	44,7	72,6	55,1	65,9	1.155	1.187	0.953	0.760	1.195	1.036

Source: COMTRADE (2011).

The membership in the EU is a very important factor influencing the development of foreign trade in all analyzed countries. The current EU27 countries have always represented the main trading partners of the V4 countries. As the economies of particular countries had been gradually transformed with the intention of joining the EU, the current EU27 countries have become their key trading partners. Also, it should be noted that

particular V4 countries are dependent on the EU27, especially in terms of realized value of export. In the long run, the share of export to the EU27 countries in the total export of particular countries is around 80 % and even the economic crisis did not change it. The share of import from the EU27 countries ranges between 60–70 %, with the exception of Slovakia (for details see Tables No 7 and No 8).

Table No 7: The share of realized import to the EU27 in total import.

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010
The Czech Rep.	74,69%	72,77%	76,64%	74,09%	70,61%	72,36%	70,66%	67,03%	66,88%	63,38%
Hungary	69,14%	68,92%	70,61%	66,17%	65,00%	73,48%	70,54%	68,31%	68,79%	67,80%
Poland	68,98%	70,51%	72,83%	69,17%	69,88%	68,79%	63,83%	61,98%	61,81%	61,81%
Slovakia	67,97%	72,32%	74,33%	69,76%	73,49%	68,75%	59,35%	59,28%	54,33%	51,22%

Source: COMTRADE (2011).

Table No 8: The share of realized export to EU27 countries in total export.

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010
The Czech Rep.	79,69%	82,09%	85,74%	85,93%	85,30%	86,88%	85,66%	85,21%	84,67%	83,85%
Hungary	73,74%	74,90%	81,16%	83,68%	84,44%	83,23%	79,17%	78,30%	78,92%	77,36%
Poland	75,13%	74,99%	78,95%	81,80%	81,56%	80,34%	78,89%	77,89%	79,60%	79,60%
Slovakia	82,40%	85,64%	88,67%	89,72%	89,37%	86,71%	86,77%	85,20%	85,70%	84,42%

Source: COMTRADE (2011).

AIMS AND METHODS

Based on the analysis of the V4 countries' foreign trade and on identifying similar trends and differences that characterize the development of the V4 countries' foreign trade, the main aim of this paper is to quantify the relationships among foreign trade value development (turnover) of each country and individual countries' domestic GDP, the regional GDP (EU27) and the world GDP value development (GDP of the so-called "third countries" – i.e. countries outside the EU27) in the period 1994–2010. A secondary aim is to quantify and compare the differences between countries by the evaluation of their trade value sensitivity to changes in selected macroeconomic indicators.

In addition to the above mentioned aims, the work also mentions the development of territorial and commodity structure of the foreign trade of the V4 countries in order to identify general trends that prevailed in the foreign trade of the V4 countries in the period 1994–2010 and subsequently to identify the impact of the economic crisis on the development of foreign trade.

The basic sources of data for the processing of this paper are WDI-online database and UN Comtrade. In methodological terms, the analysis is divided into several parts. The first part deals with general characteristics of the V4 countries foreign trade. The trade structure is divided into three segments according to SITC nomenclature because of the needs of a deeper analysis of each country's foreign trade: trade in agricultural and food products (SITC 0, SITC 1 SITC 4), trade in fuels and raw materials (SITC 2, SITC 3) and trade in processed industrial products (SITC 5, SITC 6, SITC 7, SITC 8 and SITC 9). The analysis is processed in current prices, which are converted to USD for the comparability of the performance of individual economies.

A very important part of the paper is the analysis of individual countries' competitiveness in traded goods. The paper analyses the whole commodity structure of mutual trade and identifies those commodity groups which are "the cornerstones" of mutual trade. Individual commodity groups are analysed - especially through the modified revealed comparative advantage indices (the original index was developed by Balassa (1965). This index was later modified by many other experts for example: Liesner (1958), Zaghini (2003) or Lafay (1992).

The following indices were chosen for the analysis of the competitiveness of the economy sectors for individual analysed countries:

RCA - at the national economy level;

RCA1 - at the world trade.

The mathematical description of the above mentioned indices as follows:

The Revealed comparative advantage index

$$RCA = (X_{ij}/M_{ij})/(X_{it}/M_{it})$$

where:

X represents export

M represents import

i represents analysed country

j represents the analysed economy sector

t represents the sum of all economy sectors.

The RCA index monitors the relationship between export and import of sectors of individual national economies, and compares it with the situation in the whole national economy. If the value of the index is higher than one, it means better possibilities for selling commodities from the analyzed sectors through external trade. If the value of index is less than one, it is more effective to focus on production in some other sector(s) of the national economy (Seymen – Utulu 2004).

The Revealed comparative advantage index

$$RCA1 = (X_{ij}/X_{nj})/(X_{it}/X_{nt})$$

where:

X represents export

i represents analyzed country

j represents the analyzed economy sector

n represents some set of countries or world

t represents the sum of all economy sectors.

RCA1 measures a country's export of a commodity (or industry) relative to its total export and to the corresponding export of a set of countries, e.g. the world. A comparative advantage is "revealed", if $RCA > 1$. If RCA is less than "one", the country is said to have a comparative disadvantage in the commodity/industry. It is argued that the RCA index is biased due to the omission of import especially when country-size is important (Qineti – Rajčániová – Matějková 2009).

The last part of the paper focuses on the analysis of existing relations between the foreign trade of the V4 countries and the selected variables characterizing the development of internal and external economic environment of the countries. Using linear regression and consequently calculated elasticity, the main idea of this part is to express the existing relationship between the development of particular countries' foreign trade value (external foreign trade turnover as an endogenous variable - y) and the domestic GDP (exogenous variable - x_1), GDP in the EU27 countries (exogenous variable - x_2) and the world respectively "third countries" GDP (exogenous variable - x_3). In order to analyze these relationships, four equations that express mutual relationships between the above mentioned variables were constructed.

In relation to the individual equations expressing the relationship between the above mentioned variables, following hypothesis are offered.

1. The value of the V4 countries' foreign trade turnover is directly influenced by the development of the domestic value of GDP.
2. The value of the V4 countries' foreign trade turnover is directly influenced by the development of the EU27 countries GDP.
3. The value of the V4 countries' foreign trade turnover is directly influenced by the development of the global GDP (in this respect, it is the world's GDP minus EU27 GDP).

The purpose of this analysis is to evaluate the real sensitivity of the V4 countries' trade to the macro-economic environment changes. All calculations were performed using STATISTICA software, version 8.0. When calculating the parameters of the particular equations and elasticity expressing the sensitivity of the foreign trade value to the changes in the domestic,

regional and global GDP, all the calculations are performed in constant dollar prices in 2000 (in compliance with the World Bank (WB) methodology¹⁹).

The regression function has the following form (Klímeček 2001):

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i, \quad i = 1, \dots, n.$$

where:

y_i – endogenous variable, x_i – exogenous variable, β_0, β_1 – regression parameters.

The quality and robustness of estimations has been tested by calculating the p-values, t-test, Durbin-Watson test, as well as the index determination. Based on the linear regression results, elasticities have been estimated based as the following:

$$E = \frac{\partial y}{\partial x} * \frac{x}{y}$$

where x represents average values, y theoretical ones.

RESULTS AND DISCUSSION

Structure of foreign trade of the V4 countries

Commodity structure of the V4 countries' foreign trade varies a lot. Particular countries are trading a wide range of raw materials, semi-processed products and processed products. Individual traded products differ in a degree of processing and contained level of value added. Since the early 90's, when the transformation of the V4 countries' economies happened, the foreign trade commodity structure has undergone significant changes. Not just the share of traded goods in GDP has changed, as mentioned above, but the structure of import and export has changed as well. Export has become an important element of economic growth and it should be noted that particular countries have become more dependent on foreign trade exchange due to the increasing specialization and globalization on the European and world markets.

In terms of commodity structure, it is possible to divide the V4 countries' foreign trade into the following three segments. They are: trade in agrarian and food products and goods, then trade in fuels and raw materials and finally trade in processed, usually industrial, products.

Individual foreign trade segments are involved in the resulting value of the realized activities as follows (There are deliberately presented data for 2008 which are not affected by the economic crisis):

Hungary (share in total export/share in total import): Agrarian and food products 7% / 4%, Fuels and raw materials 5% / 10%, Processed industrial products 89% / 86%.

Poland (share in total export/share in total import): Agrarian and food products 9% / 6%, Fuels

¹⁹ <http://datafinder.worldbank.org/inflation-gdp-deflator>, 20th December 2011 (WDI 2011).

and raw materials 6% / 14%, Processed industrial products 84% / 79%.

Slovakia (share in total export/share in total import): Agrarian and food products 3% / 5%, Fuels and raw materials 7% / 15%, Processed industrial products 89% / 79%.

The Czech Republic (share in total export/share in total import): Agrarian and food products 4% / 5%, Fuels and raw materials 5% / 13%, Processed industrial products 91% / 82%.

These data show that all analyzed countries have very similar commodity structure of their foreign trade activities and they are oriented on the manufacturing industry in terms of the structure of their trade. Trade of commodities, such as fuels and raw materials, is important especially with regards to import, because except for coal (for the Czech Republic and Poland), the V4 countries do not have enough raw material base to meet the needs of their own manufacturing industry.

Processed products trade

When comparing the turnover value segmented by individual commodity aggregations (see Table No 9, 10, 11), it turns out that the dominant group in the countries' total trade is the processed industrial products trade (in the SITC nomenclature it refers to the following items SITC 5, SITC 6, SITC 7, SITC 8 and SITC 9). The aggregate value of these items within the total foreign trade is constantly increasing. Only in 2009, due to global economic crisis, there was a distinct fall in the trade value but it was partially offset in the following year 2010. Generally, it can be stated that it is just the trade in processed industrial products which represents the pillar of economic growth in all analyzed countries. The aggregate share of these items in the total foreign trade exchange is dominant. In the observed period (1994–2010), the increase of the share of processed products in the total trade is visible, in the case of Hungary from 73% to 86%, in the case of Poland from 75% to 82%, in the case of Slovakia from 76% to 83% and in the case of the Czech Republic an increase of the share was recorded from 78% to 86%.

Table No 9: The development of trade turnover within the commodities aggregations SITC 5+6+7+8+9 (USD, current prices).

Turnover in million USD	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010
The Czech Rep.	22 790.0	41 080.2	51 016.3	52 588.1	77 973.5	116 931.5	209 045.6	248 709.8	187 514.5	222 359.0
Hungary	19 186.4	21 643.9	42 042.6	54 151.6	63 888.2	102 596.3	165 452.6	189 152.7	139 711.2	156 192.8
Poland	28 694.4	47 532.5	61 733.0	64 402.5	78 615.3	133 826.9	250 433.3	311 420.9	234 987.9	267 332.7
Slovakia	10 090.3	13 202.5	19 845.2	19 633.5	25 585.0	47 503.9	100 032.1	119 923.1	92 839.8	108 276.4

Source: COMTRADE (2011).

Fuels and raw materials trade

According to SITC, trade within the above mentioned aggregation includes items from SITC 2 and SITC 3. The total share of above mentioned items in the foreign trade turnover of the V4 countries ranges at approximately 10% (2010). In this respect, it is worth mentioning that the share of this segment in total import of goods (10% - 15%) is significantly higher than it is in the case of share in export (5% - 7%). In the observed period 1994–2010, the share of this aggregation in the total trade of each country varied as follows. The share of this aggregation in total value of V4 countries' foreign trade is steadily declining despite the fact that the value of the realized business transactions is constantly increasing (with the exception of 2009

when there was a significant decline in the value of trade, which was, however, given by the coincidence of the following circumstances - the world economy crisis, decline in demand for raw materials and decline in raw materials prices - WTO, 2011). In the case of particular countries, there was a following decline in the share of the above mentioned aggregation in the total foreign trade turnover in the observed period: the CR from 14% to 9%, Slovakia from 17% to 12%, Poland from 15% to 8.6% and Hungary from 12.4% to 8.4%. It is important to mention that while export of given commodities is permanently losing its significance in terms of total foreign trade exchange value and volume, in the case of import, it is necessary to say that the share is still high.

Table No 10: The development of trade turnover within the commodities aggregation SITC 2 and SITC 3 (USD, current prices).

Turnover in million USD	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010
The Czech Rep.	3 993.6	5 491.9	4 765.8	6 041.2	11 101.5	10 094.3	15 860.4	18 316.4	26 584.5	18 828.9	23 880.7
Hungary	3 133.5	3 769.6	3 104.7	3 149.0	4 533.2	7 422.8	9 661.0	14 291.8	16 023.2	10 238.2	15 238.3
Poland	5 734.2	7 621.4	6 961.6	9 387.1	9 665.5	17 045.6	24 121.0	29 498.7	41 182.0	24 680.3	28 141.6
Slovakia	2 275.0	2 565.8	2 688.4	3 949.6	4 141.5	7 369.8	10 666.1	11 937.8	16 540.9	11 715.0	15 660.1

Source: COMTRADE (2011).

Agrarian and food products trade

In the case of agrarian and food foreign trade, it should be noted that although agrarian trade plays only a marginal role in the overall value of realized foreign trade exchange of particular above mentioned countries,

its value has been increasing steadily despite the fact that the agrarian trade share in the total foreign trade of particular countries is permanently declining due to the lower growth rate of the agrarian trade value in comparison with the growth rate of other trades.

Table No 11: The development of trade turnover within the commodities aggregations SITC 0+1+4 (USD, current prices).

Turnover in million USD	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010
The Czech Rep.	2 248.7	3 052.5	3 047.8	2 666.1	3 419.3	5 451.4	7 903.4	10 360.6	12 626.6	11 390.4	11 591.9
Hungary	2 933.5	3 262.0	3 564.1	2 871.6	3 526.7	5 697.9	6 987.6	9 506.2	11 820.0	9 894.9	10 617.5
Poland	4 199.3	6 226.0	6 502.8	5 293.4	6 239.5	11 060.8	17 391.8	23 025.4	29 735.4	26 543.0	30 173.2
Slovakia	935.8	1 132.6	1 255.0	1 075.6	1 378.7	2 447.0	3 931.1	5 273.8	6 336.3	6 158.2	6 666.3

Source: COMTRADE (2011).

The share of agrarian trade in the particular countries' total foreign trade had changed dramatically in the period 1994–2010. In the case of all analyzed countries we can see that there was a very significant increase in year on year increments of realized agrarian foreign trade exchange in the observed period. It is necessary to say that the rising value of the agrarian trade of the V4 countries greatly exceeded the growth trend of trade in the world and in the EU (see the study “World Trade Report 2010”). Even this segment of the commodity trade is reflecting the impact of the economic crisis which significantly affected the total turnover value of foreign agrarian trade in 2009. Until that year, the growing trend had not been interrupted. In 2010, as compared to 2009, another increase was recorded. However, the values reached those from 2008 only in the case of Poland and Slovakia (for details see Table No 11).

Development trend summary

The following Table No 12 enables the summarization of development trends and tendencies in the area of the V4 countries' foreign trade. The table shows generally high growth rate of the value of foreign trade in the case of all observed countries. For all countries,

higher growth rate dynamics of trade in processed industrial products in comparison with the growth rate of trade in primary production is also characteristic. In the case of the CR and Hungary, superiority of the growth rate of the trade in fuels and raw materials over the growth rate of the trade in agrarian products is also evident. In the case of Poland and Slovakia, the situation is reverse.

The world economic crisis dramatically affected European countries markets as well. In the case of the V4 countries, the crisis appeared in the year on year comparison of 2008 and 2009 where in the case of the CR it is possible to see the decline in the value of trade turnover by 24.6% approximately, in the case of Hungary by 26.3%, in the case of Poland there was trade turnover reduction of 25.1% approximately and Slovakian foreign trade turnover was reduced by 22.5% approximately. Generally, it can be stated that especially the trade in fuel and raw materials responded to the crisis very sensitively and then the trade in processed industrial products. The trade in agrarian production showed a very strong capacity to face the global downturn in demand during the crisis (but this is given by a specific position of agricultural products in the consumer ranking).

Table No 12: The average growth rate of trade (geometrical mean) + overview of average year on year changes for the selected time period.

Turnover		1994-2010	1994-2008	2008/ 2009	2009/ 2010
Czech Rep.	Agrarian products and food	1.108	1.131	0.902	1.018
Czech Rep.	Fuels and raw materials	1.118	1.145	0.708	1.268
Czech Rep.	Processed products	1.153	1.186	0.754	1.186
Czech Rep.	Total	1.146	1.178	0.756	1.184
Hungary	Agrarian products and food	1.084	1.105	0.837	1.073
Hungary	Fuels and raw materials	1.104	1.124	0.639	1.488
Hungary	Processed products	1.140	1.178	0.739	1.118
Hungary	Total	1.131	1.166	0.737	1.139
Poland	Agrarian products and food	1.131	1.150	0.893	1.137
Poland	Fuels and raw materials	1.105	1.151	0.599	1.140
Poland	Processed products	1.150	1.186	0.755	1.138
Poland	Total	1.143	1.178	0.749	1.138
Slovakia	Agrarian products and food	1.131	1.146	0.972	1.083
Slovakia	Fuels and raw materials	1.128	1.152	0.708	1.337
Slovakia	Processed products	1.160	1.193	0.774	1.166
Slovakia	Total	1.153	1.185	0.775	1.180

Source: COMTRADE (2011).

Foreign trade competitiveness of the Visegrad Group countries in the period 1994–2010

The analysis of a foreign trade commodity structure competitiveness of the V4 countries implies that there is specialization effect. From the above mentioned findings it can be concluded that in the case of all analyzed countries, the fastest growing item of foreign trade is the trade in processed industrial products. It is therefore possible to deduce that it is the export made within the aggregation of SITC 5, 6, 7 and 8 which enjoys comparative advantage in the case of all analyzed countries, both within the own export structure of individual countries and the trades carried out on the global market (in this case mainly on the internal market of the EU27). Detailed information about the distribution of the values of RCA and RCA1 indices (information about the

nature of RCA and RCA1 indices – see Methodology) can be found in the following Table No 13. Among others, the table shows that, with the exception of Hungary and Poland which have strong agrarian sector, the other V4 countries do not have comparative advantages in the case of export of agricultural and food production. In relation to the trade in fuels and raw materials, it is clear that particular countries do not have comparative advantages in foreign trade relations and it is due to the fact that these countries do not have sufficient raw material the base for export-oriented activities. These countries depend on import of a wide range of raw materials (especially crude oil, natural gas, precious metals, etc.). Hence, generally low value of both RCA and RCA1 indices follows.

Table No 13: The analysis of the competitiveness of the V4 countries foreign trade commodity structure (average value of the RCA and RCA1 indices in the period 1994–2010).

	1994–2010	RCA	RCA1
The Czech Republic	Agricultural and foodstuff products	0.712	0.55
	Raw material and Fuels	0.578	0.5
	Manufactures	1.072	1.124
Hungary	Agricultural and foodstuff products	2.048	1.18
	Raw material and Fuels	0.432	0.374
	Manufactures	1.016	1.08
Poland	Agricultural and foodstuff products	1.44	1.324
	Raw material and Fuels	0.824	0.624
	Manufactures	1.034	1.038
Slovak Republic	Agricultural and foodstuff products	0.704	0.574
	Raw material and Fuels	0.53	0.708
	Manufactures	1.128	1.088

Source: UN Comtrade, own processing (2011).

Analysis of relationship between particular countries' export value and selected macroeconomic aggregates

The following section of this paper analyzes the mutual functional relationship between the foreign trade (turnover value – an endogenous variable) and the GDP at home, in the EU27 countries and in the world²⁰ (exogenous variables). The aim is to show the interdependence existing between the V4 countries foreign trade and the gross domestic product at home and abroad. In this respect, it is important to emphasize the fact that foreign trade and domestic, regional and world products are interconnected very strongly (more detailed discussion including references related to the problem can be found in the introductory section of this paper). Generally, we can state that, if the foreign trade value grows, the GDP value increases as well and vice versa. The actual volume and value of the foreign trade are not affected only by the conditions in the domestic economy, but also by the conditions prevailing on the regional or global markets. However, it is appropriate to highlight the fact that the global market is not always the main driving force directly affecting

the trade development of given country. In some cases (this applies to the most of the V4 countries), the relationship between value of analyzed countries' foreign trade and development of the regional product is more important than the direct link between global product and foreign trade of the countries (this is typical especially for small economies) (Obstfeld – Krugman 2006).

Individual variables are very closely tied together by either direct or indirect linkage. To determine the effect of the GDP, whether domestic, regional or global, on the foreign trade value (all data in the regression functions are expressed in billions of USD adjusted according to the methodology of the World Bank - GDP deflator and the foreign trade deflator - at constant prices of the year 2000), four regression equations explaining the influence of exogenous variables on the value of foreign trade turnover of the analyzed V4 countries were constructed (regression calculation details - see the methodology). Based on these equations, functional elasticity is then calculated which explains the relationship between the endogenous and exogenous variables (details of elasticity calculation - see methodology).

Table No 14: Results of processed regression (1994–2010).

Export	Home GDP (Beta1)	EU27 GDP (Beta2)	World GDP (Beta3)	Absolute element	P-value Error	Standard	R ²	D-W
The Czech Rep.	<i>1,733</i>	0,022	<i>-0,004</i>	<i>-141,561</i>	0.000	3,3961	0.92	2,38
Hungary	<i>1,390</i>	0,041	-0,001	-198,083	0.000	3,4393	0.83	1,64
Poland	<i>0,532</i>	0,036	0,025	-110,012	0.000	5,0268	0.93	2,32
Slovakia	<i>3,0432</i>	0,018	-0,0014	-25,8476	0.000	2,3717	0.91	1,79

Note No 1: highlighted values are significant.

Note No 2: The influence of particular parameters on the resulting value of trade is tested at a significance level of alpha = 0.05.

Source: Own calculations (2011).

Table No 15: The elasticity explaining the relationship between exogenous variables and examined endogenous variable (the value of total export).

Elasticity	Home GDP (Beta1)	EU27 GDP (Beta2)	World GDP (Beta3)
Czech Republic	1,89 %	3,31 %	-0,17 %
Hungary	0,35 %	1,75 %	-0,12 %
Poland	0,11 %	0,34 %	0,68 %
Slovakia	0,91 %	1,41 %	-0,31 %

Source: Own calculations (2011).

The above mentioned results show that the value of foreign trade (turnover) of the V4 countries is strongly influenced especially by the development of the domestic GDP value and EU27 GDP. Domestic GDP growth is strong stimulus for import growth and certainly for surpluses production growth that are subsequently exported. EU27 GDP growth generally stimulates the growth of GDP in V4 countries and it is important to point up the fact that EU27 GDP growth is associated with the growth in demand for products that are very often produced by individual analyzed countries and consequently exported to the EU market (part of the export is then directly consumed in the EU27 market, other part is then used as an intermediate product for production of other products that are

²⁰ Except EU27.

subsequently exported outside the EU - an indirect connection between the EU27 GDP and “global market” GDP influencing the development of foreign trade of the V4 countries is then possible to be seen). Development of GDP generated by “third countries” (global GDP without EU27 GDP) is a key determinant only for Polish foreign trade turnover development. The results fully correspond with the fact that EU countries represent a key business partner for all V4 countries (see Tables No 7 and 8). With the exception of Poland, we can say that the GDP of the “third countries” affects the value of foreign trade turnover of the V4 countries only marginally. Explanation for this phenomenon can be found in the generally lower share of trade with the “third countries” in the total value of foreign trade of the V4 countries. It is also necessary to emphasize the fact that although, with the exception of Poland, direct impact of global GDP growth on the value of the V4 countries foreign trade has not been proved, there is an influence in indirect terms. This is confirmed by research findings published by, for example, WTO or the OECD which state that the foreign trade of the V4 countries is not directly affected by the global GDP but it is influenced by GDP development of EU27 countries - but just the EU27 GDP is closely linked to the GDP development of the “third countries” (in this case, especially to the GDP development of Asia and North America). Mutual connection between the EU27 GDP and the “third countries” GDP growth is demonstrated by the high value of the correlation characterizing the relationship of both variables (correlation index value reached approximately 0.98 in the period 1994–2010).

If we analyze a sensitivity of the foreign trade turnover value to changes in the individual explanatory variables, we find that the Czech foreign trade reacts in the most sensitive way to the changes in both domestic GDP and the EU27 GDP. On the other hand, the least sensitive to the changes in the domestic GDP and the EU 27 GDP is Polish foreign trade turnover. The above findings can be explained by the fact that foreign trade does not play such an important role in the functioning of the Polish economy as it does, for example, in the case of the CR. The CR is dependent on the foreign trade because a large portion of domestic production is not produced for the needs of the internal market, as it is in the case of much larger Polish market, but it is produced for export – automobile production can serve as an illustrative example as it exceeds the absorption capacity of the Czech domestic market in the long run. In relation to the methodology and above mentioned hypotheses we can say that hypothesis number one and two were completely confirmed for all analyzed countries. Hypothesis number three was confirmed only in the case of Poland which has significantly more diversified (UN Comtrade database, 2011) territorial structure of the foreign trade in comparison with other V4 countries.

CONCLUSIONS

The V4 group countries belong to the most open economies in the world. Foreign trade significantly participates in the economic growth of all analyzed countries. The value of foreign trade of the V4 countries is increasing constantly. In the observed period from 1994 to 2010, the value of export and import rose significantly while the growth rate dynamics of export value (with the exception of Slovakia) exceeded the growth rate dynamics of the value of import in the long term which had a positive effect on the external trade balance of the V4 countries. The value of trade increased in all three analyzed segments of the commodity trade - that is in the case of the trade in agrarian and food products as well as in the case of the trade in fuels and raw materials and the trade in processed industrial products. In this respect it is important to mention that all analyzed countries have very similar commodity structure of the foreign trade activities. Shares of analyzed commodity segments in the final value of realized export and import are very similar.

Regarding the development of the realized business transaction value within the particular segments of the commodity trade, it can be stated that the segment of the trade in processed industrial products has the highest growth rate in the long run, followed by fuels and raw materials. The lowest growth rate can be observed in the case of agrarian and food trade.

Despite the fact that the realized business value grows in all monitored segments of the commodity trade, the high growth rate of trade in processed industrial products causes that a share of the trade in processed industrial products increases at the expense of the trade in fuels and raw materials and trade in agrarian products and foodstuffs in the case of all analyzed V4 countries.

Individual V4 countries are specialized in the trade in processed industrial products in the long run. It is the trade in the aggregates of SITC 5, 6, 7 and 8 which enjoys a comparative advantage not only within own export structure of the V4 countries but also within the global trade on the world market and especially on the internal markets of EU27 countries.

In general, in relation to the territorial structure of realized business transaction it is true that the V4 countries are oriented to the trade within the internal market of the EU27. These countries have become a key export and import partners of all analyzed countries over the past two decades. In the case of export, trade with the “third countries” represents only marginal share of the overall trade activities of particular countries. In the case of import, the role of the “third countries” is stronger and this is mainly due to the import of raw materials and fuels on which are the particular V4 countries highly dependent.

The World economic crisis that began in the second half of the year 2008 and was fully reflected in 2009

with the fact that its consequences have affected the global economic development even in the years 2010 and 2011, greatly influenced the foreign trade development of all monitored countries. The crisis affected both global and regional trade and production. In the case of the Visegrad Group countries, a significant decrease in the value of the realized foreign trade (by more than 20%) occurred mainly in 2009 (compared to 2008). In the case of particular countries, the trade decline was also accompanied by a significant decrease in the GDP value.

The relationship between the foreign trade development and the development of domestic, regional (EU27) and global GDP is the key for understanding the development of the value of the Visegrad Group countries' foreign trade activities. The results of the analysis show that the foreign trade of the particular countries is significantly influenced by the development of the domestic economy and particularly by the economy of the EU27. Changes in the domestic GDP and in the EU27 internal market's GDP belong among the most important factors influencing both growth and decline in the value of the foreign trade activities of the V4 countries. Considering the relationship between the development of individual countries foreign trade value and the development of the global GDP (world GDP without EU27), we can say that, with the exception of Poland (which has more varied territorial structure of the foreign trade in comparison with other analyzed countries), the development of the global GDP does not directly affect the value of the foreign trade activities of the analyzed countries. However, it should be noted that both the professional literature and the correlation index value expressing the relationship between the development of the EU27 GDP and the "third countries" GDP point out a significant interconnection between EU27 countries market and global market - so it can be stated that although the development of the global GDP does not directly affect the value of the foreign trade of the CR, SR and Hungary, we can expect that there is a mediated influence, since the "third countries" markets crisis affects economic development of the EU27 and EU27 economic development influences the development of particular monitored economies - both GDP value and the foreign trade activities value.

Finally, it should be said that the V4 countries' foreign trade is continuously shaping. It represents one of the pillars of successful economic growth of all analyzed countries. In the future, it can be expected that its value will be steadily increasing and its significance as an important element contributing to the growth of economic prosperity of the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland will be permanently rising.

Acknowledgment

This paper is part of the research project carried out by the authors within the framework of the „Economics of resources of the Czech agriculture

and their efficient use in the frame of multifunctional agri-food systems“ grant No 6046070906, funded by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic.

REFERENCES

1. BALASSA, B. (1965): Trade liberalization and 'revealed' comparative advantages. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 32, No 2, pp. 99/123.
2. BENEŠ, V. (2009): *Essentials of international trade*. Praha: ČZU. ISBN 978-80-213-1859-5.
3. BIELIK, P. et al. (2010): *Economics, Social Policies and Citizenship in the Europe of Regions*. Nitra: Slovak University of Agriculture. 258 s. ISBN 978-80-5520366-9.
4. CIHELKOVÁ, E. et al. (2002): *Světová ekonomika – Regiony a integrace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0193-6.
5. FERTO, I. – SOÓS, K. A. (2006): The Development of Intra-Industry Trade between the EU and European Former Communist Countries before the 2004 Enlargement, *INDEUNIS paper*.
6. FIDRMUC, J. – GROZEA-HELMENSTEIN, D. – WÖRGÖTTER, A. (1999): East-West Intra Industry Trade Dynamics. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 135, No 2, pp. 332–346.
7. FRENKEL, M. – LIS, E. M. – RULKE, J. C. (2011): Has the economic crisis of 2007–2009 changed the expectation formation process in the Euro area? *Economic Modelling*, Vol. 28, Issue 4, pp. 1808–1814. ISSN 0264-9993.
8. HUPKOVÁ, D. – BIELIK, P. – TURČEKOVÁ, N. (2009): Structural changes in the beef meat demand in Slovakia and demand elasticity estimation. *Agric. Econ. – Czech*, 55, pp. 361–367. ISSN 0139-570X.
9. JENÍČEK, V. (2007): World commodity trade in the globalisation processes. *Agric. Econ. – Czech*, 53, pp. 101–110. ISSN 0139-570X.
10. JENÍČEK, V. (2009): The role of foreign trade and its effects. *Agric. Econ. – Czech*, 55, pp. 211–220. ISSN 0139-570X.
11. KLÍMEK, P. (2001): *Ekonometrie*. Zlín: UTB. ISBN 80-7318-004-9.
12. KRUGMAN, P. R. – OBSTFELD, M. (2006): *International Economics – theory and policy*. Boston: Pearson Education, Inc. ISBN 0-321-31154-X.
13. LAFAY, G. (1992): The Measurement of Revealed Comparative Advantages. In: M. G. Dagenais and P. A. Muet (eds.): *International Trade Modelling*. London: Chapman & Hill.
14. LIESNER, H. H. (1958): The European Common Market and British Industry. *Economic Journal*, vol. 68, pp. 302–16.
15. MANKIW, N. G. (2000): *Principles of Economics*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-891-1.

16. MOESEN, W. – CHERCHYE, L. (1998): *The Macroeconomic Performance of Nations Measurement and Perception*. Leuven CES, CU. DPS 98.22.
17. QINETI, A. – RAJČÁNIOVÁ, M. – MATĚJKOVÁ, E. (2009): The competitiveness and comparative advantage of the Slovak and the EU agri-food trade with Russia and Ukraine. *Agric. Econ. – Czech*, 55, pp. 375–383. ISSN 0139-570X.
18. SAMUELSON, A. P. – NORDHAUS, D. W. (1995): *Ekonomie*. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0494-X.
19. STŘELEČEK, F. – LOSOSOVÁ, J. – ZDENĚK, R. (2009): Comparison of subsidies in the Visegrad Group after the EU accession. *Agric. Econ. – Czech*, 55, pp. 415–423. ISSN 0139-570X.
20. SVATOŠ, M. (2009): *Zahraniční obchod – teorie a praxe*. Grada. ISBN 978-80-247-2708-0.
21. SVATOŠ, M. – SMUTKA, L. (2008): The analysis of external trade development among the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Poland and Ukraine. In: *Agricultural market and trade: evidence and perspectives of V4 region and its neighbour – Ukraine*. Warsaw, pp. 119–151.
22. TOMŠÍK, V. – PLOJHAR, M. – SRHOLEC, M. (2002): *Convergence Process of Central and Eastern European Countries toward the European Union as Measured by Macroeconomic Tetragons*. Case study. Praha: Newton Holding.
23. UN, Comtrade database (2009), available at: <http://comtrade.un.org/db>, accessed June 2009.
24. UTKULU, U. – SEYMEN, D. (2004): *Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15*, Paper to be presented at the European Study Group 6th Conference, ETSG.
25. WDI, World Bank database (2009), available at: <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/>, accessed June 2009.
26. WTO, International Trade Statistics (2008). Geneva. ISBN 978-92-870-3466-3.
27. ZAGHINI, A. (2003): *Trade advantages and specialization dynamics in acceding countries*. European Central Bank. ISSN 1561-0810.

ADDRESS & ©

Ing. Michal STEININGER
doc. Ing. Luboš SMUTKA, Ph.D.
Ing. Ondřej ŠKUBNA
doc. Ing. Mansoor MAITAH, Ph.D. et Ph.D.
Department of Economics
Faculty of Economics and Management
Czech University of Life Sciences
Kamýcká 129, 165 21 Prague – Suchbátka
Czech Republic
steininger@pef.czu.cz
smutka@pef.czu.cz
skubna@pef.czu.cz
maitah@pef.czu.cz

CESTNÁ INFRAŠTRUKTÚRA AKO FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA SR

Road Infrastructure as Factor of Regional Development of SR

Eva IVANOVÁ - Jana MASÁROVÁ

Trenčín, Slovak Republic

ABSTRAKT: Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje celkovú ekonomickú úroveň krajiny a regiónov, je cestná infraštruktúra. Súčasný stav cestnej infraštruktúry v SR zaostáva za potrebami rozvoja regiónov z hľadiska zvyšovania ich konkurencieschopnosti a odstraňovania regionálnych rozdielov, ale aj z hľadiska budovania funkčnej dopravnej infraštruktúry napojenej na medzinárodné dopravné koridory. Aplikácia efektívnych nástrojov v rámci národnej regionálnej politiky, ale aj nástrojov politiky súdržnosti EÚ môže účinne prispieť k riešeniu problémov v regionálnom rozvoji. Preto sa dobudovanie dopravnej infraštruktúry a v rámci nej cestnej infraštruktúry stalo prioritou aj súčasnej vládnej politiky v SR.

Kľúčové slová: región – regionálny rozvoj – cestná infraštruktúra

ABSTRACT: Road infrastructure plays a vital role in influencing the overall level of economy within the country and its regions. The current state of the Slovak road infrastructure fails to keep up with the regional development requirements in terms of enhancing competitiveness, the elimination of regional disparities and building an efficient transport infrastructure linked to international transport corridors. The implementation of effective means and tools in the sphere of the national regional policy as well as the means of the guiding principles of solidarity and commonality of the European Union can serve as an effective aid in addressing and tackling the issues related to the regional development. Hence, the issue of building the transport infrastructure and road infrastructure as its sub-category has become the highest priority of the current government of the Slovak Republic.

Key words: region – regional development – road infrastructure

ÚVOD

Slovenská republika podobne ako aj ďalšie členské krajiny Európskej únie sú charakteristické výraznými rozdielmi v ekonomickej a sociálnej úrovni svojich regiónov. Rozdiely vyplývajú jednak z prírodno-geografických, demografických a historických daností regiónov, no závisia aj od ďalších ekonomicko-sociálnych a politických faktorov. Tieto faktory výrazne ovplyvnili súčasný stav sociálno-priestorovej situácie na Slovensku tým, že hospodárske a sociálne aktivity sú na území SR rozmiestnené značne nerovnomerne.

Procesy transformácie a reštrukturalizácie ekonomiky tento stav ešte prehĺbili. Vyčlenila sa skupina regiónov s vysokým rozvojovým a adaptačným potenciálom, ale aj rozsiahlejšia skupina zaostávajúcich či marginálnych regiónov, kde synergicky nepriaznivo pôsobi viacero faktorov.

Takáto situácia negatívne pôsobí na celkový ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska, preto jej riešenie je v centre pozornosti národnej regionálnej politiky, v rámci ktorej sa hľadajú možnosti a spôsoby znižova-

nia medziregionálnych rozdielov a vytvárajú sa predpoklady pre udržateľný rozvoj regiónov.

METODIKA A CIEĽ

Cieľom článku je prispieť do odbornej diskusie o význame faktorov podporujúcich rozvoj regiónov SR. Zamerali sme sa na faktor dopravnej infraštruktúry s dôrazom na cestnú infraštruktúru. Obsahovo je článok členený na dva okruhy problémov, a to: región, regionálny rozvoj a faktory, ktoré ho ovplyvňujú; a druhým okruhom je význam cestnej infraštruktúry pre rozvoj regiónov.

Na porovnanie úrovne cestnej infraštruktúry a ekonomicko-sociálnej úrovne v krajoch využívame v príspevku bodovaciu metódu. Pri bodovacej metóde pri každom ukazovateli priradíme regiónu, ktorý dosiahol najlepšiu hodnotu, 100 bodov, a ostatným regiónom priradíme v tomto ukazovateli počet bodov nasledovne:

- keď najlepšou hodnotou je maximálna hodnota:
$$b_{ij} = x_{ij} / x_{jmax} * 100$$
- keď najlepšou hodnotou je minimálna hodnota:
$$b_{ij} = x_{imin} / x_{ij} * 100$$

kde je:

x_i = hodnota j-teho ukazovateľa v i-tom kraji;
 x_{jmax} = najvyššia hodnota j-teho ukazovateľa;
 x_{jmin} = najnižšia hodnota j-teho ukazovateľa;
 b_{ij} = bodové ohodnotenie i-teho kraja pre j-ty ukazovateľ.

Potom vypočítame integrálny ukazovateľ d_i , ako aritmetický priemer bodov za stanovené ukazovatele pre jednotlivé kraje nasledovne:

$$d_i = \frac{\sum_{j=1}^m b_{ij}}{p_i}$$

kde je:

p_i = je počet hodnotených ukazovateľov.

Najlepší je ten región, u ktorého integrálny ukazovateľ d_i dosiahne najvyššiu hodnotu.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Región a regionálny rozvoj

Základnou jednotkou územného členenia je región. Vymedzenie pojmu región závisí od toho, z akého aspektu analyzujeme a hodnotíme tento priestorový útvar. Podľa publikácie *Regionálna ekonomika a politika možno región* (subnacionálny) vymedziť z hľadiska realizácie regionálnej politiky ako „priestorovú jednotku nižšej hierarchickej úrovne ako krajina a vyššej ako lokalita alebo municipalita“ (Buček – Rehák – Tvrdoň 2010: 124). Z aspektu regionálnej ekonomiky definujú ekonomický región ako funkčný región.

Regionálni ekonómovia definujú región ako „územno-priestorový útvar, v ktorom je možné definovať základný socio-ekonomický systém a v priestore ho možno pomocou jedného či viacerých znakov presne vymedziť. Región môžeme vymedziť na základe vzťahov, a to tak, že zlúčime územia, ktoré majú silné vzájomné priestorové väzby, alebo na základe homogenity tak, že zlúčime homogénne územie podľa vybraných znakov alebo na základe funkčnosti. Socio-ekonomický systém sa nenachádza v žiadnom abstraktnom priestore, ale je vymedzený v konkrétnom environmentálnom prostredí, s ktorým je vo vzájomnej interakcii“ (Hančlová – Tvrdoň 2004).

Konkrétny spoločensko-ekonomický, historický a politický vývoj v určitom časovom horizonte vytvára podmienky k nerovnomernému rozvoju regiónov. Keďže jednotlivé regióny sa vyznačujú výraznými sociálnymi a ekonomickými rozdielmi, v snahe zabezpečiť konkurencieschopnosť regiónov sa do popredia stále viac dostáva politika zameraná na rozvoj regiónov. V zmysle Zákona NR SR č. 539/2001 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja možno regionálny rozvoj charakterizovať ako „trvalý rast hospodárskeho potenciálu a sociálneho potenciálu regiónu, čo zvyšuje jeho hospodársku úroveň, výkonnosť, konkurencieschopnosť a životnú úroveň jeho obyvateľov“. [10]

Z ekonomického hľadiska je región územie, na ktorom funguje určitý princíp usporiadania vzájomných činností a väzieb medzi ekonomickými jednotkami, ľudským a prírodným potenciálom a infraštruktúrou, pričom je dôležitá aj intenzita prepojenosti týchto faktorov.

Faktory regionálneho rozvoja

Ako uvádza Havierníková (2008), regionálny rozvoj je zložitý a komplexný proces, na ktorý vplyva množstvo faktorov. Ako faktory regionálneho rozvoja vystupujú nielen vnútorné zdroje regiónu, ale tiež vonkajšie podmienky (napr. hospodárska politika štátu).

V zhode s Tvrdoňom (2005) za základné **faktory rozvoja regiónov** možno považovať:

- prírodné zdroje a životné prostredie (rozloha územia, klimatické a vodné pomery, vegetačný kryt a živočístvo, ložiská surovín, sklonitosť územia, bonita pôdy);
- obyvateľstvo a pracovné zdroje (veková a vzdelanostná štruktúra obyvateľstva, mobilita pracovných síl);
- ekonomické činnosti a podmienky rozvoja regiónov;
 - produkčné činnosti (odvetvová a sektorová štruktúra regiónu);
 - sociálna vybavenosť (bývanie, kultúrno-spoločenské činnosti, zdravotnícke zariadenia, školské a výchovné zariadenia, rekreačné a športové zariadenia);
 - technická vybavenosť (dopravná infraštruktúra, energetická sieť, vodné hospodárstvo).

Uvedené faktory vo všeobecnosti zapríčiňujú rozdielny vývoj v úrovni regiónov. Rajčáková (2008) ako hlavné príčiny podmieňujúce diferenciálny regionálny rozvoj na Slovensku uvádza: primárny (prírodný) potenciál, územno-správne členenie, faktory sídelnej hierarchie, makropolohovej atraktivity (tzv. západo-východný gradient), špecifiká demografickej štruktúry, faktor tzv. veľkej dopravnej infraštruktúry, faktory historického zaostávania regiónov, nevýhodnej ekonomickej špecializácie a faktor depresnosti priľahlých regiónov susedných štátov.

Kvalitná dopravná infraštruktúra ovplyvňuje mobilitu obyvateľstva pri hľadaní zamestnania, rozmiestnenie podnikateľských aktivít, vytvára predpoklady pre rozvoj cestovného ruchu, ktorý zohráva v mnohých regiónoch Slovenska veľmi významnú rozvojovú úlohu.

Nerovnaká vybavenosť základnou, ale i vyššou infraštruktúrou sa v regiónoch SR prejavuje v konkurencieschopnosti regiónov a regionálnej nerovnosti.

Cestná infraštruktúra a jej vplyv na rozvoj regiónov

Ako sme už vyššie uviedli, medzi faktory rozvoja regiónov patrí aj dopravná infraštruktúra. Najrozšírenejšou časťou dopravnej infraštruktúry je cestná infraštruktúra. Jej rozvoj je spojený s potrebou do-

pravovať veci, ľudí, súvisí so začiatkami poľnohospodárstva, výmenného obchodu. Cestná infraštruktúra patrí ku kľúčovým faktorom, ktoré významným spôsobom ovplyvňujú rozvoj hospodárstva, ako aj priestorové usporiadanie územia štátu. Má veľký význam pre hospodársky rast, mobilitu pracovných síl, ako aj konkurencieschopnosť v rámci medzinárodnej del'by dopravnej práce. Má pre ekonomiku nielen národohospodársky, ale aj štátnopolitický, administratívny a kultúrno-spoločenský význam.

Pod pojmom cestná infraštruktúra sa chápe sieť pozemných komunikácií, ktorá umožňuje spojenie dvoch alebo viacerých sídiel alebo objektov (stavby, prírodné úkazy, turistické atrakcie) a slúži na dopravu osôb a nákladov. Zahŕňa cesty, diaľnice, miestne a účelové komunikácie a tiež zariadenia a stavby, objekty a diela, ktoré sa na nich nachádzajú a ktoré sú potrebné pre ich úplnosť, na zabezpečenie a ochranu a na zaistenie bezpečnej, rýchlej, plynulej a hospodárnej premávky.

Kvalitná a rozsiahla sieť ciest je nevyhnutná pre bezproblémové fungovanie cestnej dopravy, ktorá je najviac využívanou formou dopravy na Slovensku. Zabezpečuje prepravu materiálov, surovín, polovýrobkov a hotových výrobkov určených na predaj, ale tiež prepravu osôb, ovplyvňuje flexibilitu a mobilitu pracovnej sily, čo sa prejavuje v úrovni zamestnanosti. Úroveň rozvoja cestnej infraštruktúry ovplyvňuje aj ďalšie skutočnosti, ako sú rozvoj cestovného ruchu, príliv zahraničných investícií, rozvoj regiónov a pod. Vyššia miera zamestnanosti spôsobuje tiež rast priemerných miezd. Následne od výšky miezd závisí objem spotreby a úspor, a tiež investícií, čo sú makroekonomické premenné, ktoré ovplyvňujú ekonomický rast a životnú úroveň obyvateľov.

Všetky tieto ukazovatele, jako jsou zamestnanost', mzdy, spotreba, úspory, investície, prínosy z cestovného ruchu, v konečnom dôsledku vplývajú na objem hrubého domáceho produktu, hlavného makroekonomického ukazovateľa, ktorým sa hodnotí ekonomická úroveň štátu ako celku, ale tiež jeho regiónov. Keďže Slovenská republika je charakteristická výraznými disparitami v ekonomickej úrovni jednotlivých regiónov, je možné aj prostredníctvom rozširovania a skvalitňovania cestnej infraštruktúry regionálne rozdiely postupne znižovať.

Nezanedbateľný je tiež význam dopravy v medzinárodnom kontexte, pretože rýchle a bezpečné prepojenie štátov je nevyhnutné pre zahraničný obchod a spoluprácu vo všetkých oblastiach. Na to je však potrebná dostatočne hustá sieť ciest a dostatok finančných prostriedkov na jej výstavbu, údržbu a modernizáciu.

Geografická poloha SR v Európe jednoznačne potvrdzuje súčasnú dôležitosť pozície cestnej siete SR v celoeurópskej dopravnej infraštruktúre. Z dôvodu zlepšenia dostupnosti SR, prístupu na európsku cestnú sieť zo SR, ako aj za účelom zvládnutia tranzitnej dopravy je preto nevyhnutné v čo najkratšom čase dobudovať nosnú diaľničnú sieť. Diaľnice predstavujú rýchle a kvalitné prepojenie sídelných útvarov, avšak obslúžia a pokrývajú len časť územia, preto je program rozvoja cestnej infraštruktúry doplnený o výstavbu siete rýchlostných ciest. Popri výstavbe diaľnic a rýchlostných ciest, ktoré sú základným riešením pri odstraňovaní disproporcií v kapacitách ciest, musí byť pozornosť venovaná tiež modernizácii ciest I. triedy, ktoré zabezpečujú rovnomernejšie pokrytie exponovaných dopravných trás. Cesty I. triedy sú nosnou zložkou zabezpečujúcou bez prerušenia vzájomné prepojenie sídiel krajov, ako aj prepojenia hraničných priechodov, pričom majú význam najmä pre medzinárodnú a celoštátnu dopravu.

Dostupnosť obyvateľov do sídiel, v ktorých je vyššia občianska vybavenosť, zabezpečujú najmä cesty II. a III. triedy. Za hlavný problém v tejto oblasti sa považuje dlhodobu nevyhovujúcu technickú a kvalitatívny stav regionálnych a miestnych komunikácií, čo je spôsobené najmä oneskorením cyklickej obnovy vozoviek, a to vyplýva z nedostatočného financovania opráv ciest. To sa týka aj miestnych komunikácií, ktoré takisto nedosahujú požadované funkčné vlastnosti, a to z dôvodu nedostatku kapitálových zdrojov.

Vplyv cestnej infraštruktúry na vybrané ekonomicko-sociálne ukazovatele

Ďalšia časť príspevku je zameraná na dokázanie vplyvu cestnej infraštruktúry na vybrané sociálno-ekonomické ukazovatele úrovne regiónu. Stav cestnej infraštruktúry v krajoch SR uvádzame v tabuľke č. 1. V rámci cestnej siete osobitne sledujeme dĺžku a hustotu diaľnic (D) a rýchlostných ciest (R), ktoré podľa nášho názoru najviac vplývajú na výkonnosť regiónov.

Tab. č. 1: Stav cestnej siete v krajoch SR k 1. 1. 2011.

KRAJ	Cestná sieť spolu	Hustota cestnej siete		Diaľnice a diaľničné privádzače	Rýchlostné cesty	Hustota D a R
		[km]	km/km ²	[km]	[km]	km/km ²
Bratislavský	805,29	0,39	1,30	110,05		0,0536
Trnavský	1954,06	0,47	3,49	67,24	26,52	0,0226
Trenčiansky	1888,77	0,42	3,15	90,90	2,68	0,0208
Nitriansky	2559,11	0,40	3,63		22,70	0,0036
Žilinský	2041,87	0,30	2,93	69,58	17,75	0,0128
Banskobystrický	3196,52	0,34	4,89		91,43	0,0097
Prešovský	3160,73	0,35	3,93	83,74	4,53	0,0098
Košický	2379,08	0,35	3,06	5,33	24,16	0,0044
SPOLU SR	17985,43	0,37	3,32	426,84	189,50	0,0126

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Cestnej databanky SSC, vlastné prepočty.

Cestná infraštruktúra v SR nie je rovnomerne rozložená, čo vyplýva zo skutočnosti, že na dĺžku cestnej siete a jej hustotu v kraji vplýva viacero faktorov, ako sú napr. poloha regiónu, členitosť územia, rozloha, počet obyvateľov a iné. Najväčšiu dĺžku cestnej siete majú najväčšie kraje – Banskobystrický a Prešovský. Hustota cestnej siete prepočítaná na km² je najväčšia v Trnavskom kraji, naopak najnižšia v Žilinskom kraji. Čo sa týka hustoty cestnej siete na 1000 obyvateľov, najvyššiu dosahuje riedko osídlený Banskobystrický kraj, v opačnej pozícii je Bratislavský kraj.

Najväčšou dĺžkou diaľnic disponuje najmenší – Bratislavský kraj, avšak na území kraja nie sú vybudované žiadne rýchlostné cesty. Na druhom mieste v dĺžke diaľnic je Trenčiansky kraj, nasleduje Prešovský kraj. V Nitrianskom a Banskobystrickom kraji nie sú diaľnice vybudované, no na území Banskobystrického kraja sa nachádza až 48 % celkovej dĺžky rýchlostných ciest v SR. Na základe prepočtu hustoty diaľnic a rýchlostných ciest, pripadajúcej na km², sme zistili, že výrazne najvyššiu hustotu nadradenej cestnej

infraštruktúry (diaľnic a rýchlostných ciest) má Bratislavský kraj. Najhoršími v tomto ukazovateli sú Nitriansky a Košický kraj.

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že súčasný stav cestnej infraštruktúry v SR je charakterizovaný pomerne hustou sieťou ciest, avšak s relatívne nízkym podielom ciest vyšších tried (diaľnice a rýchlostné cesty). Hoci hustota ciest je pre dostupnosť územia postačujúca, technický stav ciest a im prislúchajúcich cestných stavieb, najmä mostov, je nevyhovujúci. Z toho dôvodu je nevyhnutné venovať náležitú pozornosť ďalšiemu rozvoju cestnej infraštruktúry, čo ovplyvní celkovú výkonnosť regiónov a ekonomiky ako celku.

Na sledovanie ekonomickej úrovne krajov SR sme si vybrali základný makroekonomický ukazovateľ – hrubý domáci produkt (HDP), prepočítaný na jedného obyvateľa (tabuľka č. 2). Vyjadruje ekonomickú výkonnosť a silu regiónu a zásadne ovplyvňuje jeho konkurencieschopnosť.

Tab. č. 2: Regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa (v b. c., EUR konverzné).

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bratislavský	12 528	13 886	15 464	16 980	18 951	22 274	23 824	26 996	28 575
Trnavský	6 075	6 436	6 844	7 873	8 852	9 896	12 444	13 690	14 216
Trenčiansky	5 444	5 919	6 255	6 946	7 769	8 081	9 559	10 535	11 248
Nitriansky	5 011	5 337	5 787	6 545	7 414	8 123	8 762	9 516	10 508
Žilinský	4 729	5 210	5 592	6 038	6 793	7 539	8 276	9 563	10 794
Banskobystrický	4 799	5 303	5 912	6 484	6 910	6 565	7 549	8 463	9 345
Prešovský	3 517	3 843	4 237	4 578	5 022	5 384	5 590	6 267	7 276
Košický	5 186	5 836	6 176	6 707	7 395	7 721	8 609	9 374	10 193
Priemer SR	5 773	6 298	6 843	7 550	8 391	9 154	10 217	11 406	12 395

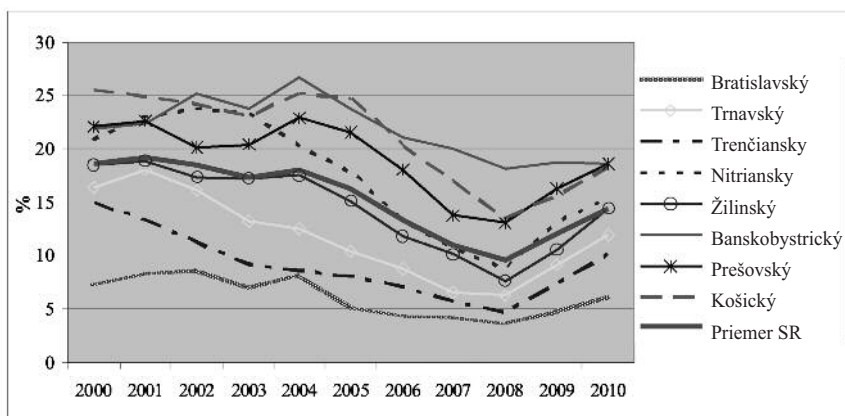
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR.

HDP na obyvateľa každoročne rástol v každom kraji SR. Vývoj tohto ukazovateľa vyjadruje výrazný odstup Bratislavského kraja od ostatných krajov SR. HDP na obyvateľa Trnavského kraja, ktorý je druhým v poradí, na HDP na obyvateľa Bratislavského kraja dosahoval v roku 2006 podiel 52,2 %, no v roku 2008 už iba 49,7 %. Oveľa horšie je na tom najslabší Prešovský kraj, ktorý dosahuje iba 25,4 % úrovne Bratislavského kraja v roku 2008, hoci v roku 2000 to bolo ešte 28,1 %.

Jedným zo sociálnych ukazovateľov, charakterizujúcich úroveň regiónu, je nezamestnanosť. Vývoj miery nezamestnanosti v krajoch SR sledujeme na základe

Výberového zisťovania pracovných síl, ktoré uskutočňuje Štatistický úrad SR. Nezamestnanosť v SR klesla z úrovne 18,6 % v roku 2000 na 9,6 % v roku 2008, potom v dôsledku hospodárskej recesie narástla na 14,4 %. Trend vývoja nezamestnanosti je vo všetkých krajoch takmer identický (graf č. 1), avšak rozdiely v miere nezamestnanosti medzi kraji sú výrazné. Rozdiel medzi krajom s najnižšou a najvyššou mierou nezamestnanosti v roku 2010 bol 12,5 p.b. V celom sledovanom období je najnižšia nezamestnanosť v Bratislavskom kraji, nasleduje Trenčiansky a Trnavský kraj. Naopak najvyššia nezamestnanosť je v Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji.

Graf č. 1: Vývoj miery nezamestnanosti v krajoch SR (%).

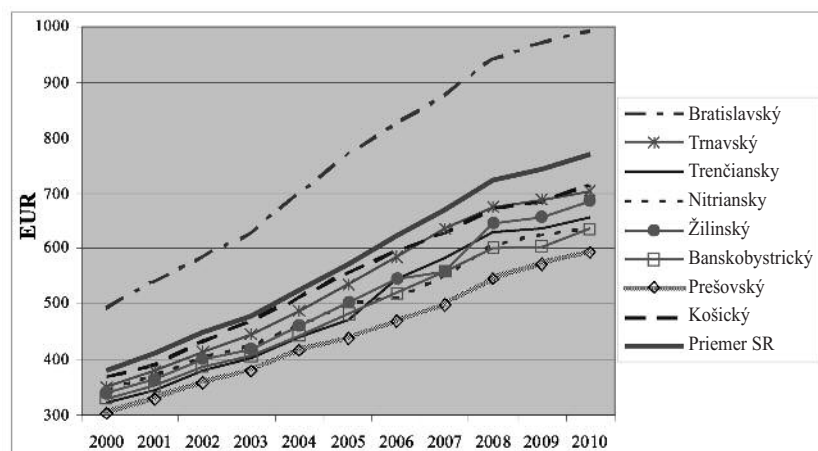
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR.

Situácia v zamestnanosti a nezamestnanosti na trhu práce sa prejavuje aj vo vývoji priemernej mesačnej mzdy. Údaje o priemernej mesačnej mzde ŠÚ SR uvádza bez podnikateľských príjmov, od roku 2006 vrátane plátov ozbrojených zložiek a od roku 2007 vrátane plátov profesionálnych vojakov. Údaje sú upravené o štatistický odhad nevidovaných miezd.

Výrazne najlepšia výkonnosť Bratislavského kraja v predchádzajúcich ukazovateľoch sa prejavila aj na najvyššej priemernej mesačnej mzde, čo zvyšuje ce-

loslovenský priemer mzdy (graf č. 2). Všetky ostatné kraje sú pod úrovňou priemeru SR. Priemerná mzda v Bratislavskom kraji sa za sledované obdobie viac ako zdvojnásobila, z úrovne 494,- EUR v roku 2000 na 991,- EUR v roku 2010. Druhá najvyššia priemerná mzda je v Košickom kraji, v roku 2010 tvorila 72,3 % úrovne miezd v Bratislavskom kraji. Najnižšie mzdy sú dlhodobo dosahované v Prešovskom kraji, necelých 60 % úrovne miezd v Bratislavskom kraji.

Graf č. 1: Vývoj miery nezamestnanosti v krajoch SR (%).

Zdroj: Vlastné spracovanie.

VÝSLEDKY

Na zistenie úrovne cestnej infraštruktúry v krajoch SR a zistenie ekonomicko-sociálnej úrovne krajov SR na základe vybraných ukazovateľov použijeme bodovaciu metódu. Najskôr zhodnotíme úroveň cestnej

infraštruktúry v krajoch SR na základe relatívnych ukazovateľov v tabuľke č. 1 (hustota diaľnic a rýchlostných ciest, hustota cestnej siete na km² a na 1000 obyvateľov – k 1. 1. 2011). Zistené počty bodov jednotlivých krajov SR a hodnoty integrálneho ukazovateľa d_{i1} sú v tabuľke č. 3.

Tab. č. 3: Hodnotenie úrovne cestnej infraštruktúry krajov SR bodovacou metódou.

Kraj	Hustota diaľnic a rýchlostných ciest	Hustota cestnej siete km/km ²	Hustota cestnej siete km/1000 obyv.	Integrálny ukazovateľ d_{i1}
Bratislavský	100	82,9787	26,5849	69,8545
Trnavský	42,1642	100	71,3701	71,1781
Trenčiansky	38,8060	89,3617	64,4172	64,1950
Nitriansky	6,7164	85,1064	74,2331	55,3520
Žilinský	23,8806	63,8298	59,9182	49,2095
Banskobystrický	18,0970	72,3404	100	63,4791
Prešovský	18,2836	74,4681	80,3681	57,7066
Košický	8,2090	74,4681	62,5767	48,4179

Zdroj: Vlastné prepočty.

Na základe hodnôt integrálneho ukazovateľa d_{i1} môžeme konštatovať, že najlepšie je cestnou infraštruktúrou vybavený Trnavský kraj, čo vyplýva najmä z vysokej hustoty cestnej siete na km² a pomerne dobrej úrovne hustoty cestnej siete na tisíc obyvateľov. Druhým v poradí je Bratislavský kraj, najmä z dôvodu vysokej hustoty diaľnic. Naopak najnižšiu úroveň cestnej infraštruktúry podľa nami sledovaných ukazovateľov majú Košický a Žilinský kraj.

Ďalej bodovacou metódou hodnotíme ekonomicko-sociálnu úroveň krajov SR na základe HDP na obyvateľa, miery nezamestnanosti a priemernej mesačnej mzdy (údaje za posledný sledovaný rok). V tab. č. 4 uvádzame vypočítané počty bodov jednotlivých krajov za vybrané ukazovatele a hodnoty integrálneho ukazovateľa d_{i2} .

Tab. č. 4: Hodnotenie ekonomicko-sociálnej úrovne krajov SR bodovacou metódou.

Kraj	HDP na obyvateľa	Miera nezamestnanosti	Priemerná mesačná mzda	Integrálny ukazovateľ d_{i2}
Bratislavský	100	100	100	100
Trnavský	49,7498	50,8333	71,1403	57,2411
Trenčiansky	39,3631	59,8039	64,1776	54,4482
Nitriansky	36,7734	39,6104	66,2967	47,5602
Žilinský	37,7743	42,0690	69,2230	49,6888
Banskobystrický	32,7034	32,7957	64,0767	43,1919
Prešovský	25,4628	32,7957	59,9395	39,3993
Košický	35,6710	33,3333	72,2503	47,0849

Zdroj: Vlastné prepočty.

Na základe hodnôt zistených v tabuľke č. 3 a 4 sme určili poradie krajov v úrovni cestnej infraštruktúry a v ekonomicko-sociálnej úrovni (tabuľka č. 5),

čím môžeme zistiť, v ktorom kraji je vplyv cestnej infraštruktúry na ekonomicko-sociálnu úroveň regiónu väčší, resp. menší.

Tab. č. 5: Vplyv cestnej infraštruktúry na ekonomicko-sociálnu úroveň krajov SR.

Kraj	Cestná infraštruktúra		Ekonomicko-sociálna úroveň	
	Integrálny ukazovateľ d_{i1}	Poradie kraja	Integrálny ukazovateľ d_{i2}	Poradie kraja
Bratislavský	69,8545	2.	100	1.
Trnavský	71,1781	1.	57,2411	2.
Trenčiansky	64,1950	3.	54,4482	3.
Nitriansky	55,3520	6.	47,5602	5.
Žilinský	49,2095	7.	49,6888	4.
Banskobystrický	63,4791	4.	43,1919	7.
Prešovský	57,7066	5.	39,3993	8.
Košický	48,4179	8.	47,0849	6.

Zdroj: Vlastné prepočty.

Výsledky v tab. č. 5 ukazujú najväčšiu závislosť medzi úrovňou cestnej infraštruktúry a ekonomicko-sociálnou úrovňou v Trenčianskom kraji, ktorý sa v oboch ukazovateľoch umiestnil na 3. mieste. Podobne veľmi silná závislosť medzi skúmanými premennými je v Bratislavskom, Trnavskom a Nitrianskom kraji. Košický, a najmä Žilinský kraj napriek horšej úrovni cestnej infraštruktúry dosahujú pomerne dobrú ekonomicko-sociálnu výkonnosť. Naopak pomerne dobrá úroveň cestnej infraštruktúry Banskobystrického a Prešovského kraja nezabezpečila lepšiu ekonomicko-sociálnu úroveň kraja. Zdôvodniť to môžeme napríklad tým, že sieť rýchlostných ciest, resp. diaľnic v týchto krajoch bola rozšírená len v posledných rokoch, čo sa ešte nestihlo prejaviť v raste výkonnosti kraja. Vplýva na to aj skutočnosť, že údaje o HDP na obyvateľa podľa krajov sú vykazované oneskorene. Tiež nemožno vylúčiť mnohé iné faktory, ktorých vplyv na ekonomicko-sociálnu úroveň kraja môže byť mnohokrát vyšší ako úroveň cestnej infraštruktúry, napríklad zahraničné investície, ale aj využívanie iného druhu dopravy.

ZÁVER

Cestnú infraštruktúru považujeme za faktor, ktorý synergicky pôsobí na ekonomické a sociálne rozvojové charakteristiky regiónov. Túto závislosť sme dokazovali pomocou bodovacej metódy, pričom jednoznačný vplyv bol dokázaný v Trenčianskom, Trnavskom, Bratislavskom a Nitrianskom kraji. V ostatných krajoch sa závislosť jednoznačne neprejavuje, pripúšťame vplyv aj iných faktorov. Kvalitná cestná infraštruktúra je predpokladom dlhodobého úspešného regionálneho rozvoja a znižovania regionálnych rozdielov. Zlepšenie jej úrovne v regiónoch predstavuje nové možnosti zvýšenia cestovného ruchu, prilivu zahraničných investícií, vyššiu koncentráciu zamestnanosti, čím sa podporuje celkový ekonomicko-sociálny rozvoj regiónov ako základ pre zvyšovanie ich konkurencieschopnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BUČEK, M. – REHÁK, Š. – TVRDOŇ, J. (2010): *Regionálna ekonomika a politika*. Bratislava: Iura Edition.
2. FILOVÁ, E. – SOSEDOVÁ, J. (2010): *Doprava v kontexte rozvoja cestovného ruchu*. *Doprava a spoje* [online], č. 1, s. 35–42. [cit. 8. 7. 2010]. Dostupný z <<http://fpedas.uniza.sk/dopravaaspoje/2010/1/filova.pdf>>
3. HANČLOVÁ, J. – TVRDÝ, L. (2004): Classification of the Regions. In: Ramík, J. et al.: *Multi-regional and Regional Models*. Ostrava: Faculty of Economics, Technical University of Ostrava. Dostupný z <http://ws.vsb.cz/pers/~lt/analiza_dat_v_regionalistice/body/text/08/PART2.doc>
4. HAVIERNIKOVÁ, K. (2008): Identifikácia regionálnych rozdielov ekonomického rozvoja v Slovenskej republike. In: *Vplyv kapitálových investícií na vyrovnávanie rozdielov ekonomickej úrovne regiónov SR*. *Vedecký zborník VEGA* č. 1/3795/06. Trenčín, s. 26–33.
5. KLAMÁR, R.: *Regionálny rozvoj a jeho plánovanie* [online] [cit. 12. 7. 2010]. Dostupný z <http://naturescience.fhvp.unipo.sk/geografia/trendy/regionalny_rozvoj.htm>
6. OREMUSOVÁ, D. (2008): *Regionalizácia a regionálny rozvoj Slovenska*. [online]. [cit. 8. 7. 2010]. Dostupný z <<http://dam.fpv.ukf.sk/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=474>>
7. RAJČÁKOVÁ, E. (2008): Regionálny rozvoj a regionálna politika s dôrazom na Slovensko. *Životné prostredie* [online], č. 1, s. 5–10. (cit. 8. 7. 2011) Dostupný z <http://www.elis.sk/download_file.php?product_id=1336&session_id=v5avu602vsviqm5ed5mskjl4u3>
8. TVRDOŇ, J. – HAMALOVÁ, M. – ŽÁRSKA, E. (1995): *Regionálny rozvoj*. Bratislava: Ekonóm.

9. TVRDONĚ, J. (2005): *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava: SÚ SAV.
10. Zákon NR SR č. 539/2001 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja.

ADDRESS & ©

Ing. Eva IVANOVÁ, CSc.
Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Študentská 2, 911 50 Trenčín
Slovak Republic
eva.ivanova@tnuni.sk

Ing. Jana MASÁROVÁ, PhD.
Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Študentská 2, 911 50 Trenčín
Slovak Republic
jana.masarova@tnuni.sk

ČESKÉ BUDĚJOVICE A JEJICH REGIONÁLNÍ PŮSOBNOST: DOJÍŽDKA ZA PRACÍ A JEJÍ ZMĚNY V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ MEZI ROKY 1991 A 2001

City of České Budějovice And Its Regional Scope:
Commuting to Work – Changes Between 1991 and 2001

Stanislav KRAFT - Michal VANČURA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem předloženého článku je vyhodnocení hlavních změn v regionální působnosti města České Budějovice z hlediska dojížděky za prací mezi roky 1991 a 2001. Ta představuje v současné době nejvýznamnější regionální proces funkčních interakcí v sídelním systému. Na základě vymezení dojížděkových regionů do města České Budějovice pro oba sledované roky jsou zároveň naznačeny klíčové procesy, které v současné době ovlivňují regionální působnost města České Budějovice.

Klíčová slova: dojížděka za prací – regionální působnost – sídelní systém – České Budějovice

ABSTRACT: The main goal of the submitted article is the evaluation of main changes in the regional scope of the City of České Budějovice in terms of the commuting to work between 1991 and 2001. Commuting to work is the crucial regional process of functional interactions in the settlement system. The delimitation of regions based on the commuting to work allows the identification of the crucial processes, which influence the current regional scope of the City of České Budějovice.

Key words: commuting to work – regional scope – settlement system – České Budějovice

ÚVOD

Město České Budějovice představuje přirozené středisko osídlení jižních Čech. Téměř stotisícová regionální metropole však neexistuje v tomto prostoru sama o sobě, ale ovlivňuje a zároveň je zpětně ovlivňována celou řadou sídel v jejím zázemí. V souvislosti s nastartováním transformačních procesů po roce 1990 se však výrazně mění uspořádání a interakce sídel v zázemí velkých měst, což lze považovat především za důsledek kvalitativně vyšší formy územní organizace společnosti spjaté s procesem suburbanizace, příp. jejími dalšími fázemi (metropolizace). Tyto změny se zároveň obecně promítají do změn ve vztahové organizaci geografického prostoru – především vyšší dojížděky za prací, migrační pohyby, reorganizace dopravních vazeb apod. (bližší diskuse v Hamp l 2004; Toušek et al. 2009; Sýkora – Mulíček 2009).

Dojížděka za prací představuje v současné době nejvýznamnější regionální proces, který je spjat s krátkodobými a periodickými přesuny obyvatel mezi místem bydliště a místem pracoviště. Právě dojížděka za prací je považována za klíčový prvek vytváření funkčních socioekonomických regionů a je jí připisována integrální vypovídací schopnost (např. Hamp l

2005). Význam dojížděky za prací spočívá jednak ve skutečnosti, že při posledním populačním censu (Sčítání lidu, domů a bytů – SLDB) z roku 2001 dojíždělo za prací (přes hranice obce) téměř 37 % pracujícího obyvatelstva, a jednak ve skutečnosti, že v dnešní době dojížděka za prací do jisté míry nahrazuje dříve relativně nejvýznamnější pohyby migrační. Nepochybnou výhodou je zároveň fakt, že česká statistika poskytuje o tomto regionálním procesu relativně přesné údaje v dostatečné územní podrobnosti. Nevýhodou je, že se dojížděka za prací zjišťuje pouze při Sčítáních obyvatelstva, tedy zhruba v desetiletých periodách, a to od roku 1961. Výzkumy dojížděky za prací v Česku sahají však již do období kolem poloviny 20. století (Šilhan 1947; Mrkos 1948; Macka 1962). Později již studie zabývající se dojížděkou za prací vycházely z populačních censů a sloužily především pro identifikaci prostorových vazeb v sídelním systému mezi centry a jejich zázemím, hierarchizaci center dojížděky apod. K nejvýznamnějším pracím patří dílčí studie dojížděkového procesu (Macka 1969) a komplexněji pojaté regionalizace celého státního území (Hamp l – Kühnl – Ježek 1983; Řehák 1987; Hamp l – Gardavský – Kühnl 1987 apod.).

Cílem článku je identifikace nejvýznamnějších změn v dojížděce za prací do města České Budějovice

mezi roky 1991 a 2001. Jedná se o poslední dva populační censy, kdy první je spíše odrazem socialistického období a druhý již výrazně odrazem probíhajících transformačních procesů. Nedílnou součástí je naznačení možných dalších scénářů vývoje regionální působnosti města České Budějovice a jeho zázemí z hlediska dojíždky za prací.

METODICKÉ POZNÁMKY

Z metodického hlediska je třeba upozornit na jisté metodické odchylky v jednotlivých Sčítáních, které omezují srovnatelnost výsledků. Jedná se především o změny v sídelní struktuře České republiky, která byla ovlivněna pokračující dezintegrací obcí v 90. letech (v roce 1991 bylo na území ČR 6 097 obcí, zatímco v roce 2001 již 6 249). Vzhledem k tomu, že dojíždka za prací je v ČR sledována, překročil-li daný subjekt hranici obce vyjíždky, vznikly v roce 2001 i případy tzv. „nově vzniklé dojíždky“ právě jako důsledek administrativních změn. Baštoř et al. 2005 upozorňují, že v absolutním počtu dojíždějících došlo mezi roky 1991 a 2001 k poklesu dojíždějících z cca 1 784 tis. na 1 727 tis. osob, nicméně vzhledem k nižšímu počtu zaměstnaných vzrostl počet dojíždějících ze všech zaměstnaných v relativním vyjádření z 33,2 % na 36,5 %.

Vzhledem k použité metodice, která je vhodná pro stanovení regionální působnosti středisek osídlení, byl v jednotlivých letech použit i odlišný výpočet pro analýzu dojíždky za prací do města České Budějovice. Intenzita vztahů mezi obcemi Jihočeského kraje a Českými Budějovicemi na základě dojíždky za prací byla tedy vyjádřena jako podíl vyjíždějících za prací do Českých Budějovic z celkového počtu pracujících s trvalým bydlištěm v dané obci. Počet pracujících v obci v roce 1991 odpovídal počtu ekonomicky aktivních osob (vzhledem k zanedbatelnému podílu nezaměstnaných osob), v roce 2001 však musel být již tento výpočet „očištěn“ o podíl nezaměstnaných osob v jednotlivých obcích (k březnu 2001 podle statistik MPSV) vzhledem k značnému nárůstu míry registrované nezaměstnanosti od roku 1991 a především její regionální variabilitě.

Na základě výsledků bylo zázemí Českých Budějovic rozděleno do 4 hlavních zón, právě podle relativní intenzity dojíždky za prací. Odstupňování jednotlivých zón odpovídá prověřenému a běžně užívanému členění zázemí, a to podle hranice 50,0 %; 33,3 %; 20,0 % a 10,0 % vyjíždějících. Právě hranici 10,0 % vyjíždějících uvádí většina autorů (např. Toušek – Novák 2009) jako ještě dostatečně reprezentativní pro vymezení dojíždkového zázemí velkého střediska osídlení.

ZMĚNY REGIONÁLNÍ PŮSOBNOSTI MĚSTA ČESKÉ BUDĚJOVICE

Město České Budějovice se vyznačuje relativně stabilizovanou strukturou své regionální působnosti,

přesto však v průběhu transformačního, resp. inter-censálního, období zvýšilo svůj pracovní i komplexní význam v regionální a sídelní hierarchii České republiky (bližší diskuse v Hamp 2009). V roce 1991 dojíždělo za prací do Českých Budějovic 18 964 obyvatel, zatímco v roce 2001 již 23 791 obyvatel. To významně ovlivnilo i kvalitativní růst města a rozšiřování jeho nejbližšího zázemí. Příčiny růstu pracovního významu Českých Budějovic lze spatřovat jednak ve vzniku nových pracovních příležitostí ve městě a jednak v omezování pracovních míst a zániku podniků v jejich blízkém zázemí.

Tab. č. 1: Nejsilnější dojíždkové proudy do Českých Budějovic v roce 1991.

Název obce	Absolutní počet vyjíždějících do ČB	Relativní počet vyjíždějících do ČB (%)
Rudolfov	955	77,3
Hluboká nad Vltavou	907	40,3
Dobrá Voda u ČB	873	79,3
Zliv	743	35,3
Lišov	663	34,1
Včelná	482	67,0
Ledenice	471	44,0
Borovany	464	26,7
Kamenný Újezd	464	48,0
Trhové Sviny	459	17,8

Zdroj: ČSÚ (2004), vlastní výpočty.

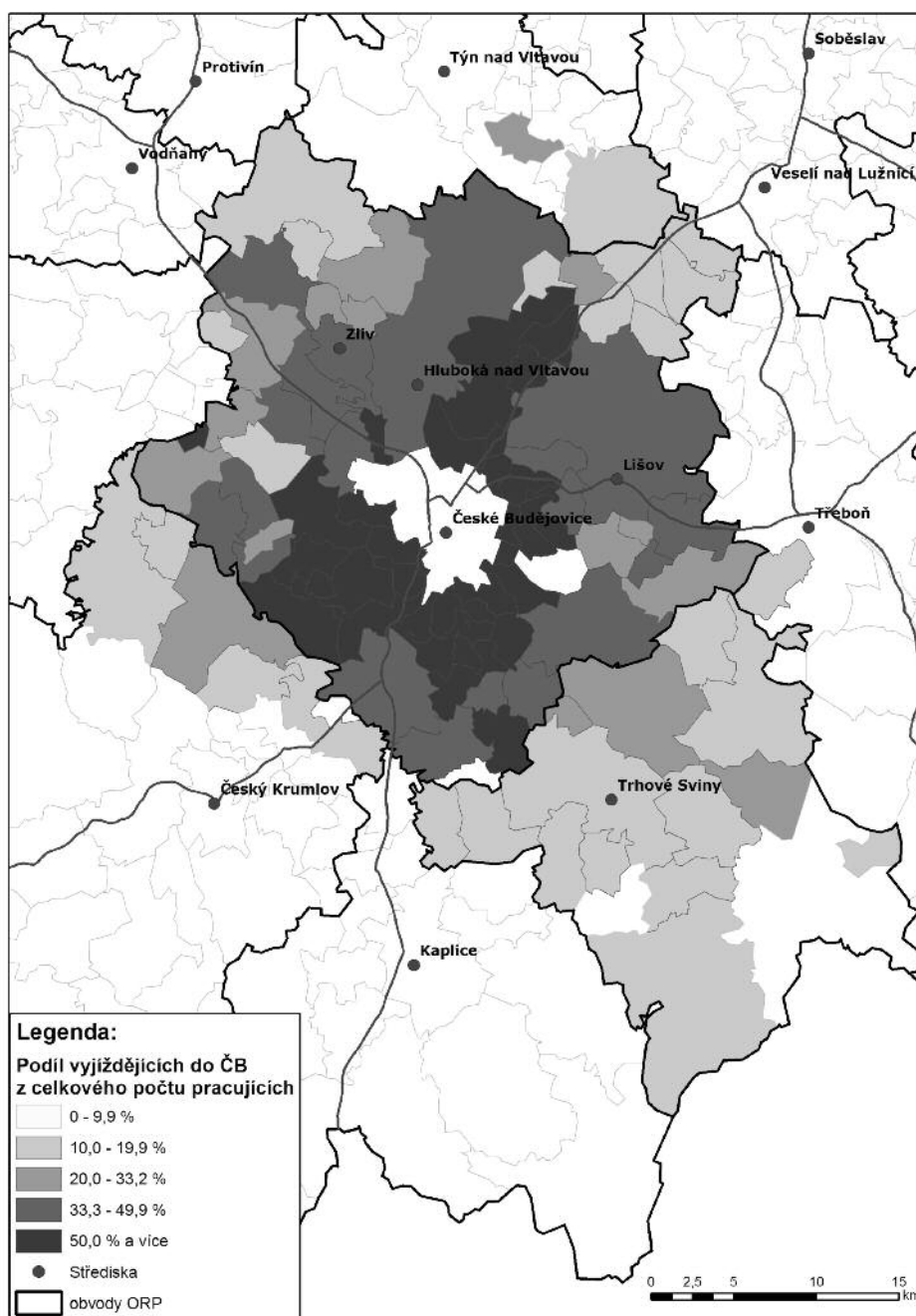
V roce 1991 bylo pracovní dojíždkou s Českými Budějovicemi na základě zvolené metodiky spjato celkem 89 obcí (při přepočtení na současnou územní strukturu – 99 obcí). Pracovní region Českých Budějovic tvořil relativně kompaktní prostor, ve kterém se přitažlivost regionální metropole projevovala značně diferencovaně. Lze nicméně poukázat na velkou uzavřenost dojíždkových vztahů v prostoru bývalého okresu České Budějovice s minimálními přesahy za administrativní hranice okresu (pouze oblast Křemežska náležející do okresu Český Krumlov). Vlastní jádro dojíždkového regionu však tvořil prstenec obcí lokalizovaný na jižním a východním okraji česko-budějovické aglomerace (Dubné, Boršov nad Vltavou, Rudolfov) a severní výběžek tvořený Hrdějovicemi, Hosínem apod. Relativní autonomie z hlediska dojíždkových vztahů vykazovalo Trhvosvinensko, které někteří autoři považují za konkurenční pracovní středisko vůči Českým Budějovicím (např. Čekal 2009). Nejsilnější dojíždkové proudy (v absolutním vyjádření) tvořila dojíždka obyvatel z větších obcí a měst v zázemí Českých Budějovic (tab. č. 1).

Tab. č. 2: Dojíždčkové zázemí Českých Budějovic v roce 1991.

	Počet obcí	Počet vyjíždějících do ČB	Zaměstnaní	Průměrný podíl vyjíždějících do ČB ze zaměstnaných (%)
Zóna 1 (50,0 % a více)	37	6 917	10 028	64,9
Zóna 2 (33,4 % – 49,9 %)	20	4 059	10 349	40,2
Zóna 3 (20,0 % – 33,3 %)	16	1 210	4 805	24,9
Zóna 4 (10,0 % – 19,9 %)	26	1 436	9 483	14,4
Celkem	99	13 622	34 665	39,3

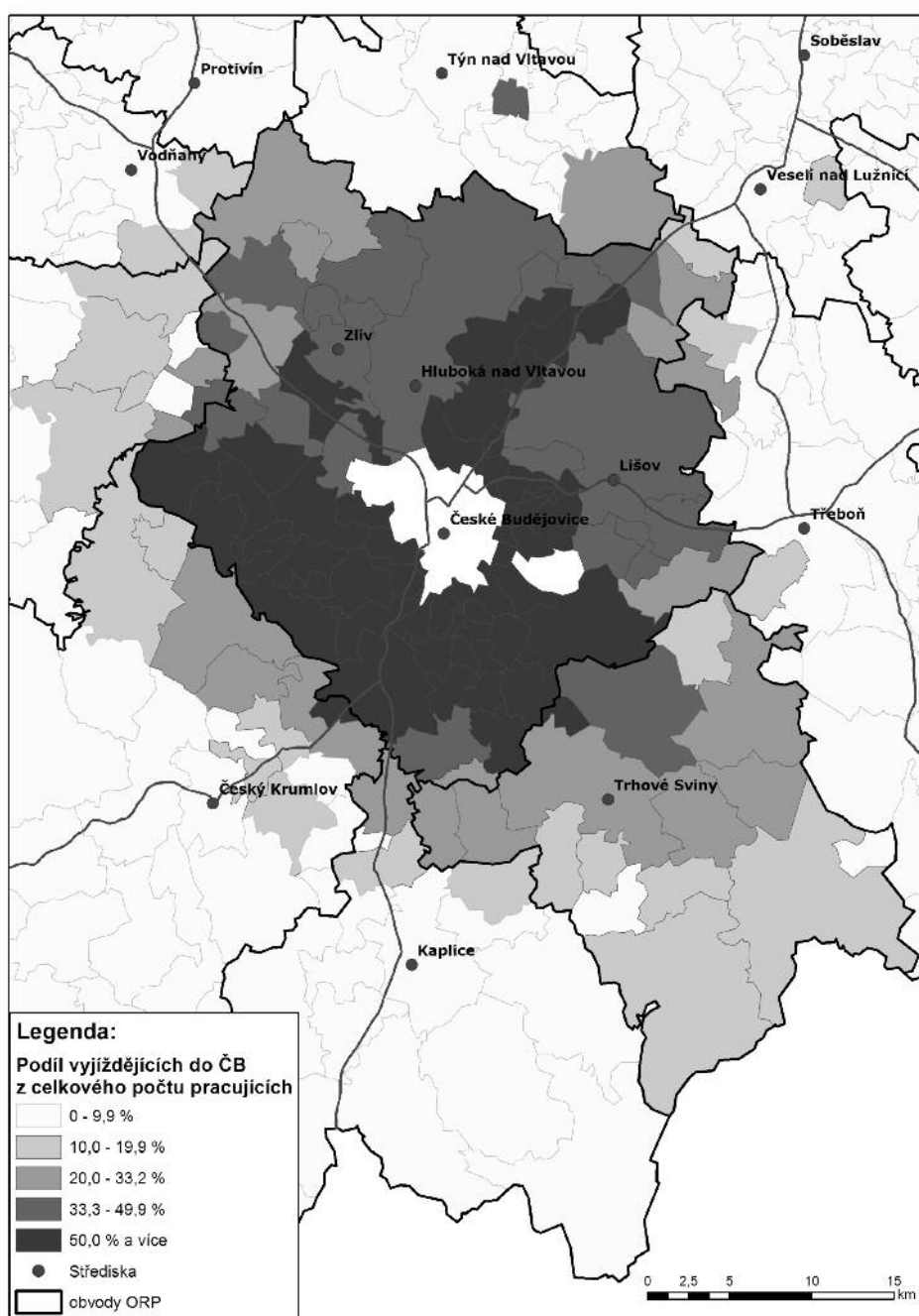
Zdroj: ČSÚ (2004), vlastní výpočty.

Obr. č. 1: Dojíždčkové zázemí Českých Budějovic (1991).

Zdroj: Vlastní zpracování.

Obr. č. 2: Dojíždčkové zázemí Českých Budějovic (2001).

Zdroj: Vlastní zpracování.

Strukturace dojíždčkového zázemí Českých Budějovic z hlediska jednotlivých zón je znázorněna v tab. č. 2 a obr. č. 1. Více než třetina obcí celého regionu náležela do první dojíždčkové zóny, ze které vyjížděla do Českých Budějovic polovina veškerého dojíždčjícího obyvatelstva. Tyto obce jsou tedy spojeny s jádrovým městem nejintenzivněji, a lze je tak považovat za faktický základ aglomerace Českých Budějovic. S jistou generalizací se dá dále potvrdit, že intenzita dojíždčkových interakcí klesá s rostoucí vzdáleností obcí od jádrového města (v anglosaské literatuře se tento jev označuje jako *distance-decay* efekt). Z celkového počtu

18 964 osob, které v roce 1991 dojížděly za prací do Českých Budějovic, jich bylo 13 622 (71,8 %) z jejich intenzivně ovlivňovaného dojíždčkového zázemí. Více než 54,2 % dojíždčjících pracovalo v sekundárním sektoru ekonomiky (průmysl a stavebnictví), 42,4 % dojíždčjících v terciárním a 3,4 % dojíždčjících v primárním sektoru ekonomiky.

V roce 2001 bylo pracovní dojíždčkou s Českými Budějovicemi na základě zvolené metodiky spjato celkem 122 obcí (alespoň 10,0 % vyjíždčjících do Českých Budějovic z celkového počtu pracujících). Z hlediska absolutního počtu integrovaných obcí tak

došlo k nepříliš významnému posunu, resp. rozšíření dojížděkového zázemí města, nicméně lze poukázat na výrazné kvalitativní změny v rozšiřování jeho regionální působnosti, způsobené přesunem obcí mezi jednotlivými zónami dojížděky. Dojížděkové zázemí opět velmi zřetelně vyplňuje bývalý okres České Budějovice (opět s již zmiňovanou dojížděkovou autonomií Trhové Vinohradské), částečně přesahuje i do okresů Český Krumlov, Prácheň a Jindřichův Hradec (celkem 25 obcí). Částečně se tak dají potvrdit Hampl (2004) naznačené tendence v otevírání dojížděkových vazeb v rámci mikroregionální úrovně.

Nejsilnější dojížděkové proudy při dojížděce za prací do Českých Budějovic tvořily zejména významnější města a obce v blízkém zázemí města. Nejvíce obyvatel dojíždělo v roce 2001 do jihočeské metropole z Hluboké nad Vltavou, Zlivi a Lišova (tab. č. 1). Relativně silný dojížděkový proud (517 dojíždějících) zároveň představovala dojížděka z Českého Krumlova, která však z hlediska relativního vyjádření představovala spíše marginální podíl (7,0 %).

Tab. č. 3: Nejsilnější dojížděkové proudy do Českých Budějovic v roce 2001.

Název obce	Absolutní počet vyjíždějících do ČB	Relativní počet vyjíždějících do ČB (%)
Hluboká nad Vltavou	961	42,1
Zliv	794	42,5
Lišov	774	40,5
Rudolfov	711	59,8
Dobrá Voda u ČB	707	63,9
Borovany	663	39,6
Trhové Sviny	656	27,7
Ledenice	535	51,7
Český Krumlov	517	7,0
Velešín	489	23,7

Zdroj: ČSÚ (2004), vlastní výpočty.

Tab. č. 4: Dojížděkové zázemí Českých Budějovic v roce 2001.

	Počet obcí do ČB	Počet vyjíždějících	Zaměstnaní	Průměrný podíl vyjíždějících do ČB ze zaměstnaných (%)
Zóna 1 (50,0 % a více)	54	9 174	15 182	60,7
Zóna 2 (33,4 % - 49,9 %)	22	4 234	10 336	41,1
Zóna 3 (20,0 % - 33,3 %)	21	2 540	9 888	25,9
Zóna 4 (10,0 % - 19,9 %)	25	1 053	7 683	13,6
Celkem	122	17 001	43 089	39,5

Zdroj: ČSÚ (2004), vlastní výpočty.

Dojížděkové zázemí Českých Budějovic v roce 2001 z hlediska jednotlivých zón zaznamenalo oproti roku 1991 značné změny. Poukázat lze zejména na markantní rozšíření počtu obcí i počtu vyjíždějících v první dojížděkové zóně (o 17 obcí, resp. o 2 257 dojíždějících). Tento trend potvrzují u dalších krajských měst i ostatní autoři (např.: Toušek – Novák 2009) a dávají ho do souvislosti především s probíhajícím procesem suburbanizace. Z celkového počtu 23 791 dojíždějících do Českých Budějovic jich do města denně dojíždělo 20 123 (84,6 %), což lze považovat za důsledek obecně vyšší prostorové mobility obyvatel Česka, způsobené jednak prudkým nárůstem počtu osobních automobilů a jednak ochotou lidí denně dojíždět na stále větší vzdálenosti. Z hlediska dojížděky do města podle odvětví ekonomické činnosti připadalo v roce 2001 nejvíce dojíždějících (54,0 %) na sekundární sektor (při stagnaci počtu dojíždějících do průmyslu a výrazném nárůstu počtu dojíždějících do stavebnictví), 44,6 % na terciární sektor ekonomiky a pouhé 1,4 % na sektor primární.

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

Dojížděkové zázemí města České Budějovice a jeho regionální působnost zaznamenalo v průběhu transformačního období výrazné změny kvantitativního a především kvalitativního charakteru. Znovu je třeba upozornit na zvýšení pracovního významu města, který se projevil i v růstu komplexního významu Českých Budějovic v sídelní a regionální hierarchii České republiky. V souvislosti s poklesem počtu pracovních příležitostí v širším okolí metropole lze pozorovat částečné rozšíření dojížděkového zázemí města i přes hranice okresu, nicméně za hlavní změny v dojížděce za prací do Českých Budějovic lze označit především kvalitativní změny v relativním vyjádření dojížděky uvnitř samotného zázemí města. Především v případě nejbližšího zázemí města lze poukázat na zintenzivnění dojížděkových vazeb a relativně vyšší integritu celého dojížděkového zázemí.

Posílení role města je však třeba vnímat pouze v mikroregionální úrovni (denní dojížděka za prací).

Řada autorů (např. Čekal 2009) totiž poukazuje na relativní oslabení pozice Českých Budějovic z hlediska mezoregionální úrovně (např. nedenní dojíždka za prací, dojíždka za vyššími službami apod.). Na mezoregionální úrovni se největším konkurentem Českých Budějovic logicky stává nadřazené makroregionální středisko – Praha.

V rámci provedeného SLDB 2011 lze očekávat pravděpodobné rozšíření pracovního zázemí střediska na mikroregionální úrovni, a to v souvislosti s pokračujícím procesem suburbanizace, který silně ovlivňuje dojíždku a další vztahové interakce mezi suburbii a vlastním městem, a dále v souvislosti s postupující modernizací silniční a železniční sítě na Českbudějovicku (dálnice D3 a IV. železniční koridor), které významně zkrátí časovou dostupnost města ze vzdálenějších lokalit.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BAŠTOVÁ, M. – FŇUKAL, M. – KREJČÍ, T. – TONEV, P. – TOUŠEK, V. (2005): Největší centra dojíždky za prací na Moravě a ve Slezsku v letech 1991–2001. In: *I. mezinárodní Baťova regionalistická konference*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, s. 1–15.
2. ČEKAL, J. (2009): Dojíždka za prací v regionu Českých Budějovic v letech 1991 a 2001. In: Kubeš, J. (ed.): *Urbánní geografie Českých Budějovic a českbudějovické aglomerace*. Banská Bystrica: Ústav vědy a výskumu UMB, s. 59–72.
3. HAMPL, M. (2004): Současný vývoj geografické organizace a změny v dojíždce za prací a do škol v Česku. *Geografie - Sborník České geografické společnosti*, 109, č. 3, s. 205–222.
4. HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: PpF UK. 147 s.
5. HAMPL, M. (2009): Postavení Českých Budějovic v regionální a sídelní hierarchii České republiky. In: Kubeš, J. (ed.): *Urbánní geografie Českých Budějovic a českbudějovické aglomerace*. Banská Bystrica: Ústav vědy a výskumu UMB, s. 25–33.
6. HAMPL, M. – GARDAVSKÝ, V. – KÜHNEL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha: Univerzita Karlova. 255 s.
7. HAMPL, M. – KÜHNEL, K. – JEŽEK, J. (1983): Sociálněgeografická regionalizace ČSR. *Acta demographica II*. Praha: Československá demografická společnost při ČSAV. 246 s.
8. KREJČÍ, T. – TOUŠEK, V. (2004): Vliv dojíždky za prací na situaci na trhu práce ve městě Brně. In: *VII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, s. 95–101.
9. MACKA, M. (1962): Příspěvek k poznání změn v dojíždění do zaměstnání do města Brna v letech 1946–1957. *Spisy přírodovědecké fakulty UJEP v Brně*, řada H6, č. 434, Brno, s. 233–252.
10. MACKA, M. (1969): Vymezování oblastí podle dojíždky do zaměstnání. In: *K metodám ekonomicko-geografické regionalizace*. *Studia Geographica*, 8. Brno: Geografický ústav ČSAV, s. 91–106.
11. MICHNIAK, D. (2005). Niektoré priestorové aspekty dochádzky za prácou na Slovensku v roku 2001 na úrovni okresov. *Geografický časopis*, vol. 57, No 3, Bratislava, s. 207–227.
12. MRKOS, J. (1948): *Pohyb obyvateľstva za zamestnaním v zemi Moravskoslezské*. Zemský studijní a plánovací ústav moravskoslezský v Brně. Brno. 28 s.
13. ŘEHÁK, S. (1987): Dojíždka do zaměstnání. Dojíždka do zaměstnání 1:750 000. In: *Atlas obyvateľstva ČSSR*. list III/1. Brno-Praha: Geografický ústav ČSAV – FSÚ.
14. SÝKORA, L. – MULÍČEK, O. (2009): The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of Czech urban and regional system. *Urban Research and Practice*, Routledge, vol. 2, No 3, s. 287–307.
15. SZCZYRBA, Z. – TOUŠEK, V. (2004): Vyjíždka a dojíždka do zaměstnání v České republice; Změny v období transformace. In: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, VIII/2. Wrocław, s. 21–31.
16. ŠILHAN, B. (1948): Pohyb obyvateľstva za zamestnaním. *Zprávy Zemského studijního a plánovacího ústavu*, č. 2, s. 72–76.
17. TOUŠEK, V. – NOVÁK, V. (2009): Jihlava – the centre of the Vysočina region and foreign investments. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, Facultas Rerum Naturalium, Geographica, vol. 40, No 1, s. 45–66.

Poděkování: Příspěvek byl zpracován v rámci projektu GA JU č. 072/2010/S „Geografické aspekty organizace funkčního městského regionu Českých Budějovic“. Autoři děkují za podporu.

ADDRESS & ©

RNDr. Stanislav KRAFT
Mgr. Michal VANČURA, Ph.D.
Katedra geografie
Pedagogická fakulta
Jihočeská univerzita
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice
Czech Republic
kraft@pf.jcu.cz
vancura@pf.jcu.cz

LOKALITA JAKO NÁSTROJ MANAGEMENTU MUNICIPALIT PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ

Locality as Management Tool of Regional Development in Municipalities

Petr ŘEHOŘ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek byl zpracován v rámci projektu M00021 Standort: Aktiv Interregional. Zabývá se analýzou lokalit v municipalitách okresu Jindřichův Hradec v Jihočeském kraji, do nichž by případná investice znamenala jejich rozvoj. Také jsou stanoveny návrhy pro možné využití těchto lokalit a výše případné investice do nich.

Klíčová slova: municipalita – management municipality – rozvoj – lokalita – návrhy – region – investice – Jindřichův Hradec

ABSTRACT: The paper was prepared within the project M00021 Standort: Aktiv Interregional. It deals with the analysis of localities in the municipalities in the district of Jindřichův Hradec in Southern Bohemia. The investment to these localities would mean their development. In the paper there are also suggestions for possible use of these localities and the amount of any investment in them.

Key words: municipality – management of municipality – development – locality – suggestions – region – investment – Jindřichův Hradec

ÚVOD

Projekt Standort: Aktiv Interregional je spolufinancován Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Programu Cíl 3 Evropská územní spolupráce Česká republika – Rakousko 2007–2013. Vedoucím partnerem je rakouský spolek Verein Interkomm z Franzenu, dále pak spolek Verein Kooperation und Bildung Gross-Siegharts a českým partnerem je Jihočeská hospodářská komora, se kterou autor článku na řešení projektu spolupracuje. Hlavním cílem projektu je vytvořit kampaň, která upozorní na vhodné investiční příležitosti v jižních Čechách a Dolním Rakousku a podpoří v době krize příchod investorů. Dílčím cílem je prostřednictvím projektových a marketingových činností zvýšit atraktivitu municipalit v příhraničních okresech Jihočeského kraje pro podnikatelskou veřejnost a napomoci vzniku nových pracovních míst a omezení migrace obyvatelstva [upraveno dle 7].

V analyzovaném území bylo v posledních letech realizováno několik významných projektů, které přispívají k hospodářskému rozvoji oblasti. Mezi nejvýznamnější investice patří projekt Elektrizace železniční trati České Velenice – Veselí nad Lužnicí. Tato trať je stěžejní pro rozvoj zejména hospodářského parku v Českých Velenicích, Třeboni a Suchdolu nad Lužnicí. Dalším realizovaným projektem byla výstavba elektrotechnické výroby v Suchdole nad Lužnicí či hospodářského parku v Českých Velenicích.

Pro rozvoj oblasti cestovního ruchu byla velmi důležitá modernizace lázní Třeboň. V jednotlivých municipalitách se dle možností provádí modernizace a opravy místních a účelových komunikací, které zlepšují jejich dostupnost. Jsou prováděny i revitalizace veřejných prostranství či sportovních zařízení. Suchdol nad Lužnicí sanoval část areálu bývalých kasáren, které upravil pro potřeby bytů. S tím souvisela výstavba nové mateřské školy tak, aby bylo možné stabilizovat mladé rodiny a udržet pracovní síly pro tamní zaměstnavatele. Na Novobystřicku pak dochází k rozvoji sportovních a rekreačních aktivit. Postupné rozšiřování golfového klubu a spolupráce s klubem v Litschau tak umožňují nabídnout unikátní golfové zázemí [upraveno dle 2].

METODIKA A CÍL

Cílem článku je analyzovat rozvojové lokality v municipalitách okresu Jindřichův Hradec, které by byly vhodné pro investiční příležitosti a které by zlepšily rozvoj těchto municipalit. Případné investice do těchto lokalit by znamenaly pro management municipalit obrovský přínos ve vztahu k regionálnímu rozvoji, vytváření nových pracovních míst, stabilizaci místního obyvatelstva a rozvoje cestovního ruchu. U vybraných lokalit jsou autorem dány návrhy jejich možného budoucího využití a určena výše jejich nutné investice.

Lokalitou v článku rozumíme rozvojovou oblast o minimální výměře 0,5 ha nebo s minimálním inves-

tičním záměrem 300 tis. EUR. Lokality byly posuzovány s ohledem na základní vymezení dle zadání projektu. Vytipované byly pouze ty lokality, které byly územním plánem municipalit určeny k zástavbě průmyslovou zónou, pro výstavbu hal a skladů, výrobních prostor, dále pak pro potřebu výstavby rodinného bydlení a občanské vybavenosti a lokality určené pro rekreaci a sport. Dále byly posuzovány objekty, které jsou v současné době nevyužívané (brownfields) a mají předpoklad naplnění některého z cílů stanoveného rozvojovými plány obcí. Při výběru byla zohledněna tato kritéria: dostupnost a velikost lokality, vztah k rakouským lokalitám, technická infrastruktura, prodejnost, vzájemná synergie mezi lokalitami v regionu, připravenost dle územního plánu a soulad s VÚSC [upraveno dle 3].

Municipality s lokalitami nesplňující zadaná kritéria byly vyřazeny z posuzování. Autor při výběru lokalit respektoval rozvojovou prioritu Jihočeského kraje, a to zajistit udržitelný rozvoj [10]. Cílem bylo tedy podpořit a vybrat lokality zejména z hospodářsky slabých oblastí. Doporučené lokality, kromě českého partnera projektu, byly autorem projednány také se zástupci Jihočeského kraje tak, aby byly v souladu s rozvojovými plány kraje.

V rámci Jindřichohradeckého okresu byly e-mailem a vyzývacím dopisem osloveny všechny municipality ORP J. Hradec a ORP Třeboň – tj. 83. Z celého okresu nebylo počítáno s municipalitami v ORP Dačice, neboť tato oblast nebyla předmětem zkoumání daného projektu. Ústní jednání bylo zahájeno s managementem těch municipalit, který reagoval a měl zájem o spolupráci. Při těchto setkáních (celkem 17 municipalit) byl s managementem municipalit prodiskutován projekt a vyplněn písemný dotazník. Ten se týkal zjištění, zda v municipalitě jsou významné rozvojové lokality, které by mohly být nabídnuty investorům pro další využití a které by zlepšily udržitelný rozvoj municipalit a kvalitu života občanů.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Charakteristika okresu Jindřichův Hradec

Okres Jindřichův Hradec je svou rozlohou 1 944 km² největším okresem v České republice. Rozkládá se na jihovýchodě Čech a jeho jižní hranice tvoří zároveň státní hranici s Rakouskem. Trvalý nebo dlouhodobý pobyt má na území okresu 93 tis. osob [upraveno dle 1].

V tabulce č. 1 jsou uvedené počty vytipovaných lokalit, nacházejících se ve sledovaném území. Ty jsou rozdělené na lokality pro rozvoj průmyslu, výroby, hal a skladů, dále pak lokality pro rozvoj rekreace, rozvoj bydlení. Na základě posouzení lokalit bylo vytipováno celkem 27 lokalit. Jen 6 z nich bylo vybráno a doporučeno k podpoře.

Tab. č. 1: Rozvojové lokality v okrese Jindřichův Hradec.

	Doporučená lokalita	Nedoporučená lokalita
Lokalita bydlení	1	9
Lokalita průmysl a podnikání	4	8
Lokalita rekreace, sport	1	4
Celkem	6	21

Zdroj: Vlastní výzkum [9, 11].

Doporučené lokality

Nová Ves nad Lužnicí

Tato obec se nachází poblíž hranic s Rakouskem. Je součástí Chráněné krajinné oblasti Třeboňsko [upraveno dle 8].

Lokalita průmyslová zóna

Pozemky o rozloze 4,6 ha v obecním vlastnictví jsou určeny pro výstavbu průmyslové výroby, hal a skladů. Vzhledem k dobré dopravní obslužnosti (železnice a silniční síť), blízké dostupnosti inženýrských sítí a blízkosti státní hranice (dostupnost na rakouské průmyslové zóny) se jedná o jednu z nejvýznamnějších lokalit pro rozvoj průmyslové výroby s potřebou návaznosti na zahraniční trh. Pro rozvoj turistického ruchu je významná místní část Krabonův, na které je plánována rekreační zóna na místě těžebního prostoru pískoven. Daný pozemek si lze zakoupit, jeho cena se stanoví na základě ocenění a rozhodnutí zastupitelstva. Výše investice do rozšíření inženýrských sítí na pozemek lze odhadnout na 20–25 mil. Kč v závislosti na rozsahu zainvestované rozlohy.

Třeboň

Město Třeboň se nachází přibližně v půli cesty mezi Českými Budějovicemi a Jindřichovým Hradcem. Je zároveň lázeňským městem, centrem Chráněné krajinné oblasti a biosférické rezervace Unesco. Lázeňství a cestovní ruch se zde v posledních desetiletích rozvíjejí nejdynamičtěji a významnou měrou ovlivňují vzhled a charakter města jako ideálního místa pro relaxaci, odpočinek, zábavu i poučení [upraveno dle 5].

Lokalita průmyslová zóna

Pozemky pro průmyslovou zónu navazují na hospodářské objekty a částečně zahrnují původní manipulační plochy navazující na vlakové nádraží. Budoucí průmyslová zóna je územním plánem rozdělena na 5 samostatných celků, což umožňuje postupnou realizaci investičních záměrů. Tato lokalita o rozloze 24 ha je dobře dopravně dostupná z železnice i silnic. Lokalita je vhodná pro rozvoj i přes své složité majetkové vztahy. Částečně jsou pozemky soukromých vlastníků nabízeny k prodeji. Cena se pohybuje mezi 500 až 1 100 Kč/m².

Nová Bystřice

Nová Bystřice je město ležící v jižní části okresu Jindřichův Hradec při hranici s Rakouskem. Necelé 2 km od města je hraniční přechod Nová Bystřice – Grametten. Tradiční zaměření na textilní výrobu se v posledních letech mění zejména na služby v cestovním ruchu, který je předpokladem rozvoje tohoto města [upraveno dle 6].

Areál bývalých kasáren – investice do občanské vybavenosti, sportu

Tento brownfields o výměře 5,12 ha je majetkově dobře zajištěn. Většinou se jedná o státní a obecní vlastnictví. Hlavní budovy jsou v dobrém technickém stavu díky jejich částečnému využívání. Areál je kompletně zasíťován a navazuje na rekreační a sportovní plochy na české i rakouské straně a může být sanován do podoby zázemí těchto rekreačních sportovních ploch. Územním plánem je lokalita určena pro občanskou vybavenost, služby a turistické či sportovní centrum. Investor si ji může pronajmout či odkoupit. Cena pozemku je stanovena na 550 Kč/m², cena objektů se stanoví dle odhadu a rozhodnutí zastupitelstva. Cena pronájmu je závislá na výši investice a investičním záměru. Výše investice se bude pohybovat mezi 30–50 mil. Kč v závislosti na investičním záměru. Celková sanace areálu se odhaduje na cca 220 mil. Kč.

Suchdol nad Lužnicí

Město Suchdol nad Lužnicí leží asi 14 km jihovýchodně od lázeňského města Třeboně poblíž státních hranic s Rakouskem. Četnost hraničních přechodů v blízkém okolí znamená prostor pro poznávání území za hranicemi státu a pro nezbytnou přeshraniční spolupráci [upraveno dle 12].

Zóna pro výstavbu rodinných domů a občanské vybavenosti

Územním plánem je oblast (13 ha) rozdělena na zónu určenou výhradně pro rodinné bydlení a na zónu smíšenou s možností výstavby občanské vybavenosti. Vzhledem k rozsáhlému plánu výstavby rodinných domů je vhodné využít oblast smíšené zástavby o objekty s obchodem, službami a doplňkovými sportovními aktivitami (fitness, wellness apod). V lokalitě je kapacita pro výstavbu cca 120 rodinných domů. Ty by stabilizovaly místní obyvatele. Lokalita v soukromém vlastnictví navazuje na zastavěnou část obce a odpočinkové plochy. Je dobře dostupná z místních komunikací a napojitelná na potřebné inženýrské sítě. Pozemky lze zakoupit. Výše investice do inženýrských sítí se pohybuje v rozmezí 60–80 mil. Kč v závislosti na rozsahu zainvestované rozlohy.

Lomnice nad Lužnicí – 2 lokality

Lomnice nad Lužnicí je malé město ležící 10 km severozápadně od Třeboně. Rozkládá se v srdci Chráněné krajinné oblasti Třeboňsko a obklopuje ho celá řada rozlehlých rybníků a lesů [upraveno dle 4].

1. Průmyslová lokalita – investice do výroby, hal

Pozemky o rozloze 5 ha jsou připraveny na za-

síťování a pro výstavbu trojpodlažních výrobních hal a skladů. Část lokality je majetkově vyřešena, pozemky jsou v obecním vlastnictví. Daná lokalita má dobrou dopravní dostupnost železniční i silniční a blízkost inženýrských sítí. Investor si tento pozemek může pronajmout či zakoupit. Cena prodeje bude stanovena na základě investičního záměru a rozhodnutí zastupitelstva města.

2. Areál – Sport a rekreace

Projekt sportovně rekreačního a relaxačního areálu je součástí zpracované dlouhodobé strategie rozvoje, která řeší rozvoj města komplexně. Jednotlivá sportoviště jsou doplněna o objekty ubytování, stravování a rehabilitace. Vše je koncipováno tak, aby vzniklo kultivované sportovně rekreační zařízení v hodnotném příměstském krajinném prostředí. Rozvoj této lokality je potřebný pro zkvalitnění služeb v oblasti sportu a rekreace. Obecní pozemek o rozloze 9 ha (včetně rybníku) je dobře dostupný, řeší potřeby místních obyvatel i obyvatel ze spádového okolí a podporuje rozvoj turistiky v oblasti. Cena pozemku bude stanovena na základě investičního záměru a rozhodnutí zastupitelstva. Lze ho zakoupit či pronajmout.

ZÁVĚR

Autor e-mailem oslovil management všech municipalit okresu Jindřichův Hradec. Na základě dat, získaných z osobních pohovorů a dotazníkového šetření s těmi, kteří měli zájem zúčastnit se projektu, analyzoval vhodné lokality určené zejména pro možné bydlení, rekreaci či průmysl z hlediska investičních příležitostí. Na základě zadaných kritérií bylo nakonec doporučeno 6 lokalit vhodných k další podpoře. Doporučení bylo projednáno se zástupci Jihočeského kraje a zadavatelem projektu tak, aby byl vyloučen případný rozpor s nadřazenou územně plánovací dokumentací či zájmy kraje.

Předpokladem pro získání případných investorů je kvalitní informační síť o vytipovaných zónách a kontaktech v nich včetně zón přeshraničních. Proto byly vytvořeny internetové stránky projektu s charakteristikami všech rozvojových lokalit. I municipality s doporučenými lokalitami na svých webových stránkách upozorňují všechny zájemce na možné investice a uvádějí kontakt na majitele lokalit. Dále byl vytištěn propagační leták (i v německém a anglickém jazyce), který je nabízen na velkých národních i mezinárodních veletrzích, týkajících se investičních příležitostí v České republice. Příliv investic tak může podpořit rozvoj daných municipalit a zlepšit úroveň kvality života jejich obyvatel.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. Český statistický úřad. *Charakteristika okresu Jindřichův Hradec* (2010). [online]. [cit. 2011-03-25]. Dostupný z <http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_jh>

2. CHARVÁT, P. – ŘEHOŘ, P. (2010): *Marketingová studie 2*. [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupný z <http://www.standortaktiv.cz/download/14_cs_marketingova_studie_2_-_vyhod.pdf>
3. CHARVÁT, P. – ŘEHOŘ, P. (2010): *Rozvojová studie 2*. [online]. [cit. 2011-03-23]. Dostupný z <http://www.standortaktiv.cz/download/12_cs_rozvojova_studie_2_-_vyhod.pdf>
4. *Město Lomnice nad Lužnicí* (2011). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.lomnice-nl.cz/index.php?l=cz&p=6&r=11>>
5. *Město Třeboň* (2011). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.mesto-trebon.cz/>>
6. *Nová Bystřice* (2011). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.novabystrice.cz/turista>>
7. *O projektu* (2010). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.standortaktiv.cz/cs/o-projektu.html>>
8. *Obec Nová Ves nad Lužnicí* (2011). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.novaves-nadluznici.cz/>>
9. *Popis lokalit* (2009). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <http://www.standortaktiv.cz/download/1_cs_popis-lokalit.pdf>
10. *Program rozvoje Jihočeského kraje* (2008). [online]. [cit. 2011-03-14]. Dostupný z <http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par%5Bid_v%5D=710&par%5Blang%5D=CS>
11. *Seznam a popis lokalit* (2010). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <http://www.standortaktiv.cz/download/6_cs_seznam_a_popis_lokalit.xls>
12. *Suchdol nad Lužnicí – základní údaje* (2011). [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z <<http://www.suchdol.cz/vitejte/zakladni-udaje>>

Článek vznikl za finanční podpory projektu M00021 STANDORT: AKTIV INTERREGIONAL, plný název „Koooperativní rozvoj lokalit v příhraniční oblasti Waldviertel – kraj Jihočeský – Vysočina“ spolufinancovaného z přeshraničního programu „Cíl Evropská územní spolupráce“ Česká Republika – Rakousko 2007–2013.

Zjištěné výsledky byly získány také s finanční podporou VZ MSM 6007665806.

ADDRESS & ©

Ing. Petr ŘEHOŘ, Ph.D.

Katedra řízení

Ekonomická fakulta, Zemědělská fakulta

Jihočeská univerzita

Studentská 13, 370 05 České Budějovice

Czech Republic

rehor@ef.jcu.cz

SPOLUPRÁCE OBCÍ V MIKROREGIONU A OBČANSKÁ PARTICIPACE

Cooperation Between Municipalities in Microregion And Civic Participation

Pavla VARVAŽOVSKÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se zabývá vymezením pojmu mikroregion, proč vzniká, k čemu slouží a co je jeho přínosem. Druhým vymezením se stává pojem místní akční skupina. Zvláště je kladen důraz na oblast možnosti získávání dotačních prostředků na realizaci rozličných projektů, ať již v celém území, tak v jednotlivých obcích, které jsou součástí regionu. Jde o snahu seznámit se s problematikou regionů z hlediska úspěšného či neúspěšného čerpání dotačních prostředků. Dále jsou zde uvedeny aspekty vývoje mikroregionů, jejich řízení, financování apod. Zdůrazněna je role spolupráce při řešení problémů a zájmů s cílem trvalého rozvoje společného území.

Klíčová slova: region – mikroregion – dotace – projekt – municipalita – municipality – Místní akční skupina – Leader

ABSTRACT: The paper deals with the definition of the term of microregion, why it is there, what it is for and what its benefits are. The other definition of the term is the Local Active Group. There is a particular emphasis on the possibility of obtaining grant funds for the implementation of various projects, no matter if in its territory or in individual communities, which are parts of the region. It is an effort to familiarize themselves with the problems of regions in terms of successful or unsuccessful execution of grant funds. The role of civic cooperation in solving problems is emphasised, as well as interests in the objective of sustainable development of the shared areas.

Key words: region – micro-region – subsidies – project – municipality – municipalities – Local Active Group – Leader

ÚVOD

Pro Českou republiku je charakteristická vysoce rozdrobená sídelní struktura. Malé obce také nejsou schopny generovat dostatečné daňové příjmy – koeficient na přerozdělování daňových příjmů od státu je závislý na množství obyvatel – a mají horší přístup k příjmům návratného charakteru (Galvasová 2007). Problémy, které při zajišťování veřejných služeb mají především malé obce, lze řešit dvěma možnými způsoby – slučováním obcí, nebo jejich vzájemnou spoluprací.

Mikroregion je jeden z typů normativních regionů vymezených lidskými aktivitami a činnostmi, vznikající jako územní forma spolupráce obcí, je ustálené pracovní označování jako mikroregion (Kašparová

– Půčka et al. 2009). Tento typ mikroregionu vzniká právě jako výraz spolupráce obcí a má nejčastěji podobu dobrovolných svazků obcí (DSO). Mikroregiony vznikají ze zájmu, že několik obcí – zpočátku hlavně několik starostů – má zájem o sdružení, od kterého očekávají spolupráci v různých oblastech života obce, zejména vnímání místa pro kvalitní život. Jednou ze zvláštností části mikroregionů je, že v nich nebývá žádná obec „hlavní“ ani „středisková“ (bohužel často praxe ukazuje, že „nejdůležitější“ obcí je ta, podle které je mikroregion pojmenován; zde vzniká otázka volby vhodného názvu mikroregionu při jeho vzniku, kdy by již měla být patrná první spolupráce).²¹ Není (neměl by být) to tedy pokus vydrápat se nahoru po hlavách ostatních a například z vlastní násvi touto cestou udělat náměstí. Cílem obcí sdružených v mikro-

²¹ Svazek obcí CHOPOS - 10. 2. 1999 se na Obecním úřadě v Chotýšanech setkali zástupci obcí Postupice, Popovice, Struhařov a Chotýšany, kteří byli pověřeni svými zastupitelstvy, aby společně založili zájmové sdružení obcí. Po jednání, na kterém si představitelé obcí vyjasnili své postoje k práci v daném regionu a postupně si uvědomili důležitost tohoto kroku pro budoucí prosperitu oblasti, ve které všichni žijí a pracují, byly sepsány stanovy a podepsána zakladatelská smlouva sdružení. Největší diskuse byla tehdy vedena právě kolem hlavní náplně činnosti sdružení a financování jeho činnosti. A také se hledal název. Ten byl nakonec vytvořen ze začátečních písmen zakladatelských obcí – CHOtýšany, POstupice, POpovice a STRuhařov. Zajímavostí je, že v prvopočátcích financovala provoz svazku obec Chotýšany, také vedení účetnictví nebylo snadné a první rok je vedla hospodárka obce Chotýšany zcela zdarma s jedinou podmínkou, že si starosta vezme od její fenky štěně. To jen tak pro zajímavost, což ale potvrzuje fakt, že i dnes se používá v obchodování způsob zvaný barterový. (Zájmové sdružení obcí CHOPOS)

regionu je společný rozvoj území vymezený společným katastrálním územím jednotlivých členských obcí.

Další možností spolupráce jsou místní akční skupiny (MAS). Tento princip, spočívající ve spolupráci různých subjektů z různých společenských skupin, funguje v rámci metody LEADER. Tu lze chápat jako velmi dynamicky se rozvíjející formu sdružování obcí. Typicky tak MAS sdružují zástupce samospráv a dalších veřejných institucí, podnikatele a nestátní neziskové organizace. Přínosným jevem je pak členství aktivních občanů a pozitivní dlouhodobý dopad na kvalitu života na území, kde MAS působí. Místní akční skupiny bývají často identifikátory problémů v regionu a iniciátory návrhu řešení. Oblast působení MAS je široká, ale nejvíce se angažují v oblasti ochrany životního prostředí a celkově kvality života na území, ve kterém působí. MAS se stávají aktivní součástí společenského a kulturního prostředí regionu, a nikoli pouhými distributory dotačních prostředků subjektům (Havránek 2008).

Často se oba typy spolupráce obcí překrývají (mikroregiony a MAS), nebo se naopak velice odlišují. Důležitým momentem je, že vždy má jít o občany ve vymezeném území působnosti mikroregionů nebo MAS.

CÍL A METODIKA

Hlavním cílem praktické části příspěvku je utřídit informace o vybrané místní akční skupině (MAS) a zhodnotit přínos její činnosti pro rozvoj daného regionu. Dílčím cílem příspěvku je provést pilotáž jako výchozí bod před kvantitativním šetřením, týkajícím se názorů veřejnosti na povědomí o zvolené MAS a jejích aktivitách. Práce čerpá převážně ze studia dokumentů a výstupů nestandardizovaných a polostandardizovaných rozhovorů s představiteli vybraných subjektů. Kvalitativní šetření má za cíl zjistit, jak je MAS Posázaví vnímána nositeli projektů, kteří prostřednictvím MAS žádají, resp. mohou žádat, o podporu svých projektů v rámci programu Leader. Vzorek devíti respondentů k polostandardizovaným rozhovorům byl vybrán podle jednoduchého klíče. Rovnoměrně (po třech) z subjektů podnikatelů, veřejného sektoru (obcí) a neziskového sektoru a v jednotlivých oblastech byly rovnoměrně (po jednom) zahrnuti úspěšní žadatelé, neúspěšní žadatelé a subjekty, které dosud o dotaci nežádaly.

Na základě získaných poznatků bude zhodnocen význam mikroregionu jako možnost participace občanů na ekonomickém a socio-kulturním rozvoji v svazku obcí. V rámci pilotní studie bude provedena sondáž mezi občany o znalosti pojmu MAS v návaznosti na základní identifikační údaje (věk, pohlaví, vzdělání, zaměstnání ve veřejné správě, angažovanost v místní neziskové organizaci). Výstupem stati bude stanovení základních výzkumných otázek pro kvantitativní šetření mezi občany vybraného regionu ohledně povědomí o činnosti Místní akční skupiny Posázaví a její aktivity

pro rozvoj regionu a o možnosti občanů podílet se na rozvoji obcí sdružených v MAS.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Základní údaje Místní akční skupiny Posázaví

V roce 2002 zahájilo Ministerstvo zemědělství přípravu pilotní implementace iniciativy Leader v České republice. Iniciativa Leader vychází z teze, že neexistuje jeden „univerzální venkov“. Proto je pro rozvoj venkovských regionů nutné zohledňovat místní specifika a především do tohoto rozvoje zapojovat místní hospodářství a jednotlivé aktéry. Od roku 2007 je iniciativa (přístup) Leader čtvrtou osou Programu rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013 (PRV), která se dále dělí na tři opatření – Opatření IV.1.1. Místní akční skupina, IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie a IV.2.1. Realizace projektů spolupráce. V rámci tohoto programu bude Česká republika v letech 2007–2013 moci čerpat téměř 100 miliard korun (LEADER ČR). V rámci opatření jsou podporovány místní akční skupiny, které v souladu s principem Leader zajišťují realizaci svého Strategického plánu Leader (SPL). Místní akční skupiny (MAS) podle čl. 62 nařízení Rady uplatňují při místním rozvoji partnerský přístup (partnerství mezi soukromým a veřejným sektorem), navrhuji ucelenou strategii místního rozvoje. Dále odpovídají za provádění a realizaci jimi vybraných projektů pro financování v rámci opatření IV.1.2., která jsou v souladu se SPL (Ministerstvo zemědělství ČR 2007).

MAS musí splňovat tyto základní parametry (Ministerstvo zemědělství ČR): geograficky homogenní území, počet obyvatel od 10 000 do 100 000 mimo města s počtem obyvatel větším než 25 000, hustota obyvatel do 150 obyvatel/km², účast zástupců veřejné správy v MAS je maximálně 50 % (týká se i řídicího orgánu), druhá polovina je tvořena zástupci podnikatelů a neziskových organizací.

Partnerem implementace se stal právě svazek obcí CHOPOS, který na „přípravu na Leader“ získal dotaci z Programu obnovy venkova (POV). V roce 2003 již začal Leader v Posázaví nabývat konkrétních obrysů. Byla vytvořena Strategie rozvoje regionu Posázaví a bylo definitivně rozhodnuto o založení obecně prospěšné společnosti Posázaví jako organizace zastřešující činnost MAS Posázaví, jež se bude ucházet o zařazení mezi MAS, které budou „pilotovat“ Leader v České republice. V roce 2004 přešla veškerá servisní a organizační činnost spojená s rozvojovými aktivitami a koordinací cestovního ruchu ze svazku obcí CHOPOS na Posázaví, o.p.s., tedy vlastní MAS byla vytvořena na základě partnerských smluv uzavíraných mezi Posázaví, o.p.s. a jednotlivými partnerskými subjekty. Ke konci roku 2004 tvořilo MAS Posázaví dvacet tři členů. Územní vymezení MAS Posázaví a základní statistické údaje k 1. 1. 2007 (vlastní zpracování na základě interních materiálů Posázaví, o.p.s.): NUTS 2 – Střední Čechy, NUTS 3 – Středočeský kraj, Rozloha

(km²) 1 270,55, Počet obyvatel – 90 078, Počet obcí na území MAS – 99, Hustota osídlení (obyvatel/km²) 70,9. Kromě zastřešování činnosti MAS má Posázaví, o.p.s. celou řadu vlastních činností, kterými naplňuje poskytování obecně prospěšných služeb, vyplývajících z jejího statutu. Kromě dotace na pokrytí administrativních nákladů spojených s realizací Strategického plánu Leader 2007–2013, poskytované v rámci Osy IV Programu rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013 a výše uvedených příjmů z vlastní činnosti, je činnost Posázaví, o.p.s. financována z příspěvků členů MAS (podnikatelské subjekty, obce a svazky obcí platí měsíční příspěvek ve výši 2 000,- Kč + DPH, nestátní neziskové organizace platí víceméně symbolický roční příspěvek ve výši 2 400,- Kč + DPH). Předfinancování administrativních nákladů, spojených s realizací Strategického plánu Leader 2007–2013, zajišťuje Posázaví, o.p.s. za pomoci komerčního úvěru.

Leader v MAS Posázaví v letech 2007–2013

Po úspěšné realizaci programu Leader+ a LEADER ČR se MAS Posázaví podařilo zařadit mezi 112 místních akčních skupin, kterým byla Státním zemědělským intervenčním fondem (SZIF) schválena realizace jejich Strategických plánů Leader (SPL). SPL v Posázaví 2007–2013 byl zpracován na základě aktualizované Strategie pro region Posázaví. Regionální setkání byla zaměřena na zástupce šesti svazků obcí, jež jsou členy MAS Posázaví (CHOPOS, Malé Posázaví, Podblanicko, Blaník, Mikroregion Džbány a Želivka – svazek obcí). Vzhledem k pravidlům PRV, která mimo jiné stanoví, že finanční alokace na financování SPL je poskytována na roční bázi, je na stejném principu do SPL „Leader v Posázaví 2007–2013“ zpracováno rozdělení finančních alokací mezi jednotlivé fiche v období 2008–2013²². Toto rozdělení schválil programový výbor na základě výsledků komunitního plánování, při kterém jednotliví aktéři přidělovali procentuální podíly jednotlivým fichím pro každý rok období. Tento způsob stanovování rozdělení ročních alokací je příčinou toho, že podíly jednotlivých fichí nejsou stejné. Pro představu, jakou „váhu“ má ta která

fiche v celkové alokaci, bylo nutné použít aritmetický průměr jednotlivých ročních alokací.

Takto definované cíle a priority jsou promítnuty do šesti fichí, jež promítají rozvojovou strategii regionu do oblastí podpory PRV:

Fiche 1 – Aby se vám tu líbilo (oblasti podpory III.1.3. Podpora cestovního ruchu a I.1.1.1. Modernizace zemědělských podniků)

Fiche 2 – Poznejte to u nás (oblasti podpory III.1.3. Podpora cestovního ruchu, II.2.4.2. Neproduktivní investice v lesích a III.2.2. Ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova)

Fiche 3 – Aby se nám tu líbilo (oblast podpory III.2.1.2. Občanské vybavení a služby)

Fiche 4 – Ctíme svou minulost (oblast podpory III.2.2. Ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova)

Fiche 5 – Myslíme na budoucnost (oblast podpory III.3.1. Vzdělávání a informace)

Fiche 6 – Stavíme na dětech, mládeži a rodině (oblast podpory III.3.1. Vzdělávání a informace).

Pro rok 2009 byla MAS Posázaví SZIF schválena dotace na realizaci SPL ve výši 19 613 638,- Kč, přičemž částka 2 500 000,- Kč byla schválena na krytí administrativních nákladů spojených s realizací SPL. Po jednáních se SZIF byla k realizaci schválena i fiche 5, fiche 6 byla ve svém původním pojetí zrušena. Aby bylo dosaženo souladu se schváleným SPL ve smyslu rozdělení podpory z PRV mezi jednotlivé fiche, bylo přistoupeno k vyhlášení výzev pouze pro vybrané fiche.

Celkem byly v roce 2009 vyhlášeny tři výzvy k předkládání projektů – 3. výzva z 2. 12. 2008 pro fiche 1 – 4, 4. výzva ze 7. 4. 2009 pro fiche 1, 2 a 5, a 5. výzva z 27. 7. 2009 pro fiche 2, 4 a 5.

V Leaderu v Posázaví v období 2007–2013 za rok 2009 (3.–5. výzva) bylo předloženo celkem 40 projektů v požadované částce dotace 33 619 369,- Kč a schváleno 24 projektů v objemu dotací 17 113 638,- korun (Středočeský kraj).

V tab. č. 1 jsou uvedeny pouze realizované či neschválené projekty. Projekty stažené žadateli byly vyloučeny.

Tab. č. 1: Leader v Posázaví 2007–2013 – výsledky roku 2009 (3.–5. výzva).

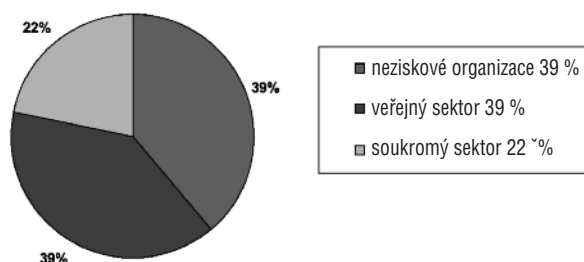
Fiche	Počet projektů (ks)		Objem dotace (Kč)	
	Předloženo	Schváleno	Požadováno	Schváleno
1 - Aby se vám tu líbilo	5	5	5 200 000	5 200 000
2 - Poznejte to u nás	2	2	2 115 805	2 115 805
3 - Aby se nám tu líbilo	7	4	8 476 668	3 643 246
4 - Ctíme svou minulost	22	9	16 771 132	5 098 823
5 - Myslíme na budoucnost	4	4	1 055 764	1 055 764
Celkem	40	24	33 619 369	17 113 638

Zdroj: Vlastní zpracování podle interního materiálu Posázaví, o.p.s.

²² Prostředky schválené na spolufinancování PRV ze zdrojů EU pro plánovací období 2007–2013 nebylo možné v roce 2007 využívat z důvodu schválení PRV Evropskou komisí až 27. 5. 2007.

Graf č. 1 ukazuje procentuální podíl jednotlivých typů žadatelů na schválených projektech v roce 2009. Rovnocenně se podílí neziskové organizace a veřejný sektor (39 %) a 22 % žadatelé ze soukromého sektoru.

Graf č. 1: Leader v MAS Posázaví 2007–2013 – podíly jednotlivých typů žadatelů na schválených projektech.

Zdroj: Vlastní zpracování podle interního materiálu Posázaví, o.p.s.

Šetření v terénu

Na základě dosavadního studia materiálů a nestandardizovaných rozhovorů byly stanoveny okruhy otázek pro kvalitativní šetření mezi žadateli o podporu svých projektů v rámci programu Leader. Otázky pro všechny žadatele: Jak jste se dozvěděl o možnosti žádat o dotaci prostřednictvím MAS? Co bylo impulzem pro podání žádosti o dotaci? Jak váš projekt vznikl? Jak hodnotíte MAS coby potenciální možnost pro získávání prostředků na to, co potřebujete řešit? Jaký je váš názor na hodnocení projektů v MAS Posázaví? Pro neúspěšné žadatele ještě otázka: Proč si myslíte, že váš projekt neuspěl? Respondentům, kteří o dotace dosud nikdy nežádali, byly položeny tyto otázky: Proč jste se doposud nepokusil získat dotaci na některý z vašich projektů v programu Leader, který realizuje MAS Posázaví? Myslíte si, že prostřednictvím MAS lze získávat peníze na to, co potřebujete řešit? Co by se muselo stát, abyste o dotaci prostřednictvím MAS Posázaví požádal? Jaký je váš názor na hodnocení projektů v MAS Posázaví?

V obou případech byla otevřena otázka návrhů na aktualizaci hodnotících a monitorovacích indikátorů aktivit MAS a podávaných projektů. Stanovení monitorovacích indikátorů by tedy bylo ponecháno plně na inovaci MAS. Naplnění indikátorů by mělo sloužit k hodnocení míry plnění realizace SPL a míra plnění realizace SPL by měla být podkladem pro rozdělení určitých bonusů. Existuje velmi různorodý přístup k otázkám monitorování. Hodnocení a rozličná úroveň popisu těchto postupů – od velmi podrobného až po velmi obecný – je předmětem dalších odborných diskusí. Hodnoty by měly být stanoveny měřitelně a porovnatelně, což je při hodnocení kvality života někdy složité, zvláště, když jde o pocitové hledisko vnímání například kvality životního prostředí. V některých případech rovněž splývají kategorie kontrola, monitoring

a hodnocení, popř. dochází k zaměňování monitoringu a hodnocení.

Výsledky kvalitativního šetření lze stručně shrnout do konstatování, že mezi úspěšné žadatele se řadí subjekty, které disponují dlouhodobější vizí, kterou systematicky naplňují a jsou schopny ji interpretovat tak, aby byli schopni splnit hodnotící kritéria, podle kterých jsou jejich projekty hodnoceny. Naopak neúspěšní žadatelé často přiznávají, že „možnost zrodila projekt“ a potřebnost projektu je měřena výší dotace. Neúspěšní žadatelé také zdůrazňují „neúměrnou byrokracii“ a „odtrženost oblastí podpory od skutečných potřeb“. Tato argumentace je signifikantní i pro subjekty, které o dotace prostřednictvím MAS dosud nežádaly. Z rozhovorů vyplynula skutečnost, že úspěšní žadatelé MAS Posázaví vnímají jako efektivní prostředek pro čerpání prostředků z EU, dále více či méně skryté náznaky neúspěšných žadatelů a subjektů, které o dotace z nejrůznějších důvodů nežádají, protože tyto dotace využívá jen „nemnoho vyvolených“. Velmi pozitivní je masové zapojení neziskových organizací a především neziskových organizací zabývajících se životem mladých rodin a dětí a mládeže jak do činnosti MAS Posázaví, tak do plánovacího procesu. Poněkud zanedbávaná je problematika životního prostředí, a to jak z pohledu neziskových organizací působících v této oblasti, tak i z hlediska fichí vyhlášených pro současné období.

Podrobné studium dokumentů a výstupy z rozhovorů naznačují, že, ač MAS Posázaví velmi dbá o rozhodování způsobem „zdola nahoru“, lze považovat účast veřejnosti na plánování rozvojových cílů za velmi nízkou, proto se otevírá prostor pro kvantitativní šetření mezi obyvateli regionu o povědomosti MAS Posázaví jako možnosti rozvíjení spolupráce mezi obcemi a čerpání finančních prostředků z Evropské unie pro rozvoj regionu.

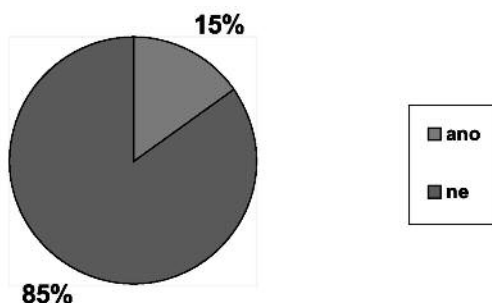
V rámci pilotní studie byla provedena sondáž mezi dvěma sty čtyřmi respondenty z řad náhodně vybraných občanů. Výsledky šetření nejsou překvapivé. Největší povědomí o pojmu MAS mají lidé patřící k lidem středního a mladšího středního věku (30–50 let). Počet kladných odpovědí klesá oběma směry od výše uvedené kategorie. Na straně k starší generaci (51 a více let) jde o důsledek neochoty nebo neschopnosti efektivně vstřebávat nové pojmy a informace. Na straně mladé generace (18–29 let) jde jednak o důsledek malého zájmu o věci veřejné, jednak o důsledek nezřídka se vyskytující neochoty starší generace svěřit podíl na ovlivňování života v obci mladší generaci.

Co se týká vzdělanostní struktury respondentů, kteří se někdy setkali s pojmem MAS, odpovídá výsledek obecně známé skutečnosti, že zájem o nové informace v rozvoji obcí roste se vzděláním jejich obyvatel. Ovšem na druhé straně je nutné konstatovat, že vazba mezi informovaností a formálním vzděláním není přímo úměrná. V malých obcích významné posty v hierarchii místních samospráv či spolků často zastávají občané s nižším vzděláním a svými aktivitami

jsou motivováni k sebevzdělávání v problematice a zejména pak v oblasti možností čerpání nejrůznějších dotací a grantů.

Ačkoli MAS Posázaví vydává zpravodaj, který rozesílá všem partnerům a na všechny obecní (městské) úřady v regionu Posázaví, ačkoli vydává celou řadu tiskových zpráv a, ačkoli jsou všechny hmotné výsledky realizace SPL označovány informačními tabulkami, povědomí o existenci MAS a o tom, co bylo vykonáno díky finančním prostředkům, které administruje v rámci dílčích projektů konkrétních subjektů, působících v regionu Posázaví, je velmi nízké. S pojmem MAS se někdy setkala pouze 15 % dotázaných. Jak naznačuje graf č. 2, je mezi občany informovanost o pojmu MAS nízká. Lze předpokládat, že si obyvatelé nepropojí výsledky činnosti MAS právě s tímto společenstvím.

Graf č. 2: Grafické vyjádření otázky, zda se respondent někdy setkal s pojmem MAS.

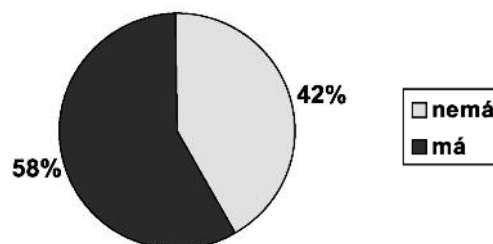

Zdroj: Vlastní anketní šetření pilotní studie.

Další souvislostí, šetřenou v pilotáži, byla znalost pojmu MAS respondentů zaměstnaných ve veřejné správě a veřejných institucích. Z dvaceti devíti respondentů, již uvedli, že pracují ve veřejné správě, pouhých pět současně kladně odpovědělo na otázku, zda se setkali s pojmem MAS, což je pouhých 17 %. Příčinu lze spatřovat v širokém vymezení veřejného sektoru (obecní a státní úřady, veřejné školství a zdravotnictví, policie, armáda, justice apod.).

Poslední souvislost, která byla v pilotní studii šetřena, je povědomí členů neziskových organizací (hlavně zaměřeno na členství v místních spolcích) o pojmu MAS. Tato souvislost byla stanovena na základě skutečnosti, že 37 % partnerů MAS Posázaví tvoří neziskové organizace, které čerpají prostřednictvím programu Leader značné finanční prostředky. Pouze třicet šest ze všech 204 respondentů se angažuje v nějaké neziskové organizaci, ale dvacet jedna z nich má současně povědomí o pojmu MAS, což je celkem 58 % (viz graf č. 3). Tato skutečnost může dokazovat, že členové neziskových organizací patří k aktivním občanům se zájmem o dění v obci a starají se o získávání finančních prostředků.

Graf č. 3: Povědomí členů neziskových organizací o pojmu MAS.

Zdroj: Vlastní anketní šetření pilotní studie.

Na základě výstupů kvalitativního šetření a pilotáže mezi občany lze stanovit tři základní výzkumné otázky pro následné kvantitativní anketní šetření pro občany:

- Informovanost obyvatel o pojmu MAS jako takovém je i přes veškerou snahu a konkrétní výsledky činnosti MAS Posázaví nízká.
- Existuje vztah mezi zaměstnáním respondenta ve veřejné správě a informovaností o MAS jako potenciálním prostředku pro čerpání zdrojů z EU.
- Vyšší informovanost o MAS lze předpokládat u respondentů, již se angažují v některé z neziskových organizací.

Na základě výše uvedených výzkumných otázek lze v další výzkumné fázi stanovit pracovní hypotézy, které by byly ověřeny pomocí anketního šetření mezi občany sledovaného regionu. Respondenti musí být vybráni rovnoměrně po celém území MAS Posázaví a nesmí být z řad starostů či zastupitelů. Vzorek populace bude vybrán jako kvótní v příslušném regionu s ohledem na věk, pohlaví a vzdělání a nereprezentativně by byl respektován sektor zastoupení v oblasti působení respondenta (státní, nestátní a ziskový).

MAS Posázaví velmi dbá o propagaci své činnosti (celá řada naučných stezek, místních muzejních expozic, opravených kapliček apod.), avšak přes veškerou snahu je informovanost veřejnosti o MAS Posázaví velmi nízká. Hledání odpovědi na otázku, proč tomu tak je, může vyvolat diskusi o skutečnosti, že většina lidí je velmi lhostejná k tomu, co se děje kolem nich v jejich obci a nejbližším okolí. Teprve, když se veřejný zájem potká s jejich zájmem osobním, začnou vnímat pozitivní změny a úsilí ostatních jako samozřejmost. Tuto a podobné domněnky lze potvrdit nebo vyvrátit při dalším podrobnějším šetření mezi občany sledovaného regionu.

ZÁVĚR

Jedním ze základních předpokladů pro úspěšné fungování MAS je pochopení principu, že partnerství a rozvoj venkova je cílem a dotace prostředkem, nikoli naopak. Tento princip zakladatelé MAS Posázaví a její první partneři pochopili. Za velkou výhodu lze pova-

žovat i skutečnost, že pro organizační zastřešení činnosti MAS byla zvolena právní forma obecně prospěšné společnosti. Její fungování je totiž na rozdíl od občanského sdružení, což je druhá nejrozšířenější právní forma MAS, podstatně lépe definováno ve zvláštním zákoně. To ji z hlediska „důvěryhodnosti“ pro třetí osoby staví do zcela jiné pozice. Nelze pominout ani finanční rozměr problému. Subjekt, který diverzifikuje své aktivity, který je schopen pokrýt nemalou část financování výnosy z vlastní činnosti a který nemá administraci programu Leader jako svou jedinou činnost, má pro své partnery i pro rozvoj regionu mnohem větší přidanou hodnotu. Základní princip fungování programu Leader by mohl být zabudován do všech programů Evropské unie, protože by tak byl naplněn jeden z jejích základních principů – princip subsidiarity.²³

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. GALVASOVÁ, I. (2007): *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN-80-251-20-9.
2. HAVRÁNEK, T. (2008): Klíčové faktory úspěchu místních akčních skupin. In: Marek, O. (eds.): *Sborník příspěvků z konference Venkov a jeho rozvoj*. Praha: Centrum pro komunitní práci, s. 32–38. ISBN 978-80-86902-69-2.
3. KAŠPAROVÁ, L. – PŮČEK, M. et al. (2009): *Kohezní politika: Osídlení v České republice, Partnerství měst a venkova*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. ISBN 978-80-903928.
4. LEADER+ [online] *Program rozvoje venkova 2007–13*. Ministerstvo zemědělství. [cit. 2011-02-25] Dostupné na http://leader.isu.cz/regiony_detail.aspx?kodsdu=444
5. LEADER ČR [online] *Program rozvoje venkova 2007–13*. Ministerstvo zemědělství. [cit. 2011-02-25]. Dostupné na <http://eagri.cz/public/eagri/dotace/dobihajici-a-ukoncene-dotace/leader-cr/>
6. MÍSTNÍ AKČNÍ SKUPINY. [online] *Dotace*. Ministerstvo zemědělství. [cit. 2011-02-25]. Dostupné na <http://eagri.cz/public/eagri/dotace/dobihajici-a-ukoncene-dotace/leader-cr/>
7. MÍSTNÍ AKČNÍ SKUPINA POSÁZAVÍ. LEADER POSÁZAVÍ. [online] *Leader*. Posázaví, o.p.s. [cit. 2011-03-12]. Dostupné na http://www.leader.posazavi.com/cz/article.asp?article_id=1953
8. MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ ČR (2007). *Pravidla, kterými se stanovují podmínky pro poskytování dotace na projekty programu rozvoje venkova ČR na období 2007–2013, opatření IV.1 Místní akční skupina*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR. 128 s. ISBN 978-80-7084-647-6
9. STŘEDOČESKÝ KRAJ [on-line] *Dotace*. [cit. 2011-03-12]. Dostupné na <http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/regionalni-rozvoj/program-obnovyvenkova/pridelene-dotace-z-programu-obnovy-venkova-2009.htm?pg=1>
10. ZÁJMOVÉ SDRUŽENÍ OBCÍ CHOPOS [on-line] *Mikroregion*. CHOPOS. [cit. 2011-03-12] Dostupné na <http://www.chopos.cz/>

Poznatky uváděné v příspěvku vyplynuly z řešení VZ MSM 6046070906 „Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělskopotravinářských systémů“.

ADDRESS & ©

Ing. Pavla VARVAŽOVSKÁ
Katedra humanitních věd
Provozně ekonomická fakulta
&
Katedra ekologie krajiny
Fakulta životního prostředí
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát
Czech Republic
varvazovska@pef.czu.cz

²³ Poděkování patří panu Petru Chotívkovi za to, že autorce umožnil vstup do prostředí vybrané Místní akční skupiny.

COMMUNITIES OF PRACTICE AND THEIR INTEGRATION IN ORGANISATIONAL PROCESS

Praktické komunity a jejich integrace do organizačního procesu

Klára MARGARISOVÁ - Kateřina ŠŤASTNÁ - Lucie STANISLAVSKÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Rozhodující význam znalostí nutí organizace, aby s nimi záměrně a systematicky pracovaly. V současnosti se jako vhodný nástroj pro „péči“ o znalosti jeví právě praktické komunity. Tyto komunity představují jeden z nástrojů k vytváření, sdílení a řízení znalostí. V článku je uvedena řada definic praktických komunit i některé definice znalostí a znalostního managementu. Dále se zaměřuje na začlenění konkrétních příkladů praktických komunit do organizační struktury organizací DaimlerChrysler a British Petroleum.

Klíčová slova: znalosti – znalostní management – praktické komunity – sdílení znalostí – organizační struktura

ABSTRACT: The crucial importance of knowledge makes organisations work with knowledge deliberately and systematically. Nowadays this „care“ about knowledge can be achieved best due to communities of practice. These communities are one of the tools to create, share and manage knowledge. This article presents various definitions of these communities and points out their importance and benefits. It also defines knowledge and knowledge management. This paper also focuses on the integration of communities of practice to the organisational structure of DaimlerChrysler and British Petroleum.

Key words: knowledge – knowledge management – communities of practice – sharing knowledge – organisational structure

INTRODUCTION

The idea that our society, and thus our economy, have today evolved from an information society to a knowledge society, has been widely discussed in recent years. Knowledge has become the key to success in market conditions. It is the most valuable asset in the competitive struggle for market share. The crucial importance of knowledge forces organisations to work with knowledge deliberately and systematically. Nowadays this „care“ for knowledge can be achieved best through communities of practice.

Communities of practice have many forms. They may connect only a few specialists, or have hundreds of members. They may have a short life span, or survive for generations. There are communities of practice that have been existing for hundreds of years, e.g. craftsmen guilds etc. The membership structure in such communities may be homogenous, bringing together only specialists from a specific area. On the other hand, they may bring together people with various, seemingly opposed backgrounds, nevertheless connected by the fact that they have the same customer.

Communities of practice can be found in many organisations. At Hewlett Packard they are called „learning communities“, at XEROX „family groups“,

and at the World Bank, „thematic groups“. They're named differently, but their basic function is the same.

AIMS AND METHODOLOGY

The aim of this paper is to compare two distinct approaches to the integration of communities of practice in an organisational structure and further focus on an evaluation of the consequences of these approaches.

The paper is based on the application of analytical (Step 1.) and synthetic (Steps 2. and 4.) methods in the following methodical steps:

- Description of selected cases in the application of concepts of communities of practice (DaimlerChrysler, British Petroleum). Data will be derived from sources stated in the summary of publications.
- A graphic presentation of the integration of communities of practice into the organisational structures of selected organisations.
- Comparing approaches based on criteria that have been chosen on the basis of findings derived from the review part of this paper and on the basis of availability of information.
- Conclusions.

RESULTS

Communities of practice

Though the systematic study of communities of practice was first undertaken by Lave and Wenger in their book "Situated Learning" (1991), or even in Wenger's later book, "Communities of Practice: learning, meaning and identity" (1998), the concept of communities of practice was known much earlier and has already been applied in medical sciences, in law, psychology, education and theology (Wallace 2007).

In the book "Situated Learning" is a chapter entitled "Legitimate Peripheral Participation" (1991), wherein Lave and Wenger describe communities of practice as part of the learning process.

Wenger (2004) defines them as groups of people, who share a common interest for something that they are already acquainted with, interacting with each other on a regular basis, in order to learn more about it.

In his recent book "Cultivating Communities of Practice" (2002), Wenger and his co-authors, Richard McDermott and William M. Snyder (2002), provide a definition of communities of practice as groups of people, who share common interests, a set of common problems, or a fascination for a specific theme, and who broaden their knowledge and experiences in their given field of interest by interacting among each other.

Collinson and Parcella (2004), argue that communities of practice are meant to bring together people with similar interests and experiences, who subsequently share their know-how, either in order to increase the qualifications of each individual, enabling them to do their job better, or to attain a common goal.

Lesser and Strock (2001) speak of communities of practice as groups based on a common interest, with members who regularly share information and learn from one another.

Communities of practice are a social structure, which focuses on knowledge and ensures that management of knowledge is in the hands of knowledgeable actors (specialists) in the given area (Wenger 2004).

Wenger assumes that communities of practice contribute to the learning process at the workplace (work place learning), because of the double role of its members (community membership and work team membership). This double membership creates the so called learning loop.

Organisational structures

Donnelly, Gibson and Ivancevich (1995) describe the organisational structure as a consequence of the function of organising, which means creating conditions for coordinated efforts with the help of a structure of processes and structure of relations between competencies. The organisational structure thus represents a structure of relations in an organisation and is compared to the skeleton of a body (Veber 2000).

According to Veber (2000) classical organisational structures are not capable of reacting to changes in the

best way. They cannot accommodate to complex innovative goals and ensure operational capacity in a global environment. Therefore many non-traditional organisational structures are used, together with the more traditional ones, e.g. the matrix or project-oriented organisational structure, which is characterised by its temporary nature, its purposefulness, or its perfectionist character in regard to the current organisational structure (Veber 2000). Network, virtual, amoeba or entrepreneurial units within the organisation, are further examples of non-traditional organisational structures.

Mládková (2006) mentions that from the point of view of knowledge management we may categorise organisational structures into three primary groups: up-down, down-up, and combined. Hierarchical structures based on the division of labour, which according to Mládková (2007) have a limited capability for sharing and generation of knowledge, are a typical example of a top-down organisational structure. Flexible, flat organisational structures (bottom-up), based on autonomy and team work, allow intense knowledge sharing within the team, however do not enable the sharing of knowledge between other units within the organisation. The hypertext organisational structure, proposed by Nonaka and Takeuchi (1995), are an example of the combined organisational structure.

Nonaka and Takeuchi (1995) state that with the increasing importance of knowledge and innovation for the creation of competitive advantage, the traditional organisational structures became obsolete. Their recommendation, for creating and sharing knowledge in an organisation, is to combine the bureaucratic (top-down) and project (bottom-up) approaches to organisational structures. They propose the so called Hypertext organisational structure, comprising three diffusive levels (knowledge base, entrepreneurial base and project team base).

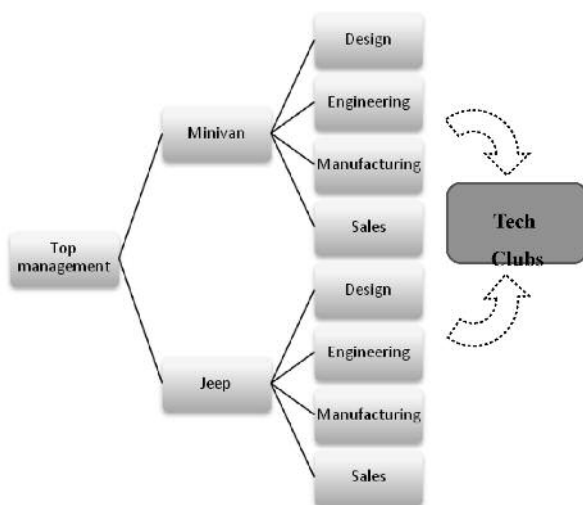
Integration of communities of practice into the organisational structures of organisations

In 1988 Japanese automobile manufacturers were threatening the market shares of DaimlerChrysler. Whereas competing firms took only 3 years to bring out a new car model, the production cycle at DaimlerChrysler took 5 years. To reduce this time period was therefore the main challenge. In those days the company had a traditional organisational structure, based on functional units. The draft of the new product had to pass repeatedly through all the units (design, construction and manufacturing), which prolonged the production cycle significantly. Management decided to radically reorganise the organisational structure. They changed functional to divisional organisational structure. They succeeded in reducing the product-development cycle from five to two and half years with corresponding reductions in cost. However, new problems started to appear: multiple versions of the same part,

uncoordinated relationships with suppliers, and repeated mistakes.

The need for communication across the specialised units forced the former colleagues to discuss the problem during informal meetings. The company executives noted the benefits of such meetings. Instead of formalising these emerging knowledge communities, they decided to keep their informal character and give them official recognition and support. These “Tech Clubs” progressively accepted more responsibility and became an integral part of the life of the engineers at DaimlerChrysler. The engineers found that participating in the discussions at “Tech Clubs” helped them to do their job better and that the time spent in these “Clubs” was well invested (see Fig. No 1). They had a chance to get help in solving specific problems, to find out about their colleagues’ latest findings, and in plant innovative technological processes (Wenger – McDermott – Snyder 2002).

Fig. No 1: Integration of communities of practice into the organisational structures at DaimlerChrysler.

Source: Adapted by the authors.

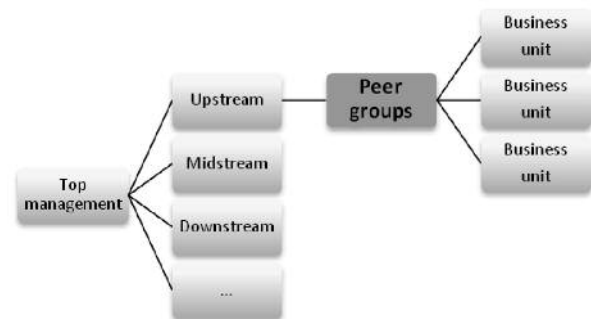
Communities of practice started to develop spontaneously at the British Petroleum Company (BP), as a reaction to organisational changes which took place in the 1990s. The company then decided to reorganise on a massive scale. As a result of these reorganisational measures nearly 50 independent enterprise units were created, focusing on prospecting for new wells, and the extraction of crude oil and natural gas (Gold 2005). At the same time, a section of the management which originally stood between the subsidiaries and the upstream management²⁴ was dissolved. Due to the

geographical distance between the units and the absence of this section of the management, the heads of enterprise units lacked necessary support in the event of a technical or commercial discrepancy. The need for mutual consultations resulted in the creation of so called Peer Groups, which met regularly, without any intervention or contribution from the executive level (Roberts 2005).

Although at the start these communities had an informal character, after some time they integrated the organisational structures and later even acquired executive power and were no longer meant simply for meetings and discussions (see Fig. 2).

After 1995, this concept became popular throughout the entire company, with the deliberate support of the company executive board.

Fig. No 2: Integration of communities of practice into the organisational structures of BP.

Source: Adapted by the authors.

The way that communities of practice became successful at DaimlerChrysler and at BP just confirms the views of Wenger, McDermott and Snyder (2002), i.e. the fact that communities of practice are a natural phenomena, that they appear spontaneously and therefore that they usually do not need to be created artificially. Communities of practice at DaimlerChrysler and at BP proved themselves first and only later gained support from the executive management of their respective firms.

²⁴ Activities at BP are divided into three main branches: upstream (finding new wells for extracting crude oil and natural gas), downstream (production and marketing of fuel) and petrochemical processing (Roberts 2005).

DISCUSSION

Table No 1: Comparing communities of practice from the point of view of their links to the organisations.

Criteria	DaimlerChrysler	BP
The current relation of the community with the official organisation	Support given (4 th level)	Institutionalised (5 th level)
Support by organisation	Supported community	Supported community
Role in the organisational structure	Outside of the organisational structure	Part of the organisational structure
Executive competence	Without executive competence	With executive competence

Source: Adapted by the authors.

The Tech Clubs as well as the Peer Groups went through four development stages, described by Wenger, McDermott and Snyder (2002), in relation with the existing links between the community and the official organisation.

Whereas Tech Clubs reached the stage of supported communities, Peer Groups reached the fifth stage, official status and function in the organisation, and subsequently became a part of the organisational structure of BP. Tech Clubs remained self-organised even though substantial support has been given to them by DaimlerChrysler.

One of the reasons for differences between these communities is their membership profile. Members of communities of practice at BP are usually managers and heads of production units, whereas at DaimlerChrysler the members were specialists from various sections of the firm and the criteria for becoming member was not a position in the firm's hierarchy, but rather expertise.

CONCLUSIONS

The undeniable advantage of a strong integration of communities of practice in the organisational structure of an enterprise is the relative certainty of support from the executive management, being it for the time that each member of the community spends, costs for conferences, or costs related to investment for the necessary technical support. Even communities of practice which are not officially a part of the organisational structure, and which have kept their self organising identity, are able to benefit from the support of the official organisation through the person of a Champion, who oversees official relations, ensures communication between the community and its surroundings, and if necessary supplies the necessary material facilities.

When a community gains official status within the organisational structures it must accept responsibility for the results of its actions which implies the need for clearly setting the goals, as well as subsequent assessment of achieved results, with the associated pressure exercised in order to actually achieve them. However, von Krogh, Ichijo and Nonaka (2000: vii) state that, "*managers need to support knowledge creation rather than control it*".

Clearly, a high level of formalisation limits some important aspects of communities of practice, e.g. voluntary participation or various levels of involvement of participating members. That may have a negative impact on the atmosphere of the community. Several authors (Wenger – McDermott – Snyder 2002; Krogh – Ichijo – Nonaka 2000) have agreed that it is precisely the "friendly" and open environment that allows communities to fulfil their main purpose, i.e. sharing and disseminating knowledge.

Another problem appears to be the participation of members of the community, who are simultaneously employees of that particular organisation. It is hardly conceivable that an organisation would give executive competence to an employee from a competitor. However, without such members the community may lack a view from the outside and with it valuable knowledge and experience. The question may be raised, whether a community, which went through a systematic process of formalisation and institutionalisation, is still capable to carry out its function in the development of a knowledge base related to a specific field of interest.

Communities of practice constitute a natural part of the life of an organisation, they come into existence spontaneously and many prosper despite the fact that the organisation may or may not be aware of them. Their development depends largely on voluntary involvement of its members and the development of leadership within the community, without intervention from the official organisation. The benefits yielded by communities of practice are an important source of information to be used by the internal management. To what extent they are able to fulfil their role also depends on how they can maintain, at least to a certain degree, their informal and autonomous identity. Therefore, it may be better not to integrate them in the classical organisational structures. On the other hand, they could be easily integrated into a Hypertext organisational structure, where they could be very useful in the management and development of the knowledge basis.

REFERENCES

1. COLLINSON, CH. – PARCELLA, G. (2004): *Learning to fly*. Chichester: Capstone Publishing Limited. ISBN 1-84112-509-1.
2. DONNELLY, J. H. – GIBSON, J. L. – IVANCEVICH, J. M. (1995): *Management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-422-3.
3. GOOLD, M. (2005): Making Peer Groups Effective: Lessons from BP's Experiences. *LRP journal* [online]. [cit. 2009-07-29]. Available from [http://www.ashridge.org.uk/Website/IC.nsf/wFARATT/Making%20Peer%20Groups%20Effective%3A%20Lessons%20from%20BPs%20Experiences/\\$File/LRP_Making%20Peer%20Groups%20Effective%20BP.pdf](http://www.ashridge.org.uk/Website/IC.nsf/wFARATT/Making%20Peer%20Groups%20Effective%3A%20Lessons%20from%20BPs%20Experiences/$File/LRP_Making%20Peer%20Groups%20Effective%20BP.pdf)
4. LAVE, J. – WENGER, E. (1991): *Situated Learning: Legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press. ISBN 0-521-66363-6.
5. LESSER, E. L. – STORCK, J. (2001): Communities of practice and organizational performance. *IBM SYSTEMS JOURNAL* [online]. 4 [cit. 2009-01-02]. Available from <http://www.research.ibm.com/journal/sj/404/lesser.pdf>
6. MLÁDKOVÁ, L. (2006): Management znalostí v inovačně náročném prostředí. *mladkova.pdf* [online]. [cit. 2010-01-20]. Available from <http://www.svses.cz/skola/akce/konf/inovace06/texty/mladkova.pdf>
7. MLÁDKOVÁ, L. (2007): Management znalostí v moderní organizaci. *lit_mladkova_ludmila-management_znalosti.pdf* [online]. [cit. 2010-01-20]. Available from http://halek.info/dokumenty/literatura/lit_mladkova_ludmila-management_znalosti.pdf
8. NONAKA, I. – TAKEUCHI, H. (1995): *THE KNOWLEDGE-CREATING COMPANY: HOW JAPANESE COMPANIES CREATE THE DYNAMICS* [online]. New York: Oxford University Press [cit. 2009-07-27]. Available from http://books.google.com/books?id=7ieJgkZ55RkC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbbs_navlinks_s.0-19-509269-4.>
9. ROBERTS, J. (2005): Organizing for Performance: How BP Did It. *Stanford Business Magazine* [online]. [cit. 2009-07-29]. Available from http://www.gsb.stanford.edu/news/bmag/sbsm0502/feature_bp.shtml
10. VEBER, J. et al. (2006): *Management: základy – prosperita – globalizace*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-029-5.
11. VON KROGH, G. – ICHIJIO, K. – NONAKA, I. (2000): *Enabling Knowledge Creation*. New York: Oxford University Press.
12. WALLACE, D. P. (2007): *Knowledge Management: historical and cross/disciplinary themes*. Westport: Libraries Unlimited. ISBN 978-1-59158-502-2.
13. WENGER, E. (2004): Knowledge management as a doughnut: Shaping your knowledge strategy through communities of practice. *IVEY BUSINESS JOURNAL* [online]. [cit. 2009-01-02]. Available from <http://home.att.net/~discon/KM/CoPOvreview.pdf>
14. WENGER, E. – MCDERMOTT, R. – SNYDER, W. M. (2002): *Cultivating Communities of Practice*. Boston: Harvard Business School Publishing. ISBN 1-57851-330-8.

The paper was written as part of project MSM 6046070904.

ADDRESS & ©

Ing. Klára MARGARISOVÁ
Ing. Kateřina ŠTASTNÁ
Ing. Lucie STANISLAVSKÁ
Department of Management
Faculty of Economics and Management
Czech University of Life Sciences
Kamýcká 129, 165 21 Prague-Suchdol
Czech Republic
margarisova@pef.czu.cz
stastnak@pef.czu.cz
stanislavska@pef.czu.cz

PRÁVNE VEDOMIE AKO FAKTOR PODNIKATEĽSKÉHO PROSTREDIA

Legal Consciousness as Business Climate Factor

Miroslava SZARKOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Otázky štruktúry vedomia všeobecne ako aj štruktúry právneho vedomia ako špecifickej formy vedomia sú predmetom dlhodobého skúmania spoločensko-vedne orientovaných vied. Príspevok v stručnej podobe koncentruje v súčasnosti pertraktované názory a prístupy k skúmaniu vedomia všeobecne a právneho vedomia zvlášť, obsahovo vymedzuje jeho štruktúru a charakterizuje ho ako jeden z dôležitých faktorov podnikateľského prostredia. Ukazuje na zložitost' uvedenej problematiky a zároveň potrebu interdisciplinárneho prístupu k jej skúmaniu. Sprostredkúva informácie o štruktúre právneho vedomia, ktoré boli získané v rámci výskumu realizovaného na vzorke respondentov s cieľom zamerať pozornosť na dôležitosť poznania vplyvov, ktoré právne vedomie formujú.

Kľúčové slová: právne vedomie – štruktúra právneho vedomia – obsah právneho vedomia – podnikateľské prostredie

ABSTRACT: Questions about the structure of consciousness in general and the structure of legal consciousness as its specific form are objects of a long-term biological research, but also objects of social sciences. This contribution briefly summarizes thoughts and approaches in the research of consciousness in general, especially the legal consciousness, it delimitates its structure and characterizes it as one of important business factors. It points out the complexity of the problem stated above as well as the need of interdisciplinary attitude to its research. It gives the information on the structure of legal consciousness, which was obtained within the research implemented in the frame of the sample of respondents being aimed to get familiar with the importance of effect recognition which forms legal consciousness. The research in the article has been based on the project VEGA 1/0415/10.

Key words: legal consciousness – structure of legal consciousness – content of legal consciousness – business climate

ÚVOD

V súčasnej teórii i praxi rezonuje názor, že finančnú a následne hospodársku krízu zapríčinil morálny úpadok spoločnosti, pre ktorý okrem iného je charakteristický aj pokles právneho vedomia a právnej zodpovednosti nielen finančných kruhov ale aj kruhov podnikateľských a celej spoločnosti. Ako ukazuje vývoj spoločnosti, právne vedomie vstupuje do podnikateľského prostredia ako regulačno-motivačný faktor, formuje podnikateľskú morálku a ako také môže byť a často aj je spúšťačom rôznych spoločensko-ekonomických procesov. Z tohto aspektu je potrebné venovať pozornosť jeho vymedzeniu, obsahu, štruktúre ako aj jeho formám a možnostiam jeho aktívneho a cieľavedomého formovania.

Všeobecne sa právne vedomie vymedzuje ako relatívne samostatná zložka – súčasť individuálneho

a spoločenského vedomia, ktoré vzniká a formuje sa v procese spoločenských vzťahov a v procese ľudskej činnosti. Chápe sa ako spoločensko-historický produkt, ktorý „*má subjektívno-objektívny obsah, ktorý prešiel rozličnými psychologickými ‚sitami‘, obrazovkami pri odrážaní rôznych spoločenských situácií a predchádzajúcich nahromadených životných skúsenosti jednotlivca, skupiny alebo celej spoločnosti. Ako zložka vedomia, ktoré sa formuje v procese odrazu objektívnej skutočnosti, prejavuje sa v skutkoch a činoch človeka, v jeho vzťahoch k iným ľuďom, k spoločnosti*“²⁵, sa právne vedomie formuje ako odraz vplyvu pôsobenia systému právnych noriem a štátnych orgánov na správanie a konanie členov spoločnosti a prejavuje sa vo vedomom správaní jednotlivcov, skupín a celej spoločnosti v súlade alebo v rozpore s právnymi normami platnými v danej spoločnosti. V právnej rovine teda právne vedomie reflektuje postoje jednotlivca/

²⁵ BOROŠ, J. (2002): *Úvod do psychológie*. Bratislava: IRIS, s. 89–90.

skupiny/spoločnosti k právu v normatívnom zmysle, názory naň, znalosť práva vrátane možností jeho uplatnenia, ako aj názory na fungovanie kognitívnych a motivačných štruktúr v spoločnosti ako predpokladu na správanie a konanie v súlade alebo rozpore s právnymi normami²⁶. Zároveň právne vedomie je výsledkom psychologických a psychických procesov, čo vytvorilo základ na jeho vymedzenie v psychologickej rovine: právne vedomie je vnútorne štruktúrovaná, mnohoveštvá zložka individuálneho alebo spoločenského vedomia, ktorej obsah v zásade tvoria predstavy ľudí o platnom práve (*de lege lata*) a názory na právo (*de lege ferenda*)²⁷. Tie vo vzájomnom prepojení vytvárajú bázu na individuálne alebo skupinové uvedomovanie si spôsobov a foriem správania a konania podľa právnych noriem/zákonov danej spoločnosti, ako aj uvedomenia si obmedzení, ktoré z noriem a zákonov, legislatívne v spoločnosti ustanovených, pre jednotlivca/skupinu plynú. Vyjadrené jazykom deontickej logiky právne vedomie v psychologickej rovine vyjadruje to, „čo je podľa zákona prikázané, zakázané a čo je dovolené. Zároveň právne vedomie obsahuje predstavy o tom, aké právne úpravy by sa mali uskutočniť“²⁸.

Obsahom právneho vedomia sú znalosti zákonov a právnych noriem, procedurálne informácie z oblasti právnych vied, vedomosti a skúsenosti z ich konkrétneho uplatňovania/uplatnenia v prostredí/spoločnosti, v ktorom človek žije, vrátane sankcií v prípade ich porušenia, konkrétne pozitívne lebo negatívne zážitky (emocionálne obsahy) z prežitých situácií, ktoré vyžadovali použitie právnych zručností, mýty a sekundárne informácie napríklad o celkovej atmosfére v spoločnosti, verejnej mienke a podobne. Okrem informácií sú v právnom vedomí reflektované aj právne vzťahy, ktoré predstavujú samostatnú entitu a tvoria samostatné a osobitné vzorce v mozaike spoločenských vzťahov. Tieto vzorce zároveň tvoria štrukturálne časti právneho vedomia každej spoločnosti/komunity a sú komunikované a prenášané na jej nových členov prostredníctvom nástrojov sociálneho a psychologického tlaku a procesov právnej výchovy.

Okrem znalostí a vedomostí obsah právneho vedomia tvoria aj postoje jednotlivcov/skupín k právu ako takému. Tieto sú ovplyvňované tak emocionálnymi, ako aj racionálnymi a vôľovými faktormi. V rámci nich dôležitú úlohu zohrávajú psychologické faktory

vnútorného súhlasu/miery stotožnenia sa s právom/zákonomi fungujúcimi v danej spoločnosti. V tejto súvislosti psychológovia hovoria o tzv. právnych citoch, v ktorých sa prejavujú aj iracionálne aspekty, na základe ktorých rozlišujú pozitívne právne vedomie od negatívneho právneho vedomia/nevedomia²⁹. Pozitívne právne vedomiu zodpovedá predpoklad existencie pozitívneho právneho citu, právnej intuície, vedomosť o tom, čo je a môže byť právne, mienka o tzv. „správnom práve“, ktorá je považovaná za ideálne právne vedomie, ktoré je protikladné právne poznaniu spojenému s vnútorným súhlasom, s právnou normou a ktorému zodpovedá právny cit pre to, čo má byť právom. Znalosť o tom, čo má byť právom, mienka o „správnom práve“, je považovaná za ideálne právne vedomie, ktoré je vyjadrené odkazom na ideál práva, na „právne svedomie“. Z tohto hľadiska je právne vedomie poznanie zákonnej záväznosti práva a vyjadruje rešpekt jednotlivca/skupiny pred právnym poriadkom. Právne vedomie je posunuté do emocionálnej roviny, ktorého obsahom je všeobecný právny cit, ktorý sa opiera ešte o pocit morálneho záväzku pri dodržiavaní práva³⁰. Pritom pocit morálneho záväzku pri dodržiavaní práva je podstatne ovplyvnený hodnotovým systémom jednotlivca/skupiny, ktorá právne úkony a postupy realizuje.

Záverom možno konštatovať, že právne vedomie je komplexná a zložitá psychická a psychologická substancia, ktorá vzniká, formuje sa a funguje ako súčasť individuálnej, skupinovej a spoločenskej „kognitívnej mapy, ktorá pomáha jednotlivcom orientovať sa v súčasnom svete a riešiť právne významné situácie“³¹.

K niektorým výsledkom monitoringu obsahu a štruktúry právneho vedomia

V súčasnosti existuje celý rad metód a postupov, vyvinutých na skúmanie obsahu a štruktúry právneho vedomia jednotlivcov, jednotlivých skupín, ako aj celej spoločnosti, v rámci ktorej právne vedomie často vystupuje v rovine verejnej mienky ako súčasť právnej kultúry³². So skoncentrovanými metodologickými postupmi skúmania obidvoch spomenutých charakteristík právneho vedomia verejnosti sa možno stretnúť najmä v psychologických vedách, jej aplikovaných disciplínach napríklad v psychológii riadenia, psychológii práce, sociálnej psychológii a tiež v psychológii reklamy, v rámci ktorej sa vedomiu, hlavne vedomiu verej-

²⁶ Podrobnejšie: ČAPÍKOVÁ, S. (2005): Medzi poriadkom a chaosom: právo v post-komunistickej transformácii na Slovensku. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 41, No 4, s. 619.

²⁷ Podrobnejšie: VACULÍKOVÁ, N. – BAKOŠOVÁ, E. (2006): *Základy sociológie práva*. Bratislava: PrF Univerzity Komenského. ISBN 978-80-4869-054-2.

²⁸ MAŘÍKOVÁ, H. et al. (1996): *Velký sociologický slovník*. II. díl. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, s. 1372. ISBN 80-7184-310-5.

²⁹ MAŘÍKOVÁ, H. et al. (1996): *Velký sociologický slovník*. II. díl. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, s. 1372. ISBN 80-7184-310-5.

³⁰ Porovnaj: MAŘÍKOVÁ, H. et al. (1996): *Velký sociologický slovník*. II. díl. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, s. 1372. ISBN 80-7184-310-5.

³¹ Podrobnejšie: ČAPÍKOVÁ, S. (2005): Medzi poriadkom a chaosom: právo v post-komunistickej transformácii na Slovensku. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 41, No 4, s. 625.

³² ČAPÍKOVÁ, S. (2005): Medzi poriadkom a chaosom: právo v post-komunistickej transformácii na Slovensku. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 41, No 4, s. 625.

nosti³³ a možnostiam formovania jeho obsahu a štruktúry, venuje veľa autorov³⁴. Výsledkom ich prístupov sú okrem získaných informácií aj metodologické postupy a v nich obsiahnuté metódy, ktoré tvorili východisko aj v nami uskutočnenom prieskume obsahu a štruktúry právneho vedomia študentov vysokých škôl, študujúcich v Bratislave.

Hlavným cieľom prieskumu bolo exploračnými metódami zistiť a opísať jednotlivé komponenty, ktoré tvoria obsah a štruktúru právneho vedomia. V rámci čiastkových cieľov bolo okrem iného cieľom prieskumu identifikovať činitele/faktory, ktoré aktívne alebo pasívne vstupujú do formatívno regulačných procesov tvorby právneho vedomia a fixujú sa v jeho obsahu. Východiskom pri formulovaní základných cieľov a hypotéz boli v súčasnosti v SR široko diskutované problémy, ktoré úzko súvisia s právnym vedomím (uvádzame ich podľa poradia): stav plnenia daňových povinností, stabilita a jednoznačnosť zákonov, vymožiteľnosť práva prostredníctvom súdov, miera korupcie³⁵.

Výberový súbor bol utvorený voľným kvótovým výberom. Výberovú vzorku tvorilo 165 náhodne vybraných študentov denného štúdia prvého ročníka ekonomicky zameraných vysokých škôl v Bratislave, z ktorých nikto reálne ešte nepodnikal. Výskumná vzorka respondentov bola ďalej štruktúrovaná podľa typu ukončeného stredoškolského vzdelania (100 študentov boli absolventi stredných ekonomických škôl, teda disponovali minimálne základnými informáciami a zručnosťami z oblasti účtovníctva, vrátane zodpovedajúcej legislatívy z oblasti daní a daňových zákonov) a podľa rodinného prostredia (65 študentov bolo z rodín, v ktorých aspoň jeden z rodičov súkromne podnikal buď ako živnostník, alebo ako spoločník v s. r. o., 43 študentov uviedlo, že sporadicky sa zúčastňovalo rozhovorov o podnikaní, vrátane rozhovorov o „daňovom priznaní, jeho vypracúvaní“, „platení daní“ a „účtovaní“).

Keďže v prvej etape prieskumu išlo hlavne o zistenie a opísanie obsahu a štruktúry právneho vedomia, ako základné metódy boli vybrané a použité metódy: metóda analýzy, syntézy, komparácie, zovšeobecnenia, z exploračných metód: metóda mentálnych máp, metóda zúčastneného pozorovania, dotazníkové metódy a metóda štruktúrovaného rozhovoru. Metóda mentálnych máp bola použitá na zistenie vnímania obsahu termínov, ktoré priamo alebo sprostredkovane

súvisia s termínom právne vedomie. Dotazníkové metódy tvorili dva typy dotazníkov. Dotazník A tvorilo päť zatvorených otázok a dotazník B tvorilo päť otvorených otázok. V rámci dotazníkov boli využité škálovacie techniky. Na získanie podrobnejších informácií boli zostavené pozorovací hárok na zapisovanie informácií, získaných v rámci použitia metódy zúčastneného pozorovania, a schéma štruktúrovaného rozhovoru, ktorá taktiež obsahovala evidenčný hárok.

Prvá časť dotazníka bola zameraná na mapovanie kolektívneho právneho vedomia, druhá časť na transformáciu kolektívneho vedomia do individuálneho právneho vedomia. Dotazník vyplnilo všetkých 165 respondentov. Na otázky štruktúrovaného rozhovoru jednotlivito odpovedalo 33 náhodne vybraných respondentov z danej vzorky, čo tvorilo 20 % respondentov skúmanej vzorky. Na tú istú vzorku respondentov bola aplikovaná aj metóda zúčastneného pozorovania.

Prieskum sa realizoval v dvoch na seba nadväzujúcich etapách. V nasledujúcej časti uvedieme vybrané výsledky, získané v prvej etape realizovaného výskumu.

Na spracovanie získaných informácií v prvej etape prieskumu boli použité jednoduché štatisticko-matematické metódy.

V realizácii prieskumu bol uplatnený nasledujúci metodologický postup: prvá bola použitá metóda mentálnych máp, potom respondenti vyplnili dotazník A. V časovom odstupe dvoch týždňov (14 dní) dostali respondenti na vyplnenie dotazníka B. Po vyplnení dotazníka B bol realizovaný skupinový štruktúrovaný rozhovor (skupiny respondentov v počte 15 boli tvorené náhodným výberom). Metóda zúčastneného pozorovania sa realizovala počas celého prieskumu.

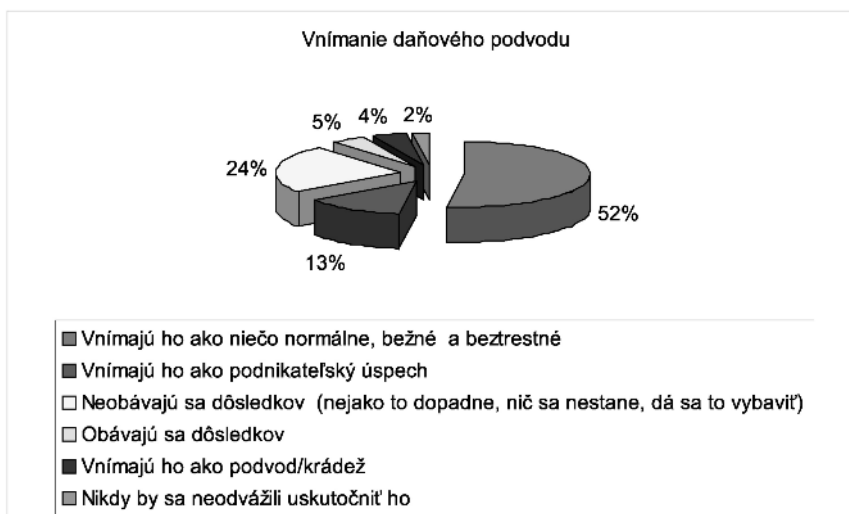
Prvou otázkou bola otázka, ako vnímajú respondenti daňový podvod. V dotazníku boli ponúknuté odpovede, z ktorých si mali respondenti vybrať. Štruktúra odpovedí respondentov bola nasledovná: 52 % respondentov vníma daňový podvod ako niečo normálne, bežné a beztrastné, 12,67 % respondentov vníma daňový podvod ako podnikateľský úspech, 23,5 % respondentov sa neobáva dôsledkov (nejako to dopadne, nič sa nestane, dá sa to vybaviť) a len 4,63 % respondentov sa dôsledkov obáva. 4,28 % respondentov vníma daňový podvod ako podvod / krádež (graf č. 1).

³³ Pozn.: V psychológii reklamy, ako aj v teórii marketingu sa vedomie chápe ako kolektívne vnímanie spoločnosti, ako objektívny odraz jej hodnôt v kolektívnom postoji členov spoločnosti, vyjadrením ktorého je napríklad aj verejná mienka. Na druhej strane sa tiež skúma ako vzťah kolektívu/komunity k druhej komunite alebo jej správaniu a konaniu, napríklad v marketingu je to vzťah podniku a verejnosti (PR).

³⁴ Pozri napríklad: KOZEL, R. et al. (2006): Moderní marketingový výskum. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0966-X.

³⁵ Porovnaj: JEŽKOVÁ, R. – BIELIKOVÁ, Z. (2010): Analýza podnikateľských názorov na podnikanie v Žilinskom kraji. *Auspicia*, roč. 7, č. 2, s. 85. ISSN 1214-4967.

Graf č. 1: Vnímanie daňového podvodu.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

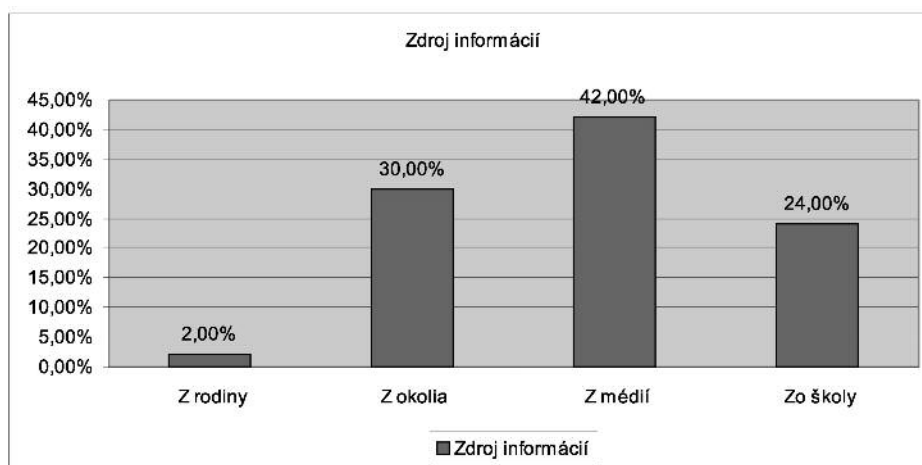
Uvedené výsledky vo veľkej miere korešpondujú so všeobecne proklamovaným a v spoločnosti vžitým heslom/predstavou, že „pochtivý podnikateľ je v nevýhode“. Potvrdzujú to aj výsledky získané v iných prieskumoch. Napríklad autorky R. Ježková a Z. Bieliková (2010), ktoré skúmali ten istý problém z iného uhla pohľadu, uvádzajú, že respondenti (38, 89 %) na otázku o podnikaní bez porušovania zákonov uviedli vyššie uvedenú vetu ako dôvod porušovania zákonov a tiež jeden respondent reagoval na uvedenú otázku odpoveďou „ži a nechaj žiť“³⁶.

Vnímanie daňového podvodu ako niečo, čo je normálne, bežné a beztrestné rezonuje u veľkej časti obyvateľstva SR a súvisí nielen s často sa meniacou právnou úpravou ekonomických vzťahov, nízkou vy-

možiteľnosťou práva v reálnom čase a vysokou mierou korupcie, ktoré charakterizujú spoločenské (právne) vzťahy v SR, ale aj s neefektívnou právnou výchovou a mediálnou politikou štátu v právnej oblasti. Pomaly a netransparentne fungujúci systém trestnoprávných postihov v oblasti daňových podvodov umocňuje vo vedomí občanov rôzne mýty, skreslené informácie a mylné predstavy, ktoré, ako ukazujú niektoré v prieskume získané zistenia, sa fixujú v správaní ako určité postoje a v rámci nich ako latentné návody na konanie.

Druhou otázkou bola otázka zameraná na odhalenie zdrojov, odkiaľ respondenti získavajú informácie o výbere daní v SR, resp. o tom, ako ľudia postupujú pri spracúvaní daňových priznaní a platení daní. Štruktúru odpovedí vyjadruje graf č. 2.

Graf č. 2: Zdroj informácií o výbere daní v SR.

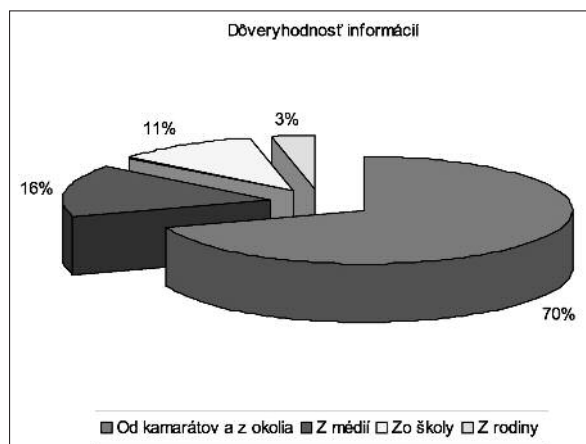
Zdroj: Vlastné spracovanie.

³⁶ JEŽKOVÁ, R. – BIELIKOVÁ, Z. (2010): Analýza podnikateľských názorov na podnikanie v Žilinskom kraji. *Auspicia*, roč. 7, č. 2, s. 85. ISSN 1214-4967.

Získané výsledky ukázali, že najdôležitejším zdrojom, odkiaľ respondenti získavajú informácie, sú médiá (42 %) a hneď za tým ako zdroj informácií uvádzajú respondenti „okolie“, t. j. ide predovšetkým o neformálne, často veľmi skreslené informácie, ktoré môžu byť aj účelovo nasmerované. Čo však možno považovať za prekvapenie, je údaj, že len 2 % respondentov získava informácie z rodiny/rodinného prostredia, pričom až 39,4 % oslovených respondentov bolo z rodín, v ktorých aspoň jeden z rodičov súkromne podnikal buď ako živnostník, alebo ako spoločník v s. r. o., a 26 % respondentov uviedlo, že sporadicky sa zúčastňovalo rozhovorov o podnikaní, vrátane rozhovorov o „daňovom priznaní, jeho vypracúvaní“, „platení daní“ a „účtovaní“) a teda ako zdroj informácií uviedlo práve tieto rozhovory v blízkej a širšej rodine. Tento výsledok bude podrobený skúmaniu v ďalšej etape výskumu.

Ďalšia otázka bola zameraná na zistenie miery dôvery jednotlivým uvedeným zdrojom informácií. Až 70 % respondentov uviedlo, že veria informáciám získaným z okolia a od kamarátov, 16 % respondentov uviedlo, že najviac dôveruje informáciám prezentovaným médiami, 11 % respondentov najviac dôverovalo informáciám získaným v škole v rámci výučby ekonomických predmetov a len 3 % respondentov najviac dôverovalo informáciám získaným v rodine. Získané údaje zobrazuje graf č. 3.

Graf č. 3: Informačné zdroje podľa miery dôvery.

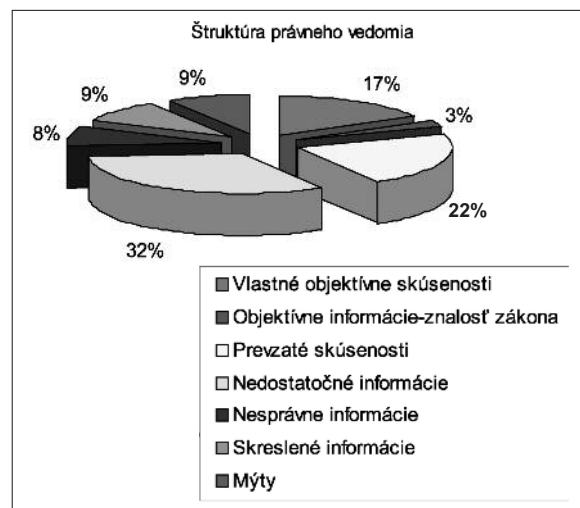

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Poslednou z vyhodnotených otázok bola otázka zameraná na zistenie štruktúry právneho vedomia. Úlohou respondentov bolo uviesť zložky/prvky, ktoré tvoria právne vedomie. Táto otázka bola zaradená do oboch typov dotazníka na základe informácií získaných pomocou použitia mentálnych máp³⁷. V prvom dotazníku bolo úlohou respondentov zora-

diť podľa poradia dôležitosti jednotlivé položky, v druhom type uviesť aspoň tri zložky, ktoré podľa nich tvoria štruktúru právneho vedomia. Dotazníky boli respondentom zadávané s dvojtypným odstupom. Časový interval (dva týždne) bol zvolený preto, aby respondenti neopakovali položky uvedené v prvom type dotazníka. Výsledky získané z oboch dotazníkov ukázali, že za základnú zložku právneho vedomia respondenti považujú akékoľvek informácie – 32 % a prevzaté skúsenosti z okolia – 22 %. Vlastné objektívne skúsenosti – priamo získané v „akcii“ – uviedlo ako zložku právneho vedomia na prvom mieste len 17 % respondentov. Objektívne informácie – znalosť zákona a dôsledkov jeho nesplnenia – ako zložku právneho vedomia uviedlo iba približne 3 % respondentov. Neoverené a skreslené informácie uviedlo ako zložku právneho vedomia 17,56 % a mýty/predsudky uviedlo 8,54 % respondentov. Výsledky zobrazuje graf č. 4.

Graf č. 4: Štruktúra právneho vedomia.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Výsledky, ktoré boli získané v prvej etape výskumu, možno považovať za orientačné a majú výlučne informačnú hodnotu. I napriek tomu však vyvolávajú celý rad otázok a signalizujú potrebu venovať sa uvedenej problematike nielen podrobnejšie, ale aj z viacerých uhlov pohľadu.

ZÁVER

Právne vedomie, ktoré sa v súčasnej psychológii skúma ako druh spoločenského vedomia, či v individuálnej, skupinovej alebo spoločenskej forme vstupuje do podnikateľského prostredia ako jeden z najdôležitejších faktorov. Svojím obsahom a štruktúrou podstatne determinuje formovanie nielen individuál-

³⁷ MEČIAR, T. (2009): Chápanie pojmu komunikácia u budúcich manažérov a podnikateľov. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Zlín: UTB. ISBN 978-80-7318-903-7.

nych, ale aj spoločenských postojov, morálny stav spoločnosti a celkovo sa premieta do konania a správania jednotlivcov, skupín a celej spoločnosti. Mnohokrát v rámci sociálno-psychologických, ale aj ekonomických procesov prebiehajúcich v spoločnosti, nadobúda imperatívny charakter, ktorý môže byť v rozpore s legislatívnymi a morálnymi princípmi a normami a môže ohroziť aj fungovanie spoločnosti ako takej. I napriek rôznorodým názorom na jeho podstatu sa však viacerí autori pri charakterizovaní jeho štruktúry, obsahu a možnosti jeho formovania zhodujú a pripúšťajú, že formovanie právneho vedomia je možné, dokonca z hľadiska cieľov a záujmov spoločnosti aj potrebné a nutné. Dôraz pritom kladú na formovanie mentálnych obsahov a mentálnych obrazov, ktoré sa považujú za jeho základné piliere.

Výsledky, ktoré boli získané v prvej etape prieskumu obsahu a štruktúry právneho vedomia na náhodne vybratej vzorke respondentov, okrem toho, že naznačili určitú kauzálnu závislosť medzi nízkym právnym vedomím a celkovou nízkou úrovňou právneho štátu, čo sa prejavuje celkovým dodržiavaním zákonov v oblasti platenia/výberu daní, nízkou vymožiteľnosťou práva prostredníctvom súdov a vysokou mierou korupcie, čo však zatiaľ nebolo cieľom prieskumu, signalizujú, že problematike právneho vedomia v SR je potrebné venovať náležitú pozornosť, a to tak v cielenom nasmerovaní v oblasti právnej výchovy a vzdelávania, ako aj v oblasti mediálnej a masmediálnej politiky štátu a verejno-právnych inštitúcií, ktorých dosah na rozvoj, formovanie a zdokonaľovanie právnych kompetencií a zručností občanov je podstatný. Psychologické vedy môžu svojím metodologickým aparátom prispieť k odkrytiu nielen obsahu a štruktúry právneho vedomia občanov SR, ale aj k vymedzeniu psychologicky účinných nástrojov jeho tvorby a formovania. Efektívne fungovanie práva v každom štáte je totiž do značnej miery závislé od úrovne/kvality právneho vedomia a naopak, existencia a efektívne fungovanie právneho štátu podmieňuje úroveň právneho vedomia, čo je zároveň nevyhnutnou podmienkou fungovania optimálneho podnikateľského prostredia.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BOROŠ, J. (2002): *Úvod do psychológie*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-89018-35-1.
2. CAPIKOVÁ, S. (2005): Medzi poriadkom a chaosom: právo v post-komunistickej transformácii na Slovensku. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 41, No 4.
3. GÁLIKOVÁ, S. – GÁL, E. (2003): *Antológia filozofie mysle*. Bratislava: Kaligram. ISBN 80-7149-597-2.
4. HALL, C. S. – LINDZEY, G. – LOEHLIN, J. C. (1997): *Psychológia osobnosti*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-00994-2.
5. JEŽKOVÁ, R. – BIELIKOVÁ, Z. (2010): Analýza podnikateľských názorov na podnikanie v Žilinskom kraji. *Auspicia*, roč. 7, č. 2. ISSN 1214-4967.
6. KOLLÁRIK, T. et al. (2004): *Sociálna psychológia*. Bratislava: UK. ISBN 80-223-1841-8.
7. KOZEL, R. et al. (2006): *Moderní marketingový výskum*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0966-X.
8. MAŘÍKOVÁ, H. et al. (1996): *Veľký sociologický slovník, II. diel*. Praha: UK, Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
9. MEČIAR, T. (2009): Chápanie pojmu komunikácia u budúcich manažérov a podnikateľov. *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Zlín: UTB. ISBN 978-80-7318-903-7.
10. SZARKOVÁ, M. (2008): Metódy rozvoja komunikačných kompetencií a komunikačných zručností manažérov malých a stredných podnikov pôsobiach v SR. *Auspicia*, 5, č. 2, s. 37–43. ISSN 1214-4967.
11. SZARKOVÁ, M. (2009): *Psychológia pre manažérov a podnikateľov*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-00-8.
12. VACULÍKOVÁ, N. – BAKOŠOVÁ, E. (2006): *Základy sociológie práva*. Bratislava: PrF UK. ISBN 978-80-4869-054-2.
13. VLČEK, R. et al. (2007): *Výbrané kapitoly z teórie práva pre zdravotníckych a sociálnych pracovníkov*. Bratislava: EPOS. ISBN 978-80-8057-703-2.
14. WINTERTON, R. (1999): *Developing Managerial Competence*. Routledge. ISBN 0415183464.

Príspevok vznikol v rámci riešenia čiastkovej úlohy projektu VEGA 1/0415/10.

ADDRESS & ©

prof. PhDr. Miroslava SZARKOVÁ, CSc.
Katedra manažmentu
Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1/a, 852 35 Bratislava
Slovak Republic
szarkova@euba.sk

POZNATKY Z DISCIPLINÁRNEJ ZODPOVEDNOSTI NA SLOVENSKU PODĽA „SLUŽOBNEJ PRAGMATIKY“

Findings from Disciplinary Liability in Slovakia According to „Staff Pragmatics“

Vladimír GECELOVSKÝ

Skalica, Slovak Republic

ABSTRAKT: Príspevok sa zaoberá zhodnotením významu aplikačnej praxe disciplinárneho konania v štátnej službe podľa „Služobnej pragmatiky“. Jej význam spočíva v tom, že niektoré ustanovenia, týkajúce sa disciplinárneho konania štátnych zamestnancov, boli prevzaté do zákona o štátnej službe č. 312/2001 Z.z. a platili s menšími úpravami až do roku 2006, kedy novelou zákona o štátnej službe boli zrušené.

Kľúčové slová: štátna služba – štátny zamestnanec – verejná správa – štátna správa – riadenie štátnej služby

ABSTRACT: The paper deals with the assessment of the importance of the practical application of disciplinary proceedings in the civil service according to the „Staff pragmatics“. Its importance lies in the fact that some provisions relating to disciplinary proceedings for civil servants have been incorporated into the Civil Service Act No. 312/2001 Coll. and valid, with minor changes until 2006, when an amendment to the Civil Service Act was repealed.

Key words: civil service – civil servant – public administration – state administration – civil service management

ÚVOD

Predmetom úpravy tzv. služobnej pragmatiky bola úprava právnych vzťahov štátnych zamestnancov pri vykonávaní štátnej služby, pričom obsahom vykonávania štátnej služby boli práva a povinnosti štátu a štátneho zamestnanca, vyplývajúce z vykonávania štátnej služby alebo súvisiace s vykonávaním štátnej služby. Právne vzťahy štátnych zamestnancov predstavovali osobitnú ucelenú úpravu právneho postavenia štátnych zamestnancov, ktorí plnili úlohy štátnej správy alebo vykonávali štátne záležitosti, ktoré štátny zamestnanec vykonával v služobnom úrade a v príslušnom odbore štátnej služby. Úradník, ktorý porušil svoje stavovské a úradné povinnosti, bol potrestaný poriadkovými alebo disciplinárnymi trestami, s výnimkou poslancov zákonodarného zboru (poriadkové tresty boli výstraha a peňažná pokuta – pozn. V. G.). Právomoc ukladať poriadkový trest prislúchal okrem disciplinárnej komisii aj prednostovi služobného úradu, ako aj prednostovi každého nadriadeného služobného úradu [2].

METODIKA A CIEĽ

Cieľom tejto štúdie je poukázať na to, aké miesto zaujímalo disciplinárne konanie v rámci celkovej štruktúry štátnej služby, ako aj pôsobnosť, ktorú v skutočnosti vykonávali štátni zamestnanci v tejto oblasti.

Na základe týchto skutočností je možné analyzovať stav charakterizovaním, že recipované právne normy, ako aj tie, ktoré boli prijaté počas trvania ČSR, precizovali postavenie štátnych zamestnancov v štátnej službe. Tento ohraničený časový úsek bol zámerne zvolený vzhľadom k tomu, že takzvaná služobná pragmatika bola recipovanou právnou normou, ktorá bola prevzatá do právneho systému ČSR a ktorá z menšími úpravami bola v platnosti niekoľko desaťročí. Osobitná pozornosť v tzv. služobnej pragmatike bola venovaná práve disciplinárnemu konaniu, preto je potrebné bližšie osvetliť jeho fungovanie.

Disciplinárne tresty mohli byť uložené len nálezom príslušnej disciplinárnej komisie na základe riadne uskutočneného disciplinárneho konania. Disciplinárne nálezy nemohli byť zmenené ani zrušené inými správnymi opatreniami. Pri disciplinárnom náleze mohlo byť vylúčenie z postupu do vyššej platovej triedy, zníženie služného najviac o 25 %, a to maximálne na tri roky. Preloženie na odpočinok mohlo byť na určitý čas alebo natrvalo so zrážkou výslužného najviac 25 %. Na uskutočnenie disciplinárneho konania boli zriaďované disciplinárne komisie. Boli to disciplinárna komisia prvej stolice a vrchná disciplinárna komisia. Každá disciplinárna komisia sa skladala z predsedu, jeho zástupcu a z určitého počtu členov. Títo členovia boli ustanovení na trojročné funkčné obdobie najmä z odborných úradníkov, ktorí boli zamestnaní v služob-

nom obvode úradu, kde bola komisia ustanovená. Členovia disciplinárnej komisie boli autonómni a nepodliehali príkazom predstavených. Disciplinárna komisia prvej stolice bola príslušná na rozhodovanie pre všetkých úradníkov príslušného úradu do VI. hodnostnej triedy. Disciplinárna vrchná komisia bola príslušná pre všetkých úradníkov ústredného orgánu a pre odborne podriadených úradníkov od VI. hodnostnej triedy vyššie. Príslušnosť sa riadila podľa služobného úradu a hodnostného postavenia úradníka v čase, keď bolo disciplinárne konanie začaté, a to aj napriek tomu, že obvinený spáchal služobný prečin v niektorom predchádzajúcom služobnom úrade. Spory o príslušnosť rozhodovala vrchná disciplinárna komisia. Disciplinárne komisie pojednávali a rozhodovali v senátoch, ktoré sa skladali z predsedu alebo z jeho námestníka a štyroch prísediacich. Z prísediacich museli byť aspoň dvaja právnici. Senáty zostavoval trvale prednosta úradu, u ktorého bola zriadená disciplinárna komisia, a to pred koncom roka na celý nasledujúci rok. Bolo určené poradie, v ktorom ostatní členovia komisie do senátu nastupovali ako náhradníci v prípade neúčasti člena senátu. Disciplinárne senáty sa uznášali absolútnou väčšinou hlasov a predseda hlasoval ako posledný. Trest prepustenia mohol byť uložený jedine v prípade, keď zaň hlasovali štyria členovia. Pre potreby disciplinárnej komisie vymenoval prednosta úradu zapisovateľa. Na zastupovanie služobných záujmov bol z právnikov úradu vymenovaný disciplinárny zástupca a jeho náhradníci. Disciplinárny zástupca bol povinný na disciplinárnom konaní hájiť česť a vážnosť úradníckeho stavu a prísne plniť úradné povinnosti. Disciplinárny zástupca musel vystúpiť pred každým uznesením komisie, aby mohol hájiť záujmy, ktoré mu boli zverené. Obvinený úradník mal právo využiť v disciplinárnom konaní obhajcu z úradníkov z obvodu pôsobnosti disciplinárnej komisie, ktorí boli v aktívnej službe, alebo obhajcu z osôb, ktoré boli zapísané v zozname obhajcov. Obhajca bol oprávnený pri obhajobe použiť všetko, čo považoval za účelné. Zároveň bol zaviazaný mlčanlivosťou o zachovaní všetkých dôverných informácií. Ak v niektorej disciplinárnej komisii nebol dostatok členov, ktorý bol potrebný na zriadenie senátu, disciplinárna vrchná komisia mohla delegovať tento prípad inej komisii. Takisto mohlo dôjsť k delegovaniu pre jednanie prípadu na inú komisiu, a to v prípade, keď bola zo strany úradníka namietaná zaujatosť a bolo jej vyhovené [3].

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska listom č. 10000/1/23 prez. adm. z 9. marca 1923 nariadil všetkým župným a okresným úradom vyhotoviť kvalifikačný popis všetkých úradníkov v súlade s § 14 zákona č. 15/1914 Ř. Z. Prípisom 1142 z 27. januára 1923 bola zriadená disciplinárna komisia prvej inštancie a boli vymenovaní jej členovia [4]. Z hľadiska povahy nájdeného archívneho mate-

riálu pokladám za potrebné rozobrať procesný postup začatia a priebehu disciplinárneho konania vzhľadom na to, že niektoré postupy zo služobnej pragmatiky boli prevzaté aj do zákona o štátnej službe č. 312/2001 Z.z. a samozrejme niektoré už stratili svoju opodstatnenosť. Disciplinárne konanie zvyčajne začínalo na návrh okresného náčelníka. Tak to bolo aj v prípade Arnošta Zlatiča, notárskeho tajomníka zo Slavošoviec, ktorý bol obvinený z toho, že „v dobe jeho účinkovania v Slavošovciach oddal sa opilstvu, čím poškodzuje vážnosť stavu a ohrozuje riadne vedenie úradu. V opilom stave si dáva mimo úradu doručovať došlú úradnú poštu, ktorú stráca, a vydáva tak spisy nebezpečiu prípadného zničenia. V prípadoch, keď má konať svoj úrad, je taký opilý, že ani ľudí nepozná a nie je v stave, aby vybavoval úradné záležitosti“ [5]. Disciplinárna komisia prvej inštancie pri Krajinskom úrade v Bratislave po ústnom pojednávaní dňa 5. februára 1932 za predsedníctva Ľudovíta Bernovského, hlavného radcu politickej správy, po vypočutí disciplinárneho zástupcu kvalifikovala previnenia za disciplinárny prečin podľa § 87 služobnej pragmatiky a uložila mu pokarhanie podľa § 154 písm. b) služobnej pragmatiky a náhradu trov konania. V prípade Pavla Hronca, notárskeho adjunkta vo Veľkej Polome, došlo k jeho obvineniu, pretože komisia, ktorá bola vyslaná, aby preskúmala práce na ceste cez obec Oslany na oprave brehu potoka, ktorú on zadal „...verejne napadnul a členov komisie na cti urazil, keďže ich správu vyhlásil na plakáte u trafikanta Kľuvánka za klamstvo, krivé svedectvo, poburovanie ľudu, humbuk, šarlatánstvo a zatmenie mozgov“ [6]. Disciplinárna komisia prvej inštancie pri Krajinskom úrade v Bratislave na zasadnutí 21. marca 1932 mu uložila poriadkový trest 50,- Kč podľa § 113 ods. 2 a § 90 písm. b) služobnej pragmatiky. Boli prípady, keď disciplinárna komisia nezačala konanie aj napriek vznesenému obvineniu, pretože nebol dostatok dôvodov na začatie disciplinárneho konania. Tak to bolo v prípade kancelárskeho oficenta Alexandra Kőrösföga z Okresného úradu z Rožňavy, ktorý bol obvinený z toho, že „...6. apríla 1930 v mene Michala Hrabčáka napísal žiadosť o stavebné povolenie, za čo si nechal zaplatiť 100,- Kč“ [7]. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave listom č. 23.400/1932 prez. z 11. augusta 1932 oznámilo Okresnému úradu v Rožňave, že „upúšťa od zavedenia disciplinárneho trestu pre nesprávnosť jednaní v tejto veci, nech je však menovanému čo najprísnejšie vytknutá s upozornením, že v prípade opakovania bol by Krajinský úrad nutný zakročiť proti nemu služobným trestom podľa § 47 vlad. nar. č. 113/1926 Sb. z. a n.“ [8]. Obvinenia notárov v tomto období boli veľmi časté; vyplynuli najmä zo zanedbávania úradných povinností. Tak to bolo aj v prípade notárskeho adjunkta Viktora Longauera zo Silice, ktorého obvinil okresný náčelník z Rožňavy v týchto bodoch: „Ako zistil tunajší úrad dňa 31. októbra t. r. od 22. septembra do 31. októbra vôbec nevedol exhibitný protokol a došlú úradnú korešpondenciu mal

na písacom stole vôbec neotvorenú. Priebežný denník peňažný viedol len do dňa 20. decembra 1931, koncom roku 1931 to neuzavrel a na rok 1932 žiadny nezaložil, inkasované peniaze vôbec neodvádzal, dávku za úradné úkony pre rok 1932 vyrúbala len v jednom prípade, ačkoľvek viaceré úkony dávke podliehajúce previedol, dobytčie pasy vystavoval vo forme svedectva na obyčajných polhárkach papieru, a vyhotovením pasu v inom prípade nevenoval náležitej pečlivosti, nepredložil včas núdzový elaborát o škodách nastalých robotníkom obce Borzovej hrdzou na pšenici, takže dotčení roľníci neobdržali nič z jesennej osivovej akcii zemeľskej rady, že na predvolanie okresného úradu sa k úradu nedostavil, a že obecné rozpočty na rok 1932 vôbec nepredostrel na schválenie, vôbec sa o túto pre obecné hospodárstvo tak dôležitú záležitosť nestaral, takže úrad bol nútený rozpočty vystaviť u úradnej moci. Tým porušil Viktor Longauer svoje úradné povinnosti, uložené mu § 21 služobnej pragmatiky, takým spôsobom, že jeho previnenie sa javí ako disciplinárny prečin, prečo naňho podávam toto oznámenie.“ [9] Viktor Longauer bol uznaný vinným a bol mu uložený peňažný trest. Pri skúmaní archívneho materialu som sa v mnohých prípadoch stretol s tým, že Krajský úrad v Bratislave často používal napríklad takéto slovné spojenia: „...prípadnosť jej dodania (osoby – pozn. V. G.) do donucovacej pracovne..., spôsob dodania určitej osoby“ a pod., čo je skôr výrazovým prostriedkom vzťahu k veciam“ [1]. Pri čtení vzniká niekedy pocit neosobnosti politického úradu voči osudu takto postihnutého človeka v určitých fázach, hraničiaci s potláčaním osobnosti človeka.

ZÁVER

Aj napriek vyprecizovanej úprave disciplinárneho konania v tzv. služobnej pragmatike je z uvedeného možné usúdiť, že jej aplikácia v mnohých prípadoch závisela od odbornosti členov disciplinárnych komisií pri posudzovaní jednotlivých skutkových podstat. Významom tohto inštitútu však bolo, že o vine a treste rozhodovali samotní štátni zamestnanci, ktorí vedeli najlepšie posúdiť charakter jednotlivých disciplinárnych zavinení.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. GECELOVSKÝ, V. (2004a): *Disciplinárna zodpovednosť v štátnej službe*. Prešov: Victoria. 50 s. ISBN 80-968810-4-3.
2. GECELOVSKÝ, V. (2004b): Služobná pragmatika vo svetle zákona o štátnej službe. *Štátna služba*, č. 3, príloha, s. 31–34.
3. GECELOVSKÝ, V. (2004c): Zákonná úprava postavenia štátnych zamestnancov v rokoch 1918–1940. *Štátna služba*, č. 5, s. 7.
4. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 21.
5. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 1.
6. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 1.
7. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 1.
8. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 1, č. 24/L prez.
9. ŠOKA Rožňava – OU RV 1923–1939, prez. spis r. 1923, krab. č. 1.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. Vladimír GECELOVSKÝ, CSc.
Ustav politických vied
Stredoeurópska vysoká škola
Kráľovská 386/11, 909 01 Skalica
Slovak Republic
vl_ge@yahoo.com

DEMOGRAFICKÉ SPRÁVANIE OBYVATEĽSTVA ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE – PODOBNOSTI A ROZDIELY

Demographic Behaviour of Inhabitants in EU Member States – Similarities And Differences

Jana MARENČÁKOVÁ - Katarína MICHALICOVÁ

Skalica, Slovak Republic

ABSTRAKT: Demografické správanie je správanie ľudí spojené s demografickou reprodukciou v jej komplexnom chápaní, ktoré sa priamo viaže k jednotlivým demografickým udalostiam. Prirodzený pohyb obyvateľstva je výsledkom demografického (populačného) správania. Na úrovni štátov Európy pozorujeme dlhodobu výraznú priestorovú diferencovanosť u všetkých procesov prirodzeného pohybu obyvateľstva, súvisiacu aj s rozdielnymi sociálno-ekonomickými podmienkami. Vo vývoji procesov prirodzeného pohybu štátov Európy však možno vidieť viaceré analógie (paralely), i keď s určitým časovým oneskorením. Vo väčšine pôvodných členských štátov Európskej únie dochádza v 60. rokoch 20. storočia, súčasne s ekonomickým rastom, i k demografickým zmenám, ktoré boli označené ako druhá demografická revolúcia. V novopričlenených štátoch prichádza k výrazným zmenám demografického správania až v období transformácie spoločnosti v 90. rokoch 20. storočia, kedy nastávajú negatívne zmeny v ekonomickej situácii. Oneskorený nástup druhej demografickej revolúcie v novopričlenených štátoch je vykompenzovaný vyššou rýchlosťou a intenzitou zmien. Rozdiely v demografickom správaní medzi „starou“ a „novou“ Európskou úniou sa postupne stierajú a štáty sa k sebe približujú. Výnimkou sú napríklad stále značné rozdiely v úrovni strednej dĺžky života novorodencov. Vo všetkých štátoch EÚ sledujeme od začiatku 21. storočia vo viacerých procesoch stabilizačné tendencie, i keď dôvody sú viaceré. Napríklad sledujeme stabilizáciu úrovne pôrodnosti, plodnosti, sobášnosti, ale i dojčenskej úmrtnosti a strednej dĺžky života novorodencov. Cieľom predloženej štúdie je analýza dlhodobého vývoja a súčasného stavu demografického správania obyvateľstva štátov Európy so špeciálnym zreteľom na 27 štátov Európskej únie. Snahou je identifikovať podobnosti a rozdiely študovaného demografického správania obyvateľstva štátov Európskej únie v kontexte teoretických modelov a koncepcií.

Kľúčové slová: demografické správanie – reprodukcia – prirodzený pohyb obyvateľstva – Európska únia – vývoj – priestorové rozdiely

ABSTRACT: Demographic behaviour is the behaviour of people associated with the demographic reproduction in the complex meaning of its comprehension, which is directly related to individual demographic events. The natural movement of population is the result of demographic (population) behaviour. At the level of the European countries we observe a long-term noticeable spatial differentiation in all processes of natural population movement, associated with different socio-economic conditions. In the process of development of the natural movement of the European countries we may see several analogies (parallels), despite a certain delay. In the sixties of the 20th century, along with the economic growth, demographic changes arose in most original member states of the European Union. These changes have been marked as the second demographic revolution. In the newly-accessed states major changes concerning the demographic behaviour occurred in the period of the society transformation in the nineties of the 20th century. During this period negative changes occurred in the economic situation. A delayed coming of the second demographic revolution in newly-accessed states is counterbalanced by a higher speed and intensity of changes. Differences in demographic behaviour between the „old and “new” European Union member states are gradually wiped off and states are converging. An exception can be still observed in considerable differences at the level of life expectancy in new-born babies. Since the beginning of the 21st century we have observed tendencies in several stabilization processes in all EU countries although there are several reasons for it. For example, we follow the stabilization of levels of natality, fertility, nuptiality, as well as infant mortality and life expectancy in new-born babies. The aim of this paper is to analyze the long-term development and the current status of the population demographic behaviour of countries in Europe with special regard to the 27 states of the European Union. The effort is to identify similarities and differences in the studied demographic behaviour of the population of the European Union member states in the context of theoretical models and concepts.

Key words: demographic behaviour – reproduction – natural movement of population – European Union – development – spatial differentiation

ÚVOD

Prirodzený pohyb obyvateľstva zahŕňa populačné procesy, ktoré súvisia s rodením a odumieraním obyvateľstva. Hlavnými procesmi tohto pohybu sú pôrodnosť a úmrtnosť, ktoré priamo vstupujú do bilancie pohybu obyvateľstva. Z ostatných populačných procesov do prirodzeného pohybu zaraďujeme sobášnosť, rozvodovosť a potratovosť, ktoré síce nevstupujú priamo do bilancie prirodzeného pohybu, ale vo veľkej miere môžu ovplyvniť jeho dva základné procesy, najmä pôrodnosť.

Prirodzený pohyb obyvateľstva je výsledkom demografického (populačného) správania. Správanie možno všeobecne chápať ako zmysluplnú odpoveď jednotlivca alebo skupiny na situáciu, ktorá má tiež zmysel. Nejde však len o reakciu na niečo, nakoľko správanie zahŕňa aj celý komplex, pozostávajúci predovšetkým zo psychiky človeka alebo skupiny (vnímanie, pamäť, sociálna skúsenosť, predstavivosť, inteligencia, emócie, potreby atď.). Pričom správanie je taký súhrn činností individua alebo skupiny, ktorý je zvonka pozorovateľný (Ondrejkovič, P. et al. 2001). Demografické správanie je charakterizované ako správanie ľudí, spojené s demografickou reprodukciou v jej komplexnom chápaní, ktoré sa priamo viaže k jednotlivým demografickým udalostiam (počatie a rodenie detí, sobáše, rozvody, ovdovenie, potraty, úmrtia, príp. ochorenia, sťahovanie). Vychádza z inštinktov a prirodzených potrieb a ovplyvňuje ho množstvo vonkajších faktorov (psychobiologické, kultúrne, sociálno-ekonomické a iné). Nie je to len správanie jednotlivca, ale aj vzťahy spoločenských inštitúcií k demografickým procesom, umožňujúce rozvinutie individuálneho správania v oblasti demografickej reprodukcie (Kalibová, K. et al. 1998).

V demografickom správaní sa ukazuje pre poznávanie potreby užitočným rozlišovať dve veľmi úzko na seba viažuce a ťažko od seba oddeliteľné oblasti. Prvou z nich je reprodukčné správanie, ktoré obsahuje najmä vzťah jednotlivca alebo skupiny k takým procesom, ako je pôrodnosť, úmrtnosť, príp. potratovosť. Druhou oblasťou je rodinné správanie, ktoré zahŕňa vzťah jedinca alebo skupiny k procesom formovania a rozpadu rodiny (sobášnosť, rozvodovosť, forma rodiny).

Pri hodnotení populačných procesov prirodzeného pohybu obyvateľstva možno sledovať dve zákonitosti správania sa týchto procesov. Prvou zákonitosťou je časová diferencovanosť jednotlivých procesov v zmysle dlhodobých trendov zmien úrovne ukazovateľov týchto procesov. Druhou zákonitosťou je priestorová diferencovanosť populačných procesov v zmysle rozdielov v hodnotách ukazovateľov jednotlivých procesov, sledovateľná na všetkých regionálnych úrovniach. Vývoj, ako aj priestorové rozdiely v úrovni ukazovateľov všetkých zložiek prirodzeného pohybu obyvateľstva ovplyvňuje množstvo biologických, sociálnych, ekonomických, kultúrnych, politických, demografických a iných faktorov.

Na úrovni štátov Európy pozorujeme dlhodobu výraznú priestorovú diferencovanosť u všetkých procesov prirodzeného pohybu obyvateľstva, súvisiacu aj s rozdielnymi sociálno-ekonomickými podmienkami. Vo vývoji procesov prirodzeného pohybu štátov Európy však možno vidieť viaceré analógie (paralely), i keď s určitým časovým oneskorením. Vo viacerých populáciách západnej a severnej Európy dochádza v 60. rokoch 20. storočia, súčasne s ekonomickým rastom, i k demografickým zmenám, kedy úroveň pôrodnosti klesla pod úroveň úmrtnosti, výsledkom čoho bol prirodzený úbytok obyvateľstva. Vo východnej Európe prichádza k výrazným zmenám demografického správania až v období transformácie spoločnosti v 90. rokoch 20. storočia, kedy dochádza k negatívnym zmenám v ekonomickej situácii.

Cieľom predloženej štúdie je analýza dlhodobého vývoja a súčasného stavu demografického správania obyvateľstva štátov Európy so špeciálnym zreteľom na 27 štátov Európskej únie. Snahou je identifikovať podobnosti a rozdiely študovaného demografického správania obyvateľstva štátov Európskej únie v kontexte teoretických modelov a koncepcií.

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ V EURÓPE – TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Poznanie historického vývoja populačných javov a procesov je nutnou podmienkou poznania a vysvetlenia populačných javov a procesov súčasnosti, ako aj vypracovania ich prognóz. Súčasná regionálne štruktúra a procesy obyvateľstva sa bezprostredne viažu na ich vývoj v minulosti, napr. súčasná veková štruktúra je výsledkom populačných procesov za ostatných sto rokov a bude vplývať na priebeh týchto procesov ešte nasledujúcich sto rokov (Mládek 1992).

Vo vývoji populačných procesov prirodzeného pohybu obyvateľstva možno nájsť analógie v jednotlivých krajinách sveta. Všeobecne sa uznáva platnosť koncepcie demografickej revolúcie (cyklu, prechodu), definovanej ako prechodné obdobie vývoja demografických procesov, ktoré spája etapy relatívne rovnovážneho prirodzeného pohybu obyvateľstva (Landry 1934; Notestein 1945; Thompson 1929; Mackenroth 1953; Vance 1952; Pavlík, Z. 1964; Pavlík, Z. et al. 1986). Zjednodušene nastáva presun z rovnovážnej etapy charakteristickej vysokou mierou pôrodnosti aj úmrtnosti (40–50 ‰) a následne nízkym prirodzeným prírastkom do rovnovážnej etapy charakteristickej relatívne nízkymi hodnotami mier oboch spomínaných procesov (9–11 ‰), ako i prirodzeného prírastku. Vlastný prechod (medzi obdobiami rovnováhy) charakterizuje zvýšenie prírastku obyvateľstva a nárast počtu obyvateľov v dôsledku nerovnomerného poklesu úmrtnosti a pôrodnosti.

Teóriu demografickej revolúcie možno aplikovať na všetky populácie sveta, rozdiel je však v rýchlosti a intenzite zmien jednotlivých ukazovateľov v čase, ako aj v období nástupu a dĺžke jej trvania. Odlišnosti

sú viazané na špecifické podmienky (spoločenské, ekonomické, politické atď.), v ktorých demografická revolúcia prebieha. V európskej histórii prebehla paralelne s priemyselnou revolúciou. V západnej Európe začala približne v polovici 18. storočia, kedy najmä vďaka pokroku v medicíne, verejnej hygiene a následne zníženej úmrtnosti začal počet obyvateľov prudko narastať. V 20. storočí bol tento nárast dvakrát prerušený (1. svetová vojna, hospodárska kríza 30. rokov), no definitívne skončil až v jeho druhej polovici. V krajinách východnej Európy sa začala demografická revolúcia až približne v polovici 19. storočia, no prebehla oveľa rýchlejšie. V rozvojových krajinách sa začala až po 2. svetovej vojne, avšak nie ako súčasť priemyselnej revolúcie, ale v dôsledku importovaných zmien v zdravotníctve, technike a štýle života. Viaceré populácie Afriky, či južnej Ázie ešte neprekonali celý tento vývoj a napriek poklesu úmrtnosti ich charakterizuje vysoká pôrodnosť (Mládek et al. 2006).

V európskej histórii mal záver demografickej revolúcie dramatický priebeh a vyslúžil si osobitné pomenovanie – druhý demografický prechod (druhá demografická revolúcia). Týmto termínom bol označený vývoj, ktorý začal vo viacerých európskych populáciách už v 60. rokoch 20. storočia, kedy úroveň pôrodnosti klesla pod úroveň úmrtnosti, čoho výsledkom bol prirodzený úbytok obyvateľstva (van de Kaa 1980, 1987, 1999; Lesthaeghe 1983, 1991; Lesthaeghe – van de Kaa 1986; Birg 1996). Výsledná negatívna bilancia prirodzeného pohybu obyvateľstva v sebe skrýva veľký súbor zmien v správaní a hodnotovom systéme populácie, ktoré nadhodnocujú individualizmus a osobnú slobodu, oslabujú funkciu manželstva a rodiny a redukujú pôrodnosť na úroveň nezaručujúcu sebareprodukciu populácie (Pastor 2002).

Aby sa mohla spontánne uskutočniť taká veľká spoločenská zmena, je potrebné kultúrne prostredie, ktoré pociťuje danú zmenu ako pozitívnu a usmerňuje ju, prostriedky na dosiahnutie tejto zmeny a impulz, ktorý pomôže prekonať zotrvačnosť v správaní a odštartovať túto zmenu. Kultúrne prostredie ovplyvňoval doznievajúci povojnový „baby-boom“ a ohlasovaná populačná explózia. Za zodpovedný postoj sa začalo považovať obmedzovanie plodnosti a súčasne sa začali prejavovať antipopulačne pôsobiace ideové zmeny (väčšia emancipácia žien, zdôrazňovanie individuálnych ľudských práv, možnosť zvyšovania životného štandardu plynúca z technického pokroku). Prostriedkom na uskutočnenie druhej demografickej revolúcie sa stala účinná hormonálna antikoncepcia, umožňujúca nové reprodukčné správanie. Jej šírenie významne urýchlili nové masovokomunikačné prostriedky. Druhá demografická revolúcia začala v západnej Európe v polovici 60. rokov 20. storočia sexuálnou revolúciou, hneď po rozšírení hormonálnej antikoncepcie a niekde bola sprevádzaná študentskými nepokojmi (vo Francúzsku, Nemecku). Na východe a juhu Európy bránili jej šíreniu diktátorské režimy, tradície a autorita katolíckej cirkvi. Hranica politických blokov tvorila

zároveň hranicu medzi modelmi demografického správania. Pád diktatúr začiatkom 80. rokov v Španielsku a Portugalsku a začiatkom 90. rokov v bývalom východnom bloku znamenal aj pád starého modelu demografického správania. Spolu s politickými, ekonomickými a ideovými vzormi sa zo západu prevzali aj vzory reprodukčného správania. V podmienkach východnej Európy k priamym impulzom patrili aj ekonomické šoky.

Na základe pozorovaní štátov Európy z obdobia rokov 1965–1995 bol vypracovaný sled demografických charakteristík v druhom demografickom prechode, zoradených do 15 bodov (van de Kaa 1997):

1. Pokles úhrnnej plodnosti priamo redukovaný plodnosťou vyššieho veku; pokles plodnosti vyššieho poradia.
2. Vyhybanie sa predmanželským tehotenstvám a „núteným“ sobášom (z dôvodu tehotenstva).
3. Na krátke obdobie ešte pokračuje pokles priemerného veku pri prvom sobáši.
4. Odkladanie pôrodov v rámci manželstva, plodnosť medzi mladými ženami klesá, klesá plodnosť detí nižšieho poradia, čo zdôrazňuje pokles úhrnnej plodnosti.
5. Nárast súdnych rozchodov a rozvodov.
6. Odkladanie sobášov, nárast predmanželských kohabitácií, nárast veku pri prvom sobáši.
7. Kohabitácie sa stávajú stále populárnejšie, odkladanie sobáša až do tehotenstva nevesty, nárast pôrodnosti pred manželstvom, nárast priemerného veku pri prvom sobáši.
8. Legislatívne povolenie sterilizácie a potratov ďalej redukuje nechcenú plodnosť; plodnosť v okrajovom reprodukčnom veku ďalej klesá.
9. Kohabitácie narastajú, sú tiež preferované u ovdovených a rozvedených.
10. Kohabitácie narastajú ako alternatíva sobáša, mimomanželská plodnosť rastie.
11. Úhrnná plodnosť sa stabilizuje na nízkej úrovni.
12. Úhrnná plodnosť pomaly rastie, ak žena, ktorá odkladala pôrod, „odštartuje svoju fertilnú kariéru“, nárast pôrodov nižšieho poradia vo vyššom reprodukčnom veku.
13. Nie všetky odkladané pôrody sa zrealizujú.
14. Dobrovoľná bezdetnosť zaznamenáva významný nárast.
15. Kohortná fertilita sa stabilizuje pod záchovnou úrovňou.

Postupnosť krokov v druhej demografickej revolúcii je podobná vo väčšine krajín Európy, tie sa však líšia tempom a miestom, kde sa v tejto postupnosti práve nachádzajú. Napríklad 8. krok (legalizácia potratov) bol na konci 50. rokov v celom sovietskom bloku realizovaný ako prvý (s výnimkou bývalej NDR a Albánska). V dôsledku toho bol menší dopyt po antikoncepcii aj vtedy, keď už bola bežne dostupná, a to zasa bolo dôvodom, prečo pôrodnosť po legalizácii potratov neklesla až do takej miery, ako v západnej Európe.

Legalizácia interrupcií pôsobila uvoľňujúco na sexuálnu morálku, vďaka čomu sa v 60. až 80. rokoch postupne znižoval priemerný vek sexuálneho debutu i priemerný sobášny vek (krok 3). Paradoxne, tlak na znižovanie potratovosti po politickej zmene v roku 1989 mal za následok zvýšený dopyt po antikoncepcii a ten zas, spolu s ekonomickými ťažkosťami a westernizáciou (importovanými kultúrnymi vplyvmi), mal za následok liberalizáciu sexuálnej morálky a pokles pôrodnosti. Významné rozšírenie hormonálnej antikoncepcie nastalo na Slovensku až po roku 1996, t. j. po spoplatnení interrupcií (Pastor 2001).

Zvyšovanie sobášneho veku (krok 6) vyvolávalo nádej, že sa tak podarí znížiť rozvodovosť. Nestalo sa tak a zrejme ani nestane, lebo najnižšiu pravdepodobnosť rozvodu majú nevesty vo veku 20–24 rokov (ženisi asi o 3 roky starší) a so zvyšovaním sobášneho veku pravdepodobnosť rozvodu neklesá, ale pomaly rastie (Pastor 2003). Zvyšovanie sobášneho veku vedie tiež k zníženiu počtu vydatých žien vo veku najvyššej plodnosti, čo má za následok rapidné zníženie počtu detí narodených v manželstve a nárast počtu detí narodených mimo manželstva.

Pri hodnotení populačného vývoja transformujúcich sa krajín od roku 1990 vznikajú rozdiely pri objasňovaní príčin (Kučera – Šimek 2000). Demografické správanie mladých ľudí je výsledkom vplyvu veľkého komplexu spoločenských a individuálnych faktorov. Na jednej strane dochádza k ideovým a kultúrnym zmenám, ktorých difúzia do širších sociálnych okruhov a ich postupné prijímanie vedie k vzniku nových vzorcov správania (Rabušic 1996, 1997, 2001). Súčasne dochádza k zmenám ekonomických podmienok, v zmysle dovtedy neznámych rizík (zvýšená nezamestnanosť i vzdelaných a kvalifikovaných, finančná nedostupnosť bytov pre mladé manželstvá, zvýšené náklady na založenie rodiny a starostlivosť o dieťa), čím vznikajú krízové podmienky pre sobášne a reprodukčné správanie mladej generácie (Rychtaříková 1996, 1997). Čiže rozhodovanie o spôsobe života, manželstve a rodičovstve nie je len odrazom vonkajších sociálno-ekonomických podmienok, lebo, keby sa ľudia rozhodovali len racionálne z hľadiska výhod či nevýhod manželstva, vymierali by vyspelé krajiny už dlhé desaťročia (Kučera 1997).

Popri hľadaní príčin je dôležitá aj identifikácia dôsledkov druhej demografickej revolúcie. Medzi jej dôsledky patrí najmä starnutie populácie a s ním súvisiace sociálne a ekonomické problémy, úbytok obyvateľstva, relatívny nárast počtu jednočlenných domácností a neúplných rodín, nárast počtu imigrantov, ale i napríklad nárast kriminality a toxikómánie, zvýšený výskyt pohlavných chorôb (AIDS).

MODELY DEMOGRAFICKÉHO SPRÁVANIA V EURÓPE

Z vyššie uvedených teoretických koncepcií vyplývajú isté podobnosti, ale i rozdiely v demografickom správaní obyvateľov jednotlivých krajín Európy. Vzni-

ká hypotéza, že v historickom populačnom vývoji Európy hranica politických blokov tvorila zároveň hranicu medzi modelmi demografického správania.

Priestorové rozdiely v demografickom správaní obyvateľstva Európy identifikujeme už v 16. storočí, čo dokumentuje Hajnalova koncepcia, ktorá hovorí o západnom a východnom modeli rodinného správania. Podľa tejto koncepcie je hranica medzi uvedenými dvoma modelmi daná spojnicou Terstu a Sankt Peterburgu (Rabušic 2001). Západný model, v porovnaní s východným, charakterizuje napríklad vyšší vek pri sobáši, vyšší podiel osôb, ktoré nikdy neuzavrú manželstvo, nižší vekový rozdiel snúbencov, dominancia dvojgeneračných rodín (rodičia a deti), ekonomická a bytová samostatnosť ako dôležité podmienky založenia rodiny.

Naznačené rozdiely v demografickom správaní v Európe pretrvávajú až do súčasnosti. Zjednodušene možno i v povojnovej Európe identifikovať západný a východný model tohto správania. V súčasnosti však máme k dispozícii väčšie množstvo informácií, ako i metód na identifikáciu takýchto modelov. Ukazuje sa však, že i v rámci týchto dvoch celkov existujú vnútorné rozdiely z hľadiska demografického správania.

Ako bolo uvedené v predchádzajúcej kapitole, v druhej polovici 20. storočia dochádza v Európe k významným demografickým zmenám, ktorých dynamiku určuje najmä pokles pôrodnosti a plodnosti. Na základe poznatkov o vývoji ukazovateľov pôrodnosti a plodnosti v období 1960–1999 sme s využitím bodovej metódy vypracovali typológiu európskych krajín (Marenčáková – Švajková 2002). Ukázalo sa, že spoločná politická a ekonomická minulosť, ako aj poloha v rámci Európy boli určujúcimi faktormi pri vyčleňovaní vývojových typov. Európa bola rozdelená na dve relatívne kompaktné oblasti. Do prvej patrili štáty severnej, západnej a južnej časti Európy, druhú oblasť tvorili predovšetkým krajiny strednej a východnej Európy. Základným rozdielom týchto dvoch skupín štátov bolo, že k poklesu základných intenzitných ukazovateľov pôrodnosti a plodnosti v prvej skupine prišlo už v prvej polovici sledovaného obdobia (i skôr) a odvtedy majú relatívne stabilnú nízku úroveň. V druhej skupine štátov prišlo k radikálnym zmenám až v druhej polovici obdobia, pričom však viaceré intenzitné ukazovatele poklesli až na úroveň nižšiu ako v prvej skupine štátov. Takéto rozdelenie Európy je veľmi zjednodušené, nakoľko ani jednu z oblastí nemožno považovať za homogénnu. Krajiny ekonomicky vyspelejšej Európy možno z pohľadu vývoja ukazovateľov pôrodnosti a plodnosti rozdeliť do troch typov (A, B, C) a prevažne postsocialistická Európa bola rozdelená na štyri vývojové typy (D, E, F, G) nasledovne:

- Typ A – Švédsko, Španielsko, Slovinsko, Holandsko, Dánsko, Švajčiarsko, Nemecko, Taliansko, Fínsko;
- Typ B – Francúzsko, San Maríno, Monako, Andorra, Belgicko, Rakúsko, Luxembursko, Lichtenštajnsko;

- Typ C – Írsko, Nórsko, Portugalsko, Veľká Británia;
- Typ D – Grécko, Lotyšsko, Česko, Maďarsko, Estónsko, Poľsko, Island, Chorvátsko;
- Typ E – Rusko, Ukrajina, Litva, Bielorusko;
- Typ F – Bulharsko, Slovensko, Rumunsko, Macedónsko;
- Typ G – Juhoslávia, Moldavsko, Bosna a Hercegovina, Albánsko.

V typoch ekonomicky vyspelých krajín (A, B, C) bola najväčšia dynamika zmien pôrodnosti a plodnosti v prvej polovici sledovaného obdobia. Úroveň intenzitných ukazovateľov bola na začiatku sledovaného obdobia v type A podpriemerná, B priemerná, C málo nadpriemerná v rámci Európy, pričom na konci sledovaného obdobia dosahovala väčšina krajín typov A, B podpriemernú, typu C priemernú úroveň. Špecifická plodnosť klesala vo všetkých vekových kategóriách, no maximálna plodnosť bola dosahovaná na začiatku obdobia v štátoch typov A, C vo veku 25–29 rokov, typu B vo veku 20–24 rokov a vo väčšine štátov typov A, B sa do konca obdobia posunula do vyššieho veku. Podiel mimomanželsky narodených sa zvýšil niekoľkonásobne, najvýraznejšie v štátoch typu C. Výrazný bol aj nárast priemerného veku ženy pri pôrode i pri prvom pôrode, no najmenej sa zvýšil práve v type C. Mimomanželská pôrodnosť, ako i uvedené stredné hodnoty v týchto troch typoch štátov zaznamenali výraznejší nárast ako v ostatnej Európe a na konci sledovanej etapy v nich dosahovali i vyššie hodnoty.

V štyroch typoch (D, E, F, G) nastali výraznejšie zmeny v pôrodnosti a plodnosti až koncom sledovaného obdobia. Úroveň intenzitných ukazovateľov bola na začiatku obdobia relatívne vysoká v rámci Európy, najvyššia v štátoch typu F, no v dôsledku ich prudkého poklesu bola ich úroveň na konci obdobia podpriemerná vo väčšine štátov typov E, F, resp. priemerná v type D a mierne nadpriemerná v type G. Vo všetkých vekových kategóriách klesá špecifická plodnosť, okrem štátov typu E, kde sa plodnosť žien do 19 rokov zvýšila. Zatiaľ čo maximálna plodnosť bola v celom období dosahovaná v type F v kategórii 20–24 rokov, vo väčšine krajín typu D sa presunula z tejto kategórie do vyššej, naopak v štátoch typov E, G sa presunula z kategórie 25–29 rokov do 20–24 rokov. Priemerný vek ženy pri pôrode i pri prvom pôrode v krajinách týchto štyroch typov patria medzi najnižšie v Európe (minimálne v type F). Síce v štátoch typov D, F tieto stredné hodnoty mierne narástli, no v typoch E, G sa znížili z najvyšších hodnôt v rámci Európy na začiatku sledovaného obdobia. Podiel mimomanželsky narodených detí najvýraznejšie vzrástol v type F (na nadpriemernú úroveň), naopak najmenší nárast zaznamenali štáty typu G s podpriemernou úrovňou tohto ukazovateľa.

Ďalšia typológia štátov Európy, na základe demografického správania, vychádza z viac než 40 premenných za jednotlivé štáty v období rokov 1993–1995.

Faktorovou analýzou sa potvrdila existencia dvoch faktorov demografického správania – socioekonomického a kultúrneho (Mellens 1999a). Následnou aplikáciou zhlukovej analýzy bolo vyčlenených päť relatívne homogénnych zhlukov (Mellens 1999b):

- Severoeurópsky zhluk (matriarchálny) – Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko, Švédsko;
- Západný zhluk (pragmatický) – Rakúsko, Belgicko, Francúzsko, Nemecko, Írsko, Luxembursko, Holandsko, Švajčiarsko, Veľká Británia;
- Južný zhluk (patriarchálny) – Grécko, Taliansko, Portugalsko, Španielsko;
- Centrálny zhluk (prechodný) – Chorvátsko, Česko, Estónsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko;
- Východný zhluk (posttotalitný) – Bielorusko, Bulharsko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Ukrajina.

Zjednodušene možno konštatovať, že socioekonomický faktor rozdeľuje Európu na štáty Európskej únie (v tom čase) a štáty centrálnej a východnej Európy, kultúrny faktor zasa na sekularizované štáty a výrazne rímskokatolícke štáty. Každý z týchto vyčlenených zhlukov má špecifické charakteristiky fertilného správania, ako aj špecifický vývoj tohto správania v 20. storočí (Jong – Broekman 1999). Dokumentuje to vývoj úrovne hlavných indikátorov fertilného správania – úhrnnej plodnosti a priemerného veku ženy pri narodení dieťaťa, ako bolo uvedené aj v predchádzajúcej typológii.

Z vyčlenených zhlukov sa ukazuje odlišné demografické správanie populácií centrálnej a východnej Európy od ostatných populácií Európy, no i v rámci nich existujú isté diferencie. Potvrzuje to aj štúdia rozdeľujúca štáty centrálnej a východnej Európy na základe viacerých demografických charakteristík (ukazovatele pôrodnosti, plodnosti, sobášnosti, rozvodovosti, úmrtnosti, ale i migrácie) do štyroch regionálnych typov (Seys 1998):

- prvý typ – Rusko, Bielorusko, Ukrajina, Estónsko, Lotyšsko;
- druhý typ – Slovensko, Poľsko, Litva, Chorvátsko, Česko, Maďarsko, Bulharsko;
- tretí typ – Juhoslávia, Macedónsko, Rumunsko, Moldavsko;
- štvrtý typ – Slovinsko, bývalá NDR.

Rozdiely vo vývojových trendoch reprodukčného a rodinného správania potvrdzuje nielen pravidelná štatistická evidencia, ale aj výsledky výberového šetrenia, realizovaného v rámci medzinárodného projektu „Fertility and Family Surveys“, z ktorého za výber európskych štátov vyplývajú viaceré zaujímavé zistenia (Čáková 2000):

1. Potvrdila sa existencia tzv. „východného“ a „západného“ modelu v rodinnom a reprodukčnom správaní obyvateľstva Európy, na ktoré má vplyv súčasný, ako aj bývalý spoločenský a politický systém. Na „západe“ sa rodí menej detí, ľudia vstupujú do manželstva vo vyššom veku, ako aj prvý pôrod re-

- alizujú vo vyššom veku, častejšie žijú v neformálnych partnerských zväzkoch.
2. V posledných rokoch sa prejavuje tendencia zblížovania: v krajinách východnej Európy sa rodinné a reprodukčné správanie obyvateľstva v mnohých črtách mení a začína sa podobať správaniu v západných krajinách Európy.
 3. Vzdelanie výrazne ovplyvňuje správanie i názory ľudí. Zásadnú úlohu zohráva najmä vzrastajúca vzdelanosť žien. Ženy s vysokoškolským vzdelaním plánujú menej detí ako ostatné respondentky. Možno predpokladať, že s ďalším vzrastom vzdelanosti žien, najmä v strednej a východnej Európe, kde je v porovnaní so západnou Európou zastúpenie vysokoškolsky vzdelaných žien nižšie, bude proces zblížovania „východu“ so „západom“ pokračovať.
 4. Prejavil sa tiež značný vplyv náboženstva v krajinách so silnou katolíckou tradíciou (napr. Taliansko, Španielsko, Poľsko) a často táto skutočnosť prevážila vplyv spoločenského a politického systému a podmienok. Prejavilo sa to v častejšom zakladaní manželských zväzkov bez predchádzajúceho spolužitia, v nižšom podiele neformálnych zväzkov, v nižšom využívaní moderných spôsobov antikoncepcie pri plánovanom rodičovstve, ako aj vek začiatku pohlavného života je vyšší.

VÝVOJ DEMOGRAFICKÉHO SPRÁVANIA V ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE

V dlhodobom vývoji demografického správania, hodnoteného na základe vybraných ukazovateľov procesov prirodzeného pohybu obyvateľov, identifikujeme v štátoch Európskej únie (EÚ) viaceré spoločné, ale i odlišné črty. Populačný vývoj Európy posledných 50 rokov súvisel s druhým demografickým prechodom, no rozdiely medzi štátmi boli v období, kedy tento prechod začal, ale i v tom, s akým rozsahom prebehli dané zmeny.

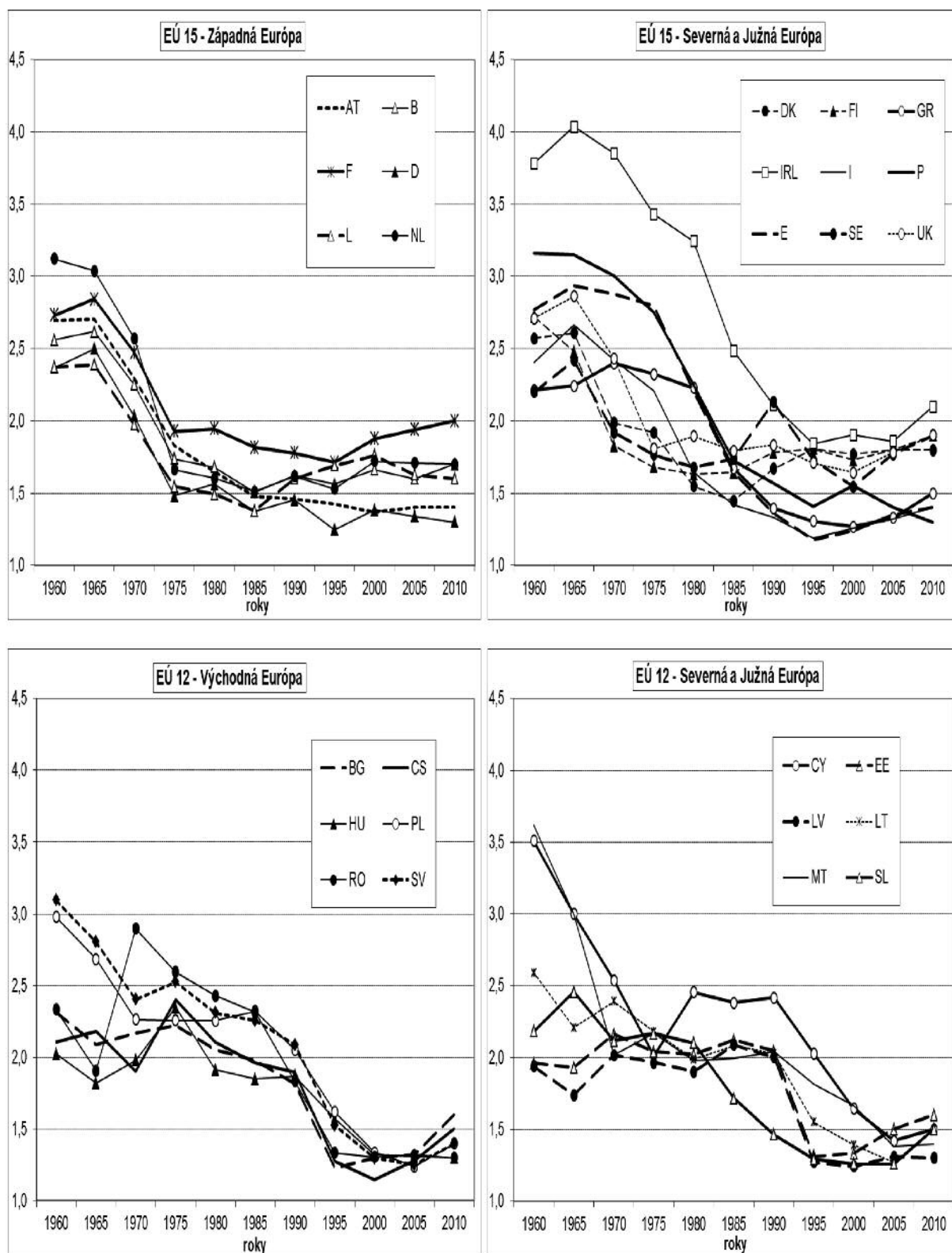
V pôrodnosti a plodnosti sa vyskytlo viacero zmien spojených so sústavným poklesom živo narodených detí, kde výnimkou zostávajú povojnové roky, v ktorých nastal „baby-boom“ a tým aj nárast hrubej miery pôrodnosti i úhrnnej plodnosti. Ročný počet živo narodených detí sa v štátoch EÚ znižuje v celom sledovanom polstoročí (od roku 1960), čo sa následne prejavuje zmenami v počte samotných populácií. Celkovo tak hrubá miera pôrodnosti poklesla v celej EÚ od roku 1960 z 18,5 ‰ na minimálnu úroveň 10,3 ‰ v roku 2003. Od tohto obdobia sa mierne zvýšila na necelých 11 ‰ vďaka realizácii odložených pôrodov silných generácií zo 70. rokov 20. storočia. Pri komparácii štátov EÚ 15 (pôvodné členské štáty) a EÚ 12 (novopričlenené štáty) je vidieť významný rozdiel vo vývoji pôrodnosti, a to nástup začiatku poklesu o niečo neskôr v EÚ 12. Príčinou je neskorší nástup druhej demografickej revolúcie. S jej nástu-

pom nastali zmeny v správaní, zmeny hodnotových systémov, ovplyvňovaných životnými potrebami, dominancia profesionálnych aspirácií, zlepšovanie materiálnych podmienok, túžba po osobnej nezávislosti, čo viedlo k znižovaniu sobášnosti, zvyšovaniu počtu kohabitácií, odkladaniu materstva do vyššieho veku, prípadne dobrovoľnej bezdetnosti. V roku 2010 sa hrubá miera pôrodnosti pohybovala v EÚ 15 od 8 do 13 ‰ (s výnimkou Írska, kde dosiahla 17 ‰) a v EÚ 12 od 10 do 13 ‰.

S pôrodnosťou možno pozorovať aj pokles plodnosti. Populácia má síce potenciál pre vysokú plodnosť, ale ten je neustále ovplyvňovaný kultúrnymi a ekonomickými podmienkami. Jednou z príčin znižovania plodnosti je zmena celkových hodnotových systémov jednotlivcov, v ktorých sa deti dostávajú na čoraz nižšie pozície. Samotný vývoj znižovania plodnosti začal v polovici 60. rokov 20. storočia v severnej časti Európy (Švédsko, Dánsko, Fínsko), pokračoval v 80. rokoch ešte prudšie na juhu (Taliansko, Španielsko, Grécko, Portugalsko), no najdramatickejší pokles bol v postkomunistických krajinách v 90. rokoch. Priemerný počet detí, ktoré sa narodia jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia (t. j. úhrnná plodnosť), sa znížil z hodnoty maxima Únie 4,1 (rok 1965, Írsko) na maximum 2,1 (rok 2010, Írsko). Čiže vo všetkých štátoch Únie klesla úhrnná plodnosť pod úroveň 2,1, čo je hranica perspektívneho úbytku obyvateľstva (záchovná hranica). Vo všeobecnosti platí, že noví členovia majú v súčasnosti (rok 2010) nižšiu hodnotu úhrnnej plodnosti (1,3–1,6) ako pôvodní členovia Únie (1,3–2,1). Celkovo vyššiu úroveň úhrnnej plodnosti pozorujeme v krajinách severnej a západnej Európy (obr. č. 1).

Súčasný model plodnosti je charakterizovaný vyššou kontrolou plodivosti, narastajúcim vplyvom vzdelanostnej úrovne a pracovných príležitostí, plodenie detí sa posúva do vyššieho veku. Pri zachovaní tohto trendu štáty EÚ smerujú k populačnej implózii. Druhá demografická revolúcia so sebou priniesla aj mimomanželské spolužitia, pričom sa stále viac detí začína rodiť do týchto zväzkov. Dokumentuje to aj nárast podielu mimomanželsky narodených detí. Zatiaľ čo v roku 1960 v žiadnej krajine EÚ neprekročil podiel detí narodených mimo manželstva 15 %, v súčasnosti (rok 2008) takýto nízky podiel sledujeme len výnimočne (Grécko, Cyprus). Kríza manželskej inštitúcie a rozširovanie spoločenstiev, kde narodenie dieťaťa je plánovaným momentom, sa stávajú prirodzené, a to najmä v severských a pobaltských krajinách. Vo viacerých štátoch EÚ sa v súčasnosti mimo manželstva rodí viac ako polovica detí (Estónsko, Švédsko, ale aj Francúzsko, Bulharsko, Slovinsko). Religiozita a vyššia autorita tradičnej rodiny v Poľsku, Taliansku, Grécku, na Cypre podmieňuje najnižší podiel mimomanželských pôrodov, pod 20 % (Eurostat 2010).

Obr. č. 1: Vývoj úhrnnej plodnosti v štátoch Európskej únie (1960–2010).

Zdroj: Council of Europe (2006); Population Reference Bureau (2010); Eurostat European Commission (2010).

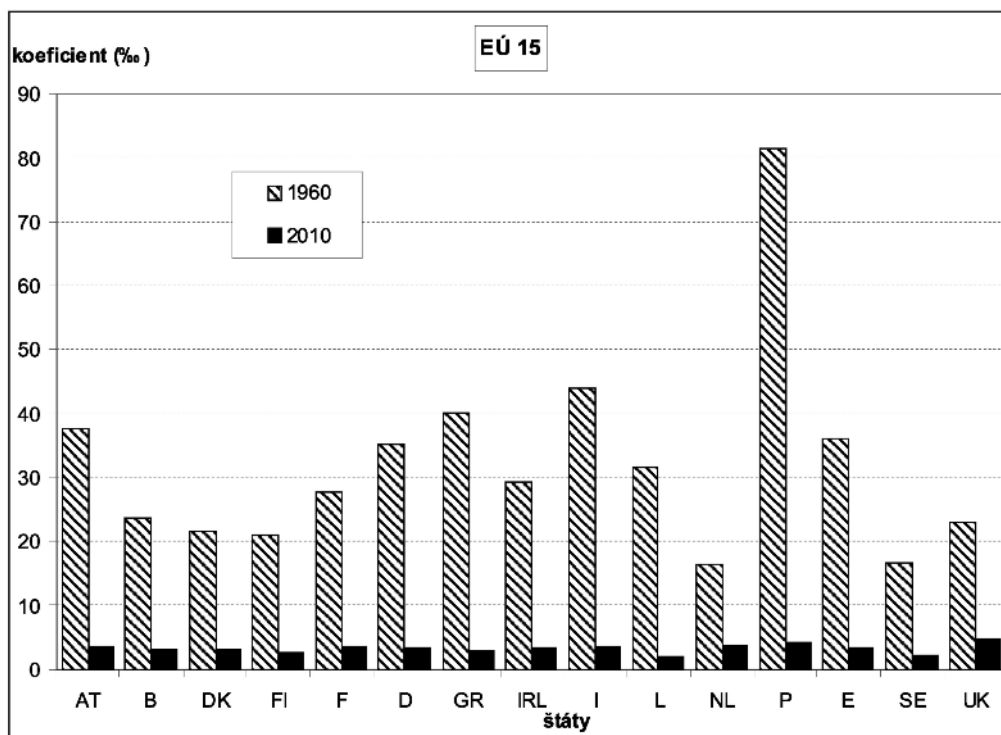
Vývojové zmeny sledujeme aj pri procese úmrtnosti. Pozitívom je znižovanie dojčenskej úmrtnosti a predlžovanie strednej dĺžky života vo všetkých štátoch Európskej únie. Hrubá miera úmrtnosti je súčasťou bilančnej rovnice na výpočet prirodzeného prírastku. V súvislosti s procesom starnutia sa hodnota hrubej miery úmrtnosti v poslednom období stabilizovala v štátoch EÚ na úrovni priemerne 10 ‰. Tento ukazovateľ je však skreslený rozdielmi vo vekovom zložení obyvateľstva a skresľuje ho i rôzny stupeň populačného starnutia.

Najvýraznejšie rozdiely medzi EÚ 15 a EÚ 12 sú pri dojčenskej úmrtnosti. Koeficient dojčenskej úmrtnosti je významným indikátorom ekonomickej úrovne a úrovne zdravotníctva krajiny. V roku 1960 bol tento ukazovateľ vyšší ako 20 ‰ vo všetkých štátoch EÚ, s výnimkou Holandska a Švédska, kde dosahoval 17 ‰. Nižšiu úroveň tohto ukazovateľa vykazovali pôvodné štáty EÚ. Úroveň vyššiu ako 45 ‰ v tomto roku dosahovalo Portugalsko a viaceré štáty z EÚ 12 (Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Poľsko, Malta). Štáty zo skupiny EÚ 15 smerovali z hodnôt koeficienta dojčenskej úmrtnosti približne 25–40 ‰ v 60. rokoch (s výnimkou Portugalska, kde pokles nastal z hodnoty vyššej ako 80 ‰) na 3–4 ‰ v súčasnosti (rok 2010). Noví členovia si v celom sledovanom období udržiavajú hodnoty o niečo vyššie. V súčasnosti (rok 2010) je úroveň dojčenskej úmrtnosti vo všetkých

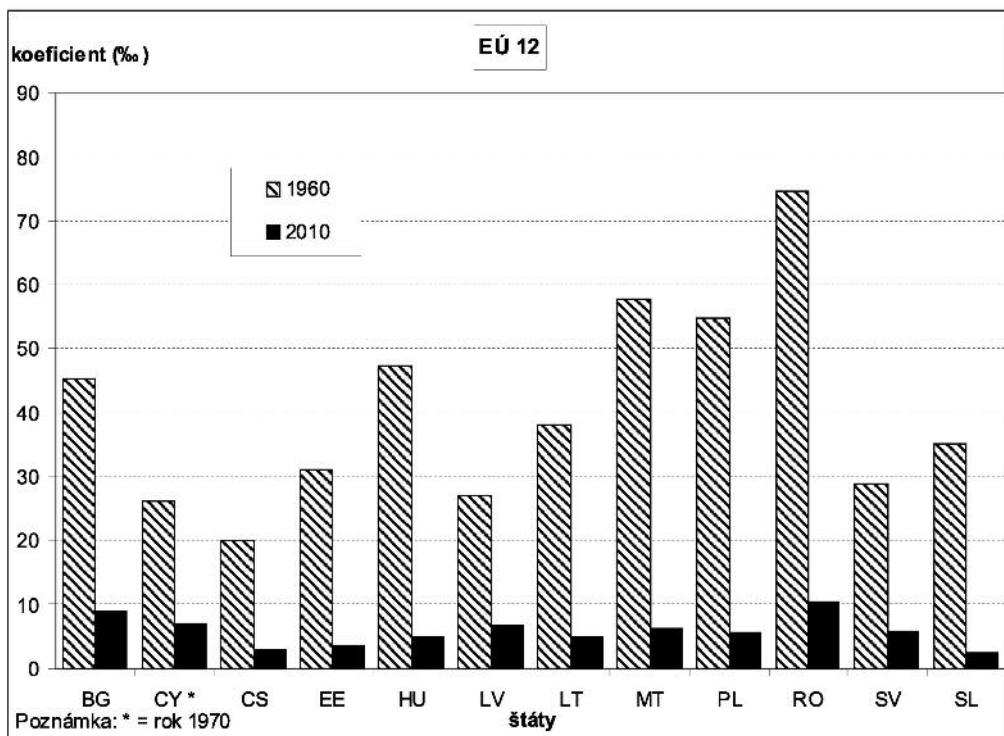
štátoch EÚ nižšia ako 10 ‰, s výnimkou Rumunska, kde mierne prekračuje túto hodnotu (obr. č. 2).

V celej EÚ sa stredná dĺžka života mužov, ako komplexný ukazovateľ úmrtnosti, zvýšila od roku 1960 do súčasnosti (rok 2010) približne zo 67 na 77 rokov, čo je nárast o 10 rokov. Priaznivejšiu situáciu nachádzame v skupine EÚ 15, kde stredná dĺžka života mužov dosahuje v súčasnosti priemerne o 5–8 rokov vyššiu úroveň ako v súbore EÚ 12. Súčasnú úroveň strednej dĺžky života mužov v EÚ 12 dosahovali pôvodné členské štáty EÚ v 80. rokoch 20. storočia. Zatiaľ čo vo všetkých štátoch EÚ 15 je v roku 2010 nádej dožitia mužov 75 rokov a viac, tak zo štátov EÚ 12 túto hranicu prekračujú len Cyprus, Malta a Slovinsko. Čo sa týka žien, tam sa hodnota nádeje dožitia v celej EÚ zvýšila od roku 1960 do roku 2010 o 10 rokov, t. j. z hodnoty 72 na 82 rokov. V pôvodných štátoch EÚ 15 je v súčasnosti nádej dožitia žien vyššia v priemere o 3–6 rokov v porovnaní s novými členmi EÚ. Súčasná nádej na dožitie žien u nových členov EÚ je na úrovni, akú mali pôvodné členské štáty v 80. rokoch. Zatiaľ čo vo všetkých štátoch EÚ 15 je v roku 2010 nádej dožitia žien vyššia ako 80 rokov, tak z EÚ 12 túto hranicu prekračujú len Malta, Slovinsko a dosahujú túto hranicu Česko, Poľsko a Cyprus. Rozdiel medzi pohlaviami v nádeji dožitia novorodenca sa v čase ešte zväčšuje (obr. č. 3).

Obr. č. 2: Dojčenská úmrtnosť v štátoch Európskej únie (1960, 2010).

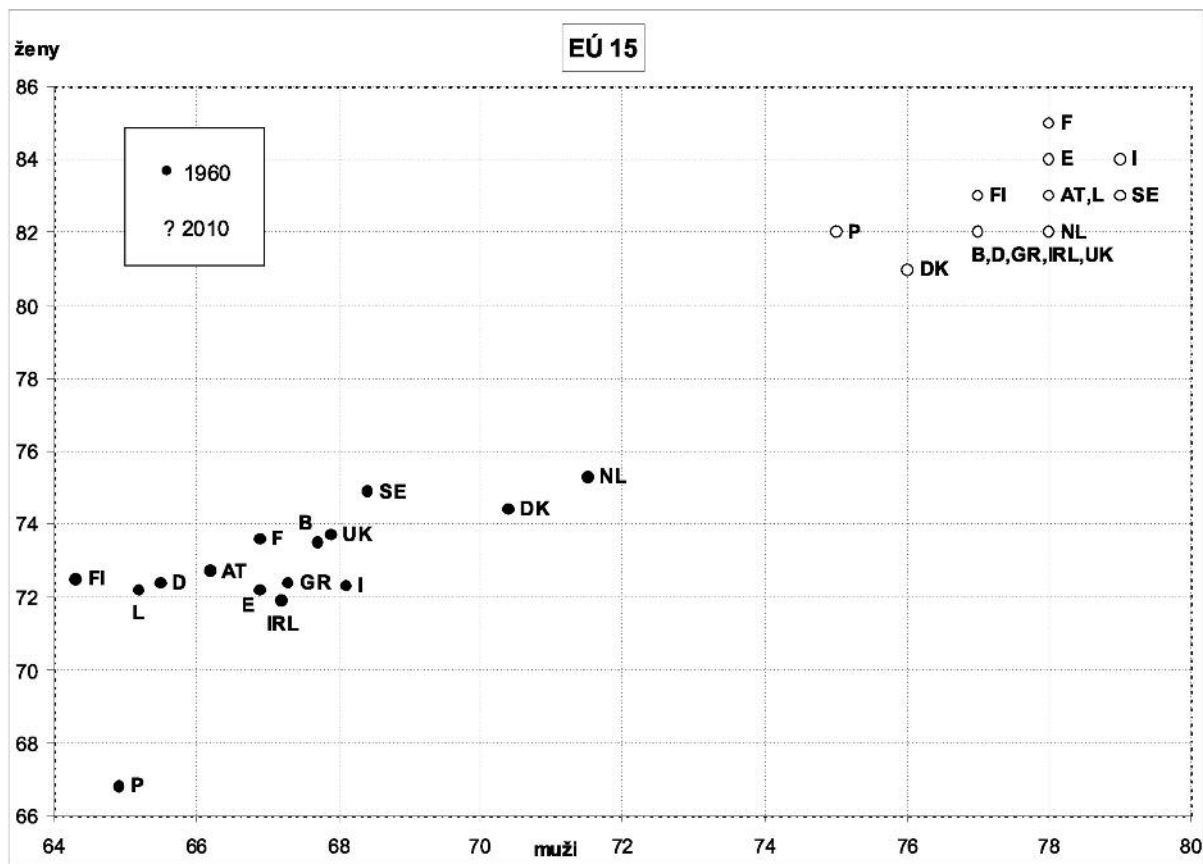

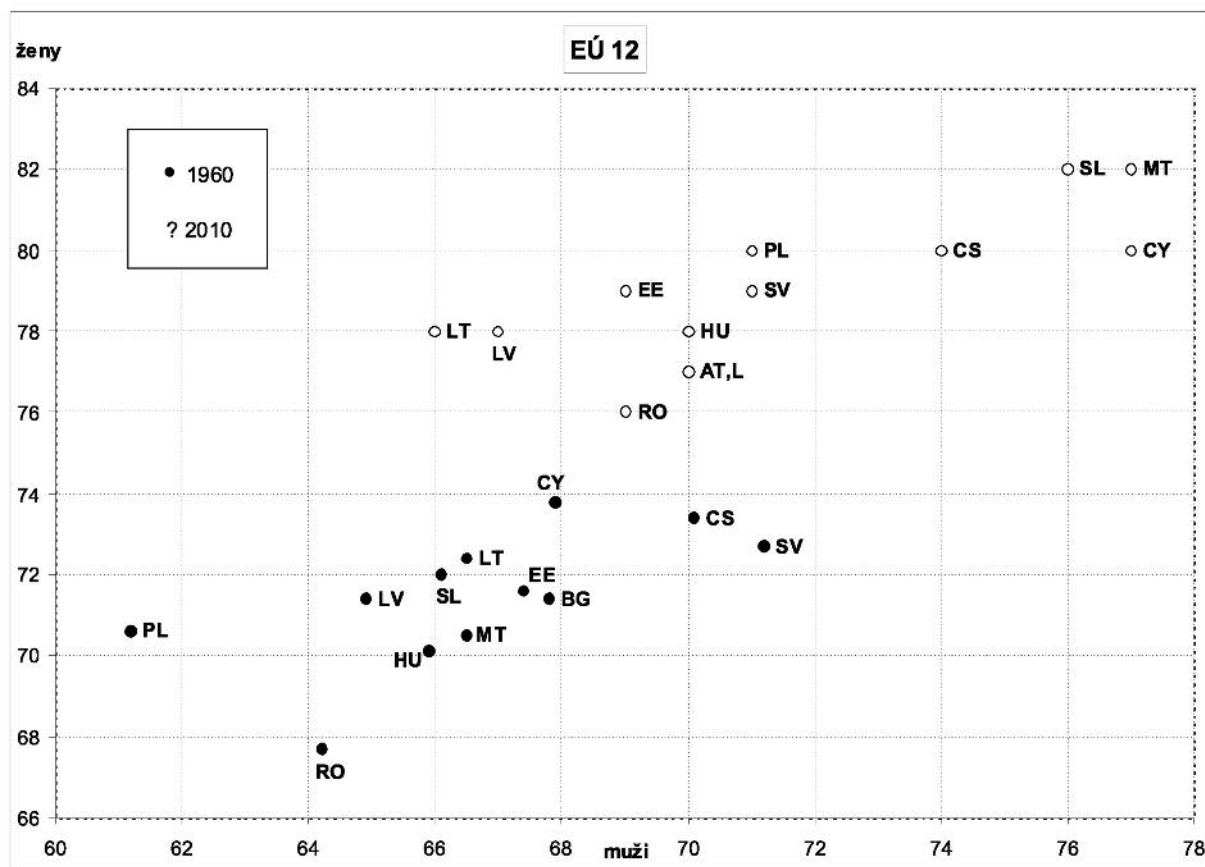
Zdroj: Council of Europe (2006); Population Reference Bureau (2010).

Zdroj: Council of Europe (2006); Population Reference Bureau (2010).

Obr. č. 3: Stredná dĺžka života novorodencov v štátoch Európskej únie (1960, 2010).

Zdroj: Council of Europe (2006); Population Reference Bureau (2010).

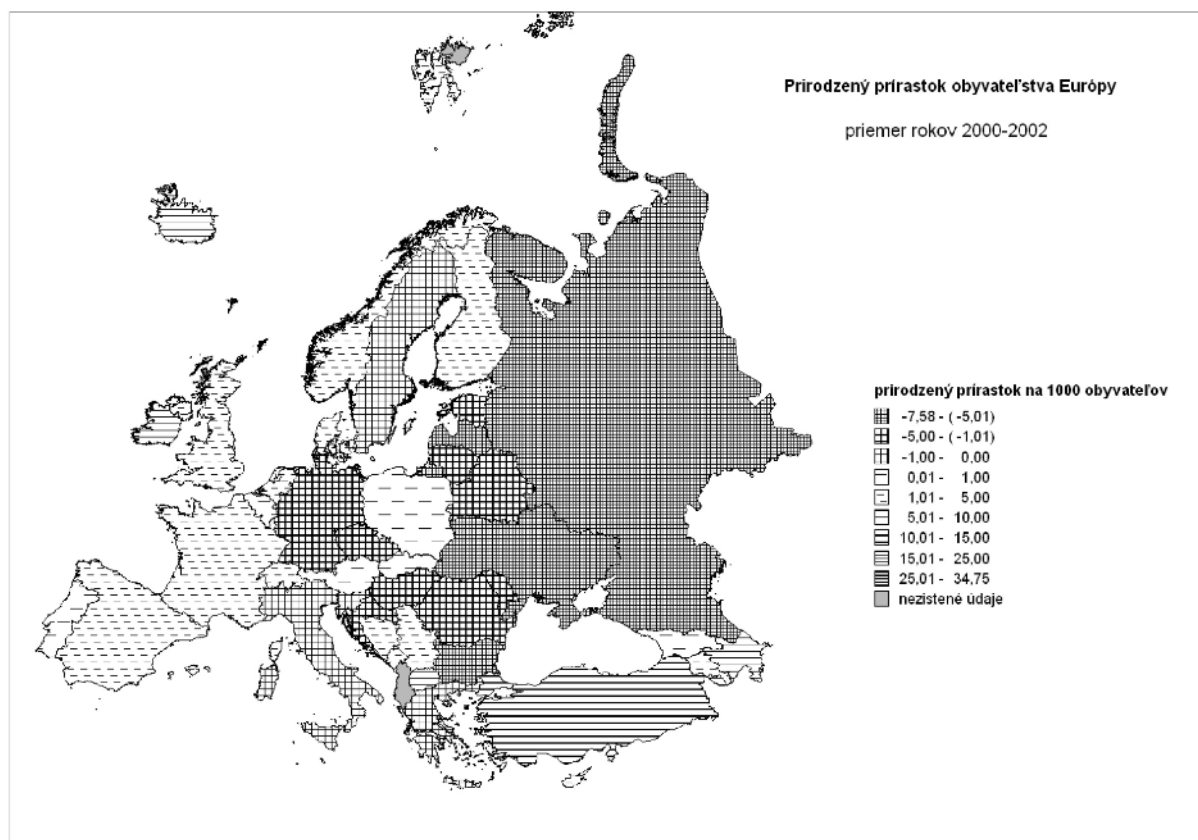
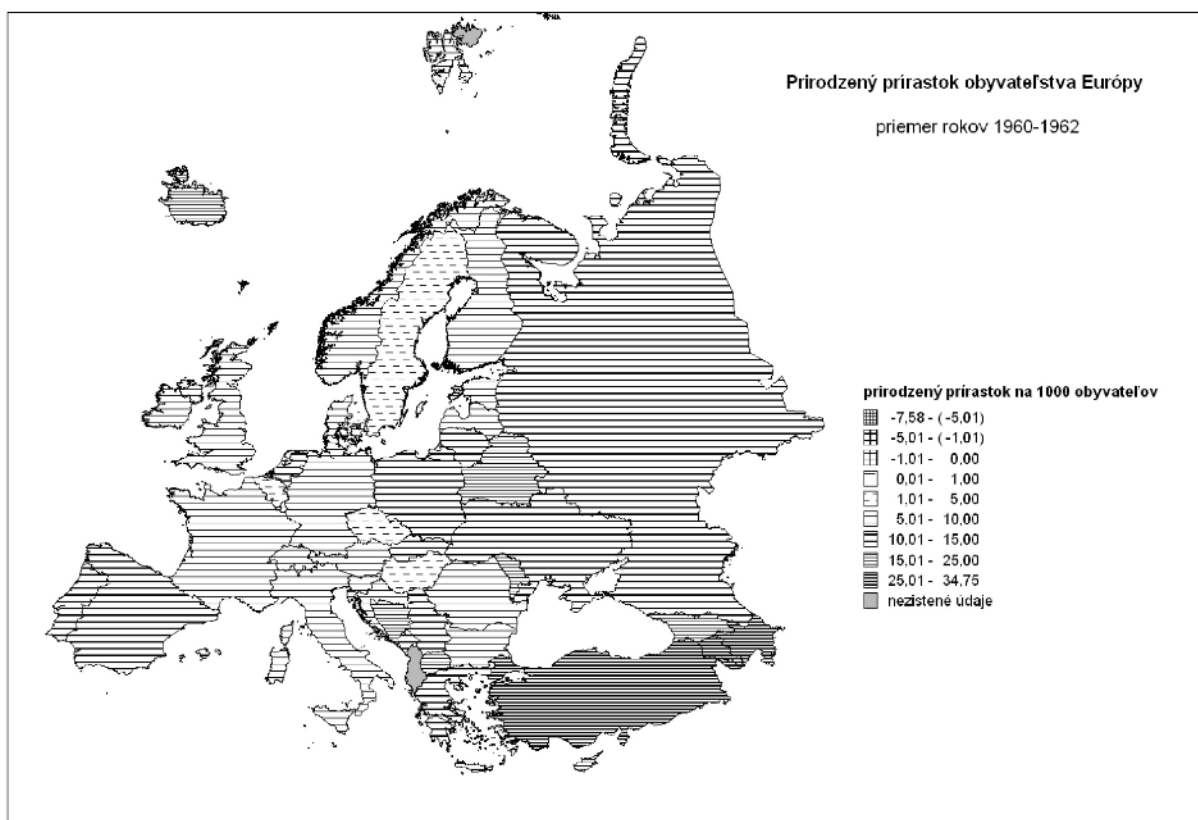
Prirodzený prírastok, ako výsledok už spomenutých procesov (pôrodnosť, úmrtnosť), je celkovým obrazom populačného vývoja. V celej EÚ sa prírastok v skúmanom období postupne znižoval a v mnohých štátoch sa zmenil na úbytok. Z pôvodných členov EÚ je dlhodobým problémom prirodzený úbytok obyvateľstva v Nemecku (od 70. rokov 20. storočia). Vo viacerých štátoch z EÚ 15 sa prirodzený úbytok objavil na prechodné obdobie koncom 20. a začiatkom 21. storočia a dnes sa u nich tento ukazovateľ stabilizoval na úrovni málo nad 0. V novopričlenených štátoch dochádza vo väčšine k prirodzenému úbytku obyvateľstva od 90. rokov v súvislosti s výrazným poklesom pôrodnosti a plodnosti. Vo viacerých z nich pretrvávajú malý prirodzený úbytok až do súčasnosti, prípadne dosahujú prirodzený prírastok blízky 0. Vplyv prirodzeného prírastku na celkový kvantitatívny rast populácií jednotlivých krajín je v súčasnosti minimálny. Dokonca v niektorých štátoch treba hovoriť o kvantitatívnom poklese, nie raste. Kompenzácia straty obyvateľstva prirodzenou menou je možná len imigráciou z iných štátov. V rámci EÚ bol v sledovanom časovom období najväčší úbytok obyvateľstva prirodzenou menou na začiatku 21. storočia (obr. č. 4).

Celkový počet sobášov klesá výrazne od 70. rokov 20. storočia. Významnejší pokles zaznamenali noví členovia EÚ. Štáty s vysokou religiozitou a dôrazom na

tradície si zachovávajú najvyššiu úroveň sobášnosti. Celkový pokles intenzity sobášnosti je dôkazom nástupu druhej demografickej revolúcie a s tým súvisiacich zmien v zmýšľaní, oddaľovaní uzatvárania manželského zväzku, nárastom kohabitácií. V roku 1960 sa hrubá miera sobášnosti pohybovala od 5 do 11 ‰ a v roku 2008 od 4 do 7 ‰, s výnimkou Slovinska, kde je o cca 1 ‰ nižšia.

V čase sledujeme oddaľovanie sobášov, najmä prvých, do vyššieho veku. Prejavuje sa to i nárastom priemerného veku mužov a žien pri prvom sobáši. V štátoch EÚ sa tento ukazovateľ zvýšil u mužov z priemernej úrovne 25–27 rokov v 60. rokoch 20. storočia na súčasných 30–32 rokov. Ženy vstupujú do prvého manželstva v priemere o 2–3 roky skôr, no i u nich zaznamenal sledovaný ukazovateľ nárast v čase. Priemerný vek žien pri prvom sobáši sa zvýšil z úrovne 22–24 rokov na 27–29 rokov. Najvyšší priemerný vek pri prvom sobáši spravidla vykazujú severné štáty. Pôvodné členské štáty EÚ zaznamenali zmeny v sobášnom správaní, spojené s odsunom prvých sobášov, ako aj prvých pôrodov, do vyššieho veku, už v skoršom období ako štáty novopričlenené. V EÚ 12 až od 90. rokov nastáva, v súvislosti s nástupom druhej demografickej revolúcie a nových vzorcov správania, oddaľovanie manželstva, ako i rodičovstva (Unece Statistical Database, 2010a, 2010b).

Obr. č. 4: Prirodzený prírastok v štátoch Európskej únie (1960–1962, 2000–2002).

Zdroj: Council of Europe (2006).

V roku 1960 bol priemerný vek muža pri prvom sobáši v štátoch EÚ 12 spravidla do 25 rokov, no v štátoch EÚ 15 naopak vyšší ako 25 rokov. Podobne u žien v štátoch EÚ 12 neprevýšil tento ukazovateľ spravidla 22 rokov, no v EÚ 15 naopak prevyšoval vo väčšine túto vekovú hranicu. V roku 2008 v štátoch EÚ 15 vstúpali muži do prvého manželstva priemerne vo veku vyššom ako 31 rokov, no v štátoch EÚ 12 to bolo vo veku nižšom ako 31 rokov. Priemerný vek ženy pri vstupe do prvého manželstva v žiadnom štáte EÚ 12 nedosahuje hodnotu 30 rokov, no vo viacerých štátoch EÚ 15 prekračuje túto vekovú hranicu, napr. Švédsko, Dánsko, Fínsko (Unece Statistical Database, 2010a, 2010b).

Rozvodovosť má v celej únii od roku 1960 do začiatku 21. storočia stúpajúcu tendenciu, čo poukazuje na nestabilitu vytvorených manželstiev. V ostatných rokoch možno hovoriť o stagnácii rozvodovosti, čo súvisí aj s klesajúcou sobášnosťou a tým klesajúcim počtom manželstiev, ktoré by sa mohli ukončiť rozvodom. Od roku 1960 počet rozvodov vzrástol približne štvornásobne. Hodnota hrubej miery rozvodovosti v celej únii stúpla približne z úrovne 0,5 ‰ v 60. rokoch 20. storočia na 2,0 ‰ v súčasnosti (Eurostat European Commission, 2010). V roku 1960 sa táto miera pohybovala od 0,1 do 2,4 ‰, v súčasnosti od 1 do 3 ‰ vo väčšine štátov únie, výnimočne dosahuje hodnoty menšie (Taliansko a Írsko 0,9 ‰) alebo väčšie (Litva 3,1 ‰).

Úroveň potratovosti (spontánnej aj indukovanej) sa v súčasnosti začína stabilizovať na nižšej úrovni aj na základe zvyšujúcej sa úrovne v oblasti zdravotníctva, rozšírenia antikoncepcie a poznatkov v oblasti ochrany pred počatím, ako aj vďaka celkovému rastu životnej úrovne a vzdelanosti obyvateľov. Výraznejšia klesajúca tendencia v poslednom desaťročí je zaznamenávaná najmä v postkomunistických krajinách. V ostatných štátoch EÚ sa už stabilizovala v skoršom období. Po-

tratosť, najmä indukovanú, významne ovplyvňuje legislatíva, ktorá nie je v štátoch únie jednotná a navyše sa v čase mení. V niektorých štátoch sú interrupcie nelegálne (Írsko, Malta, Poľsko), čo komplikuje medzinárodnú komparáciu, nakoľko oficiálne údaje hovoria len o spontánnej potratovosti. Porovnateľnosť štatistických údajov za jednotlivé štáty je problematická aj napríklad z dôvodov rozdielnej registrácie potratov, ako aj z dôvodu absencie kompletných údajov. Najnižšie hodnoty v celom vývoji vykazujú štáty ako Holandsko, Portugalsko, Nemecko, Fínsko. Dlhodobosť s najvyššími hodnotami vystupujú štáty zo skupiny EÚ 12, a to pobaltské štáty, ale i Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko. Tento fakt zdôvodňuje veľká liberálnosť potratového zákona, k čomu prispieva aj ekonomická úroveň, menšia dostupnosť antikoncepcie, samotná výchova. V týchto štátoch bol v roku 1960 celkový počet potratov vyšší ako počet živo narodených detí (t. j. index potratovosti vyšší ako 100). V súčasnosti (rok 2008) dosahujú tiež najvyššie hodnoty potratovosti v rámci EÚ približne 40–60 potratov, pripadajúcich na 100 živo narodených (Johnston's Archive (2010); WHO (2010)).

Na začiatku sledovaného obdobia boli rozdiely medzi jednotlivými členskými štátmi únie značne markantné. Postupne sa tieto rozdiely medzi hodnotami u jednotlivých ukazovateľov začali zmenšovať. Možno hovoriť o približovaní sa, či homogenizácii štátov Európskej únie z hľadiska väčšiny ukazovateľov prirodzeného pohybu obyvateľstva. Uvedenú skutočnosť možno dokumentovať posúdením zmien variability hodnôt jednotlivých ukazovateľov v súbore štátov únie na začiatku sledovaného obdobia a v súčasnosti. Vhodným ukazovateľom posúdenia variability súboru štátov sa javí variačný koeficient, nakoľko pri výpočte zohľadňuje veľkosť smerodajnej odchýlky aj aritmetického priemeru (tab. č. 1).

Tab. č. 1: Vývoj variability súboru štátov Európskej únie podľa vybraných ukazovateľov prirodzeného pohybu obyvateľstva.

UKAZOVATEĽ	Rok	MIERY VARIABILITY				
		Minimum	Maximum	Variačné rozpätie	Smerodajná odchýlka	Variačný koeficient (%)
Úhrnná plodnosť	1960	1,9	3,8	1,9	0,5	18,7
	2010	1,3	2,1	0,8	0,2	14,8
Hrubá miera pôrodnosti (‰)	1960	13	24	11	2,7	14,9
	2010	8	17	9	1,6	14,7
Podiel mimomanželsky narodených (%)	1960	1	14	13	3,8	61,0
	2008	6	59	53	13,3	37,1
Hrubá miera rozvodovosti (‰)	1960	0,1	2,4	2,3	0,6	60,3
	2008	0,9	3,1	2,2	0,6	26,4
Hrubá miera sobášnosti (‰)	1960	5,5	11,0	5,5	1,3	16,6
	2008	3,1	7,2	4,1	1,1	22,5
Priemerný vek pri prvom sobáši – muži (roky)	1960	24,7	30,8	6,1	1,7	6,4
	2008	27,7	35,1	7,4	1,9	6,3
Priemerný vek pri prvom sobáši – ženy (roky)	1960	21,7	27,6	5,9	1,6	6,5
	2008	25,6	32,5	6,9	1,9	6,9
Stredná dĺžka života – muži (roky)	1960	61	72	11	2,2	3,2
	2010	66	79	13	3,9	5,2
Stredná dĺžka života – ženy (roky)	1960	67	75	8	1,9	2,6
	2010	76	85	9	2,3	2,8
Koeficient dojčenskej úmrtnosti (‰)	1960	16,5	81,5	65,0	16,1	44,3
	2010	2,0	10,5	8,5	2,0	45,0

Zdroj: Council of Europe (2006); Population Reference Bureau (2010); Eurostat (2010); Eurostat European Commission (2010); Unece Statistical Database (2010a, 2010b).

Vychádzajúc z uvedenej relatívnej miery variability, možno konštatovať, že variabilita súboru štátov únie je v súčasnosti nižšia ako na začiatku 60. rokov 20. storočia, predovšetkým v ukazovateľoch procesov pôrodnosti, plodnosti, rozvodovosti a potratovosti. Pokles variability súboru štátov EÚ dokumentuje nižšia hodnota variačného koeficientu na konci sledovaného obdobia ako na začiatku pre vybrané ukazovatele týchto procesov (hrubá miera pôrodnosti, úhrnná plodnosť, podiel mimomanželsky narodených detí, hrubá miera rozvodovosti, index potratovosti). V prípade rozvodovosti a potratovosti je však treba brať do úvahy rozdiely v legislatíve medzi štátmi a jej zmeny v čase v rámci štátu, ako aj skutočnosť absencie údajov pre niektoré štáty.

V prípade procesov sobášnosti a úmrtnosti nemožno hovoriť o významnej zmene variability súboru štátov únie. Variačný koeficient na začiatku a na konci sledovaného obdobia bol takmer zhodný pri ukazovateľoch ako priemerný vek pri prvom sobáši u oboch pohlaví, koeficient dojčenskej úmrtnosti, stredná dĺžka života pri narodení dievčaťa. Pri ukazovateľoch hrubá miera sobášnosti a stredná dĺžka života pri narodení chlapca konštatujeme mierny nárast variability súboru štátov Európskej únie v čase.

TYPOLÓGIA ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE PODEĽA DEMOGRAFICKÉHO SPRÁVANIA

Skupina pôvodných členských štátov (EÚ 15) sa zvykne označovať ako rozvinutejšie štáty únie a skupina štátov novopričlenených (EÚ 12) ako menej rozvinuté. Toto označenie vyplýva z podobných prvkov v historickom vývoji, vývoji ekonomiky a politiky, podobnosti správania sa obyvateľstva. Pri podrobnejšom výskume sa však v takto vyčlenených skupinách vyskytujú štáty, ktoré tvoria výnimku, odlišujú sa od ostatných.

Za relatívne komplexný ukazovateľ sociálno-ekonomickej úrovne krajiny je považovaný index ľudského rozvoja, ktorý zahŕňa tri parciálne ukazovatele – ukazovateľ strednej dĺžky života, ukazovateľ vzdelanostnej úrovne a ukazovateľ hrubého domáceho produktu. Na základe uvedených ukazovateľov boli zhľukovou analýzou štáty Európskej únie rozdelené do piatich zhľukov, pričom pôvodní členovia EÚ sú zaradení v zhľukoch 1. a 2., postupne pridružení sa členovia (EÚ 10) sú zlúčení do 3. a 4. zhľuku a poslední členovia (Rumunsko, Bulharsko) tvoria samostatný zhľuk (Sojková – Covaci 2004):

- Švédsko, Holandsko, Belgicko, Dánsko, Fínsko,

- Írsko, Veľká Británia, Rakúsko, Francúzsko, Nemecko, Španielsko, Portugalsko;
- Luxembursko, Taliansko, Grécko, Cyprus, Slovinsko;
 - Poľsko, Maďarsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko;
 - Česko, Slovensko, Malta;
 - Bulharsko, Rumunsko.

Populačná dynamika krajiny je úzko spätá so sociálno-ekonomickou úrovňou v krajine, preto možno predpokladať isté analógie medzi typológiou krajín podľa sociálno-ekonomickej úrovne a podľa demografického správania. Na základe poznatkov o vývoji jednotlivých ukazovateľov demografického správania za posledných približne 50 rokov (od roku 1960) sme vypracovali typológiu krajín Európskej únie. Po vytvorení parciálnych typológií v prierezových rokoch sme na základe príslušnosti štátov v každej z týchto typológií vypracovali komplexnú typológiu podľa vývoja ukazovateľov demografického správania (uvedených v kapitole 3). Typológie sme vytvorili bodovou metódou. Na základe usporiadania súboru štátov Európskej únie podľa úrovne jednotlivých ukazovateľov (v súlade s ich trendom) sme stanovili poradie štátov, t. j. každému štátu bolo priradené poradové číslo pri každom študovanom ukazovateli. Následne sme aritmetickým priemerom určili priemerné poradie každého štátu (metódu bližšie viď Mládek 1984).

Po vypracovaní výslednej typológie krajín Európskej únie sa ukázalo, že podobnosti v politickom a ekonomickom vývoji, ako aj poloha v rámci Európy boli dôležitými faktormi pri vyčleňovaní vývojových typov. Na základe hodnotenia vývoja ukazovateľov demografického správania od roku 1960 sme dospeli k vytvoreniu štyroch skupín štátov EÚ:

1. Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko, Rakúsko, Taliansko, Veľká Británia, Švédsko, Fínsko;
2. Bulharsko, Česko, Maďarsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko;
3. Cyprus, Grécko, Írsko, Malta, Poľsko, Portugalsko, Španielsko;
4. Estónsko, Lotyšsko, Litva.

Prvú vyčlenenú skupinu štátov tvorí časť pôvodných členských štátov, charakterizovaných ako krajiny s vyšším potenciálom, úrovňou ekonomiky, lepšou politickou pozíciou a statusom. Vo vytvorenej skupine sa zoskupili typy štátov s nižšou mierou úmrtnosti už v začiatkoch sledovaného obdobia. Vo väčšine z nich už v 60. rokoch 20. storočia poklesol koeficient doječenskej úmrtnosti pod 25 ‰. V súčasnosti (rok 2010) v žiadnom z týchto štátov nepresahuje ukazovateľ doječenskej úmrtnosti 5 ‰. Najväčší pokles pôrodnosti vidieť v 60. a 70. rokoch 20. storočia, kedy sa znížila hrubá miera pôrodnosti z úrovne 18–20 ‰ na 11–13 ‰ a dnes tieto štáty dosahujú úroveň 9–12 ‰. Úhrnná plodnosť klesla do konca 70. rokov 20. storočia vo všetkých uvažovaných štátoch pod zápornú úroveň (2,1) z úrovne 2,5–3,0 v roku 1960. Až do súčasnosti

priemerný počet detí, ktoré sa narodia jednej žene v týchto štátoch, nie je vyšší ako 2,0. Prírodný prírastok sa v tejto skupine štátov znížil z úrovne okolo 1 ‰ a v súčasnosti sa stabilizoval na úrovni málo nad nulou (cca 0,2–0,4 ‰), s výnimkou Nemecka, ktoré dlhodobo zaznamenáva prírodný úbytok obyvateľstva. Jedným z dôsledkov druhej demografickej revolúcie je i nárast mimomanželskej pôrodnosti. Až do 80. rokov 20. storočia sa v týchto štátoch mimo manželstva rodilo menej ako 20 ‰ detí (s výnimkou Švédska a Dánska), dnes je to medzi 30–55 ‰ (s výnimkou Talianska, kde je to pod 20 ‰). Oslabovanie funkcie manželstva dokumentuje aj pokles intenzity sobášnosti a naopak, nárast intenzity rozvodovosti. V 60. rokoch dosahovala hrubá miera sobášnosti úroveň 7–9 ‰, postupne poklesla na súčasnú úroveň 4–6 ‰. Hrubá miera rozvodovosti sa zvýšila z úrovne pod 1 ‰ na začiatku sledovaného obdobia na súčasnú úroveň 2,5–3,0 ‰ (s výnimkou Talianska s úrovňou pod 1 ‰), pričom nárast bol zaznamenaný najmä od 80. rokov 20. storočia. Vek žien a mužov pri prvom sobáši postupne stúpал, čo možno zdôvodniť oddaľovaním inštitúcie manželstva spolu s uprednostňovaním kariéry pred rodinou. Vek mužov pri prvom sobáši sa zvýšil priemerne o 5–7 rokov na dnešnú úroveň 32 až 34 rokov. Približne o 4–6 rokov sa zvýšil priemerný vek žien pri prvom sobáši na súčasnú úroveň 29–31 rokov. Zvyšovanie životnej úrovne a pokrok v oblasti zdravotníctva dokumentuje jednak pokles intenzity potratovosti, ale aj nárast strednej dĺžky života. V tejto skupine sa nachádzajú štáty dlhodobo s najnižšou úrovňou potratovosti a naopak s najvyššou úrovňou strednej dĺžky života v porovnaní s ostatnými štátmi EÚ. Od roku 1960 do roku 2010 sa stredná dĺžka života novorodenca v týchto štátoch zvýšila v priemere o 10 rokov u oboch pohlaví. Táto skupina štátov je opísaná ako zoskupenie, v ktorom sa druhý demografický prechod objavil skôr a hodnoty sa v poslednom období stabilizovali. Obyvateľstvo v týchto štátoch pomerne rýchlo zareagovalo na zmeny v postoji a správaní sa.

Do druhej skupiny sa zaradili viaceré štáty novopričlenené do Európskej únie. Mnohí z autorov im dávajú prívlastok menej rozvinutých štátov únie. V tejto časti únie sa druhý demografický prechod zaznamenal neskôr, ako tomu bolo v predošlej skupine. Napriek tomu zmeny boli o to rýchlejšie a intenzívnejšie. Úrovňou doječenskej úmrtnosti sa táto skupina štátov výrazne líši od prvej skupiny. Síce v čase dochádza zhodne k poklesu koeficientu doječenskej úmrtnosti, no jeho úroveň je celé sledované obdobie v štátoch druhej skupiny vyššia. V 60. rokoch 20. storočia dosahoval úroveň nad 25 ‰, v Rumunsku až nad 50 ‰. Do súčasnosti doječenská úmrtnosť výrazne poklesla pod 10 ‰. Podobne, ako v prvej skupine s ekonomickým rastom a pokrokmí v zdravotníctve dochádza i k nárastu strednej dĺžky života. V porovnaní so štátmi prvej skupiny tento ukazovateľ dlhodobo dosahuje nižšiu úroveň a súčasne je jeho nárast za sledované obdobie menší.

Od roku 1960 sa stredná dĺžka života zvýšila u mužov o 4–6 rokov a u žien o 6–8 rokov, pričom v súčasnosti je úroveň tejto miery u oboch pohlaví o 2–6 rokov nižšia ako v štátoch prvej skupiny. Pôrodnosť a plodnosť najvýraznejšie poklesli v 90. rokoch 20. storočia a následne dochádza k stabilizácii úrovne, resp. miernemu nárastu úrovne. V 60. rokoch sa hrubá miera pôrodnosti pohybovala medzi 15–20 ‰, v posledných rokoch sa stabilizovala na úrovni 10–11 ‰. Úhrnná plodnosť výrazne poklesla v 90. rokoch pod zachovnú úroveň až na úroveň 1,3–1,4, čo je už kritická hodnota z hľadiska reprodukcie obyvateľstva. Kohabitácia ako možnosť spolužitia partnerov aj v tejto skupine štátov postupne nadobudla svoj význam a tá sa následne prejavila aj na podiele mimomanželsky narodených, ktorý sa dostal nad 30 % (v Bulharsku a Slovinsku nad 50 %). Začiatkom 90. rokov poklesávajúca pôrodnosť a stabilizujúca sa úmrtnosť spôsobili v týchto štátoch prirodzený úbytok (–0,1 % až –0,5 %), ktorý sa vo viacerých štátoch udržal až do súčasnosti (Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko) a v ostatných štátoch sa stabilizoval prirodzený prírastok na nízkej úrovni 0,1–0,2 %. Novoprichádzajúce myšlienkové postoje sa od 90. rokov prejavili aj na poklese intenzity sobášnosti a náraste priemerného veku pri prvom sobáši. Od roku 1960 sa priemerný vek pri prvom sobáši zvýšil u žien o 4–6 rokov a u mužov o 5–7 rokov na súčasnú úroveň 26–28 rokov u žien a 29–31 rokov u mužov. Potratovosť sa dá charakterizovať vysokými hodnotami v začiatku sledovaného obdobia a postupným menej výrazným poklesom. V súčasnosti dosahuje index potratovosti hodnoty 30–50 %, čo je v rámci štátov Európskej únie nadpriemerná úroveň. Druhú skupinu štátov možno charakterizovať ako štáty s výraznou reakciou na zmeny, neskorším nástupom druhého demografického prechodu (od 90. rokov 20. storočia), ale o to intenzívnejším priebehom.

Tretí typ štátov zahŕňa štáty z EÚ 15 aj EÚ 12. V týchto štátoch majú populačné zmeny špecifický priebeh. Veľký význam, a to v každej vývojovej etape, u tejto skupiny štátov mala religiozita. Religiozita vplýva na správanie sa obyvateľstva, populačný vývoj, myšlienkové postoje a vnímanie. Intenzita celkovej úmrtnosti, ako i intenzita úmrtnosti dočiat je porovnateľná s predchádzajúcou skupinou štátov. Rovnako ako v druhej skupine novopričlenených štátov hovoríme o klesajúcom trende koeficientu dočienskej úmrtnosti v čase, no jeho úroveň zostáva celé sledované obdobie vyššia ako v prvej skupine štátov, čo sú pôvodné členské štáty EÚ. Naopak, pôrodnosť a plodnosť dosahovali dlhé obdobie relatívne vysoké hodnoty v rámci štátov EÚ. V 60. rokoch 20. storočia sa hrubá miera pôrodnosti pohybovala v rozmedzí 20–24 ‰ a úhrnná plodnosť dosahovala úroveň 3–4 detí na jednu ženu. Klesajúci trend pôrodnosti a plodnosti v týchto krajinách vystriedal v posledných rokoch mierny nárast v súvislosti s realizáciou odložených pôrodov do vyššieho veku u kvantitatívne silných generácií 70. rokov. Religiozita tu zaručuje minimálne prejavy

kohabitácií. Podstata je v tradícii a postavení náboženstva, ktoré vplývajú na nevýraznosť prejavu i mimomanželskej pôrodnosti. V súčasnosti sa v týchto krajinách rodí mimo manželstva menej ako 1/3 detí, pričom až do 90. rokov 20. storočia to bolo menej ako 1/5 detí. Prirodzený prírastok je pozitívne ovplyvňovaný dobrou situáciou v oblasti pôrodnosti a nižšej úmrtnosti. V posledných rokoch (2005–2010) zaznamenávajú tieto štáty kladný prirodzený prírastok (najvyšší Írsko), ktorý však neprekračuje úroveň 1,0 %. Charakteristické črty tejto skupiny štátov sa prejavili aj na vedľajších procesoch prirodzeného pohybu obyvateľstva. Vyšší stupeň religiozity sa odzrkadlil v celom sledovanom období na vyššej úrovni sobášnosti a naopak, nižšej úrovni rozvodovosti a potratovosti. Táto skupina štátov sa teda vyznačuje výraznou religiozitou, tradičným chápaním rodiny, manželstva a tým aj odlišnými odozvami na priebeh demografického prechodu.

Posledná vyčlenená skupina združuje pobaltské štáty, ktoré sa líšia regionálne, historicky a aj populačne od ostatných štátov EÚ. V sledovanom časovom intervale zaznamenali tieto štáty veľmi výrazné populačné zmeny. Hrubá miera úmrtnosti sa stabilizovala na 13 ‰ s najvýraznejšími zmenami v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Úmrtnosť dočiat sa v tejto skupine postupne znižovala z hodnoty 30 ‰ v roku 1960, čo bola v tom čase úroveň nižšia ako vo viacerých novopričlenených štátoch. Od začiatku 21. storočia sa koeficient dočienskej úmrtnosti v týchto štátoch udržiava pod úrovňou 10 ‰. Dôvodom poklesu dočienskej úmrtnosti je pokrok v oblasti prenatálnej starostlivosti a zároveň aj v samotnom zdravotníctve a situácii v jednotlivých štátoch. V týchto štátoch, rovnako ako aj v ostatných štátoch EÚ, dochádza v čase k nárastu strednej dĺžky života. No v pobaltských štátoch tento ukazovateľ znamenal menší nárast v sledovanom období (od roku 1960) ako v ostatných štátoch EÚ. Navyše možno tieto štáty v súčasnosti klasifikovať v rámci EÚ ako krajiny s najnižšou nádejou dožitia sa novorodenca. Klesajúci trend pôrodnosti a plodnosti sa prejavil najvýraznejšie v 90. rokoch 20. storočia. Od 21. storočia sa mierne zvýšili a stabilizovali sa hrubá miera pôrodnosti na úrovni 11 ‰ a úhrnná plodnosť na úrovni 1,5. Kohabitácie sa v tejto skupine prejavujú v najvýraznejšej miere. Pobaltské štáty a štáty severnej Európy majú najvýraznejšie zastúpenie tohto spôsobu spolužitia v celej únii. V priebehu sledovaného časového úseku sa podiel mimomanželsky narodených detí výrazne zvýšil až na maximum v celej únii, 60 % detí bolo narodených mimo manželstva v Estónsku (rok 2010). Vývoj prirodzeného prírastku sa odvíjal od stabilizujúcej sa miery úmrtnosti a poklesávajúcej miery pôrodnosti. V 60. rokoch sa pohyboval v rozpätí 0,5–1,5 ‰, od roku 1995 zaznamenávajú tieto štáty prirodzený úbytok obyvateľstva, ktorý však neklesá pod –0,7 ‰. Od 90. rokov 20. storočia sa zvýraznili vývojové trendy aj ostatných procesov, a to pokles sobášnosti a nárast rozvodovosti. V súčasnosti v rámci

EÚ dosahujú tieto štáty najvyššiu úroveň rozvodovosti a potratovosti, hrubá miera rozvodovosti sa pohybuje okolo 3 % a index potratovosti medzi 40–55 %. Celkovo možno túto skupinu charakterizovať ako štáty, ktoré sa vývojom, ako i súčasným stavom prirodzeného pohybu obyvateľstva v mnohom odlišujú od ostatných členských štátov EÚ 12.

ZÁVER

V celkovom hodnotení možno v populačnom vývoji pre všetky členské štáty Európskej únie potvrdiť postupný nástup a priebeh druhého demografického prechodu. Základný rozdiel medzi „starou“ a „novou“ Európskou úniou je v období, kedy dochádza k jeho prejavu. Pôvodné členské štáty (EÚ 15) zaznamenávajú nástup oveľa skôr (od 60. rokov 20. storočia), ako štáty novopričlenené (od 90. rokov). Oneskorený nástup v novopričlenených štátoch je kompenzovaný vyššou rýchlosťou a intenzitou zmien.

V celej únii dochádza k poklesu úhrnnej plodnosti pod zápornú úroveň reprodukcie obyvateľstva (2,1). Znižuje sa aj celková miera pôrodnosti, čo je dôsledkom zmien myšlienkového postoja mladých ľudí, uprednostňovaním kariéry pred úlohou rodičovstva. Mnohé zo štátov zaznamenali nárast mimomanželského spoluzitia (kohabitácií) a s ním spojeného podielu mimomanželsky narodených detí. Úmrtnosť sa počas obdobia ustálila na relatívne nízkej hodnote. Dojčenská úmrtnosť sa vďaka pokroku v zdravotníctve a zlepšeniu úrovne jednotlivých štátov stala nižšou, ako tomu bolo v počiatočnej fáze vývoja. Vyššie hodnoty tohto ukazovateľa si zachovali štáty, ktorých úroveň zdravotníctva a ostatných sfér nie je na úrovni, akú majú rozvinutejšie štáty.

Celkovým znižovaním pôrodnosti a stabilizáciou úmrtnosti sa postupne z prirodzeného prírastku v mnohých štátoch stal prirodzený úbytok. Sobášnosť sa ako proces formovania rodiny stala zrkadlom nových postojov obyvateľstva a najmä demografických zmien. Jej hodnota sa stabilizovala na pomerne nízkej úrovni. Vyššiu hodnotu si zachovali len tie štáty, na ktoré vplýva silná miera religiozity. Rozvodovosť, ako jeden z mála procesov, počas obdobia narastala, čo sa dá pripísať „zmodernizovanému“ zmýšľaniu a odsunutiu bariéry bránenia sa voči novým trendom. Pokles potratovosti chápeme pozitívne vďaka zlepšeniu podmienok v zdravotníctve a nových trendov v oblasti antikoncepcie, ako aj rastu vzdelanostnej a celkovej životnej úrovne obyvateľov. Relatívne nízke hodnoty si udržali štáty s významnou religiozitou a tradíciami.

Vo všetkých štátoch únie sledujeme od začiatku 21. storočia vo viacerých procesoch stabilizačné tendencie, i keď dôvody sú viaceré. Od začiatku 21. storočia sledujeme mierny nárast a následnú stabilizáciu úrovne pôrodnosti, plodnosti i sobášnosti. Uvedený fakt podmienila skutočnosť, že silné generácie zo 70. rokov 20. storočia odsúvali vstup do manželstva, ako i narodenie prvého dieťaťa do vyššieho veku

a práve po roku 2000 sa začínajú realizovať tieto odložené sobáše a pôrody. Nemožno však očakávať úroveň týchto procesov takú, aká bola napríklad v 70. rokoch, nakoľko tieto generácie nielenže začínajú svoju fertilnú kariéru v oveľa vyššom veku, ale majú aj iné názory na rodinu a reprodukciu.

Stabilizačné tendencie sledujeme aj napríklad pri koeficiente dojčenskej úmrtnosti, či strednej dĺžke života novorodencov. Je zrejme, že pokrok v zdravotníctve, rast ekonomickej úrovne krajiny, ako aj rast vzdelanosti a celkovej životnej úrovne obyvateľov sú činitele, ktoré spôsobili, že v uvedených ukazovateľoch boli dosiahnuté úrovne, ktoré už možno ťažko prekonať. Čiže dojčenská úmrtnosť už dosiahla vo viacerých štátoch svoje „diskutované“ prirodzené minimum a naopak, nádej dožitia sa novorodenca je vo viacerých krajinách relatívne vysoká a bližšie sa k „diskutovanému“ biologickému maximu.

Na základe podrobnej analýzy vývoja ukazovateľov prirodzeného pohybu obyvateľstva v štátoch únie možno konštatovať približovanie sa, homogenizáciu štátov únie. Rozdiely v demografickom správaní medzi pôvodnými členskými štátmi a novopričlenenými štátmi únie sa postupne stierajú a štáty sa k sebe približujú. Výnimkou sú napríklad stále značné rozdiely v úrovni strednej dĺžky života novorodencov.

Na základe podobností, resp. rozdielov vo vývoji jednotlivých ukazovateľov prirodzeného pohybu obyvateľstva štáty Európskej únie možno klasifikovať (rozdeliť) do štyroch relatívne homogénnych skupín, ktoré združujú štáty na základe podobných vývojových znakov. Prvá skupina zahŕňa väčšinu štátov „pôvodnej“ únie so skorším nástupom a menej intenzívnym priebehom druhej demografickej revolúcie. Druhá skupina pozostáva z „novej“ únie, naopak s neskorším nástupom, ale oveľa intenzívnejším priebehom druhej demografickej revolúcie. Tretiu skupinu tvoria štáty s výraznou religiozitou, ktorá následne odôvodňuje jednotlivé z odlišností vo vývoji populačných procesov od ostatných členských štátov. Zahŕňa štáty pôvodné aj novopričlenené. Posledná vytvorená skupina pozostáva z pobaltských štátov s množstvom špecifik nielen z ekonomického a politického, ale aj z populačného spektra.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BIRG, H. (1996): *Die Weltbevölkerung. Dynamik und Gefahren*. In: der Beck'schen Reihe 2050. München.
2. COUNCIL OF EUROPE (2006): *Recent demographic developments in Europe 2005*. Belgium: Council of Europe Publishing. ISBN 92-871-5973-4.
3. ČÁKIOVÁ, E. (2000): Šetření rodiny a reprodukce - mezinárodní komparace. *Demografie*, roč. 42, č. 3, s. 208–218.
4. EUROSTAT (2010): *Live births outside marriage*.

- [online]. [2010-10-27]. Dostupný z <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/printTable.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00018&printPreview=true#>>
5. EUROSTAT EUROPEAN COMMISSION (2010): *Europe in figures – Eurostat yearbook 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-14884-2.
 6. JOHNSTON'S ARCHIVE (2010): *Historical abortion statistics*. [online]. [2010-10-29]. Dostupný z <<http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/>>
 7. JONG, A. – BROEKMAN, R. (1999): Uniformity and Diversity scenarios for fertility. In: de Beer, J. – van Wissen, L. (eds.): *Europe: One Continent, Different Worlds. Population Scenarios for the 21st Century*. Netherlands: NiDi, p. 45–70.
 8. KALIBOVÁ, R. – PAVLÍK, Z. – VODÁKOVÁ, A. (1998): *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 128 s.
 9. KUČERA, M. (1997): K interpretaci charakteristiky demografických procesů v České republice. *Demografie*, roč. 39, č. 4, s. 269–270.
 10. KUČERA, M. – ŠIMEK, M. (2000): Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1999 (Z výsledků zpracování Českého statistického úřadu). *Demografie*, roč. 42, č. 3, s. 169–182.
 11. LANDRY, A. (1934): *La révolution démographique*. Paris: Sirey.
 12. LESTHAEGHE, R. (1983): A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. *Population and Development Review*, Vol. 9, No 3, p. 411–435.
 13. LESTHAEGHE, R. (1991): The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. *IDP-Working Paper 1991–2*, Interuniversity Programme in Demography, Brussels.
 14. LESTHAEGHE, R. – VAN DE KAA, D. J. (1986): Two Demographic Transition? In: van de Kaa, D. J. – Lesthaeghe, R. (eds.): *Population: Growth and Decline*. Deventer, Van Loghum Slaterus.
 15. MACKENROTH, G. (1953): *Bevölkerungslehre – Theorie, Soziologie und Statistik der Bevölkerung*. Berlin.
 16. MARENČÁKOVÁ, J. – ŠVAJKOVÁ, M. (2002): Typológia krajín Európy podľa pôrodnosti a plodnosti. *Geografické informácie* 7. I. diel. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 140–146.
 17. MELLENS, M. (1999a): Determinants of demographic behaviour. In: de Beer, J. – van Wissen, L. (eds.): *Europe: One Continent, Different Worlds. Population Scenarios for the 21st Century*. Netherlands: NiDi, p. 5–32.
 18. MELLENS, M. (1999b): Uniformity and Diversity defined. In: de Beer, J. – van Wissen, L. (eds.): *Europe: One Continent, Different Worlds. Population Scenarios for the 21st Century*. Netherlands: NiDi, p. 33–44.
 19. MLÁDEK, J. (1984): *Koncentrácia priemyslu Slovenskej socialistickej republiky podľa geomorfologických jednotiek*. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae. Geographica, 23, s. 55–65.
 20. MLÁDEK, J. (1992): *Základy geografie obyvateľstva*. Bratislava: SPN. 232 s.
 21. MLÁDEK, J. – KUSEDOVÁ, D. – MARENČÁKOVÁ, J. – PODOLÁK, P. – VAŇO, B. (2006): *Demogeografická analýza Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-2191-5.
 22. NOTESTEIN, F. W. (1945): Population – The Long View. In: Schultz, T. W. (Hrsg.): *Food For The World*. Chicago, p. 36–57.
 23. ONDREJKOVIČ, P. – BREZÁK, J. – LUBELCOVÁ, G. – POLÁKOVÁ, E. – VLČKOVÁ, M. (2001): *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda. 312 s.
 24. PASTOR, K. (2001): Abortions in Slovakia in the 1990s. *Journal of Health Management and Public Health*, 5, 3–4, p. 47–51.
 25. PASTOR, K. (2002): Rodina a rodinná politika v druhej demografickej revolúcii. In: *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník k 10. výročiu obnovenia Trnavskej Univerzity v Trnave. Trnava: Katedra sociológie Fakulty humanistiky TU, s. 30–41.
 26. PASTOR, K. (2003): Populačný vývoj a zmeny maritálneho správania na Slovensku. In: *35 rokov Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti*. Zborník vedeckých prác Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti. Bratislava, s. 68–72.
 27. PAVLÍK, Z. (1964): *Nástin populačného vývoje sveta*. Praha: ČSAV. 307 s.
 28. PAVLÍK, Z. – RYCHTAŘIKOVÁ, J. – ŠUBRTOVÁ, A. (1986): *Základy demografie*. Praha: ČSAV. 736 s.
 29. POPULATION REFERENCE BUREAU (2004): *2004 World population data sheet*. USA.
 30. POPULATION REFERENCE BUREAU (2005): *2005 World population data sheet*. USA.
 31. POPULATION REFERENCE BUREAU (2006): *2006 World population data sheet*. USA.
 32. POPULATION REFERENCE BUREAU (2007): *2007 World population data sheet*. USA.
 33. POPULATION REFERENCE BUREAU (2008): *2008 World population data sheet*. USA.
 34. POPULATION REFERENCE BUREAU (2009): *2009 World population data sheet*. USA.
 35. POPULATION REFERENCE BUREAU (2010): *2010 World population data sheet*. USA.
 36. RABUŠIC, L. (1996): O súčasnej vývoji manželského a rodinného chováni v České republice. *Demografie*, roč. 38, č. 3, s. 173–180.
 37. RABUŠIC, L. (1997): Polemicky k súčasným zmenám charakteru reprodukcie v ČR (Sociologická perspektiva v demografii). *Demografie*, roč. 39, č. 2, s. 114–119.

38. RABUŠIC, L. (2001): *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství. 265 s.
39. RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1996): Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie*, roč. 38, č. 2, s. 77–89.
40. RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1997): Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje. *Demografie*, roč. 39, č. 4, s. 267–268.
41. SEYS, F. O. (1998): Typologie des changements démographiques en Europe centrale et orientale depuis la chute du communisme. *Espace, Populations, Sociétés*, 3, p. 441–461.
42. SOJKOVÁ, Z. – COVACI, S. (2004): Klasifikácia krajín Európy – Index ľudského rozvoja. In: *Zborník vedeckých prác – Kvantitatívne metódy v ekonómii*. Nitra: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, s. 225–231. ISBN 80-88946-40-9.
43. THOMSON, W. S. (1929): Population. *American Journal of Sociology*, 34, p. 959–975.
44. UNECE STATISTICAL DATABASE (2010a). *Mean age at first marriage by sex, country and year – male*. [online]. [2010-11-03]. Dostupný z <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/Print.asp?Matrix=052_GEFHAge1stMarige_r&timeid=2010113343769&lang=1>
45. UNECE STATISTICAL DATABASE (2010b). *Mean age at first marriage by sex, country and year – female*. [online]. [2010-11-03]. Dostupný z <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/Print.asp?Matrix=052_GEFHAge1stMarige_r&timeid=2010113332583&lang=1>
46. VANCE, R. B. (1952): *The Demographic Gap: A Dilemma of Modernization Programs*. New York.
47. VAN DE KAA, D. J. (1980): Recent Trends in Fertility in Western Europe. In: Hiorns, R. W. (ed.): *Demographic Patterns in Developed Societies*. London: Taylor and Francis. p. 55–83.
48. VAN DE KAA, D. J. (1987): Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, Vol. 42, No 1, p. 1–51.
49. VAN DE KAA, D. J. (1997): Options and Sequences: Europe's Demographic Patterns. *Journal of the Australian Population Association*, Vol. 14, No 1, p. 1–30.
50. VAN DE KAA, D. J. (1999): Europe and its Population: the Long View. In: *European Populations: Unity in Diversity*. European Population Conference, Hague. Kluwer Academic Publisher, Dordrecht, p. 1–50.
51. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2010): *Abortions per 1000 live births*. [online]. [2010-10-28]. Dostupný z <<http://data.euro.who.int/hfadb/tables/tableA.php?w=1280&h=1024>>

ADDRESS & ©

doc. RNDr. Jana MARENČÁKOVÁ, PhD.
 Mgr. Katarína MICHALICOVÁ
 Ústav životného prostredia a regionálneho rozvoja
 Stredoeurópska vysoká škola
 Kráľovská 386/11, 909 01 Skalica
 Slovak Republic
j.marencakova@sevs.sk
k.michalicova@sevs.sk

MOBILITA PRACOVNÍCH SIL V EVROPSKÉ UNII A V ČESKÉ REPUBLICE

Labour Force Mobility in The European Union And in The Czech Republic

Miroslava VLČKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se zabývá mobilitou pracovních sil v rámci Evropské unie a zároveň specifikuje počet pracovních sil – cizinců, kteří migrují za prací do České republiky. 21. století je fenoménem globalizace a turbulentního prostředí. V souvislosti s tím se zrychluje i mezinárodní mobilita pracovních sil. Dochází k uvolňování vnitřních trhů práce a ke svobodnému pohybu pracovních sil v rámci Evropské unie. V důsledku toho roste i podíl cizinců v jednotlivých zemích. Mobilita pracovních sil má své výhody, avšak i nevýhody. Mezi výhody je možné zahrnout např. to, že migrující pracovní síla není jen pracovní silou, ale též spotřebitelem, nebo také to, že migrující pracovník často přijme i takové zaměstnání, které pracovníci dané země odmítají. Na druhou stranu nevýhodou mobility pracovních sil je především odliv vysoce kvalifikovaných pracovníků. Empirické důkazy potvrzují, že globalizace má na mzdy a zaměstnanost všeobecně pouze malý dopad. Nicméně globální trh práce má za následek vyšší nezaměstnanost méně odborných pracovníků a zároveň rostoucí příjmovou nerovnost, která je způsobena rozdíly v kvalifikaci a odbornosti pracovníků.

Klíčová slova: mobilita – pracovní síla – globalizace – pracovní trhy

ABSTRACT: The paper deals with labour mobility in the European Union and specifies the number of labour - foreigners who migrate to work in the Czech Republic. The 21st century is the phenomenon of globalization and turbulent environment. In connection with this the international mobility of labour speeds up. There is a release of internal labour markets and the free movement of workers within the European Union. As a result, the share of foreigners in the countries increases. Labour mobility has its advantages but also disadvantages. The benefits can include for example that the migrant labour force is not only labour, but also the consumer, and also that migrant workers often accept jobs, which are refused by local workers of the country. On the other hand, the disadvantage of labour mobility is the outflow of highly-skilled workers. The empirical verifications show that the globalization has a little impact on salaries and employment generally. However, the global labour market has resulted in higher unemployment of less-skilled experts and in a simultaneously increasing income inequality, which is caused by differences in qualifications and skills of workers.

Key words: mobility – labour – globalization – labour markets

ÚVOD

V důsledku integrace evropských zemí dochází k propojování pracovních trhů a k tzv. teritoriální mobilitě pracovních sil. Pojem mobilita, neboli hybnost zahrnuje všechny typy přesunu osob, včetně přechodných pobytů a pobytů s různou periodicitou.

V ekonomické teorii, která se týká teritoriální mobility pracovních sil, existují dvě základní hypotézy [8]:

1. Integrovaná teorie – vychází z předpokladu, že podmínkou rozvoje tržního hospodářství je pohyb pracovních sil tam, kde je dosahováno nejvyšší produktivity. Mobilita pracovní síly tedy probíhá, dokud se nevyrovná mezní produktivita a cena práce obdobných prací mezi jednotlivými regiony.

2. Teorie relativní nepružnosti pracovní síly – je založena na předpokladu, že obchodní vztahy mezi regiony napomáhají k segmentaci a diferenciaci trhu práce v souladu s komparativními výhodami v jednotlivých zemích.

Od mobility pracovních sil rozlišujeme pojem migrace pracovních sil, což znamená pohyb osob, resp. potenciálních zaměstnanců za prací, kdy dochází ke změně bydliště přes hranice určité administrativní jednotky. Touto hranicí mohou být jak jednotlivé oblasti v rámci jednoho státu, tak i hranice jednotlivých států. Migrace má nejen ekonomické, ale též populační, politické, sociální, kulturní a další důsledky. V rámci migrace rozlišujeme imigraci, což je počet osob, které se do dané oblasti přistěhovaly za určitou

časovou jednotku (zpravidla jeden rok), emigraci, tedy počet osob, které se z dané oblasti za určitou časovou jednotku odstěhovaly, příp. reemigraci, což je pohyb osob, které nejprve emigrovaly a následně imigrovaly zpět.

METODIKA A CÍL

Cílem předloženého textu je s využitím převládajících přístupů v literatuře i ekonomické realitě: 1) zhodnocení pracovních sil v Evropské unii, které by v budoucnu chtěly vycestovat za prací do jiné země; 2) zhodnocení počtu pracovních sil přichozích do České republiky z jiných zemí a porovnání vzájemných výsledků.

Východiskem příspěvku bylo studium stávajících pramenů, které mají charakter původních vědeckých pojednání. Zdrojem údajů pro zhodnocení charakteristik pracovních sil v Evropské unii, které by v budoucnu chtěly vycestovat za prací do jiné země, jsou seřazená data z Eurobarometru, jehož údaje byly sbírány v měsících listopad až prosinec 2009 a zveřejněny v červnu 2010. Zdrojem údajů pro zhodnocení počtu pracovních sil přichozích do České republiky z jiných zemí byla data Českého statistického úřadu v oblasti práce a sociálních statistik.

Migrační teorie

V odborné i vědecké literatuře se rozlišuje několik teorií, které se vyvíjely nezávisle na sobě a v rámci různých oborů. Některé teorie analyzují migraci na mikroúrovni, jiné na makroúrovni. Analýza na mikroúrovni se zaměřuje především na jedince a jejich chování spjaté s mikroprostředím a souvisí s kvalitativními analýzami a idiografickým přístupem. Analýza na makroúrovni se zabývá ekonomickým, politickým a sociálním prostředím, ve kterém se daný jedinec pohybuje a souvisí s kvantitativním a nomotetickým pojetím. Vedle těchto teorií existuje i několik migračních teorií, které se zabývají příčinami migrace za prací. Mezi nejznámější patří teorie push and pull, která vychází z neoklasické teorie a říká, že k tomu, aby vznikla migrace, musejí existovat takové síly, které daného člověka z území, ve kterém žije, „vypuzují“ (push efekt), a naopak síly, které člověka „přitahují“ (pull efekt) do jiných míst [8].

Příčiny, které vyvolávají přesuny pracovní síly mezi jednotlivými zeměmi, mohou být jak ekonomické, tak neekonomické. Ekonomické příčiny spočívají především v rozdílné ekonomické úrovni jednotlivých zemí a tím i v rozdílné ceně práce. Pracovní síla se v důsledku toho přesouvá do zemí s vyšší ekonomickou úrovní. Mezi ekonomické příčiny můžeme zahrnout i přebytek pracovních sil v určité zemi a nedostatek pracovních sil v zemi jiné. Na druhé straně mezi příčiny neekonomické povahy patří např. národnostní, náboženské, rasové, politické, vojenské, rodinné a další příčiny související např. s životním prostředím. Tyto příčiny mají často náhlý charakter, někdy i nedobrovolný, a týkají se nejen daného pracovníka, ale i jeho

rodiny [1]. Rozhodnutí migrovat za prací z ekonomických důvodů můžeme analyzovat stejně, jako každé jiné investiční rozhodnutí. Migrace s sebou přináší náklady a přínosy, stejně jako jiné investice. Náklady mohou zahrnovat kvantifikované výdaje na dopravu, úšlou mzdu v období potřebném pro nalezení zaměstnání v nové zemi apod. Vedle těchto nákladů existují ještě nekvantifikovatelné náklady, jako je odloučení od rodiny, přátel, potřeba učít se novým zvyklostem apod. [7].

Statistické vyhodnocení migračních toků

Pro statistické vyhodnocení migračních toků bylo odvozeno mnoho ukazatelů. Jedním z nejdůležitějších ukazatelů je tzv. čistá migrace, která je vyjádřena jako migrační saldo, tedy jako rozdíl importovaných a exportovaných pracovních sil. Hrubá migrace se týká celkového počtu migrantů, tedy celkového počtu importovaných a exportovaných pracovních sil, které do dané oblasti přicházejí (hrubá imigrace), nebo z dané oblasti odcházejí (hrubá emigrace). Součet hrubé imigrace a hrubé emigrace je obratem migrace dané země. Rozdíl mezi celkovým počtem importovaných a exportovaných pracovních sil tvoří migrační saldo. Jestliže je migrační saldo kladné, jedná se o čistou imigraci, jestliže je záporné, jedná se o čistou emigraci. Účelnost migrace je dána indexem efektivnosti migrace, který je dán poměrem migračního salda a obratu migrace [7].

Statistické odhady o migračním potenciálu spojeném s ekonomickými důvody se odvozují z těchto předpokladů [7]:

1. desetiprocentní rozdíl v ekonomické, životní a příjmové úrovni vyvolává ročně sklon k migraci o 0,05 až 0,15 % obyvatelstva zemí s nižší úrovní;
2. se zmenšujícím se odstupem v příjmové úrovni sklon k migraci progresivně klesá.

Legislativní podmínky mobility pracovních sil v zemích Evropské unie

Volný pohyb zboží, služeb, kapitálu i osob je nedílnou součástí vnitřního trhu v rámci Evropské unie. Základní legislativní principy volného pohybu pracovních sil jsou zakotveny v nařízení č. 1612/68 EHS a stanovují práva zaměstnanců a rovné podmínky občanů v EU.

Všichni občané Evropské unie mají právo žít, pracovat a studovat v jiných členských zemích Evropské unie, než je země jejich původu. Členské státy nesmějí porušit toto pravidlo stanovením norem a procedur, které by ztěžovaly cizincům coby občanům EU přístup na pracovní trh; jedná se např. o podmínění udělením povolení k zaměstnání nebo zaváděním kvót. Musí být zajištěno, že pracovní síla ze dvou rozdílných zemí Evropské unie nemůže být vystavena rozdílným požadavkům a v rámci výběrového řízení jí musí být zaručeny stejné podmínky. Je též nepřipustná jakákoliv diskriminace v pracovních podmínkách mezi pracovníky dané země a osobami, které přicházejí pracovat do této země z jiného členského

státu. Další podmínkou je to, že, jestliže zaměstnavatel v Evropské unii zaměstnává muže a ženy, kteří vykonávají stejnou práci, musí jim zaplatit stejnou mzdu. Rozdíly ve mzdě mohou nastat jedině z důvodů existence objektivních příčin, spojených s vyšší kvalifikace nebo délkou praxe [3].

Legislativní podmínky zaměstnávání cizinců v České republice

Legislativní podmínky, které se týkají zaměstnávání cizinců v České republice, jsou stanoveny velmi volně. Tyto podmínky jsou určeny pouze rámcově, tzn., že nejsou např. stanoveny limity počtu pracovních sil z jiných zemí, které působí na trhu práce v České republice nebo nejsou stanovena profesní omezení. Zároveň zákonné normy neumožňují krajským pobočkám Úřadu práce jako kontrolním orgánům dostatek pravomocí k postihům [8].

Pro české zaměstnavatele je zaměstnávání cizinců ekonomicky výhodné, protože úroveň mezd cizinců je nižší, než u domácí pracovní síly, výkonnost zahraniční pracovní síly je vyšší, tito pracovníci jsou flexibilnější a přizpůsobivější. Oproti tomu obdrží zaměstnaní cizinci relativně vyšší mzdu, než by získali v zemi, odkud přicházejí [8].

VÝSLEDKY A DISKUSE

Důsledky mezinárodní mobility pracovních sil se projevují jak v zemích vyvážejících pracovní síly, tak v zemích dovážejících. Mobilita pracovních sil je přínosem k růstu světového produktu. Produktivní přínos mobility pracovních sil je vyšší v zemi dovážející, než v zemi vyvážející, takže snížení produkce v zemi, která vyváží pracovní sílu, je převýšeno růstem produkce v zemi dovážející. Migrace ovlivňuje též důchody. Při odlivu pracovní síly pracovníci, kteří zůstávají doma, získávají, zatímco pracovníci v zemi, ve které dochází k přílivu pracovní síly, ztrácejí. Je to dáno poklesem nabídky pracovních sil doma a zároveň růstem nabídky pracovních sil v zemi dovážející. V tomto kontextu dochází i k poklesu mezd či ke zpomalení jejich růstu [1].

Výhody plynoucí z migrace pracovních sil [1]:

1. migrující pracovní síly i jejich noví zaměstnavatelé v podobě vyšších mezd a zisků;
2. snižování nezaměstnanosti v zemi vyvážející pracovní síly;
3. růst devizových zdrojů použitelných k rozvoji domácí ekonomiky;
4. zvyšování kvalifikační úrovně pracovníků;
5. úspora nákladů na vzdělání v zemi dovážející pracovní sílu.

Oproti tomu odliv vysoce kvalifikovaných pracovních sil zpomaluje růst vzdělanostní, kulturní i technické úrovně v zemi, která exportuje pracovní sílu. Tím dochází ke zpomalení ekonomického růstu a dynamiky společenského vývoje.

Vyhodnocení migračních toků

V červnu 2010 byly zveřejněny výsledky Eurobarometru č. 337, které se týkají mobility na trhu práce. Výzkum byl zaměřen na zjištění, kolik občanů Evropské unie by v budoucnu chtělo vycestovat za prací do jiné země a při výzkumu bylo osloveno 19 793 ekonomicky aktivních respondentů.

Tab. č. 1: Podíl pracovních sil v zemích EU, které zamýšlejí pracovat v zahraničí (v %).

Země	Počet (v %)	Země	Počet (v %)
Dánsko	51	Portugalsko	21
Estonsko	38	Malta	20
Švédsko	37	Belgie	18
Lotyšsko	36	EU 27	17
Litva	35	Bulharsko	16
Finsko	35	Lucembursko	16
Slovensko	30	Rumunsko	16
Maďarsko	29	Španělsko	12
Británie	26	Německo	11
Francie	25	Česká republika	11
Slovensko	23	Kypr	10
Polsko	23	Řecko	8
Irsko	22	Rakousko	8
Nizozemsko	22	Itálie	4

Zdroj: Eurobarometr [5].

Dánsko v tomto ohledu obsadilo pomyslnou první příčku. Více než polovina všech dotázaných (51 % obyvatel) předpokládá, že by v budoucnu chtěli pracovat v zahraničí, v Estonsku to předpokládá 38 % obyvatel a ve Švédsku 37 %. Na opačné – poslední – příčce ve výzkumu skončila Itálie, jejíž pouhé 4 % obyvatel mají v plánu v budoucnu pracovat v zahraničí. Další spodní příčky obsadilo Rakousko s 8 % obyvatel a Řecko taktéž s 8 %. Průměrná hodnota v Evropské unii je 17 %. Pouze 11 % obyvatel České republiky předpokládá, že by v budoucnu mohli pracovat v zahraničí, a Česká republika je tak pod celkovým průměrem Evropské unie o 6 %.

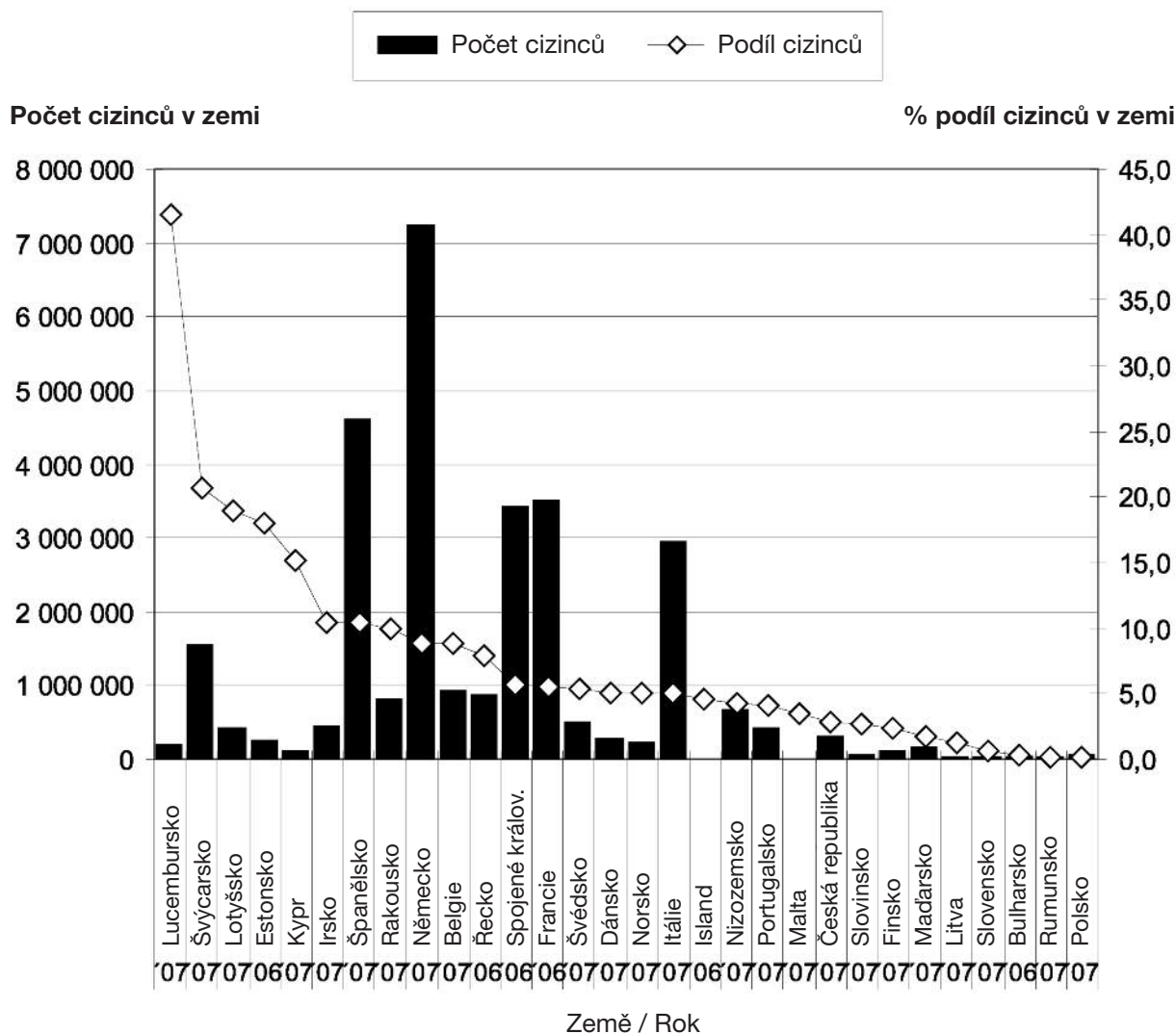
Mezi nejčastěji uváděné důvody, které české občany odrazují od hledání práce v zahraničí, patří přesvědčení, že jejich domov je v České republice, dále nedůvěra v jazykové schopnosti a nechuť opustit přátele. Mezi další faktory patří i obava z nízké kvalifikace ve srovnání se zahraničními pracovníky.

Zajímavé je pak srovnání tab. č. 1 s grafem č. 1, ve kterém jsou znázorněny počty cizinců v dané zemi u vybraných evropských států a zároveň podíly těchto cizinců na obyvatelstvu dané země. Především Lucembursko mělo v roce 2007 podíl cizinců na obyvatelstvu přibližně 40 %, ale vycestovat za prací do zahraničí se chystá pouze 16 % občanů Lucemburska.

Na druhou stranu například 16 % obyvatelstva (obdobně jako v Lucembursku) Rumunska, které má nej-

nižší podíl cizinců na obyvatelstvu, chce v budoucnu vycestovat za prací do jiné země.

Graf č. 1: Počet cizinců v zemi u vybraných evropských zemí a jejich podíl na obyvatelstvu.

Zdroj: ČSÚ [7].

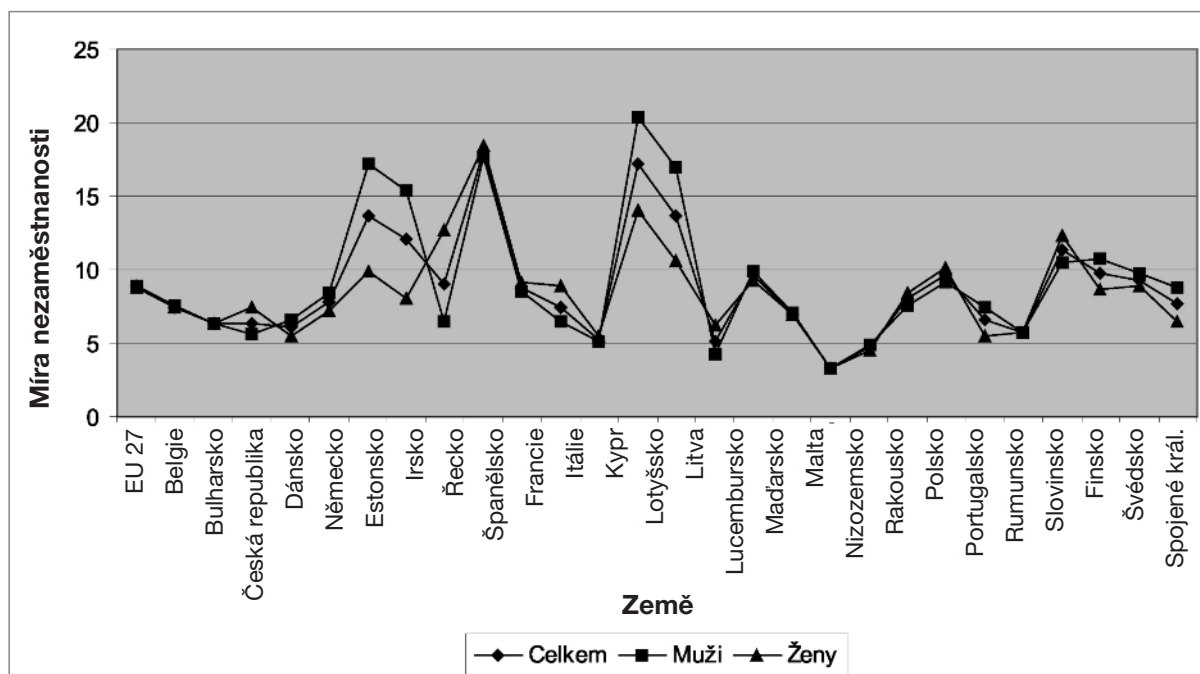
Ekonomické potíže, které plynou z globální finanční krize, mohou vést k tomu, že si občané Evropské unie budou myslet, že pracovat v zahraničí je výhodnější. 34 % občanů si myslí, že šance na nalezení práce v cizině jsou lepší, než šance na nalezení práce v domácí zemi. Dalších 29 % občanů se domnívá, že pravděpodobnost nalezení práce v cizině jsou stejné jako nalezení práce v tuzemsku. 21 % občanů si myslí, že tyto šance jsou horší a zbylých 16 % respondentů neví.

V současné době žije pouze 2,3 % lidí v některém jiném členském státě Evropské unie. V průzkumu 10 % respondentů uvedlo, že za prací do zahraničí již migrovali, ale tento údaj zahrnuje i země mimo Evropskou unii.

13 % obyvatel se vydalo do ciziny kvůli studiu či praxi. Češi v tomto směru stojí na konci žebříčku daného výzkumu. Na dotaz, zda někdy vycestovali do

zahraničí za účelem studia či praxe, odpovědělo kladně pouze 5 % respondentů, což je nejméně ze všech států Evropské unie. Naopak v Lucembursku, které obsadilo opačný konec tohoto žebříčku, vycestovalo za účelem studia či praxe 48 % obyvatel.

Jedna z otázek byla směřována i na to, zda by se lidé byli ochotni vydat do zahraničí za prací, pokud by ji nemohli najít v domácí zemi nebo kdyby byli nezaměstnaní. 48 % obyvatel Evropské unie uvedlo, že by do zahraničí pracovat odjeli. Na Kypru a ve Švédsku tento názor zastávalo dokonce 66 % lidí. V České republice by z těchto důvodů k práci v cizině přistoupilo 37 % respondentů, zatímco 58 % nikoliv. Dle grafu č. 2 tedy neexistuje přímá souvislost míry nezaměstnanosti v jednotlivých zemích s odpověďmi respondentů na to, zda-li by migrovali za prací v případě zvýšení míry nezaměstnanosti.

Graf č. 2: Míra nezaměstnanosti v zemích EU lidí ve věku 16–64 let (2. Q. 2009, v %).

Zdroj: ČSÚ [7].

Dle sociodemografické analýzy Eurobarometru bylo zjištěno, že pracovat v budoucnu v zahraničí předpokládají spíše muži (22 % respondentů) než ženy (14 % respondentů). Koeficient poměru žen vůči mužům je tedy 0,64. Tabulka č. 2 udává počty zaměstnaných cizinců (nejen z Evropské unie) v České republice podle pohlaví a jednotlivých krajů v letech 2006–2008. Když vypočteme koeficient poměru žen vůči mužům u cizinců, kteří byli v těchto letech zaměstnaní v České republice, získáme koeficient pro rok 2006 0,46, pro rok 2007 0,49 a pro rok 2008 0,50. Z toho vyplývá, že do České republiky migrovalo za

práci méně žen, než se očekává v rámci Evropské unie v budoucnu. Zajímavé je i srovnání v jednotlivých krajích České republiky. Zatímco Karlovarský kraj má ve sledovaném období koeficient vysoko nad průměrem očekávaným v Evropské unii (v roce 2006 činí koeficient 0,84, v roce 2007 – 0,80 a v roce 2008 – 0,84), tak Moravskoslezský kraj je oproti tomu hluboko pod očekávaným průměrem Evropské unie (v roce 2006 činí koeficient 0,13, v roce 2007 – 0,15 a v roce 2008 – 0,16). Z tabulky je také zřejmé, že počet cizinců, migrujících za práci do České republiky, má stále rostoucí tendenci, a to jak u mužů, tak i u žen.

Tab. č. 2: Zaměstnaní cizinci v České republice podle pohlaví a krajů v letech 2006–2008.

Oblast / Rok	2006			2007			2008		
	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy
Česká republika	185 075	126 611	58 464	240 242	161 406	78 836	284 551	189 765	94 786
Hlavní město Praha	62 282	41 057	21 225	76 524	49 707	26 817	94 102	60 634	33 468
Středočeský kraj	28 958	21 046	7 912	37 340	26 515	10 825	45 572	32 241	13 331
Jihočeský kraj	6 709	4 324	2 385	9 393	5 897	3 496	9 909	6 414	3 495
Plzeňský kraj	12 399	7 528	4 871	20 103	12 449	7 654	22 195	13 697	8 498
Karlovarský kraj	3 237	1 764	1 473	4 052	2 247	1 805	4 719	2 563	2 156
Ústecký kraj	4 668	3 449	1 219	6 581	4 561	2 020	7 636	5 269	2 367
Liberecký kraj	7 737	4 646	3 091	9 294	5 408	3 886	9 391	5 411	3 980
Královéhradecký kraj	7 715	5 210	2 505	10 831	7 390	3 441	12 116	8 157	3 959
Pardubický kraj	8 161	5 368	2 793	14 876	9 885	4 991	16 736	11 110	5 626
Vysočina	5 207	3 446	1 761	7 014	4 542	2 472	7 363	4 774	2 589
Jihomoravský kraj	18 590	12 848	5 742	21 938	14 854	7 084	29 524	19 422	10 102
Olomoucký kraj	3 468	2 546	922	4 426	3 282	1 144	4 773	3 478	1 295
Zlínský kraj	4 477	3 235	1 242	5 419	3 817	1 602	6 334	4 420	1 914
Moravskoslezský kraj	11 467	10 144	1 323	12 451	10 852	1 599	14 181	12 175	2 006

Zdroj: ČSÚ [7].

ZÁVĚR

Politika zaměřená na mobilitu pracovních sil je jedním z aspektů celkové populační politiky. Mnohé státy omezují přistěhovalectví cizích příslušníků z různých zemí a kontinentů zákony, které obsahují opatření pro selektivní migraci, tedy přistěhování pouze žádoucích osob. Oproti tomu všichni občané Evropské unie mají právo žít, pracovat a studovat v jiných zemích EU, což patří mezi základní práva plynoucí z členství v ní. Migrovat za prací do zahraničí tedy nepředstavuje, alespoň co se Evropské unie týče, po legislativní stránce již žádný velký problém. Z výsledků Eurobarometru ale vyplynulo, že občané České republiky v budoucnu preferují raději práci ve své zemi, než migraci za prací do zahraničí. O případné práci v zahraničí uvažuje pouze 11 % obyvatel České republiky, zatímco průměr v Evropské unii je 17 %. Motivací k mobilitě pracovních sil do zahraničí přitom může být nejen lepší finanční ohodnocení, ale také kariérní postup, možnost pracovat v prestižních firmách a získání cenných zkušeností. Oproti tomu ale počet zaměstnaných cizinců v České republice rok od roku roste, čili lze předpokládat, že kladné migrační saldo bude mít rostoucí tendenci.

ADDRESS & ©

Ing. Miroslava VLČKOVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
mvlckova02@ef.jcu.cz

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. CIHELKOVÁ, E. et al. (2003): *Světová ekonomika – základní rysy a tendence vývoje*. Praha: Oeconomica. 258 s. ISBN 80-245-0011-6.
2. JENÍČEK, V. (2002): *Globalizace světového hospodářství*. Praha: C. H. Beck. 152 s. ISBN 80-7179-787-1.
3. PRÁVA ZAMĚSTNANCŮ V EU (2010). [online]. [cit. 2010-10-10]. Dostupné z <<http://www.euroskop.cz/616/sekce/prava-zamestnancu-v-eu/>>
4. ROLNÝ, I. – LACINA, L. (2001): *Globalizace – etika – ekonomika*. František Šalé – Albert. 255 s. ISBN 80-7326-0002.
5. SPECIAL EUROBAROMETR 337 (2010). *Geographical and labour market mobility*. [online]. [cit. 2010-10-06]. Dostupné z http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_337_en.pdf
6. UHREK, Z. (2005): *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 279 s. ISBN 80-86898-22-9.
7. VEŘEJNÁ DATABÁZE ČSÚ (2010). *Práce, sociální statistiky*. [online]. [cit. 2010-10-08]. Dostupné z <http://vdb.czso.cz/vdbvo/maklist.jsp?kapitola_id=15&expand=1&vo=graf>
8. WINKLER, J. – WILDMANNOVÁ, M. (1999): *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. Praha: Computer Press. 143 s. ISBN 80-7226-1956.

DOPADY EKONOMICKÉ RECESE NA TRH PRÁCE Z POHLEDU GENDEROVÝCH ODLIŠNOSTÍ

Impacts of Economic Recession on Labour Market from Gender Differences Perspective

Lucia SZABOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek poskytuje stručný přehled o důsledcích ekonomické recese na trh práce se zaměřením na muže a ženy. Hlavním cílem studie bylo rozpoznat odlišné dopady ekonomické recese na pracující muže a ženy a identifikovat příčinu tohoto rozdílu. Příspěvek se blíže dotýká genderového vlivu krize a demonstruje, že muži byli více ovlivněni nepříznivými účinky hospodářského poklesu. Výsledky analýzy ukazatelů trhu práce poskytují obraz současné pozice žen v celkové pracovní síle a v povoláních ve srovnání s mužskou populací.

Klíčová slova: dopady ekonomické recese – pracovní síla – trh práce

ABSTRACT: The paper gives a brief survey of consequences of economic recession on the labour market, focusing on men and women. The main purpose of the study was to recognize the different impact of economic recession on male and female workers and determine the cause of this difference. The paper takes a close look at the gender impact of the crisis, thus demonstrating that a male workforce was more affected by the adverse effects of economic downturn. The results of the analysis of the labour market indicators provide picture of the current role of women in the work force and professions in comparison with men.

Key words: impacts of economic recession – labour force – labour market

INTRODUCTION

The status of women in the labour market is generally observed to be relatively low in comparison with men. Therefore, ways how to prevent negative effects and symptoms of a different treatment of men and women in the labour market have been looked for in a response to the growing debate about gender inequality. Gender equality seems to have positive effects on economic development. Several studies, Balamouni-Lutz and McGillivray (2009) and Klasen (1999), confirm that higher gender inequality has a positive effect on growth in any region of the world. Moreover, the empirical results indicate that gender inequalities have a significant negative effect on growth and other economic objectives.

Any kind of government involvement in this issue and other efforts may be impeded by such diverse and adverse conditions in economy and also by significant one-time negative economic shock that does not fit the expectations. The aim of this paper is to determine the change of the selected labour market indicators by sex in the Czech Republic during worldwide recession period. The object of interest is the detection of the initial negative impact of the overall global economic downturn on the investigated labour market indicators,

namely the development of unemployment rate and gender wage gap.

Impacts of recession

The global economic crisis, whose manifestations in the form of an economic downturn began to materialize in 2008, led to adverse impacts on the labour market. Expert estimates augured a considerable range of impacts of economic recession and feared problems of rising unemployment and social exclusion. The EU recommended to launch a strategic partnership and provided guide lines and procedures in the field of employment. Several analyses suggested that this recession would impact on women more than on men because women as an example of vulnerable groups in the labour market would be hit more by downturn. Women's working patterns make them more economically vulnerable than men and therefore face the greater waves of layoffs. Moreover, the recession has a broader set of social, economic consequences that make women less likely to be able to withstand the effects of the downturn.

To verification or falsification of these allegations, we focused on the analysis of characteristics of the work force by sex from 2008, 2009 and 2010. We fore-

shadow that although it was expected that the economic recession would have a worse impact on women's equality in the workplace, the statistical data did not confirm anything like that.

EMPLOYMENT LEVEL

Total employment in 2008 still grew Y-o-Y by 1.64 %, while in 2009 was noticed drop by 1.36 %. In 2009 we see a decrease in the indicator of total employment, expressed in absolute terms by 68.3 thousand, which was unevenly distributed between the sexes. Although the number of employed men dropped by 39.5 thousand, in case of women this decline was only 28.7 thousand. In the first half of 2010 a similar decline in employment for men by 1.65 % and 1.55 % for women happened.³⁸

Equally surprising was the development of female unemployment presented in Table No 1, which defied the common argument that women in the labour market were more vulnerable to the impacts of economic crisis than men. The most significant breakthrough in the overall unemployment rate occurred between 4th quarter of 2008 and 1st quarter of 2009. The overall unemployment rate rose from 4.4 % to 5.8 % and its growth continued in the coming quarters, when the negative impacts of economic recession appeared and changed parameters of the labour market. Male unemployment rate increased from 4th quarter 2008 to 4th quarter 2009 almost doubled (from 3.4 % to 6.5 %), but female unemployment rate had lower growth recorded, nearly 1.5 times lower (from 5.7 % to 8.2 %).

Tab. No 1: Unemployment rate (%) in the Czech Republic in 2008-2010.

	2008				2009				2010	
	1 st quarter	2 nd quarter	3 rd quarter	4 th quarter	1 st quarter	2 nd quarter	3 rd quarter	4 th quarter	1 st quarter	2 nd quarter
Total	4.7	4.2	4.3	4.4	5.8	6.3	7.3	7.2	8.0	7.1
Men	3.7	3.5	3.3	3.4	5.0	5.5	6.4	6.5	7.4	6.2
Women	6.0	5.2	5.6	5.7	6.8	7.4	8.5	8.2	8.8	8.3

Source: Author's calculations based on data from Czech Statistical Office, Employment and Unemployment in the CR as measured by the Labour Force Sample Survey, Archives.

EARNINGS LEVEL

The trend of earnings was steadily growing between 2006 and 2008. In each quarter, the value of hourly earnings increased in the range 1-7 %. Especially interesting, however, is to interpret the values of 2009. Already in the 1st quarter of 2009, noticeable decrease in the hourly earnings of men by 2.94 CZK was found out, but only a slight reduction in women's wages (0.37 CZK). Even in subsequent quarters of 2009 did not reduce the wages of women on equal footing with men, but rather stagnated and even in the last quarter grew by 3 %.³⁹

Investigated data follows similar pattern as that depicted in the previous Table 1. The development of the median hourly earnings in the business sector again confirms that despite the negative impacts of economic crisis and downturn in the economy it appears that the earnings of employees (especially of women) have surprisingly positive progress.

The Gender Pay Gap (GPG), in which we note from 2009 systematic improvement, it is worth attention. The GPG actually got to its lowest level in the business sector in the 1st quarter of 2010 (19.82 %) and in non-business sector, where the conditions for women

are more sufficient, in the 4th quarter of 2009 (14.76 %).

CAUSE OF THE DIFFERENCE

The segmentation of workers in the labour market by the proliferation of different types of employment shows a relatively strong segregation of male and female work force in the Czech Republic. Occupational and industrial segregation of female and male workers results from different selection of study subjects among students in schools that determined their future departmental profiling and the subsequent career choices. The causes of segregation of male and female work force are not merely the result of choice of study field, but they are given by the historical context and development of the Czech labour market. Further reasons can be competitive impulses that determine which industry will be further developed, changes in skill requirements of employers and physical and psychological differences among them.

In the long term, it appears that preferred fields of study for women are different than the fields that are more suited to men. The female work force predominates in the third sector of economy. Women are espe-

³⁸ Czech Statistical Office, Employment and Unemployment in the CR as measured by the LFSS, Archives.

³⁹ Average earnings international system, Survey results, archive.

cially concentrated in administrative support, education, financial intermediation, health and social work. On the other hand men tend to work in construction, transportation, mining, etc. Men's work is, however, hard, physically demanding, working hours are usually flexible and work can have seasonal pattern. For the purpose of monitoring the occupational segregation we use labour statistics and CZ-NACE⁴⁰ which can show us the structure of male and female occupations (Trendová 2008).

Given the fact that economic recession affected only certain sectors of the economy, such as, for example, construction and manufacturing industries, it is clear that people working in these sectors faced greater risk of layoffs and of unemployment. From the analysis *"The government approved the analysis of the Czech economy and sectors within the competence of the MIT for 2009"*⁴¹ the differential impact of the recession is clearly discernible. Moreover certain sectors of the economy that were hit hard during recession were identified. Among these, we included the manufacturing, automotive industry and other industries with production closely associated with export. We observed that men worked in such sectors of the economy, which was most affected by the economic downturn.

CONCLUSION

The development of monitored indicators suggested surprising conclusions. The assumption that women as a disadvantage group in the labour market will be more vulnerable than men, was not confirmed. The economic recession affected men much harder than women. The economic recession had negative impact not only on the unemployment rate of men, but also on the level of their earnings. The rate of male unemployment in the Czech Republic grew faster than the rate of female unemployment. Other observed values helped us to find out the changes in overall real wages. Investigated data suggested a relative strong decline in men's hourly wages in comparison to women's decline in wages. It was also observed a clear reduction in the value of the GPG expressing the difference in median earnings between men and women.

ADDRESS & ©

Ing. Lucia SZABOVÁ
Katedra hospodářské a sociální politiky
Národohospodářská fakulta
Vysoká škola ekonomická
Nám. Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
Czech Republic
xszal03@vse.cz

From the analysis of recently published statistical data related to the labour market, it is apparent that the economic recession had unexpected gender impact. Another area of interest was to identify factors that caused these differences. The effort to explain the nature of the observed results implies making the survey of the impact of economic recession on all sectors of the economy. By summarizing the main results of the analysis dealing with the economic development in the Czech Republic, industry sectors that were hit hard during recession were identified. The survey highlighted just the sectors with significant predominance of male workers. The observed impact of the recession and identification of the most affected sectors of the economy with the pointing out of the occupational segregation in the Czech labour market illustrated the greater negative impact on male workers.

LITERATURE USED AND INFORMATION SOURCES

1. *Average earnings international system, Survey results, Archive*. [online]. Praha: ISPV. [cit. 2011-03-18]. Available from <http://www.ispv.cz/cz/Vysledky-setreni/Archiv.aspx>
2. BALIAMOUNE-LUTZ, M. – MCGILLIVRAY, M. (2009): Does Gender Inequality Reduce Growth in Sub-Saharan African and Arab Countries? *African Development Review*, Vol. 21, No 2, pp. 224-242.
3. *Czech Statistical Office, Employment and Unemployment, Archive*. [online]. Praha: CSO. [cit. 2011-02-20]. Available from http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/employment_unemployment_ekon
4. KLASSEN, S. (1999): Does gender inequality reduce growth and development? *Evidence from cross-country regressions*. [online]. Development Research Group/PREMNET, The World Bank. Available from <http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/wp7.pdf>
5. *The Government approved the analysis of the Czech Economy and sectors within the competence of the MIT for 2009. MIT*. [online]. Praha: Sekce strategie a ekonomiky průmyslu. [cit. 2011-03-22]. Available from <http://www.mpo.cz/dokument66054.html>
6. TRENDOVÁ, P. et al. (2008): *Klasifikace ekonomických činností (CZ-NACE)*. Praha: ČSÚ. ISBN 978-80-250-1660-2.

⁴⁰ The CZ-NACE is Industrial Classification of Economic Activities maintained by the CSO.

⁴¹ Survey of the Czech Economy and MIT Sectors in 2009, MIT.

VIRTUÁLNÍ INTEGRACE

Virtual Integration

Karel SLINTÁK

Zlín, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se zabývá mezipodnikovou spoluprací. Odkazuje se na předpoklad, že v ekonomicko-společenské realitě dochází k zásadním změnám a tyto změny vyvolávají posuny v základních schématech podnikání. Cílem článku je odhalit konverzi v podnikání pomocí rozboru trendů mezipodnikové spolupráce, identifikovat projevy virtuální integrace a posuny předmětných činností u klíčových podnikatelských subjektů ekonomického řetězce. Poznatky článku naznačují odklon od vertikální integrace k virtuální integraci následkem transformace vnějšího prostředí a změn základních předpokladů managementu, přibližují projevy síťové spolupráce ve formě modulové výroby, montážního kanálu, jednotného podnikového programu a upozorňují na rostoucí význam znalostí uvnitř ekonomických procesů, které nutí zakladatele ekonomických procesů orientovat se na oblast inovací a marketingu.

Klíčová slova: keiretsu – vertikální integrace – virtuální integrace – virtuální organizace

ABSTRACT: The article deals with the intercompany cooperation. It refers to the presumption that the economic-social reality changes and this change evokes the movement in the fundamental paradigm of business. The aim of the article is to show up the converse in business by means of the help of the analysis of intercompany cooperation trends due to the identification of virtual integration phenomena, and shifts of basic activities in key players of the economic process. The recognitions of the paper outline the deflection from vertical integration to virtual integration as a result of transformation of external environment and changes of fundamental presumptions of management, familiarize with the network cooperation in the form of module manufacturing, assembly channel, single enterprise programme, and warn of the increasing meaning of knowledge inside the economic processes, which make founders of the economic processes to aim at the innovation and marketing spheres.

Key words: keiretsu – vertical integration – virtual integration – virtual organization

ÚVOD

Změna se stává nedílnou součástí ekonomické reality. Postupná přeměna vnějšího prostředí otevírá bránu do světa podnikání, kde budou jednotlivci i organizace čelit zcela novým výzvám a perspektivám. Podle Hammera a Champyho (2000) přichází protiklad průmyslové revoluce například tím, že v prostředí, kde dochází k nepřetržitým změnám, nebude zapotřebí obzvlášť pevná organizační struktura. Hammer (2007) předpokládá, že bude zapotřebí struktura, která umožňuje přizpůsobit se. Organizace se tedy, jak říká Drucker (2001), budou muset připravit na opouštění všeho, co dělají.

Radikální proměnu stávajícího paradigmatu managementu přináší formující se postindustriální společnost, společnost založená na informacích (viz Drucker 2002). Podle Crainera (2000), Hamela a Prahalada (1996) přecházíme z epochy strojů do věku informací. Toffler (1991: 14) tuto myšlenku rozkresluje obrazem světa hrubé síly, který se pozvolna rozkládá v ekonomiku intelektuálních schopností a na-

léhá, že „víru průmyslového věku v takové věci, jako je vertikální integrace, synergie, úspory plynoucí z hromadné výroby a hierarchické organizace založené na příkazovací pravomoci a kontrole, musí nahradit nové příznivé přijetí spolupráce s externími dodavateli, minimalizace sériovosti, vytváření ziskových středisek, síťových struktur a nejrůznějších dalších organizačních forem“. Naznačený přechod, zejména pak jeho praktické ověření, je ústředním bodem předkládané stati.

METODIKA A CÍL

Cílem je identifikovat hlavní posuny v předmětných činnostech (klíčových kompetencích) u zkoumaných subjektů (Ford, Cisco, Navistar, Nike, HP, Nortel) a poukázat na hlavní příčiny těchto změn. Dále pak rozebrat historické souvislosti vývoje mezipodnikové spolupráce a zjistit, jakou podobu spolupráce vyžaduje současná podniková realita, a v neposlední řadě zachytit projevy nové formy mezipodnikové spolupráce (spolupráce v síti), která – podle řady pozorovatelů (mj. Davidov – Malone 1992; Hammer 2002;

Kelly 1995; Birchall – Lyons 1995) – radikálně přetváří původní podobu organizací. Výzkumné otázky byly kodifikovány následovně:

- Je trendem mezipodnikové spolupráce ekonomická síla či rovnoprávné partnerství?
- Existují různé formy virtuální integrace?
- Dochází ke konverzi předmětných činností u klíčových subjektů ekonomického procesu?

Odpovědi na uvedené otázky budou nalezeny v postupném konceptuálním rozpracování tohoto tématu. Vědecké metody, které se použijí k řešení výzkumných otázek, mají povahu analýzy historických souvislostí mezipodnikové spolupráce, syntézy různých literárních pramenů, kauzálního rozboru forem spolupráce a analogie v podobě srovnání vybraných proměnných u zvoleného vzorku podnikových organizací.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Integrace založená na ekonomické síle

Někteří autoři (viz Hammer 2002; Šmída 2007) zastávají názor, že nejvýznamnějším přínosem Henryho Forda v oblasti managementu byl jeho podnikem hojně využívaný princip vertikální integrace. Vertikální integrace se ostatně v průběhu svého „života“ zakořenila do „podnikatelství“ natolik, že suplovala mezipodnikovou spolupráci téměř po celé dvacáté století.

K tomu, aby podniky mohly stále více rozšiřovat své aktivity blíže a blíže zákazníkovi, se vertikální integrace jevila jako optimální řešení. Zejména v první polovině dvacátého století tak nabývala – dle Druckera (2001), Hammera a Champyho (2000) – praktickou podobu růstové strategie podnikové organizace.

Otázkou ústředního významu tudíž je, proč se vertikální integrace stala ideálním nástrojem podnikové expanze po téměř celé dvacáté století? Pravděpodobně nejdůležitějším vnitřním motivem podnikových organizací byla snaha ukrojit z koláče zisku, plynoucího z úplného hodnotového řetězce, největší možný díl. Důležitým motivem – mimo ziskový stimul – mohla být rovněž snaha o úplnou kontrolu všech článků, směřujících k uspokojení finálního zákazníka. Slova Henryho Forda, „pokud chceš, aby se něco udělalo pořádně, udělej si to sám,“ nejlépe dokládají druhý důvod oblíbenosti vertikální integrace. A konečně pak třetí faktor, hovořící pro vertikální integraci, byl založen na doktríně autarkie – úplné nezávislosti podniku – jako ideálu, jenž završuje organizační úsilí vedoucí k výsadnímu postavení v daném oboru. Tento faktor se podle Hurty (2009) nejvíce projevoval u Henryho Forda, který budoval dlouhá léta svůj podnik na bázi autarkie. Podobně postupoval v českém podnikatelském prostředí např. Tomáš Baťa a později rovněž František Čuba. Tři základní motivy k praktické aplikaci strategie expanze bilancuje tab. č. 1.

Tab. č. 1: Stimuly rozvoje vertikální integrace.

Subjektový termín	Motivy rozvoje
Vertikální integrace	Maximalizace zisku
	Kontrola celého řetězce
	Úplná autarkie

Zdroj: Vlastní zpracování.

Postupně se ovšem vertikální integrace stávala stále obtížněji realizovatelným způsobem naplňování expanzivní strategie s cílovou maximalizací zisku v daném hodnotovém řetězci. V posledních dvou dekadách se rovněž ukazuje (viz tab. č. 2), že především zvyšující se nároky na znalostní bázi u jednotlivých článků hodnotového řetězce povedou – s největší pravděpodobností – k úpadku tohoto konceptu (viz Hammer 2002 a Hurta 2009).

Tab. č. 2: Příčiny problémů vertikální integrace.

Charakteristika integrace	Příčiny problémů
Vertikální integrace	Antimonopolní politika
	Kapitálová náročnost
	Rostoucí znalostní nároky

Zdroj: Vlastní zpracování.

Naznačené okolnosti nejenže narušují původní koncept vertikální integrace, ale také orientují organizační úsilí k rozvoji virtuálně integrovaných podniků (viz Hammer 2002 či Šmída 2007), jež se – oproti původnímu modelu vertikální integrace, kde instituce prováděly všechny činnosti v rámci hodnotového řetězce nebo jejich poměrnou část – koncentrují pouze na určité činnosti, které samy dělají lépe než kdokoli jiný. Dělají je lépe díky informacím, resp. znalostem, které mají k dispozici pro realizaci svých aktivit nejlepším možným způsobem. Zcela spontánně se tak začíná rozvíjet nový druh spolupráce, založený na principu důvěry a neviditelném toku informací.

Integrace založená na partnerství

Virtuální integrace spočívá v jednoduché ideji, že každá organizace se musí k tomu, aby byla úspěšná ve vysoce proměnlivém globálním prostředí, zaměřit jen na ty činnosti, které sama dělá lépe než kdokoli jiný. Všechny ostatní aktivity se přenechávají obchodním partnerům. Virtuální organizace tedy pracují v úzkém partnerském vztahu s jinými institucemi, které se také soustředí na to, co dělají nejlépe, čímž konečným zákazníkům zajišťují nejlepší výsledek, jakého může skupina spolupracujících organizací dosáhnout (viz Hammer 2002; Harung 2004; Hurta 2009; Šmída 2007).

Kelly (2007), Lyons (2000) a Tyson (1994) připodobňují virtuální integraci k virtuálním organizacím, které většinu prací zajišťují prostřednictvím dodavatelských vztahů s ostatními firmami a tyto firmy

obdobně část svých prací zadávají dalším firmám. V konečném důsledku se podle Kelleyho (2007) virtuální integrace podobá síti, kterou tvoří bezpočet firem a institucí a kterou lze jen velmi těžce rozkrýt, neboť, jak říká Kelly (2007: 249), „*vůbec není jasné, kdo skutečně práci samu dělá nebo vlastní*“.

K praktickému nástinu modelu virtuální integrace lze využít obecně známé podniky, působící v automobilovém průmyslu. K typické automobilce minulosti neodmyslitelně patřila vertikální integrace (mezi nejznámější patří americká automobilka Ford), tj. skupování jednotlivých odběratelsko-dodavatelských článků v ekonomickém procesu a snaha o ovládnutí celého řetězce, či v podobném duchu a významu formovaný model mezipodnikové spolupráce s podnikatelským označením keiretsu, jenž se prosadil mimo jiné u firmy General Motors (GM) či Toyota. Drucker (2001: 35) připomíná, že „*v první polovině dvacátého století GM skupovali a fúzovali jednoho výrobce automobilových dílů a příslušenství za druhým. Postupně GM vlastnila výrobce 70 % všeho, co k montáži svých automobilů potřebovala*“. Na druhou stranu současnost nabízí zcela jiný obrázek reality automobilového průmyslu. Typická automobilka současnosti je podnikovou organizací, která využívá služeb tisíce subdodavatelů, což je teoreticky podloženo mnohými autory (viz Hammer 2002; Drucker 2001) i prakticky viditelné (v organizacích, jako Ford, Škoda Auto, Kia Motors, Hyundai apod.) v okamžicích technických problémů dílčích komponentů, způsobujících zdržení výroby a následně i prodeje finálních výrobků (vlastním výzkumem bylo zjištěno, že s těmito problémy se setkává např. společnost Samohýl, a.s., toho času výhradní prodejce automobilky Škoda, Volkswagen a dalších). Je ovšem nutné podotknout, že dodavatelé jsou oproti minulosti právně nezávislí na klíčovém zákazníkovi. Tito dodavatelé zásobují zmíněnou automobilku vším – od základních konstrukčních prvků až po hotové brzdové systémy, systémy řízení a pneumatiky –, aniž by byli k jádrovému (hlavnímu) partnerovi v podřízeném ekonomickém stavu. Celý ekonomický proces je pak symbiózou právně nezávislých subjektů, kdy společnou kooperací vytvářejí výrobek (automobil) pro konečného zákazníka.

Příčiny změny trendu mezipodnikové spolupráce

Virtuální integrace vyvolává dle mnohých pozorovatelů (viz Davidov – Malone 1992; Hammer 2002; Hammer – Champy 2000; Kelly 1995; Birchall – Lyons 1995 a další) zásadní změny v pojetí podniků a managementu vůbec. Za starých časů byl klasický výrobce nejen automobilů arogantní až narcistický (viz Hammer 2002; Hammer – Champy 2000; Kotter 2000). Ekonomicky silné podniky se vyznačovaly vůči slabším podnikům jistým despotismem. Často docházelo ke zneužívání ekonomické síly, z čehož pramenily četné konflikty mezi jednotlivými články ekonomického procesu (to bylo patrné zejména u „východní“ obdoby vertikální inte-

grace zvané keiretsu). V konečném důsledku na tento nesoulad doplácel konečný zákazník, neboť výrobky se prodražovaly, opožďovaly, byly nekvalitní a často také neodpovídaly původním požadavkům.

Zmíněné praktiky, opírající se o ekonomickou sílu a moc, se pozvolna rozpouštějí v celopodnikových změnách, způsobených společenskými, ekonomickými, politickými i technologickými posuny vnější reality. Podle Charlese Handeho (1999) se mění chápání podstaty podniků. Organizace přestávají být soběstačnými a uzavřenými jednotkami, produkujícími nekvalitní a drahé výrobky nebo služby, a stávají se prvky širšího ekonomického systému (viz Crainer 2000; Drucker 2002; Hammer – Champy 2000; Hammer 2002), jehož prostřednictvím se vytváří vysoce kvalitní výrobky s nízkými náklady a přijatelnými cenami. Tab. č. 3 identifikuje možné příčiny, jež mohly předcházet ideovému posunu v pojetí mezipodnikové spolupráce.

Tab. č. 3: Kauzální rozbor mezipodnikové spolupráce.

Příčina	Následek
Trend rostoucích znalostních nároků na jednotlivé články distribučního řetězce.	Virtuální integrace
Koncept zvyšování přidané hodnoty pro finálního zákazníka.	
Trend mezipodnikové spolupráce a tvorba mezipodnikových procesů.	
Trend zadávání prací jiným podnikům (outsourcing).	
Koncept klíčových kompetencí.	

Zdroj: Vlastní zpracování.

Kauzální rozbor stimulů, které se podílely na přechodu od vertikálních integrací k virtuálním integracím, obsahuje šest významných faktorů. Všechny jsou více či méně důležité při formování „sítové“ spolupráce. Obdobně jako jiné složité podnikatelské koncepty také virtuální integrace nabývá různých podob a charakteristik. V další části budou uvedeny různé projevy virtuální integrace, zachycené v podnikatelské praxi.

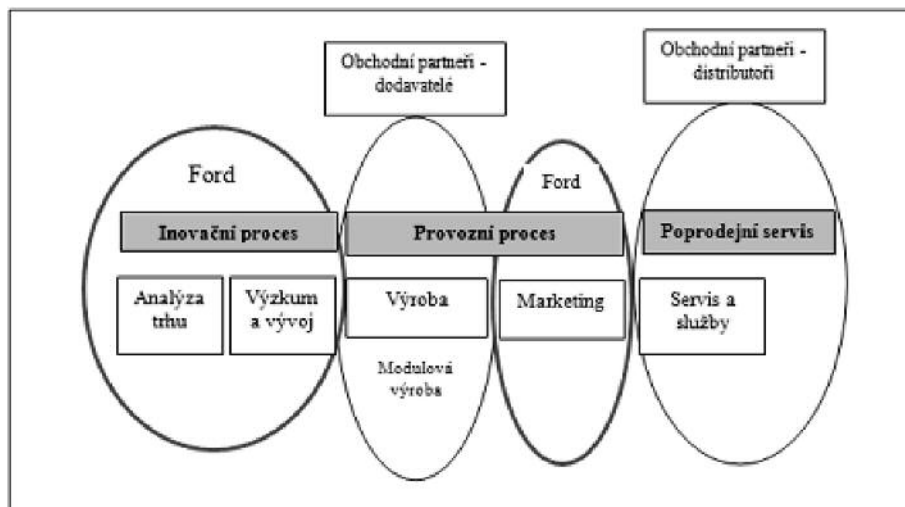
Formy virtuální integrace

Ač je to s podivem, virtuální integrace se pozvolna začíná projevovat v organizacích, kde bychom ji nejméně čekali. Věhlasný původce vertikální integrace – Ford Motor Company – započal novou epochu ve svém vývoji tím, že přechází na systém, kdy si za partnery vybírá malý počet klíčových dodavatelů a spolu s nimi vozy navrhuje a zajišťuje jejich výrobu. Ford odpovídá za celkovou podobu vozidla a za jeho uvedení na trh, každý dodavatel – obchodní partner – nese odpovědnost za podobu určeného podsystému. Tuto skutečnost přibližuje schéma č. 1, ve kterém jsou tučně znázorněny oblasti (procesy), které obhospodařuje sama společnost Ford, a jemně vykreslené úseky, které jsou přenechávány kooperujícím subjektům.

Hodnotový řetězec se postupně přeměnil do specifického tvaru a významu, ve kterém samotná společnost Ford již nevyrábí hotové výrobky (vozidla), jako tomu bylo dříve, nýbrž přesunuje oblast svého zájmu do míst, které dokáže v současnosti vykonávat nejlépe, a to výzkum a vývoj nových typů vozidel a následné

uvedení výrobků na trh. Tedy klíčové procesy, které si Ford ponechal, mají ve znění interního hodnotového řetězce balance scorecard podobu inovačního procesu a části provozního procesu zvaného marketing (viz obr. č. 1).

Obr. č. 1: Hodnotový řetězec automobilky Ford po aplikaci virtuální integrace.

Zdroj: Vlastní zpracování.

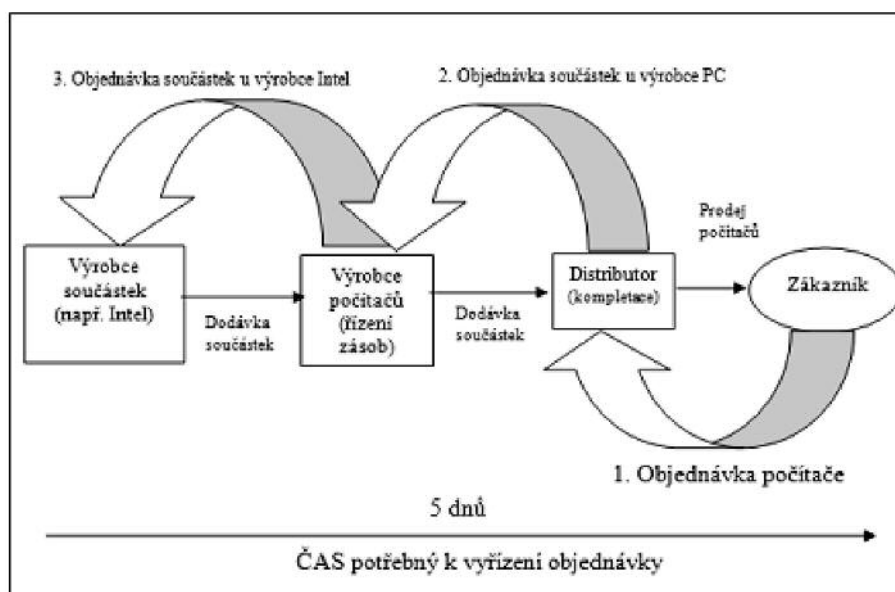
V novém podnikatelském modelu – virtuálně integrovaná společnost Ford – se objevil zcela nový prvek organizace výroby, pro který se vžilo označení **modulová výroba**. Podstata modulové výroby se nachází ve vyhrazení části montážní haly všem klíčovým partnerům (dodavatelům), kde každý z nich montuje subsystém, za který je odpovědný. Pouze na konci, kde jsou různé subsystémy připravené ke kompletaci, se skutečně zapojují zaměstnanci Fordu. Do této chvíle tkví jejich role pouze v koordinaci a v kontrole kvality.

Kromě měnících se vnitřních kompetencí společnosti Ford při výrobě automobilů je věcné podotknout, že Ford nabyl úlohu koordinátora celého projektu (kouč hodnotového řetězce), jehož cílem je uspokojení koncového zákazníka. Dr. Hammer (2002: 200) si v souvislosti s problematikou virtuální integrace klade otázku, „*jakým typem podniku je Ford?*“, a nachází tuto odpověď: „*Donedávna by byla odpověď velmi snadná, a to „výrobce automobilů“. Dnes je ovšem přesnější označení „společnost projektující a propagující auta“.* Hlavní přidaná hodnota Fordu je totiž založena na znalosti požadavků zákazníků a ve schopnosti uzpůsobení výrobků potřebám a přáním finálních zákazníků.“

Jeden z pozoruhodných příkladů virtuální integrace může být nalezen rovněž v oboru osobních počítačů. Zmiňovaný přístup se zavedl jako reakce na vznik společnosti Dell Computer a jejího konceptu individuálního přístupu k zákazníkům. Nákladová konkurenční výhoda firmy Dell Computer – malé množství zásob, umožňující o 15 % nižší náklady než

ostatní konkurenti – tkví v uzpůsobení výroby na základě požadavků zákazníka (výroba na základě objednávek). V polovině devadesátých let našli konkurenční výrobci počítačů způsob, jak se vyrovnat s nepříznivou situací na trhu osobních počítačů, vyvolanou společností Dell. Nový koncept, který byl výsledkem snažení několika firem v oboru, získal označení „**montážní kanál**“. Tento systém je srovnatelný s postupy, které používá společnost Dell. Podle Hammera (2002) se jedná o identické koncepty, s jedinou odlišností, že činnosti, které zastává společnost Dell sama, v montážním kanále zastávají dva subjekty – distributor zajišťuje montáž a výrobce řídí zásoby (viz obr. č. 2). Podstatné pro názornou ukázkou principů virtuální integrace je to, že ani výrobce, ani distributor sami o sobě počítače nevyrábějí, „pouze“ se spolupodílejí na výrobě tím, co jim jde nejlépe. Výsledným efektem virtuální integrace je tvorba hotového výrobku prostřednictvím společného úsilí dvou podniků.

Na obr. č. 2 jsou blíže rozkresleny úlohy a dílčí procesy zastávané jednotlivými právně nezávislými, avšak ekonomicky integrovanými subjekty, kdy na počátku stojí zákazník (vystavení objednávky), dále distributor (objednávka součástek a finální kompletace), výrobce počítačů (objednávka součástek u primárního výrobce a řízení zásob) a vstupní výrobce komponentů (výroba součástek na vyžádání a jejich odeslání). Ve výsledku je takto nastavený ekonomický proces odrazem součinnosti a ekonomické racionality, neboť doba potřebná k uspokojení finálního zákazníka nepřesáhne 5 pracovních dnů.

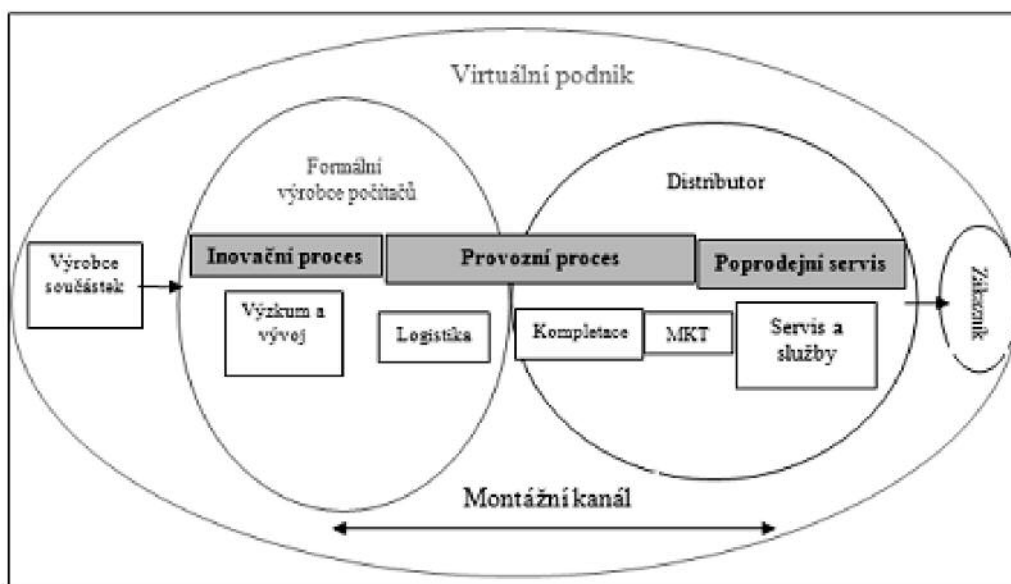
Obr. č. 2: Koncept montážní kanál v oboru počítačů.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Koncept montážní kanál ztvárněný schématem č. 2 dokládá posloupnost sekvenčních aktivit v rámci úplného odběratelsko-dodavatelského řetězce. Aktivitami jsou v tomto případě jednotlivé podniky včetně zákazníka, podílejícího se na tvorbě hotového výrobku.

Další schéma (viz obr. č. 3), zpracované nástrojem balance scorecard, odhaluje rozdílné role, které zastávají jednotlivé organizace v ekonomickém procesu, založeném na konceptu montážní kanál. Výrobce počítačů, který dříve odpovídal za kompletaci počítačových sestav, se dnes zabývá vývojem nových

výrobních řad a stále více se specializuje na nákup materiálu a řízení zásob. Distributor, dříve odpovědný „pouze“ za dopravu a prodej výrobků, v současnosti vyřizuje objednávky, kompletuje výrobky a distribuuje je koncovým zákazníkům. Výsledná mezipodniková dělba práce, založená na integraci mezipodnikových procesů, přinesla výraznou úsporu času, kdy z původních 60 pracovních dnů, potřebných k uspokojení individuálních požadavků zákazníků, byla tato doba zkrácena na pouhých 5 pracovních dnů.

Obr. č. 2: Koncept montážní kanál v oboru počítačů.

Zdroj: Vlastní zpracování.

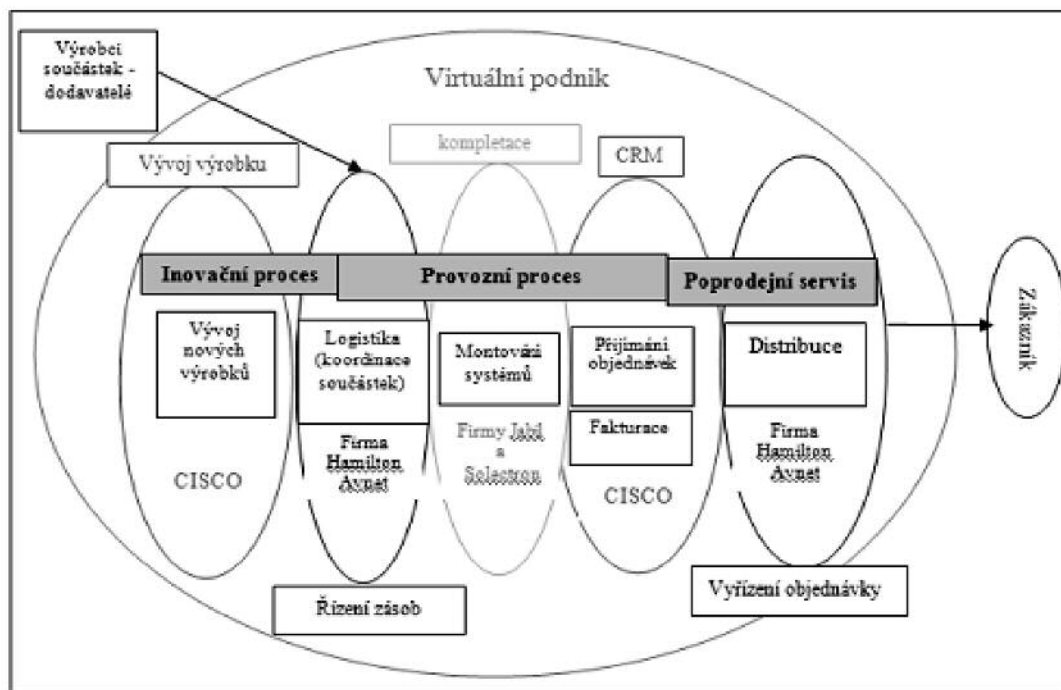
Další ukázkou praktického ztvárnění virtuální integrace může být podnikání v podání společnosti Cisco. Cisco má vlastní výraz označující virtuální integraci: **jednotný podnikový program** (single enterprise program – SEP). K jeho zavedení společnost Cisco přistoupila v okamžiku, kdy si uvědomila výrazné změny v prostředí, ve kterém se dlouhá léta pohybuje. Celkem 40–60 % příjmů firmy Cisco plyne z prodeje výrobků starých ne více než rok. Jak může Cisco udržet své vedoucí postavení v tak rychle se měnícím prostředí a obstát proti dynamickým nově vznikajícím konkurenčním firmám? Odpověď by se mohla skrývat ve správném zaměření. Manažeri firmy se proto rozhodli, že budou dělat dvě věci a jenom tyto dvě věci. Stanou se vývojovým střediskem (vývoj špičkových výrobků) a odborníky na řízení vztahů se zákazníky. Všechno ostatní bude přenecháno obchodním partnerům, jak dokládá případová studie Cisco systems a poznatky knihy *Agenda 21*.

Firma Cisco jednoznačně rozpoznala výhody virtuální integrace a rozhodla se pro ni v rámci své

podnikatelské strategie (pod vlajkou „**jednotného podniku**“). Podle Hammera (2002) se pro ty podniky, které se staly součástí strukturálně sdíleného ekonomického procesu, vžilo označení „**rozšířený podnik**“ (viz obr. č. 4).

Obr. č. 4, znázorňující virtuální spojení mezi společností Cisco a jejími obchodními partnery, popisuje úlohy jednotlivých podniků v uskupení zvaném „rozšířený podnik“. Společnost Cisco, jak již bylo uvedeno výše, zjistila, že bude nejvýhodnější zastávat v nově zformovaném virtuálním podniku jen ty oblasti, které ovládá ze všeho nejlépe, to znamená inovační proces (vývoj produktů a výzkum nových technologií) a proces péče o zákazníky (přijímání objednávek, fakturace a udržování vztahu se zákazníky). Ostatní činnosti, jmenovitě logistika, montování systémů a distribuce, přenechala kooperujícím organizacím, kterými jsou Hamilton, Avnet, Jabil a Solestron. Organizační forma, která následně vznikla, se podobá síti různých subjektů, které oplývají sdílenou identitou společného cíle uspokojit koncového zákazníka.

Obr. č. 2: Koncept montážní kanál v oboru počítačů.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Důsledky virtuální integrace

Organizační změny vyvolané novým principem mezipodnikové spolupráce – virtuální integrací – s sebou nesou analogické prvky, objevující se téměř ve všech oborech, kde došlo k postupnému vytváření virtuálních podniků (rozšířených podniků).

Téměř vždy zakladatel ekonomického procesu, tj. podnik, který vytvořil daný trh nebo se výrazným způsobem podílel na jeho tvorbě, přechází z role výrobce

do pozice vývojáře (viz studie společnosti Ford, anonymního výrobce počítačů či Cisca). Druhým společným rysem při tvorbě virtuálních integrací je přesun výrobce do pozice pečovatele či odborníka na zákazníka (viz Ford a Cisco). Z toho lze mimo jiné vyvozovat, že se podniky profilují vlivem globalizace ke stále větší specializaci (viz Porter 2007; Ries – Trout 2007). Uvedené trendy jsou zachyceny v tabulce č. 4.

Tab. č. 4: Následky virtuální integrace.

Subjektový termín	Následek
Virtuální integrace	Od výroby k vývoji a službě zákazníkům.
	Od univerzality ke specializaci.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Obě tyto nově získané úlohy se v kontextu hodnotového řetězce balance scorecard vzájemně doplňují a jsou logickým vyústěním hlavních příčin vzniku virtuálních integrací, a to rostoucího významu informací a s tím souvisejícího růstu úrovně znalostí v jednotlivých článcích ekonomického procesu. Znak virtuální integrace jsou shrnuty v následující tabulce (viz tab. č. 5). Virtuální integrace působí jako skrytý ukazatel náročnosti (hmotné i nehmotné) a současně zákaznické hodnotnosti u jednotlivých podnikatelských aktivit v rámci daného ekonomického procesu (hodnotového řetězce).

Zakladatelé distribučních řetězců tlakem vnějšího prostředí přecházejí do těch částí hodnotového řetězce, které jsou hodnotově nejvýznamnější a zna-

Tab. č. 5: Znak virtuální integrace.

Subjektový termín	Znak virtuální integrace
Vertikální integrace	Ukazatel znalostní náročnosti
	Ukazatel hodnoty

Zdroj: Vlastní zpracování.

lostně nejnáročnější. Z pozorování podnikových organizací (Ford, Cisco a další), v nichž byly odhaleny prvky virtuální integrace, lze usuzovat, že nejhodnotnějšími a znalostně nejbohatšími procesy jsou:

- marketing s důrazem na udržení zákazníků a budování značky;
- výzkum a vývoj s ohledem na utváření žádoucí budoucnosti.

Stručné zhodnocení zkoumaného jevu, tj. virtuální integrace, nabízí tab. č. 6. Ta uvádí několik společností, u kterých se vyvinulo virtuální spojení a naznačuje směr posunu od původního záměru – výroba s apelem na kompletní výrobky – k novému předmětu činnosti – vývoj a péče o zákazníka – v rámci svého ekonomického procesu.

Tab. č. 6: Organizační změny vyvolané virtuální integrací.

Klíčové podniky ekonomického procesu	Původní funkce podniku	Nová funkce podniku
Ford	Výrobce automobilů	Vývoj automobilů. Uvedení výrobků na trh.
Anonymní výrobce počítačů	Výrobce počítačových sestav	Vývoj nových sestav. Nákup materiálu a řízení zásob.
Nike	Výrobce sportovního oblečení	Vývoj nových výrobků. Budování značky.
Cisco	Výrobce zařízení k připojení internetu	Vývoj nových výrobků. Řízení vztahu se zákazníky.
HP, Nortel	Výroba elektroniky	Vývoj nových výrobků. Služba zákazníkům.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Empirická studie šesti podniků – uvedených v tab. č. 6 – naznačuje možný posun předmětného zaměření tržních subjektů v současném dynamicky se vyvíjejícím vnějším prostředí. Organizace, které vytvářely podnikatelské odvětví, se postupným vývojem posouvají z pozice „kompletáře“ do pozice vývojáře a pečovatele o finální zákazníky. Dokonce se některé klíčové společnosti stávají koordinátorem celého ekonomického procesu, a nabývají tak funkce „kouče“ v mezi-podnikové spolupráci.

Zachycený vývoj mezipodnikové spolupráce, eskalující slučováním jednotlivých organizací do virtuálních entit, v konečném důsledku implikuje změny ve způsobu vnímání podnikových organizací. Organizace povolna přetvářejí interní hodnotový systém, ve kterém stále větší roli hraje význam informací, zejména

pak schopnost jejich sdílení, a to nejen interní, ale také externí, touha po spolupráci a vnitřní zájem a starost o koncového zákazníka. Stadium rostoucí propojenosti právně samostatných organizací do ekonomicky „rozšířených podniků“ velmi pozvolným, nenásilným a přirozeným způsobem koresponduje s prohlubujícím se významem nehmotné sféry v současném životním prostředí organizačních entit.

ZÁVĚR

Na závěr si shrneme výzkumné otázky, které byly položeny v úvodu tohoto článku a vyhodnotíme teoretická východiska s pozorováním u vybraných podnikových organizací (Ford, Cisco a další).

Za prvé, bylo zkoumáno, zda je trendem mezipod-

nikové spolupráce ekonomická síla či rovnoprávné partnerství. Bylo naznačeno a kauzálním rozbohem potvrzeno, že koncept vertikální integrace, vyznačující se „spoluprací“ na základě ekonomické síly, pravděpodobně nebude v podmínkách současného prostředí dlouhodobě udržitelný. Příčiny vnitřního rozporu, které povedou ke zhroucení zkoumaného jevu, jsou rostoucí znalostní nároky na jednotlivé části ekonomického procesu, nerovnoprávnost obchodních partnerů (v případě keiretsu), kapitálová náročnost a příliš nízká participace klíčového hodnotového subjektu na celkových výnosech řetězce (za předpokladu vertikální integrace v podobě keiretsu). Na druhou stranu mezipodniková spolupráce založená na rovnoprávném partnerství, která je vyjádřena virtuální integrací, bude dle kauzálního a empirického rozboru trendem mezipodnikové spolupráce v současné podnikové realitě. Toto tvrzení je založeno na těchto identifikovaných faktorech:

- trend rostoucích znalostních nároků na jednotlivé články ekonomického procesu;
- koncept zvyšování přidané hodnoty pro finálního zákazníka;
- trend mezipodnikových procesů (CRM – řízení vztahů se zákazníky, SCM – řízení dodavatelských řetězců);
- trend zadávání prací jiným podnikům (outsourcing);
- koncept klíčových kompetencí.

Za druhé, byly identifikovány existující formy virtuální integrace. Výzkum byl aplikován na virtuálně integrované společnosti Ford, Cisco a anonymním výrobcí počítačů. U zkoumaných organizací byly pozorovány tři různé projevy virtuální integrace, mj.:

- modulová výroba;
- montážní kanál;
- jednotný podnikový program.

Řešení druhého výzkumného problému tedy potvrdilo existenci různých forem virtuální integrace a naznačilo, že síťová spolupráce může být široce pojímanou koncepcí, nabývající různých podob a podnikatelských uplatnění.

Za třetí, bylo verifikováno, zda dochází ke konverzi předmětných činností u klíčových subjektů ekonomického procesu ve znění teoretických předpokladů (viz Drucker 2001 či Handy 2000). Kauzální rozbor naznačil, že ke změně předmětných činností klíčových subjektů (viz Ford, Cisco) ekonomického procesu skutečně dochází, a to v těchto oblastech:

- od výroby k vývoji a službě zákazníkům;
- od univerzality ke specializaci.

Současné bylo přistoupeno k empirickému zkoumání šesti společností s cílem ověřit organizační změny vyvolané virtuální integrací. Výsledky tohoto zkoumání potvrdily, že to, co bylo zjištěno u podniků Ford a Cisco, nabývá obecnějšího charakteru, neboť i ostatní společnosti (výrobce počítačů, Nike, HP, Nortel) po-

stupně přecházejí od univerzality ke specializaci, od výroby k vývoji a výzkumu nových výrobků.

Rozbohem virtuální integrace tedy bylo odhaleno, že se organizace musí výrazně měnit vlivem nepřetržitých změn vnitřního i vnějšího okolí (viz Ford a rostoucí složitost dílčích komponentů, anonymní výrobce počítačů a konkurenční boj s firmou Dell, Cisco a krátká životnost výrobků) tak, jak předpovídali mnozí badatelé (mj. Hammer 2002; Hammer – Champy 2000; Kotter 2000; Prahalad 2007 a další). To s sebou nese diametrální změny v chápání samotné podstaty podniků i role původních „oteců“ (zakladatelů) jednotlivých podnikatelských oblastí (viz Drucker 2001; Handy 2007). Jádrem podnikové organizace postupně přecházejí z výrobní pozice do pozice vývojářů a pečovatelů o finálního zákazníky (viz např. Ford či Cisco). Byla také zpozorována praktická podoba Kellyho (1995) teze spontánní tvorby síťové spolupráce, která prostřednictvím informačních technologií zcela stírá hranice jednotlivých podniků a vytváří zvláštní kombinaci dílčích organizačních jednotek, které mají jediný cíl – uspokojit finálního zákazníka (viz Cisco a síť spolupracujících firem). Obzvláště důležitým faktem, který vyplynul z kauzálního a empirického rozboru virtuální integrace, bylo potvrzení premisy o rostoucí síle informací v současném ekonomickém systému (viz Crainer 2000; Hamel – Prahalad 1996; Handy 2007; Toffler 1991).

Lze proto konstatovat, že největší ekonomickou silou a dlouhodobou vitalitu – v rámci komplexního distribučního řetězce – získají ty společnosti, které budou schopny nepřetržitého učení, vedoucího k budování statusu klíčového nositele znalostí v daném ekonomickém procesu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BIRCHALL, W. D. - LYONS, L. (1995): *Creating Tomorrow's Organization*. New Jersey: Financial Times/Prentice Hall. 285 s. ISBN 978-0273610946.
2. *Case study: Cisco systems* (2011). [online]. [cit. 2011-02-03]. Dostupné z <www.infoedge.com/samples/BI3033_Case_Study.pdf>
3. CRAINER, S. (2000): *Moderní management: Základní myšlenkové směry*. Praha: Management Press. 250 s. ISBN 80-7261-019-8.
4. DAVIDOV, W. – MALONE, M. (1992): *The virtual Corporation*. New York: HarperBusiness. 304 s. ISBN 0887306578.
5. DRUCKER, F. P. (2001): *Výzvy managementu pro 21. století*. Praha: Management Press. 187 s. ISBN 80-7261-021-X.
6. DRUCKER, F. P. (2002): *To nejdůležitější z Druckerů v jednom svazku*. Praha: Management Press. 300 s. ISBN 80-7261-066-X.
7. *Ford - Good or bad, Ford Motor Company has*

- come to symbolize America, the land of opportunity (2011). [online]. [cit. 2011-02-02]. Dostupné z [www: <www.is.uwlax.edu/wen/BUS%20755/Ford.doc>](http://www.is.uwlax.edu/wen/BUS%20755/Ford.doc).
8. *Ford Motor Company: Supply Chain Strategy* (2011). [online]. [cit. 2011-02-02]. Dostupné z [www: <facweb.cs.depaul.edu/yele/Course/IS577/ClassNote/Ford.ppt>](http://www.facweb.cs.depaul.edu/yele/Course/IS577/ClassNote/Ford.ppt).
 9. *From Vertical to Virtual: How Nortel's Supplier Alliances Extend the Enterprise* (2011). [online]. [cit. 2011-02-03]. Dostupné z [www: <http://job-functions.bnet.com/abstract.aspx?docid=72398>](http://job-functions.bnet.com/abstract.aspx?docid=72398).
 10. GIBSON, R. (2007): *Nový obraz budoucnosti*. Praha: Management Press. 261 s. ISBN 978-80-7261-159-1.
 11. HAMEL, G. – PRAHALAD, K. C. (1996): *Competing for the Future*. Boston: Harvard Business Press. 384 s. ISBN 978-0875847160.
 12. HAMMER, M. (2002): *Agenda 21*. Praha: Management Press. 258 s. ISBN 80-7261-074-0.
 13. HAMMER, M. – CHAMPY, J. (2000): *Reengineering – Radikální proměna firmy*. Praha: Management Press. 212 s. ISBN 80-7261-028-7.
 14. HANDY, CH. (1999): *Hlad ducha*. Praha: Management Press. 231 s. ISBN 80-7261-004-X.
 15. HARUNG, S. H. (2004): *Management nového tisíciletí: Nepřemožitelné vedení*. Praha: Euromedia Group. 296 s. ISBN 80-249-0313-X.
 16. HURTA, J. (2009): *Řízení podniků v období globalizace – organizační struktura*. [online]. [cit. 2011-02-08]. Dostupné z [web: <web.fame.utb.cz/cs/docs/_zen_podnik_v_obdob_globalizace.ppt>](http://web.fame.utb.cz/cs/docs/_zen_podnik_v_obdob_globalizace.ppt).
 17. KELLY, K. (1995): *Out of Control: The New Biology of Machines, Social Systems, & the Economic World*. New York: Basic Books. 528 s. ISBN 978-0201483406.
 18. KOTTER, P. J. (2000): *Vedení procesu změny*. Praha: Management Press. 190 s. ISBN 80-7261-015-5.
 19. Pravidla partnerského programu společnosti Dell Computer, s. r. o. (2011). [online]. [cit. 2011-02-02]. Dostupné z partnerdirect.dell.com/sites/channel/.../Pravidla_PartnerDirect_CZ_FY10.pdf.
 20. ŠMÍDA, F. (2007): *Zavádění a rozvoj procesního řízení ve firmě*. Praha: Grada Publishing. 300 s. ISBN 978-80-247-1679-4.
 21. THUROW, C. L. (1997): *The future of Capitalism: How today's economic forces will shape tomorrow's World*. New York: Penguin Books. 400 s. ISBN 978-0140263282.
 22. TOFFLER, A. (1991): *Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century*. New York: Bantam Books. 552 s. ISBN 0553292153.
 23. TYSON, S. (1994): *Human Resource Management*. Portsmouth: Heinemann Educational Publishers. 352 s. ISBN 978-0750620390.

ADDRESS & ©

Ing. Karel SLINTÁK
 Ústav podnikové ekonomiky
 Fakulta managementu a ekonomiky
 Univerzita Tomáše Bati
 Mostní 5139, 760 01 Zlín
 Czech Republic
karesli@seznam.cz

APLIKACE PROCESŮ PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ V MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNICÍCH

Process Application of Personnel Management in Small and Medium-sized Enterprises

Jaroslav VRCHOTA - Marie DUSPIVOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Malé a střední podniky hrají rozhodující roli při tvorbě pracovních příležitostí a obecně jsou faktorem sociální stability a hospodářského rozvoje jihočeského regionu. Jejich rozvoj však může být omezen selháním trhu práce, což vede k tomu, že tyto malé a střední podniky trpí typickými nevýhodami. Malé a střední podniky mají často potíže při získávání kvalifikovaného lidského kapitálu, plynoucí z přetrvávající neochoty riskovat. Jejich omezené zdroje mohou rovněž omezit jejich přístup k informacím, zejména o nových technologiích a potenciálních trzích. V zájmu ulehčení rozvoje hospodářské činnosti malých a středních podniků by tento výzkum měl napomoci při personálních procesech ve směru jejich nastavení ve prospěch malých a středních podniků. Cílem příspěvku je charakterizovat nejvýznamnější personální procesy, kterými se malé a střední podniky zabývají. K naplnění cíle byla využita vybraná data získaná v rámci projektu GAJU 068/2010/S.

Klíčová slova: malé a střední podniky – personální procesy – lidský kapitál

ABSTRACT: Small and medium-sized enterprises (SME) play the main role in job creation and the general social stability and the economic development of the Region of South Bohemia. However, their development may be limited by failure of the labour market, leading to these SME suffering from typical handicaps. Small and medium-sized enterprises often meet difficulties in attracting skilled human capital, resulting from persistent unwillingness to take risks. Their limited resources may also restrict their access to information, new technologies and potential markets. In order to facilitate the development of economic activities of SME, this research is to help in personnel process and determining the direction for SME. The main aim of this paper is to describe the most important personnel processes which these companies deal with. To fulfil this purpose we have used the data obtained from the GAJU project 068/2010/S.

Key words: small and medium-sized enterprises – personnel processes – human capital

INTRODUCTION

The sector of small and medium-sized enterprises (SME) is a considerable driver of business, growth, innovation and competitiveness [13, 7]. It plays an important role in creating job opportunities and generally it is an important factor of social stability and economic development. The role of SME has increased even more in times of economic crises. On the other hand, this period is a chance to SME to use their flexibility and new opportunities for searching for markets and production programs. The environment of small and medium-sized firms is suitable for consistent personnel work that was attributed enough importance in the past [2, 5].

The most general term in the field of human resources is labour recruitment processes, including all activities related to staff in the organization, from recruitment to dismissal. Recruitment process is one of

the most important processes of the whole management in an organization [1]. The organization can be successful, especially if its management is aware of the value and importance of human capital, which is wealth of the global world's largest organizations [10].

There is need to mention the process of workers adaptation which can be unsystematic in small and medium-sized enterprises and therefore mistakes come up already at the beginning of the whole process. The mistakes can lead to problems with non-fulfillment of expected worker performance, poor evaluation, lack of interest in training, or to staff turnover [].

In the Czech Republic SME present 99.83 % of all economically active enterprises. SME contribute 62.33 % to employment and 55.87 % to accounting added value in the non-financial sector and households [8]. Circumscription of small and medium-sized enterprises is defined in the act No 47/2002 coll. about Support for Small and Medium-sized Enterprises that takes

the definition from Annex 1 of Commission Regulation No 800/20081.

METHODS AND RESOURCES

The aim of this paper is to describe the most notable personnel processes used in SME in terms of improving human resource management. For purposes of this paper the research conducted by the GAJU 068/2010/S was used. The research was conducted through depth oral interviews associated with the filling of structured questionnaires, which were focused on measurement and evaluation processes in companies. Forty companies from the Region of South Bohemia were involved in the research. By CZ-NACE most companies specialized in construction, building construction, retail, or manufacture of food products, in total there were twenty-three kinds of activities represented. About 67.5 % companies used a form of limited liability and 17.5% were represented by joint-stock companies, co-operatives were 7.5 % and 2.5 % were individuals and public companies. Most companies use in business certification, exactly twenty-five of all respondents.

Input data were further processed in „Microsoft Excel“ and analysed by „Statistica“, consequential graphic evaluation was carried out in „Microsoft Excel“.

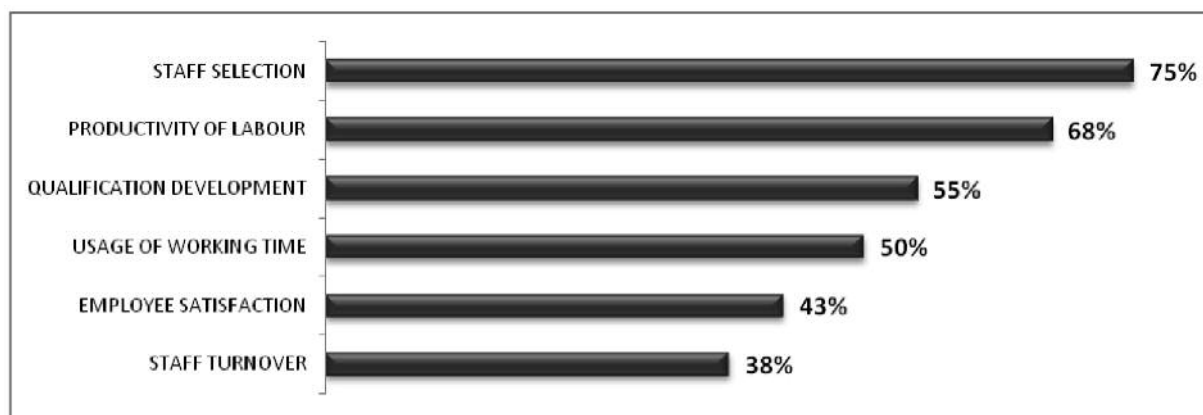
RESULTS AND DISCUSSION

Periodic job description and job requirement specifications are the base of acquisition of workers. Proper staff selection on basis of recruiting interview basis and the documentation is very difficult. For that reason the several parts selection process is recommended [,]. Figures 1 and 2 indicate that 75 % of addressed companies deal with the staff selection. 40 % of them evaluate this indicator as very important.

Productivity is formed by volume of goods and services, which is possible to obtain from a given group of persons [4]. Productivity of labour in the company can be traced through such indicators as the cost of employing people in the unit of production, the value of sold goods and services per employee, etc. The majority of interviewed managers monitor the productivity of labour. Exactly it is 68 % of companies. Whole 70 % of them consider the productivity of labour as a very important indicator and 19 % for rather important indicator.

The productivity of labour is associated with usage of working time in most companies. This indicator is very important for 75 % of companies that monitor the usage of working time, which is 50 % of surveyed institutions.

Fig. No 1: Degree of selected indicators in the personnel management process.

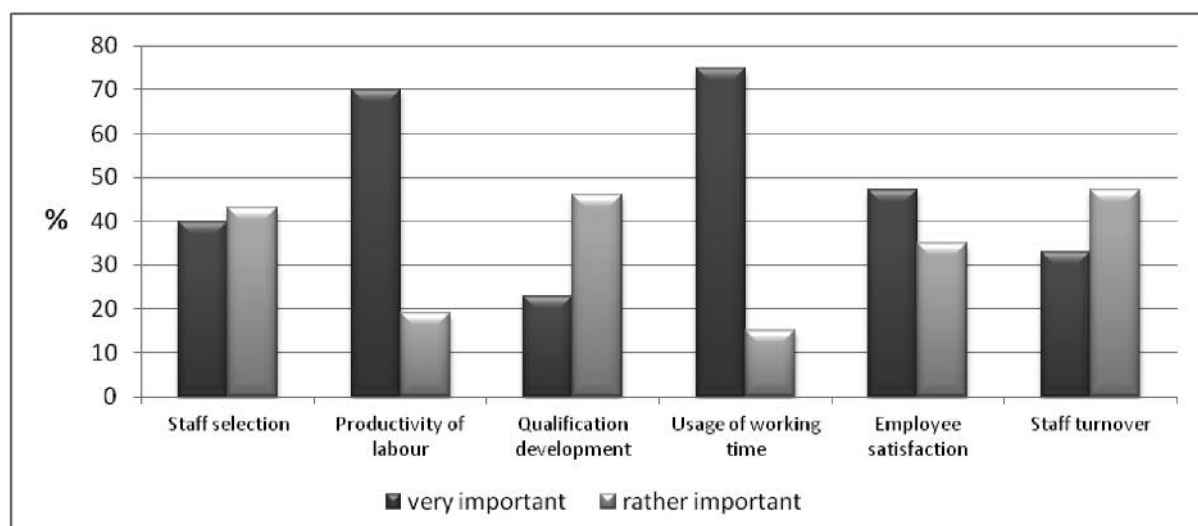

Source: Own elaboration of authors.

Fig. No 1 and 2 indicate that most firms (55 %) monitor and support the qualification development of their employees. Skills and qualification development and further progress in the company hierarchy regarded as very important only 23 % of the given companies. The process of qualification growth and development is using all the information about the requirements of organization, working performance rating, potential and plans for manager function and transforms them into an individual's career development programs and general systems of staff development [].

The degree of employee satisfaction with the company where they work can be measured by surveys of

attitudes, which feelings and opinions of employees are determined. First of all the confidence of employee in processes and procedures for the allocation of work, promotion of the employee, evaluation and reward are important[]. The environment in which the respondent is located has a significant impact on the performance of individuals or teams. In awareness of all managers it should be stated that a satisfied employee leads to higher quality of work and consequently to higher customer satisfaction [10]. Likewise it is interesting that only 43 % of surveyed SME engage in the satisfaction of their employees and only 47 % of them think it is very important.

Fig. No 2: Evaluation of selected indicators.

Source: Own elaboration of authors.

Staff turnover is one of the permanent problems, which small and medium-sized enterprises have to fight [6]. We can be looking for the reasons in the employee themselves or in the company, but also in its environment. The reasons can arise from specifics of the profession or economic and political conditions. E.g. it is known of research, that staff turnover increase in the time of economic boom, when unemployment is low and when the highly skilled workers are trying to find a job suiting best their needs. The above-mentioned graphs show that only 38 % of surveyed small and medium-sized firms are interested about the staff turnover, its causes or increases. And only 33 % of them assess the turnover as very important.

CONCLUSION

Effectiveness of personnel monitoring, managing and coordinating employees in small and medium-sized enterprises depends on large measure of success or failure of the given company. Key for each manager is setting main process that is important to monitor [11].

From the above-mentioned results it is obvious that high percentage of small and medium-sized enterprises still have not been aware of the importance of personnel management process. It is important for the managers of these firms to acquire significant personnel processes and learn to manage their employees adequately and use their knowledge and skills in the future, because in present competitive firms of global world and knowledge society human capital is the most important thing that companies own.

REFERENCES

1. ARMSTRONG, M. (2007): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing. pp. 789. ISBN 978-80-247-1407-3.
2. BLÁHA, J. (2005): *Personalistika pro malé a střední firmy*. Brno: CP Books. pp. 284. ISBN 80-251-0374-9.
3. CASNER-LOTTO, J. – BARRINGTON, L. (2006): *Are they really ready to work? Employers' perspectives on the basic knowledge and applied skills of new entrants to the 21st century U.S. workforce*. [online]. [cit. 2010-8-10]. The Conference Board: <http://www.conference-board.org/pdf_free/BED-06-Workforce.pdf>
4. DUBOIS, D. D. – ROTHWELL, W. J. – STERN, D. J. – KEMP, L. K. (2004): *Competency-based human resource management*. Palo Alto, CA: Davies-Black Publishing. ISBN 978-0891061748.
5. HRONÍK, F. (2007): *Rozvoj a vzdělávání pracovníků*. Praha: Grada Publishing. pp. 240. ISBN 978-80-247-1457-8.
6. KOUBEK, J. (2007a): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Management Press. pp. 399. ISBN 978-80-7261-168-3.
7. KOUBEK, J. (2007b): *Personální práce v malých a středních firmách*. Praha: Grada Publishing. pp. 261. ISBN 978-80-247-2202-3.
8. KUPKA, V. (2009): *Krátká tematická analýza: Malé a střední podniky*. ČSÚ, [online]. [cit. 2010-11-11] <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta090307.doc>>
9. MATHIS, R. L. – JACKSON, J. H. (2008): *Human resource management*. New York: Thomson south-western. pp. 592. ISBN 978-0-324-54275-2.
10. MILKOVICH, G. T. – BOUDREAU, J. W. (1993): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada. pp. 930. ISBN 8085623293.
11. ROTHWELL, W. J. (1994): *Effective succession planning: Ensuring leadership continuity and building talent from within*. New York: American Management Association. ISBN 978-0-8144-1416-3.

12. STÝBLO, J. (2003): *Personální řízení v malých a středních podnicích*. Praha: Management Press. pp. 146. ISBN 80-7261-097-X.
13. VEBER, J. – SRPOVÁ, J. (2008): *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada. pp. 311. ISBN 978-80-247-2409-6.
14. VODÁK, J. – KUCHAROVÁ, A. (2007): *Efektivní vzdělávání zaměstnanců*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1904-7.

ADDRESS & ©

Ing. Jaroslav VRCHOTA
Ing. Marie DUSPIVOVÁ
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
jaroslav.vrchota@gmail.com
mdus@centrum.cz

ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V MALÝCH PODNICÍCH

Human Resource Management in Small-sized Enterprises

Radim DUŠEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Tento příspěvek se zabývá řízením lidského kapitálu v malých podnicích v Jihočeském kraji. Nejcenějším aktivem podniků jsou bezpochyby lidské zdroje, jejichž rozvoj je rostoucí měrou považován za klíčovou konkurenční výhodu v nově se utvářejícím globálním prostředí. Cílem příspěvku je charakteristika aktuálního stavu řízení lidských zdrojů zkoumaných podniků a identifikace klíčových personálních oblastí, kterými se malé podniky zabývají. Problematika tohoto příspěvku je řešena v rámci výzkumného projektu GAJU 068/2010/S „Procesní management a možnosti jeho zavedení v malém a středním podnikání“. Primární data byla získána od 40 náhodně vybraných malých podniků z Jihočeského kraje prostřednictvím dotazníkového šetření. Z výsledků výzkumu, které potvrzují rostoucí důležitost rozvoje lidského potenciálu malých firem, vyplývá, že procesem řízení lidských zdrojů se v rámci managementu zabývají téměř všechny dotázané podniky.

Klíčová slova: management – malé podniky – řízení lidských zdrojů

ABSTRACT: This paper deals with the human resource management in small-sized enterprises of the Region of South Bohemia. The most valuable asset of enterprises is human resources, undoubtedly, whose development is increasingly considered as the main competitive advantage in the new global environment. The objective of this research is to find out the current status of human resource management in the analyzed small-sized enterprises and identify the main areas of human resource management. This issue is a part of the research project GAJU 068/2010/S titled „Process Management And Its Possible Implementation in Small And Medium-sized Enterprises“. The primary data were obtained with the questionnaire method from 40 randomly selected small-sized enterprises. The results confirm the growing importance of developing human resources. Finally, we can say that most analyzed small-sized enterprises deal with the process of human resource management.

Key words: management – small-sized enterprises – human resource management

ÚVOD

Nástup informací a znalostí jako nových výrobních faktorů nutí malé podniky, aby se neustále přizpůsobovaly turbulentním změnám trhů. Již zítra budou novými konkurenčními výhodami těchto firem dovednost a kreativita jejich pracovníků. Na zaměstnance již nemůže být pohlíženo jako na vstup nebo pouhý pracovní nástroj. Naopak je nutné považovat lidské zdroje za nejcennější aktivum firmy [4]. Znalosti se v globálním prostředí stávají klíčovou formou kapitálu podniku. Peníze a technologie jsou stále více podřízeny právě znalostnímu kapitálu [13].

Řízení lidských zdrojů lze charakterizovat jako moderní strategii, která se zaměřuje na člověka jako na rozhodující faktor růstu konkurenceschopnosti [8]. Je to proces, při kterém je dosahováno strategických cílů organizace získáváním, udržováním, rozvojem a optimálním využíváním řádně motivovaných pracovníků podniku [1]. Komplexní přístup k lidskému kapitálu organizace v podobě řízení lidských zdrojů je významným nástrojem růstu efektivnosti, konkurence-

schopnosti a ekonomické úspěšnosti malé firmy [7]. Vzhledem k tomu, že neustálé zvyšování přínosu lidských zdrojů je klíčový a velmi náročný proces, měly by i malé podniky vytvářet svá personální oddělení, jejichž úkolem bude řízení a rozvíjení lidských zdrojů [9].

Cílem řízení lidských zdrojů v malé firmě je podle Trunečka (2004a: 30) „zabezpečit jak kvantitativní stránku pracovníků (počet, věková a profesní struktura a formální kvalifikace), tak i jejich kvalitativní stránku (výkonnost, tvořivost, motivace a identifikace s cíli firmy)“. V praxi však rozvoji malých podniků zabraňují nedostatky, které se projevují právě v přístupu k řízení lidských zdrojů. Management se zaměřuje především na ekonomické výsledky podniku, zatímco pracovní síly nejsou v centru zájmu manažerů a význam práce s lidskými zdroji bývá často podceňován [6]. Ztráty, které touto strategickou chybou mohou vzniknout, zabraňují dalšímu růstu organizace [8].

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je zjistit aktuální stav řízení lid-

ských zdrojů v malých podnicích v Jihočeském kraji a identifikovat klíčové personální oblasti, kterými se v rámci tohoto procesu podniky zabývají. Problematika příspěvku byla řešena v rámci výzkumného projektu GAJU 068/2010/S „Procesní management a možnosti jeho zavedení v malém a středním podnikání“.

Primární data byla získána prostřednictvím dotazníkového šetření, které proběhlo v období listopad 2010 – únor 2011. Dotazovány byly malé podniky z Jihočeského kraje, definované na základě počtu zaměstnanců. Dle doporučení EU [2] náleží do kategorie malých podniků ty organizační jednotky, které zaměstnávají 10–49 osob. Výzkumu se zúčastnilo celkem 40 náhodně vybraných malých podniků z Jihočeského kraje. Zjištěné údaje byly po editaci vyhodnoceny v softwaru MS Excel.

VÝSLEDKY A DISKUSE

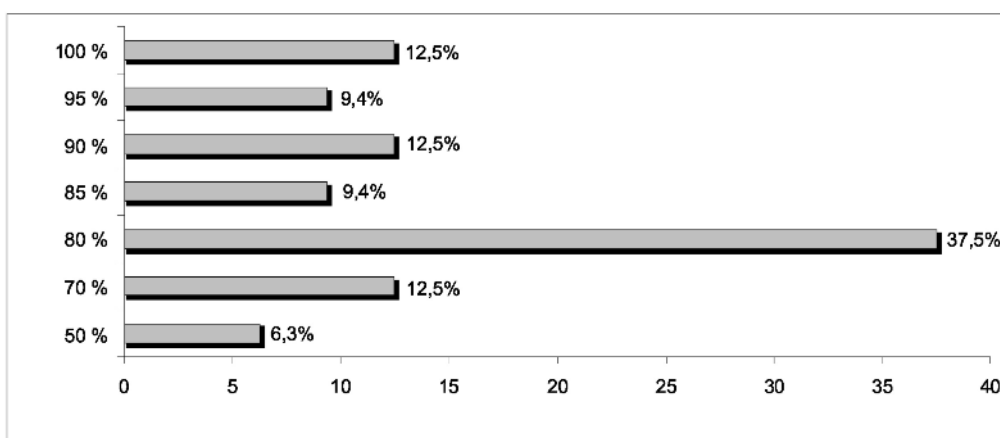
Z výsledků průzkumu vyplývá pozitivní zjištění, že 92 % dotázaných podniků považuje řízení lidských zdrojů za důležité a v rámci managementu se tomuto procesu komplexněji věnuje. Níže uvedená zjištění se

tudíž týkají jen těch podniků, které se řízením lidských zdrojů zabývají.

V rámci hodnocení úrovně procesu řízení lidských zdrojů ve vztahu k ideálnímu stavu (kde 100 % znamená úplnou dokonalost procesu a 0 % vyjadřuje úplnou nedokonalost procesu) klasifikovala více než jedna třetina podniků současný stav řízení lidských zdrojů 80 % úrovní. Přibližně 13 % podniků je přesvědčeno, že jejich přístup k řízení lidského kapitálu firmy vykazuje absolutní dokonalost (viz graf č. 1). Některé podniky nejsou plně spokojeny s úrovní procesu řízení lidských zdrojů a ohodnotily jej 70 % úrovní (12,5 % podniků) a 50 % úrovní (6,3 % podniků).

Problematika řízení lidských zdrojů v malých podnicích byla dosud analyzována celou řadou zahraničních výzkumů. Závěry těchto studií poukazují na významné postavení personální práce v rámci řízení malých organizací. Právě přístup k lidskému potenciálu je na základě doporučení těchto výzkumů v současné době klíčovým faktorem, který rozhoduje o tom, jakých výsledků organizace v dnešním globalizovaném prostředí dosáhne [5; 11].

Graf č. 1: Hodnocení aktuálního stavu řízení lidských zdrojů na stupnici 0–100 %.

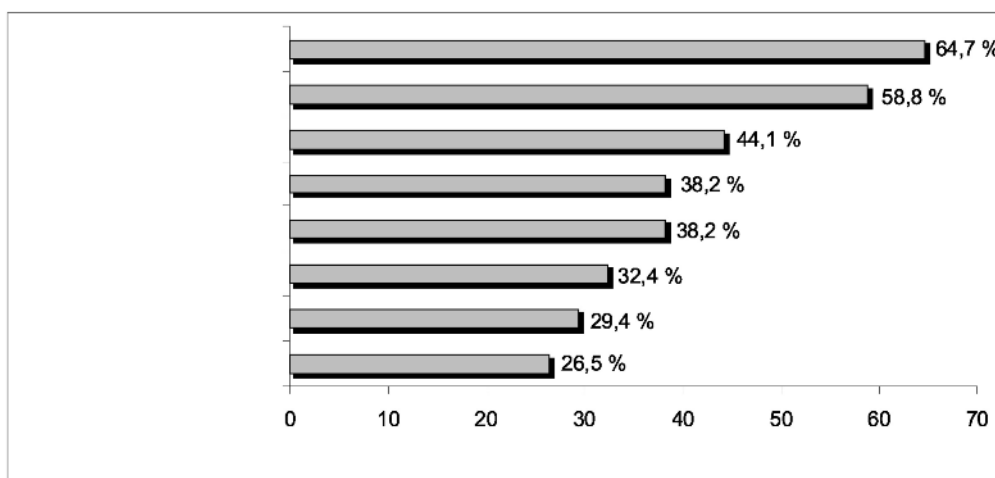
Zdroj: Vlastní výpočty (2011).

Personální oblasti, které jsou pro malé podniky v rámci řízení lidských zdrojů klíčové, jsou patrné z grafu č. 2. Pro zhruba 65 % podniků je nejdůležitější efektivní výběr zaměstnanců, který je závislý obzvláště na kvalifikaci a praxi uchazečů o zaměstnání. Z hlediska hodnocení zaměstnanců je pro management malých podniků zásadní zejména produktivita práce (58,8 %) a také využití pracovní doby (38,2 %). Jedním z cílů účinného řízení lidských zdrojů je vést pracovníky k tomu, aby se co nejvíce podíleli právě na neustálém růstu produktivity daného podniku. K dosažení tohoto cíle je bezpodmínečně nutná zásadní změna v přístupu k lidskému potenciálu podniku. Na pracovníky nesmí být již nahlíženo jako na prostou pracovní sílu, ale jako na intelektuální kapitál podniku, jenž je v současné době hlavním zdrojem konkurenční výhody.

Zhruba 44 % podniků klade důraz na kontinuální kvalifikační růst pracovníků. Zvláště v malých firmách, které se vyznačují nízkým počtem zaměstnanců, je rozvoj intelektuálního kapitálu jedním z klíčových faktorů, který zajišťuje dlouhodobé přežití organizace. Ke shodným závěrům, týkajícím se značné důležitosti rozvoje intelektuálního kapitálu podniku, dospěly také zahraniční studie, které analyzovaly stav řízení lidských zdrojů v malých podnicích ve Slovinsku [3] a Francii [10] v posledních letech.

Jednou z dalších priorit moderního přístupu k rozvoji lidského potenciálu podniku je bezpochyby také zvyšování spokojenosti zaměstnanců. K tomuto názoru se přiklání přibližně 38 % dotázaných podniků. V menší míře věnují podniky pozornost dalším personálním ukazatelům, jako je nemocnost, fluktuace či úrazovost.

Graf č. 2: Sledované oblasti řízení lidských zdrojů ve zkoumaných podnicích.

Zdroj: Vlastní výpočty (2011).

ZÁVĚR

Závěrečná zjištění potvrzují důležitost procesu řízení lidských zdrojů v rámci managementu malých podniků Jihočeského kraje. Řízením lidských zdrojů se zabývá 92 % dotázaných organizací. Ve vztahu k ideálnímu stavu hodnotí přibližně třetina těchto podniků současný stav řízení lidských zdrojů 80 % úrovní. Klíčovou personální oblastí je pro malé podniky především efektivní výběr nových zaměstnanců. V rámci hodnocení pracovníků malé podniky přikládají důležitost zejména produktivitě práce a využití pracovní doby. Důraz je kladen též na neustálý kvalifikační růst a rozvíjení intelektuálního kapitálu organizace.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARMSTRONG, M. (2007): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing.
2. Doporučení Komise č. 96/280/ES ze 3. dubna 1996, o definici malých a středních podniků.
3. FERLIGOJ, A. – PRAŠNIKAR, J. – JORDAN, V. (2006): Competitive advantage and human resource management in SMEs in transitional economy. *Small Business Economics*, 9, 6, pp. 503–514.
4. GIBSON, R. (2007): *Nový obraz budoucnosti*. Praha: Management Press.
5. KAZLAUSKAITE, R. – BUČIUNIENE, I. (2008): The Role of Human Resources and Their Management in the Establishment of Sustainable Competitive Advantage [online]. *Engineering Economics* [cit. 25. 3. 2011]. Dostupný z <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/60/1392-2758-2008-5-60-078.pdf>
6. KOUBEK, J. (2007): *Personální práce v malých a středních podnicích*. Praha: Grada.
7. KOUBEK, J. (2009): *Řízení lidských zdrojů – základy moderní personalistiky*. Praha: Management Press.
8. KRNINSKÁ, R. (2002): *Řízení lidských zdrojů v dimenzi třetího tisíciletí*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
9. MATHIS, R. L. – JACKSON, J. H. (2008): *Human resource management*. New York: Thomson South-Western.
10. RAZOUK, A. – BAYAD, M. (2009): Investigating the use of strategic human resource management in French small and medium-sized enterprises. *Human Systems Management*, 28, 1-2, pp. 47–56.
11. TOCHER, N. – RUTHERFORD, M. W. (2009): Perceived acute human resource management problems in small and medium firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33, 2, pp. 455–479.
12. TRUNEČEK, J. (2004a): *Management znalostí*. Praha: C. H. Beck.
13. TRUNEČEK, J. (2004b): *Znalostní podnik ve znalostní společnosti*. Praha: Professional Publishing.

ADDRESS & ©

Ing. Radim DUŠEK
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
dusekr00@ef.jcu.cz

HODNOCENÍ EFEKTIVITY VYBRANÝCH MLÉKÁRENSKÝCH SPOLEČNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Efficiency of Chosen Dairy Enterprises in The Czech Republic

Jaroslav SVOBODA – Monika FICOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Problémy na trhu s mlékem jsou v posledních letech velice diskutovanou otázkou, která se odráží ve snížení objemu produkce mléka a v konečném důsledku i v rušení nerentabilních chovů krav. Příčiny této krize byly několikrát analyzovány (cenový vývoj mléka, pokles poptávky jak v evropském, tak světovém měřítku aj.). Příspěvek se zaměřuje na jeden z článků řetězce výroby mléka a mléčných výrobků, a to na zpracovatele – mlékárenské podniky. Na vzorku 11 mlékáren v ČR je provedena analýza jejich ekonomických výsledků v letech 2007 až 2009 – tedy v době, kdy se naplno projevuje krize na trhu s mlékem. Použitou metodou hodnocení jsou poměrové ukazatele finanční analýzy.

Klíčová slova: zemědělství – mléko – finanční analýza – vybrané mlékárny

ABSTRACT: The dairy market problems have been a questionable matter for a recent few years. These problems are reflected in the reduced production rate of milk and eventually in closing unprofitable cattle breedings. The causes of this crisis were discussed several times (milk price development, falling demand in both European and worldwide scale etc.). The article focuses on one element of the whole dairy production chain – namely processor – dairy industry enterprises. There is an analysis performed on 11 samples of Czech dairy works. The analysis of economic results is made in the years 2007–2009, i. e. the years when the dairy market crisis fully prevailed. The paper is made with using relative ratios of financial analysis.

Key words: agriculture – milk – financial analysis – chosen dairy enterprises

ÚVOD

Předkládaný příspěvek se pokouší odhalit ekonomický dopad krize na trhu s mlékem na zpracovatele (mlékárenské podniky), a to pomocí metod poměrové finanční analýzy, resp. jejich vybraných ukazatelů. Je tedy určen jak vědecké, tak i odborné veřejnosti.

Výroba mléka je v ČR trvale technickým i ekonomickým problémem. Vzhledem k uplatňovaným veterinárním, hygienickým a dalším obsáhlým předpisům, v malovýrobě prakticky nesplnitelným, je to finančně, technicky a pracovní velmi náročné. Ani ve velkovýrobě není situace uspokojivá, neboť nízká cena mléka nedovoluje ošetřovatelům dojníc vyplácet mzdy odpovídající vynaložené námaze.

Početní stav skotu-dojnic v ČR neustále klesá. Je to důsledek růstu nákladů a nízké výkupní ceny mléka, která je od října 2007 trvale pod průměrem zemí Evropské unie. Ještě na přelomu roku 2007 a 2008 prodávali zemědělci litr mléka za více než 10,- Kč, v polovině roku 2008 za zhruba 8,50 Kč, v roce 2009 za nepatrně více než 7,- Kč a v roce 2010 za 7,50 Kč (www.cso.cz).

Tato situace se již projevila rušením chovů dojníc v důsledku nerentabilní výroby u mnoha prvovýrobů. Vývoj v zemědělství zaznamenává od roku 2007 sní-

žení objemu produkce mléka. Tato skutečnost je způsobena dopadem globální krize, návratem konkurence dalších světových mlékárenských oblastí na světové trhy a stagnací prodeje na komunitárním trhu. Důsledkem je meziroční snížení výroby u převážné většiny sortimentu mléčných výrobků. Poptávka po evropských mlékárenských výrobcích na domácím i zahraničním trhu klesá z důvodů cen, nepříznivého měnového kurzu a postupující ekonomické krize. Nejvíce mléka a mléčných výrobků se dováží do ČR z Německa (cca 1/3), Slovenska (cca 1/3) a Polska (cca 1/4). Vývoz je pak směřován do Německa (cca 60 %) a na Slovensko (15 %). Spotřebitelské ceny se pohybovaly v rozmezí od cca 15,- do 18,- Kč/litr polotučného mléka (s nejvyšší cenou v roce 2007: 17,84 Kč/litr). Z hlediska podílu výsledné ceny mléka u spotřebitelů lze konstatovat, že téměř 45 % představuje podíl zpracovatele (mlékáren), 40 % podíl zemědělce a 15% podíl připadající na prodejce (obchodníka). Současný stav mlékáren v ČR zahrnuje cca 60 subjektů s tím, že MZe ČR předpokládá v budoucnu jejich výši na úrovni cca 10–13. Pro dokreslení údajů lze uvést, že jejich počet v roce 1990 byl 113 subjektů. Je tedy zřejmé, že počet mlékáren převyšuje možnosti poptávky ČR, vč. absorpce vývozu mléčných výrobků.

Existuje celá řada způsobů, jak definovat pojem finanční analýza. V zásadě nejvýstižnější definicí je však ta, která říká, že finanční analýza představuje systematický rozbor získaných dat, které jsou obsaženy především v účetních výkazech.

Finanční analýza anebo obecně jakákoliv analytická metoda mají smysl především jako logický prostředek hodnocení a porovnávání údajů a vytváření nové informace, která je hodnotnější než jednotlivé primární údaje (Blaha – Jindřichovská 2006).

Základem různých metod finanční analýzy jsou finanční ukazatele. Finanční ukazatele jsou obvykle vymezovány jako formalizované zobrazení hospodářských procesů. Finančním ukazatelem se také rozumí číselná charakteristika ekonomické činnosti podniku. Existuje celá řada ukazatelů, které v rámci finanční analýzy fungují, a existuje celá řada kritérií pro jejich členění (Růčková 2008).

Poměrové ukazatele mají ve finanční analýze nezastupitelné místo. Jestliže analýza absolutních čísel umožnila zabývat se vývojem vertikální a horizontální struktury jednotlivých jevů, jakož i umožnila poznání základních vývojových tendencí, poměrové ukazatele pomáhají dávat jednotlivé jevy do vzájemných vazeb a souvislostí (Kislingerová – Neumaierová 1996).

MATERIÁL A METODIKA

Datovou základnu tvořily účetní výkazy 11 vybraných mlékárenských společností v ČR, které

měly tyto podniky dostupné v obchodním rejstříku (www.justice.cz). Časové období analýzy zahrnuje roky 2007–2009, což bylo dáno kompletní dostupností údajů a zejména toto období bylo specifické krizí daného sektoru. Takto vytvořený soubor zahrnoval reprezentativní vzorek mlékárenského odvětví ČR: obsahoval jak velké společnosti (např. Madeta, a.s.; Danone, a.s.; Olma, a.s.), tak i společnosti menší velikosti. Cílem příspěvku je pak analyzovat vybrané ukazatele finanční analýzy: výsledek hospodaření, rentabilitu celkového kapitálu (ROA = return on assets), rentabilitu vlastního kapitálu (ROE = return on equity), ukazatele likvidity (běžná, pohotová, okamžitá) a ukazatele skupiny zadluženosti (celkové, poměr cizího k vlastnímu kapitálu). Teoretický základ výpočtu vybraných ukazatelů vychází z literatury, která je uvedena v závěru příspěvku.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Vyhodnocení je provedeno v následujících tabulkách (č. 1 až 3), kde jsou uvedeny vypočtené ukazatele. Jejich hodnocení je provedeno především v rámci časového a prostorového srovnání mezi vybranými mlékárnami. Vzhledem k nedostupnosti odvětvových hodnot subjektů zpracovávajících mléko (Ministerstvo zemědělství ČR takto detailně separovaná data neuvádí) je v podstatě možné za tyto hodnoty považovat průměr z vypočtených hodnot. Použitý vzorek tvoří cca 20 % všech mlékáren v ČR. Komentář odlišností jednotlivých mlékáren je pak uveden v textech pod tabulkami.

Tab. č. 1: Ukazatel výsledku hospodaření a skupina rentability v letech 2007–2009.

Mlékárna	Výsledek hospodaření (v tis. Kč)			ROA (v %)			ROE (v %)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Čejetický spol. s r. o.	4 318	1 099	3 277	3,16	0,82	1,97	70,60	15,21	31,20
Danone, a. s.	197 782	146 104	200 786	17,76	11,82	16,73	49,90	33,55	44,66
Hlinsko, s. r. o.	80 851	-30 066	54 734	10,42	-3,17	6,89	29,80	-12,79	18,89
Choceňská ml., s. r. o.	7 129	6 726	19 614	3,92	3,73	10,76	24,19	22,81	39,94
Jaroměřice, a. s.	3 802	-30 237	13 267	1,2	-11,5	5,01	8,4	-198,8	46,6
Kyjov, a. s.	-1 104	-654	-1 774	-11,10	-6,97	-22,74	7,74	4,38	10,63
Laksyma, a. s.	-2 811	234	604	-3,87	0,21	0,71	-9,42	0,78	1,97
Madeta, a. s.	179 881	60 448	45 829	7,66	2,73	2,26	46,94	14,72	8,92
Nuselská ml., s. r. o.	1 801	33 131	310	12,40	60,74	0,67	14,67	72,95	0,68
Olma, a. s.	25 607	-214 032	15 674	1,58	-14,27	1,34	10,49	-1508,12	10,90
Polabské ml., a. s.	3 668	3 185	5 320	1,14	1,05	1,80	3,83	3,42	5,74
Průměrná hodnota	45 539	-2 187	32 513	4,02	4,11	2,31	23,36	-141,08	20,01

Zdroj: Účetní závěrky vybraných podniků, vlastní výpočty.

Z hlediska **výsledku hospodaření** (viz tab. č. 1) si z jedenácti vybraných mlékáren nejlépe vedou mlékárny Danone, a.s. a Madeta, a.s., které patří mezi největší mlékárny na českém trhu. Nejhuře z tohoto výběru si na trhu vede mlékárna Kyjov, a.s., která ve všech třech sledovaných letech dosahovala ztráty. Důvodem je špatné hospodaření mlékárny a tato mlékárna se již od roku 2007 ocitá v likvidaci. Negativní

výsledek hospodaření u všech společností v roce 2008 byl způsoben především trvalým a prudkým poklesem tržních cen výrobků, zejména u obchodních řetězců, kam mlékárny prodávaly podstatnou část své produkce. Průměrné tempo růstu výsledku hospodaření se pohybuje do 1,87.

Hodnocení efektivity mlékáren pouze na základě výsledku hospodaření ovšem není zcela srovnatelné,

neboť ho tyto subjekty dosahují s různým objemem aktiv. Obecně je rentabilita vyjadřována poměrem zisku k částce vloženého kapitálu. Ukazatele rentability by měly mít v časové řadě obecně rostoucí tendenci. Při využití **ROA** se do popředí dostává i Nuselská mlékárna, a.s., která v roce 2008 dosáhla dokonce 60 %, což představuje extrémní výsledek, který byl dán relativně vysokým ziskem. Nejhorších hodnot

ukazatelů ROA dosahuje již zmíněná mlékárna Kyjov, a.s. Průměrné tempo růstu ukazatele ROA se pohybuje do 2,04.

Ukazatel **ROE** nabývá nejvyšší hodnoty, kromě velkých mlékáren, nově např. u Čejetičky spol. s r. o., což je dáno nízkým podílem vlastního kapitálu. Nejhorších hodnot dosahuje mlékárna Olma, a. s. Průměrné tempo růstu ukazatele ROE se pohybuje do 2,36.

Tab. č. 2: Ukazatele skupiny likvidity v letech 2007–2009.

Mlékárna	Běžná likvidita			Pohotová likvidita			Okamžitá likvidita		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Čejetičky spol. s r. o.	0,96	0,91	1,03	0,81	0,72	0,94	0,00	0,03	0,00
Danone, a. s.	0,83	0,85	0,96	0,64	0,68	0,82	0,13	0,21	0,27
Hlinsko, s. r. o.	2,12	2,24	2,26	1,56	1,47	1,50	0,18	0,06	0,07
Chocenská ml., s. r. o.	1,13	1,04	1,33	0,93	0,85	1,13	0,01	0,01	0,02
Jaroměřice, a. s.	1,02	0,91	0,90	0,80	0,62	0,72	0,08	0,05	0,22
Kyjov, a. s.	10,08	10,87	3,37	4,79	6,58	1,89	435,01	3,95	0,73
Laksyma, a. s.	0,80	1,07	0,70	0,59	0,90	0,52	0,06	0,02	0,01
Madeta, a. s.	1,41	1,19	1,50	0,89	0,68	1,09	0,05	0,07	0,23
Nuselská ml., s. r. o.	7,91	5,97	138,70	7,46	5,96	138,70	2,97	0,37	6,48
Olma, a. s.	1,06	0,91	1,08	0,73	0,57	0,74	0,00	0,02	0,04
Polabské ml., a. s.	1,49	1,53	1,90	1,08	1,07	1,47	0,06	0,06	0,24
Průměrná hodnota	2,62	2,50	13,98	1,84	1,83	13,59	39,87	0,44	0,76

Zdroj: Účetní závěrky vybraných podniků, vlastní výpočty.

Běžná likvidita (tab. č. 2) vypovídá o tom, jak by byl podnik schopen uspokojit své věřitele, kdyby proměnil veškerá oběžná aktiva v daném okamžiku na hotovost. Oproti výborným výsledkům u rentability je Danone, a.s. z hlediska běžné likvidity hodnocena nejhůře, neboť ukazatel za dobu sledování nepřesáhl ani 1. Naopak Kyjov, a.s. je dle tohoto ukazatele nejlikvidnější společností (jeho extrémní hodnota v roce 2007 byla dána vysokým objemem peněžních prostředků). Průměrné tempo růstu běžné likvidity se pohybuje do 4,19. Pro **pohotovou likviditu** platí, že číselník by měl být stejný jako jmenovatel, tedy poměr 1 : 1,

případně až 1,5 : 1. Průměrné tempo růstu pohotové likvidity se pohybuje do 4,31. Pro **okamžitou likviditu** platí doporučená hodnota v rozmezí 0,9–1,1; pro ČR bývá toto pásmo rozšiřováno v dolní mezi, kde některé prameny uvádí hodnotu 0,6 a podle metodiky Ministerstva průmyslu a obchodu ČR jsou hodnoty ještě nižší, a to 0,2. Tato hodnota je však označována za hodnotu kritickou i z psychologického hlediska. Tabulka ukazuje, že nejvyšších hodnot okamžité likvidity dosahuje Nuselská mlékárna, s.r.o. a nejnižších hodnot mlékárna Čejetičky, spol. s r. o. Průměrné tempo růstu okamžité likvidity se pohybuje do 2,14.

Tab. č. 3: Ukazatele skupiny zadluženosti v letech 2007–2009.

Mlékárna	Celková zadluženost (v %)			Poměr cizího kapitálu k vlastnímu		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Čejetičky spol. s r. o.	91,25	91,07	93,21	20,37	16,90	14,79
Danone, a. s.	64,41	64,76	62,54	1,81	1,84	1,67
Hlinsko, s. r. o.	60,98	73,29	62,22	1,74	2,96	1,71
Chocenská ml., s. r. o.	83,82	83,65	68,78	5,18	5,12	2,55
Jaroměřice, a. s.	85,65	94,19	89,25	6,03	16,22	8,3
Kyjov, a. s.	242,73	258,76	313,97	-1,69	-1,63	-1,47
Laksyma, a. s.	58,94	72,19	63,92	1,44	2,63	1,77
Madeta, a. s.	82,91	81,09	74,34	5,08	4,37	2,94
Nuselská ml., s. r. o.	13,58	16,74	0,70	0,16	0,20	0,01
Olma, a. s.	84,91	99,04	87,72	5,63	104,64	7,15
Polabské ml., a. s.	69,19	68,91	68,32	2,32	2,24	2,18
Průměrná hodnota	85,31	91,24	89,54	4,37	14,14	3,78

Zdroj: Účetní závěrky vybraných podniků, vlastní výpočty.

Hodnotu optimální **zadluženosti** nelze jednoznačně definovat, neboť je taková, kdy jsou průměrné celkové náklady na kapitál nejnižší. K této analýze by bylo potřeba více vstupních dat. Obecně se však uvádí její výše mezi 40 až 60 %. Této hranice bohužel nedosáhly mlékárny (tab. č. 3) téměř vůbec (s výjimkou hraničních hodnot u Danone, a. s.). Zadluženost vybraných společností se pohybovala nejčastěji na úrovni 80–95 %. Vysoká hodnota **poměru cizího a vlastního kapitálu** byla u mlékárny Olma, a. s. v roce 2008 způsobena velkým snížením vlastního kapitálu. Na jeho snížení se podílel záporný výsledek hospodaření a vyšší záporný oceňovací rozdíl z přecenění majetku a závazků. Zároveň se zvýšily cizí zdroje, což bylo způsobeno nedostatkem vlastních zdrojů v důsledku dosažené ztráty, která je kryta růstem krátkodobých závazků a bankovních úvěrů. Průměrné tempo růstu celkové zadluženosti se pohybuje do 1,14 a průměrné tempo růstu poměru cizího kapitálu k vlastnímu do 1,17.

ZÁVĚR

Propady celosvětové poptávky ve vazbě na celkovou ekonomickou krizi se odrazily i na našem trhu s mlékem. Důsledkem byl pokles cen a tedy i tržeb, což zapříčinilo celkově nepříznivé ekonomické výsledky všech subjektů tohoto odvětví ve sledovaném období. Mírné oživení nastalo až v polovině roku 2009. Dopad všech těchto skutečností byl jednoznačný – úbytek nákupu mléka tuzemskými mlékárnami. Došlo tím i k nevyužití vnitrostátní produkční kvóty mléka. Z hlediska výsledku hospodaření není překvapivé, že v absolutní částce jeho nejvyšších hodnot dosahují největší mlékárny (Danone, a. s.; Madeta, a. s.). Téměř u všech společností se však v roce 2008 projevil jeho výrazný propad (případně se ocitly ve ztrátě), což bylo způsobeno naplno se projevující krizí na trhu s mlékem. Situace v roce 2009 již byla stabilizovanější. V relaci výsledku hospodaření k objemu aktiv (ROA) se ovšem do popředí lépe hodnocených mlékáren dostávají i menší společnosti. Ještě markantnější byl tento fakt ve vztahu k vlastnímu kapitálu (ROE) – např. Nuselská mlékárna, s. r. o.

Celkové hodnocení likvidity lze považovat za uspokojivé, avšak s tou výhradou, že pro větší mlékárny

(Danone, a. s.; Madeta, a. s.; Olma, a. s.) se zdá být likvidita problematictější než pro menší společnosti. Vysoké hodnoty likvidity, ale i všech ostatních ukazatelů (negativních) má Kyjov, a. s., která tuto situaci řeší od roku 2007 vstupem do likvidace. Problémovým okruhem může být pak platební schopnost daných mlékáren. Zde je ovšem vhodné doplnit, že postavení velkých mlékáren na trhu má pro dodavatele mléka (zemědělce) své specifikum. V podmínkách levných a výrazněji dotovaných dovozů ze zahraničí je odbyt pro značnou část českých producentů-prvovýrobců obtížný, a proto jsou také tito výrobci ochotni akceptovat i případnou delší splatnost svých dodávek mléka.

Vysoká zadluženost je dána několika faktory. Prvním jsou vysoké investiční náklady na zajištění výroby, které mlékárny nejsou schopny pokrýt z vlastních zdrojů. Dále potřeba dodatečných cizích zdrojů (další faktor) vyvolává financování provozní činnosti prostřednictvím krátkodobých úvěrů.

Vliv negativního vývoje na trhu s mlékem měl jasný dopad na úsporná opatření v nákladech na produkci, a to jak nákladů na krmiva, pomocné činnosti, tak i na režii všech zúčastněných subjektů v řetězci tohoto odvětví. Avšak i přes podpory, které měly alespoň částečně kompenzovat dosažené ztráty, nedosáhli producenti poprvé v roce 2009 pozitivního ekonomického výsledku z výroby mléka ani při započtení těchto podpor (www.mze.cz).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BLAHA, Z. S. – JINDŘICHOVSKÁ, I. (2006): *Jak posoudit finanční zdraví firmy*. Praha: Management Press. ISBN 80-85603-80-2.
2. Český statistický úřad [online]. 2010 [cit. 31. 1. 2010]. Dostupný z <http://www.czso.cz/>
3. KISLINGEROVÁ, E. – NEUMAIEROVÁ, I. (1996): *Vybrané příklady firemní výkonnosti podniku*. Praha: VŠE. ISBN 80-7079-641-3.
4. Ministerstvo zemědělství [online]. Dostupný z <http://www.mze.cz>.
5. Obchodní rejstřík [online]. Dostupný z <http://www.justice.cz>.
6. RŮČKOVÁ, P. (2008): *Finanční analýza*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2481-2.

ADDRESS & ©

Ing. Jaroslav SVOBODA, Ph.D.
Bc. Monika FICOVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
svoboda@ef.jcu.cz
m.ficovaa@seznam.cz

NÁSTROJE PODPORY MALOOBCHODNÍHO PRODEJE POTRAVIN V OBDOBÍ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Retail Sales Promotion Tools in Period of Economic Crisis

Aleš HES – Kateřina KOVÁŘOVÁ – Ivana HESOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: I v období hospodářské krize, kdy spotřebitelé více přemýšlejí o nákupech včetně nákupu potravin, jsou maloobchodní podniky nuceny výrazněji pracovat se zákazníky i s celou veřejností. Jedním z nástrojů, jak tuto spolupráci prosadit, je Public Relations /PR/. Hlavním cílem článku je proto zhodnocení účinnosti PR v maloobchodním prostředí s potravinami na zákazníky, nepřekonat hranici mezi PR a ostatními marketingovými nástroji a podat jasné výsledky a váhu PR u vybraných maloobchodních podniků s potravinami.

Klíčová slova: maloobchod – zákazník – potraviny – marketing – Public Relations – trh

ABSTRACT: The retailers have to relate with the customers and the whole public all the time and especially in the period of an economic crisis when they think over their purchases incl. the purchases of foodstuff more carefully. One of the tools to do so is Public Relations /PR/. Therefore, the main goal of the article is to assess the effectiveness of PR in the foodstuff retail environment while not crossing the border between PR and other marketing tools and to bring in both clear results and weight of PR at selected foodstuff retailers. This contribution was processed within the Research Project of MSM 6046070906 „The Economics of Czech Agricultural Resources And Then Effective Use Within Multifunctional Systems of Agriculture And Food“, Faculty of Economics and Management, Czech University of Life Sciences in Prague.

Key words: retail – customer – food – marketing – Public Relations – market

ÚVOD

V minulosti znali prodejci své zákazníky a jejich potřeby lépe, protože existovaly pouze malé maloobchody a jejich majitelé s nimi byli při prodeji v přímém kontaktu. Následný růst obchodních společností a otevřenost trhů tento přímý kontakt mezi prodejci a konečnými spotřebiteli narušily. Změny ve velikosti a struktuře společností a trhů nutí k vyšší organizaci a provádění šetření, pomocí něhož lze získat potřebné informace o celkové situaci na trhu a také odpovědi, které se týkají zákazníků a jejich požadavků, očekávání, potřeb a postojů. V současné době rostoucí tržní konkurence, snadného přístupu veřejnosti k informacím a zvyšujících se nároků na zboží a služby je znalost zákazníka jedním z klíčových faktorů pro úspěšné fungování obchodní společnosti. Jen takový maloobchodní podnik, který se zabývá prioritně potřebami, požadavky a přáními svých zákazníků má šanci na úspěch a dlouhodobou perspektivu. Podnik by si měl umět udržet přízeň stálých zákazníků a přilákat zákazníky nové a pomocí vhodných nástrojů podpory prodeje si vytvořit a udržovat stálou klientelu i v nelehkém prostředí prodeje potravin. Každý koncový

spotřebitel je odlišný ve svých potřebách a požadavcích, proto se také při nakupování zboží, zejména potravin, rozhoduje jinak, a to pod vlivem konkrétní situace a nabídky. Mnozí autoři proto zákazníky řadí do určitých skupin na základě různých typologií a díky tomu je pak mnohem snadnější jejich chování odhadnout. Pro maloobchodní podnik je nezbytné získávat informace, jak často, kdy, jak a kde zákazníci nakupují potraviny a jak nákup a vybranou prodejnu hodnotí [2].

I v období hospodářské krize, kdy spotřebitelé více přemýšlejí o nákupech včetně nákupu potravin, jsou maloobchodní podniky nuceny výrazněji pracovat se zákazníky i s celou veřejností. Jedním z nástrojů, jak tuto spolupráci prosadit, je Public Relations /PR/. Public relations je součástí komunikačního mixu a představuje solidní nástroj při poskytování informací zákazníkům a tím se zřetelně odlišit od konkurence. PR u maloobchodů s potravinami má širokou možnost výběru, jak se před veřejností prezentovat. Může to být výhoda, ale na druhou stranu je třeba mít v záloze odborníky, kteří správně posoudí situaci v konkrétní situaci, čase i pozici organizace na trhu [3].

Obecnou podstatou metod PR je cílevědomé budování vzájemných vztahů mezi organizacemi a veřej-

ností. Charakterizovat se dá komplexností a vzájemnou provázaností se všemi činnostmi organizace. PR vystupuje sama za sebe jako samostatná oblast firemní struktury, nelze ji nikdy izolovat, její činnosti jsou provázány se všemi ostatními v organizaci. Dříve vztahy s veřejností a její aktivity zahrnovaly pouze úlohu tiskového mluvčího, který překonával a odstraňoval rozdíly mezi názory organizace a názorem médií. Osoba tiskového mluvčího se tak stala velmi důležitou součástí firemní komunikace, stal se prostředníkem, jehož úkolem bylo vyvažovat vzájemné vztahy tak, aby se na základě znalostí dosáhlo pozitivních postojů nebo z negativních postojů vytvořily postoje a názory pozitivní. Nyní v podnicích vznikají samostatná oddělení pro styk s veřejností, která nejenže plní své úkoly, ale jako efektivní součást organizační struktury spolupřispívají k zisku [1]. Nejinak se PR provádí v maloobchodních podnicích s potravinami, zejména v obchodních řetězcích, kde existuje celá řada rizik v nedorozumění mezi maloobchodem a zákazníky (např. v odlišném názoru na kvalitu nabízených potravin). Proto je velmi efektivní zkoumat účinnost PR v maloobchodě s potravinami a nacházet vhodná korekční pravidla vzájemné komunikační výměny. V PR to znamená budování pevného a zdravého image před celou veřejností a zvláště pak před vlastními zákazníky.

CÍL A METODIKA

Oblast marketingu, zahrnující komunikační mix, jehož součástí je PR, je pro maloobchody s potravinami klíčová. Částky, které podniky investují do podpory prodeje, jsou vysoké, protože pro zajištění efektivity nástrojů podpory prodeje musí být splněno vždy několik finančně a časově náročných požadavků. Současné praktiky PR odvětví maloobchodu se orientují především na oblast médií. Většina maloobchodů se prezentuje různými letáky, zakoupením určité plochy v denících či časopisech, lze o nich slyšet v TV a v rádiích, v neposlední řadě roste počet PR článků na internetu. Zde se ovšem lze velmi lehce dostat na hranici mezi PR a reklamou. Naskytá se zde tedy otázka, do jaké míry se představuje podnik a kde již začíná prezentace výrobků jako nástroj reklamní kampaně? Hlavním cílem článku je proto zhodnocení účinnosti PR v maloobchodním prostředí s potravinami na zákazníky, nepřekonat hranici mezi PR a ostatními marketingovými nástroji a podat jasné výsledky a váhu PR u zkoumaných maloobchodních podniků s potravinami. Zkoumání uvedených skutečností v období krize může představit zajímavou formu komunikace se spotřebiteli a skutečnou efektivitu podpory prodeje potravin.

Jako hlavní metody zkoumání byly v sekundárním výzkumu použity deskriptivní analýza a strukturovaná syntéza, v primárním výzkumu bylo v roce 2009/2010 realizováno dotazníkové šetření mezi 200, volně oslovenými respondenty, návratnost dotazníků byla 75 % a 80 % respondentů obsadily věkové kategorie 26–35

let a 36–60 let, přičemž pohlaví bylo zastoupeno téměř paritně. Otázky se týkaly rozhodovacího procesu respondentů při nákupu potravin se zaměřením na přijímání PR aktivit a ostatních podpor prodeje potravin od maloobchodu s potravinami.

VÝSLEDKY A DISKUSE

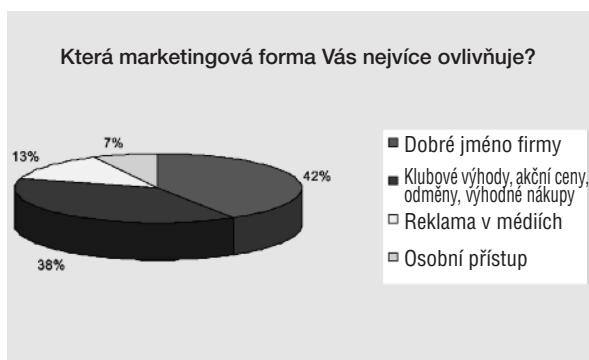
V dnešní době jsme reklamou a marketingovými akcemi podniků zahlceni. Informace tohoto druhu se na veřejnost hrnou ve velkém množství tak, že potenciální zákazníci může tento druh neustálého upozorňování otrávit a konečný důsledek podpory prodeje může nabýt opačného efektu. Mezi nejvyužívanějšími nástroji PR v tištěných médiích či internetu jsou PR články nejrůznějšího typu. Může se jednat o pozitivní, ale i negativní informace, které je ovšem nutné posléze vyvrátit, a vrátit tak firmě její dobré jméno. U potravinářských maloobchodů se tyto negativní zprávy mohou týkat například prodeje prošlých potravin, špatně označených cen, které pak nesouhlasí s namarkováním u pokladen. Velmi vážné negativní následky pro maloobchodní podnik může způsobit i zpráva, že někomu byl vykraden automobil na parkovišti před provozovnou. A na tyto zprávy jsou lidé velmi citliví. Dalším příkladem negativní zprávy může být několik let stará aféra, při které nejmenovaný maloobchod kvůli výstavbě nových obchodů nemilosrdně kácel stromy a pustošil místa výstavby. Hodně lidí tato zpráva popudila a v té době přísahala, že do tohoto obchodu nikdy nevkočí.

Naopak existují články, které významně napomáhají budování pozitivní image podniku. Jedná se o nejrůznější informace typu: zavedení nového pokladního systému, otevření jubilejní prodejny nebo dobré umístění v nejrůznějších soutěžích v kvalitě nabízených potravin a služeb.

Dalším důležitým nástrojem pro udržení správných vztahů se zákazníky jsou nejrůznější druhy podpory prodeje. Velké množství prodejců nabízí své věrnostní kluby, které nabízejí zákazníkům věrnostní karty, na kterých se sbírají body za každý nákup. Pro některé nakupující je to velmi motivující, a proto se do obchodu vrací jako členové „klubu“. Dalšími typickými příklady podpory prodeje jsou různé kupóny, loterijní hry, rabaty, vzorky nebo snížení cen – tyto aktivity se týkají určitého časového úseku a zákazník se jich aktivně účastní. Vzhledem k tomu, že aktivity prodeje v maloobchodě jsou zaměřeny výlučně na konečného spotřebitele, bývají tyto nástroje velmi efektivní, protože oslovují zákazníka v momentě rozhodování o nákupu produktu či značky. Lidé jsou citliví i na slogany, které maloobchody hlásají na veřejnosti. Nejoblíbenější a nejpůsobivější bývají hlášky, ze kterých má zákazník dojem, že je opravdu v obchodě vítán a všechno, co prodejna dělá, je určeno právě jemu. Efektivním sloganem je též ten, který v sobě nese informaci o nízkých cenách.

Provedený dotazníkový průzkum prokázal, že lidé při nakupování potravin kladou velký důraz na dobré jméno (42 %) a image obchodu (20 %). Na nákup je zpravidla úspěšně lákají nejrozličnější marketingové nástroje, např. akční nákupy a slevy. Tento aspekt si obchody pojišťují hlavně klubovými výhodami (38 %), které mají zákazníka lákat na opakovaný nákup (viz graf č. 1).

Graf č. 1: Anketa k vlivu marketingových forem.

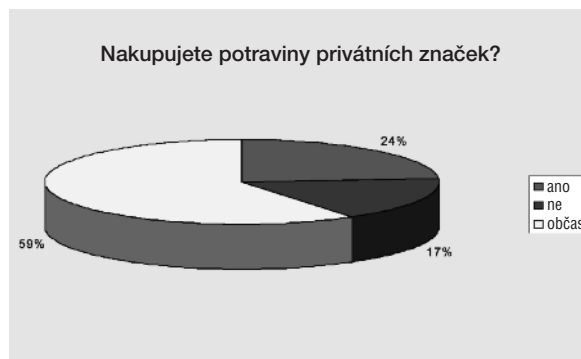
Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření.

Dále až 46 % dotázaných sleduje různé akční nabídky a poté je tito lidé často využijí k výhodnému nákupu. Naproti tomu jen 12 % respondentů uvádí, že jsou těmito nabídkami zahlceni a jsou jim na obtíž. Zbylí respondenti podobné akční nabídky nesledují a jsou jim lhostejné. Zákaznickou kartu ve sledovaných maloobchodech vlastní necelá polovina dotázaných. Je minimum těch, co ji nemají a chystají si ji pořídit.

Pokud v médiích či jinde vyjde tisková zpráva, negativní nebo pozitivní, o určitém obchodě, 76 % respondentů se domnívá, že touto zprávou můžou být skutečně ovlivněni při dalších nákupech. Je zřejmé, že zákazníci jsou velice citliví, když se v obchodě, kde často nakupují, něco děje. Například, objeví-li se zpráva jako v jednom supermarketu, kde nesprávně účtovali akční potraviny, tak to pro mnoho jeho zákazníků znamená nepříjemný fakt. Lidé se v dnešním konkurenčním prostředí chtějí cítit podle hesla „Náš zákazník, náš pán“. Když se ovšem k nelidskému faktoru, který způsobil chybu, přidá ještě arogance personálu, je vše podtrženo a sečteno v neprospěch obchodníka. Naopak pozitivní zpráva může nahrát obchodníkovi do karet více, než nejlepší a nejdražší účelově mířená reklama. Zákazníci přijímají informace raději v kontextu, kde se necítí tolik zasaženi a cíleně ovlivňováni.

Co se týká nákupu potravin privátních značek (graf č. 2), tak je nenakupuje jen 17 % dotázaných, což dokazuje, že tento marketingový nástroj – nabízet své vlastní výrobky – je velmi účinný.

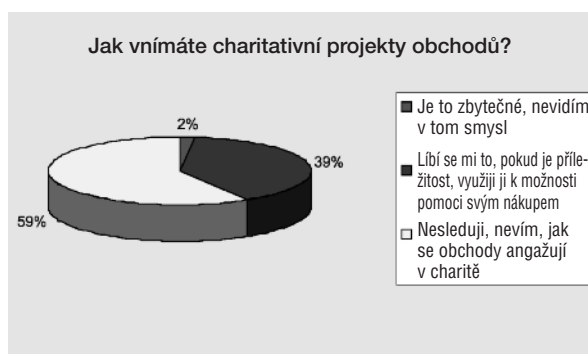
Graf č. 2: Anketa k nákupu potravin privátních značek.

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření.

Téměř tři čtvrtiny dotázaných respondentů nesleduje sponzorované aktivity obchodů, dalších 9 % je považuje za zbytečnou investici. Zdá se, že spojení s kulturní či sportovní akcí není pro zákazníky s potravinami příliš atraktivní. Optimističtější výsledky má oblast vnímání charitativních projektů. Dobročinnost přijímá pozitivně téměř 40 % respondentů. Tito lidé vítají možnost pomoci svým nákupem. Zcela negativní přístup zastávají pouze 2 % dotázaných. Zbylí je nesledují, případně netuší, v čem filantropie určitého obchodu spočívá (graf č. 3).

Graf č. 3: Anketa k charitativním projektům obchodů.

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření.

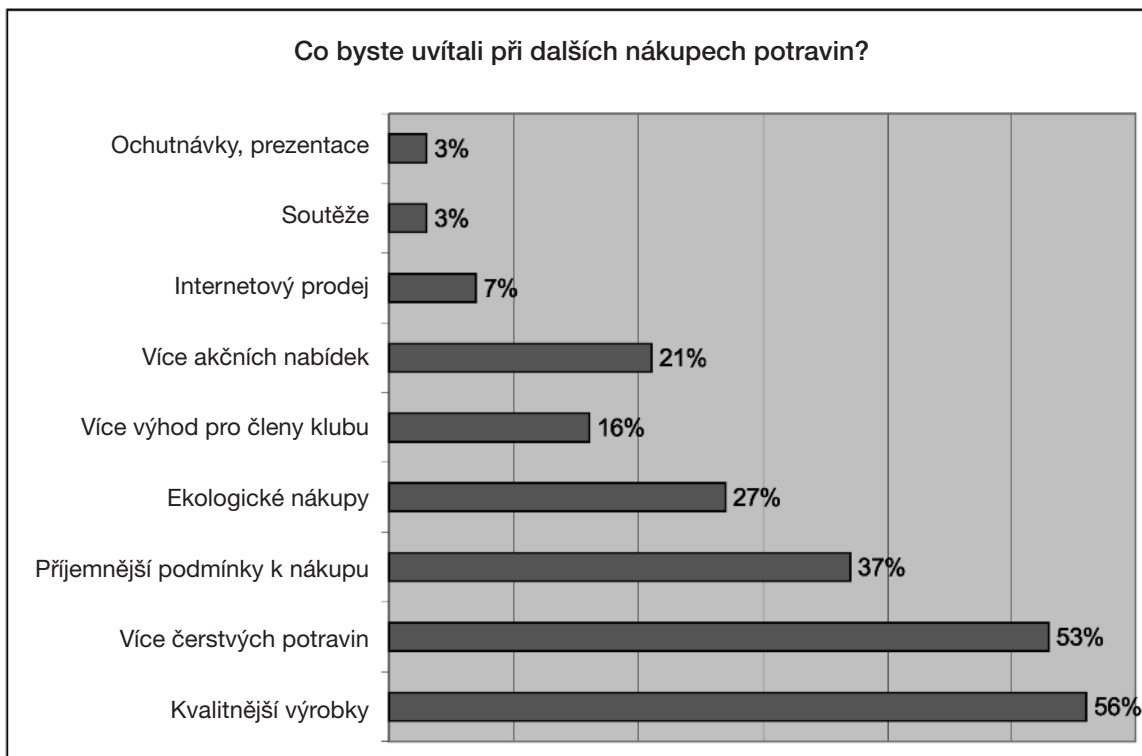
Nákup potravin v budoucnosti

Zákazníci by při dalších nákupech uvítali především více kvalitních a čerstvých potravin. Moderním trendem začíná být upřednostnění kvality před cenou, a to i v době hospodářské krize. Lidé začínají chápat, že levné nemusí být dobré, natožpak zdravé. Je zajímavé, že v období finanční krize se zákazníci méně zajímají o akční nabídky a ohledně členství v klubech také není vidět větší přání čerpat více výhod. Do popředí se stále výrazněji dostávají ekologické nákupy s biopotravinami jako součást nového životního stylu. Lidé si stále více uvědomují, jak současná konzumní společnost přírodu

zahrnuje nerozložitelnými obaly a odpady. Odráží se zde snaha recyklovat a neplýtvat. Papírové ekologické tašky prodává několik maloobchodů a většina z nich přestala dávat i igelitové tašky zdarma ke každému

nákupu. Pro 37 % dotázaných hraje velkou roli při nákupu potravin celkový dojem při nákupu a spokojenost s nákupními podmínkami a personálem (graf č. 4).

Graf č. 4: Anketa k možným změnám při nákupu.

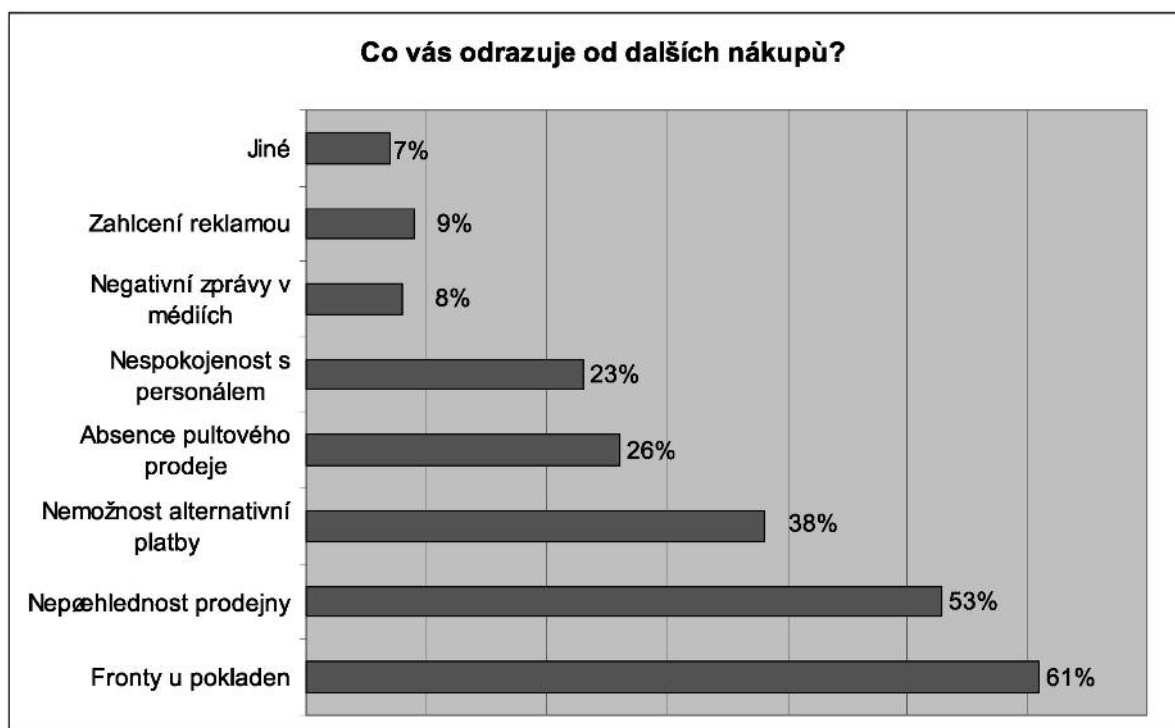
Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření.

Existuje však i celá řada negativních faktorů, které zákazníci při nákupu potravin odrazují. Zákazníky, jak je všeobecně známo, velmi otravují dlouhé fronty u pokladen. Tuto možnost uvedlo 61 % dotázaných. Na dalším místě je celková nepřehlednost prodejny, špatné uspořádání sortimentu výrobků a jejich chybné označení. Tato skutečnost odradí 53 % respondentů. Pro mnoho nakupujících je důležitá i možnost alternativního zaplacení, zejména platební kartou. Jak již vyplynulo dříve, zákazníci vítají především kvalitu a čerstvost potravin, i v této otázce 26 % respondentů uvedlo, že neradi nakupují v obchodech, kde tato skutečnost není dostatečně realizována. Dále dodává

23 % dotázaných, že by personál měl být ochotnější a informovanější. Co je naopak překvapivé, je to, že lidé nevnímají až tak negativně reklamu, jak by se zdálo. Reklamou s akčními nabídkami je zahrnuta necelá desetina dotázaných, negativní zprávy o obchodě ovlivní další nákupy potravin jen v 8 % (graf č. 5).

V dalších odpovědích si respondenti stěžovali například na fakt, že by rádi chodili do oblíbenějšího obchodu, bohužel mají blíže jiný. Zde se odrážejí výsledky otázek týkajících se místa nákupu, kde se hrála nejdůležitější roli dostupnost prodejny.

Graf č. 5: Anketa k negativům při nakupování.

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření.

ZÁVĚR

Z provedeného dotazníkového šetření jednoznačně vyplývá, že respondenti ve velké míře preferují kvalitu a čerstvost potravin i přes přetrvávající hospodářskou krizi. Samozřejmě je zde nutné zohlednit fakt, že velká část skupiny dotázaných bydlí v hlavním městě a je ve věku mezi 36–60 lety s minimálně středoškolským vzděláním. To znamená, že dotazovaní jsou v produktivním věku většinou s dobrým zaměstnáním a z toho vyplývá ochota vynaložit více peněz na nákup kvalitních potravin. Maloobchody by se tedy měly na tyto aspekty zaměřit, často totiž bývá problém nakoupit čerstvou zeleninu a ovoce v požadované kvalitě, mléčné výrobky bývají čím dál tím méně „mléčné“ a kult zdravé výživy odlehčuje potraviny do takové míry, že si zákazník doma pochutnává na zahuštěné hmotě bez kalorií, ovšem také bez jakýchkoliv výživných hodnot.

Jelikož lidé nakupují potraviny poměrně často, dostává se na první místo preferencí nákupu dostupnost prodejny a její otevírací doba. Pro zákazníky je v současné uspěchané době prioritou čas, proto nákupy uskutečňují v obchodě, který mají po cestě z práce nebo blízko bydliště. Za většími nákupy pak dojíždějí autem, proto velké procento dotázaných obhajovalo jako prioritu při nákupu možnost zaparkování.

Polovina dotázaných reaguje na dobré jméno a image obchodu. Určitý obchod je pro ně symbolem kvality a neváhají se do něj opakovaně vracet a uskutečňovat nákupy potravin. Více než reklama působí na

zákazníky přesně mířené akční nabídky: nejenže různé letáky a slevy zákazníky příliš neobtěžují, ale navíc jich i využívají k nákupu. Zákazníci se navíc vrací do stejných obchodů, kde uplatňují své členské karty a sbírají body. Pobídky pro členy klubu jsou vítaným a efektivním nástrojem.

Tři čtvrtiny dotázaných uvedly, že by je ovlivnila negativní či pozitivní zpráva v médiích. Ovšem v poslední otázce by negativní zpráva odradila od nákupů jen 8 % dotázaných. Z toho zřejmě vyplývá fakt, že lidé sice podvědomě na zprávu zareagují, ale přišť do zmíněného obchodu půjdou nakoupit i přes tuto skutečnost. Další variantou může být, že zákazníci ovlivňují jen pozitivní zprávy a negativní při svém spotřebitelském chování vytěsňují.

Jako relativně úspěšný nástroj PR se jeví filantropické aktivity. Tato skutečnost sice nepobízí u všech obchodů přímo k nákupu, ale ty se v očích zákazníka ukazují v pozitivním světle, protože dobročinnost je širokou veřejností vnímána velmi kladně. Mohou-li zákazníci navíc přispět i svým nákupem tím, že například získají body za určitý zaplacený obnos a ty se pak transformují do příspěvku na charitativní činnost, často toho využijí. Jako příklad je možné uvést sbírání žlutých koleček – Bertíků – na pomoc dětem v obchodním řetězci Albert. Po vhození těchto žetonů do velkých kasiček, které jsou umístěny v každé prodejně, může mít mnoho lidí dobrý pocit, že může pomoci a při příštím nákupu tento pocit zopakovat.

Opačně je tomu u sponzoringových aktivit, které většina zákazníků vůbec nesleduje, případně jim při-

padají jako zbytečná investice. Jaký prospěch přináší zákazníkovi fakt, že sponzorují pořady, když jde nakoupit pečivo? Je ovšem pravda, že maloobchody s potravinami většinou nesponzorují žádné velké akce, kde by si jich potenciální zákazník mohl všimnout. Přesto některé řetězce s potravinami uskutečnily sponzorované akce, např. Tesco sponzorovalo pořad „Česko-Slovensko má talent“, Lidl se angažuje na TV Prima v souvislosti s kuchařským pořadem „Prostřeno“ a Makro sponzoruje TV pořad „Vaření s Italem“. V tomto případě může být spojitost oblíbeného pořadu s maloobchodem nabízející potraviny efektivní. Diskutabilní ovšem je, v kolika případech si toto divák uvědomí a zda toto spojení zafunguje.

Obchody s potravinami by neměly polevovat ve snaze udržovat si své zákazníky. Konkurence se neustále zvyšuje a každý obchod by si měl umět najít cestu k zákazníkovi. Jak zjistil průzkum, každý zákazník je jiný, má jiné potřeby a jeden obchod se nemůže zavděčit všem. Obchody by se měly více vyprofilovat a zaměřit na určitou cílovou skupinu. Nelze nabízet vysokou kvalitu za podprůměrné ceny, levné uzeniny zkrátka nikdy nebudou z kvalitního masa, stejně tak v levném jogurtu nemůžeme hledat mléko či smetanu. Obchody se toto snaží změnit pomocí privátních značek potravin, zde je to ovšem zpravidla na úkor lákavého obalu a ani tyto výrobky vždy neposkytnou dostatečnou kvalitu. Z průzkumu ale vyplývá, že zákazníci tyto výrobky poměrně rádi nakupují. V dotazníkovém šetření se naopak neosvědčil faktor osobního přístupu k zákazníkům. Lidé tyto akce v podobě ochutnávek a prezentací nijak nevyhledávají a zřejmě jimi nejsou nikterak ovlivněni. Tyto akce jsou prezentací konkrétního výrobku, na kterém sice většinou vydělá výrobce zvýšeným prodejem v době kampaně, ale v celkovém pohledu to nikterak nezvyšuje zájem ani neváže zákazníky k obchodu.

I když se zdá, že marketingové nástroje dobře fungují a obchodům se daří udržovat dobré vztahy se zákazníky, střetává se tento fakt s pohodlností a úsporou času ze strany nakupujících. Ti často nejsou spokojeni s nejrůznějšími faktory týkajícími se jejich nákupů, ale, jelikož alternativní nákup v jiném obchodě s sebou přináší časové a finanční ztráty (například vzdálenost oblíbenějšího marketu vyžaduje cestování automobilem), raději nakoupí potraviny znovu zde. To se týká i opačné, pozitivní, stránky, kdy zákazník by rád navštěvoval obchod, v němž mají akční nabídky

potravin nebo prodávají kvalitní ovoce, ale je to obchod příliš vzdálený, nebo nemá o víkendů otevřeno. Spotřebitelé tedy většinou přistupují na kompromis v podobě nákupů na více místech podle časových možností. Vědí o svém obchodu, který mají nejraději, avšak tento obchod nemusí být zároveň tím, v němž nakupují nejčastěji.

A jak lze z provedeného výzkumu odpovědět na otázku vymezení hranice mezi PR a reklamou, tedy mezi jednotlivými zkoumanými nástroji marketingového a komunikačního mixu? Z výzkumu vyplývá, že spotřebitelé dobře vnímají takové marketingové nástroje, kde zřetelně hrají hlavní roli oni, a nikoliv marketingový tým. U nákupu potravin roste větší zájem spotřebitelů o jakost a čerstvost potravin, o deklaraci zdravotní nezávadnosti potravin, případně o časovou i územní dostupnost. Dosud nebyly nalezeny nové nástroje, které by výrazně zasáhly do konkurenčního prostředí maloobchodu s potravinami a ani v současné době nelze jasně zobecnit, který z nástrojů je u zákazníků, nakupujících potraviny, v období krize neefektivnější. Lze pouze připomenout, že mezi „populární“ nástroje podpory prodeje potravin i v době hospodářské krize patří projekty s humánním a ekologickým programem, ze strany spotřebitelů se rozšiřuje zájem o informace o původu potravin (např. bude stoupat zájem o regionální značky kvalitních potravin deklarovaných věrohodnou národní nebo komunitární institucí), a to z důvodu existujících nebezpečí z negativních událostí na volném zemědělském a potravinářském trhu EU. Budoucnost podpory prodeje v oblasti prodeje potravin bude významně stát na poctivosti a informační odpovědnosti prodejců, bude docházet k mutacím různých marketingových nástrojů, které se stanou svým referenčním dosahem úspěšnými konkurenčními faktory.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. KOHOUT, J. (1999): *Veřejné mínění, image a metody public relations*. Praha: Management Press, Ringier ČR. ISBN 80-7261-006-6.
2. LESLEY, P. (1995): *Public Relations*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85865-15-7.
3. NĚMEC, P. (1999): *Public Relations, komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: Management Press, Ringier ČR. ISBN 80-85943-66-2.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Aleš HES, CSc.
doc. Ing. Kateřina KOVÁŘOVÁ, Ph.D.
Ing. Ivana HESOVÁ
Katedra obchodu a financí
Katedra informačních technologií
Provozně ekonomická fakulta

Česká zemědělská univerzita
Kamýčká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát
Czech Republic
hes@pef.czu.cz
kovarovak@pef.czu.cz
hesova@pef.czu.cz

MOBILE MARKETING A JEHO APLIKACE V RÁMCI MHD SE ZAMĚŘENÍM NA SPECIFIKACI A POSTOJE CÍLOVÝCH SKUPIN

Public Transport and Application of Mobile Marketing According to Target Segments' Attitude

Monika BŘEZINOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek pojednává o vybraném nástroji cílené marketingové komunikace – mobilním marketingu, který se zaměřuje na komunikaci prostřednictvím mobilního telefonu. Předkládá hodnocení jeho konkrétní aplikace, nákupu SMS a datových jízdenek MHD v Českých Budějovicích z hlediska jednotlivých cílových skupin a uvádí podmínky, za kterých jsou majitelé mobilních telefonů ochotni tuto službu využívat. Data, ze kterých článek čerpá, byla získána pomocí dotazníkového šetření, které proběhlo v roce 2009 v Českých Budějovicích (N 476). Z výsledků vyplývá, že respondenti by více využili službu SMS i datových jízdenek v případě získání bonusu, či v případě, že jízdenka koupená pomocí mobilního telefonu bude levnější. Největší překážkou pro využití datové jízdenky jsou pro respondenty starší typy telefonních přístrojů, které nepodporují připojení k internetu, a také složitost aplikace, kterou je třeba do přístrojů stáhnout, aby mohli tuto jízdenku aktivovat, u SMS jízdenky nebyly žádné zásadní překážky při jejím využití zjištěny.

Klíčová slova: Mobilní marketing – SMS jízdenka – datová jízdenka – bonus

ABSTRACT: This article is focused on one of the tools of target marketing communication, Mobile marketing. This article evaluates a particular application of Mobile marketing – buying the public transport tickets (SMS and data ticket) – and finds out the conditions for usage of these services by owners of mobile telephones. The data for this article were collected by the questionnaire research in 2009 in České Budějovice. The number of respondents was 476. The result of the research is that consumers would like to use these services if the ticket is cheaper, or if they file into the price competition. The biggest problem for the consumers is the application which they have to download from the internet to their mobile phones to use the data ticket service.

Key words: Mobile marketing – SMS ticket – data ticket – bonus

ÚVOD

V dnešní době je čas řazen spolu s ostatními luxusními produkty do skupiny vzácných komodit (Fre y 2005). U pracovně vytížené skupiny obyvatel se projevuje snaha o zkrácení obslužných aktivit, jako je nákup nebo práce v domácnosti na minimum s cílem získat tak více času na osobní nebo rodinné aktivity. Velkou měrou jsou nápomocny nové technologie, které pronikají do běžného života stále častěji. Pomocí internetu můžeme ovládat své bankovní účty bez čekání v peněžních institucích, v mnoha případech lze také využít tento nástroj ke komunikaci s orgány státní správy nebo k nákupu přes internet, který nám dává možnost nejen vybrat a v klidu si koupit svůj výrobek, ale současně i zjistit celou řadu informací o něm. Otázkou je, zda se vedle internetu stane další možností běžného nakupování mobilní telefon, který je vždy k dispozici a jeho dostupnost pro konečného spotřebitele je větší než dostupnost internetu a osobních

počítačů (Morris 2010). V současné době je mobilní marketing velmi aktuální téma, jak ukazuje jeho vývoj za posledních několik let. Setkáváme se s velmi rychlým rozšiřováním jeho jednotlivých nástrojů, jako jsou QR kódy, rozšířená realita, local-base aplikace a další.

Na českém trhu je v současné době několik společností, které svým zákazníkům umožňují nákup produktů pomocí mobilního telefonu. Ten lze definovat jako „*Jakýkoliv způsob, jímž je možné pomocí technologie GSM aktivně nabízet zákazníkům služby nebo zboží.*“ (Zálešák 2003), nebo, jak uvádí O. Šupiný z Marketing Journalu: „*Pod tímto pojmem rozumíme všechna řešení, která využívají nástrojů mobilní komunikace*“ (Šupiný 2008). Z technického pohledu jde o využití možností mobilních telefonů: SMS, MMS, loga operátora, vyzváněcí tóny, reklamní SMS zprávy, WAP. Speciální podskupinu pak tvoří tzv. proximity marketing, využívající možnost bluetooth modulu. Nebo jednodušeji: „*Mobilní mar-*

keting je přímé a cílené doručování obsahu na displej mobilního telefonu“ (Wolf 2010).

Za všechny společnosti uvedme internetový obchod Vltava, který tuto možnost nabízí svým zákazníkům od roku 2008, a Dopravní podnik hlavního města Prahy, umožňující nákup jízdenky na městskou hromadnou dopravu pomocí SMS zprávy. Jedná se o oblíbenou a praktickou službu, již je možné využívat 24 hodin denně. Pro využití mobilního marketingu v oblasti veřejné hromadné dopravy hovoří zvýšení zájmu cestujících právě o SMS jízdenky. Informace o využívání SMS jízdenek v rámci České republiky nejsou k dispozici, z průzkumů Dopravního podniku města Prahy však vyplývá, že meziroční zvýšení nárůstu zakoupených SMS jízdenek je kolem 10 000 ks za den. V roce 2010 zakoupilo SMS jízdenku 22,5 tisíc cestujících denně a v tomto roce je to zatím 32 tisíc cestujících denně, což podle průzkumu Dopravního podniku představuje 36 % cestujících (iDnes 2011). Z těchto důvodů dochází k rozšíření a úpravám jednotlivých druhů SMS jízdenek. V současné době Dopravní podnik nabízí již 4 druhy těchto jízdenek. V průběhu roku 2010 byla tato služba zavedena také v Ostravě a Českých Budějovicích. O tom, jak je tato služba přijímána jednotlivými cílovými skupinami v Českých Budějovicích, pojednává tento článek.

METODIKA A CÍL

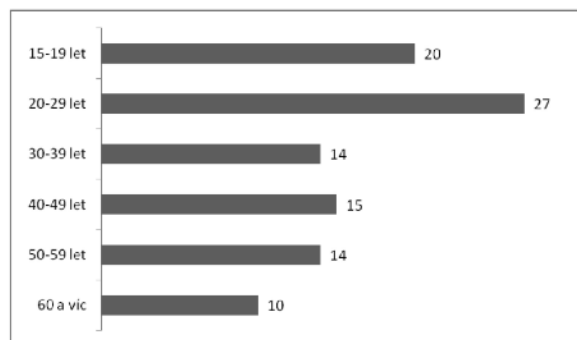
Data použitá pro potřeby tohoto článku byla získána formou dotazníkového šetření, které proběhlo v Českých Budějovicích v listopadu 2009. Výzkum provádělo město České Budějovice. Tazatelé se zaměřili na část populace, která výše zmíněnou službu využívá, nebo k tomu má předpoklady. Osloveni byli respondenti, kteří se nacházeli na autobusových a trolejbusových zastávkách. Celkový počet respondentů je N476, výsledky autorka článku zpracovala formou kontingenčních tabulek a korelačního koeficientu Gamma s pomocí programu Statistica 8. V článku jsou dále použity informace a data z kampaně „Město v mobilu“, která měla za cíl informovat potenciální zákazníky o možnosti nákupu MHD jízdenek v Českých Budějovicích pomocí mobilního telefonu. Pro potřeby výzkumu nebyly rozlišeny SMS jízdenky a datové jízdenky. Respondenti však sami ve volných odpovědích poukazovali na technickou složitost datových jízdenek. Cílem článku je specifikovat cílové skupiny a zjistit jejich postoje k využívání SMS (jízdenka zakoupená prostřednictvím telefonního operátora pomocí aktivace služby Prémium SMS) a datové jízdenky (jízdenka zakoupená pomocí internetové aplikace stažené do mobilního telefonu). Tato jízdenka funguje jako konto, které si cestující otevře u Dopravního podniku města České Budějovice, složí na něj peněžní částku dle vlastního uvážení a pomocí výše zmíněné aplikace z tohoto konta čerpá finanční prostředky na zakoupení jízdenky, či na platbu parkovného. Jedná se o pokus města o zavedení elek-

tronické peněženky, prozatím s možností platby dvou služeb.

VÝSLEDKY A DISKUSE

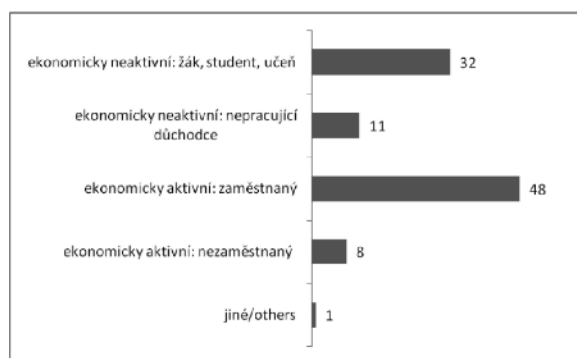
Charakteristika zkoumaného vzorku dle pohlaví je velmi podobná běžné populaci: 52 % žen, 48 % mužů. Podle ukončeného vzdělání lze vzorek respondentů rozdělit následovně: základní vzdělání – 19 %, nižší střední a vyučen – 24 %, úplné střední a vyšší odborné – 41 %, vysokoškolské – 16 %. Rozdělení respondentů dle věku a ekonomické aktivity ukazují grafy č. 1 a 2.

Graf č. 1: Rozdělení vzorku respondentů dle věku (v %).

Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

Graf č. 2: Rozdělení vzorku respondentů dle ekonomické aktivity (v %).

Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

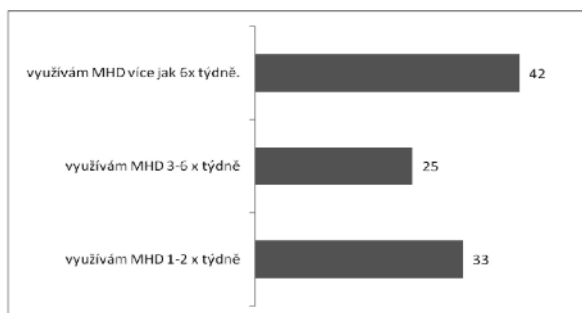
Z grafů č. 1 a 2 vyplývá, že skupinou nejvíce zastoupenou ve zkoumaném vzorku jsou respondenti ve věku 20 až 29 let (27 %) a ekonomicky aktivní (zaměstnaní 48 %).

Další otázky se týkaly frekvence a formy jízdného, které respondenti využívají, jak ukazují grafy č. 3 a 4; 33 % respondentů využívá MHD 1-2 x týdně, 25 % 3–6 x týdně a 42 % respondentů více než 6x týdně. Respondenti nejčastěji využívají časové kupóny (průkazky) – 52 % a jednorázové jízdenky – 44 %, 2 % dotázaných jezdí načerno a 2 % volí jinou formu jízdného.

Pokud některé z výše uvedených výsledků dáme do souvislosti, například frekvenci užívání MHD a formu

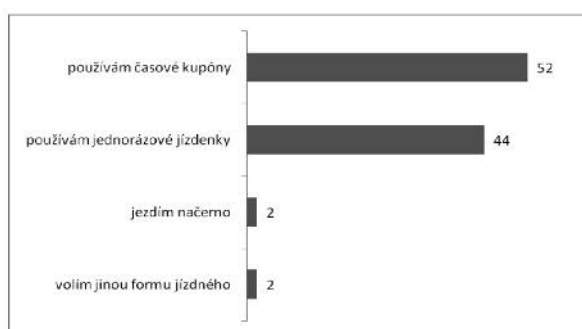
jízdného, zjistíme (pomocí korelačního koeficientu Gamma, který nabývá kladné hodnoty 0,36), že, čím vyšší je frekvence užívání MHD, tím častěji bude respondent využívat formu časových kupónů (průkazek).

Graf č. 3: Frekvence využívání MHD respondenty (v %).

Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

Graf č. 4: Formy jízdného využívané respondenty (v %).

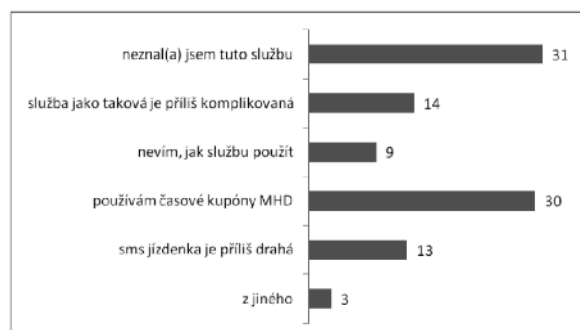
Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

Další korelace byly prokázány mezi frekvencí užívání MHD a věkem. Zde se potvrdilo, že, čím mladší je věková kategorie respondentů, tím častější je používání MHD. Například ve věkové kategorii 15–19 let využívá MHD více než 6x týdně 75 % respondentů.

Vztah byl prokázán také mezi formou jízdného a věkem, kde platí, že, čím mladší je skupina respondentů, tím častější je využití časových kupónů. Tento vztah potvrzují i výsledky z kontingenční tabulky, kde věková skupina 15–19 let užívá časových kupónů z 80 %, ve skupině 20–29 let tvoří tato forma 53 % a ve skupině 30–39 let již tato forma klesá na úroveň 33 %. V souvislosti se službou SMS / datová jízdenka bylo zjištěno, že 20 % respondentů má možnost připojit se ze svého mobilu k internetu a této možnosti aktivně (alespoň jednou měsíčně) využívá, 30 % respondentů má tuto možnost také, ale využívají ji méně než jednou měsíčně a 50 % respondentů tuto možnost nemá. Z oslovených respondentů pouze 28 % znalo službu SMS / datová jízdenka (to nevypovídá nic o tom, jestli ji využívají), 35 % o ní slyšelo a 37 % o ní neslyšelo. V grafu č. 5 jsou prezentovány

důvody, proč respondenti službu SMS / datová jízdenka v Českých Budějovicích ještě nevyužili.

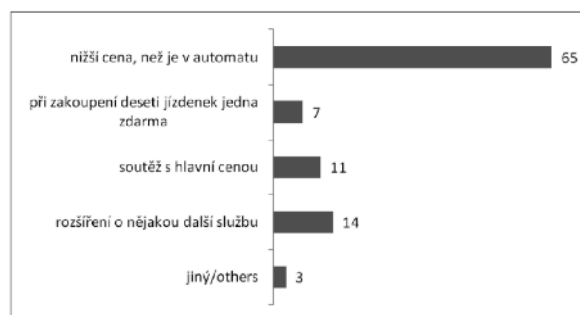
Graf č. 5: Z jakého důvodu jste službu SMS / datová jízdenka v Českých Budějovicích nevyužili? (v %).

Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

Jak graf č. 5 ukazuje, 31 % respondentů službu nezná, 30 % používá časové kupóny a 13 % považuje službu za příliš drahou (jedna SMS / datová jízdenka je dražší než jízdenka zakoupená v automatu nebo v trafice, k ceně jízdenky je třeba přičíst cenu za odeslanou SMS zprávu dle tarifu operátora), další skupině respondentů (14 %) se zdá služba příliš komplikovaná (zde respondenti uvedli přímo datovou jízdenku) a 9 % respondentů neví, jak by službu využilo. Jaké bonusy by přesvědčily respondenty, aby službu začali využívat, ukazuje graf č. 6.

Graf č. 6: Který z následujících bonusů by vás nejvíce přesvědčil, abyste službu SMS / datová jízdenka začali používat? (v %).

Zdroj: Vlastní zpracování (2010).

Z grafu č. 6 vyplývá, že většina 65 % respondentů by službu SMS / datová jízdenka využila, kdyby byla takto zakoupená jízdenka levnější než ta, která je ke koupi v automatech a trafikách (do ceny jízdenky cestující zahrnují i poplatek za odeslanou zprávu). 14 % respondentů by přivítalo rozšíření o nějakou další službu (u datové jízdenky je to placení parkování), jako je koupě lístků na kulturní akce atd., 11 % by si přálo být zařazeno do soutěže a 7 % by přivítalo bonus za počet zakoupených SMS / datových jízdenek.

Z celkových výsledků je patrná charakteristika dvou skupin možných uživatelů služeb MHD a projektu „Město v mobilu“, ve kterých je největší potenciál k rozšíření služby SMS / datová jízdenka. První skupinu tvoří mladí studenti, žáci a učni ve věkové skupině 15–25 let, kteří používají časové kupóny z až 80 %, kolem 25 % z nich aktivně užívá internet v mobilu a další třetina z nich ho používat může (zde je prostor pro rozšíření produktu SMS / datová jízdenka). Jsou otevření novým produktům a možnostem, aplikace v mobilu jim nečiní problém, jako benefit preferují především nízkou cenu služby a soutěže o větší ceny (úměrné jejich věku). Druhou skupinu představují mladí, ekonomicky aktivní občané ve věkové skupině 20–39 let, s vyšším vzděláním, užívající MHD 3x týdně a nepoužívající časové kupóny; 30 % z nich aktivně užívá internet a přes 80 % respondentů z této skupiny o službě SMS / datová jízdenka již slyšelo, 35 % ji zná. Aplikace v mobilu jim nečiní potíže, přesto na ně datová jízdenka (v tomto případě respondenti zmínili přímo datovou jízdenku) působí příliš komplikovaně. Tato skupina skýtá největší potenciál pro rozšíření služby.

Pokud má služba oslovit první skupinu, je nutné rozšířit portfolio služeb, případně zahájit soutěž s hlavní cenou, dále by bylo vhodné zlevnit (alespoň na stejnou cenu jako je v automatech) jednorázové SMS / datové jízdenky, které by tato skupina mohla využívat namísto jízdenek z automatů. U druhé skupiny je prvořadě zjednodušit komunikaci konkrétně u datové jízdenky a celkově službu zpřehlednit – je například možné podpořit službu soutěží a rozšířením jejího portfolia jako u skupiny první.

ZÁVĚR

Závěrem lze říci, že postoje respondentů napříč cílovými skupinami k možnosti zakoupení SMS / datové jízdenky jsou vesměs doprovázeny požadavkem na další bonusy či služby, spojené s touto koupí. I přes tyto požadavky je konkrétně SMS jízdenka využívána v míře dostatečně zajímavé pro Dopravní podnik města České Budějovice, o čemž svědčí fakt, že i přes to, že projekt Město v mobilu byl městem k 31. 3. 2011 ukončen (skončila možnost zakoupení datové jízdenky), tak možnost zakoupení SMS jízdenky (pomocí Prémiové SMS) Dopravní podnik ve své nabídce ponechal. Projekt elektronické peněženky, ze které by

občan mohl platit jízdné, parkovné, vstupy na kulturní akce a jiné platby, se v Českých Budějovicích podobně jako v jiných městech nesetkal s pozitivním ohlasem. V tomto případě k tomu přispěla složitost a vysoké nároky na technické vybavení mobilních telefonů. V současné době bych doporučila zaměřit se na SMS jízdenky, rozšířit jejich časové varianty ze stávajících dvou (30 min./18,- Kč a 24 hodin/60,- Kč) a doplnit je i o jízdenky pro děti, psy a zavazadla. Tuto možnost sice Dopravní podnik na svých webových stránkách nabízí, nicméně tyto varianty stále ještě není možné zakoupit pomocí mobilního telefonu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BERNÝ, A. (2011): *Počet lidí s SMS jízdenkou v Praze roste, nově je výběr ze čtyř druhů*. iDNES [online]. [cit. 2011-7-9]. Dostupné na WWW http://praha.idnes.cz/pocet-lidi-s-sms-jizdenkou-v-praze-roste-nove-je-vyber-ze-ctyr-druhu-111-/praha-zpravy.aspx?c=A110712_1617203_praha-zpravy_ab
2. FREY, P. (2005): *Marketingová komunikace: nové trendy a jejich využití*. Praha: Management Press. 111 s. ISBN 80-7264-129-1.
3. *Město v mobilu. Dopravně-marketingový výzkum* (2009). České Budějovice. 42 s. neveřejný zdroj.
4. MORRIS, A. B. (2010): *Mobile Marketing association - forum London* [online]. [cit. 2011-1-5]. Dostupné na WWW <http://mmaglobal.com/articles/cell-phones-and-wallets-it%E2%80%99s-personal>
5. MURPHY, D. (2010): *Mobilemarketing* [online]. [cit. 2011-1-5]. Dostupné na WWW <http://www.mobilemarketingmagazine.co.uk/>
6. ŠUPINÝ, O. (2008): *Mobilní marketing. Marketing Journal* [online]. [cit. 2011-1-5]. Dostupné na WWW http://www.m-journal.cz/cs/marketing/nove-trendy/mobilnimarketing_s302x362.html
7. WOLF, K. (2010): *Proč mobilní marketing není jen další buzzword. Mobile marketing* [online]. [cit. 2011-1-5]. Dostupné na WWW <http://www.itbiz.cz/proc-mobilni-marketing-neni-jen-dalsi-buzzword>
8. ZÁLEŠÁK, M. (2003): *Mobil.cz* [online]. [cit. 2011-1-5]. Dostupné na WWW http://mobil.idnes.cz/zahlti-ceske-uzivatele-mobilni-marketing-ii-fzv-/mob_tech.asp?c=A030402_5205374_mob_tech

ADDRESS & ©

Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
brezina@ef.jcu.cz

SOUČASNÝ VÝVOJ POJISTNÉHO TRHU NEŽIVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Current Development in Non-life Insurance Market in The Czech Republic

Petra MOLKOVÁ - Jan MOLEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Vývoj pojistného trhu neživotního pojištění může být hodnocen podle řady ukazatelů. Mezi základní ukazatele trhu neživotního pojištění patří zejména vývoj hrubého předepsaného pojistného, jeho rentabilita, škodní a ostatní nákladové poměry. Cílem tohoto článku je zaměřit se na vývoj výše uvedených klíčových ukazatelů a na jeho základě zhodnotit trend trhu neživotního pojištění v České republice v uplynulých letech. Data byla sledována u největších neživotních pojišťoven, jejichž podíl na trhu za rok 2009 představuje více než 90 % celkového trhu, měřeného na bázi hrubého předepsaného pojistného. V letech 2005 až 2009 docházelo k mírnému růstu hrubého předepsaného pojistného a předepsané pojistné vykazovalo i stabilní strukturu ve smyslu předepsaného pojistného podle pojistných odvětví. Rovněž rentabilita předepsaného pojistného byla ve sledovaném období vysoká a nadále kontinuálně rostla, což může být vysvětleno vysokými sazbami pojistného, a to zejména u pojištění povinného ručení.

Klíčová slova: neživotní pojištění – pojistná odvětví – hrubé předepsané pojistné – čisté zasloužené pojistné – škodní procento – kombinované procento

ABSTRACT: Non-life insurance market development may be assessed according to a variety of indicators. Gross written premium development, profitability of gross written premium, claims and other expense ratios development belong among the elementary indicators. The objective of this article is to focus on the development of the above mentioned key characteristics and based on it to assess a trend in non-life insurance market in the Czech Republic in previous years. The data were observed in the most significant non-life insurance companies, whose market share measured by gross written premium in 2009 represented more than 90 %. Since 2005 to 2009 gross written premium was increasing moderately and its structure in terms of gross written premium according to lines of business was stable. Profitability of written premium in the observed period was high and even was increasing continuously, which can be explained by high insurance rates, particularly in the motor third party liability insurance („MTPL“).

Key words: non-life insurance – insurance lines of business – gross written premium – net earned premium – claims ratio – combined ratio

ÚVOD

Vývoj pojistného trhu neživotního pojištění lze hodnotit podle řady ukazatelů, prostřednictvím nichž může být daný pojistný trh analyzován a predikován jeho pravděpodobný vývoj. Cílem článku je posoudit na základě vybraných finančních ukazatelů vývoj pojistného trhu neživotního pojištění v České republice v letech 2005 až 2009. Podnětem pro vypracování tohoto příspěvku je skutečnost, že pojišťovníctví je specifická podnikatelská činnost, jejíž rozvinutost pomáhá indikovat vyspělost dané ekonomiky. Záměrem je také určit, do jaké míry je oblast neživotního pojištění závislá na aktuální hospodářské situaci dané ekonomiky, tzn., zda se sektor neživotního pojištění chová procyklicky, proticyklicky nebo zda není hos-

podářským cyklem ovlivněn. Závěrečným krokem je zhodnotit vývoj jednotlivých ukazatelů na základě komparace s jejich vývojem ve vyspělých ekonomikách.

METODIKA

Výchozím podkladem byly údaje zveřejňované Českou asociací pojišťoven o základních finančních ukazatelích jednotlivých pojišťoven, působících na českém trhu. Na základě těchto údajů byly vybrány pojišťovny, poskytující neživotní pojištění, s největším tržním podílem (měřeno hrubým předepsaným pojistným). Tržní podíl těchto vybraných pojišťoven činil v roce 2009 více než 90 % celkového předepsaného pojistného, v důsledku čehož lze výsledky vý-

voje zobecnit na celý český trh neživotního pojištění. Dalšími zdroji pak byly zveřejňované výroční zprávy vybraných subjektů. Pro účely tohoto článku byly z výročních zpráv použity zejména údaje o výši pořízovacích nákladů na pojistné smlouvy, správních nákladů, nákladů na pojistná plnění a změny stavu rezervy na pojistná plnění. Uvedené veličiny bylo nutné sledovat nejen v hrubé výši, ale i v čisté výši, tj. očištěné o vliv zajišťovatelů. Opomenuta nebyla ani identifikace případných jednorázových transakcí, které by mohly významně ovlivnit výsledky této analýzy. Všechna výše uvedená vstupní data byla použita pro výpočet standardních ukazatelů, používaných pro hodnocení činnosti pojišťoven (např. Statistical Annex Insurance 2008). Bližší vymezení a definice používaných ukazatelů jsou obsaženy v následující části.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Základní ukazatele

Činnost neživotních pojišťoven může být charakterizována nejrůznějšími finančními i nefinančními ukazateli.

Mezi základní finanční ukazatele vypovídající o aktivitě daného subjektu patří zejména:

1. předepsané pojistné;
2. struktura předepsaného pojistného podle jednotlivých odvětví;
3. rentabilita předepsaného pojistného;
4. škodní a nákladové poměry.

Třebaže je sledování nefinančních ukazatelů pro pojišťovny stejně důležité jako sledování ukazatelů finančních, je komplikované porovnat jejich prostřednictvím jednotlivé subjekty a to proto, že tyto informace nebývají vždy zveřejňovány a je tudíž obtížné určit srovnatelné údaje. Zároveň je pravděpodobné, že každá pojišťovna sleduje jinou paletu nefinančních ukazatelů. Přesto existují základní ukazatele, které zpravidla bývají sledovány všemi subjekty:

1. spokojenost zaměstnanců vyjádřená jejich obrátkovostí;
2. spokojenost klientů.

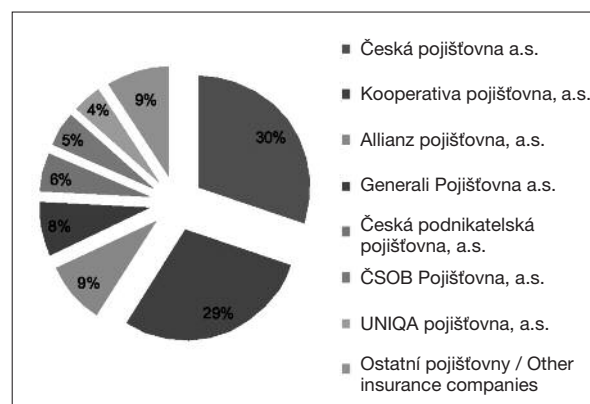
V dalších částech článku bude proto pozornost orientována výhradně na ukazatele finanční, neboť u nich je zajištěna dostupnost a srovnatelnost údajů za sledované časové období.

Předepsané pojistné

Předepsané pojistné je pojistné vyplývající z pojistné smlouvy [1], tedy souhrn plateb předepsaných klientům za určité časové období, a bývá základním ukazatelem velikosti dané pojišťovny.

Graf č. 1: Struktura trhu neživotního pojištění podle hrubého předepsaného pojistného v roce 2009 (Struc-

ture of non-life insurance market based on gross written premium in 2009).

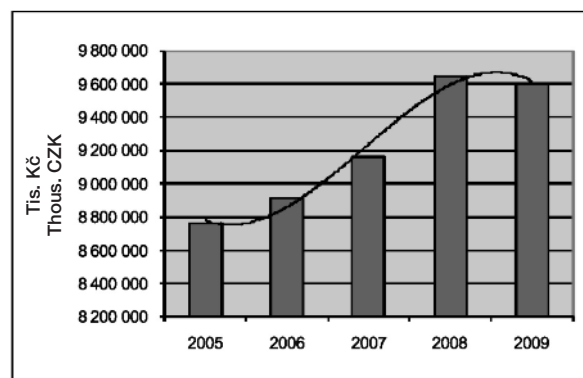

Zdroj: Výroční zpráva České asociace pojišťoven (2009).

Z grafu č. 1 je patrné, že 9 % hrubého předepsaného pojistného neživotního pojištění je generováno sedmi největšími pojišťovnami. Tento stav vypovídá o velké koncentraci pojistného trhu, a to i přes sílící konkurenci ze strany malých a středních pojišťoven. Stávající situace je ve velké míře výsledkem historického vývoje pojistného trhu v České republice, kdy v roce 1989 existovala pouze jedna pojišťovna a teprve v následujícím období byla zákonem obnovena možnost zakládání soukromých pojišťoven (pojištění povinného ručení z provozu motorových vozidel však zůstalo monopolizováno až do roku 2000).

K další analýze vývoje předepsaného pojistného byla použita průměrná hodnota předepsaného pojistného. Tato hodnota byla spočítána z údajů o hrubém předepsaném pojistném sedmi největších pojišťoven ve sledovaných letech.

Graf č. 2: Průměrné hrubé předepsané pojistné (Average gross written premium).

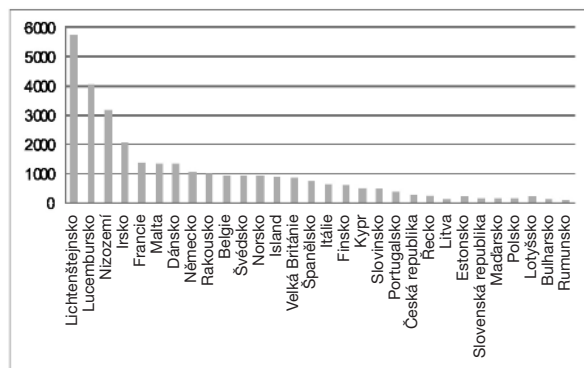
Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Průměrná hodnota předepsaného pojistného u vybraných subjektů ve sledovaném období do konce roku 2007 stagnovala (tempo růstu nepřekračuje 3 %). Za faktory stagnace v tomto období lze považovat

zejména vysokou propojištěnost trhu neživotního pojištění, silnou konkurenci a zvýšené uplatňování bonusových / malusových schémat u pojištění motorových vozidel. Růst středně velkých a malých pojišťoven (částečně na úkor největších hráčů) byl jedním z podstatných důvodů zvýšeného nárůstu v roce 2008. Podstata tohoto posilování souvisí zejména se zvýšenou specializací menších subjektů na pojištění určitých rizik, ve kterých jsou pak schopny rychleji reagovat na změny klientských preferencí. Zde je nutné zdůraznit, že i přes zvyšující se konkurenci na českém trhu se (v porovnání s trhem zahraničním) udržují relativně vysoké sazby pojistného, což vyúsťuje ve vysokou ziskovou marži tuzemských pojišťoven. Pokles průměrné hodnoty hrubého předepsaného pojistného v roce 2009 byl způsoben výrazně nižším hrubým předepsaným pojistným, dosaženým jednou z největších pojišťoven rizik, a to i přesto, že ostatním sledovaným pojišťovnám se podařilo zvýšit nebo alespoň udržet předchozí úroveň předepsaného pojistného. Tento přibližně dvoumiliardový pokles v předepsaném pojistném se vztahoval k pojištění povinného ručení, havarijnímu pojištění a pojištění finančních rizik. Zatímco pokles v autopojištění lze zdůvodnit rostoucí konkurencí, pokles v odvětví finančních rizik byl způsoben dobrovolným opouštěním této oblasti trhu neživotního pojištění z důvodu relativně vyšší rizikovitosti.

Ve srovnání s vyspělými státy EU Česká republika stále zaostává. Zatímco hrubé předepsané pojistné na osobu v západních zemích EU přesahuje 1 000 eur, v České republice tato hodnota nedosahovala v roce 2008 ani poloviny. Celkové srovnání je patrné na následujícím grafu č. 3.

Graf č. 3: Hrubé předepsané pojistné na obyvatele (Euro) [Gross written premium per capita (Euro)].

Zdroj: Statistical Annex Insurance 2008, Eurostat.

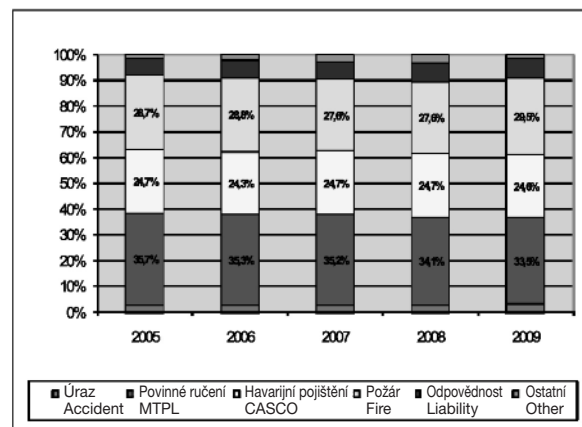
Struktura předepsaného pojistného

Předepsané pojistné neživotního pojištění je sledováno podle jednotlivých skupin, přičemž každá skupina je dále členěna na specifická odvětví. Základními skupinami neživotního pojištění dle zákona č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví, jsou:

1. pojištění úrazu a nemoci;
2. pojištění motorových vozidel;

3. námořní a dopravní pojištění;
4. letecké pojištění;
5. pojištění proti požáru a jiným majetkovým škodám;
6. pojištění odpovědnosti za škody;
7. pojištění úvěru a záruky;
8. souhrnné neživotní pojištění.

Graf č. 4: Struktura hrubého předepsaného pojistného podle pojistných odvětví (Structure of gross written premium according to the lines of business).

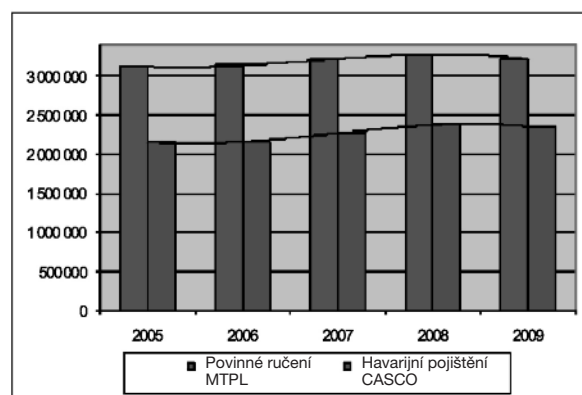

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Struktura hrubého předepsaného pojistného ve sledovaném období vykazovala poměrně velkou stabilitu. Specifikem českého trhu je vysoká koncentrovanost na autopojištění – více než 30 % hrubého předepsaného pojistného je ve všech letech generováno povinným ručením. Společně s havarijním pojištěním pak povinné ručení generuje přibližně 60 % celkového předepsaného pojistného.

Vzhledem k vysokému podílu autopojištění je nutné se blíže zaměřit na vývoj pojistného z povinného ručení a havarijního pojištění.

Graf č. 5: Vývoj hrubého předepsaného pojistného z povinného ručení a havarijního pojištění (Development of gross written premium from MTPL and CASCO).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Graf č. 5 potvrzuje, že vývoj celkového předepsaného pojistného kopíruje vývoj předepsaného pojistného z autopojištění. Důvodem stagnace, resp. poklesu hrubého předepsaného pojistného z povinného ručení je zejména zvýšené uplatňování bonusových / malusových schémat. Druhým významným faktorem, ovlivňujícím současnou podobu a vývoj trhu autopojištění, je svým způsobem překvapivé posilování pozic malých a středních pojišťoven, které jsou schopny pružněji reagovat na změny klientských preferencí, v důsledku čehož dochází k relativnímu oslabení tržních pozic největších subjektů pojistného trhu.

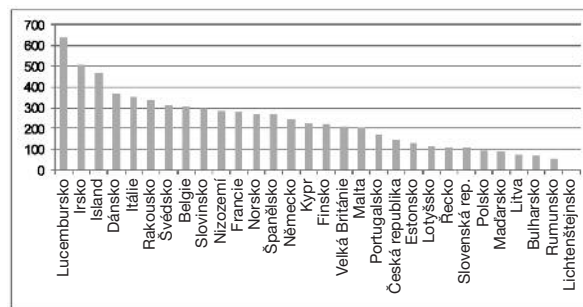
Na poklesu v roce 2009 se podstatnou měrou podílela i pokračující ekonomická krize, která způsobila dramatické snížení cen automobilů a následkem toho i pokles pojistného. K poklesu předepsaného pojistného z povinného ručení přispělo také snížení pojistných sazeb a nižší objem prodaných automobilů (růst počtu nových registrovaných vozidel poklesl v roce 2009 v porovnání s předchozím rokem o 11 %).

Graf č. 5 zároveň potvrzuje intuitivní předpoklady o silné korelaci mezi pojištěním povinného ručení a havarijním pojištěním. Tento vztah vyplývá ze skutečnosti, že havarijní pojištění bývá nejčastěji prodáváno společně s pojištěním povinného ručení.

Z grafu č. 5 je také patrné, že hrubé předepsané pojistné z povinného ručení převyšuje pojistné generované havarijním pojištěním. Jelikož jsou oba tyto typy pojištění zpravidla prodávány společně, vysvětlením této situace jsou nižší sazby pojistného z havarijního pojištění. Důvodem je rozdílný historický vývoj obou těchto trhů. Zatímco trh havarijního pojištění byl demonopolizován již počátkem devadesátých let, povinné ručení bylo až do konce roku 1999 nabízeno pouze Českou pojišťovnou. I přes stále se zvyšující konkurenci na trhu pojištění povinného ručení lze konstatovat, že ve srovnání s vyspělými státy stále převládají relativně vysoké sazby (setkat se však lze i s názory, že tarify pojistného z povinného ručení jsou na hranici a u některých pojišťoven dokonce pod hranici postačitelnosti, a mohou se tak v krátkém období dostat do kontroverze s aplikací regulatorního projektu Solvency II).

Srovnání hodnot hrubého předepsaného pojistného z autopojištění se státy EU opět ukazuje, že i přes velký podíl tohoto pojistného odvětví na celkovém hrubém předepsaném pojistném nedosahuje Česká republika hodnot dosahovaných ve státech západní Evropy.

Graf č. 6: Hrubé předepsané pojistné z povinného ručení a havarijního pojištění na obyvatele (Euro) [Gross written premium from MTPL and CASCO per capita (Euro)].

Zdroj: Statistical Annex Insurance 2008, Eurostat.

Rentabilita předepsaného pojistného

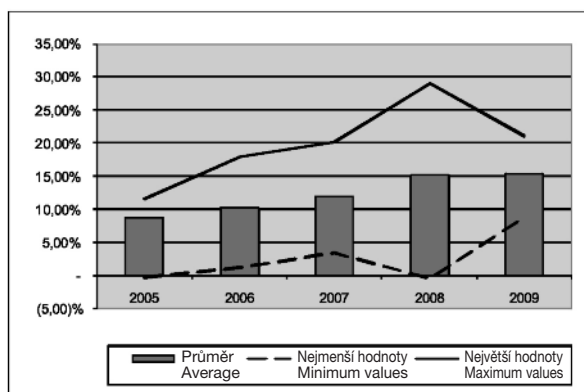
Významným finančním ukazatelem každého podnikatelského subjektu je návratnost celkových aktiv a návratnost kapitálu. Jak již bylo uvedeno v předchozí části, mezi základní ukazatele pojišťoven patří předepsané pojistné. Je proto logické, že v těchto specifických podnikatelských subjektech patří mezi klíčové ukazatele výnosnosti rentabilita pojistného, která se stanoví poměrem předepsaného pojistného a výsledku technického účtu.

Výpovědní schopnost tohoto ukazatele se zvyšuje použitím hrubého předepsaného nebo čistého zaslouženého pojistného. Čisté předepsané pojistné je definováno jako hrubé předepsané pojistné na vlastní vrub pojistitele, tzn. snížené o podíl připadající zajistiteli [1]. Čisté zasloužené pojistné je definováno jako čisté předepsané pojistné upravené o změnu rezervy na nezasloužené pojistné, očištěnou o podíl připadající zajistiteli [1], tj. čisté pojistné vztahující se k danému účetnímu období.

Rentabilita čistého zaslouženého pojistného je jedním z nejdůležitějších ukazatelů pojišťovny, neboť jmenovatel v sobě zachycuje veškeré faktory ovlivňující její výsledek. Vývoj hodnoty (úrovně) tohoto ukazatele je ovlivněn zejména těmito faktory:

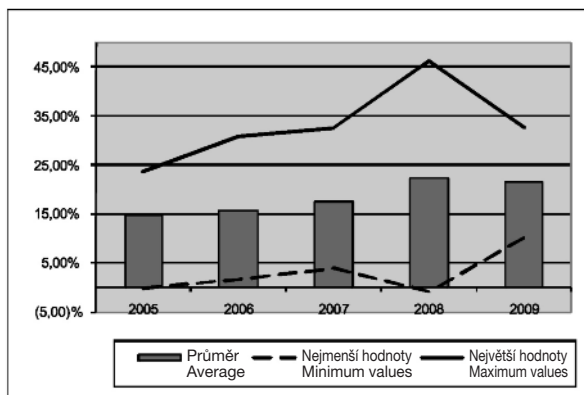
1. čistým předepsaným pojistným;
2. kombinovaným procentem;
3. výsledkem z finančního umístění;
4. výsledkem zajištění.

Graf č. 7: Rentabilita hrubého předepsaného pojistného (Return of gross written premium).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Graf č. 8: Rentabilita čistého zaslouženého pojistného (Return of net earned premium).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Rentabilita hrubého předepsaného i čistého zaslouženého pojistného do roku 2007 mírně rostla, přičemž výrazný nárůst v roce 2008 byl způsoben prodejem majetkové účasti jedné ze sledovaných pojišťoven. Po očištění rentability čistého zaslouženého pojistného o tuto mimořádnou transakci by průměrná hodnota roku 2008 poklesla z 22 % na 18 % a rentabilita hrubého předepsaného pojistného by se z 15 % snížila na 12 %. Znamená to tedy, že i po očištění o výše uvedenou jednorázovou transakci došlo v roce 2008 k mírnému růstu rentability, a to jak čistého zaslouženého, tak i hrubého předepsaného pojistného.

Průměrná rentabilita roku 2009 zůstala na srovnatelné úrovni roku 2008, tzn., že v porovnání s očištěnými hodnotami došlo k mírnému růstu tohoto ukazatele. Důvodem růstu v roce 2009 byl opět výsledek finančního umístění, a to realizovaný i nerealizovaný.

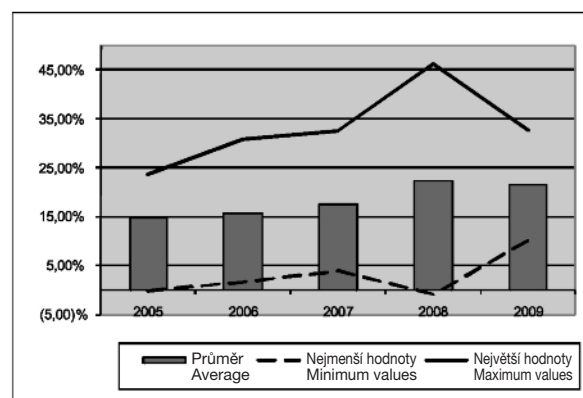
Pro detailnější analýzu vývoje je nezbytné rozložit ukazatel rentability čistého zaslouženého pojistného na jeho jednotlivé součásti, které pak umožní jeho správnou interpretaci.

Druhým klíčovým faktorem, ovlivňujícím rentabilitu, je vedle předepsaného pojistného kombinované procento.

Kombinovaným procentem se rozumí podíl součtu nákladů na pojištění plnění a provozních nákladů na pojištění. Náklady na pojištění plnění se nejčastěji vyjadřují v takové podobě, aby byly porovnatelné se jmenovatelem tohoto ukazatele, kterým je obvykle čisté zasloužené pojistné. Znamená to, že náklady na pojištění plnění jsou upraveny o změnu rezervy na pojištění plnění tak, aby vyjadřovaly náklady vztahující se k danému účetnímu období. Zároveň dochází k očištění o podíl zajišťovatele na takto upravených nákladech. Takto vyjádřené kombinované procento v sobě zachycuje nejen veškeré náklady na pojištění plnění a provozní náklady, ale i výsledek ze zajištění. Je to tedy výsledek, který nese daná pojišťovna.

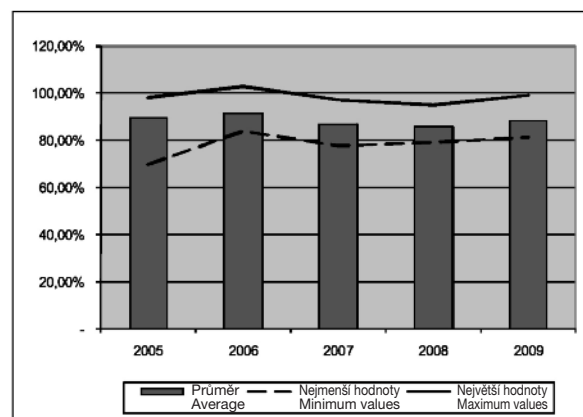
Pro posouzení výkonnosti je však významná i informace, jakým způsobem je pojišťovna schopna využívat a plánovat svůj zajišťovací program. Z tohoto důvodu je sledováno i kombinované procento bez zohlednění podílu zajišťovatele. Porovnáním obou hodnot pak lze provést zhodnocení vývoje výsledku ze zajištění.

Graf č. 9: Kombinované procento – hrubá výše (Combined ratio – gross).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Graf č. 10: Kombinované procento – čistá výše (Combined ratio – net).

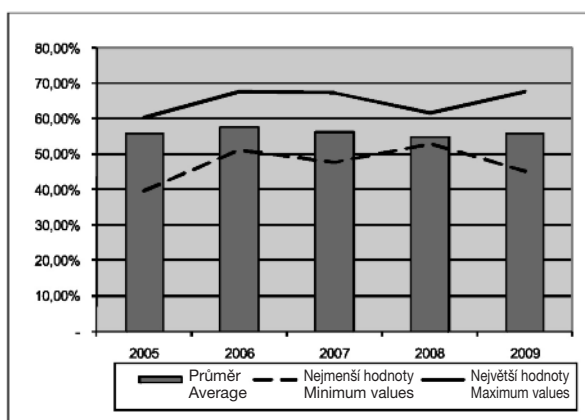
Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Hrubé kombinované procento se s výjimkou roku 2005 stabilně udržuje okolo 80 %, což je v průměru o 10 % méně, než vykazují pojišťovny ve vyspělejších ekonomikách [3]. Aby bylo možné určit příčinu tohoto výsledku, je nutné rozložit kombinované procento na škodní poměr a nákladové procento a tyto dva ukazatele hodnotit separátně.

Čisté kombinované procento vykazuje horší výsledky než hrubé hodnoty, což dokazuje, že české pojišťovny odvádějí svým zajišťovatelům více, než od nich získávají. Lze však sledovat přibližování obou hodnot, což naznačuje, že se pojišťovny ve využívání a plánování svých zajišťovacích programů zlepšují.

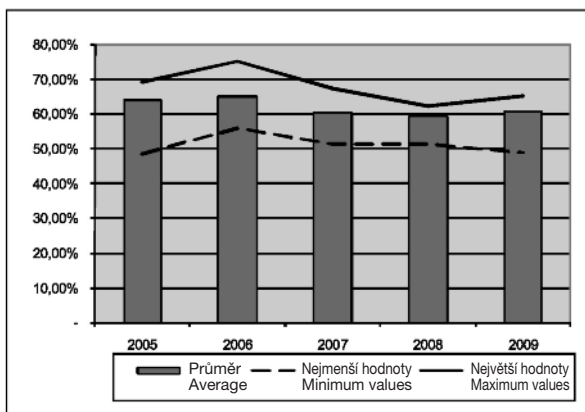
Kombinované procento lze rozložit na škodní a nákladové procento. Škodní procento v hrubé výši, tedy poměr nákladů na pojistná plnění, upravených o změnu stavu rezervy na pojistná plnění, a hrubého zaslouženého pojistného, vyjadřuje schopnost pojišťovny ocenit pojistné riziko. Škodní procento v čisté výši zohledňuje navíc i výsledek zajišťovacího programu.

Graf č. 11: Škodní poměr – hrubá výše
(Claims ratio – gross).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Graf č. 12: Škodní poměr – čistá výše
(Claims ratio – net).

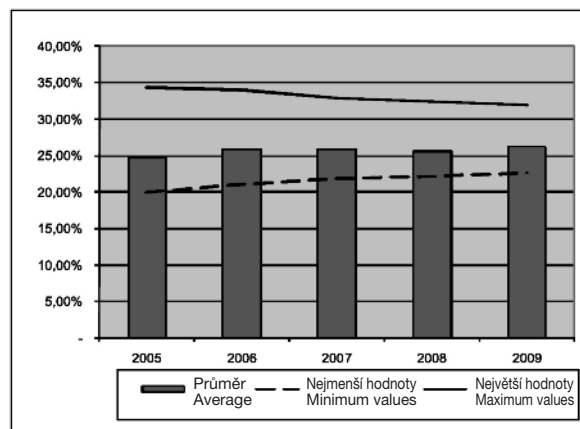
Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Čisté škodní procento vykazuje dlouhodobě vyšší hodnoty než jeho hrubá výše. Situace, kdy pojišťovny odvádí zajišťovatelům větší podíl z předepsaného pojistného, než získávají jako podíl zajišťovatelů na nákladech na pojistná plnění, je charakteristický rys neproporčního pojištění při neexistenci výrazných katastrofických událostí. Zároveň je však patrný pozitivní trend, kdy dochází ke kontinuálnímu poklesu této hodnoty, což naznačuje, že se pojišťovnám daří vyjednat lepší ceny neproporčního zajištění z důvodu absence častých katastrofických škod.

Hrubé škodní procento se pohybuje okolo 55 % a ve srovnání s vyspělejšími ekonomikami EU, kde se tato hodnota pohybuje mezi 75 a 80 %, to znamená výrazně lepší výsledky. Důvodem tohoto výsledku jsou nižší sazby pojistného v zahraničí z důvodu silnějšího konkurenčního prostředí. Stabilní hodnoty tohoto ukazatele zároveň dokazují, že české pojišťovny jsou schopny správně oceňovat riziko a že ve sledovaném období nedošlo ke katastrofickým událostem.

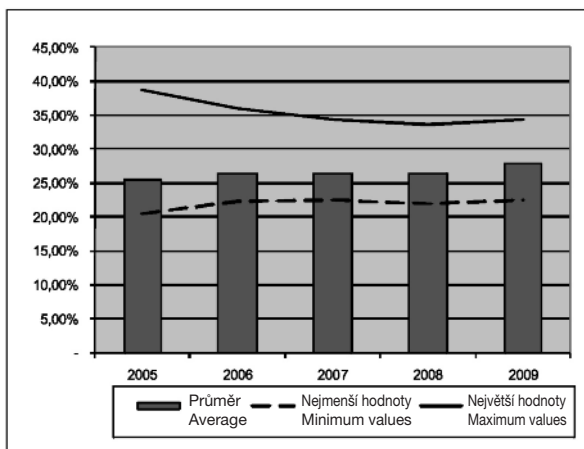
Nákladové procento v hrubé výši, které vyjadřuje podíl pořizovacích a správních nákladů (včetně zohlednění změny časově rozlišených pořizovacích nákladů na hrubém zaslouženém pojistném), stanoví nákladovou náročnost dané pojišťovny. Nákladové procento v čisté výši navíc zohledňuje zajištění, tj. zajišťovou provizi a podíl zajišťovatele na zaslouženém pojistném.

Graf č. 13: Nákladové procento – hrubá výše
(Expen-ses ratio – gross).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Graf č. 14: Nákladové procento – čistá výše
(Expenses ratio – net).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ve zveřejněných výročních zprávách.

Hrubé nákladové procento se pohybuje okolo 25 %, což je srovnatelné s hodnotami, kterých dosahují pojišťovny v západní Evropě. Za předpokladu, že na českém trhu převládají vyšší pojistné sazby, tento výsledek potvrzuje obecné přesvědčení, že provizní sazby na českém pojistném trhu dosahují svého maxima.

V budoucnu lze tudíž s velkou pravděpodobností očekávat, že konkurenční tlak povede k poklesu sazeb pojistného (byť existují názory, že tarify pojistného, zejména v povinném ručení, jsou na hranici nebo dokonce u některých pojišťoven i pod hranici postačitelnosti, a mohou se tak v krátkém období dostat do kontroverze s aplikací regulatorního projektu Solvency II), což vyvolá zvýšení nákladového procenta. Aby si pojišťovny byly schopny zachovat svůj tržní podíl a ziskovost, budou nuceny snižovat zejména provizní sazby a hledat další cesty snižování pořizovacích a správních nákladů.

ZÁVĚR

Z výše uvedené analýzy lze vyvodit několik zajímavých závěrů. Prvním z nich je, že více než 90 % předepsaného pojistného neživotního pojištění je generováno sedmi největšími pojišťovnami, což poukazuje na velkou koncentraci pojistného trhu. To však v žádném případě neznamená, že v budoucnu nemohou střední a malé pojišťovny posilovat (byť nijak dramaticky) na úkor velkých hráčů, a to zejména v případě, podaří-li se jim nalézt vhodný tržní segment, připravit pro něj specifickou hodnotovou nabídku a vhodně jej oslovit (existují však i názory, že v souvislosti s implementací Solvency II a jeho nákladovou náročností je šance na posilování středních a malých pojišťoven minimální).

Druhým charakteristickým rysem, který tato analýza odhalila, je stabilita předepsaného pojistného

z povinného ručení a havarijního pojištění, které může být důsledkem zvýšeného poskytování bonusových / malusových schémat a vysokou propojištěností českého pojistného trhu. Lze s poměrně velkou pravděpodobností předpokládat, že silící konkurence, kterou je možné na trhu pojištění povinného ručení pozorovat, bude tlačit na snížení pojistných sazeb (třebaže existují názory, že další snižování cen pojistného automobilů je polemické, neboť kromě jiného nelze abstrahovat ani od toho, že v povinném ručení sehrává významnou roli dlouhodobé vyplacení pojistného plnění, což není postřehnutelné ve sledovaných ukazatelích) a v důsledku toho i na snížení růstu předepsaného pojistného.

Třetí zajímavou oblastí je vývoj kombinovaného a škodního procenta. Kombinované procento se ve sledovaném období pohybovalo okolo 80 %, což je přibližně o 10 % méně než ve vyspělých ekonomikách. Důvodem této skutečnosti jsou opět nižší sazby pojistného povinného ručení v zahraničí v důsledku silnější konkurence. Zatímco pojištění povinného ručení je v České republice relativně vysoce ziskové, v zahraničí dosahují pojišťovny pouze nízkých marží.

Vývoj na trhu neživotního pojištění také potvrdil jeho závislost na hospodářském cyklu (kauzální vztah mezi hospodářským cyklem, resp. jeho jednotlivými fázemi, a cenovou hladinou, tj. výší tarifů), neboť zejména nedávná hospodářská recese přispěla ke značnému zostření konkurenčního střetu a stlačování tarifů (podle některých názorů až na hranici ekvivalence).

Analýza škodního procenta potvrzuje schopnost českých pojišťoven ohodnotit své riziko a srovnání s hodnotami vykazovanými zahraničními pojišťovnami do značné míry verifikuje hypotézu vyšších sazeb pojistného na českém trhu.

Nákladové procento je stabilní a srovnatelné se zahraničním trhem, což potvrzuje všeobecné povědomí o vysokých provizních sazbách na českém trhu.

Vývoj zajistných programů u vybraných pojišťoven signalizuje, že se pojišťovny stále více přiklání k neproporčnímu pojištění a zvyšují vlastní vruby, tj. pojišťovny jsou ochotny přejímat více rizika na sebe.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. CIPRA, T. (2006): *Pojistná matematika*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86929-11-6.
2. BOKŠOVÁ, J. (2010): *Účetnictví komerčních pojišťoven – specifika v ČR*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-521-2.
3. COMMITTEE OF EUROPEAN INSURANCE AND OCCUPATIONAL PENSIONS SUPERVISORS: *Statistical Annex Insurance 2008* [online]. 2009 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: <<http://www.ceiops.eu/content/view/full/692/326/>>.
4. ALLIANZ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2009* [online]. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: <www.allianz.cz/o-spolecnosti/o-spolecnosti/vyrocnizprava/>.

5. ALLIANZ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.allianz.cz/o-spolecnosti/o-spolecnosti/vyrocní-zpráva/>.
6. ALLIANZ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.allianz.cz/o-spolecnosti/o-spolecnosti/vyrocní-zpráva/>.
7. ALLIANZ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.allianz.cz/o-spolecnosti/o-spolecnosti/vyrocní-zpráva/>.
8. ALLIANZ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.allianz.cz/o-spolecnosti/o-spolecnosti/vyrocní-zpráva/>.
9. ČESKÁ ASOCIACE POJIŠŤOVEN: *Individuální výsledky členů ČAP (VZ 2009) [online]*. 2010 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < http://www.cap.cz/ItemF.aspx?list=DOKUMENTY_02&view=pro+web+pravidekn%3%a9+%c4%8dtvrtletn%3%ad+statistiky>.
10. ČESKÁ PODNIKATELSKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.cpp.cz/vyrocní-zpravy.asp>.
11. ČESKÁ PODNIKATELSKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.cpp.cz/vyrocní-zpravy.asp>.
12. ČESKÁ PODNIKATELSKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.cpp.cz/vyrocní-zpravy.asp>.
13. ČESKÁ PODNIKATELSKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.cpp.cz/vyrocní-zpravy.asp>.
14. ČESKÁ PODNIKATELSKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.cpp.cz/vyrocní-zpravy.asp>.
15. ČESKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.ceskapojistovna.cz/vyrocní-zpravy.html>.
16. ČESKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.ceskapojistovna.cz/vyrocní-zpravy.html>.
17. ČESKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.ceskapojistovna.cz/vyrocní-zpravy.html>.
18. ČESKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.ceskapojistovna.cz/vyrocní-zpravy.html>.
19. ČESKÁ POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.ceskapojistovna.cz/vyrocní-zpravy.html>.
20. ČSOB POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.csobpoj.cz/spolecnost/vyrocní-zpravy.htm>.
21. ČSOB POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.csobpoj.cz/spolecnost/vyrocní-zpravy.htm>.
22. ČSOB POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.csobpoj.cz/spolecnost/vyrocní-zpravy.htm>.
23. ČSOB POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.csobpoj.cz/spolecnost/vyrocní-zpravy.htm>.
24. ČSOB POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.csobpoj.cz/spolecnost/vyrocní-zpravy.htm>.
25. EUROSTAT [online]. [cit. 2010-04-13]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>
26. GENERALI POJIŠŤOVNA A.S.: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.general.cz/vyrocní-zpravy>.
27. GENERALI POJIŠŤOVNA A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.general.cz/vyrocní-zpravy>.
28. GENERALI POJIŠŤOVNA A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.general.cz/vyrocní-zpravy>.
29. GENERALI POJIŠŤOVNA A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.general.cz/vyrocní-zpravy>.
30. GENERALI POJIŠŤOVNA A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2009-04-13]. Dostupné z: < www.general.cz/vyrocní-zpravy>.
31. KOOPERATIVA POJIŠŤOVNA, A.S., VIENNA INSURANCE GROUP: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.kooperativa.cz/o-nas/zakladni-informace/vyrocní-zpravy/>.
32. KOOPERATIVA POJIŠŤOVNA, A.S., VIENNA INSURANCE GROUP: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.kooperativa.cz/o-nas/zakladni-informace/vyrocní-zpravy/>.
33. KOOPERATIVA POJIŠŤOVNA, A.S., VIENNA INSURANCE GROUP: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.kooperativa.cz/o-nas/zakladni-informace/vyrocní-zpravy/>.
34. KOOPERATIVA POJIŠŤOVNA, A.S., VIENNA INSURANCE GROUP: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.kooperativa.cz/o-nas/zakladni-informace/vyrocní-zpravy/>.
35. KOOPERATIVA POJIŠŤOVNA, A.S., VIENNA INSURANCE GROUP: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < <http://www.justice.cz/xqw/xervlet/insl/getFile?listina.@slCis=100481200&listina.@rozliseni=pdf&listina.@klic=e3f1c97032fce936011ddbdc7025b81>>.

36. UNIQA POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2009 [online]*. 2010 [cit. 2010-07-13]. Dostupné z: < www.uniqua.cz/uniqua_cz/cms/company/annual-report/index.jsp>.
37. UNIQA POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2008 [online]*. 2009 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.uniqua.cz/uniqua_cz/cms/company/annual-report/index.jsp>.
38. UNIQA POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2007 [online]*. 2008 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.uniqua.cz/uniqua_cz/cms/company/annual-report/index.jsp>.
39. UNIQA POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2006 [online]*. 2007 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.uniqua.cz/uniqua_cz/cms/company/annual-report/index.jsp>.
40. UNIQA POJIŠŤOVNA, A.S.: *Výroční zpráva 2005 [online]*. 2006 [cit. 2010-04-13]. Dostupné z: < www.uniqua.cz/uniqua_cz/cms/company/annual-report/index.jsp>.

ADDRESS & ©

Ing. Petra MOLKOVÁ, ACCA
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Zásadská 569/1, 190 00 Praha 9
Czech Republic
petra.molkova@seznam.cz

Ing. Jan MOLEK, CSc.
Katedra právních oborů, řízení a ekonomiky
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita
J. Boreckého 27, 370 11 České Budějovice
Czech Republic
molek@zsf.jcu.cz

ÚROKOVÉ SAZBY – FAKTORY FORMOVÁNÍ JEJICH VÝŠE NA FINANČNÍCH TRZÍCH

Interest Rates – Factors Influencing Their Final Values in Financial Markets

Bohuslav ČÍŽEK - Josef BRČÁK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Měnová politika centrální banky bezpochyby ovlivňuje úrokové sazby na všech finančních trzích. Konečný dopad je ovlivněn celou řadou faktorů, z nichž klíčové pro flexibilitu reakcí jsou charakter a struktura finančního sektoru, v České republice zejména sektoru bankovního, který hraje dominantní roli při financování soukromého sektoru a tím zmírňuje flexibilitu reakcí úrokových sazeb. Výsledná výše úrokové sazby obsahuje kromě báze sazby peněžních trhů také celou řadu marží, odrážejících rizika a náklady spojené s inflací, volatilitou, likviditou, schopností splácet a objemem úvěrů. Eurozóna oproti České republice v tomto smyslu představuje větší senzitivitu veškerých agregátních „maloobchodních“ sazeb na sazby trhu peněžního, avšak i české finanční instituce změnu měnově-politické sazby odrážejí. Liší se pouze rychlostí reakcí a flexibilitou. Důkazem může být následování směru měnové politiky sazbami peněžních a úvěrových trhů, kdy v posledních letech v eurozóně toto platí pro veškeré základní sazby a taktéž v České republice s výjimkou celkových průměrných sazeb domácnostem.

Klíčová slova: finanční trhy – bankovní trhy – úrokové sazby

ABSTRACT: The monetary policy of a central bank unquestionably affects all interest rates in the financial markets. But the final impact is influenced by quite a lot of factors, where the character and structure of the financial markets, in the Czech Republic bank market especially, are the key factors of the flexibility of interest rate reactions. The final interest rates include in addition to the interest base also a set of margins reflecting risks and costs related to inflation, volatility, liquidity, ability to pay debt and credit volumes. In the Eurozone we can observe the higher sensitivity and flexibility of all the aggregate retail interest rates compared to the Czech Republic. However, even Czech financial institutions reflect and react to the monetary-policy interest rates. The only difference is speed and flexibility of reactions. We can demonstrate the strong link by looking at the same development of all the basic interest rates of money and credit markets with the official rates in the Eurozone and also in the Czech Republic, except for aggregate average interest rates charged to households.

Key words: financial markets – bank markets – interest rates

ÚVOD

Základním nástrojem měnové politiky je nastavení měnově-politických úrokových sazeb centrální banky, kde se jejich nastavení promítne do ekonomiky několika cestami, známými jako transmisní mechanismy. V primární fázi tyto sazby ovlivní sazby na mezibankovním trhu a následně sazby tržní, které se stávají podkladem pro rozhodování subjektů ohledně výdajů na spotřebu, úspor a investic. Mění se tak úroveň agregátní poptávky ve vztahu k agregátní nabídce a to vede k růstu tlaku na změny cen. E. George (1999: 4) zdůrazňuje, že „kvantitativní efekt změny oficiální úrokové sazby na další úrokové sazby bude záviset na rozsahu, ve kterém byly tyto změny měnové politiky očekávány, a jak tato změna ovlivní očekávání budoucí politiky. ...Změna v oficiálně vyhlášených úrokových sazbách je okamžitě převedena na krát-

kodobé sazby velkoobchodního peněžního trhu..., ale tyto sazby se nemusí hýbat v přesném rozsahu sazby oficiální... Následně jsou ovlivněny sazby bank zákazníkům, úročené variabilní sazbou, samozřejmě s ohledem na vývoj marží, odrážejících situaci na trhu“.

METODIKA A CÍL

Článek se zabývá formováním konečné výše úrokových sazeb a klíčovými faktory ovlivňujícími toto formování. Využívá ekonomických zákonitostí, empirií a statistik, aby odhalil klíčové vazby a vysvětlil hlubší pohled. Jeho cílem je odhalit klíčové souvislosti utváření úrokových sazeb a faktory ovlivňující jejich chování, flexibilitu a výši spolu s demonstrací těchto vztahů v českém prostředí. K jeho dosažení je použita praxeologie, kdy jsou využity ekonomické zákonitosti a logika, podpořená odbornými studiemi

a empiricko-statistickými daty, či porovnání českého prostředí zejména s eurozónou.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Centrální banky se snaží svou monetární politikou mimo jiné řešit i problémy celé ekonomiky a jedním z důležitých nástrojů měnové politiky je nastavení úrokových sazeb. Logicko-ekonomickými úvahami můžeme odvodit vlivy přizpůsobování „maloobchodních“ úrokových sazeb. Například snaha ekonomických subjektů minimalizovat riziko a nejistotu vede ke vzniku různých produktů finančního trhu, jako jsou například smluvní doložky, fixující produktové parametry, kde příkladem může být nabídka úvěrů s fixní sazbou na určité období či různých finančních derivátů. Zafixování sazeb způsobuje rigiditu, kterou můžeme pozorovat, porovnáme-li průměrné úrokové sazby domácnostem a podnikům jak za celkové produkty, tak i za nově uzavřené obchody. Spočítáme-li korelaci úrokových sazeb peněžního trhu se sazbami účtovanými domácnostem a firmám v ČR v letech 2004–2009, nalezneme vyšší hodnoty u nových obchodů, kde například pro sektor domácností je koeficient korelace zhruba o 50 % vyšší (0,34 vs. 0,51)⁴². Na sazbách z nových obchodů jsou také podloženy závěry této práce, které ale samozřejmě v sobě mezi jinými faktory zabudovávají i rigiditu fixovaných sazeb již realizovaných obchodů. Další bariérou okamžitých změn může být nákladovost provádění změn v reakci na měnovou politiku. Jako u každého rozhodnutí musí být změna i zde výnosnější než náklady na její provedení, kde empirická data potvrzují na „maloobchodním bankovním trhu s miliony subjekty“ mnohem větší hladkost – postupnost – vývoje sazeb než na trhu velkoobchodním, kde jsou mnohem menší změny velmi rychle zabudovány⁴³. Ekonomicko-logickým příkladem je srovnání menších zákazníků bank, představujících malé obchody, s velkými zákazníky, o které mají banky zájem, projevující se větší konkurencí na straně nabídky (menší počet velkých atraktivních zákazníků). Toto se odráží v rychlejších reakcích úrokových sazeb pro větší zákazníky, navíc velké mezinárodní firmy využívají širokou škálu nejen bankovních produktů s možnostmi i mimo bankovní sektor.

Konkrétní rychlost je pak dána konkurencí mezi bankami a konkurencí napříč celým finančním trhem, kde narůstající počet mezinárodních transakcí a roz-

voj finančních trhů vyspělých ekonomik vedl v posledních letech ke snížení bankovních marží. Stejně tak změny na finančních trzích se s určitým zpožděním a s určitou postupností promítají do cen ostatních trhů. „*Rychlost, s jakou se změny ve výdajích promítanou do cen, závisí na stupni rigidity nominálních cen a flexibilitě ekonomiky jako celku.*“ (ECB 2000: 57). Banka, která čelí nízké konkurenci u vkladatelů, si může dovolit více času při přejímání zvýšení úrokových sazeb na peněžním trhu do výnosů, které nabízí z vkladů. Dále je pod menším tlakem zvyšovat sazby na poskytované úvěry, než banka, jejíž náklady na financování vzrostly v proporcii ke změně sazeb peněžního trhu. Pokud nejsou bankovní trhy plně konkurenční, pak nastavení úrokových sazeb mohou komerční banky využít a těžit ze změny všeobecné hladiny sazeb.

C. Cottarelli a A. Korelis (1994) ukazují přizpůsobování, tedy „míru strnulosti“ výpůjčních sazeb, a dokazují, že rychlost a míra přizpůsobení se výrazně dle empirie liší v krátkém období a tyto značné odlišnosti mohou výrazně přetrvávat i tři až šest měsíců. Studie C. Cottarelliho a A. Korelise potvrzuje také hypotézy o vztahu mezi úrokovými strnulostmi a strukturou finančního systému, který se v České republice podílí s 66 měnově-finančními institucemi⁴⁴ k 31. 1. 2011 na HDP cca 3–4 %⁴⁵. Podle Herfindahl-Hirschmanova indexu (HHI)⁴⁶ můžeme vidět, že bankovní odvětví v ČR pro nefinanční podniky od roku 2002 s hodnotami kolem 1 100, tedy pod 1 800, nepatří mezi silně koncentrované podniky. Co se týká trhu úvěrových produktů domácnostem, HHI se pohybuje zhruba mezi 2 000–3 000, což poukazuje na vyšší koncentraci, znamenající předpoklad vyšší strnulosti úvěrového trhu ve vztahu k domácnostem. Cenové odlišnosti bankovních produktů neukazují výrazně odlišnou (ne)dokonalost konkurence trhu v ČR v porovnání s ostatními zeměmi s mírně podprůměrným světovým rozdílem kolem 20 %⁴⁷, nicméně při porovnání pouze se zeměmi eurozóny jde o hodnotu spíše vyšší a opět dokládající nižší flexibilitu tohoto trhu, danou jeho strukturou jak na straně nabídky, tak poptávky.

Bankovní sektor a bankovní financování úzce souvisí s politikou centrální banky a stále tvoří v evropských zemích nejdůležitější zdroj financování, měřeno jako procento bankovních produktů na HDP ve vztahu k mimobankovním finančním produktům, jako je korporátní dluhopis, IPO⁴⁸ či zajišťovací nástroj⁴⁹.

⁴² Zdroj: ČNB, vlastní výpočty 6M PRIBOR vs. úrokové sazby bankovních obchodů domácnostem a NISD celkem.

⁴³ Zdroj závěru: statistiky ČNB, ECB, EUROSTAT, EURIBOR - EBF (lze vidět i v příložených tabulkách a grafech).

⁴⁴ Zdroj: Registr ČNB, 31. 1. 2011.

⁴⁵ EUROSTAT, 3. 3. 2011, průměr EU v roce 2009 byl 5,8.

⁴⁶ Zdroj: Systém ARAD - ČNB, data za 2006–2011.

⁴⁷ Capgemini: World retail banking report 2008.

⁴⁸ IPO = initial public offering = první veřejná nabídka akcií (jeden z možných zdrojů financování společnosti).

⁴⁹ Na rozdíl například od USA, kde tvoří zhruba menší polovinu (vycházeno ze statistik FED, ČNB a ECB), přesto však vlivem provázanosti finančních trhů jsou velmi často na bankovní trhy napojeny.

V České republice úvěry od nebankovních zprostředkovatelů v roce 2009 domácnostem tvořily 3,1 % a nefinančním podnikům 4,7 % HDP v porovnání s úvěry od bank ve výši 24,8 %, resp. 21,6 % HDP⁵⁰. Podíl IPO a emitovaných dluhopisů se pohybuje pouze kolem 11 %. Tato nízká diverzifikace a relativně větší monopolní síla⁵¹ domácích bank patří mezi faktory snižující časovou flexibilitu okamžitého promítnutí „velkoobchodních“ úrokových sazeb do „maloobchodních“, a to zejména u subjektů domácností a malých a středních podniků, které výhodnější tržní finanční alternativy téměř nemají. Na druhou stranu relativně malý podíl držby cenných papírů a zadluženosti ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi EU či USA zajišťuje sice „dražší“, méně rozmanitější a s nižší finanční pákou, ale zároveň stabilnější finanční prostředí.

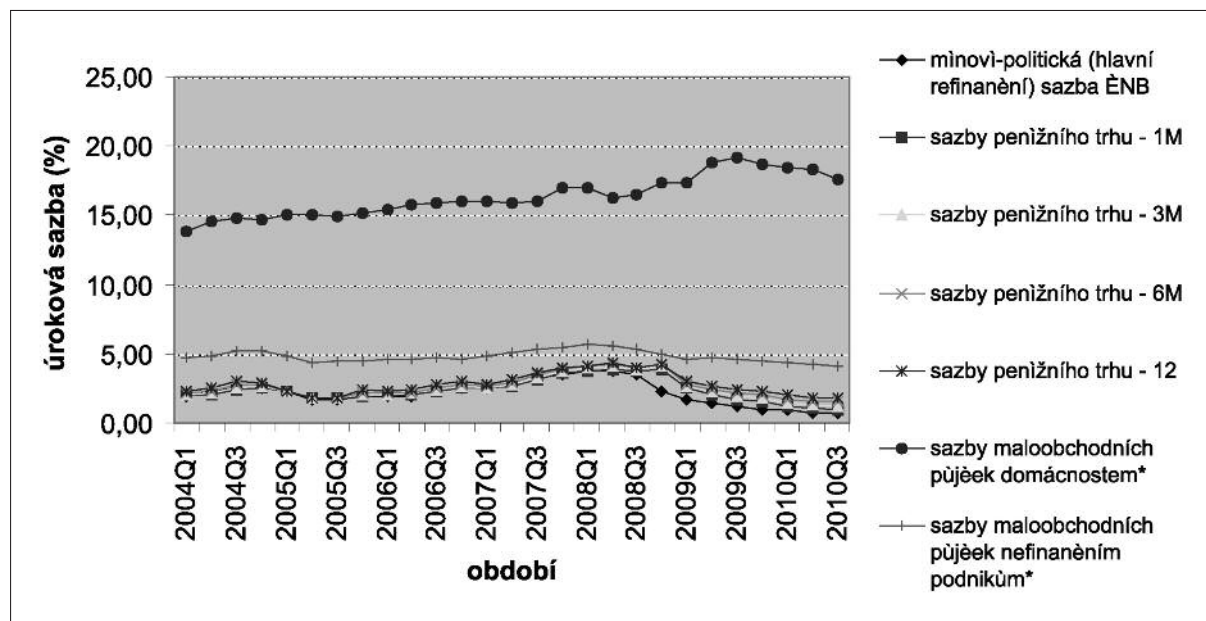
Nelze činit závěry ze samotného vztahu úroků z vkladů a úvěrů domácnostem a podnikům k úrokovým sazbám centrální banky a peněžního trhu. Konečná výše nominální úrokové sazby se skládá z úrokové bezrizikové báze a premii za inflaci, za riziko nenaplnění inflačních očekávání, případně kur-

zový vývoj, likviditu, riziko nesplacení [5], [6], [8], [9]. Riziková premie je obsažena v každé tržní úrokové sazbě, a to za riziko spojené se zemí, odvětvím, likviditou, velikostí firmy a za další specifická rizika. Někdy bývá riziková premie země zjednodušeně sledována jako rozdíl celkové průměrné úrokové sazby a státních dluhopisů⁵², popř. lze podrobnější pohled na rizika země, odvětví či struktury financování vysledovat z dat A. Damodara⁵³.

Správný postup vyžaduje zkoumání vztahu oficiální sazby centrální banky⁵⁴ vs. sazby peněžního trhu⁵⁵ a vs. základ tržních úrokových sazeb. U všech klíčových sazeb⁵⁶, na nichž jsou zápůjční sazby postaveny, můžeme spatřovat velmi silnou a velmi rychlou korelaci s 2T repo sazbou, i když vývoj není tak skokový, ale plynulejší s neustálými drobnými výkyvy.

Empirie jak eurozóny, tak České republiky ukazuje, že vývoj maloobchodních bankovních úrokových sazeb následuje vývoj peněžních trhů velmi úzce, ale změny jsou hladší ve smyslu postupných změn, nikoliv neustálých drobných výkyvů trendu. Směr pohybu je tedy shodný a výše se liší s odrazem premii a s ohledem na charakter výnosové křivky.

Graf č. 1: Vývoj vybraných sazeb finančních trhů – ČR.

Zdroj: Eurostat, čtvrtletní hodnoty, vlastní výpočty, pozn.: * sazby z nových obchodů.

⁵⁰ Zdroj: ČNB.

⁵¹ Ve srovnání se západními zeměmi, kde můžeme hovořit o větší substituovatelnosti bankovních produktů – zdroj: ČNB, World Bank (statistiky podílů jednotlivých finančních nástrojů, kde například podíl obchodování s akciemi na HDP je v ČR několikanásobně nižší než ve Spojeném království a Spojených státech).

⁵² Data: The World Bank.

⁵³ Damodaran Online, dostupný na: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>

⁵⁴ Repo sazba ČNB.

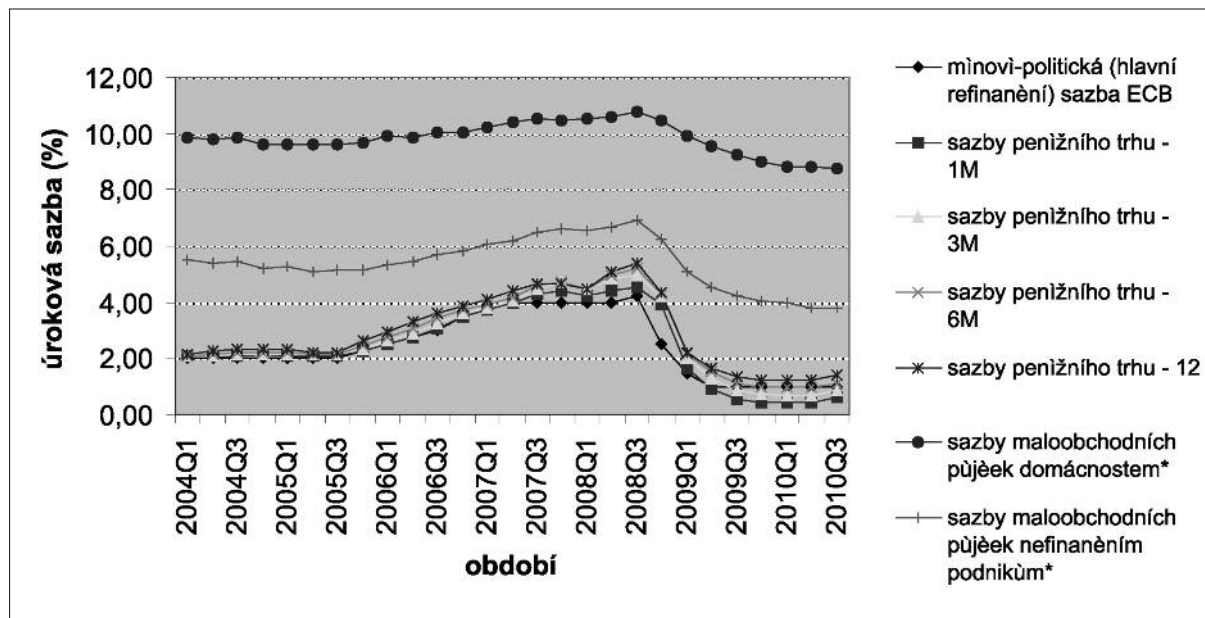
⁵⁵ EURIBOR, PRIBOR, výnosy státních dluhopisů.

⁵⁶ 3M PRIBOR, 1Y PRIBOR, 5Y státní dluhopis.

Grafy č. 1 a 2 a tab. č. 1 ukazují velmi silnou provázanost a korelaci měnově-politických úrokových sazeb se sazbami peněžního trhu, velmi silná je následně i závislost sazeb dalších finančních trhů, kdy právě sazby peněžního trhu tvoří bázi finálních úrokových sazeb nefinančním subjektům v ekonomice, a to velmi výrazně pro všechny sektory v eurozóně, a stejně tak s nižší, i když stále relativně velmi vysokou, provázaností i pro sektor finančních a nefinančních

podniků v České republice. V České republice je tak celkově reakce komerčních bank slabší, dokonce u sazeb účtovaných domácnostem z makroekonomického pohledu dosahuje korelační koeficient „překvapivě“ záporných hodnot a tyto sazby se pak na první pohled zdají nezávislými na centrální bance, přestože ta „tlačí“ na snížení úrokových sazeb v ekonomice. V eurozóně je korelace všech sazeb v kladných hodnotách.

Graf č. 2: Vývoj vybraných sazeb finančních trhů – eurozóna.

Zdroj: Eurostat, čtvrtletní hodnoty, vlastní výpočty, pozn.: * sazby z nových obchodů.

Tab. č. 1: Korelace hlavních úrokových sazeb s oficiální sazbou CB.

Korelační koeficient s hlavní měnově-politickou sazbou CB	ČR	Eurozóna
Sazby peněžního trhu - 1M	0,907	0,971
Sazby peněžního trhu - 3M	0,877	0,965
Sazby peněžního trhu - 6M	0,857	0,966
Sazby peněžního trhu - 12M	0,843	0,966
Sazby maloobchodních půjček domácnostem*	-0,386	0,9
Sazby maloobchodních půjček nefinančním podnikům*	0,927	0,936

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty (Pozn.: *kontokorentní úvěry, nové obchody, všechny splatnosti).

Je tak potvrzen vztah struktury a flexibility finančního sektoru s finální výší úrokových sazeb. Vysvětlení větších marží ve smyslu rozdílu konečné sazby

účtované finálním zákazníkům a úrokové báze mohou zčásti poskytnout faktory, jako vyšší míra koncentrace finančních institucí poskytujících úvěrové produkty domácnostem, nižší portfolio nabízených produktů českého prostředí, relativně větší množství menších obchodních subjektů. Dále výše a struktura financování samotných bank, kdy české banky mají mírně vyšší kapitálovou přiměřenost než banky evropské a potřebují si půjčovat relativně méně peněz. Stejně tak nižší podíl substituce bankovních produktů v ČR dává prostor pro vyšší marže konečným subjektům, dále nárůst volatility, pokles likvidity, nárůst rizika nesplacení⁵⁷. Všechny tyto faktory ovlivnily v letech 2008–2009 výši marží bank, které musely vývoj na trzích zohlednit, a tedy nelze tvrdit, že banky na měnově-politické sazby nereagují, nicméně charakter trhu a v tomto článku zmíněné faktory jim dávají prostor pro určitou míru flexibility. Jedním ze zdůvodňujících faktorů strany poptávky mimo „konzervativnost“ českých domácností může být neustálý nárůst objemů úvěrů⁵⁸ domácnostem

⁵⁷ Podíl nesplacených úvěrů (více než 90 dní po splatnosti) na celkovém objemu poskytnutých úvěrů k 31. 12. 2008 vzrostl k 30. 11. 2010 o 2,14 p. b. (zdroj: Patria).

⁵⁸ Zdroj: ČNB, úvěry sektorů k 31. 12. za posledních 10 let.

v porovnání s mírnějším růstem, v roce 2009 dokonce poklesem, úvěrů nefinančním podnikům.

ZÁVĚR

Přílnavost úrokových výpůjčních sazeb lze chápat buď jako nízkou elasticitu bankovních sazeb ve vazbě na poptávku po bankovních vkladech a úvěrech, či jako změnu bankovních sazeb v reakci na změnu sazeb peněžního trhu, a to například z důvodů, jako náklady na přizpůsobení, elasticita poptávky, nejistota budoucího vývoje apod. Tržní úrokové sazby ovlivňuje široké spektrum maloobchodních sazeb na trhu vkladů a úvěrů, které reprezentují ceny mezikasové alokace ekonomických subjektů. Transmise z tržních k maloobchodním bankovním sazbám závisí na poptávce a nabídce po úvěrech a vkladech a na situaci a struktuře nejen bankovních trhů. Přizpůsobování úrokových sazeb je odrazem strukturálních faktorů jako konkurence na trhu finančních služeb, preferencí ohledně splatnosti a celé řady dalších faktorů v podobě různých rizikových premií či administrativních nákladů změn sazeb.

ADDRESS & ©

Ing. Bohuslav ČÍŽEK
doc. Ing. Josef BRČÁK, CSc.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát
Czech Republic
slavek.cizek@seznam.cz
brcak@pef.czu.cz

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. COTTARELLI, C. – KORELIS, A. (1994): Financial structure, bank lending rates, and the transmission mechanism of monetary policy. *IMF staff papers*, 41, č. 4, s. 587–623.
2. ECB (2000): Monetary transmission in the Euro area. *ECB Monthly Bulletin*, č. 7.
3. ECB (2008): The role of banks in the monetary policy transmission mechanism. *ECB Monthly Bulletin*, č. 8, s. 85–97.
4. FISHER, I. (1930): *The Theory of Interest*. New York: The Macmillan co.
5. GAMBACORTA, L. (2004): How do banks set interest rates. *NBER Working paper*, č. 10925.
6. GEORGE, E. et al. (1999): *The transmission mechanism of monetary policy*. London: Bank of England.
7. HOLINKA, T. (2005): Faktory ovlivňující dlouhodobé úrokové sazby v ČR. *Finance a úvěr*, č. 55, s. 363–379.
8. WATKINS, T.: Irving Fisher's Theory of Interest Rates [online]. San José University. Dostupný z www.sjsu.edu/faculty/watkins/fisher1.htm.

2 POLITOLOGIE · POLITICAL SCIENCE

ROLE NÁSILÍ V KONCEPTUALIZACI DĚTSTVÍ V EVROPSKÉ A AFRICKÉ SPOLEČNOSTI

Role of Violence in Childhood Conceptualization in European and African Society

Štěpán STRNAD

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem článku je představit rozdíly v konceptualizaci dětství v evropské a africké společnosti. Připomenout jejich vzájemné historické propojení vlivem evropského kolonialismu a zdůraznit, že násilí na dětech v afrických ozbrojených konfliktech není rysem čistě afrických společností. Důraz je kladen na proměnu diskurzu chápání dítěte a dětství na Západě a na přiblížení obecného konceptu dětství v tradiční africké společnosti.

Klíčová slova: Afrika – dítě – dětství – konflikt – násilí

ABSTRACT: The aim of the article is to present the differences in childhood conceptualization in European and African society. To remind their mutual historical connection due to the influence of European colonialism, and to emphasize that the violence committed on children in African armed conflicts is not a feature only for African societies. The stress is put on the change of child and childhood consideration in the West, and on the presenting of the general concept of childhood in the traditional African society.

Key words: Africa – child – childhood – conflict – violence

ÚVOD

Koncepty dětství se liší napříč kulturami. Jsou podmiňovány historicky a kulturně. V euroatlantickém civilizačním okruhu prošla definice dítěte a konceptualizace dětství tisíciletým vývojem. Dětství bylo po mnoho staletí vnímáno negativně, sice jako přirozená přechodová etapa k dospělosti, nicméně rovnocenná statutu neúplnosti či „nehotovosti“ (de Montigny 2006: 44). Každá společnost má koncepty a prostředky, jimiž identifikuje děti jako sociální skupinu populace, odlišnou od její dospělé části. Nicméně způsoby, na základě kterých si různé společnosti a kultury představují takovéto odlišnosti, se velice liší. Propojení mezi kategoriemi dětství a dospělosti je obvykle vágní, s odpovědnostmi a oprávněními získanými na různých stupních a v souladu s faktory, které se rozšiřují za prostý chronologický věk, stejně tak na pohlaví, ekonomický status aj.

Různorodost v pojímání dětství má nesmírný vliv na životy dětí. Některé aktivity, jako péče o domác-

nost, zemědělské práce či hospodaření s rozpočtem domácnosti, jsou považovány za běžný prvek dětského života v určitých podmínkách, přičemž tytéž aktivity mohou být v jiných podmínkách vnímány jako zcela nevhodné. Podle konvenční „západní“ perspektivy je prvních sedmnáct let lidského života považováno za stupeň, během něhož dochází k socializaci mladé populace směrem k jejímu budoucímu začlenění do společnosti, a to k její „dospělé“ části. Někteří autoři, jako např. Qvortrup (1991), namítají, že tento názor staví vnímání dětí do pozice těch, kteří se teprve stávají člověkem („human becomings“) a kteří jsou důležití a zajímaví pouze z hlediska toho, čím se stanou, spíše, než kým již jsou. Na základě tohoto hlediska jsou tak děti při různých výzkumech chápány jako „částeční dospělí“, jejichž myšlenky se netěší stejné hodnotě jako ty, které by mohly být získány od dospělých (Hart – Tyrer 2006: 6).

Pojímání dětství tak, jak je podporováno normami, upravujícími dětská práva,⁵⁹ a humanitárními organizacemi, vyrůstá z evropské a severoamerické tradice

⁵⁹ Pro euroatlantický civilizační okruh vychází definice dětství z Konvence práv dítěte (United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC)), která byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1989. Tato konvence definuje dětství „jako prostor separovaný od dospělosti“ (UNICEF 2005: 3). Zavádí terminologický aparát pro definování dětství a pokouší se nastolit globální konsenzus v termínech dětství. Přestože mezi členskými státy neexistuje absolutní shoda v interpretaci každého opatření konvence, poskytuje podstatný základ pro společné standardy dětství.

myšlení a je úzce spjato s jednotlivými ideami rodiny, domova, soukromí a individuality (Stephens 1995: 5–7). Za posledních 20 let se však ukázalo, že obecná relevance „západní“ koncepce nemusí být tak vysoká, a to vzhledem k regionálním kulturně-sociálním základům mnoha mimoevropských oblastí, zvláště těch „méně rozvinutých“ a newesternizovaných. Kritici etnocentrické perspektivy argumentují potřebou brát v úvahu různé způsoby, pomocí nichž je dětství konceptualizováno a „prožíváno“ v rozdílných společnostech a kulturách. A. James a A. Prout (1997: 8) vysvětlují, že „*dětství je chápáno jako sociální konstrukt. Jako takové poskytuje interpretující rámec pro kontextualizaci raných let lidského života. Dětství, odlišené od biologické nedospělosti, není přirozeným ani univerzálním prvkem lidských skupin, nýbrž se objevuje jako specifický strukturální a kulturní komponent mnoha společností*“.

Tento konstruktivistický přístup tedy naznačuje, že by každá dětská zkušenost měla být zkoumána jako taková a ve vztahu k lokálním hodnotám, spíše, než v rámci univerzálních definic ideálního dětství tak, jak je to vyjádřeno v Konvenci práv dítěte. Takovýto přístup může být samozřejmě předmětem kritiky. Protože by se na základě tohoto konstruktivistického přístupu mohlo zdát, že i situace extrémně nepříznivé dětskému životu jsou přípustné. Je proto důležité vymezit dva základní předpoklady pojmání „předmětu výzkumu“. Za prvé, z výzkumné perspektivy je především důležité nahlížet na dětské životy tak, jak jsou, nikoli tak, jak by si výzkumník představoval, jaké by měly být. Za druhé, pokud výzkum slouží k ustavení efektivnějších intervencí v oblasti dané problematiky, nesmí pouze popisovat situaci úhlem výzkumníkovy perspektivy, ale musí také vzít v úvahu zkušenosti, pohledy a touhy dětí a jejich komunit (Hart – Tyrer 2006: 7).

Vývoj konceptualizace dětství v Africe a Evropě, vliv evropské koloniální minulosti

Historie západních společností a jejich koloniálního vývoje nám umožňuje porozumět tomu, že násilí na dětech v afrických ozbrojených konfliktech není ničím ojedinělým, žádným barbarstvím čistě afrických společností. Fenomén dětských vojáků není z historického hlediska pouze specifikem africkým. To, co se v průběhu vývoje západních společností proměňuje, je diskurz chápání dítěte a konceptualizace dětství. Navíc, historická paměť evropských společností jako by setřela ze své minulosti násilí na dětech. To je naopak pokládáno za vlastní pouze africkým konfliktům (Audoin-Rouzeau 1993). Euro-americká společnost dnes legitimizuje intervenční snahy moralistického Západu v Africe, nicméně trpí velmi krátkou historickou pamětí. Současný západní diskurz přispívá k aktivizaci představy barbarské Afriky, jakéhosi obráceného zrcadla, které konfrontuje západní společnosti v jejich přesvědčení, že reprezentují vyspělejší civilizaci. Nicméně historie „moderního světa“ a euro-

atlantické civilizace nám nabízí mnoho příkladů legitimizovaného násilí na dětech v podobě jejich vojenské rekrutace a využívání v ozbrojených konfliktech. Připomeňme například dětskou křížovou výpravu ze začátku 13. století, povinnou vojenskou službu pro chlapce od 10 let v Prusku 30. let 18. století, roli dětských vojáků v americké občanské válce či využívání dětí nacistickou armádou. Ve velkých konfliktech 19. století a v obou světových válkách 20. století byly děti častými aktéry (obětmi i šířiteli) válečného násilí. Proto je nezbytné historické ohlédnutí, které nám umožní vstup do dimenze, v níž využívání dětí v ozbrojených konfliktech subsaharské Afriky nabude zcela jiného smyslu. Zdá se, že bychom nemohli porozumět například fenoménu dětských vojáků, aniž bychom porozuměli širokému historickému kontextovému rámci dětství v afrických společnostech.

Nejprve je nezbytné připomenout, že dětství není pouhou biologickou kategorií, ale tvoří také kategorii sociální, jejíž definice je závislá na kulturně-sociálním prostředí. P. Ariès (1973, dle Jézéquel 2006: 6) zastává názor, že vnímání dětství jako stavu nevinnosti a jako stavu odděleného od věku dospělosti, představuje z historického hlediska relativně nedávný jev čistě západních společností. Totéž se vztahuje i na pojem zákonného věku, ústřední kategorie v západních společnostech, jakož i v mezinárodních smlouvách, které limitují postihy dětských vojáků a jsou aplikovány také na africké společnosti. Tato percepce dětství začala do nich pronikat bezpochyby již od koloniálního období. Africké společnosti často vyvinuly a uchovávaly vlastní kulturní modely dětství. To se odráží v pracích kulturních antropologů, kde je dětství v subsaharské Africe často spojováno s nejednoznačnou etapou, hybridním a nestálým stavem (Ferre 2001: 197–198). Ze stejného důvodu otázka dítěte ve válečné akci neexistovala. Podle S. Lorigy (1996: 28, 43) byla na Západě položena otázka věkové hranice pro vojáky až ve druhé polovině 17. století, a to ze dvou důvodů. Prvním byla zvyšující se úmrtnost v nižším věku a druhým byly potíže evropských armád s disciplínou jejich nejmladších členů. V 19. století dochází během několika let v celé Evropě k určité rekonceptualizaci dětství v armádě, kdy důraz začíná být kladen na systém premilitární přípravy. Asociace mezi válkou a „mužností“ mladistvých se tak pomalu vyvíjela po celé 19. století a dále se rozšířila a konsolidovala v první dekádě 20. století.

Na druhé straně toto propojení války a dětství na Západě významně inspirovalo sepsání mezinárodních konvencí, týkajících se dětství. „*Nemůžeme tvrdit, že tento nedávný západní fenomén, který zaznamenal v průběhu konfliktů 20. století vážné nedostatky, ovlivnil africký kontinent*“ (Jézéquel 2006: 6). Rozdílnost mezi historií dětství v Africe a na Západě nelze vyjádřit pouze termíny odlišných představ. Různé ekonomické struktury integrují dítě velice různými způsoby. Například od konce 19. století západní společnosti směřují ke stažení dítěte ze systému ekonomické

produkce a staví ho do pozice čistého konzumenta systému. Postupně jsou děti celkově vyloučeny z „dospělého“ světa práce a začíná se prodlužovat období jejich závislosti na dospělých (Nieuwenhuys 1996: 238).

Historici a antropologové se shodují v tom, že západní společnosti vytvořily ostrou hranici mezi dětstvím a dospělostí. Oproti tomu v afrických společnostech dítě reprezentuje podstatnou jednotku pracovní síly. S. Berry (1985, dle Jézéquel 2006: 7) se ve své práci *Otcové pracují pro své syny. Akumulace, mobilita a třídní formování v rozšířené komunitě Yoruba* věnuje ekonomickým transformacím a sociálnímu přenosu ve společnosti Yoruba a výstižně ukazuje, že vztah mezi dětmi a rodiči se vyvíjí, ale že percepce dítěte jako potenciální pracovní síly zůstává stále silná.

Historici se zajímají také o specifika mobilizace dítěte jako pracovní síly v afrických společnostech. Někteří autoři, jako například P. E. Lovejoy (1989), zdůrazňují také to, že atlantický obchod s otroky zbavil řadu afrických společností jejich pracovní síly a velice brzy přispěl k využívání ženské a dětské práce jako nezbytnosti pro zachování potřeb tamních komunit. Škody způsobené obchodem s otroky by mohly vysvětlovat, proč africké společnosti učinily dítě důležitým zdrojem pracovní síly, mobilizovatelný jak v době míru, tak v době války. Byly to také právě děti, které se stávaly obětmi atlantického obchodu. Odhaduje se, že například až jednu třetinu otroků, vyvezených do „nového světa“, tvořily děti mladší 14 let. V 19. století byly oběti transatlantického otrokářství tvořeny z téměř 70 % muži, avšak s rostoucím počtem dětí (Lovejoy 1989: 381). Vývoj otrokářství v samotné Africe, které nikoli vždy souviselo s atlantickým obchodem, učinil z dítěte terč výběru v taktice naplňování a mobilizace pracovní síly a pracovního trhu.

R. Shaw ve své práci *Paměti obchodu s otroky. Rituální a historická představa v Sierra Leone* ukazuje, že ústní tradice a lidová vyprávění byla plná příběhů o únosech dětí „zvířaty z houštin“ (Jézéquel 2006: 7). Tato vyprávění bezesporu odrážela strach komunit z útoků obchodníků s dětmi. Atlantický obchod a zvláště období předkoloniálního otroctví měly značný vliv na instrumentalizaci dětství v čase míru a války v afrických společnostech. Samozřejmě existují rozdíly mezi jednotlivými společnostmi, v nichž nemusel vývoj otrokářství proběhnout stejným způsobem. Jedním z odlišujících faktorů může být dodržování zákazu otroctví v období kolonizace a skutečné osvobození dětských otroků. Nicméně zákaz otroctví umožnil v Africe vznik jiných forem mobilizace a využívání pracovní síly, nových forem, lépe adaptovaných na nové koloniální ekonomiky (Cooper – Holt – Scott 2000: 107–130).

Postkoloniální období je z hlediska využívání dětí lépe zmapováno, a to zvláště v zemích, ve kterých po dosažení nezávislosti vypukly ozbrojené konflikty.

Role, kterou sehrávali a sehrávají mladiství bojovníci a dětsí vojáci v těchto zemích, povzbudila řadu sociologů, antropologů a politologů ve výzkumu nedávné historie. Například A. Ibrahim (1998) ve svém článku o politické mobilizaci mládeže v Sierra Leone odhaluje, že rekrutace mladistvých během občanské války se dlouhodobě vtiskla do prodloužení politické kultury násilí a mobilizace mládeže politickými elitami již od roku 1970. Rekrutace dětských vojáků politicko-vojenskými podnikateli udržovala podobnosti s mobilizací dětské pracovní síly v případech exploatace diamantů v čase míru. Takové práce se pokoušejí prokázat spojení otázky dětských vojáků s využíváním dětské práce v dlouhodobém historickém horizontu v afrických koloniálních a postkoloniálních ekonomikách. Všudypřítomný obraz dětského vojáka, vnímaného jako „scestnost“ moderní doby, brání porozumění souvislostem, které existují v páchání násilností na dětech v čase války, ale stejně tak v čase míru. Obraz nezletilého dítěte, využívaného v povrchových dolech Sierra Leone či východního Konga, dnes nevyvolává stejné emoce a mezinárodní mobilizaci jako dětsí vojáci. Přesto však existuje velice těsné propojení mezi těmito dvěma obrazy.

Proces vstupu jedince do dospělosti

U afrických tradičních společností nalézáme pět hlavních iniciačních obřadů, které jsou zásadní pro lidský růst a vývoj. Iniciační obřady jsou přirozenou a nezbytnou součástí komunity, jako jsou ruce a nohy přirozeným a nezbytným rozšířením lidského těla. Tři obřady jsou rozhodujícími pro individuální a komunitní vývoj a nemělo by být považováno za samozřejmé, že jedinci rostou a vyvíjí se automaticky v odpovědné a komunitně orientované dospělosti (Ampim 2003). Těchto pět obřadů zahajuje pět životních etap: narození, dospělost, manželství, věk stařešiny a věk předka. Obřady reprezentují komplexní soubor prostředků, které předchází vnitřním konfliktům mezi různými věkovými skupinami či špatnému zacházení se ženami, dětmi a členy komunity vysokého věku.

Pokud se v tomto článku zaměřujeme na konceptualizaci dětství, soustředíme naši pozornost pouze na druhý iniciační obřad, který se týká vstupu jedince do stavu dospělosti. Obřad dospělosti dnes patří mezi nejpopulárnější obřady. Většina lidí se dnes domnívá, že tento rituál odkazuje pouze na uvedení jedince do stavu dospělosti a často si nejsou vědomi toho, že obřady dospělosti jsou pouze jedním z řady obřadů v rámci širokého systému rituálů. Obřady dospělosti jsou obvykle vykonávány na začátku pubertálního věku (okolo 12–13 let) a jejich účelem je zajistit formování produktivních, komunitně orientovaných a odpovědných dospělých. Tato transformace do dospělosti je oproti tomu mimořádně obtížná v západních společnostech, protože tam neexistují žádné systémy obřadů dospělosti, které by systematicky provedly mladé jedince touto důležitou životní etapou. V západní kultuře je dospělost vnímána jako status dosažený biologickým

věkem (většinou 18. či 21. rokem věku), nebo dosažený dokončením středoškolského vzdělání. Bohužel nelze v mnoha případech hovořit o určitém základním vedení či transformaci dítěte v dospělého jedince. Tento přístup „ponechání náhodě“ ve vývoji k dospělosti je tak pro mnohé mladistvé zdrojem zmatení, chaosu a nejistoty (Ampim 2003). Od mladého jedince je po dosažení určitého věku očekávána automatická transformace v dospělého, ačkoli je mu poskytnuta velmi mizivá průprava k přestupu do nového sociálního statusu. Oproti tomu africké společnosti systematicky uvádějí svou mládež do nové životní etapy. Často berou mladistvé mimo komunitu a mimo starosti každodenního života, aby je naučily všem způsobům dospělosti, zahrnujícím pravidla a tabu dané společnosti, morálnímu poučení a sociální odpovědnosti, a také jim pomohly ujasnit si vlastní životní poslání.

Africké děti na základě již zavedeného západního stereotypního nahlížení čelí krátké, obtížné a surové existenci. Média častou vytvářejí obraz subsaharské Afriky jako místa kolapsu a smrti. Zpravodajství o občanských válkách, epidemiích a hladovění vytváří portrét afrických dětí jako obětí, těch, které jsou opuštěny a ponechány zvlí warlordů. Bylo by zjednodušením se na základě této „mediální reality“ domnívat, že podmínky afrických dětí a jejich role v afrických společnostech neprošly historickým vývojem a že současné problémy některých afrických států odrážejí tradiční africkou konceptualizaci dětství.

Od 20. let a zvláště v průběhu let šedesátých 20. století se západní antropologie odklání od pseudo-vědeckého rasismu, který doprovázel koloniální správu, a namísto toho se soustředí na kritický vědecký zájem o africké dětství. Antropologové shledali Afričany plně rozvinutými dospělými, kteří dosáhli dospělosti zvykovými způsoby. H. Junod, D. Forde a H. Kuper provedli terénní výzkumy rituálních obřadů v subsaharských komunitách, které provázejí jedince jednotlivými fázemi života od narození, dětství, dospělosti a stáří. Jejich závěry ukázaly odlišnosti mezi dětstvím v prekoloniální éře (před 19. stoletím) a v koloniální éře (od 19. století do poloviny 20. století) (Carton 2004). Od 70. let stále více historiků přijímalo antropologické metody a genderové analýzy pro vysvětlení procesu toho, jak kolonialismus a kapitalismus zasáhl africké společnosti. V 80. letech se na poli výzkumu afrického dětství objevují dnes již klasická díla, například C. Meillassoux *Služky, jídlo a peníze*, ve kterém představil mezigenerační vztahy v komunitách subsaharské Afriky, nebo *Staletí dětství* od P. Arièse, jež je milníkem v historickém výzkumu rodiny a dětství na Západě.

V subsaharské části Afriky je již od doby železné, přes středověk až do 20. století postavení a role dítěte zcela odlišná od té euroamerické. Spíše než jako hýčkané bohatství byly africké děti hodnoceny především za svou poslušnou práci v rodině a širších komunitách (vytvořených mnohoženstvím). V prostředí,

kde duchodové zabezpečení není standardem, jsou děti spojovány nejen s citovým bohatstvím svých rodičů, ale také s budoucím materiálním zajištěním svých rodičů ve stáří (Kilbride – Njeru – Suda 2000: 23). Děti patřily k nejnižší příčce společenského žebříčku, byly součástí velké skupiny mladých, která zahrnovala podřízené s vyšším statutem než děti, jako například svobodné muže a ženy a mladé manželky. Tato hierarchie, postavená na věku, se zakládala na principu mnohoženství, sociálním systémem reprodukce, schvalovaném staršími členy komunity, skládajícími se jak ze starších mužů, tak ze starších žen, kteří kontrolovali sociální procesy (Carton 2004).

Africké společnosti jsou obecně silně patriarchální, kde muži dominují socioekonomickému a politickému životu. Tato skutečnost vychází z představy o mužském přirozeném vůdcovství a nadřazenosti nad ženami. Ženy jsou tak vnímány jako druhořadé bytosti, slabší „prodloužený článek muže“. Stejně sociální nerovnováze jsou vystaveny dívky, kterým africké společnosti nepřiznávají stejně vysoké hodnoty a význam jako chlapcům (například žádná žena není vnímána jako plnohodnotná, dokud neporodí syna). Zdůrazněme, že africké tradiční zvyky jsou úzce spojeny a souvisejí se staletým vlivem islámského učení, tradice a obyčejů. Islám je taktéž založen na silné maskulinitě, patriarchátu a mužské dominanci. Bylo by zbytečné připomínat jemu vlastní utlačování, ovládání a diskriminaci žen [islámské náboženství pojímá ženu jako podřízenou muži v každém ohledu – duchovním, psychickém, mentálním a dokonce i v intelektuálním (Igwe nedatováno, s. 4)]. Vrátime-li se opět k oblasti odlišné konceptualizace dětství, nalézáme vliv islámu například v nemožnosti svobodné volby manželského partnera u dívek. V současnosti jsou dětské sňatky stále běžné například v severní Nigérii s dominantním muslimským obyvatelstvem. Dalším rysem afrických společností, který má svůj islámský původ, je polygamie. Také jeden z nejbrutálnějších afrických rituálů, ženská obřízka, vychází z islámské víry a byl obhajován a ospravedlňován mnoha muslimskými vědci a právníky jako islámský obyčej, který je shodný s islámskou zbožností a cudností. Muslimské dívky a ženy jsou tak mrzačeny ve jménu Alláha a Mohameda, jeho proroka. Přesto dnes můžeme pozorovat znatelné změny ve vnímání žen a jejich sociálního statusu. Islám však zůstává největší překážkou ve snahách vymýtit tradiční nehumánní zvyky.

Aspektem, který nelze opomenout, je vliv proliferace ručních zbraní v mnoha afrických společnostech. Ruční zbraně, mezi něž patří pušky, pistole a lehké kulomety, zaplňují africké hroby ve zvyšujícím se počtu zvláště v Burundi, Demokratické republice Kongo a Jihoafrické republice. Zatímco se mezinárodní společenství snaží dospět k určité dohodě pro regulaci celosvětového obchodu s ručními zbraněmi, stále větší počet afrických zemí, agentur Organizace spojených národů a nevládních organizací se potýká s důsledky ozbrojeného násilí.

Snižování dostupnosti a zamezení využívání ručních zbraní v místech, kde boje skončily, se stalo pro africkou perspektivu rozvoje stále důležitější, neboť počet konfliktů za posledních deset let vzrostl. Rozšířené zneužívání zbraní odvádí omezené státní zdroje z oblasti zdravotnictví a vzdělávání na zajištění veřejné bezpečnosti, znemožňuje investice a hospodářský růst a připravuje rozvojové země o schopné a talentované občany v důsledku toho, že se stanou oběťmi zneužívání lehkých zbraní.

Jejich nízká cena, jednoduché použití a dostupnost „*mohou stupňovat konflikty, podkopávat mírové dohody, zesilovat násilí a dopad zločinnosti brání hospodářskému a sociálnímu rozvoji a také nastolení a udržení sociální stability, demokracie a řádné správy věcí veřejných*“ (Fleishman 2001). V červenci 2001 americká vláda odhadla, že lehké zbraně podněcují konflikty ve 22 afrických zemích, které mají na svědomí 7 až 8 milionů životů (Fleishman 2001). Moderní válčení ničí hospodářskou a sociální infrastrukturu, rozvrací populaci, ochromuje hospodářskou činnost, narušuje životně důležité zdravotní a vzdělávací služby a na úkor obrany pohlcuje finanční zdroje pro rozvoj. To vše podporuje to, co odborníci nazývají „kulturou násilí“, kde se držení střelných zbraní stává symbolem moci a postavení a násilí je základním východiskem při řešení osobních a politických sporů. Právě Jihoafrická republika patří mezi státy, které od konce apartheidu v roce 1994 nejvíce trpí značným zneužíváním ručních zbraní.

Smrt a zranění mnoha mladých lidí mají vážný dopad na rozvoj: dochází ke snižování počtu vzdělaných lidí, kteří tvoří pracovní sílu, přeměrování rodinných a společenských zdrojů na péči o ty, na kterých bylo páchané násilí, a nucení vlády k přeměrování finančních prostředků ze sociálních služeb k prosazování práva. „Kultura násilí“, jež legitimizuje použití střelné zbraně při řešení sporů, dále polarizuje společenské vztahy mezi rasami, třídami a pohlavím a vytváří poptávku po zbraních, které se opatřují legálně i nelegálně. Taková kultura může „*diktovat, zda zbraně mohou nebo nemohou být skutečně používány. Jinými slovy, v některých společnostech může být používání střelných zbraní společensky přijatelnější, než v jiných. Tento faktor může vysvětlovat, proč jsou v některých společnostech zbraně dostupné, ale méně využívané, než v jiných*“ (Fleishman 2001). Po desetiletích působení antikoloniálních a antiapartheidních hnutí začala být síla zbraní spojována s osvobozením. Připomeňme jen siluetu pistole na mozambické vlajce. V místech přesycených zbraněmi nemusí děti nutně vědět, že zbraně jsou nebezpečné, neboť je rodiče často mají doma a nejsou tedy v životě dítěte vnímány jako cizorodý prvek. Tento fakt má za následek formování postojů a poté chování dětí, zvláště u chlapců. „*Chlapci vykazují větší náklonnost ke zbraním, protože i jejich starší bratr nebo otec nebo vesnický vůdce zbraň má. Jsou cool.*“ (Fleishman 2001).

ZÁVĚR

Se zvyšujícím se veřejným a odborným zájmem o nedostatečnou péči o děti a jejich zneužívání vyvstala otázka, zda se týrání dětí omezuje pouze na oblasti severní Ameriky a národy západní Evropy, kde bylo rozpoznáno jako první, nebo zda se vyskytuje po celém světě. Následné debaty se pokoušely postihnout, co přesně by mělo být zahrnuto do kategorie týrání dětí. Výsledkem bylo navržení tří různých úrovní vnímání špatného zacházení s dětmi napříč světovými kulturami (Korbin 2003: 434). Za prvé, aktivity, zvyky, obřady a rituály určité kultury mohou být ostatními společnostmi vnímány různě, a sice jako zneužívání či hrubé zacházení. Právě tato úroveň vede nejčastěji ke kulturním konfliktům a sociokulturní antropologie se zde snaží popisovat hranice jednotlivých kultur. Druhý stupeň reflektuje idiosynkratický odklon od kulturních standardů, jehož výsledkem je újma dítěte, či ohrožování jeho tělesného i duševního zdraví. Třetí stupeň zahrnuje sociální zneužívání a zanedbávání dětí, nebo strukturální násilí chudoby, neadekvátní zdravotní péči a nedostatek vzdělávacích a pracovních příležitostí. Tyto podmínky byly shledány jako výrazně přispívající k výskytu individuálně páchaného, špatného zacházení s dětmi (Korbin 2003: 434).

Z prvního zmíněného hlediska poukazuje antropologie na ambivalenci kulturně schvalovaných praktik, které mohou dětem působit bolest, utrpení či jinou újmu (fyzickou nebo psychickou). Antropologové se snaží na základě studia kulturní diverzity postihnout a vysvětlit, proč takové rituály, přestože jsou psychicky bolestné a emocionálně děsivé, nepatří do kategorie „týrání“, protože představují kolektivní vyjádření kulturních hodnot dané společnosti, komunity apod. Kulturní antropologie se pokouší na základě západně orientovaného konceptu dětství ukázat, jak mohou být různé zvyky a praktiky různě definovány a že to, co je v západním kulturním kontextu považováno za zneužívání dítěte, nemusí být takto chápáno v jiné kultuře. Například oddělené trávení nočního spánku v euro-americkém modelu rodiny, kdy je dítě separováno od rodičů, je obecně pokládáno za škodlivé pro dítě, a přece to představuje obvyklý zvyk západní společnosti. Ačkoliv se koncepce týrání dětí v severní Americe a západní Evropě soustředily na fyzické násilí, v některých společnostech je verbální násilí na dětech považováno za závažnější než fyzické násilí (Korbin 1990, dle Korbin 2003: 435). Antropologie stále zápasí s dilematem, do jaké míry kulturní vnímání relativnosti hrubého násilí na dětech závisí na pochopení jiných kultur.

Antropologové totiž poukazují na to, že kultura může být použita jako omluva nebo ospravedlnění například pro zneužívání dětí. Podobně rodiče, kteří hrubě zacházejí se svými dětmi a kteří ospravedlňují své chování výchovnými metodami, se jako na omluvu mohou spoléhat také na kulturní obyčeje. Ať již vě-

domě nebo nevědomě mohou rodiče či jiní pachatelé jednoduše zkreslit svou vlastní kulturu. Tyto příklady však nepředstavují kulturní modely, nýbrž odchylky od kulturních norem a hodnot, které se zhoršují spolu s problémy chudoby, nezaměstnanosti a dalšími socioekonomickými problémy některých společností a komunit.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. AMPIM, M. (2003): *The Five Major African Initiation Rites* [online]. [cit. 5. 1. 10]. Africana Studies. Dostupné na WWW: <http://www.manu-ampim.com/AfricanInitiationRites.htm>
2. AUDOIN-ROUZEAU, S. (1993): *La Guerre des enfants 1914–1918. Essai d'histoire culturelle*. Paris: Armand Colin.
3. CARTON, B. (2004): Africa [online]. [cit. 5. 1. 10]. Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society. Dostupné na WWW: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3402800024.html>
4. COOPER, F. – HOLT, T. – SCOTT, R. (2000): *Beyond Slavery: Explorations of Race, Labor and Citizenship in post-emancipation Societies*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
5. DE MONTIGNY, Ch. (2006): *Victimes et bourreaux: quelle protection pour les enfants combattants?* [online]. [cit. 29. 10. 2009]. Université du Québec à Montréal. Dostupné na <http://www.archipel.uqam.ca/1783/1/M9290.pdf>
6. FERME, M. (2001): *The Underneath of Things. Violence, History and the Everyday Life in Sierra Leone*. Berkeley: University of California Press.
7. FLESHMAN, M. (2001): Small arms in Africa. Counting the cost of gun violence [online]. [cit. 23. 6. 2011]. *Africa Recovery*, vol. 15, No. 4, p. 1. Dostupné na <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/afrec/vol15no4/154arms.htm>
8. HART, J. – TYRER, B. (2006): *Research with Children Living in Situation of Armed Conflict: Concepts, Ethics & Methods* [online]. [cit. 23. 9. 2009]. University of Oxford, Refugee Studies Centre. Dostupné na <http://www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/workingpaper30.pdf>
9. IBRAHIM, A. (1998): Bush Path to Destruction. The Origin and Character of the Revolutionary United Front/Sierra Leone. [online]. [cit. 9. 1. 10]. *The Journal of Modern African Studies*, 36 (2), pp. 203–235, Cambridge University Press. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/161403>
10. IGWE, L.: Traditional African Practices and Islam. [online]. Nedatováno [cit. 9. 6. 11]. Mokto-Mona. Dostupné na WWW: http://www.mukto-mona.com/Articles/Leo_Igwe/african_practices.htm
11. JAMES, A. – PROUT, A. (1997): *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer.
12. JÉZÉQUEL, J. (2006): Les enfants d'Afrique, un phénomène singulier? Sur la nécessité du regard historique. [online]. [cit. 27. 11. 2009]. *Vingtième siècle. Revue d'histoire*, n°89, janvier-mars. Dostupné na <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/0605-JEZEQUEL-FR-2.pdf>
13. KILBRIDE, P. – NJERU, E. – SUDA, C. (2000): *Street Children in Kenya: Voices of Children in Search of a Childhood*. Bergin & Garvey, Westport.
14. KORBIN, J. E. (2003): Children, Childhood, and Violence [online]. [cit. 15. 1. 10]. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 32, pp. 431–446. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/25064837>
15. LORIGA, S. (1996): L'épreuve militaire. In: Levi, G. – Schmidt, J.-C.: *Histoire des jeunes en Occident*. Paris: Seuil.
16. LOVEJOY, P. (1989): The Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa [online]. [cit. 5. 1. 10]. *The Journal of African History*, 30 (3), pp. 365–394. Cambridge University Press. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/182914>
17. NIEUWENHUY, O. (1996): The Paradox of Child Labor and Anthropology [online]. [cit. 18. 1. 10]. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 25, pp. 237–251. Annual Reviews. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/2155826>
18. QVORTRUP, J. (1991): Childhood as a Social Phenomenon – Introduction to a Series of National Reports. *Eurosociological Report*, 36, pp. 6–43. Vienna: European Centre for Social Welfare Training & Research.
19. STEPHENS, S. (1995): Children and the Politics of Culture in „Late Capitalism“. In: Stephens, S. (ed.): *Children and the Politics of Culture*, 3–48. New Jersey: Princeton University Press.
20. UNICEF (2005): *The State of the World's Children 2005. Childhood under Threat* [online]. [cit. 15. 10. 2009]. UNICEF. Dostupné na http://www.unicef.org/publications/index_24432.html

ADDRESS & ©

Mgr. Štěpán STRNAD
Katedra společenských věd
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
strnad@vrsers.cz

SOCIÁLNÍ STRUKTURA A JEJÍ PROJEKCE DO VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ V KOMUNÁLNÍCH VOLBÁCH – PŘÍPADOVÁ STUDIE MĚSTA ŽATCE

Social Structure and Its Projection into Voting Behaviour in Communal
Elections – Case Study of Town Žatec

Radek KOPŘIVA - Jan ČOPÍK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Na základě dosavadních znalostí o volebním chování obyvatel České republiky ve volbách do národních zastupitelských sborů lze tvrdit, že volební rozhodování má základ v sociální struktuře. Sociálně strukturální model, který se jako teoretický koncept používá k vysvětlení volebního chování, má v této rovině politického rozhodování své opodstatnění. Článek si v této souvislosti klade základní otázku, zda sociální faktory sehrávají významnou úlohu také v případě voleb politických sborů subnacionálních úrovní. Z výsledků je patrná praktická uplatnitelnost zmíněného teoretického konceptu na komunální úrovni středně velkého města ČR. Identifikace voličů s politickými stranami je do určité míry dána sociálně třídním složením populace.

Klíčová slova: volby – volební chování – sociálně strukturální model – volič – zastupitelstvo – sociální vrstva – sociální status

ABSTRACT: Based on current knowledge of the voting behaviour of Czech inhabitants in elections to national representative bodies, it can be claimed that electoral decision-making has its basis in the social structure. The social-structural model, which is used as a theoretical concept to explain voting behaviour, is warranted on this level of political decision-making. In this context, the article asks the fundamental question whether social factors also play an important role for political associations on sub-national levels. The results show the practical applicability of the mentioned theoretical concept at the communal level of a medium-sized town in the Czech Republic. The identification of voters with political parties is to some extent due to social-class composition of the population.

Key words: elections – voting behaviour – social-structural model – voter – municipal council – social class – social status

ÚVOD

Problematika volebního chování elektorátu patří mezi hlavní témata politických věd. Zároveň se jedná o oblast, kterou lze v zemích s dlouhodobou demokratickou tradicí považovat za dostatečně probádanou. Otázce hodnotových postojů a faktorů, které formují volební rozhodování voličů, je pozornost věnována také v českém prostředí. Přestože je výzkum volebního chování limitován relativně krátkým časovým úsekem, po který jsou svobodné volby pořádány, byla v České republice prokázána uplatnitelnost některých vysvětlujících teoretických konceptů a vyvozeny zobecňující závěry. Výzkum volebního chování byl orientován převážně na volby národních zastupitelských sborů, popř. Evropského parlamentu. Závěry těchto prací prokazují vztah mezi sociálně třídní strukturou a volebním chováním (např. [21] nebo [25]) nebo např. dokazují existenci dlouhodobé afektivní vazby mezi

voličem a politickou stranou (např. [24] nebo [14]). Analyzován byl taktéž vliv volebního systému na volební chování (např. [17]) nebo vliv volební účasti na zisky hlasů politických stran [14]. Zkoumány byly také regionální rozdíly ve volebním chování. Jedná se především o práce volebních geografů, kteří prokázali existenci územní volební heterogenity České republiky. Relevantní politické subjekty českého stranického systému se těší různé míře volební podpory v regionálním srovnání (např. [22]).

Závěry prací orientovaných na výzkum volebního chování voličstva v komunálních volbách jsou výrazně skromnější. V případě komunálních voleb je z hlediska volebního chování sledovanou proměnnou především velikost obce. Opakovaně bylo prokázáno odlišné volební chování obyvatel malých obcí se značnou podporou nezávislých kandidátů a obyvatel velkých měst, které se (v případě největších měst ČR) zásadně neliší od volebního rozhodování ve volbách do ná-

rodního parlamentu [7]. Několik prací, převážně případových studií vybraných obcí České republiky, ukazuje na stabilitu voličského chování ve volbách místního zastupitelstva. Tu lze indikovat např. na základě způsobu užití preferenčních hlasů voliči [23] nebo stranické identifikace voličů [12].

Na základě výše uvedeného vztahu mezi velikostí obce a volebním rozhodováním lze hypoteticky usuzovat, že volební chování voličstva velkých obcí je v převážné většině formováno stejnými faktory, které působí na voličské rozhodování ve volbách národních zastupitelských sborů. Oproti tomu na voliče obecních zastupitelstev malých obcí působí faktory spíše místně kontextuální. V této souvislosti má smysl zabývat se problematikou sociálně kompozičních charakteristik obyvatel obcí ČR a klást si v souladu s poznatky o vztahu mezi pozicí jedince v sociální struktuře a jeho volebním chováním otázku, do jaké míry je tento vztah platný také v případě komunálních voleb ve velkých a středně velkých městech ČR.

Hledání vztahu mezi postavením jedince v sociální struktuře a jeho volebním chováním patřilo (a doposud patří) mezi časté přístupy (srov. [3] nebo [5], v současnosti např. [4]).

Při studiu individuální úrovně politické orientace, kdy je objektem výzkumu jedinec, je kladena otázka jeho pozice ve společenské struktuře nebo příslušnosti k politicky specifické skupině. Pokud se objektem výzkumu stává populace daného území, je zásadní informací její sociální struktura. Tento přístup zjednodušeně předpokládá vztah závislosti mezi politickou orientací a strukturální skladbou společnosti. Obvykle je v této souvislosti zmiňován tzv. sociálně strukturální model volebního chování. Ten vysvětluje odlišné volební chování objektivně vymezených sociálních skupin. Těmi mohou být sociální třídy, ale také národnostní, náboženské nebo věkové skupiny atd. Disproporce ve volebních výsledcích mezi regiony jsou odrazem rozdílů v sociální skladbě populace.

Sociální konflikt, který stojí v pozadí formování politické reprezentace, může mít dvojí podobu. Je založen buď na zájmech třídních, nebo statusových. Materiální blahobyť, ke kterému přispěl v poválečném období štědrý sociální stát, generoval postupné posilování významu statusové identity na úkor identity třídní [8].

Sociální struktura má a historicky také měla vliv na formování politických ideologií jakožto souboru teoretických konceptů, hodnotových postojů nebo idejí. Ty jsou pak základem fungování politických stran. Rozhodující význam měly při formování stranických systémů demokratických zemí v průběhu 20. století ideologie liberalismu, konzervatismu a socialismu, které přispěly k etablování liberálních, konzervativních a sociálně-demokratických, popř. komunistických, stran ve stranických systémech. Sociálně strukturální model vysvětluje volební chování na základě vztahu mezi členstvím v sociální třídě a volební podporou politické strany, která je reprezentantem hodnotových

postojů příslušné sociální třídy. V této souvislosti je stanovována hypotéza, že nižší společenské třídy (např. dělnictvo) se většinou identifikují s levicovými politickými stranami (sociálně-demokratickými nebo komunistickými). Naproti tomu příslušníci středních a vyšších sociálních tříd volí spíše politické strany pravicové (konzervativní, popř. liberálně-konzervativní) (např. [25]). Ačkoliv tato tzv. klasická teze volebního chování ztrácí v současném světě na významu, v českých podmínkách byla její uplatnitelnost v minulosti prokázána (např. [21]).

Sociálně strukturální model měl ve výzkumu volebního chování své pevné místo především v období do 70. až 80. let 20. století. Situace se změnila s nárůstem regionálních rozdílů ve volebním chování [13]. Pokles významu modelu je dáván také do kontextu nepřírozeného volebního chování s ohledem na předpokládané třídní zájmy voličů [1]. Ten je v současné době obvykle interpretován jako důsledek stranické identifikace voličů (především v americkém prostředí) a taktéž jako důsledek proměny skupinových zájmů (spíše v evropském prostředí). Největší vliv na proměnu volebního chování sociálních skupin má příklon části střední třídy k podpoře levicových stran. Jedná se především o státní zaměstnance, kteří jsou přímo zainteresováni na výši státní redistribuce a významu státu v společenské regulaci [10]. Pokles vlivu příslušnosti k sociální třídě je v západní Evropě a severní Americe možné sledovat již od 90. let 20. století. Adaptačním mechanismem politických stran je v této souvislosti vymezení se vůči zřetelně definovaným problémům s postupným otupováním náklonnosti k politickým ideologiím. Důsledkem je též vznik tzv. nové levice s volební podporou vymykající se tradičnímu sociologickému schématu apod. V České republice ovšem sociálně-třídní volba své místo má [21]. Levicové strany volebně podporují převážně příslušníci nižších společenských vrstev, kteří se vyznačují mimo jiné nižší mírou ekonomického zabezpečení a vyšší závislostí na redistribuční politice, směřující k větší ekonomické rovnosti. Pravicové strany pak volí členové středních a vyšších vrstev s lepším ekonomickým zabezpečením a mnohem nižší závislostí na veřejných politikách státu.

METODIKA A CÍL

Cílem článku je ověřit uplatnitelnost sociálně strukturální teorie volebního chování v případě komunálních voleb v České republice. Práce je pojata jako případová studie města Žatce. Výběr města Žatce je záměrný. Jedná se o město, které lze vzhledem k počtu 19 346 obyvatel (Český statistický úřad 2008) chápat jako středně velké. Výběr objektu výzkumu vycházel z poznatku o vztahu mezi velikostí obcí v ČR a podobou komunálních stranických systémů. S uceleným spektrem národně relevantních stran se lze setkat zpravidla v obcích střední velikosti a velkých městech. J. Čmejrek v této souvislosti uvádí obce, které mají

více než 2000 obyvatel [6]. Přítomnost těchto stran v místním stranickém systému je implicitním předpokladem výzkumu vlivů sociálně strukturálních faktorů na volební chování voličstva.

Město Žatec se nachází v severozápadní části Ústeckého kraje. Jedná se o největší město okresu Louny. Celý region severozápadu Čech (včetně města Žatce) je v současné době charakteristický jednou z nejvyšších měr nezaměstnanosti v České republice, převážně jako důsledku nežádoucích strukturálních charakteristik místního hospodářství. Z demografického hlediska postupně dochází k úbytku obyvatel, včetně odborníků a mladých lidí. V hodnotových postojích žateckého obyvatelstva převládá inklinace k paternalistickému státu, což se projevuje ve zvýšené míře podpory levicových stran oproti průměru za celou ČR, a to jak ve volbách národních zastupitelských sborů, tak ve volbách krajských a obecních.

Subjekty výzkumu jsou voliči, kteří se účastnili voleb do městského zastupitelstva v letech 2006 a 2010. Data o jejich pozici v sociální struktuře a volebním rozhodnutí byla získána na základě standardizovaného rozhovoru formou exit-poll⁶⁰. Práce vychází ze znalosti převládající konzistence sociálního statusu žateckého obyvatelstva, která byla zjištěna na základě šetření v letech 2006 a 2010. Poznotek o vykrystalizované sociální struktuře žateckého voličstva umožňuje testovat využitelnost sociálně strukturálního modelu k interpretaci volebního rozhodování voličstva v komunálních volbách. Za hlavní proměnnou sociální třídy bývá považováno vzdělání [26]. Z hlediska operacionalizace vztahu mezi volebním chováním a mírou dosaženého vzdělání budou do analýzy zahrnuty odpovědi pouze těch respondentů, kteří v komunálních volbách preferovali v rámci svého volebního rozhodnutí kandidátní listinu některé z volebních stran, a nevyužili tak možnosti panašování⁶¹, popř. kombinace výběru kandidátů z více stranických kandidátek a podporu jedné kandidátní listiny zbývajících volebními hlasy. V případě voličů, kteří volební hlasy rozdělí mezi kandidáty více volebních stran, nelze identifikaci se stranou na základě postavení v sociální struktuře prakticky měřit.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Sociálně strukturální model volebního chování primárně vychází z předpokladu, že společnost je charakteristická strukturovanou nerovností mezi jejími dílčími částmi – tzv. společenskými vrstvami (třídami). Pojem společenská vrstva bývá obvykle chápán jako relativně homogenní skupina se shodnými, společensky významnými atributy, které ji odlišují od

ostatních společenských vrstev. Zároveň se jedná o soubor osob propojený pocitem sounáležitosti, který utváří silnou vnitřní vazbu mezi jednotlivými členy. Společenské vědy charakterizují povahu sociální struktury společnosti na základě odlišných kritérií. Nejčastějšími jsou podíl na spotřebě statků, které jsou ve společnosti vzácné (např. profese, majetek), podíl na moci nebo podoba životního stylu související s ekonomickým zabezpečením. Zařazení zkoumaných jedinců do odlišných sociálních vrstev souvisí s jejich sociálním statutem. Ten je obvykle chápán jako soubor práv a povinností, souvisejících s rolí, již člověk ve společnosti má nebo jinak také „*pozice, kterou určitý člověk zaujímá vzhledem ke druhým lidem v rámci daného sociálního systému*“ [16]. V teorii bývá obvykle oddělen sociální status připsovaný a získaný. Připsovaný status je dán od narození a je nezávislý na vůli. Obvykle jej lze jen obtížně měnit. Patří sem např. mocenské postavení, bohatství rodiny, ale také věk, národnost či pohlaví. Rozhodující socializační institucí k výkonu statusů, vyplývajících z těchto činitelů, je rodina. R. Linton k tomu dodává, že téměř každého jedince (bez větší potřeby vrozené inteligence a zvláštních schopností) je možné vychovat k výkonu takřka jakékoli role [16]. Dosažený status pak souvisí s individualitou člověka. V tomto kontextu je obvykle posuzováno dosažené vzdělání, zaměstnání apod.

Diferenciace symbolů determinuje (více či méně) styl života a možnost uplatnění držitele sociálního statusu ve společnosti. Již ve 30. letech 20. století se uskutečnily výzkumy, jejichž cílem bylo vymezení určujících statusových symbolů. Ukázalo se, že rozhodujícími statusovými ukazateli jsou celkové bohatství, životní styl, profese a vzdělání. Jejich shrnutím vznikne tzv. syntetický status [2]. K zásadní proměně společnosti v průběhu 20. století v tomto ohledu nedošlo a postavení jedince ve společnosti je také v současné době hodnoceno prostřednictvím těchto symbolů.

Pro soudobou sociologii je příznačné, že k sociálnímu statusu přistupuje jako k charakteristice vícerozměrné. Sociální status jedinců je zkoumán v dekomponované podobě. Znamená to, že jsou samostatně studovány jednotlivé části statusu, které tvoří souhrnný sociální status jedince. Hlavním problémem, který je v této souvislosti uvažován, je existence konzistence, popř. inkonzistence sociálního statusu. Pokud jsou jednotlivé části statusu v úzké vzájemné souvislosti, jedná se o sociální status konzistentní. V tomto případě je jedinec členem více sociálních uskupení, v nichž má podobný sociální status. V případě inkonzistentního sociálního statusu platí opak. To znamená, že pozice člověka v různých

⁶⁰ Respondentem je volič, opouštějící volební místnost. Výběrový soubor byl vytvořen na základě dvoustupňového náhodného výběru (v prvním kroku výběr deseti volebních okrsků, v druhém kroku oslovení každého třetího voliče, opouštějícího volební místnost). N 2006 = 358, N 2010 = 400.

⁶¹ Pojem panašování se obvykle rozumí výběr kandidátů z různých kandidátních listin.

sociálních uskupeníh vykazuje různé úrovně. Jinak řečeno, člověk vykazuje různé míry sociálního statusu v jeho dílčích částech. Pojem statusové (in)konzistence má své teoretické uplatnění přibližně od poloviny 20. století [18]. V českém prostředí začala být této problematice věnována pozornost především od 90. let 20. století (srov. např. [19] nebo [20]).

Při zvažování uplatnitelnosti sociálně strukturálního modelu k vysvětlení volebního chování je převládající statusová konzistence explicitním předpokladem. Jak bylo popsáno výše, sociálně strukturální model předpokládá vztah závislosti mezi sociální strukturou a volebním chováním. V případě, že u většiny členů zkoumané populace převládá inkonzistentní sociální status, nelze tento teoretický koncept vůbec použít. Převládající inkonzistentní sociální status ve společnosti znemožňuje operacionalizaci vztahu mezi sociální strukturou a volbou tím, že neumožňuje klasifikaci samostatných, vnitřně homogenních sociálních skupin populace. Na základě dosavadních výzkumů se ukazuje, že v sociálně, hospodářsky a politicky stabilních společnostech existuje úzká vzájemná vazba mezi jednotlivými částmi statusu. Většině členů této společnosti přísluší konzistentní status. Ve společnostech, které procházejí transformačními procesy se značnými (ať již pozitivními nebo negativními) sociálními důsledky, ovšem tato skutečnost platit nemusí.

Základním problémem operacionalizace pojmu statusové konzistence a inkonzistence je vedle stanovení jednotlivých proměnných sociálního statusu také stanovení vztahu mezi nimi. Již zmiňovaná práce

autorů P. Matějů a K. Vlachové [21], která se pravděpodobně nejobsáhleji v českém prostředí věnuje problematice sociální nerovnosti jako proměnné volebního chování, využívá kritérií vzdělání, zaměstnání a příjem. Vzdělání bývá obvykle považováno za rozhodující ukazatel sociální třídy. Pracovní pozice a výše příjmu jsou touto proměnnou do značné míry ovlivněny. Je možné stanovit jednoduchý předpoklad, že vyšší vzdělání umožňuje získání lepšího a lépe honorovaného zaměstnání. Mezi proměnné dále P. Matějů a K. Vlachová zařazují subjektivní sociální status. Ten je měřen prostřednictvím deklarované pozice jedince v sociální struktuře. Subjektivní hodnocení skutečné pozice je důležitým ukazatelem a zároveň také faktorem statusové (in)konzistence. Jak se ukázalo v minulosti (např. [19]), mylné hodnocení je konsekvencí statusové inkonzistence. Platit to ovšem může také opačně. Hodnotí-li např. jedinec s objektivně vysokým statusem v dimenzi vzdělání (např. vysokoškolsky vzdělaný člověk) své sociální postavení na nízké úrovni, je ochoten akceptovat zaměstnání, které zpravidla vykonávají lidé s nižším vzděláním. V tomto případě je obvykle ochoten akceptovat také nižší mzdu.

Jak již bylo výše uvedeno, příspěvek vychází již z předchozího poznatku o převládající statusové konzistenci obyvatel města Žatce. Statusová (in)konzistence žateckých voličů byla měřena na základě proměnných vzdělání, zaměstnání, příjem a subjektivní status. Míru těsnosti vztahu mezi měřenými proměnnými ukazuje tab. č. 1 (blíže [11]).

Tab. č. 1: Korelační matice.

	2006				2010			
	Vzdělání	Zaměstnání	Příjem	Subjektivní status	Vzdělání	Zaměstnání	Příjem	Subjektivní status
Vzdělání	1,00				1,00			
Zaměstnání	0,56	1,00			0,55	1,00		
Příjem	0,80	0,40	1,00		0,70	0,40	1,00	
Subjektivní status	0,83	0,50	0,74	1,00	0,84	0,46	0,66	1,00

Zdroj: Kopřiva (2010).

Dosažené vzdělání bylo hodnoceno dle běžně používané šestistupňové klasifikace (např. [21]). Šestistupňová klasifikace byla zvolena také v případě měření příjmu. Jednotlivé kategorie byly konstruovány s přihlédnutím k výši průměrného hrubého měsíčního příjmu v ČR a Ústeckém kraji (blíže [11]).

Míra těsnosti vztahu mezi vzděláním a subjektivním statusem ukazuje na význam vzdělání v hodnotových postojích žateckých obyvatel. Platí tak, že, čím dosáhl jedinec vyššího vzdělání, tím zaujímá vyšší sociální pozici v sociální struktuře. Na základě toho lze stanovit hypotézu, že dosažené vzdělání je významnou proměnnou

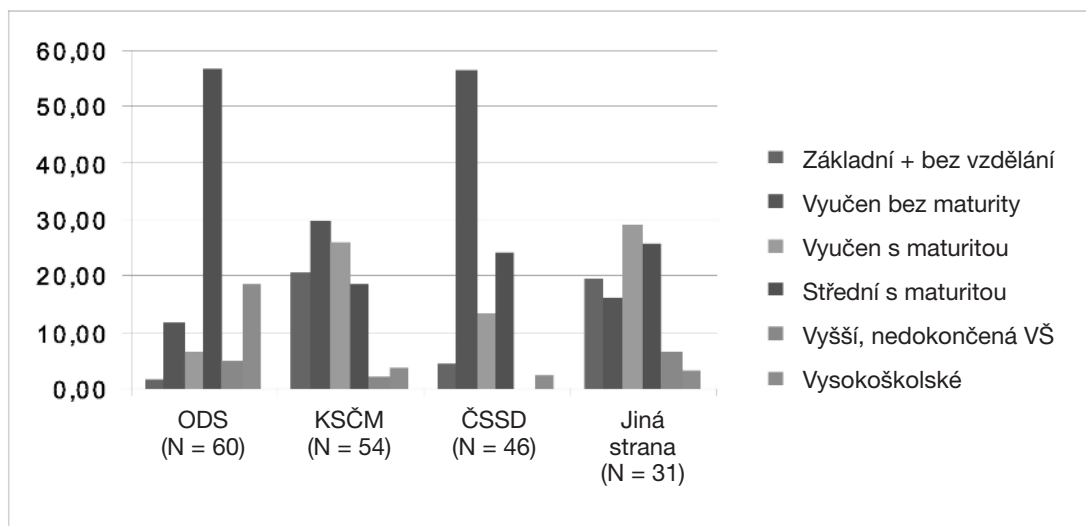
volebního rozhodování. V souladu s klasickou tezí o volebním chování tak lze předpokládat, že voliči s vyšším vzděláním podporují spíše pravicové strany, zatímco voliči s nižším vzděláním inklinují ve své volbě spíše k levicovým politickým stranám. Z tohoto důvodu bude využitelnost sociálně strukturálního modelu volebního chování testována na základě vztahu mezi dosaženým vzděláním a volebním rozhodováním voličů.

Komunální volební systém umožňuje voličům relativně značnou volnost při zasahování do pořadí a výběru ze stranických kandidátních listin. I přes tento fakt

více než polovina dotazovaných respondentů ve městě Žatci v obou výběrových souborech (roky 2006 a 2010) uvedla volební podporu celé listiny strany⁶². Výsledky šetření vedle toho ukazují, že výrazná většina z této části respondentů volila národně relevantní politické strany⁶³. V roce 2006 to bylo 87,05 % respondentů, v roce 2010 volilo relevantní strany českého stranického systému 76,72 % respondentů (z těch, kteří preferovali listinu strany před volbou jednotlivých kandidátů). Z toho je patrné, že neparlamentní strany a ostatní kandidující politické subjekty získávají volební hlasy převážně na základě preference kan-

didátů⁶⁴. Tento fakt značně zjednodušuje případnou aplikaci sociálně strukturálního modelu volebního chování, a to z toho důvodu, že relevantní strany českého stranického systému jsou snáze identifikovatelné z hlediska jejich pozice v pravolevém kontinuu stranického spektra. Je zřejmé, že ČSSD a KSČM jsou levicovými stranami a ODS stranou pravicovou⁶⁵. Vztah vzdělání a volby na základě šetření z roku 2006 ukazuje graf č. 1. Do analýzy byly zahrnuty odpovědi těch, kteří volili kandidátní listinu strany jako celek a zodpověděli otázky týkající se volené strany a dosaženého vzdělání (191 respondentů).

Graf č. 1: Volební podpora stran podle stupně dosaženého vzdělání – komunální volby 2006 (v %).

Zdroj: Exit-pollové šetření výsledků voleb do městského zastupitelstva ve městě Žatci v roce 2006.

Šetření v roce 2006 přineslo několik zajímavých výsledků. Z pohledu na distribuci volební podpory je zřejmé, že se struktura voličů dle dosaženého nejvyššího vzdělání v případě jednotlivých politických stran významně odlišuje, což nahrává hypotéze o významu sociální struktury jako proměnné volebního chování. Ukazuje se, že ODS byla v roce 2006 ve zvýšené míře stranou středoškolsky vzdělaných voličů. Zároveň se jednalo o stranu, která byla volebně podporována převažující částí vysokoškolsky vzdělaných respondentů. Naproti tomu nejvýznamnější voličský segment ČSSD tvořili ve městě Žatci lidé vyučení bez maturity. KSČM měla dle kritéria vzdělání vyrovnanou strukturu voličů (s výjimkou lidí s vysokoškolským

a pomaturitním vzděláním). Těsnost vztahu mezi těmito dvěma proměnnými dokládá také Pearsonův korelační koeficient. Nejsou-li brány v úvahu odpovědi respondentů, kteří volili jiné strany⁶⁶ kromě ODS, KSČM a ČSSD, korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,45. O vztahu závislosti lze hovořit již od hodnoty 0,3 [9]. Je tedy zřejmé, že se jedná o střední míru korelace.

Přehled distribuce volební podpory stran podle stupně nejvyššího dosaženého vzdělání v roce 2010 ukazuje na základě šetření graf č. 2. Z celkového počtu dotazovaných, kteří upřednostnili volbu kandidátní listiny strany (N = 232), zodpovědělo otázky na volebnou stranu a dosažené vzdělání 228 respondentů.

⁶² Na základě šetření z roku 2006 volilo 193 (54,21 %) respondentů pouze jednu kandidátní listinu strany (N = 356). V roce 2010 uvedlo stejnou odpověď 232 (58 %) respondentů (N = 400).

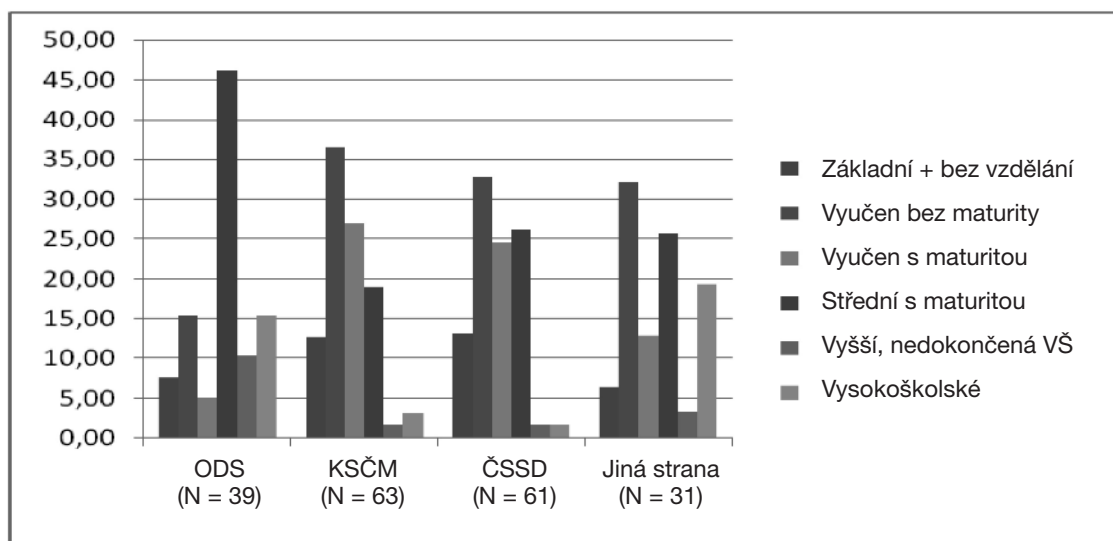
⁶³ Pojem „relevantní strana“ bývá v politologii obvykle chápán v souladu s Giovanni Sartorim jako strana, která je schopna podílet se na vládě, a disponuje tak koaličním potenciálem, popř. se jedná o stranu antisystémovou, která je etablovaná v parlamentu jako dlouhodobě opoziční sice bez koaličního potenciálu, ale s možností aktivně zasahovat do stranického systému (tzv. vyděračský potenciál).

⁶⁴ Neparlamentní strany obdržely v roce 2006 na základě volebních výsledků 37,53 % hlasů a v roce 2010 jim voliči udělili 49,19 % hlasů (Český statistický úřad).

⁶⁵ Volební podpora ostatních národně relevantních stran je mezi voliči podporujícími kandidátní listinu jedné strany v letech 2006 a 2010 zanedbatelná.

⁶⁶ U ostatních stran lze jen obtížně stanovit jejich pozici na ose levice – pravice.

Graf č. 2: Volební podpora stran podle stupně dosaženého vzdělání – komunální volby 2010 (v %).

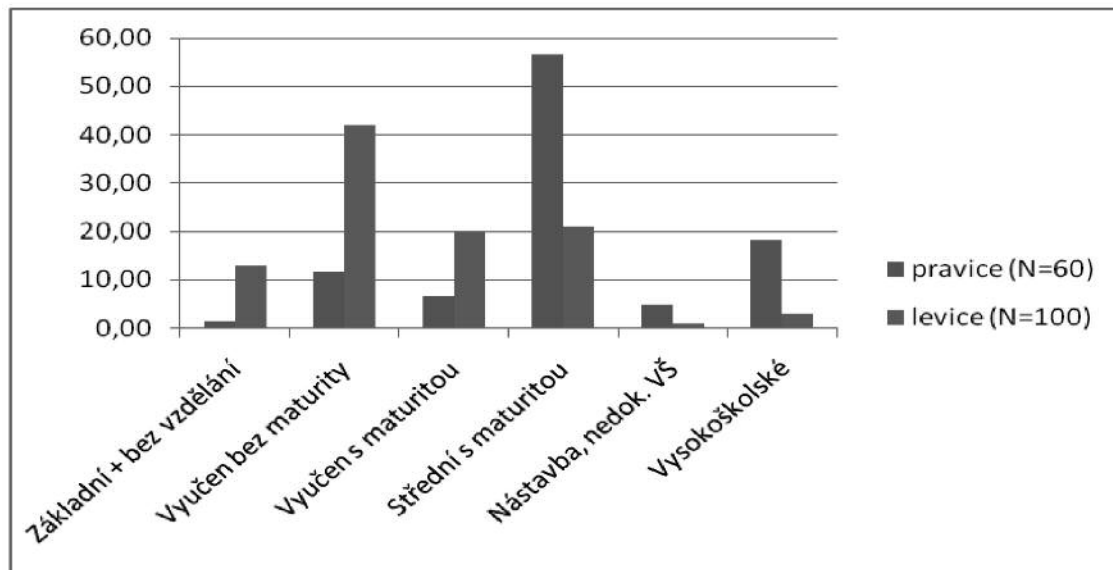
Zdroj: Exit-pollové šetření výsledků voleb do městského zastupitelstva ve městě Žatci v roce 2010.

Výsledky šetření v roce 2010 se oproti roku 2006 částečně odlišují. K drobné proměně voličské struktury došlo v případě ČSSD. Ačkoliv tato strana dosáhla nejlepšího volebního výsledku ve městě Žatci, a zvýraznila tak své politické postavení, ve struktuře voličů dle dosaženého vzdělání strana ztratila podporu části voličů vyučených bez maturity. Naproti tomu ovšem získala větší množství voličských hlasů od respondentů s maturitním vzděláním. V případě KSČM a ODS se distribuce volební podpory v obou sledovaných volbách významně neliší (i přes pokles celkového zisku hlasů). Odliv voličů od parlamentních stran (zejména pak ODS) byl nejspíše hlavní příčinou proměny struktury

voličů dle dosaženého vzdělání v případě ostatních stran. Z obou grafů je zjevné, že od volebního rozhodnutí podporovat některou z parlamentních stran v roce 2006 ustoupila část voličů vyučených bez maturity a vysokoškolsky vzdělaných. Vztah závislosti byl prostřednictvím *Pearsonova* korelačního koeficientu, byť ve výrazně nižší míře, prokázán také na výsledcích šetření z roku 2010. Korelace dosáhla hodnoty 0,31.

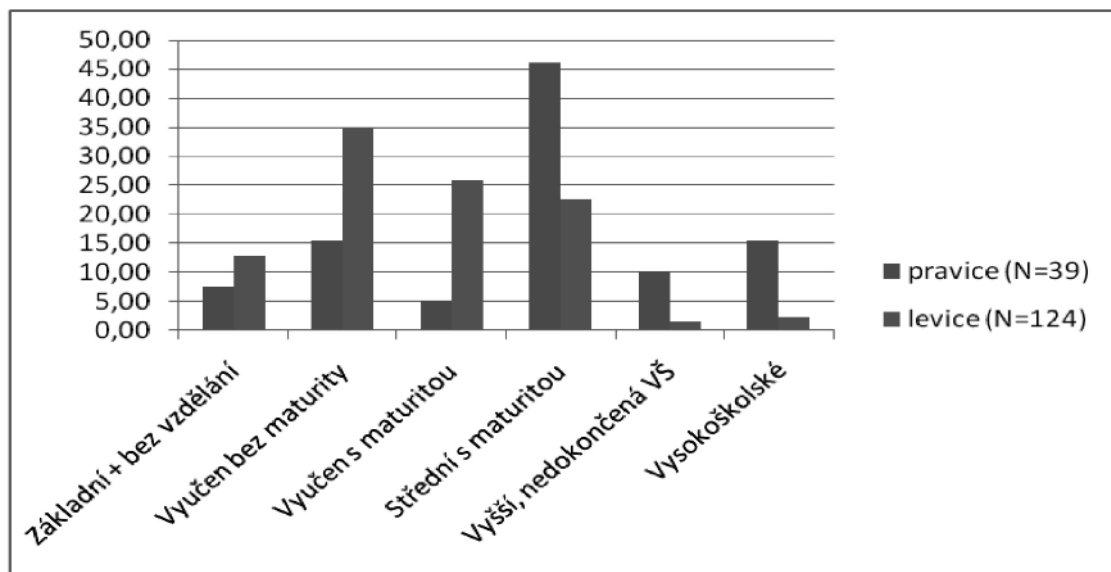
Komparace distribuce volební podpory mezi levicí a pravíci jednoznačně ukazuje vyšší volební podporu levice lidmi s nižším dosaženým vzděláním (vyučených a se základním vzděláním) a pravice lidmi s vyšším dosaženým vzděláním – viz graf č. 3 a graf č. 4.

Graf č. 3: Volební podpora levice a pravice podle stupně dosaženého vzdělání – komunální volby 2006 (v %).

Zdroj: Exit-pollové šetření výsledků voleb do městského zastupitelstva ve městě Žatci v roce 2006.

Graf č. 4: Volební podpora levice a pravice podle stupně dosaženého vzdělání – komunální volby 2010 (v %).

Zdroj: Exit-pollové šetření výsledků voleb do městského zastupitelstva ve městě Žatci v roce 2010.

I přes již uvedenou výjimku, kterou je převažující podpora levice voličstvem s dosaženým středoškolským vzděláním s maturitou v roce 2006, lze konstatovat, že klasická teze o volebním chování má i přes její klesající význam v případě voleb do zastupitelstva města Žatce své místo a hypotézu o aplikovatelnosti sociálně-strukturálního modelu k vysvětlení volebního chování ve městě nelze zamítnout. Poznatky jsou cenné tím, že ospravedlňuje úvahy o vlivu společensko-strukturálních vlivů na politické jednání voličů v komunálních volbách v případě středně velkých (a zřejmě také velkých) měst České republiky. Ukazuje se tak, že vedle kontextuálních faktorů, kterým obvykle bývá v rámci interpretace volebního chování elektorátu v komunálních volbách přikládán rozhodující význam, mohou značnou úlohu sehrávat také faktory strukturální.

ZÁVĚR

Již v minulosti byl v České republice opakovaně prokázán úzký vztah mezi postavením jedinců v sociální struktuře a jejich volebním chováním. Je tedy zřejmé, že sociálně strukturální model má ve výkladu volebního chování českých voličů své místo. Relevancie uplatnění této teorie byla prokázána také v případě komunálních voleb. Šetření bylo provedeno na případu voleb místního zastupitelstva ve městě Žatci v letech 2006 a 2010. Úvahy o strukturálním kontextu volebního chování naráží z hlediska výzkumné perspektivy na tento problém: Sociálně strukturální determinace volebního rozhodování je měřitelná pouze za předpokladu převládající konzistence sociálního statusu ve společnosti, a to nejen z hlediska jeho jednotlivých objektivních dimenzí, ale taktéž z hlediska subjektivního vnímání sociálního statusu. Na základě

poznatků o převládající konzistenci sociálního statusu žateckých obyvatel byl analýzou závislosti prokázán vztah mezi sociálně třídní identifikací a volebním chováním. I přes spíše střední sílu asociace se ukazuje, že volební rozhodování významné části žateckých voličů má sociálně-třídní původ.

Vztah mezi sociální strukturou a volebním chováním byl sledován prostřednictvím proměnné nejvyšší dosažené vzdělání. Analýza dat, získaných formou standardizovaných rozhovorů s voliči ve městě Žatci, prokázala identifikaci respondentů s nižším dosaženým vzděláním v převažující míře se stranami levicovými. Naproti tomu voliči s vyšším dosaženým vzděláním inklinují spíše k volbě pravicových stran. Závěry práce jsou ovšem limitovány obtížemi spojenými s operacionalizací pojmu volební chování v komunálních volbách. To lze v podstatě spojit pouze s podporou jedné volební strany. Analyzována tak byla data získaná výhradně od těch respondentů, kteří v komunálních volbách nevyužili možnosti panašovat, případně kombinovat podporu strany a kandidátů jiných kandidátních listin, a své volební hlasy tak udělili pouze jednomu politickému subjektu. V této souvislosti výzkum přinesl několik pozoruhodných výsledků. Ukázalo se, že více než polovina respondentů obou výběrových souborů volila některou z kandidátních listin volebních stran. Vedle toho významná většina z nich podpořila relevantní stranu českého stranického systému.

Výsledky práce pochopitelně není možné generalizovat na všechny obce České republiky. Ukazuje se ovšem, že sociální determinanty nemají své místo výhradně ve volbách národních zastupitelských sborů, nýbrž, že mohou významně formovat voličské rozhodování také v případě voleb komunálních, obzvláště pak v případě větších obcí ČR.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ACHTERBERG, P. – HOUTMAN, D. (2006): Why Do So Many People Vote „Unnaturally“? *European Journal of Political Research*, 45 (1), pp. 75–92.
2. BAUMAN, Z. (1965): Sociologie. Praha: Orbis.
3. BERELSON, B. – LAZARSFELD, P. F. – MCPHEE, W. N. (1954): *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: Chicago University Press.
4. BRUG, W. (2010): Structural and Ideological Voting in Age Cohorts. *West European Politics*, 33 (3), pp. 586–607.
5. CAMPBELL, A. – CONVERSE, P. E. – MILLER, W. E. – STOKES, D. E. (1964): *The American Voter. An Abridgment*. New York, London, Sydney: J. Wiley & Sons.
6. ČMEJREK, J. (2003). Lokální a regionální politické stranictví v ČR. In: V. Dvořáková – A. Heroutová (ed.): *III. Kongres českých politologů, Praha-Suchdol 5.–6. 9. 2003*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, pp. 271–280.
7. ČMEJREK, J. (2008): *Obce a regiony jako politický prostor*. Praha: Alfa.
8. HECHTER, M. (2004): *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
9. HENDL, J. (2006): *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.
10. KNUTSEN, O. (2001): Social Class, Sector Employment, and Gender as Party Cleavages in the Scandinavian Countries: A Komparative Longitudinal Study, 1970–95. *Scandinavian Political Studies*, 24 (4), pp. 311–350.
11. KOPŘIVA, R. (2010a): Limits of the applicability of the social structural model in Czech rural areas. *Agris on-line*, 4 (Special, December), pp. 23–33.
12. KOPŘIVA, R. (2010b): Stabilita volební podpory politických stran v komunálních volbách. *Acta Politologica*, 2 (3), pp. 3–16.
13. KOSTELECKÝ, T. (1994): *Regionální diferenciace sociálních problémů v České republice. Pracovní texty*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
14. LINEK, L. (2007): Vliv volební účasti na zisky politických stran. In: T. Lebeda – L. Linek – P. Lyons – K. Vlachová et al. (ed.): *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, pp. 87–110.
15. LINEK, L. (2009): Jak měřit stranickou identifikaci? *Data a výzkum*, 3 (2), pp. 187–210.
16. LINTON, R. (1936): Společnost. In: J. Wolf (1971): *Kulturní a sociální antropologie*. Praha: Svoboda.
17. LEBEDA, T. (2007): Volební systém a voličské rozhodování. In: T. Lebeda – L. Linek – P. Lyons – K. Vlachová et al. (ed.): *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, pp. 15–36.
18. LENSKI, G. (1954): Status Crystallization: A Non-vertical Dimension of Social Status. *American Sociological Review*, 19, pp. 405–413.
19. MACHONIN, P. (1992): *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*. Praha: Karolinum.
20. MACHONIN, P. – TUČEK, M. (1996): *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: SLON.
21. MATĚJŮ, P. – VLACHOVÁ, K. (2000): *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991–1998*. Praha: SLON.
22. PINK, M. – KABÁT, M. (2006): Parlamentní volby 2006 a volební geografie. In: D. Čaloud – T. Foltýn – V. Havlík – A. Matušková (ed.): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, pp. 123–144.
23. ŠEDO, J. (2009): Preferenční hlasy v komunálních volbách – zdroj obměny či stability volených reprezentantů? *Acta Politologica*, 1 (3), pp. 344–365.
24. VLACHOVÁ, K. (2003): Dynamika pozitivní a negativní stranické identifikace v České republice. *Sociologický časopis*, 39 (4), pp. 487–508.
25. VLACHOVÁ, K. – ŘEHÁKOVÁ, B. (2007): Sociální třída a její vliv na volební chování. In: T. Lebeda – L. Linek – P. Lyons – K. Vlachová et al. (ed.): *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, pp. 133–145.
26. WRIGHT, E. O. (1985): *Classes*. London: Verso.

ADDRESS & ©

Ing. Radek KOPŘIVA, Ph.D.
 Ing. Jan ČOPÍK, Ph.D.
 Katedra humanitních věd
 Provozně ekonomická fakulta
 Česká zemědělská univerzita
 Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchdol
 Czech Republic
kopriva@pef.czu.cz
copik@pef.czu.cz

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ • SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

MECHANISM OF TRADE QUOTAS WITHIN KYOTO PROTOCOL IN EU COUNTRIES, PROBLEMS AND PROSPECTS OF TRADING IN THE UKRAINE

Mechanismus obchodních kvót v rámci Kjótského protokolu v zemích EU,
problémy a výhledy obchodu na Ukrajině

Ekaterina PRYAKHINA

Kremenchuk, Ukraine

ABSTRACT: Today one of the priorities and challenges faced for the Ukraine is the reconstruction of the fuel and energy complex namely to attract investment. The lack of investment opportunities within the budget creates the need to find additional sources of investment. Attracting the necessary investment to economy of country planned to provide through foreign direct investment but the unfavorable investment climate has caused a very low level of their involvement. One possible source of such investment is the use of the emission trading mechanism – one of the flexible mechanisms of the Kyoto Protocol on greenhouse gases through a number of circumstances the Ukraine has considerable export potential emissions of such quotas.

Key words: Mechanisms of Kyoto Protocol – trading quotas – trade in the EU and the Ukraine – International Energy Agency (IEA) – Carbon Market – SWOT-analysis – investment

INTRODUCTION

On December, 1997 Kyoto Protocol (KP) to the Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) was adopted as a legal obligations of reductions of greenhouse gas (GHG). According to the Protocol, countries assumed legal obligations would reduce their emissions during first period to 2012 to an average by 5.2 % compared to the level in 1990. The Protocol defines three main flexible mechanisms for this, consequently: Emissions trading known as “the Carbon Market”, Clean development mechanism (CDM), and Joint implementation (JI) mechanism. Participation in the flexible mechanisms of the Protocol is provided on the voluntary base [4].

Joint implementation mechanisms under article 6 of the Kyoto Protocol, say “that any Party included in Annex I may transfer to, or acquire from, any other such Party emission reduction units resulting from projects aimed at reducing anthropogenic emissions by sources or enhancing anthropogenic removals by sinks of greenhouse gases in any sector of the economy, provided that”.

Clean development mechanism, provided by the

article 12 of the KP is defined as the way which “shall assist Parties not included in Annex I in achieving sustainable development and in contributing to the ultimate objective of the Convention, and to assist Parties included in Annex I in achieving compliance with their quantified emission limitation and reduction commitments under Article 3”.

Emissions’ trading is provided by article 17 of the KP: “The Conference of the Parties shall define the relevant principles, modalities, rules and guidelines, in particular for verification, reporting and accountability for emissions trading. Any such trading shall be supplemental to domestic actions for the purpose of meeting quantified emission limitation.”

The idea of emission trading for the control of air pollution was first presented in 60-70 years of 20th century by Gordon and Coase [6]. They proposed to solve the problems of pollution through the system of property rights. Since that time different countries realized a significant number of programs emissions trading. “Quota” means a permit emission of one ton of CO₂ equivalent over a period by one part, which may transferred to other party in accordance with the rules of scheme. Thus, quotas can be transferred from one

owner to another, while permits for emissions are only associated with the companies.

METHODOLOGY AND GOAL

The aim of the paper is to research theoretical approaches and develop practical recommendations for trading quotas in Ukraine using the European experience. Most appropriate to summarize the results of economic analysis is the SWOT-analysis method, this technique allows you to monitor threats and opportunities that are outside, as well as strengths and weaknesses internal environment. The most important factors for the future are called strategic and impact SWOT, where are four categories:

1. Strengths: characteristics of the business that give it an advantage over others in the industry.
2. Weaknesses: are characteristics that place business at a disadvantage relative to others.
3. Opportunities: external chances to make greater sales or profits in the environment.
4. Threats: external elements in the environment that could cause trouble for the business.

RESULTS AND DISCUSSION

The EU system of trade quotas. This system is based on a joint European market quota in comparison with the approach when individual Member States are developing their national trading schemes. Quotas, created under this scheme, would be recognized across all EU without need for an additional agreement between countries. While accepted this scheme, EU develops an agreements with other parties of the KP, non EU, regarding recognition of quotas.

The system of trade quotas existed in the Great Britain was the first such sorts of system. According to the KP, Great Britain must reduce greenhouse gases by 12,5 % compared with 1990's level, but the Government has set stronger targets for year 2012 – to reduce GHG emissions by 20 % and introduced a system of quotas trading as a part of State Climate Program. This system was based on the classical approach so-called limits on emissions (cap-and-trade), in which members commit themselves to reduce emission to specific levels. According to the governmental estimation it is expected that emission would be reduced up to 7 million CO₂ until year 2012.

Netherlands system of carbon credits is a practical example for using a flexibility mechanism of the KP, when government established a pilot trading scheme project for reduction GHG emission. Recently Netherlands government reserved \$ 250 million U.S. Government funds in order to buy 125 million tons of carbon credits within “Clean development Joint implementation mechanisms” project.

Trade Model created by International Energy Agency. In year 2001 International Energy Agency organized an own research for exploring the mechanism of quotas trading in the Energy sector. According to estimation the level of GHG emissions in Russia and other counties with economies in transition are significantly lower compared with the level of assumed liabilities (39 %). The largest level of upper-predictable data is expected for North America – 38 %, less significant result was received for Pacific countries – 24 %, same time for European region the predictable level would exceed 17 %. Tab. No 1 illustrates the volumes of emissions trading for the different regions [1].

Tab. No 1: The hypothetical trade volumes and costs in the scheme of IEA (million tones of CO₂, million dollars in 1990 year).

Regions	Required reductions, million tons	Sale volumes (imports + exports -)	Internal reduction	The annual cost of compliance with trade obligations	The costs of trade as % of GDP	Benefits of the scheme with trade as % of GDP
Russia	- 908	- 1 166	258	- 27 925	- 5,87	5,87
Other countries with economies in transition	- 401	- 552	151	- 12 761	- 4,62	4,62
Pacific region	318	204	114	6 593	0,14	0,17
Europe	631	240	391	9 831	0,1	0,04
North America	1 882	1 274	608	39 842	0,36	0,61

Source: [1].

Situation in Ukraine. Speaking about Ukrainian perspective in the international market of quotas for GHG emissions, it has to be noted, that in year 2007 Government created the National Environmental Investment Agency of Ukraine (NEIA) as a state executive unit which refers to the implementation of

emissions trading [7]. Currently NEIA provides support for 124 JI projects in Ukraine which would lead to overall reduction of GHG in an amount of about 130 million tons of CO₂ in equivalent and would significantly expand the capabilities of domestic enterprises to attract a foreign investment. In 2009,

NEIA supported the implementation of project entitled “Utilization of methane at the O.F. Zaczadka’s mining factory”. As a result 1.5 million units of equivalent of CO₂ was transferred from Ukrainian National Registry to the National Registry of Japan which was the biggest operation within Carbon Market across the world. Economy of Ukraine develops now in different conditions than it was during the Soviet Union times: nowadays the prices for energy sources are growing and the country needs to be efficient to be able to compete with other countries on the market. But the country still consumes energy resources very inefficiently: according to the International Energy Agency the country is ranked as the second most energy inefficient country in the world for indicator of total primary energy sources per unit of GDP produced [2].

As a result of a national inventory of anthropogenic

emissions and removals of greenhouse gases in Ukraine for the 1990–2009 bienniums, total GHG emissions in 2009 totaled 374.0 million tons CO₂-equivalent. The largest portion of total GHG emissions in Ukraine is the sector “Energy”. In 2009, emissions in this sector amounted to 258.7 million tons CO₂-eq., Representing 69 % of total GHG emissions and decreased by 62.3 % compared to 1990 and by 12 % compared with 2008 [7]. One of the main reasons for this, is to reduce energy use, due to reduced industrial production due to the global financial crisis.

That’s why Ukrainian economy has some potential to export quotas on greenhouse gas emissions because the level of energy intensity of GDP is much higher than in developed countries- it’s the main strength. Propose look detailed SWOT-analysis of trade quotas (Fig. No 1).

Fig. No 1: SWOT – analysis of trading quotas for Ukraine.

Factors of external environment Evaluation internal factors	Opportunities	Threats
	1) Decline in GDP will lead to falling demand of energy consumption and reduce greenhouse gas emissions as compared to 1990y. 2) Through the growth of nuclear energy and natural gas in the energy balance of the country, efficient use of energy resources and reduce the rate of greenhouse gas emissions will be greater than reduce energy consumption.	1) Rate reduction of energy consumption will be lower than the rate of decline in GDP Ukraine. 2) Big competition on the market including. Russia, China, India. 3) Reducing the demand for quotas among the major buyers of quotas, the U.S., Japan and EU countries.
Strengths	Field “Strengths and opportunities”	Field “Strengths and threats”
1) Ukrainian economy has some potential to export quotas on GHG emissions because the level of energy intensity of GDP is much higher than in developed countries. 2) Marginal cost of reducing emissions in Ukraine is much lower than in developed countries, because we have energy-intensive production and outdated equipment.	1) Under favorable conditions, the country could get money to invest in the reconstruction of energy sector. 2) Reducing the share of energy intensive industries in economic structure. 3) Reducing dependence on imported energy (oil and gas).	1) Energy intensity of GDP Ukraine increase supply in the market quotas for greenhouse gases and create a competitive price 2) Long term cooperation agreements with third countries.
Weaknesses	Field “Weaknesses and opportunities”	Field “Weaknesses and threats”
1) No country’s institutional conditions in the market trading, and plans to use proceeds from the trade 2) Instability, inefficiency opaque legislative framework of Ukraine.	Creating an official state body, which could clearly formulate policy towards distribution and control of revenues from trading quotas.	1) No target use of funds from the sale of quotas greenhouse gases. 2) Growing share of energy-intensive industries in the economic structure of Ukraine.

Source: By author.

CONCLUSION

But today there are problems preventing Ukraine's participation in emissions trading for greenhouse gases in full. The most important is the total lack of information and experience. The question of climate change still is considered a priority among many state institutions and not investigated in the country. Almost no official information and statistics trading in Ukraine. In addition, virtually no legal framework, which is necessary to enter the markets of greenhouse gases. Also one of the problems is the overall macroeconomic climate in Ukraine (low credit rating, high interest rates, political uncertainty, etc.). It is obvious that among the priorities should be: improving system of inventory and forecast of greenhouse gas emissions, creating a national registry of emissions, the establishment of national institutions and procedures for joint implementation, the establishment of national institutions and procedures for emissions trading. So for perspective of Ukraine in the international emissions trading market to eliminate all obstacles to create a system for monitoring and control.

REFERENCES

1. Bureau of Economic Analysis (1998): Scenarios of macroeconomic policy and economic development in Russia in the medium term. *Information analytical bulletin*, № 11.
2. FEDORIV, Y. (2002): Potential benefits of Ukraine from emissions trading. *Scientific notes*, 20, p. 32–37.
3. KМУ „On approval of the National Action Plan on implementation of the Kyoto Protocol to the Framework United Nations Convention on Climate Change“ from 18. 08. 2005 [online]. Mode of access <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. *Kyoto Protocol: Status of Ratification* (2009-01-14): United Nations Framework Convention on Climate Change.
5. LOGACHOVA, O.: *Organizational and economic mechanism of formation of a national plan of quotas distribution for greenhouse gases*. [online]. Mode of access http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=20767
6. PIDLISNYUK, V. (2008): *Fundamentals of Sustainable Development*. Kremenichuk: PE Sherbatih.
7. State Agency of Environmental Protection in Ukraine. [online]. Mode of access <http://www.neia.gov.ua>.

ADDRESS & ©

Ph.D. student Ekaterina PRYAKHINA
Management department
Kremenichuk Mychaylo Ostrogradsky National University
Pershotravneva 20, 39 600 Kremenichuk
Ukraine
catheryna@pochta.ru

NUCLEAR POWER PLANT TEMELÍN AND LANDSCAPE CHARACTER

Jaderná elektrárna Temelín a krajinný ráz

Ivan RYNDA - Michael BARTOŠ - Drahomíra KUŠOVÁ - Jan TĚŠITEL

Praha - České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: The nuclear power plant of Temelín can be seen as an unusual landscape feature in the rural landscape of South Bohemia. The paper discusses the process of adaptation of local community to the existence and operation of the nuclear power plant. Based on data gained within a sociological survey performed in 2004 and 2008, the local community seems to manifest a certain degree of adaptation to the given situation. In the context of landscape ecology, „visual aggressiveness“ of the plant’s cooling towers with the height of 155 meters evokes the feeling of subconscious disquiet and is perceived as an important change of the South-Bohemian landscape character.

Key words: landscape character – nuclear power plant Temelín – sociological survey

ABSTRAKT: Jadernou elektrárnu Temelín lze považovat za výjimečnou krajinnou složku v rurálním prostředí jižních Čech. Příspěvek se zaměřuje na proces adaptace místních obyvatel na existenci a provoz jaderné elektrárny. Na základě dat, získaných sociologickým výzkumem v roce 2004 a 2008, lze konstatovat, že místní komunita vykazuje vysoký stupeň adaptace na danou situaci. V krajinně ekologickém kontextu je zajímavé, že „vizuální agresivita“ 155 metrů vysokých chladicích věží, jejichž silueta je viditelná z velké vzdálenosti, vyvolává mimo jiné pocit podvědomého neklidu a je vnímána i jako zásadní změna krajinného rázu jihočeské krajiny.

Klíčová slova: krajinný ráz – jaderná elektrárna Temelín – sociologický výzkum

PREFACE

The landscape is sometimes referred to as a living organism, with an appearance that changes through the course of time. The same happens to us, as we change appearance throughout our lives. New activities bring changes into the landscape and construction companies present us with new shapes and outlines that can be perceived as unconventional or even disturbing factors. Usually shopping malls, highways or commercial depots built from scratch on fertile soil which had been used in agricultural production before, bring the most criticism. This applies to the nuclear power plant Temelín as well. This construction presents an artifact that is by far the biggest that has ever been built in South Bohemia before.

There are different ways we can perceive this power plant construction. We can talk about a technical feature in landscape (Říha 2001) or about an extraordinary landscape feature (Forman – Gordon 1994). Nevertheless it is not an extraordinary landscape feature in the sense of an important landscape feature as it is defined in the Act No 114/1992 Coll. on Nature and Landscape Protection, where it is described as a feature which contributes to ecosystem variety

Fig. No 1: Nuclear power plant Temelín is a new landscape landmark in South Bohemia (photo M. Bartoš).

and landscape stability (Petříček 2001). In this case, the power plant which was built with the use of new technology and know-how that had never before been applied in South Bohemia became an alien landscape feature. And as the history goes this alien construction became a crucial feature for the future development of the whole area. The power plant construction became a “hot spot” (Těšitel et al. 2004),

changing the ecosystem and local economy dynamics as well.

For local people this “hot spot” brings a lot of anxiety. Living with the everyday risk of an accident at the nuclear power plant is more or less outweighed by the opportunity for the economic growth of the immediate region servicing the power plant. The power plant acts as a direct or indirect impulse for local development (Vaishar 1999).

The expression “landscape character” is widely used in the scientific and public circles. It is widely used by the people who are not negligent to our present and future landscape development. It is hard to say when this expression began to be commonly used. Nonetheless, we can trace it back to the first half of the last century, when it appeared in law transcriptions from 1920 for the first time (Lipský 1999; Petříček 1998). Žák (1947) and also Löw – Míchal (2003) mention the landscape character as an important factor for human regional settlement. This expression is currently embedded in many laws; for example Míchal (1999). Meanwhile, public understanding of the landscape character is growing and people start to recognize what influences it or destroys it (Bartoš et al. 2005).

Another breakthrough moment happened when the European Union accepted landscape character regulations from 1st March 2004 (European Landscape Convention CETS No 176). This regulation was suggested and created by the European Committee in Strasbourg. This regulation is a new tool to manage and control landscape development in all countries of the EU. The Czech Republic has to follow this regulation from 1st October 2004 (Weber 2005).

Let's have a look at the results of the sociological survey which was carried out within a project called “Socio-ecological and psychological influence of the Temelín power plant on local population”. These results come from the survey which was carried out in Southern Bohemia in 2004 and which was aimed to understand the stress factor within the local population (Cudlín et al. 2001). The landscape character perception by its inhabitants was also researched within this survey.

SURVEY METHODOLOGY AND MODEL AREAS

Southern Bohemia became the model area for the survey called “Socio-ecological and psychological influence of the Temelín power plant on local population”. The project is an activity fulfilling the article 12 of the Annex of the international Melk Treaty signed by the Czech Republic and Austria. This project was initiated in 2002 by the Center of Environmental Studies at the Faculty of Humanities of Charles University in Prague, in the collaboration with the Institute of System Biology and Ecology of the Academy of Sciences in České Budějovice. It is primarily focused on the changes in the quality of life

of the people who live in the vicinity of the power plant. The quantitative part of the survey was based on the methods of the University of Toronto, Canada, standardized by the Centre for Health Promotion (CHP). The result was a structured questionnaire, Quality of Life Profile (Adult Version), adapted to the Czech conditions with regard to the survey objective; it reflected three main spheres: being – myself (physical, psychical and spiritual levels), belonging – myself and the society (demographic, social and infrastructure spheres), becoming – myself and my roles (practical routine activities, leisure activities and personal advancement). The questionnaire can be applied to a specific as well as general sample of population.

The qualitative part of the survey was accomplished with the use of biographic and semi-standardized interviews and assessed by coding accordingly to grounded theory.

The entire survey was methodologically based on the triangulation process (Olsen 2004) and it differentiated the objective and subjective quality of life and the so-called subjective well-being.

The combination of biographic techniques, semi-standardized interviews with experts as well as a massive questionnaire survey were used to map the opinions of local people. The main aim was to capture the opinions of population permanently living in Southern Bohemia and over 15 years of age. This group was chosen to be the basic set. The sample was derived from it by use of combination of quota and random sampling. Southern Bohemia with 625 000 people of population has 84 % of people older than 15 years of age. This means that 525 500 people were the group we were interested in. This translates into 0.2 % of selection ratio. Finally, 1 043 respondent were questioned. The questionnaire consisted of 32 questions in total. They were designed to question the changes in the quality of life around the nuclear power plant.

However, this article comprises just the responses focused on visual pollution of the environment due to the nuclear power plant existence. The choice of answers concentrated on those which expressed a negative opinion of its presence in the landscape, and the entire response range is also completed by the responses viewing the presence of the nuclear power plant in a positive way.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Everybody has their own vision of an ideal living environment. It is not important if this vision is a result of education or if it is passed on from a family. What matters is that this vision exists and is present as a judgement threshold for our criteria concerning our living environment (Löw – Míchal 2003). Having said that, it is very interesting to investigate what opinions exist among the inhabitants of Southern Bohemia concerning the nuclear power plant Temelín,

which visually dominates an extensive area of Southern Bohemia.

The survey results indicate that the social system of Southern Bohemia showed a great level of adaptation to the emergence of nuclear power plant. Almost all respondents (96 %) didn't show any intentions of moving away from Southern Bohemia. At the same time more than three quarters of respondents answered that nuclear power plant Temelín did not change their life styles. When respondents questioned their status of happiness, they mostly answered that they are "relatively content". One third of respondents (most of them university students) even expressed their opinions that nuclear power plant is not threatening their lives.

Although there was no question in the questionnaire concerning landscape character, people were giving answers as shown below. From those answers is evident that they see nuclear power plant as part of their environment. Question: *"Do you think that nuclear power plant Temelín affects your environment where you live?"* produced such answers as: *"Temelín affects landscape character in a bad way"* or *"power plant destroyed the most beautiful part of Bohemia"*, *"its a disturbing part of country"*, *"construction doesn't fit into the surrounding landscape"* and so on. Also looking at other answers, respondents express opinions that the great visibility of power plant and rising columns of vapors from cooling towers affect landscape character. For illustration let's have a look at other answers from the survey:

"You can't escape from it, it's visible from all the parts of the region; once you spot it, you know that we have nuclear power plant here."

"The cooling towers of Temelín make me think about tortured countryside."

"Those cooling pots bother me a lot, it seems to me that it damaged our region."

"The towers can be seen from everywhere, it's not very nice in the landscape."

"To see a monster without any esthetics doesn't make you feel very good."

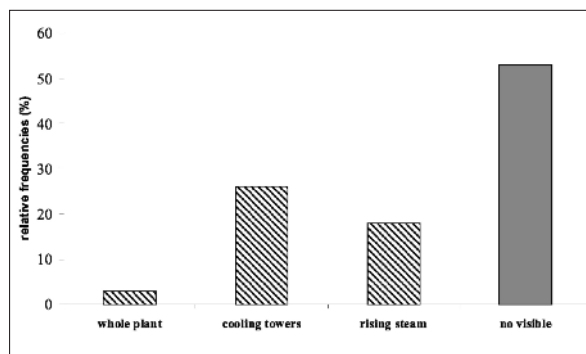
"Once they finished the cooling towers it brought a trouble; clouds are nice but only when you can see them on the sky, not coming from the ground. Many times it seemed as a nuclear mushroom cloud."

From the answers we can see that the respondents express their opinions on so called visual pollution of landscape character. This is due to the existence of the power plant and enormous cooling towers. The expression visual pollution is used in literature as a reference to big billboards or graffiti mostly (e.g. Dunn 2005). But as it seems people involved in the survey perceive the cooling towers and rising steam as visual pollution as well. Almost 50 % of respondents can see the cooling towers any time during the day (fig. No 2). The impossibility of escape is extremely important and presents a new phenomenon in the contrast to visual pollution cited above. The structure

and vertical as well as horizontal segmentation of the urban ecosystem directly disables continual visibility of dominants that should be visible with reference to their purpose, such as view-towers or TV transmitters. Graffiti is usually visible only in the particular street. Billboards are targeted on car-passengers passing by and therefore predetermined for being passed by and left behind. The rate of the influence of the cooling towers on people's psychic is rather dependent on the possibility to avoid them than on the distance from them. There is a provable difference among the respondents that depends on the fact whether they have Temelín in the view from their home or from most of its surroundings or whether it is visually accessible only from specific spots such as near hills. This difference is naturally subconsciously projected in the intensity of the feeling of latent disquiet and peace disturbance.

To be complete we have to introduce opinions which positively comment the existence of the power plant: *"It's a good orientation point in the region"* or *"It looks good, you can appreciate the majestic feeling"* and *"It's a dominating elegance, it's a tamed power like pyramids"*. Those opinions were expressed mostly by men with technical education and living further away from the power plant.

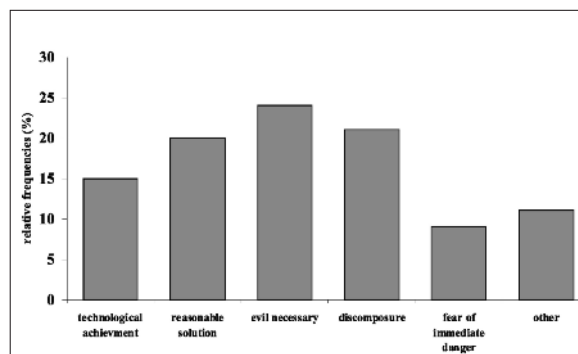
Nevertheless, the roots of perception of the surrounding environment and the position of a man in it are deeper than reflected perception of landscape character and its partially natural, partially cultural origin. A man needs to be able **to orientate** himself, to know where he is to find support for his existence. He must also **identify** with its environment, i.e. he must know, what a certain place is like. (Norberg-Schulz 1994) Such already instinctive orientation in the given place, creation of mental maps, and identification with the place is of specific importance for a man as inhabitant and creates the feeling of security. Most of the respondents do not spontaneously talk about Temelín as a point of orientation, because they are native in the landscape and they have a wide range of other hints for orientation on disposal. Nevertheless, they are able to tell the direction where the plant is located any time. The lesser part of the respondents do explicitly indicate the cooling towers as a useful point of orientation in landscape, rarely some respondents predict the weather on the basis of the vapors emitted from the towers. The identification phenomenon is much more important and depends on three factors. The first one is purely esthetic, the second one is conscious assessment of the impact on landscape character in the esthetic as well as in generally cultural and traditional sense and the third one is the feeling of being endangered by a potential catastrophe. The first two factors correlate with each other, the third factor and its correlation with the first two requires a further qualitative survey.

Fig. No 2: Visibility of power plant Temelín from the living place.

Some of the answers express some level of reconciliation with the reality that power plant exist and dominates the surrounding region. For example this is one of the opinions: *"I can see it from my bedroom; it destroys the landscape character, that's true, but we learned how to live with it and it doesn't bother us anymore"* or *"It's not very nice to live with Temelín in sight but what can we do"*.

We can say that habitants of Southern Bohemia came to reconciliation with the existence of the power plant (fig. No 3). Feeling of eminent danger have transformed into feelings of discomfort (Těšitel et al. 2004). What seems to be destroyed is the feeling of mental well being which we can express in words as: *"I fear that something irreversible happened"*.

Visual aggressiveness of cooling towers 155 meters high, is what triggers feelings of discomfort and change of landscape character. We can see that the cooling towers themselves present an architectural and technical masterpiece, the shape of rotation hyperboloid is not missing technical and architectonic pureness. But even then, we can understand that surrounding country would be way better off without such construction after all. Here we have to mention L. Žák (1947) who wrote: *"Little country has to take care of their natural environment and its heritage as there is nothing more precious – only the skills and health of its people are standing above it."* On the other hand there are many discussions that reflect functionality of previously built artifacts in the country. We are talking about constructions nowadays abandoned and built for purposes, which don't exist anymore. The question is, who should take care of them and should we protect them as a part of the landscape character (Collective 2000).

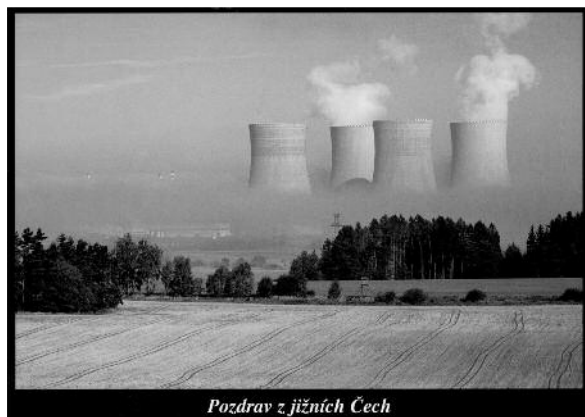
Fig. No 3: Visual perception of nuclear power plant Temelín.

The survey also showed that visual pollution leads to decreasing prices of properties (Laissek et al. 2002) and negatively affects number of tourists visiting the region (*"it can be seen from everywhere, that's why we have to divert tourism into another parts of Southern Bohemia"*). Visual pollution then contributes to minimal interest of people, who search places for their second homes and also discourages amenity migrants. Amenity migrants represent a specific type of migration which is not motivated by economic prosperity – it has been brought about by the desire to render more valuable natural or socio-cultural environment of the target territory, and it is often directed from metropolitan to rural areas (Bartoš – Kušová 2005; Moss 2006). Widely accepted opinion that visual pollution of nature environment affects mental well being in negative way is well documented in these answers: *"It doesn't feel right"*, *"It's not very pleasant to live with Temelín in sight"* or *"It bothers me that it's so ugly"*. Although, curiously, some visitors are even attracted to the power plant site. The answer below illustrates the other view on how to perceive power-plant Temelín from the other side: *"People are curious to see the destroyed landscape character"* (fig. No 4).

The power plant is seen as something what destroyed the landscape character of "their" region forever. In this sense Löw and Michal (2003) are saying that values of landscape character emerge from personal attitude which is set individually.

From European landscape character agreements (article 5) all the countries have to follow these directives: "landscape character is defined by law as part of living environment of the people living in the region and also as expression of their cultural and environmental heritage and their identity".

Fig. No 4: Postcard "Hello from Southern Bohemia!".

It seems as many of the respondents had the article from European agreement on their minds when they expressed their opinions on the impact of nuclear power plant as follows: *"It makes me feel uneasy and all this affects my life"*.

European agreement about landscape character also specifies (article 6) that countries should help to built awareness of their citizens, private enterprises and government executive offices about the landscape character values, its role and its changes. We have to also remind that public awareness concerning landscape character exists and is growing without even acknowledging the existence of European agreement.

CONCLUSIONS

"Southern Bohemia is a world on it's own, it's like miniature of the whole Bohemia, it has its culture and self sustained economy". Those unique places are reason for further research and protection of what is called landscape character. Also conclusions from the survey "Socio-ecological and psychological influence of the Temelín power plant on local population" show these interesting facts:

1. people living in Southern Bohemia perceive landscape character as part of their living environment;
2. visually aggressive cooling towers reaching 155 meters above terrain destroy landscape character and are create negative feelings among local people;
3. although local society shows great level of adaptation to this situation.

European landscape regulation is saying that landscape character is important part of natural environment. This exactly translates into feelings of people living in Southern Bohemia. The visually aggressive cooling towers are creating negative feelings and are not welcomed change in landscape character in Southern Bohemia. More and more people are expressing negative opinions about further extensions of the nuclear power plant "in their unique landscape".

REFERENCES

1. BARTOŠ, M. – KUŠOVÁ, D. (2005): *Amenitní migrace jako specifická forma globální migrace obyvatel a její vliv na kvalitu života*. [Amenity migration as the specific form of global human migration and its influence on quality of life] *Životné Prostredie*, 39, 6. p. 315–318.
2. BARTOŠ, M. – KUŠOVÁ, D. – TĚŠITEL, J. (2005): *Vnímání jaderné elektrárny Temelín jihočeskou populací z hlediska krajinného rázu*. [Landscape character and perception of the Temelín nuclear power plant by the South Bohemia population] In: Buček, A. – Maděra, P. (eds.): *Krajinný ráz – jeho vnímání a hodnocení v evropském kontextu*. Brno: Česká společnost pro krajinnou ekologii, Regionální organizace CZ-IALE, PAIDO, p. 11–13.
3. CUDLÍN, P. – ZEMEK, F. – TĚŠITEL, J. – LAPKA, M. – HANOUSKOVÁ, I. (2001): Stress concept: Possible tool to study changes in landscape. *Ecology*, 20, 1, p. 3–14.
4. DUNN, M. (2005): Visual pollution. Albuquerque's environmental story. Online reference <http://www.cabq.gov/aes/s5vp.html>
5. FORMAN, R. T. T. – GODRON, M. (1984): *Landscape Ecology*. New York Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley and Sons. 618 pp.
6. COLLECTIVE (2000): *Téma pro 21. století - Kulturní krajina aneb proč ji chránit*. [The focal point for 21st century – cultural landscape and the reason for its protection] Prague: Ministry of Environment of the Czech Republic. 243 pp.
7. LAISEK, Z. (ed.) (2002): *Trh nemovitostí v jižních Čechách s ohledem na elektrárnu Temelín*. [Influence of Nuclear power plant Temelín on the real estate market in South Bohemia] Prague: STEM/MARK, a.s. 36 pp.
8. LIPSKÝ, Z. (1999): *Zkušenosti s hodnocením krajinného rázu*. [Experience with landscape character assessment] In: Hrnčiarová, T. – Izakovičová, Z. (eds.): *Krajinnoeologické plánovanie na prahu 3. tisícročia*. Bratislava: ÚKE SAV, p. 207–216.
9. LÖW, J. – MÍČHAL, I. (2003): *Krajinný ráz*. [Landscape Character] Kostelec n. Černými Lesy: Lesnická práce. 552 pp.
10. MÍČHAL, I. (ed.) (1999): *Hodnocení krajinného rázu a jeho uplatňování ve veřejné správě*. [Evaluation of landscape character and its application in public administration] Prague: Ministry of Environment of the Czech Republic. 41 pp.
11. MOSS, L. A. G. (ed.) (2006): *The Amenity Migration – seeking and sustaining mountains and their culture*. Oxfordshire UK, Cambridge USA: CABI Publishing. 329 pp.
12. NORBERG-SCHULZ, C. (1994): *Genius loci. K fenomenologii architektury*. [Genius loci. Towards a phenomenology of architecture] Praha: Odeon. 219 pp.

13. OLSEN, W. (2004): Triangulation in social research: qualitative and quantitative methods can really be mixed. In: Holborn, M. (ed.): *Developments in Sociology*. Ormskirk: Causeway Press. 300 p.
14. PETŘÍČEK, V. (1998): Krajinný ráz jako právní institut aneb jak praxe předhlonila teorii. [Landscape character as a juridical institute, the praxis outvie the theory] In: Sklenička, P. (eds.): *Krajinný ráz, způsoby jeho hodnocení a ochrany*. Praha: ČZU Praha, p. 6–14.
15. PETŘÍČEK, V. (2001): Významné krajinné prvky. [Substantial landscape elements] In: Bárta, J. (ed.): *Tvář naší země – krajina domova*. Praha: Česká komora architektů, p. 53–59.
16. ŘÍHA, M. (2001): *Anarchie urbanismu v české krajině*. [Anarchy of urbanism in Czech landscape] In: Hájek, T. (ed.): *Tvář naší země – krajina domova*. Praha: Česká komora architektů, 6, p. 41–46.
17. TĚŠITEL, J. – KUŠOVÁ D. – BARTOŠ, M. (2004): Perception of the nuclear power plant of Temelín by local population in two time horizons (1993/2003). In: Pecharová, E. – Broumová, H. (eds.): *Assessment of the influences of the Temelín nuclear power plant on the environment*. České Budějovice: University of South Bohemia, Faculty of Agriculture, p. 25–31
18. VAISAR, A. (1999): *Vývoj názorové hladiny obyvatelstva a prognóza sociálního rozvoje v oblasti vlivu energetické soustavy Dukovany – Dalešice*. [Public opinion and prognosis of social dynamics in the area under influence of energetic complex of Dukovany – Dalešice] In: Hanus, V. (ed.): *O vlivu provozu jaderných elektráren na životní prostředí*. Praha: Česká nukleární společnost a Česká vědeckotechnická společnost, p. 19–30.
19. WEBER, M. (2005): *Krajina a společnost z pohledu Evropské úmluvy o krajině*. [Landscape and society from the point of view of the European Landscape Convention] In: Moravec, M. (ed.): *Česká krajina, efektivita péče a obnovy a význam Evropské úmluvy o krajině*. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, p. 15–23.
20. ŽÁK, L. (1947): *Obytná krajina*. [The habitable landscape] Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 136 pp.

Acknowledgements

This work was completed as part of “Socio-ecological and psychological influence of the Temelín power plant on local population survey with financial help from MŠMT and Project of Czech Science Foundation (GA CR), Reg. No 403/07/0714 ‘Amenity migration as an emerging form of global human migration’.”

ADDRESS & ©

PhDr. Ivan RYNDA
Katedra sociální ekologie
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova
U Kříže 8, 150 00 Praha 5
Czech Republic
ivan.rynda@fhs.cuni.cz

Ing. Michael BARTOŠ, CSc.
Katedra sociální ekologie
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova
U Kříže 8, 150 00 Praha 5
&

Katedra rostlinné výroby a agroekologie
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 12, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
michael.bartos@fhs.cuni.cz
m.bartos00@zf.jcu.cz

PhDr. Drahomíra KUŠOVÁ
Ing. Jan TĚŠITEL, CSc.
Katedra krajinného managementu
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 12, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
dkusova@zf.jcu.cz
jtesitel@zf.jcu.cz

K PROBLEMATICE HODNOCENÍ KVALITY VYSOKÝCH ŠKOL V ČR

Some Problems Related to Quality Assessment of Czech Higher Education Institutions

Jaroslav NENADÁL - David VYKYDAL

Ostrava, Czech Republic

ABSTRAKT: Tzv. Boloňská deklarace z r. 1999 klade důraz na harmonizaci vysokoškolských systémů v Evropě a kvalitu vysokých škol uvádí jako nutnou podmínku tohoto vývoje. Alternativy zabezpečování a hodnocení kvality vysokých škol jsou tak tématem četných odborných diskusí a výzkumných projektů v mnoha evropských zemích. Současné přístupy jsou velmi často založeny na akreditaci studijních programů, resp. fakult, realizovaných národními akreditačními orgány (komisemi). Jak se ale ukazuje, proces akreditace nezahrnuje posuzování kvality systémů řízení vysokých škol, byť právě to je základním předpokladem celkové kvality vysokých škol. Příspěvek analyzuje některé ze současných přístupů k hodnocení kvality vysokých škol a porovnává je s požadavky na akreditaci studijních programů v České republice. Potvrzuje tezi o tom, že tzv. EFQM Model Excellence dnes představuje nejkomplexnější rámec k hodnocení celkové kvality vysokých škol.

Klíčová slova: hodnocení kvality – vysoká škola – akreditace – EFQM Model Excellence

ABSTRACT: The Bologna process (since 1999) has emphasized the mutual harmonisation of the university systems throughout Europe and the overall university quality has presented as the necessary precondition of this development. The possibilities of the quality assurance and the assessment of universities are topics of special discussions and research projects in many different European countries. The present approaches are based mostly on the accreditation of study programmes or faculties performed by national accreditation bodies. As seen, the accreditation process does not include the assessment of university quality management system even though this system is the fundament of overall quality of universities and other higher education institutions. The article analyses some of the current approaches to the quality assessment of universities and other higher education institutions, and compares them to the usual accreditation requirements in the Czech Republic. It also confirms the hypothesis that the EFQM Excellence Model represents the most comprehensive framework for the quality assessment of higher education institutions nowadays.

Key words: quality assessment – university – accreditation – the EFQM Excellence Model

ÚVOD

V rámci Rady kvality ČR (viz www.mpo.cz) pracuje již několik let i speciální sekce Kvalita ve vzdělávání a v jejím rámci i odborná skupina Kvalita vysokých škol. Ta se v rámci naplňování strategických cílů Národní politiky kvality na r. 2011–2015 snaží o prosazení komplexních přístupů k zajišťování a hodnocení kvality českých vysokých škol i v kontextu Boloňského procesu – o něm blíže viz např. [8]. Jak ukazují výsledky výzkumu zejména Centra pro studium vysokého školství Praha, dosavadní přístupy jsou v této oblasti založeny principiálně na mechanismu státní akreditace a méně již na systémech vnitřní evaluace jednotlivých škol a fakult [5]. Nicméně i J. Kohoutek [3] zmiňuje, že v některých zemích střední a východní Evropy se již pracuje s komplexními modely pro hodnocení kvality vysokých škol,

odvozenými od tzv. EFQM Modelu Excellence. Tento trend je ostatně patrný již několik let i v zemích západní Evropy, zejména ve Velké Británii a Španělsku. S ohledem na tyto trendy je žádoucí i v prostředí českých vysokých škol (veřejných i soukromých) rozvíjet kromě státní akreditace i jiné přístupy k celkovému hodnocení jejich kvality.

METODIKA A CÍL

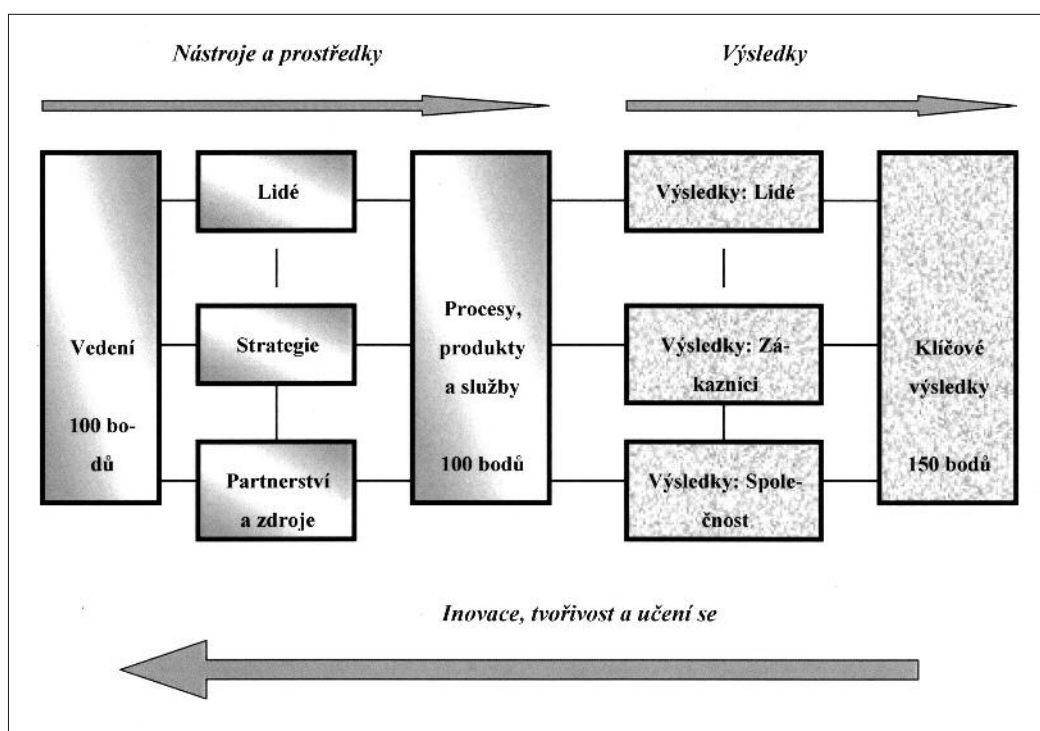
Pokud má být hodnocení kvality vysokých škol objektivní, vyvážené a komplexní, nemůže být orientováno pouze na porovnávání a vyhodnocování výsledků těchto škol a zdůrazňování pouze některých z nich – viz např. současný tlak na vykazování počtu publikací v impaktovaných časopisech a téměř naprostá ignorance ukazatelů kvality vzdělávání. Naopak: musí umožnit i posouzení toho, jak jsou jednotlivé školy

systematicky řízeny a rozvíjeny. Tato skutečnost nás dovedla k tomu, abychom nejprve formulovali hypotézu o tom, že EFQM Model Excellence představuje v současné době nejkomplexnější rámec k hodnocení celkové kvality vysokých škol. Platnost této hypotézy autoři tohoto článku posléze potvrdili kvalitativní komparativní analýzou, v rámci které porovnávali všechna doporučení EFQM Modelu Excellence (ve verzi pro r. 2010) s celkem 15 dalšími vybranými přístupy k hodnocení kvality vysokých škol.

EFQM Model Excellence je komplexním a univerzálním nástrojem k rozvoji systémů managementu jakékoliv organizace, včetně vzdělávacích institucí. Jeho základní rámec je uveden na obr. č. 1. V devíti základních kritériích (jejichž váha je bodově rozlišena) jsou v části nástroje a prostředky doporučení ke

komplexnímu rozvoji systémů managementu (jak mají organizace pracovat) a v části výsledkové pak souhrnné výsledky, které by vynikající organizace (školy) měly dosahovat. Podrobný popis modelu, včetně 32 dílčích kritérií tohoto modelu, na které se zmíněných devět hlavních kritérií člení – viz [4]. Model slouží v celé Evropě jednak jako nástroj inspirace k neustálému rozvoji systémů managementu, ale je rovněž široce využíván jako kritérium k hodnocení stavu vyzrálosti (kvality) organizací. Vychází totiž z logického kauzálního vztahu: žádné organizace (tedy ani vysoké školy) nejsou schopny dosahovat dlouhodobě nadprůměrných (excelentních) výsledků bez systematického řízení svých procesů, ke kterým budou využívat vhodně rozvíjené lidské i další zdroje, k čemuž vede jasná strategie a chování vedoucích pracovníků.

Obr. č. 1: Základní rámec EFQM Modelu Excellence, verze r. 2010 (adaptováno dle [4]).

Studiem 15 jiných přístupů k hodnocení kvality vysokých škol, mezi kterými nechyběly ani mezinárodně respektované žebříčky, využívané k tzv. rankingu vysokých škol (např. ARWU), jsme zjistili, že zejména ranking vysokých škol je založen vesměs na porovnávání tzv. zpětných (lagging) indikátorů, reflektujících pouze školami dosahované výsledky. Přístupy a úroveň systémů řízení vysokých škol jsou v nich opomíjeny. Proto jsme k podrobnější analýze zvolili pět jiných přístupů, pro které by mělo být společným znakem to, že kladou důraz i na tzv. dopředné (leading) indikátory, což jsou měřítka k vyhodnocování úrovně systémů řízení. Těmito přístupy se staly:

1. Tzv. Education Criteria for Performance Excellence, jež jsou obdobou EFQM Modelu Excellence,

v USA využívanou k hodnocení kvality vysokých škol, a to i na celostátní úrovni. Tato metodika je i ve verzi pro r. 2009–2010 volně přístupná na www.baldrige.nist.gov [3].

2. Tzv. Common Assessment Framework (CAF), reprezentující hodnoticí rámec využitelný přednostně v organizacích neziskového sektoru a veřejné správy. Je určitým zjednodušením EFQM Modelu Excellence a již byl některými veřejnými institucemi v ČR úspěšně aplikován. Podrobný popis tohoto modelu je dostupný na www.eipa.nl [2] a pro oblast školství byl přeložen i do češtiny [1].
3. Přístup, nazvaný jako Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, byl navržen ve zprávě, vypracované

Evropskou asociaci pro zajišťování kvality v oblasti vysokoškolského vzdělávání (ENQA) v r. 2005. Tato zpráva nemá charakter taxativně vymezených oblastí hodnocení kvality vysokých škol, nicméně vytváří základ pro toto hodnocení v celoevropském prostoru – blíže např. viz www.enqa.eu [7].

4. Poslední dva z analyzovaných přístupů nejsou přímo podklady k hodnocení kvality českých vysokých škol, ale tyto dokumenty s nimi musí pracovat. Jedná se o doporučenou osnovu pro zpracování výročních zpráv o činnosti vysoké školy [9], resp. o soubor standardů Akreditační komise ČR, uplatňovaných při posuzování žádostí o akreditaci studijních programů [10].

Uvedených pět přístupů tvoří určitý mix všeobecně respektovaných modelů excelence, doporučení ENQA a také nástrojů aplikovaných v Česku. Tento mix nebyl vytvořen náhodně, naopak: chtěli jsme porovnat to, co ve všeobecnosti doporučují respektované modely excelence (EFQM a CAF) s návrhem ENQA a požadavky MŠMT ČR, resp. Akreditační komise ČR, se kterými se opakovaně setkávají všechny vysoké školy v Česku. U každého z těchto přístupů byla autory článku v průběhu října a listopadu 2010 skutečně podrobná

kvalitativní komparativní analýza toho, jak jejich doporučení a požadavky na posuzování nebo prezentování dopředných i zpětných indikátorů kvality korespondují s doporučeními EFQM Modelu Excelence v jeho verzi pro r. 2010.

Cílem tohoto příspěvku je nejen prezentovat výstupy kvalitativní komparativní analýzy dosavadních přístupů k hodnocení kvality vysokých škol, nýbrž také podpořit diskusi o potřebnosti, rozsahu a postupech skutečně komplexního posuzování kvality vysokých škol v ČR.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výsledky komparativní analýzy jsou sumarizovány v tab. č. 1. V prvních dvou sloupcích jsou zde vyjmenována hlavní kritéria EFQM Modelu Excelence podle [4], vztahující se také k dopředným, resp. zpětným indikátorům kvality. Zbývajících pět sloupců je věnováno komparaci zvolených přístupů k hodnocení kvality vysokých škol s EFQM Modelem Excelence. V jednotlivých prvcích tabulky lze pak nalézt zlomky, ilustrující, kolik z dílčích kritérií EFQM Modelu Excelence daný přístup reflektuje alespoň z 50 %.

Tab. č. 1: Výsledky komparativní analýzy přístupů k hodnocení kvality vysokých škol a EFQM Modelu Excelence (DK – dílčí kritérium modelu).

Pozn.: Zlomky v jednotlivých prvcích tabulky ilustrují, kolik z dílčích kritérií hlavního kritéria EFQM Modelu Excelence daný přístup zohledňuje, např. 3/5 znamená, že daný přístup zohledňuje tři z celkem pěti dílčích kritérií, které hlavní kritérium modelu uvádí.

	Hlavní kritérium EFQM Modelu Excelence	Porovnávaný přístup k hodnocení kvality vysokých škol				
		<i>Education Criteria for Performance Excellence 2009–2010</i>	<i>Common Assessment Framework, version 2006</i>	<i>Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, version 2005</i>	<i>Doporučená rámcová osnova. Výroční zpráva o činnosti vysoké školy za r. 2009</i>	<i>Standardy Akreditační komise pro posuzování žádostí o akreditaci studijních programů a jejich oborů</i>
Dopředné indikátory	1. Vedení (celkem 5 DK)	5/5	4/5	2/5	3/5	0/5
	2. Strategie (celkem 4 DK)	4/4	4/4	4/4	2/4	0/4
	3. Lidé (celkem 5 DK)	4/5	4/5	1/5	4/5	2/5
	4. Partnerství a zdroje (celkem 5 DK)	1/5	5/5	4/5	4/5	2/5
	5. Proces, produkty a služby (celkem 5 DK)	4/5	4/5	3/5	3/5	3/5
Zpětné indikátory	6. Výsledky vzhledem k zákazníkům (celkem 2 DK)	2/2	2/2	0/2	0/2	0/2
	7. Výsledky vzhledem k zaměstnancům (celkem 2 DK)	2/2	2/2	0/2	1/2	0/2
	8. Výsledky vzhledem ke společnosti (celkem 2 DK)	0/2	2/2	0/2	1/2	0/2
	9. Klíčové výsledky (celkem 2 DK)	2/2	2/2	0/2	2/2	2/2

Zdroj: Vlastní zpracování.

V každém případě jde pouze o orientační porovnání, nicméně i z toho již vyplývají některé zajímavé skutečnosti:

1. Standardy akreditační komise vůbec nezohledňují kvalitu řízení vysoké školy, v EFQM Modelu Excellence zdůrazňovaných zejména v kritériích 1, 2, a rovněž nepočítají s informacemi zpětné vazby o vnímání školy studenty, zaměstnanci a společností (kritéria 6–8).
2. Naopak relativně velká shoda mezi informacemi vztahujícími se k doporučením EFQM Modelu Excellence byla zaznamenána u doporučení pro osnovu výročních zpráv o činnosti vysokých škol, která akcentují i mnohé z dopředných indikátorů kvality. Absolutně však zde absentují ukazatele zpětné vazby od studentů, resp. absolventů studia.
3. Standardy ENQA v jejich verzi z r. 2005 jsou z pohledu kritérií EFQM Modelu Excellence naprosto nepostačující a překvapuje zejména jejich minimální systémové pojetí. Tyto standardy tak není možné použít k exaktnímu hodnocení kvality vysokých škol a potažmo ani k benchmarkingu na mezinárodní úrovni. V tomto přístupu jsou navíc úplně ignorovány zpětné indikátory kvality.
4. Největší míra shody byla podle očekávání zjištěna u dvou modelů, které jsou založeny na podobných principech, jako EFQM Model Excellence. U kritérií tzv. Baldrigova programu však absentují aspekty úrovně interní komunikace na školách, vztahů s dodavateli, řízení finančních zdrojů vysokých škol a infrastruktury. Naopak, silněji je zde akcentováno řízení informací a znalostí v prostředí vysokých škol. Model CAF se pak jeví jako vůbec nejbližší doporučením EFQM Modelu Excellence.

ZÁVĚR

Tato komparativní analýza potvrdila platnost námi vyslovené hypotézy o tom, že EFQM Model Excellence představuje v současnosti nejdokonalejší a nejkompaktnější rámec pro hodnocení kvality vysokých škol. V našem prostředí nicméně doporučujeme, aby byly vykonány následující aktivity:

1. v případě jeho aplikace přizpůsobit generický popis tohoto modelu jazyku, kterému manažeři českých vysokých škol a jejich akademičtí pracovníci budou rozumět;
2. v adaptované verzi tohoto modelu posílit zejména roli řízení informací a znalostí v prostředí vysokých škol;

3. mezi dopřednými indikátory zvýraznit ty, které mají přímý, resp. nepřímý dopad na zaměstnatelnost absolventů v praxi;
4. vytvořit v Česku legislativní rámec, který by vedl naše vysoké školy k tomu, aby především pro účely vnitřního hodnocení kvality využívaly komplex dopředných a zpětných indikátorů, a který by umožnil zakomponování výsledků tohoto hodnocení i do osnovy výročních zpráv o činnosti vysokých škol. Kromě jiných efektů by bylo umožněno i vzájemné porovnávání (benchmarking) přístupů, které různé vysoké školy používají k naplňování svých strategických záměrů.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. *Aplikační příručka modelu CAF (Common Assessment Framework pro školy)* (2007). Praha: Národní informační středisko pro podporu jakosti.
2. *CAF – Common Assessment Framework*. www.eipa.nl (staženo 4. 1. 2010)
3. *Education Criteria for Performance Excellence. 2009–2010 Baldrige National Quality Program*. www.baldrige.nist.gov (staženo 12. 9. 2010)
4. *EFQM Excellence Model 2010* (2009). Brussels: EFQM.
5. CHVÁTALOVÁ, A. – KOHOUTEK, J. – ŠEBKOVÁ, H. (2008): *Zajišťování kvality v českém vysokém školství*. Praha: Aleš Čeněk.
6. KOHOUTEK, J. (2009): *Studies on Higher Education. Implementation of the Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education in the Central and East-European Countries*. Bucharest: UNESCO.
7. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. 3rd Edition* (2009). Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education. www.enqa.eu (staženo 1. 11. 2010)
8. ŠEBKOVÁ, H. – KOHOUTEK, J.: Od Sorbonny do Londýna – Analýza dokumentů zajišťování kvality v Trends I – IV v souvislosti s komunikací a deklaracemi Boloňského procesu. *Aula*, 15, č. 3, s. 76–96.
9. www.msmt.cz/vzdelavani/vyrocnizpravy-1 (staženo 12. 12. 2010).
10. www.akreditacnikomise.cz/standardy-pro-posuzovani-zadosti.html (staženo 14. 12. 2010).

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jaroslav NENADÁL, CSc.
Ing. David VYKYDAL, Ph.D.
Katedra kontroly a řízení jakosti
Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství

Vysoká škola báňská – Technická univerzita
Tř. 17. listopadu, 708 33 Ostrava-Poruba
Czech Republic
jaroslav.nenadal@vsb.cz
david.vykydal@vsb.cz

HODNOCENÍ PROGRAMŮ ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU: POSTUP HODNOCENÍ A JEHO APLIKACE

Evaluation of Tourism Development Programmes: Evaluation Procedure and Its Application

Martin LUŠTICKÝ - Martin MUSIL - Tomáš KINCL - Vladislav BÍNA

Jindřichův Hradec, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek shrnuje výsledky druhé fáze výzkumu, jehož cílem bylo navrhnout postup pro hodnocení kvality programů rozvoje cestovního ruchu. Požadavky a znaky jakosti byly stanoveny v první fázi výzkumu. Pro posouzení míry naplnění požadavků byly definovány tzv. klíčové charakteristiky, jichž by měl znak jakosti dosáhnout. Hodnocení míry dosažení klíčových charakteristik využívá intervalového způsobu hodnocení v několika kvalitativních stupních. Proces hodnocení pokračuje metodou Distributivně delegativního bodování. Jejím výsledkem jsou finální hodnoty znaků jakosti, charakterizující kvalitu obsahu a formy dokumentu. Zvolený postup byl aplikován na osm krajských dokumentů s cílem zjistit současný stav a nejčastější odchylky v naplňování stanovených znaků jakosti.

Klíčová slova: programové dokumenty – cestovní ruch – kvalita – hodnocení

ABSTRACT: This paper summarizes the results of the second phase of the research. Its aim was to draft a procedure for evaluating the quality of tourism development programmes. The concrete requirements and quality marks were determined in the first phase of the research. So-called key characteristics were defined in order to assess the level of fulfilment of these requirements which should correspond with the quality marks. An interval method of assessment is used to evaluate the extent of matching the key characteristics in several quality levels. The evaluation process continues with the method entitled Distributively-delegative Awarding Points. Its result is the final value of the quality marks, characterizing the quality of the content and the format of the document. The chosen procedure was applied to eight regional documents with the aim to determine the current state and the most common differences in the achievement of the quality marks.

Key words: programme documents – tourism – quality – evaluation

ÚVOD

Tento příspěvek navazuje na článek „Hodnocení programů rozvoje cestovního ruchu: stanovení znaků kvality“, kde byla provedena literární rešerše a vymezen teoretický rámec systému hodnocení (Luštický – Kincl – Musil 2011a). Cestovní ruch je celosvětově velmi významným a dynamicky se rozvíjícím odvětvím a Česká republika v tomto není výjimkou. Ve snaze využít pozitivních přínosů cestovního ruchu aplikují regiony při jeho řízení prvky regionálního managementu, především pak regionálního plánování (Sharma 2004). Jejich snahou je zajistit rovnováhu mezi kvalitou a kvantitou nabídky cestovního ruchu a odpovídající úrovní poptávky s ohledem na socio-ekonomický rozvoj a ekologické faktory (Edgell et al. 2008).

Nástrojem pro řízení cestovního ruchu jsou konkrétní strategické plány či programové dokumenty, které obsahují výsledky procesu plánování (Cooper

et al. 2008). Na regionální úrovni se obvykle jedná o dokumenty střednědobé až dlouhodobé povahy, vycházející z obecnějších strategií, které blíže rozpracovávají. Jak však podotýká J. Vystoupil (2007), při jejich zpracování byly uplatněny rozdílné přístupy, které vedly k značné nejednotnosti dokumentů při řešení primárních otázek, odlišné struktury, formě, rozsahu a obsahu. To má vliv nejen na možnost vzájemné komparace, ale i na posouzení jejich kvality.

Kvalita plánů je obtížně definovatelný pojem. Většina odborníků sice dokáže rozlišit mezi kvalitními a méně kvalitními plány, nedokáže však přesně určit klíčové charakteristiky kvalitních plánů. Jednou z možností je přistoupit k plánům jako ke specifickým produktům (Baer 1997) a definovat jejich nejdůležitější charakteristiky kvality s využitím základních principů klasického managementu kvality. Tento přístup zvolil projektový tým při hodnocení kvality obsahu a formy stávajících programů rozvoje cestovního ruchu.

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je pomocí jednotných a obecně platných kritérií (znaků jakosti) zhodnotit stav aktuálně platných programů rozvoje cestovního ruchu vybraných krajů ČR z pohledu kvality jejich obsahu a formy.

Postup pro hodnocení kvality plánů cestovního ruchu vychází ze základní poučky, která říká, že kvalita je dána stupněm uspokojení požadavků stanovenými znaky jakosti (Hoyle 2007). Požadavky na kvalitu byly stanoveny ve spolupráci s klíčovými uživateli programových dokumentů, tj. představiteli příslušných oddělení krajských úřadů a zástupci regionálních turistických organizací. Metodou QFD pak byly rozpracovány do měřitelných znaků jakosti (Luštický – Kincl – Musil – 2011b). Ty odpovídají specifickým požadavkům na jejich úplnost, operacionalitu, neredundanci a minimální rozsah (Fotr – Dědina – Hružová 2000). Ve spolupráci s výše popsány klíčovými uživateli byla každému znaku jakosti vyjádřena jeho důležitost (DZJ) jako součin bodového ohodnocení významu požadavku pro uživatele dokumentů a ohodnocení intenzity vztahu mezi požadavkem a odvozeným znakem jakosti. K určení důležitosti byla využita pětibodová Likertova škála a metoda postupného rozvrhu vah. Důležitost znaku jakosti může nabývat hodnot z intervalu 0–5 bodů.

Požadavky jsou uspokojovány tím lépe, čím více (intenzivněji) znaky jakosti naplňují své klíčové charakteristiky. Systém proto využívá dvou hodnotících škál, umožňujících posoudit, nakolik znaky jakosti dosahují klíčových charakteristik, a zařadit je tak do příslušného kvalitativního stupně. Klíčové charakteristiky jsou v případě obsahu dokumentů vymezeny pro každý znak. V případě formy dokumentů bylo

možné provést určité zjednodušení v podobě jednoho klíčového znaku pro všechny znaky jakosti, a to míry zastoupení znaku v dokumentu (Luštický et al. 2010). Hodnotící škály jsou popsány v tabulkách č. 1 a 2. Klíčové charakteristiky jsou součástí hodnotících karet pro obsah a formu dokumentů (tab. č. 3 a 4).

Tab. č. 1: Hodnotící škála pro kvalitu obsahu plánů.

Bodová hodnota	Charakteristika kvalitativního stupně
0,00–0,10	Nedostatečný – znak jakosti není v dokumentu vůbec obsažen nebo dosahuje klíčových charakteristik jen v naprosto minimální intenzitě.
0,11–0,40	Postačující – znak jakosti dosahuje klíčových charakteristik jen v omezené intenzitě.
0,41–0,60	Dobrý – znak jakosti dosahuje klíčových charakteristik ve střední intenzitě.
0,61–0,90	Velmi dobrý – znak jakosti dosahuje klíčových charakteristik ve vysoké intenzitě.
0,91–1,00	Excelentní – znak jakosti dosahuje klíčových charakteristik v maximální intenzitě.

Zdroj: Vlastní výzkum a zpracování.

Tab. č. 2: Hodnotící škála pro kvalitu formy plánů.

Bodová hodnota	Charakteristika kvalitativního stupně
0,00	Nedostatečný – znak jakosti není v dokumentu vůbec zastoupen.
0,50	Dobrý – znak jakosti je v dokumentu pouze částečně zastoupen.
1,00	Excelentní – znak jakosti je v dokumentu zcela zastoupen.

Zdroj: Vlastní výzkum a zpracování.

Tab. č. 3: Výsledky hodnocení kvality obsahu programových dokumentů.

Znaky jakosti	VZJ	Finální hodnoty znaků jakosti							
		JČK	KHK	JMK	MSK	OLK	PLK	LBK	SČK
V dokumentu je odůvodněn jeho účel • jsou definovány výchozí podmínky pro tvorbu dokumentu • je osvětlen důvod vytvoření dokumentu	0,064	0,060	0,057	0,016	0,046	0,014	0,014	0,047	0,036
V dokumentu jsou popsány dotčené cílové skupiny • jsou identifikovány osoby či organizace významně ovlivněné realizací strategie • je stanoven způsob působení na cílové skupiny • jsou stanoveny předpokládané dopady na jednotlivé cílové skupiny	0,052	0,037	0,034	0,013	0,034	0,031	0,029	0,038	0,045
V dokumentu je popsán způsob návaznosti na další koncepční dokumenty • jsou vyjmenovány dokumenty vyšší a nižší hierarchické úrovně • je vysvětlena provázanost dokumentů • jsou uvedeny konkrétní příklady návaznosti na vyjmenované dokumenty	0,027	0,02	0,025	0,001	0,003	0,007	0,017	0,021	0,015

Dokument bere v úvahu působení vybraných globálních faktorů • je posouzen vývoj odvětví působících na cestovní ruch • jsou analyzovány faktory ze sféry politicko-právní, sociální, ekonomické a technologické • je posouzen demografický vývoj a jeho dopady na cestovní ruch	0,059	0,053	0,039	0,028	0,042	0,051	0,032	0,045	0,039
Dokument bere v úvahu působení vybraných lokálních faktorů • je analyzována velikost trhu cestovního ruchu • jsou analyzovány významné trendy cestovního ruchu • je provedeno zkoumání vývoje faktorů v čase • je provedena analýza přání a potřeb návštěvníků • je zmapována situace ve vybraných regionech	0,081	0,070	0,062	0,053	0,070	0,070	0,067	0,073	0,073
Dokument se zabývá vnitřními zdroji pro dosažení požadovaného budoucího stavu • jsou analyzovány lidské, hmotné, nehmotné a finanční zdroje • je analyzován soulad identifikovaných zdrojů se stavem externího prostředí • je provedena geografická segmentace zdrojů • jsou identifikovány možnosti ovlivnění stavu klíčových zdrojů regionu	0,061	0,044	0,048	0,039	0,040	0,048	0,044	0,049	0,047
Dokument bere v potaz různé způsoby využití zdrojů • je proveden monitoring využívání zdrojů • je posouzena kvalita vybraných zdrojů • je analyzován soulad způsobů využití zdrojů se stavem externího prostředí	0,041	0,029	0,024	0,019	0,017	0,021	0,023	0,022	0,024
Dokument hodnotí zdroje a způsoby jejich využití podle schopnosti tvořit konkurenční výhodu • je provedena analýza zdrojů z pohledu jejich schopnosti využít příležitosti a neutralizovat hrozby • je zkoumána jedinečnost zdrojů a odolnost vůči napodobení	0,041	0,024	0,017	0,022	0,022	0,024	0,024	0,022	0,025
Dokument obsahuje přehlednou syntézu výsledků externí a interní analýzy • je využito metody SWOT analýzy nebo jiné formy shrnutí • je zajištěna srozumitelnost a výstižnost formulací • jsou označeny nejvýznamnější výsledky externí a interní analýzy • jsou popsány důsledky zjištěných výsledků pro návrhovou část dokumentu	0,133	0,108	0,096	0,085	0,114	0,096	0,106	0,102	0,109
Dokument obsahuje vizi nebo globální cíl rozvoje cestovního ruchu • je zohledněn výchozí (reálný) stav • je charakterizována situace žádoucí v horizontu strategie • je určen primární směr pro dosažení žádoucí situace	0,034	0,029	0,031	0,031	0,030	0,029	0,031	0,031	0,031
V dokumentu jsou stanoveny konkrétní cíle • je zajištěna návaznost cílů na vizi či globální cíl • jsou popsány specifické stavy pro naplnění vize či globálního cíle • jsou stanoveny priority splnění cílů	0,049	0,042	0,047	0,047	0,047	0,042	0,030	0,014	0,042

Stanovené cíle odpovídají parametrům SMART • jsou použity konkrétní a srozumitelné formulace • jsou stanoveny indikátory splnění cílů • jsou zohledněna očekávání dotčených osob a skupin • je zohledněna reálnost dosažení cílů • je časově ohraničen termín pro splnění cílů	0,031	0,028	0,030	0,028	0,029	0,026	0,024	0,029	0,028
Navržené cíle reagují na závěry analytické části • je možné identifikovat vazbu mezi stanovenými cíli a zjištěnými klíčovými kompetencemi regionu se záměrem dále je posilovat • je možné identifikovat vazbu mezi stanovenými cíli a zjištěnými slabiny regionu se záměrem je neutralizovat	0,027	0,019	0,020	0,018	0,020	0,020	0,015	0,021	0,022
V dokumentu jsou navržena opatření pro dosažení vize / globálního cíle • je vytvořen logický systém dílčích opatření rozpracovávajících stanovené cíle • jsou zohledněny identifikované vnitřní podmínky regionu • je kladen důraz na rozvoj klíčových předností a eliminaci slabín	0,088	0,068	0,081	0,080	0,074	0,073	0,070	0,081	0,080
Navržená opatření jsou rozpracována do konkrétních činností • jsou specifikovány konkrétní činnosti (projekty) pro dosažení stanovených cílů • je zajištěna logická návaznost navržených opatření a z nich odvozených činností	0,064	0,050	0,060	0,057	0,059	0,057	0,056	0,057	0,059
Dokument identifikuje nezbytné zdroje pro realizaci navržených činností • jsou určeny lidské, finanční, příp. i hmotné zdroje pro realizaci činností • je vymezen způsob a intenzita využití zdrojů	0,057	0,033	0,044	0,040	0,045	0,044	0,036	0,045	0,037
Dokument vymezuje časový harmonogram realizace navržených činností • je detailně popsán časový sled realizace navržených činností • jsou stanoveny tzv. kontrolní body (milníky)	0,034	0,019	0,031	0,024	0,029	0,028	0,023	0,029	0,025
Dokument vymezuje odpovědnost jednotlivých subjektů za realizaci navržených činností • jsou identifikovány odpovědné subjekty • je definována konkrétní odpovědnost subjektů korespondující s jimi realizovanými činnostmi	0,032	0,011	0,029	0,024	0,023	0,022	0,008	0,024	0,018
Dokument navrhuje systém kontroly realizace navržených činností • je stanoven způsob kontroly úspěšnosti realizace navržených činností • jsou určeny indikátory úspěšnosti • je navržen postup aktualizace dokumentu v souvislosti s výsledky kontroly úspěšnosti	0,026	0,007	0,019	0,018	0,008	0,012	0,008	0,019	0,009
REÁLNÁ KVALITA PLÁNŮ	1,000	0,753	0,794	0,643	0,752	0,714	0,656	0,771	0,763

Zdroj: Vlastní výzkum a zpracování.

Tab. č. 4: Výsledky hodnocení kvality formy programových dokumentů.

Znaky jakosti	VZJ	Finální hodnoty znaků jakosti							
		JČK	KHK	JMK	MSK	OLK	PLK	LBK	SČK
Dokument má snadno identifikovatelný název	0,094	0,094	0,094	0,094	0,094	0,094	0,094	0,094	0,094
Autor dokumentu je jasně určen	0,046	0,046	0,046	0,028	0,046	0,046	0,046	0,046	0,046
Dokument obsahuje datum pořízení a dobu platnosti	0,046	0,032	0,046	0,042	0,046	0,046	0,046	0,041	0,038
Dokument má přehledný obsah	0,109	0,097	0,109	0,090	0,109	0,100	0,090	0,097	0,090
Dokument je členěn na jednotlivé kapitoly	0,049	0,049	0,049	0,045	0,049	0,049	0,049	0,049	0,049
Dokument obsahuje seznam grafických prvků a informačních zdrojů	0,018	0,005	0,002	0,000	0,003	0,002	0,004	0,007	0,006
Všechny odstavce mají stejný formát	0,058	0,058	0,058	0,058	0,058	0,053	0,051	0,058	0,058
Všechny grafické prvky mají stejný formát podle typu zobrazovaných dat	0,047	0,038	0,033	0,047	0,037	0,037	0,037	0,029	0,041
Všechny nadpisy mají stejný formát podle jejich hierarchické úrovně	0,053	0,053	0,047	0,053	0,053	0,048	0,047	0,048	0,053
Text je psán vhodným typem a velikostí písma	0,077	0,068	0,077	0,054	0,077	0,070	0,054	0,070	0,077
Text je strukturován do odstavců	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051
Klíčové pasáže jsou vhodným způsobem vyznačeny	0,026	0,019	0,018	0,013	0,018	0,013	0,018	0,024	0,015
Vhodné textové pasáže jsou doprovázeny tabulkami a/nebo grafy	0,114	0,114	0,093	0,114	0,114	0,114	0,114	0,114	0,114
Grafické prvky jsou výstižně nazvány podle zobrazovaného obsahu	0,054	0,047	0,054	0,028	0,044	0,049	0,049	0,054	0,054
Nadpisy různých úrovní jsou odlišeny logickým systémem číslování	0,087	0,087	0,079	0,000	0,087	0,079	0,087	0,079	0,087
Nadpisy různých úrovní jsou opticky odlišeny	0,071	0,071	0,071	0,052	0,058	0,065	0,071	0,065	0,071
REÁLNÁ KVALITA PLÁNŮ	1,000	0,930	0,928	0,769	0,945	0,917	0,908	0,926	0,943

Zdroj: Vlastní výzkum a zpracování.

Do procesu hodnocení vstupují jednotlivé znaky jakosti, vážící se k danému požadavku. Hodnotitel každému z nich přidělí bodovou hodnotu podle své představy o míře naplnění klíčových charakteristik. Tato bodová hodnota je dále upravena vahou znaku jakosti (VZJ), vyjadřující jeho podíl na celkové kvalitě obsahu a formy dokumentu. Výsledná hodnota znaku jakosti (HZJ) tedy udává reálný podíl znaku jakosti na celkové kvalitě dokumentu v závislosti na míře dosažení jeho klíčových charakteristik. Z tohoto hlediska lze vypočtenou hodnotu považovat za základní charakteristiku kvality. Oba vztahy jsou vyjádřeny dvěma vzorci:

$$VZJ_i = \frac{DZJ_i}{\sum DZJ} \quad (1)$$

VZJ_i váha i-tého znaku jakosti
DZJ_i důležitost i-tého znaku jakosti

$$HZJ_i = NKCH_i \times VZJ_i \quad (2)$$

HZJ_i hodnota i-tého znaku jakosti
NKCH_i míra naplnění klíčových charakteristik i-tého znaku jakosti
VZJ_i váha i-tého znaku jakosti

Pro snížení subjektivity hodnocení navržený postup předpokládá zapojení více hodnotitelů formou metody Distributivně delegativního bodování, která vychází z principu Delfské metody a spočívá ve stanovení váhy hlasu jednotlivých hodnotitelů (Plamínek 2008). Finální hodnota znaku jakosti (FHZJ), respektující váhy hlasů jednotlivých hodnotitelů, je váženým aritmetickým průměrem individuálních hodnocení, což znázorňuje vzorec č. 3.

$$FHZJ_i = \frac{\sum HZJ_i \times RVH_n}{\sum H} \quad (3)$$

FHZJ_i finální hodnota i-tého znaku jakosti
HZJ_i hodnota i-tého znaku jakosti
RVH_n relativní váha n-tého hodnotitele
H hodnotitelé

Celková kvalita dokumentu pak může být vyjádřena jako suma finálních hodnot jednotlivých znaků jakosti, tj. jako reálný podíl všech znaků jakosti na celkové kvalitě obsahu a formy dokumentu. Dochází tak k aditivizaci hodnotících kritérií, jak ji popisují např. Fotr – Dědina – Hrušová (2000), pomocí transformace jejich hodnot na jednu bezrozměrnou aditivní veličinu – kvalitu.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Hodnocení proběhlo u osmi programových dokumentů. Konkrétně se jednalo o Strategii rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji (JČK), Program rozvoje cestovního ruchu v Jihomoravském kraji (JMK), Marketingovou strategii rozvoje cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji (MSK), Program rozvoje cestovního ruchu Olomouckého kraje (OLK), Program rozvoje cestovního ruchu Plzeňského kraje (PLK), Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje (KHK), Program rozvoje cestovního ruchu Libereckého kraje (LBK) a Program rozvoje cestovního ruchu ve Středočeském kraji (SČK).

Hodnotící karty shrnují výsledky procesu hodnocení. Obsahují zkratky příslušných dokumentů (krajů), znaky jakosti (u kvality obsahu i jejich klíčové charakteristiky), váhy a finální hodnoty. V posledním řádku tabulek je uveden součet finálních hodnot znaků jakosti, vyjadřující reálný podíl všech znaků na celkové kvalitě obsahu a formy dokumentu.

Přestože se celková kvalita dokumentů na první

pohled příliš neliší, při bližší analýze výsledků hodnocení lze nalézt znaky, jejichž míra naplnění značně kolísá. K určení těchto znaků byla využita popisná statistická charakteristika variační koeficient, jejíž výsledky jsou pro obsah dokumentů znázorněny v grafu č. 1 (jednotlivé znaky jakosti jsou v pořadí odpovídajícím tabulce č. 3 označeny písmeny A – S). Největší variabilitu mají znaky vztahující se k základním premisám plánovacího cyklu, konkrétně zdůvodnění účelu dokumentu (znak A; hodnota 0,495) a jeho provázání s plánovací dokumentací nižšího nebo vyššího hierarchického stupně (znak C; hodnota 0,616). Kvalita dokumentů se také výrazně liší v přístupu k implementační fázi plánování, kdy kolísá především při vymezení odpovědnosti subjektů za realizaci strategie (znak R; hodnota 0,328) a v návrhu systému pro kontrolu výsledků plánování (znak S; hodnota 0,409). Formální stránka dokumentů vykazuje vyšší variabilitu pouze v případě zveřejnění použitých informačních zdrojů a grafických prvků (hodnota 0,587) a v systému číslování nadpisů (hodnota 0,381).

Graf č. 1: Variabilita hodnot znaků jakosti obsahu programových dokumentů.

Zdroj: Vlastní výzkum a zpracování..

Za největší pozitivum lze u formální stránky dokumentů považovat zapojení grafických prvků, které jsou uživateli ceněny pro jejich názornost a srozumitelnost. Zde je příslušný znak jakosti splněn v plném rozsahu s výjimkou KHK. Dokumenty z tohoto úhlu pohledu nepůsobí tak stroze a čtenář se může i v delších textových pasážích poměrně dobře orientovat. U některých dokumentů však není dodržena konzistentnost použitých grafických prvků vzhledem

k zobrazovaným datům, což může omezit rychlé porozumění sdělovaným informacím. Ideálním příkladem je dokument JMK, ostatní dokumenty naplňují znak jakosti v rozmezí 60–80 %. Jednoznačným negativem všech dokumentů je opomenutí uvedení seznamu informačních zdrojů, ze kterých plány vychází. Hodnoty znaků jakosti se zde podílí na celkové kvalitě formy dokumentu 0–0,7 % z 1,8 maximálně možných procentních bodů. Je nutné si uvědomit, že tento fakt

ubírá provedeným analýzám na věrohodnosti a může negativně působit na ochotu klíčových zainteresovaných osob akceptovat navržená opatření.

V úvodu dokumentů je nejčastějším prohřeškem nedostatečné odůvodnění jejich účelu. Chybí popsání výchozí situace, ze které se plánování odvíjí a přesné pojmenování důvodů, které iniciovaly celý proces. Také není z mnoha dokumentů jasné, čeho má navržená strategie docílit a jak je tedy celý dokument koncipován. Tento znak jakosti je slabý u dokumentů PLK, OLK a JMK, naopak nejlépe si v tomto případě vede JČK s mírou naplnění znaku jakosti na 93 %. S touto skutečností souvisí i často vágní vymezení cílových skupin. Není tak známé přesné zacílení strategie, což může ztížit její implementaci.

Analytická část se zaměřuje převážně na externí faktory, které bezprostředně působí na cestovní ruch, tj. na lokální rozvojové faktory. V tomto ohledu je velmi dobrá analýza provedena v dokumentech LBK a SČK, u nichž znaky jakosti dosahují 7,3 % celkové kvality z 8,1 % maximálně možných. Přes její obvyklou rozsáhlost analytická část bohužel obsahuje pouze povrchní analýzy, mapující aktuální stav, v lepším případě historický vývoj. Vnitřní zdroje jsou sice ve všech případech popsány, avšak nejsou zkoumány z hlediska poskytování konkurenční výhody, nebo je tato analýza nedostatečná (míra naplnění znaku jakosti kolísá v intervalu 40–60 %), v minimu případů je analyzován způsob a intenzita jejich využívání (míra naplnění znaku jakosti je v intervalu 40–70 %). Absence těchto důležitých analýz souvisí i s jistou izolovaností plánů. Ty totiž příliš neberou v potaz vnější svět ve smyslu globálních faktorů, ovlivňujících cestovní ruch nepřímo, a ve smyslu komparace úrovně vlastních zdrojů se situací v jiných regionech.

Je potěšitelné, že prakticky všechny hodnocené dokumenty začínají návrhovou část v logické struktuře od obecné vize či globálních cílů k cílům specifickým. Stanovené cíle poměrně dobře reflektují závěry provedených analýz, které jsou shrnuty formou SWOT analýzy. Hodnoty znaků jakosti se zde na celkové kvalitě podílejí v průměru 19 %, nejlepšího výsledku dosahuje dokument SČK. Cíle by bylo vhodné lépe precizovat podle parametrů SMART, především z pohledu jejich měřitelnosti a časového vymezení. Usnadní se tím jejich konkretizace do podoby opatření, která by měla řešit identifikované slabiny a podporovat rozvoj klíčových předností, což se nikoli vždy děje. Těmto parametrům nejlépe odpovídají cíle programu rozvoje cestovního ruchu KHK.

Ve fázi implementace všechny dokumenty vykazují značné nedostatky, a to především v přesném vymezení nezbytných zdrojů pro realizaci navržených opatření. Ty jsou určeny pouze rámcově, navíc jen z finanční perspektivy. Dokumenty se obvykle nezabývají dalšími typy zdrojů a způsoby jejich využití. Proto žádný z hodnocených dokumentů nedosáhl plného naplnění znaku jakosti, maximální hodnota byla stanovena na 79 %. Časový harmonogram realizace opatření, resp. čerpání

zdrojů, nebývá dostatečně podrobný. Stejně tak nedostatečné je stanovení odpovědnosti konkrétních subjektů za realizaci dílčích částí strategie a navržení způsobů kontroly dosažených výsledků. Tento problém je všeobecně znám a provedeným hodnocením se jen potvrdil (např. v dokumentu PLK není tento znak téměř zastoupen). I přes nesnadnost kvantifikace výsledků plánování v cestovním ruchu je nutné navrhnout alespoň obecný postup, zahrnující reálně měřitelné kvantifikátory, kterým by bylo možné posoudit úspěšnost realizace strategie a na jehož základě by byla provedena její aktualizace v rámci měnících se externích a interních podmínek. S tímto úkolem se nejlépe vypořádávají programy KHK a LBK, byť i ony naplňují znak jakosti jen na 73 %.

ZÁVĚR

I když si je řešitelský tým vědom omezení navrženého postupu, spočívajícího v subjektivitě provedeného hodnocení, lze konstatovat, že se způsob hodnocení z metodického hlediska osvědčil. Všechny programové dokumenty bylo možné ohodnotit podle stanoveného souboru znaků jakosti, resp. jejich klíčových charakteristik. Ty jsou navrženy tak, aby v maximální možné míře reflektovaly požadavky uživatelů dokumentů a zároveň nejdůležitější všeobecně uznávané postupy a zásady moderního managementu kvality a regionálního plánování. Jejich aplikace umožnila komplexně a přitom srozumitelně vyjádřit kvalitu programových dokumentů, dokumenty komparovat a přiřadit jim rozdílnou hodnotu.

Na základě provedeného šetření bylo možné navrhnout 10 nejdůležitějších zásad pro zlepšení stávajícího stavu, které mohou sloužit jako určitý návod při aktualizaci dokumentů, nebo vytváření dokumentů zcela nových (podrobněji Luštický et al. 2010):

- důsledně se věnovat popisu všech fází plánovacího cyklu;
- nepodceňovat význam úvodních informací;
- zkrátit a zestručnit analytickou část;
- neopomíjet existenci globálních faktorů;
- precizovat analýzu vnitřních zdrojů;
- dodržet logickou strukturu návrhové části;
- rozpracovat implementaci strategie;
- navrhnout systém kontroly realizace strategie;
- brát ohled na čtenáře;
- zajistit informační korektnost.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BAER, W. C. (1997): General plan evaluation criteria: An approach to making better plans. *Journal of the American Planning Association*, vol. 63, No 3, pp. 329–344.
2. COOPER, CH. et al. (2008): *Tourism: Principles and Practice*. Harlow: Pearson Education.
3. EDGELL, D. L. et al. (2008): *Tourism Policy and*

- Planning. Yesterday, Today and Tomorrow*. Oxford: Elsevier.
4. FOTR, J. – DĚDINA, J. – HRŮZOVÁ, H. (2000): *Manažerské rozhodování*. Praha: Ekopress.
 5. HOYLE, D. (2007): *Quality Management Essentials*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
 6. LUŠTICKÝ, M. et al. (2010): *Návrh systému hodnocení regionálních programových dokumentů cestovního ruchu*. Oponovaná výzkumná zpráva. Praha: Oeconomica.
 7. LUŠTICKÝ, M. – KINCL, T. – MUSIL, M. (2011a): Hodnocení programů rozvoje cestovního ruchu: stanovení znaků kvality. *Auspicia*, roč. 8, č. 1, s. 137–142.
 8. LUŠTICKÝ, M. – KINCL, T. – MUSIL, M. (2011b): Tourism Development Planning in Selected EU Countries. *Management Research and Practice* [online], Vol. 3, No 1 [cit. 2011-03-15], pp. 48–61. Dostupné z <http://mrp.ase.ro>.
 9. PLAMÍNEK, J. (2008): *Řešení problémů a rozhodování*. Praha: Grada Publishing.
 10. SHARMA, K. K. (2004): *Tourism and Regional Development*. New Delhi: Sarup & Sons.
 11. VYSTOUPIL, J. et al. (2007): *Metody pro tvorbu strategických a programových dokumentů cestovního ruchu*. Brno: MU.

Tento článek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu IGA 05/2011 „Hodnocení výsledků regionálního plánování v cestovním ruchu“.

ADDRESS & ©

Ing. Martin LUŠTICKÝ
Ing. Martin MUSIL
Katedra managementu veřejného sektoru
Fakulta managementu v Jindřichově Hradci
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jarošovská 1117/II, 377 01 Jindřichův Hradec
Czech Republic
lusticky@fm.vse.cz
musil@fm.vse.cz

Ing. Tomáš KINCL, Ph.D.
Ing. Vladislav BÍNA
Katedra managementu informací
Fakulta managementu v Jindřichově Hradci
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jarošovská 1117/II, 377 01 Jindřichův Hradec
Czech Republic
kincl@fm.vse.cz
bina@fm.vse.cz

NÁVRHY OBČANŮ ČESKOBUDĚJOVICKA NA ZMĚNY VE VÝKONU PŘENESENÉ PŮSOBNOSTI OBCÍ

Proposals of České Budějovice Citizens of Changes in Function of Delegated Powers of Municipalities

Pavel ROUSEK - Marek VOCHOZKA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V ČR existují tři typy obcí. Příspěvek sleduje efektivnost tohoto druhu decentralizace z pohledu občana. Cílem je předložit návrhy na změny strukturálních parametrů, které by systém přiblížily k jeho celkové efektivnosti.

Klíčová slova: přenesená působnost obcí – typologie obcí – genderová problematika

ABSTRACT: There are three types of municipalities in the Czech Republic. This paper monitors the effectiveness of this kind of decentralization. The aim of this paper is to present the proposals for changes in structural parameters. The system should be closer to its effectiveness.

Key words: delegated powers – municipal typology – gender issues

ÚVOD

Příspěvek se zaměřuje na veřejnou správu, kterou si vymezuje jako souhrn činností ve veřejném zájmu. Veřejnou správu v tomto pojetí vykonává stát prostřednictvím svých orgánů (státní správa), obce a kraje (územní samospráva) a další veřejnoprávní subjekty a korporace, kterými se myslí zejména zájmová či profesní sdružení osob (zájmová samospráva). Tento příspěvek se zaměřuje na obce jako na jeden ze subjektů územní samosprávy a na obecní úřady jako na územní subjekt státní správy.

Jako působnost obce se označuje okruh záležitostí, v nichž je obci umožněno autoritativně rozhodovat a prosazovat tím svou vůli. Municipální působnost se rozděluje na samostatnou, kterou vykonává obecní zastupitelstvo, obecní rada, starosta a místostarostové, a přenesenou, kterou vykonává zejména obecní úřad v čele s tajemníkem a další zvláštní orgány obce, výjimečně také obecní rada. Souhrn právních prostředků, svěřených obci k provádění své působnosti, je označován jako pravomoc.

O výše uvedené premisy se opírá celý příspěvek, který analyzuje názory občanů Českobudějovicka na rozčlenění územní samosprávy do tří stupňů, snaží se z těchto názorů vyvodit relevantní závěry a předložit k odborné diskusi návrhy na dílčí změny parametrů systému.

CÍL A METODIKA

Hlavním odborným cílem příspěvku je nalezení odpovědi na otázky:

- Je decentralizace veřejné správy **z pohledu občana efektivní**?
- Liší se názory **mužů a žen** na stupně decentralizace?

Dílčím cílem bylo **posoudit rozčlenění municipalit na tři typy z hlediska efektivnosti, užitečnosti a kvality** tohoto členění. Teorie efektivnosti byla rozpracována jak v technických vědách, tak v ekonomii, ale i v některých sociálních vědách. V ekonomii stojí vedle sebe dva sobě si blízké pojmy kvalita a efektivnost. Jejich význam nebývá přesně vymezen a většinou se překrývá.

Ekonomické teorie efektivnosti operují s kategorií hodnoty. Při posuzování efektivnosti jde v podstatě o to, z čeho má být hodnota věci, procesu odvozována. Tam, kde se v angličtině jedná o skutečně měřitelné a měřené účinky, se zpravidla vyskytuje pojem **efficiency**. Tento pojem se v češtině někdy opisuje jako „*efektivita chápána jako míra energie a nákladů vynaložených na efekt*“ (Mareš – Gavora 1999: 58). Slovo **efficiency** se vyskytuje ve statistice jako synonymum pro vydatnost (Hendl 2005: 169), naopak výraz **effectivity** je překládán jako účinnost.

Z hlediska našeho zkoumání lze konstatovat, že za efektivnost decentralizace budeme považovat užitečnost jednotlivých úrovní pro obyvatele daných oblastí. Jsme si vědomi toho, že se nejedná o komplexní pohled na efektivnost, protože v takovém případě by musely být zahrnuty rovněž nutné náklady na výkon veřejné správy a zabezpečení její kvality. Tento příspěvek však vychází z empirického průzkumu a před-

kládá pouze návrhy na možné změny, které dále ne-
hodnotí z pohledu nákladovosti.

Příspěvek se opírá o výsledky **dílčího průzkumu**, jehož dotazník obsahoval 11 otázek, které jsou uvedeny v příloze tohoto příspěvku. V rámci průzkumu, na který by měl v budoucnu navázat hlubší výzkum, se navrátilo 68 vyplněných dotazníků. Rozsah příspěvku bohužel neumožňuje uveřejnit kompletní vyhodnocení všech odpovědí, základní výsledky a závěry jsou však zde uvedeny.

Dotazníky byly respondentům distribuovány osobně tazateli, kteří při vyplňování asistovali a byli připraveni odpovědět na položené dotazy, týkající se způsobu vyplnění. Osobní asistence tazatelů umožnila téměř stoprocentní návratnost dotazníků od respondentů, kteří byli v definované oblasti osloveni náhodně. Primární oblastí průzkumu byly obce Hůry, Adamov a Libníč, respondenti měli trvalé bydliště navíc v obcích Rudolfovo a České Budějovice. Bližší informace o místech, kde průzkum probíhal, přináší tab. č. 1.

Tab. č. 1: Charakteristika oblastí průzkumu.

Místo	Hůry	Adamov	Libníč	Rudolfovo	České Budějovice
Statut	obec	obec	obec	město	statutární město
Obec I. typu ⁶⁷	Hůry	Adamov	Libníč	Rudolfovo	ČB
Obec II. typu ⁶⁸	ČB	ČB	ČB	ČB	ČB
Obec III. typu ⁶⁹	ČB	ČB	ČB	ČB	ČB
Počet částí	1	1	2	2	7
Výměra (v ha)	534	103	685	319	5553
Počet obyvatel	383	494	335	2284	99 708
V produktivním věku	257	336	188	1437	62 428
Průměrný věk	37,4	36,6	47,1	38,0	36,7
Počet vyplněných dotazníků	22	16	23	5	2
Procento ze všech obyvatel	5,7 %	3,2 %	6,9 %	0,2 %	0,0 %
Procento z obyvatel v produktivním věku	8,6 %	4,8 %	12,2 %	0,3 %	0,0 %

Zdroj: Města a obce online (2010). Data z vlastního výzkumu.

Pro účely tohoto příspěvku je klíčové **členění municipalit** na:

- **obce I. typu** / obce I. stupně;
- **obce II. typu** / obce II. stupně / obce s pověřeným obecním úřadem;
- **obce III. typu** / obce III. stupně / obce s rozšířenou působností.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Celkové vyhodnocení výsledků výzkumu

Při vyhodnocování lze otázky rozdělit do tří velkých skupin podle toho, která úroveň dané úkony **skutečně provádí** a která by je dle názoru občanů **provádět měla**.

První skupinou je odpověď na otázku, která úroveň by měla:

- provádět úkony v rámci působnosti na úseku evidence obyvatel (jako např. přihlášení k trvalému pobytu);
- vybírat a spravovat místní poplatky (za odpady, za psy atd.);
- vydávat povolení ke kácení dřevin rostoucích mimo les.

Zde se jedná o množinu služeb, kterou v současnosti vykonávají obce prvního typu. Tyto služby mají zároveň společný znak, že většina respondentů (konkrétně 82 % až 88 %) si myslí, že by tato působnost měla být i nadále vykonávána obcemi I. typu.

Druhou skupinu tvoří následující služby:

- vydávání rozhodnutí na úseku výstavby;
- výplata dávek pomoci v hmotné nouzi;
- vydávání povolení k odběru podzemních vod.

⁶⁷ **Obcemi prvního typu** jsou všechny obce, městyse a města, kterých je v ČR 6249. Tyto obce vykonávají zejména činnosti územní samosprávy a pouze výjimečně činnosti státní správy.

⁶⁸ **Obcemi druhého typu** jsou municipality, které stanoví zákon č. 314/2002 Sb. Obcí s pověřeným obecním úřadem je v ČR 388, což znamená, že každá obec II. typu spravuje obvod průměrně více než 16 obcí. Obce druhého typu vykonávají činnosti územní samosprávy a jisté činnosti státní správy.

⁶⁹ **Obcemi třetího typu** je 205 municipalit, které stanoví zákon č. 314/2002 Sb. Správní obvod obce s rozšířenou působností zahrnuje v průměru 30,48 obcí prvního typu. Obce třetího typu vykonávají jak činnosti v rámci územní samosprávy, tak činnosti v rámci státní správy.

Také tato skupina je charakteristická společným rysem – tyto služby vykonávají obce druhého stupně, avšak respondenti (56 % až 71 %) se domnívají, že by měly být v kompetenci obcí prvního typu.

Třetí skupinou jsou služby, které spadají do působnosti úřadů třetího typu:

- vydávání cestovních dokladů, řidičských průkazů, technických průkazů;
- vydávání živnostenských oprávnění;
- výplata sociálních dávek.

Většina respondentů (51 % až 65 %) toleruje tento fakt a myslí si, že by měl být současný stav zachován do budoucnosti. Existuje však nemalá část dotazovaných (22 % až 37 %), kteří by tyto služby posunuli blíže občanovi do kompetence úřadů I. typu.

Celkově lze tedy konstatovat, že respondenti preferují poskytování služeb blízko k občanovi, což je výsledovatelné (alespoň zčásti) u všech zkoumaných služeb. Nejmarkantnější je tento rys u služeb vykonávaných obcemi druhého stupně.

Genderový rozklad vyhodnocení výsledků výzkumu

Genderová problematika zásadně ovlivňuje náš život. „*Gender role má své sociální vymezení. Každá společnost si vytváří určité stereotypy, které fungují jako sociální očekávání, tzn., že vymezují pro muže a ženy přijatelné chování i úpravu zevnějšku. Společnost zároveň vytváří tlak na její přijetí a opačné jednání nějakým způsobem sankcionuje*“ (Hrušková 2008: 63). Femininní a maskulinní chování, mužské či ženské role si osvojujeme nejdříve ze všech sociálních kategorií na základě biologického pohlaví (Wojciszke 2002). Femininita a maskulinita jsou podle výsledků mnoha studií vnímány jako pojmy stojící v opozici (Deaux – LaFrance 1998) a mají téměř univerzální význam (Wojciszke 2002).

Otázkou zůstává, nakolik jsou rozdíly mezi muži a ženami vrozené a nakolik získané v procesu socializace. „*V naší kultuře je symbolem mužskosti dominance, agresivita, ctížádost, kdežto k představě ženskosti neodmyslitelně patří submisivita, jemnost, něha, citlivost. Je však zajímavé, že z dostupných výzkumů týkajících se agresivity v českých a slovenských podmínkách nebyly tyto předpoklady potvrzeny*“ (Hrušková 2008: 66). Společně s postavením žen v naší společnosti se mění i pojetí genderových rolí. Žena se stává dominantnější, průbojnější v budování své kariéry a postavení ve společnosti vůbec, nezávislejší na partnerovi a má potřebu se seberealizovat.

V provedeném průzkumu lze největší genderové rozdíly nalézt při vyhodnocení otázky, který úřad by měl **vyplácet sociální dávky**. Zatímco muži preferují obce třetího typu (65 % dotazovaných mužů) a menšina mužů by byla ráda, aby dávky vyplácel úřad prvního typu (19 % dotazovaných mužů), ženy preferují obce prvního typu před obcemi třetího typu (v poměru 51 % ku 41 %). Zde si dovolíme vyslovit hypotézu, že příčinou tohoto stavu by mohl být fakt, že sociální

dávky za celou rodinu vybírají a případně také administrují ženy, které by chtěly mít tuto službu co nej-dostupnější.

Obdobný nepoměr lze najít u **výplaty dávek v hmotné nouzi**, kde 73 % žen chce, aby tuto službu poskytoval obecní úřad prvního stupně, stejné přání však vyslovilo pouze 48 % mužů. Příčina by mohla být totožná jako v případě výplaty sociálních dávek. Zde se opět jedná o hypotézu, která není ověřena empiricky.

Zajímavé jsou výsledky v případě **vydávání povolení ke kácení dřevin** rostoucích mimo les. Na základě zaběhnutých stereotypů lze kácení stromů považovat za převážně mužskou práci. Výsledky však ukazují, že vydávání tohoto povolení na obecních úřadech prvního typu požaduje 95 % žen a jen 71 % mužů. Vysvětlení tohoto stavu by mohla poskytnout neověřená domněnka, že role jsou v rámci rodiny rozděleny: muž zabezpečuje pokácení dřeviny, žena je odpovědná za administrativní činnosti (obstarání povolení).

V předchozí části bylo uvedeno, že respondenti preferují poskytování sledovaných služeb na bližší úrovni veřejné správy. Na základě detailnějšího vyhodnocení je možné obecně konstatovat, že se tento znak více prosazuje u žen než u mužů.

ZÁVĚR

Z našeho příspěvku vyplynula dvě hlavní zjištění, u nichž navrhujeme další zkoumání a odbornou diskusi.

V příspěvku, který zkoumal efektivnost decentralizace (Rousek – Hrušková – Šulistová 2010: 10), byl předložen návrh na zrušení obcí druhého typu a převedení jejich agendy na obce třetího typu: „*The authors present a proposal of the second-degree municipality cancellation and the transfer of their agenda on municipalities of the third degree for further professional discussion.*“ Náš příspěvek dokazuje, že občané mají obdobný názor. Většina respondentů by převedla agendu obcí druhého typu na jiné obce. V čem se však názor jmenovaných autorů rozchází od názoru respondentů, je nástupnická organizace. Občané by raději viděli službu v rukou obcí prvního typu (což by přiblížilo poskytování služby občanům), zatímco autoři se přiklání k převodu na obce třetího typu (což by ušetřilo náklady). Na položenou otázku, jestli „*je decentralizace veřejné správy z pohledu občana efektivní*“, můžeme odpovědět, že občan je s decentralizací srozuměn, souhlasí s ní, ale změnil by některé dílčí parametry.

Dalším závěrem tohoto příspěvku je konstatování genderové nevyrovnanosti v návrzích na poskytování municipálních služeb. U všech sledovaných kompetencí byl zjištěn fakt, že ženy by měly raději jejich poskytování blíže občanovi než muži, což je spojeno s jistým komfortem, který je však vyvažován vyššími náklady. V našem příspěvku byla předložena hypotéza,

že důvodem může být větší zainteresovanost žen při vyřizování administrativních záležitostí rodiny. Na otázku, zda „se liší názory mužů a žen na stupně decentralizace“, tak můžeme z výše uvedených důvodů odpovědět kladně.

Protože se jedná o předběžný průzkum malé oblasti, nemůžeme tyto závěry považovat za naprosto validní pro celou republiku. V oblasti, na kterou byl průzkum primárně zaměřen, lze závěry považovat za relevantní, protože se ho zúčastnilo 4,8 % až 12,2 % ekonomicky aktivních obyvatel.

Příl. č. 1: Dotazník k decentralizaci municipálních orgánů veřejné správy.

- 1) *Věková skupina respondenta:* a) do 20, b) 21–30, c) 31–40, d) 41 a více
- 2) *Pohlaví:* a) muž, b) žena
- 3) *Místo současného bydliště:*
- 4) *Délka pobytu v současném bydlišti (v letech):*
- 5) *Pod jaký obecní úřad spadáte?* a), b) nevím
- 6) *Kolikrát ročně navštěvujete svůj obecní úřad?*
- 7) *Pod jaký pověřený obecní úřad spadáte?* a), b) nevím
- 8) *Kolikrát ročně navštěvujete pověřený obecní úřad?*
- 9) *Pod jaký obecní úřad s rozšířenou působností spadáte?* a), b) nevím
- 10) *Kolikrát ročně navštěvujete obecní úřad s rozšířenou působností?*
- 11) *Který úřad by měl podle Vás vykonávat následující činnosti?*
 - a. působnost na úseku evidence obyvatel (přihlášení k trvalému pobytu atd.)
 - b. výběr a správa místních poplatků (za odpady, za psy atd.)
 - c. povolení ke kácení dřevin rostoucích mimo les
 - d. vydávání rozhodnutí na úseku výstavby
 - e. výplata dávek pomoci v hmotné nouzi
 - f. vydávání povolení k odběru podzemních vod

- g. vydávání cestovních dokladů, řidičských průkazů, technických průkazů
- h. vydávání živnostenských oprávnění
- i. výplata sociálních dávek

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BÖHM-BAWERK, E. von (1991): *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0422-X.
2. DEAUX, K. – LAFRANCE, M. (1998): Gender. In: *The handbook of social psychology*, Vol. 1. New York: The McGraw-Hill companies, pp. 788–830.
3. DRUCKER, P. F. (2004): *To nejdůležitější z Druckera v jednom svazku*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-066-2.
4. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. ISBN 80-9367-040-2.
5. HRUŠKOVÁ, L. (2008): Porovnání efektivity vyučování kooperativními strategiemi na základě didaktických testů. In: *Pedagogický software 2008*. České Budějovice: Scientific Pedagogical Publishing. ISBN 80-85645-59-9.
6. MAREŠ, J. – GAVORA, P. (1999): *Anglicko-český slovník pedagogický*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-310-2.
7. Portál územní samosprávy (2010): [online]. [cit. 2010-08-18]. *Města a obce online*. Dostupné z WWW: <<http://mesta.obce.cz/>>.
8. PŮČEK, M. – OCHRANA, F. (2009): *Chytrá veřejná správa. Kohezní politika*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. ISBN 978-80-86616-27-4.
9. ROUSEK, P. – HRUŠKOVÁ, L. – ŠULISTOVÁ, J. (2010): *České Budějovice Citizens Views on the Decentralization Effectiveness of Municipal Levels of Government*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. (v tisku)
10. WOJCISZKE, B. (2002): *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na roznice*. Gdańsk: GWP.
11. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších změn a doplňků.
12. Zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností, ve znění pozdějších změn a doplňků.

ADDRESS & ©

Ing. Pavel ROUSEK
Katedra ekonomiky a managementu
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
rousek@mail.vstecb.cz

Ing. Marek VOCHOZKA, MBA, Ph.D.
rektor
Katedra ekonomiky a managementu
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
vochozka@mail.vstecb.cz

UDRŽITELNÝ ROZVOJ A ENDOGENNÍ FAKTORY REGIONU V SOUVISLOSTI S REGIONÁLNÍM MANAGEMENTEM

Sustainable Development and Endogenous Factors of Region in Connection with Regional Management

Růžena KRNINSKÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem článku je analýza souvislostí mezi udržitelným rozvojem, vyváženým působením endogenních a exogenních faktorů regionu a regionálním managementem. Globální společnost provázená diskontinuitními toky změn zasahuje do současného rozvoje v regionech. Rozvojové možnosti jsou spjaty s pružnou odezvou managementu v regionech a závisí na kvalitě managementu. Je kladen důraz na význam opomíjených endogenních faktorů v souvislosti se znalostní ekonomikou, jejímž rozvojovým prvkem se stává lidský kapitál. Rozvoj lidského potenciálu je významným prvkem v rozvoji regionálního managementu, zvláště ve znalostní ekonomice, a kvalita jeho vzdělanosti rozhoduje o rozvoji regionu. Rozvoj vzdělanosti a lidského potenciálu manažerů by měl spět v rámci trvale udržitelného života k pochopení obecně platných zákonitostí biosféry v souvislosti se specifiky přírodních a kulturních podmínek v regionu.

Klíčová slova: udržitelný rozvoj – endogenní a exogenní faktory – regionální management – lidský kapitál

ABSTRACT: The main aim of the article is to analyse the connections among sustainable development, balanced action of endogenous and exogenous factors of the region and regional management. The global society connected with discontinual flows influences the contemporary development of regions. The possibilities of development are connected with the flexible response of management in regions and depend on the quality of management. The stress is put on the significance of neglected endogenous factors in connection with knowledge economy, whose developing element human capital becomes. The human potential development is an important element in the regional management development, especially in knowledge economy and the quality of its culture determines the regional development. The development of learning and human potential of managers should help to understand the connections of biosphere and specifics of nature and culture conditions of the region. The article was written with the support of the *Studies of rural development economics at The University of South Bohemia in České Budějovice* grant registered by MŠMT numbered CZ.1.07/2.2.00/07.0178.

Key words: sustainable development – endogenous and exogenous factors – regional management – human capital

ÚVOD

Jedním ze základních projevů globalizace je propojování světa do jednoho společného celku. Proces regionalizace (lokalizace) je protikladem, spojeným se zdůrazňováním různosti. Do budoucího rozvoje regionů vstupují globalizační trendy, a tak se na regionální úrovni bude odehrávat rozhodující střet regionálních a globálních vlivů. Rozvojové možnosti v regionech budou adekvátní pružné odezvě v regionech, jež vyplývá z kompetentnosti a kvality managementu v regionu i s jeho zaměřením na udržitelný rozvoj.

METODIKA A CÍL

Cílem článku je analýza souvislostí mezi udržitelným rozvojem a rovnoměrným působením endogen-

ních a exogenních faktorů v regionu. Analýza vlivu endogenních faktorů v souvislosti s rozvojem regionů je zaměřena na kvalitu lidského kapitálu, tj. i regionálního managementu. S využitím principů analýzy, analogie a syntézy jsou za pomoci nových holistických přístupů hledány významné aspekty využitelné k popisu a výběru reálných podmínek směřujících k rozvoji regionu a jeho udržitelnosti.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Pokud v regionech není usilováno o udržitelný rozvoj, mohou být globalizačními procesy zasaženy a vyčerpány, zvláště, když v regionu jednoznačně převládne hledisko okamžitého a maximálního zisku, spojeného s krátkodobou perspektivou. Soustředěnost na

dosahování okamžitých maximálních zisků mnohdy souvisí s narušováním pravidel ochrany přírody i atmosféry planety a je v rozporu s ekonomickým růstem v rámci udržitelného rozvoje. Opětovně tak dochází k nešetrnému čerpání neobnovitelných zdrojů a ničení přirozených ekosystémů na všech úrovních: od regionální až po planetární. Nadnárodní politická integrace do institucí pro vytváření regulačního rámce globální ekonomiky podle etických nebo planetárně závazných ekologických pravidel je sice vynucována hospodářskou globalizací, ale je mnohem pomalejší než tento její proces. Globalizace dosáhla rozměrů celé planety i její biosféry. V okamžiku silného převážení zájmů preferujících okamžitý, maximální zisk, začnou lidské činnosti obvykle fungovat v rozporu s přírodními zákonitostmi a začínají se geometrickou řadou objevovat nečekané diskontinuítní proměny v rámci biosféry planety.

Lze diskutovat o tom, s čím souvisí celosvětová krize v globalizovaném světě: zda s jednostranným nasměrováním k maximálním ziskům, či jsou to zároveň přístupy, mimo jiné ve spojení s neoliberalismem, kdy svoboda lidského konání a volného trhu stojí téměř nad přírodními zákonitostmi, a tak spoluvytváří odcizenou globální kulturu, svým způsobem odtrženou od většiny etických hodnot, či jsou to zároveň souvislosti

s přechodem od industriální (moderní) společnosti s pozitivisticko-vědeckým přístupem ke světu do post-industriální (postmoderní) společnosti, kdy začíná být preferován celostní, vyvážený a harmonický přístup související s rozvojem lidského potenciálu. Zde hovoříme o společnosti vzdělanosti (znalostní) se znalostní ekonomikou.

Na úrovni regionálního rozvoje je tento princip možné rozvinout v návaznosti na **vlivy exogenních a endogenních faktorů** (viz tab. č. 1). Do 70. let 20. století převládal ve světě přístup k regionálním problémům jednoznačně ve spojení s tzv. exogenním přístupem (Hudečková – Lošťák – Ševčíková 2006). V našich podmínkách převažuje dosud. Proto nové soudobé tendence zdůrazňují význam endogenních faktorů, spojených s **mobilizací vnitřních zdrojů, založených na lidském kapitálu**, který dbá o využití všech zdrojů (tj. integrovaných zdrojů technického, technologického, hospodářského, sociálního a kulturního charakteru). Zároveň se však uznává potřeba podpory regionů s objektivními handicap, kdy ještě převažuje exogenní přístup. Pokud jde o praxi udržitelného regionálního rozvoje, nestojí tyto dva přístupy – endogenní a exogenní – v zásadní opozici. Naopak jejich rovnoměrný a vyvážený vývoj může podporovat udržitelnost rozvoje regionu.

Tab. č. 1: Vybrané charakteristiky exogenních a endogenních faktorů regionálního rozvoje.

Exogenní regionální rozvoj	Endogenní regionální rozvoj
Hlavní zdroje RR jsou spatřovány ve: – vnějších trendech ekonomického charakteru – technických inovacích	– vnitřních zdrojích integrovaného charakteru – sociálních inovacích (tj. manažerských, politických...)
Hospodářský potenciál spočívá v: – aglomeračních úsporách – úsporách pracovních nákladů	– lidském kapitálu (tj. znalostech, schopnostech a jejich využití)
Hlavní výkonné subjekty rozvoje: – globální firmy diktují podmínky v daném prostředí	– lokální firmy reagují na podmínky daného prostředí
Zdůrazňování potřeby investic do: – technicko-ekonomických oblastí	– vzdělávání (rekvalifikace, inovace)
Hlavním efektem je: – optimální výběr výrobních faktorů z hlediska firmy („vítězí globalita“)	– optimální výběr výroby z hlediska regionu („vítězí lokalita“)

Zdroj: Hudečková – Lošťák – Ševčíková (2006).

Endogenní přístup v rozvoji regionů také zdůrazňuje využití nemateriálních (tj. především sociálních a kulturních) potenciálů rozvoje. Identifikace s kulturními tradicemi zvyšuje prvky sounáležitosti a pospolitosti. Pak mohou k hlavním zdrojům v regionu přistoupit i inovace v oblasti politické či manažerské. Jejich prostřednictvím je možné jednak posilovat již zmíněnou participaci obyvatelstva na rozvoji, protože vede lidi k formulaci, prosazování a obhajobě zájmů lokalit, v nichž tito lidé žijí, jednak zvyšuje lidský, kulturní

a sociální kapitál daných obyvatel a celkový intelektuální kapitál regionu. Obecně můžeme kapitál charakterizovat jako určité jmění či bohatství, které přispívá k lidskému blahobytu. V takto chápaném kapitálu můžeme vyčlenit i jeho typy: člověkem vytvořený (zpracovaný) kapitál (**fyzický kapitál**), který může být šířeji synonymem ekonomické infrastruktury (jedná se o bohatství námi utvořené); **přírodní kapitál**, který pokrývá všechny druhy ekosystému a přírodních zdrojů; **lidský kapitál**, který je sumou potenciálu lidského

jedince a je založený na znalostech, lidském zdraví, motivaci, talentu a dovednostech. Lidský kapitál je hybatelem intelektuálního kapitálu (Dvořáková et al. 2004). **Intelektuální kapitál** představuje nehmotné bohatství regionů (Hudečková – Lošťák – Ševčíková 2006). **Sociální kapitál**, který představuje bohatství našich styků, je založen na našem sociálním statusu (Šafr – Sedláčková 2006). **Kulturní kapitál** je významným prvkem sociálně-ekonomické soudržnosti v jakékoli societě. V sociologii se nejčastěji používá definice kulturního kapitálu P. Bourdieua (1998), ve které se za jeho klíčovou funkci označuje kulturní a sociální inkluze / exkluze, napomáhající vytváření kolektivní identity prostřednictvím kulturní distance k jiným skupinám, např. i regionům.

Ve vzdělanostní společnosti se „znalostní ekonomikou“ bude narůstat význam lidského faktoru s jeho rozvíjejícím se lidským potenciálem. **Hospodářský potenciál regionu** v souladu s endogenním přístupem (tab. č. 1) spočívá v lidském kapitálu, jeho znalostech a schopnostech. V globálním světě se nově pojatý lidský kapitál stává rozhodující formou kapitálu. Ostatní formy – peníze, půda a technologie – se na něm stávají kriticky závislé a budou mu čím dál více podřízeny (Truneček 2004). Rozhodujícími se stávají tvůrčí schopnosti lidí (invence a kreativita), především u managementu. Kvalita regionálního managementu, s jeho vzdělaností a rozvíjejícím se tvůrčím potenciálem, bude tedy rozhodovat o rozvoji regionu i s jeho udržitelností.

Endogenní přístup zdůrazňuje **potřebu investic** (tab. č. 1) do vzdělávání. Zavedení konceptu celoživotního učení nejen pro management, nýbrž pro všechny, tedy zkvalitnění vzdělání veškeré populace na všech úrovních regionálních, znamená určitou proměnu vzdělávacího systému a lze k němu dospět, mimo jiné, přechodem od pozitivisticko-vědeckého způsobu zkoumání světa k akceptaci celostního přístupu i v případě samotné lidské osobnosti. Ten vyžaduje přijmout ji celostně s její vědomou i nevědomou stránkou, vlastním sebepoznáním, seberozvojem, souvisejícím s celoživotním učením a seberealizací. Sebepoznání a seberozvoj jsou prvními kroky k rozvíjení tvůrčích schopností a tím i inovací (Krninská 2002). K tomu je dále nezbytné získat dobrou orientaci nejen v řádu osobnostního vývoje člověka, ale i v jeho vztahu k lidskému společenství, k jeho kulturním aspektům i přírodním podmínkám v regionu a přírodnímu řádu.

Pro podporu udržitelnosti a stability v regionech je dobré zkoumat prvky kulturního kapitálu, který mimo jiné vyvěrá z místních kulturních tradic a jejich vlivů na naši současnost. Kultura je nahromaděná zkušenost daného sociálního celku a vystupuje jako řídicí složka jakéhokoli sociálního systému. Lze o ní hovořit jako o jakési „kulturní paměti“, určitých vytvořených informačních polích, která opakováním obdobných dějů zesilovala a vytvořila jakýsi „genius loci“ daného

prostoru. Podle J. Assmanna (2001) uvažovat o kultuře jako o *kulturní paměti* znamená počítat s otevřenou, živou a „vměšující se“ minulostí, která se tak stává významným činitelem, utvářejícím přítomnost. Při zohledňování endogenních faktorů (tab. č. 1) pak **hlavní výkonné subjekty rozvoje**, lokální firmy, reagují na podmínky daného prostředí (např. i za pomoci tacitních znalostí). **Hlavním efektem** je pak optimální výběr výroby z hlediska regionu, ve kterém pak „vítězí lokalita“.

Odborníci pojednávají o „tacitní znalosti“, která se může stát také inovativním prvkem, jako o tiché, neartikulované, neformulované, nekodifikované (Mládková 2005, 2007). Z hlediska psychologického ji lze spojovat se společenským nevědomím, jak ho determinuje K. G. Jung (1994). Pojem je prezentován A. J. Jiráskem (2007): „*Lokální tacitní znalost patří k tomu, čemu se říká „genius loci“. Lidé ji nosí v hlavě, je začleněna do procesů, zabudována do strojů a nástrojů, jako by lpí na všem. Také ji lze přiblížit jinými slovy – jakési informační pole spojené s lokálním prostorem, jakási kulturní paměť tohoto prostoru.*“

Tacitní znalost se uvedeným způsobem lokalizovala jako „příslušná“ k určitému prostoru - regionu. Nejznámějším příkladem je podle M. E. Portera (Jirásek 2007) Křemíkové údolí (Silicon Valley) v Kalifornii se 4 000 podniky vysoké technologie. Německo také mělo specifické průmyslové lokality jako Porúří, kde se dařilo těžkému průmyslu, Schweinfurt proslulý výrobou valivých ložisek, nebo baltské přístavy se stavbou lodí. Göttingen a Heidelberg zase představují známé „území“ vzdělanosti.

Také v českém kulturním prostoru jsme o tom podle A. J. Jirásky (2007) měli a máme povědomí. České sklářství bylo koncentrováno v pohraniční oblasti, Karlovarsko se spojovalo s keramikou a porcelánem, Vamberecko se vyznačovalo krajkářstvím, Liberecko textilem, v Plzni se rozrůstalo těžké mechanické a elektrotechnické strojírenství. V okolí Brna se vytvořil vědeckotechnický rajon strojírenství, Zlín a okolí svědčily rozmachu podnikatelství hned v několika oborech atd. V tisíciletých kulturních tradicích a zvycích zůstává něco, co nás ovlivňuje, ať chceme, nebo ne. Kulturní prvky těchto tradic existují jako forma kulturní paměti v kolektivním nevědomí a, kdybychom s tímto začali pracovat vědomě, staly by se využitelnými, zvláště v budoucnosti, v souvislosti s pevnou vazbou regionů na své vlastní kořeny, vedoucí ke stabilitě, ale i k tvorbě strategie udržitelného rozvoje v regionech, zakotvené takto v historických kořenech.

Při práci se stabilitou a udržitelným rozvojem regionu je vhodné uvažovat o projevech identity managementu se svým regionem. Z hlediska znalostí společnosti se znalostní ekonomikou je nezbytné rozvíjení vzdělanosti v regionech i v této oblasti a následná spjatost odborníků s regionem. Pak může docházet i k nárůstu intelektuálního kapitálu v regionu. Pocho-

pení svého kulturního prostoru napomáhá nejen orientaci v úrovni regionu, ale i při nalezení vyváženosti mezi endogenními a exogenními faktory a tím i mezi zájmy regionálními a globálními. Reakce na globální proměny civilizace a další regionální rozvoj se budou odvíjet od způsobilosti regionálního managementu, všech aktivních manažerů. Úroveň vzdělanosti ve znalostní ekonomice nekončí znalostmi profesními a osobnostními, ale měla by pokračovat znalostmi kulturně regionálními, které mohou mít silnou vazbu na hospodářskou prosperitu a rozvoj regionu. K nastolení těchto skutečností musí významnou měrou přispět i vysokoškolské učení vytvořením předpokladů a stanovením priorit pro výuku budoucích regionálních manažerů, kteří pak nově přistoupí k práci s lidským kapitálem.

ZÁVĚR

Vzdělanost a pochopení rozvojových vztahů na úrovni regionu v souladu s vyvážeností endogenních a exogenních přístupů může posílit přijetí a realizaci hodnot udržitelného rozvoje i celostního pohledu na svět. Vazba societ v regionu na kulturní tradice regionu zvyšuje jeho stabilitu a udržitelnost. Vzdělanost a pochopení specifik regionu vede také k zabezpečení jednoty či identity v regionu, brání vykořeněnosti či úplnému podlehnutí současné globální kultuře. Rozhodující vliv na rozvoj regionu má kvalita jeho managementu, který si je vědom potřeby vyváženosti mezi endogenními a exogenními faktory pro udržitelnost v návaznosti na regionální přírodní a kulturní podmínky a potřeby rozvoje lidského kapitálu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ASSMANN, J. (2001): *Kultura a paměť*. Praha: Prostor. 320 s. ISBN 80-7260-051-6.
2. BOURDIEU, P. (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
3. DVOŘÁKOVÁ, Z. et al. (2004): *Slovník pojmů k řízení lidských zdrojů*. Praha: C. H. Beck. 157 s. ISBN 80-7179-468-6.
4. GIBSON, R. (ed.) (2000): *Nový obraz budoucnosti (Přední osobnosti světového managementu a sociálního myšlení o budoucnosti podnikání, konkurenci, řízení a trhu)*. Praha: Management Press. 264 s. ISBN 978-80-7261-159-1.
5. HUDEČKOVÁ, H. – LOŠTÁK, M. – ŠEVČÍKOVÁ, A. (2006): *Regionalistika, regionální rozvoj a rozvoj venkova*. Praha: ČZU PEF. 193 s. ISBN 80-213-1413-3.
6. KRNINSKÁ, R. (2002): *Řízení lidských zdrojů v dimenzi třetího tisíciletí*. (Vědecká monografie.) Nitra: SPU. 200 s. ISBN 80-8069-105-3.
7. JIRÁSEK, A. J. (2007): Klastry ve znalostní ekonomice. *Moderní řízení*, roč. 42, č. 6, s. 15–17. ISSN 0026-8720.
8. JUNG, C. G. (1994): *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 378 s. ISBN 80-7108-087-X.
9. MLÁDKOVÁ, L. (2005): *Moderní přístupy k managementu. Tacitní znalost a jak ji řídit*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-310-8.
10. MLÁDKOVÁ, L. (2007): Komunity ovlivňují práci s tacitními znalostmi. *HRM (Human Resources Management)*, roč. 3, č. 3, s. 23–25. ISSN 1801-4690.
11. ŠAFR, J. – SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): *Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 93 s. ISBN 80-7330-95-8.
12. TRUNEČEK, J. (2004): *Znalostní podnik ve znalostní společnosti*. Praha: Professional Publishing. 312 s. ISBN 80-86419-67-3.

Článek byl zpracován v rámci projektu Studium ekonomiky rozvoje venkova na JU v Českých Budějovicích, registrovaného u MŠMT pod evidenčním číslem CZ.1.07/2.2.00/07.0178.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Růžena KRNINSKÁ, CSc.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
krninska@ef.jcu.cz

STELLUNG DER NONVERBALEN KOMMUNIKATION IM UNTERRICHT

Role of Non-verbal Communication in Teaching

Lenka HRUŠKOVÁ - Kamila ZELINKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ZUSAMMENFASSUNG: Der Beitrag befasst sich mit der pädagogischen Kommunikation (verbale und non-verbale Kommunikation) im tertiären Bildungsbereich. Im Beitrag wird vorausgesetzt, dass die nonverbale Kommunikation der unentbehrliche und unersetzliche Bestandteil der pädagogischen Hochschulkommunikation ist, ohne die die Qualität des Lehrerauftritts sinken würde. Mit Hilfe des Fragebogens bemühen wir uns festzustellen, auf welche Art und Weise und inwiefern der Lehrer fähig ist, die Studenten zu motivieren und Maß ihrer Aufmerksamkeit im Unterricht zu beeinflussen.

Stichworte: pädagogische Kommunikation – nonverbale Kommunikation – tertiärer Bildungsbereich

ABSTRACT: The contribution deals with the pedagogical communication (verbal and non-verbal) in the tertiary sphere of education. In the contribution we start from the hypothesis that the non-verbal communication is an integral and irreplaceable part of pedagogical academical communication. Without any non-verbal communication the quality of the teacher's work would decrease. Using a survey we try to find out in which ways and how far the teacher is able to influence his students and influence the extent of their attention in the process of teaching.

Key words: pedagogical communication – non-verbal communication – tertiary sphere

EINFÜHRUNG

Der Beitrag konzentriert sich auf die Mittel der nonverbalen Kommunikation, die im Unterricht eine bedeutende Rolle spielen.

Bibliothek-Recherchen

Pädagogische Kommunikation

In jedem Edukationsprozess, entweder auf der Primar-, Sekundar- oder Tertiärstufe der Ausbildung, werden verschiedene Informationen vermittelt. Diese Informationen werden vor allem mit Hilfe der gesprochenen Sprache mitgeteilt. Der üblich benutzte Terminus für die Kommunikation im Unterricht in der tschechischen Fachliteratur ist der Begriff pädagogische Kommunikation, der mittels dieser Thesen definiert wird: „Pädagogische Kommunikation ist der Informationsaustausch unter den Teilnehmern des Erziehungs- und Ausbildungsprozesses.“ (Gavora 1988: 22), derselbe Autor ergänzt noch (Gavora 2005: 25): „Eine Klasse ohne Kommunikation wäre tot.“ Mareš a Křivohlavý stellen die pädagogische Kommunikation als ein besonderes Beispiel der sozialen Kommunikation dar, die die pädagogischen Ziele verfolgt und die erziehen und ausbilden hilft. Sie fügen auch hinzu, dass das Attribut „pädagogische“ zu einer vereinfachenden Folgerung führen könnte, dass es sich hier nur um die Kommunikation zwischen den Pädagogen und Studenten

handelt, also um Kommunikation in der Schule. Allerdings erinnern die umfassenderen Auffassungen daran, dass sich die Erziehungs- und Ausbildungswirkung auch in der Familie, in den Vorschuleinrichtungen, in den nebenschulischen Einrichtungen, in den Sport- oder Kulturgruppen abspielen. Průcha (2002: 317) bemerkt noch, dass es sich um „Austausch der Informationen unter den Teilnehmern des Erziehungs- und Ausbildungsprozesses handelt. Sie dient vor allem zur Erreichung der Erziehungs- und Ausbildungsziele“. Nach dem Pädagogischen Wörterbuch (Průcha – Walterová – Mareš 2009: 104) ist unter dem pädagogischen Gesichtspunkt die soziale Kommunikation wichtig, d. h. „Mitteilungen und Verständigung unter den Leuten. Die übliche Struktur ist: Sprecher – Vorhaben – Mitteilung – Formulierung der Mitteilung – eigene Mitteilung – Empfänger (Zuhörer) – Interpretation des Inhaltes und des Vorhabens des Sprechers – Reaktion des Zuhörers. Die soziale Kommunikation schafft die grundlegenden Zusammenhänge zwischen den wichtigen Seiten der sozialen Beziehungen der Menschen: zwischen der Tätigkeit, Interaktion und den gesellschaftlichen Beziehungen.“

Daraus geht hervor, dass die Kommunikation notwendige Bedingung des Unterrichts ist und dass sich der Edukationsprozess ohne pädagogische Kommunikation überhaupt nicht realisieren liesse.

Kommunikation

Das Wort Kommunikation stammt vom Lateinischen communicatio, communicare, und bedeutet verbinden; es geht um die Produktion und um den Austausch der Mitteilungen, vor allem deren Bedeutungen anhand der Zeichensysteme. I. Reifová (2004: 98) trägt nach: „es gibt viele Definitionen der Kommunikation, die sich voneinander durch den theoretischen Rahmen unterscheiden, von dem sie ausgehen und nach dem sie einen der Aspekte der Kommunikation betonen. Fast alle nehmen mit (terminologischen) Differenzen fünf Grundelemente der Kommunikation in Anspruch:

- den Kommunikanten;
- den Empfänger;
- den Kommunikationskanal;
- die medierte Mitteilung (-Text);
- die Auswirkung (den Effekt, die Antwort).“

Diese Elemente werden nicht nur von den oben genannten Průcha, Walterová und Mareš akzeptiert, sondern auch von DeVito (2001), der noch vier Gebiete näher bestimmt, in denen es zum Informations- und Mitteilungsaustausch kommt. Es handelt sich um intrapersonelle Kommunikation (Selbstkommunikation – Kommunikation des Einzelnen mit sich selbst), um interpersonelle Kommunikation, die geläufig als zwischenmenschliche Kommunikation bezeichnet wird, Kommunikation in kleinen Gruppen (Arbeits-, Studententeam, Familie) und öffentliche Kommunikation, durch die man sich bemüht, eine größere Gruppe von Menschen zu informieren oder zu überzeugen.

Integraler Bestandteil des Kommunikationsprozesses sind die Kommunikationsgeräusche. Als Geräusche wird alles angesehen, was die effiziente Übertragung der gesendeten Daten stört und was die Verzerrung oder Unvollständigkeit der empfangenen Information verursacht. Es können zum Beispiel der Straßenlärm, der Lärm aus einem anderen Raum (physische Geräusche), Gehörfehler (physiologisches Geräusch) oder Benutzung der komplizierten Fachbegriffe (semantisches Geräusch) sein. DeVito (2001) und auch Konečná (2009) unterscheiden drei Modelle des Kommunikationsprozesses: das lineare, das interaktive und das transaktive Modell. Die Sprecher – Hörer – Positionen können in einer Richtung verlaufen (das lineare Modell), sie können miteinander abwechseln – die Sender- Empfänger-Prozesse werden für separate Tätigkeiten gehalten (interaktives Modell) oder sie können sich gleichzeitig realisieren, z.B. Diskussion bei der Arbeit in einer kleinen Gruppe: bei der Übermittlung seiner Gedanken hört der Einzelne sich selbst und nimmt so wiederum den Botschaftsinhalt wahr und gleichzeitig empfängt er durch die Rückmeldung die Zuhörerreaktionen (transaktives Modell).

Pädagogische Kommunikation ist also ein besonderer Fall der sozialen Kommunikation. Der Begriff

„soziale Kommunikation“ wird durch die These von Černý (2007) definiert, dass es sich um „Informationsübermittlungen und –mitteilungen zwischen zwei oder mehr Menschen“ handelt. „Die soziale Kommunikation verläuft nie nur in einer Richtung, von einem Menschen zum anderen, sondern immer gegenseitig oder mehrseitig, es hängt davon ab, wie viele Leute sich gerade im gegebenen Raum befinden.“ Im Wörterbuch der medialen Kommunikation gibt es die Definition der Kommunikation von G. Gerbner (1994: 99): der sie „als soziale Interaktion mittels Mitteilungen“ definiert. Nach J. Carey (2004: 99) ist die Kommunikation „ein symbolischer Prozess, bei dem die Realität produziert, erhalten, korrigiert und transformiert wird“. Diese Behauptungen werden noch durch die Aussagen von J. Ruesch und G. Bateson hervorgehoben, die unter dem Begriff Kommunikation alle Prozesse verstehen, durch die sich die Menschen gegenseitig beeinflussen. „Kommunikation wird durch besondere Regeln gesteuert, die die Kompetenzen der Teilnehmer bestimmen. Sie hat ihre Raum- und Zeitdimensionen.“ (Průcha 2002: 314)

Kommunikation ist nur dann möglich, wenn der die Information sendende Mensch über dasselbe Codier – und Decodiersystem verfügt wie der Empfänger der Information. Demzufolge ist es dann möglich die Informationen sowohl verbal, als auch nonverbal zu vermitteln. Bei der verbalen Kommunikation kommt es zum Gedankenaustausch bei den kommunizierenden Partnern mit Hilfe des akustischen Sprachzeichens (des Wortes). Nonverbale Kommunikation, die Körpersprache, ist der Informationsaustausch durch andere Mittel, nicht mittels Wörter. Es ist bekannt, dass man bis zu 93 % der Informationen im Kommunikationsprozess nonverbal gewinnt (Konečná 2009).

Nonverbale Kommunikation

Die Körpersprache, wie man die nonverbale Kommunikation auch nennt, erfolgt mittels der Mimik, des Augenkontakts oder der Gestik, der Haptik, der Posturik, der Proxemik, der Paralinguistik oder der Chronemik und sie drückt meistens die emotionale Lage des Kommunikanten aus (Černý 2007). Die Mimik stellt bewusste durch Kontraktionen der Gesichtsmuskeln verursachte Gesichtsausdrücke dar, mit denen man Gefühle zeigt. Die mimischen Signale sind relativ am einfachsten „ablesbar“ und nachahmbar (z. B. Lächeln, Hochziehen der Augenbrauen, Stirnrunzeln). Es wurde bewiesen, dass die Frauen fähig sind, die mimischen Signale genauer zu identifizieren als die Männer. Die anderen zu überzeugen und zu beeinflussen kann man mit Hilfe von Blicken. Es ist sehr wichtig bei Blicken ihre Richtung, Dauer, Öffnung der Augen oder gerunzelte Nasenwurzel zu beobachten. Im Rahmen jeder Kultur gibt es ungeschriebene Regeln, die die geeignete Länge des Augenkontakts bestimmen. Bei uns wird „ein angemessener Augenkontakt“, d.h. der Blick „Auge in Auge“ „ein 3 Sekun-

den dauernder Blick, als angenehm vom Kommunikationspartner wahrgenommen. Ist dieser Kontakt kürzer, kann er als Desinteresse oder niedriges Selbstvertrauen des Partners verstanden werden. Ansonsten kann dieser Kontakt für feindlich oder manipulierend gehalten werden. Die älteste Form der Kommunikation im Allgemeinen ist die Gestik mit ihren 700 000 eindeutig differenzierbaren Hand- und Armbewegungen. Die Gesten werden als Symbole angesehen, die eine bestimmte Bedeutung haben. Sie sind auch sehr stark von der Kultur geprägt (z. B. Daumen und Zeigefinger zu einem Ring zusammenzuführen bedeutet in einigen westeuropäischen Ländern und in Nordamerika „alles okay“, in Lateinamerika geht es im Gegenteil um eine sehr vulgäre Geste. In Japan bezeichnet man mit dieser Geste das Geld. Die Gesten begleiten (oft unterbewusst) die verbale Kommunikation, ihre übermäßige Benutzung signalisiert gesteigerte Emotionen. Černý (2007) erwähnt noch die Kinesiologie, die mit Gestik zusammenhängt. Es geht um Kommunikation mit Hilfe von Körperteilen.

Kontaktkommunikation, die Haptik, ist die primitivste Form der nichtverbalen Mitteilung. Es können z. B. Handschlag oder Schulterklopfen sein. Jeder Mensch hat seine eigenen Grenzen, welche Berührungen für ihn in einer bestimmten Situation akzeptabel sind. Der haptische Kontakt wird sehr stark durch Kultur beeinflusst, z. B. die Südeuropäer berühren einander viel mehr als die Bewohner der nördlichen europäischen Länder. Unter Posturik versteht man einen Komplex der Positionen und Bewegungen des menschlichen Körpers in der zwischenmenschlichen Interaktion. Die Kommunizierenden können entweder gegenseitig aufgeschlossene posturische Einstellungen einnehmen (z. B. lockere Haltung, Hände im Schoß) oder Barrieren bilden (z. B. Beine überkreuzen, sich abwenden). Die Beziehung zu einem anderen Menschen (oft im Sinne Vorgesetzte – Untergeordnete oder Sympathie – Antipathie) stellt die zwischenpersonelle Entfernung oder Proxemik dar. Durch Annähern oder Entfernen vom kommunizierenden Partner grenzt man den Raum ab, der für die Kommunikation angenehm ist. Hier unterscheidet man 4 Distanzzonen: intime (bis 50 cm), persönliche (von 50 cm bis 1,5 m), soziale (von 1,5 m bis 3 m) und öffentliche (3 m und mehr). Die hier angeführten Entfernungen sind nur für schnelle Orientierung geeignet, es gibt viele Faktoren, die sie beeinflussen, z.B. kulturelle Unterschiede oder auch Geschlecht und Alter (Frauen und jüngere Personen bevorzugen sich bei der Kommunikation mehr anzunähern als Männer und ältere Leute). Kommunikation mittels der nichtverbalen Elemente der Rede nennt man Paralinguistik. Anders gesagt, es geht hier nicht um den Inhalt, sondern um

die Art und Weise der Übergabe der Mitteilung. Es sind vor allem Lautstärke, Tonhöhe, Sprachrhythmus, Sprachfluss, Intonation, aber auch Sprachfehler und Pausen.

Die Chronemik charakterisiert die Bedeutung der zeitlichen Dimension (wie sich der Kommunizierende seine Zeit organisiert und wie er darauf reagiert). In konkreten Fällen handelt es sich um Länge der Mitteilung, um ins Wort fallen, um Frequenz der Pausen usw.

Ein besonderer Bereich, der auch in die nonverbale Kommunikation gehört, ist die Graphologie. Sie analysiert den spezifischen graphischen Ausdruck eines Menschen, der seine individuelle Motorik widerspiegelt. Die Schriftgröße oder die Schriftnähe können die Persönlichkeit des Autors verraten.

FORSCHUNG

Fragebogen

Die Studenten des ersten Studienjahres im berufsbegleitenden Bachelorstudiengang Ökonomie und Management, Fachrichtung Betriebswirtschaft erhielten 65 Fragebogen, 59 Fragebogen wurden ausgefüllt und zurückgegeben, was 91 % beträgt. Der Fragebogen enthielt 16 Fragen. 4 Fragen waren der Problematik der Benutzung der nonverbalen Mittel im Unterricht gewidmet. Das Durchschnittsalter der Respondenten war 32 Jahre; Gendervertretung war folgend:

Männer – Anzahl: 19 = 32,20 %

Frauen – Anzahl: 40 = 67,80 %.

Dieser Fragebogen erfasste auf welche Art und Weise, mit welchen nonverbalen Mitteln und inwiefern ein Fremdsprachenlehrer fähig ist auf die Studenten zu wirken und den Grad ihrer Aufmerksamkeit zu beeinflussen. Vor allem hat uns interessiert, ob die These bestätigt wird, dass die Gestikulation als Element der nonverbalen Kommunikation am intensivsten auf die Studenten wirkt.

Um diese Behauptung zu verifizieren oder zu widerlegen, haben wir die Frage Nr. 11 des Fragebogens ausgewertet, die sich mit der Häufigkeit der Benutzung verschiedener Formen der nonverbalen Kommunikation befasst. Die Zahlen von 1 bis 5 stellen die Frequenz der Benutzung dar (1 bedeutet die häufigste Benutzung, 5 das am wenigsten benutzte Mittel. Jede Zahl durfte vom Respondenten gerade nur einmal gebraucht werden.):

Gestikulation (Hände-, Armbewegungen)

Mimik (Gesichtsausdruck)

Blicke (Augenkontakt)

Berührung (mit der Hand)

Bewegung in der Klasse

Tabelle Nr. 1

	Gestikulation	Mimik	Augenkontakte	Berührung mit der Hand	Bewegung in der Klasse	Standard-abweichung	T-Test
1	25,42	20,34	38,98	10,17	10,17	10,75015274	0,685374857
2	20,34	37,29	23,73	3,39	6,78	12,24160872	0,817744511
3	33,9	23,73	13,56	0	20,34	11,26378196	0,853227893
4	8,47	8,47	6,78	5,08	27,12	8,06649515	0,33713969
5	9,18	10,17	16,95	81,36	35,59	27,07023827	0,5547331
T-Test		0,685375	0,344042	0,033579	0,037301		

Quelle: Autorin.

Der Tabelle kann man entnehmen, dass sicherlich die Gestikulation auf die Studenten wirkt, aber sie nimmt keine Sonderstellung ein. Es sind die Augenkontakte, die am meisten vertreten sind und auf zweiter Stelle von der Gesichtsmimik ergänzt werden. Die Statistische Auswertung hat ganz klar folgende Reihenfolge festgelegt: Augenkontakte, Gesichtsmimik und Gestikulation. Am Ende der Skala dominiert noch die Handberührung, die aber von den meisten Studenten überhaupt nicht als positives nonverbales Mittel wahrgenommen wird.

Obwohl die Augenkontakte ganz klar den ersten Rang belegten, hat uns interessiert, ob die Erklärung des neuen Stoffes interessanter für die Studenten ist, wenn dabei der Lehrer die Handbewegungen benutzt und anschaulich gestikuliert, womit er symbolisch die verbale Interpretation des Stoffes ergänzt.

5. Wenn der Lehrer etwas anschaulich vorzeigt, mit den Handbewegungen etwas andeutet, verstehe ich das Lernmaterial besser?

Ja / Nein / Ich kann es nicht beurteilen

5.	
Ja	79,66
Nein	8,47
Ich kann es nicht beurteilen	11,86
Standardabweichung	32,79

Nach den Ergebnissen in der Tabelle Nr. 1 ist es ganz offenbar, dass die Mehrheit der Studenten im tertiären Bildungsbereich die Gestikulation des Lehrenden während der Stoffinterpretation bevorzugt. Die Anschaulichkeit, die im primären und teilweise auch im sekundären Bildungsbereich vorherrscht, ist auch für Erwachsene eine große Hilfe.

Es ist zu bemerken, dass eine ähnlich konzipierte Forschung die Studentin Ficová auf einer Grundschule (in Tschechien Primarstufe 1.–9. Klasse) und an einem Gymnasium in Mähren durchgeführt hat. Sie hat eine interessante Schlussfolgerung gezogen: die Gymnasialschüler waren gegenüber der Gestikulation und

Demonstration des Lehrers aufnahmefähiger und sie haben vorwiegend diese Erscheinung als helfend für die Rezeption des neuen Stoffes wahrgenommen. 86 % der Respondenten von den Gymnasialschülern waren zu dieser Tatsache rezeptiv. Auf der Grundschule erreichten hingegen die Ja-Antworten 68 %, also etwas weniger. Die Schüler der Grundschule antworteten häufiger „ich kann es nicht beurteilen“ als die Gymnasialschüler, woraus folgt – obwohl an der Forschung die Schüler aus den neunten Klassen der Hauptschule teilgenommen haben – dass diese Schüler weniger rezeptiv zu den Formen der nichtsprachlichen Kommunikation sind, konkret geht es um Gestikulation des Lehrers während seiner Erklärung. Es kann mit ihrer psychischen Reife zusammenhängen, die Schüler nehmen eher den Inhalt der Sache wahr, auf den sie ihre meiste Aufmerksamkeit konzentrieren.

ZUSAMMENFASSUNG

Es wurde festgestellt, dass die Anschaulichkeit und Gestikulation seitens des Lehrers von den befragten Schülern der Grundschule und des Gymnasiums, aber auch von den Studenten des ersten Studienjahres im berufsbegleitenden Bachelorstudiengang Ökonomie und Management, Fachrichtung Betriebswirtschaft sehr intensiv wahrgenommen werden. Die vorausgesetzte Platzierung der Gestikulation als von den Studenten am intensivsten wahrgenommenen nichtsprachlichen Form begründet die Schlussfolgerung zur erstellten Hypothese: „Gestikulation gehört zu den Elementen der nonverbalen Kommunikation, die auf die Studenten am intensivsten wirken“. Die Hypothese wurde zwar nicht verifiziert, aber man hat ganz klar gezeigt, dass die Gestikulation als Mittel der nonverbalen Kommunikation im Unterricht auf jeder beliebigen Bildungsstufe eine sehr wichtige Rolle spielt. Zusammen mit dem Augenkontakt und mit der Gesichtsmimik, die nach den angesprochenen Respondenten am meisten im Unterricht der Anschaulichkeit der verbalen Kommunikation helfen, gehört die Gestikulation zu den bedeutendsten Mitteln der Körpersprache.

GENUTZTE LITERATUR UND INFORMATIONSQUELLEN

1. ČERNÝ, V. (2007): *Řeč těla*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-1658-6.
2. DEVITO, J. A. (2001): *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-988-8.
3. FICOVÁ, L. (2010): *Pozitiva a negativa v komunikaci učitele během vyučovací hodiny*. Bakalářská práce. Brno: MU.
4. GAVORA, P. (1988): *Pedagogická komunikácia v základnej škole*. Bratislava: Veda.
5. GAVORA, P. (2005): *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-104-9.
6. KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace*. Brno: CERM. ISBN 978-80-214-3891-0.
7. MAREŠ, J. – KŘIVOHLAVÝ, J. (1995): *Komunikace ve škole*. Brno: CDVU MU. ISBN 80-210-1070-3.
8. PRŮCHA, J. (2002): *Moderní pedagogika*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-047-X.
9. PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. (2009): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
10. REIFOVÁ, I. (2004): *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-926-7.

ADDRESS & ©

Mgr. Lenka HRUŠKOVÁ, Ph.D.
Katedra cizích jazyků
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
hruskova@mail.vstecb.cz

Mgr. Kamila ZELINKOVÁ
Katedra cizích jazyků
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
zelinkova@mail.vstecb.cz

ПОЭТИЧЕСКИЕ ПИСЬМА НАРОДОВ ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ: К ВОПРОСУ О СОВЕТСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ

Poetry Letters of Nations to Stalin and Problem of Soviet National Policy

Юлия Сергеевна ПОДЛУБНОВА

Jekatěrinburg, Russia

ABSTRAKT: Jedním z největších mýtů stalinské propagandy v SSSR byl mýtus o přátelství národů pod záštitou vůdce ruského národa. Tento mýtus byl odborně replikován a zaváděn do povědomí mnoha milionů sovětských lidí. Formy jeho zavádění byly různé. Jedna z těchto forem může být nazvána jako masový proud novinářských a poetických dopisů národů Stalinovi, které zaplavily sovětský tisk mezi lety 1930 a 1950. Poetické dopisy Stalinovi jsou zajímavým literárním fenoménem ve službě stalinské propagandy.

Klíčová slova: Sovětský svaz – stalinská propaganda – sovětská literatura – poetické dopisy národů Stalinovi

ABSTRACT: One of the biggest myths of the Stalinist propaganda in the USSR was the myth of the friendship of nations under the auspices of the senior Russian nation. This myth was expertly replicated and introduced into the consciousness of many millions of Soviet people. The forms of its introduction were different. One of these forms can be called a mass flow of journalistic and poetic letters by nations to Stalin, which flooded the Soviet press in 1930–1940s. Poetic letters to Stalin – an interesting literary phenomenon in the service of Stalinist propaganda.

Key words: Soviet Union – Stalin's propaganda – Soviet literature – poetic letters by nations to Stalin

Одним из ключевых мифов сталинской риторики явился миф о дружбе народов под эгидой старшего русского брата. Этот миф умело тиражировался и внедрялся в сознание многомиллионного советского народа. При этом формы внедрения были разными. Одной из таких форм можно назвать массовый поток публицистических и поэтических писем народов Сталину, наводнивший советскую прессу. Поэтические письма Сталину – знаковый литературный феномен, поставленный на службу сталинской пропаганде.

Появление поэтических писем народов СССР, адресованных товарищу Сталину, а появились они в газете «Правда» в 1936 г. и сразу же заняли почетные места на ее передовицах, было предуготовлено советской публицистикой 1930-х гг. Так, например, первыми публикациями писем подобного рода были нестихотворные «Письмо трудящихся Казакстана (так! – Ю. П.) товарищу Сталину» и «Письмо товарищу Сталину от трудящихся Советской Армении», которые были напечатаны в «Правде» осенью 1935 г. и подписаны 626 тысячей 436 (Казахстан) и 150 тысячей (Армения) ударников республик. Известно также, что во второй половине 1935 г. в Баку вышла отдельная брошюра с аналогичным письмом азербайджанского народа, подписанным большим количеством азербайджанцев. Вполне вероятно, что в 1935 г. увидели свет и другие

письма к вождю, других народов. В любом случае, в «Правде», а также в различных центральных и региональных изданиях в 1920–1930-х гг., активно обслуживающих культ Сталина, с завидной постоянностью публиковались письма многочисленных съездов, собраний, пленумов, просто рабочих коллективов и групп людей, объединенных по каким-либо общественно значимым интересам, адресованные первому лицу государства [1]. Послания нередко шли за подписями адресантов, и число подписей неуклонно росло вместе с ростом самого культа вождя так, что, например, «Правда» все реже стала именовать подписавшихся, лаконично ограничиваясь указанием их количества. Подписи конкретных людей в конце текстов или ссылки на огромное число подписавшихся придавали несомненный общественный вес подобным письмам. Их писали не просто в надежде, что Сталин обратит внимание и прочтет, но для того, чтобы заявить о себе на официальном уровне (то есть истинным адресатом их был весь Союз). Национальные письма, представленные в прессе как подписанные большей частью народа, являлись документальным свидетельством о вхождении народа в монолитное братство народов Союза, объединенных под «мудрым» предводительством вождя товарища Сталина.

Исследуя подшивки «Правды» за 1930–1940-е

гг., можно выделить два периода активной эпистолярной деятельности народов (точнее, представителей народов, которые создавали тексты и, вероятно, собирали подписи, если эти подписи вообще собирались, а не формулировались в виде определенной цифры в органах власти, заинтересованных в публикации подобных писем). Они пришлись на вторую половину 1930-х гг. (с осени 1935 по 1940 г. включительно) и на вторую половину 1940-х гг. (с 1944 по 1949 г.). Сложившаяся в 1930-е гг. традиция писем была прервана в 1941 г., но возродилась в более грандиозном качестве (поток публикаций писем в 1940-х был интенсивнее, чем в 1930-х гг.), как только Союз почувствовал, что война идет к победе, и советской риторике стало необходимо закрепить на уровне массового сознания миф, что победа эта принадлежит Сталину.

«Правда» опубликовала около двух сотен подобных писем вождю, большая часть которых была полностью публицистической. Лишь изредка допускались вкрапления в тексты фольклора и авторской поэзии. Таким образом, поэтические письма в рамках общего потока можно рассматривать как квинтэссенцию смоделированной в риторике эпохи любви народов к товарищу Сталину.

Традиция стихотворных писем народов началась с помещенного в «Правде» от 25 февраля 1936 г. «Письма трудящихся советской Грузии вождю народов великому Сталину», написанного в связи с пятнадцатилетним юбилеем республики коллективом грузинских поэтов, куда вошли П. Яшвили, Г. Леонидзе, Н. Мицишвили, А. Машашвили, и перепечатанного в переводе В. Гаприндашвили, А. Канчели и Г. Цагарели прессой Союза. Письмо было подписано 1 миллионом 580 тысячами человек [2]. Оно заняло часть передовицы «Правды» и почти всю вторую страницу – его объем превысил объемы любого стихотворного текста, которые публиковала газета в предыдущие годы.

Грузины хотели выделиться на фоне публицистически неярких предшественников и преподнести вождю настоящий подарок. Несложно догадаться, почему именно они заговорили стихами: ощущая свою особую близость к Сталину, они получали тем самым негласное право на доверительные интонации, которые предполагает обращение к поэзии, особенно ее эпистолярный жанр. Тем более что сам вождь некогда имел опыт создания стихотворных текстов. Его юношеские стихи, как известно, в начале XX в. попали в пособие по теории словесности М. Келенджеридзе среди лучших образцов грузинской классической литературы. Грузины, создатели письма, с одной стороны, пытались максимально солидаризироваться со своим выдающимся земляком и соотечественником, с другой стороны, им нужно было сделать это, не выходя за рамки советской социальной субордина-

ции. Жанр коллективного письма в стихах решал поставленные задачи.

В заглавии поэтического письма коллективом грузинских поэтов впервые была употреблена риторически расхожая формулировка «вождь народов», которая в последующем прочно вошла в ряд образцов подобной продукции. Отметим, что клише появилось здесь недаром. Когда в печати Союза стали появляться первые письма народов (писали ли их действительно народы – это особый вопрос), в Москве как раз шла активная работа над новой Конституцией. Готовящаяся Конституция позиционировалась как «Конституция счастливых народов СССР». Письма народов означали полное одобрение Конституции и сталинской национальной политики со стороны республик и округов России, именно поэтому за их публикацию активно взялась «Правда». И именно поэтому 1936 г., год завершения работы над Конституцией и ее принятия, стал годом формирования самого феномена массовой советской поэзии 1930–1940-х гг., каким являются эти письма.

За грузинским «Письмом» последовали другие, отличавшиеся своей национальной и геокультурной составляющей, но вносившие в озвученный грузинами образ вождя лишь незначительные нюансы. Скажем, например, о белорусском письме, втором напечатанном в «Правде» тексте подобного рода, во многом превзошедшем грузинский по пафосу, которым было обставлено его появление. Авторами «Письма белорусского народа великому Сталину» стали известные в Союзе Я. Купала, Я. Колас, А. Александрович в соавторстве с П. Бровко, П. Глебко, И. Хариком. Переводчики были также подобраны со всесоюзными именами: А. Безыменский, М. Голодный, М. Исаковский, А. Сурков. Количество подписей под письмом, если сравнивать с грузинским, увеличилось на 420 тысяч и составило 2 миллиона [3]. Вскоре после публикации в «Правде» этот текст был вышит на шелке, упакован в инкрустированный сундучок и подарен вождю белорусской делегацией на четвертый день восьмого Чрезвычайного съезда Советов, который вошел в историю страны как раз благодаря принятию на нем новой Конституции СССР [4].

Уже в первых публицистических письмах, а вслед за ними и в первых поэтических сформировался своеобразный эпистолярный канон, когда чувства народов транслировались в рамках строго определенной художественной заданности, обусловленной идеологической системой и политикой партии в области искусства. Композиционная и содержательная структура всех писем была практически одна и та же. Казалось, что письма писал один автор, один народ, и это неудивительно, поскольку социальная инженерия Страны Советов имела перед собой внятную и вполне достижимую цель

объединения многонационального контингента страны в унифицированный «советский народ», управляемый из центра, Кремля.

Каждое письмо начиналось со своеобразного зачина, включавшего этикетные формулы приветствия. «Дорогой и родной наш товарищ Сталин!», – писали грузины, предваряя свой стихотворный текст прозаическим обращением, «Дорогой Иосиф Виссарионович!» – белорусы и джигиты Туркмении, «Дорогой наш вождь, учитель, друг, Иосиф Виссарионович!» – коми-пермяки. Чаще всего сами строфы начинались именно с приветствия, отчетливо граничащего с хвалой и панегириком: «Прими, великий вождь, наш письменный привет, / Сыновий, пламенный наш, искренний привет. // Глава счастливых всех народов, наш отец, / Ты солнце мудрости, ты – радости венец. // Жить на земле, творить, быть человеком – честь. / В тебе – все лучшее, что в человеке есть. // Редчайший на земле, ярчайший наш алмаз, / Мир изумляешь ты и украшаешь нас» [5] (узбеки). «Великий Сталин, дорогой отец, / Любимый вождь, учитель благородный! / Ты светишь нам звездой путевой, / Ты – солнце родины многонародной, / Ты – мужества и мудрости венец! / Прими, наш вождь, наш пламенный привет!» [6] (осетины).

Тексты писем были написаны от первого лица множественного числа: в обращении коллективного «мы» к вождю на «ты», иногда, что показательно, на «Ты», подчеркивалась особая степень близости к нему. Вождь в текстах расценивался как Учитель, Друг и Отец, а народ – как его сын и последователь, равноправный в группе других народов страны, что в письмах, конечно, не прописывалось, но подразумевалось самим фактом множества подобного рода посланий в 1930–1940-х гг., идущих чередой друг за другом.

При этом сквозь смесь публицистических и литературных клише в письмах различалась эволюция образа Сталина, произошедшая в риторике времени: от создателя всенародной Конституции до Освободителя страны от фашизма. Друг, Учитель, Отец, Вождь – эти архетипы существовали и до Сталина и были закреплены в советской культуре за рядом других исторических деятелей, например, за Лениным, но Сталин стал еще и Генералиссимусом СССР, единственным в стране человеком, ради которого сразу после войны Указом Президиума Верховного Совета от 26 июня 1945 г. было введено это звание в Вооруженных Силах СССР. Культ Сталина, таким образом, достиг апогея. Апогея достигла и манифестированная любовь к вождю: «Великий Сталин! Вождь, отец любимый! / Ты – наша сила, и тепло, и свет! / В день праздника земли своей родимой / Народ марийский шлет тебе привет. <...> Ты светлый праздник дал народам снова, / Ты нас от смерти и неволи спас, / И потому приветственное слово / Тебе с любовью сложено у нас. <...> Народ марийский – смел и бес-

печален / Идет навстречу солнечной судьбе. / Тебе спасибо, наш великий Сталин! / Хвала, Генералиссимус, тебе!» [7].

Авторы писем, без сомнения, рассчитывали на то, что вождь получит и прочтает послание. Как мы могли заметить в предыдущем примере, часто после слов приветствия или непосредственно в нем, указывался повод для написания письма. «Ваше время дорого не только Вам, но и всем нам» [8], – писал Сталину И. Эрэнбург 13 сентября 1934 г. в частном письме, тем не менее озвучивая общее мнение в стране. 15-летие Грузинский ССР, годовщина встречи джигитов Туркмении со Сталиным, 20-летие Крымской АССР, 20-летие республики Северная Осетия, 25-летие комсомола Белоруссии (второе белорусское письмо), освобождение Украины и Молдавии от фашистских захватчиков и т.д. – все это давало право «счастливым народам» обращаться к их кумиру, а по сути, напоминать о себе на всесоюзном уровне. Письма без видимого повода тоже создавались, но за их появлением и публикацией всегда стояла национальная политика государства. И, порой, даже внешняя политика, направленная на экспансию «народного счастья» за пределы Союза, иначе откуда бы в письме, написанном от имени строителей Большого Ферганского канала, появился такой пассаж: «Иран, Афганистан и Индустан! / Ваш брат вам говорит – Узбекистан: // “Канал наш – символ нашей всей судьбы. / Угнетены мы были и слабы. // И вот, чем стали мы теперь, и вот – / Как ваш Восток, как наш Восток живет! <...> // И говорит батыр узбекский так: / Всем угнетенным – лишь Москва маяк...”» [5]?

При этом письма стали своеобразной формой репрезентации народа и региона в рамках геополитической парадигмы Союза. Они были предсказуемо насыщены краевой топонимикой. Географические ориентиры и топонимы в большинстве случаев не просто обозначали конкретные населенные пункты, горы, реки, леса, степи и т.д., но имели вполне определенную смысловую нагрузку: это были культурные символы регионов. «Отчизны гордость и любовь, сверкает Бухта Ильича, / И звонкую тебе хвалу играют саз и кяманча. / Землянки брошены давно, гудят антенны на домах. / Цветет Нагорный Карабах, Мугань – в цветах, Ширван – в садах. <...> / Шербет, а не вода, течет в ручьях, прозрачных, как алмаз. / Раскрылся хлопок по степям, пустыни зацвели у нас...» [9], – писала азербайджанская интеллигенция. «От тех краев, где омывает Кама / Бескрайние тасжные леса, / Где бьют волной в крутой прибрежный камень / Сплавные реки Иньва и Коса, // Где наш Урал, отчизны самородок, / Камнями-самоцветами горит...» [10], – передавали Сталину привет коми-пермяки. Своеобразные перечни символов вносили мощный вклад в формирование образа каждого конкретного региона в общественном сознании страны.

Знаки природы сопровождали предания, легенды, мифы. Например, грузины, говоря о прошлом страны, вспоминали легендарных поэтов Руставели и И. Чавчавадзе, бакинцы – Низами, Фисули, Вагифа, Сабира, революционеров Бабека, Кер-оглу, Ханлара, узбеки (строители канала) не могли не вспомнить Улугбека, Навои, Хаким-Заде, а также пересказывали легенду о Фархаде и Ширин, коми-пермяки приводили пример Пилы и Сысойки и т.д. Однако все легенды и мифы в текстах были важны не сами по себе, они были встроены в обширную мифологическую конструкцию, которая, по законам эпохи, являлась для всех писем универсальной. Описания темного прошлого, страданий народов под игом царей и различных правителей, а также во время фашистской оккупации (письма второй половины 1940-х), согласно этой конструкции, сменялись в текстах описаниями светлого настоящего и мечтами о еще более светлом будущем. Перекраивая историю регионов на советский манер, письма, вслед за наводнившими прессу союза творчеством народных сказителей, акынов, бакши и т.д., в действительности, переписывали народный эпос, отчетливо советизируя его.

Итак, письма были полны рассказов о народных страданиях. Например, крымские татары вспоминали и Золотую Орду, и шейхов, и Екатерину Великую, которые собирали с Крыма огромные поборы, а грузины вели свое горестное повествование с античности: «Кто не терзал отчизны нашей своими хищными руками! / Османы, персы и монголы опустошали нас веками. / И покоряли нас тираны, кровавой жадой пламеня. / Гнал Александр нас Македонский, мы помним римский меч Помпея...» Но вот начиналась национальная борьба, которая плавно перетекала в революцию и гражданскую войну: «Мечты и надежды мы в песнях своих храним. / За счастье народа бился храбрый джигит Алим. <...> / На севере солнце всходило, – Ленин рассеял тьму, / И друг его Сталин с юга поднялся навстречу ему. <...> Шумели над степью знамена, как соколы, тучи летели, / Шел Фрунзе-батыр к Перекопу в крылатой походной шинели» [11] (крымские татары). Старые и новые герои, согласно модели советской истории, боролись за народное счастье, и счастье это наступало.

Главными героями в текстах, которые принесли народам освобождение от многовекового ига, были «солнцеподобные» Ленин и Сталин. Сталин – в большей степени, поскольку именно он стал адресатом данных посланий. Так, в письмах нашла отражение биография вождя народов: бакинцы, например, охотно вспоминали, как Сталин в 1908 г. находился в Баиловской тюрьме Баку, осетины – как Сталин приехал во Владикавказ и провозгласил автономию их республики и т.д. Однако биографические эпизоды из жизни Сталина преподносились здесь в уже привычном для

конца 1930-х мифологизированном виде: «Ты тридцать лет тому назад был в эту яму заключен: / Гремел твой голос над страной – и содрогался царский трон. / Когда, хрипя, закрылась дверь и заскрипел за ней засов / – Свобода светлая придет! – ты кинул пламя гордых слов» [9] (бакинцы). Образ Сталина, обросший в риторике времени многочисленными культурными ассоциациями, сопровождался у бакинцев ярко выраженным интертекстом, корни которого уходили в классическую русскую поэзию: к Пушкину и Лермонтову. При этом сам Сталин осмыслялся здесь как поэт (что совпадало с его биографией и мифологией), носитель восточной традиции: «Поэт, сложивший нам дестан о коммунизме и борьбе». Впрочем, для каждого из регионов Сталин имел свою культурную и героическую роль: от поэта и революционера до мудрого стратега и тактика военных лет. Его последовательно включали в народный эпос [12], рассчитывая на замещение в пространстве народной культуры прежних культовых героев: князей, богатырей, батыров, святителей и т.д.

Героям, борющимся за народное счастье, по канону соцреалистического повествования, противостояли многочисленные враги: сначала различного рода цари и их сатрапы, затем белые интервенты, и, наконец, фашистские оккупанты. Всякий раз борьба положительных героев с врагами становилась кульминационным моментом повествования и всякий раз народы, ведомые непреклонным гением Сталина, побеждали врагов, чтобы впервые или вновь обрести свое заслуженное счастье: «И Киев свободен, поднялся, родной, / Из ночи глухой и кровавой, / И красное знамя над гулкой броней / Победной овеяно славой... <...> И слава о подвигах этих войдет, / Как светоч, в столетия седые! / Победы достиг украинский народ / С великим народом России» [13]. Украинцы недаром назвали свое послание не «письмом», а «словом», так или иначе подчеркивая преемственность их текста по отношению к восточнославянскому эпосу. Письма из республик Средней Азии, написанные бейтами, с привлечением традиционной для культуры Востока образности, отчетливо граничили с эпическим жанром дастана. Эпос позволял монументализировать настоящее, придать величие центральной фигуре и адресату писем. Наконец, он позволял скрыть завуалировать отчетливо советскую риторику, поскольку письма не могли выражать и не выражали действительного мнения того или иного народа о Сталине. Они были призваны формировать это мнение у того народа, от имени которого писался очередной текст, выдавая советское за народное.

Недаром эпизоды счастливого настоящего в текстах предельно документализировались и носили злободневный характер. Народ должен был узнавать себя в письмах, опознавая приметы своего времени. Сюда включались упоминания о кон-

кретных событиях, трудовых и воинских подвигах представителей края, назывались имена, которые были отмечены в газетных хрониках. «Под Оршей в болоте, торфами богатом, / Белгас был построен – и, вместо лучин, / Он солнце в подарок разносит по хатам, / Он – сила моторов и сердце машин. // Сельмаш возле Гомеля высится гордо. / Под Гомелем вырос стеклянный завод. / Овеянный доблестью, Ленина орден / Краина на знамени красном несет» (белорусы, первое письмо). «Народ наш поведает песней и словом / О Жене Полтавской, о Шуре Грибковой. <...> Сдается: во мраке ночном, синеватом, / Пробившись из дебрей, из топких болот, / По вражьи тылам наш бесстрашный Доватор / Бойцов-комсомольцев на подвиг ведет» [14] (белорусы, второе письмо). Отметим, что документализм и злободневность писем сыграли с ними злую шутку: публицистические письма в конце 1940-х гг. переродились в жанр производственного отчета, а затем и в телеграммы с мест, поэтические – вообще исчезли со страниц «Правды».

Все факты, которые были собраны в письмах, свидетельствовали только об одном: о том, как хорошо живет человеку в Стране Советов. Однозначно позитивное осмысление настоящего в письмах приводило к моделированию привычной для соцреализма утопической картины мира, советского рая, единообразного для всех, несмотря на специфику регионов. Времена нищеты, голода, непосильного труда, как это представало в письмах, прошли, наступила эпоха изобилия, равенства и счастливой работы на благо Родины: «Растет, богатеет Удмуртия наша, / Хозяйство колхозное – полная чаша! / Прошла деревянной косули пора – / И соху сменили у нас трактора. <...> И жизнь все отрадней цветет и чудесней...» [15] (удмурты). Заменяя подлинное настоящее утопией, письма озвучивали проекты регионов, замысленные в рамках становящейся советской геокультурной парадигмы. И потому жизнь, полная чудес, когда по одному человеческому слову рушатся горы, возникают дороги, рождаются реки, когда советские старики «молодеют душой» и прозревают в больницах, а у советских бурятов «вырастают крылья», наступила и существует только благодаря одному человеку. Среди основных заслуг, которые риторика приписывала Сталину, были участие в революции и народной борьбе (наряду с Лениным), объединение народов в одну большую семью, строительство счастливого быта, эффективная организация труда в регионах, и, наконец, просвещение народов.

Письма заканчивались расхожим набором риторических клише и шаблонов. Здравницы соседствовали здесь с панегириками, клятвами, обещаниями, благодарностями. Письма от имени народов истово восхваляли Сталина, передавали ему привет, звали его в гости, их авторы, опять-таки от имени народа, клялись делать все возможное и не-

возможное на благо большой родины, либо, приняв на себя миссию пророков, заглядывали в вечность, которая оказывалась застывшим слепком счастливого настоящего. «Пусть мощный Советский Союз во вселенной / Сияет, как светлое солнце весной. / И пусть твое имя, родной, неизменный, / Сияет для нас путеводной звездой» [16] (молдаване). «Века за веками пройдут, будет вечен наш век золотой. / Потомки умножат страницы истории пережитой. / Со Сталиным вместе борясь, небывалое общество строя, / Со Сталиным вместе счастливую жизнь начинали герои. / О, Сталин, твое величайшее дело бессмертно навеки...» [11] (крымские татары).

Канонизированность художественной продукции такого рода (казалось бы, вот вам богатый в геокультурном и национальном планах материал, но все письма, как мы показали, писались по одному шаблону) свидетельствует о принятии народами единой, унифицирующей национальное самосознание, советской художественной матрицы. Проекты регионов, создаваемые сталинской риторикой и массовым искусством эпохи, вытесняли действительность, образы регионов становились симулякрами, а их множественность позволяла безболезненно для общественного сознания страны проводить жесткую национальную политику, когда какой-либо конкретный народ (например, калмыки или крымские татары) мог внезапно исчезнуть из общей национальной парадигмы СССР, раствориться в единой массе советского народа, и никто уже не вспоминал о его сталинском фольклоре или письмах вождю, поскольку письма и другое творчество из регионов в центральной прессе шли бесконечным потоком. Не важно, кто писал письма от имени народов, писались они под заказ власти или по инициативе некоей творческой группы представителей народа, важно, что эти тексты играли заметную роль в деле формирования сталинской геокультурной парадигмы, транслятором и привилегированным носителем которого явился сам вождь.

1. СУРОВЦЕВА, Е. В. (2008): *Жанр «письма вождю» в тоталитарную эпоху (1920-е – 1950-е гг.)*. М.: АИРО–XXI.
2. ПИСЬМО (1936а): Письмо трудящихся Советской Грузии вождю народов великому Сталину. *Правда*. № 55(6661). 25 февр.
3. ПИСЬМО (1936б): Письмо белорусского народа великому Сталину. *Правда*. № 189(6795). 11 июля.
4. СЕЛИЦКАЯ, Л. – СКАЛАБАН, В. (2005): Сундук с письмом для товарища Сталина. *Советская Белоруссия*. № 169 (222327), 2 сент.; № 170 (22328), 3 сент.
5. ПИСЬМО (1939а): Письмо строителей Большого Ферганского канала Иосифу Виссарионовичу Сталину. *Правда*. № 263 (7948). 17 сент.

6. ПИСЬМО (1944): Письмо трудящихся Серверной Осетии к вождю народов Иосифу Виссарионовичу Сталину. *Правда*. № 166 (9623). 12 июля.
7. ПИСЬМО (1946): Письмо марийского народа товарищу Сталину. *Правда*. № 147 (10229). 22 июня.
8. САРНОВ, Б. (2008): *Сталин и писатели*. Кн. 1. М.: ЭКСМО, с. 612.
9. ПИСЬМО (1939б): Письмо бакинской интеллигенции товарищу Сталину. *Правда*. № 105 (7790). 16 апр.
10. ПИСЬМО (1936в): Письмо Коми-Пермяцкого народа вождю народов товарищу Сталину». *Уральский рабочий*. № 231 (6367). 6 окт.
11. ПИСЬМО (1940): Письмо товарищу Сталину трудящихся Крымской АССР. *Правда*. № 315 (8361). 13 нояб.
12. МИЛЛЕР, Ф. (2006): *Сталинский фольклор*. СПб.: Академический проект.
13. СЛОВО (1944): Слово великому Сталину от украинского народа. *Правда*. № 299 (9756). 14 декабря.
14. ПИСЬМО (1945а): Письмо комсомольцев и молодежи Белорусской ССР товарищу Сталину в день 25-летия комсомола Белоруссии. *Правда*. № 234 (10005). 30 сент.
15. ПИСЬМО (1945б): Письмо удмуртского народа мудрому вождю, Генералиссимусу Советского Союза Иосифу Виссарионовичу Сталину. *Правда*. № 264 (10035). 4 нояб.
16. ПИСЬМО (1945в): Письмо молдавского народа великому Сталину. *Правда*. № 202 (9973). 24 авг.

ADDRESS & ©

доц. Юлия Сергеевна ПОДЛУБНОВА, к. фил. н.
Кафедра русского языка
Институт фундаментального образования
Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина
ул. Мира 19, 620 002 Екатеринбург
Russia
tristia@yandex.ru

4 RECENZE · REVIEWS

Jan KAVAN - Zdeněk MATĚJKA - Alexandr ORT: *Diplomacie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 340 s., ISBN 978-80-7380-079-6.

Jan KAVAN - Zdeněk MATĚJKA - Alexandr ORT: *Diplomacy*

Recenzovaná kolektivní monografie se z několika úhlů pohledu věnuje oblasti, která sice má v Čechách dlouhou tradici, přesto vzhledem k velikosti státu nepatří mezi nejvýznamnější. Autory publikace jsou zkušení diplomaté a univerzitní odborníci, kteří mají s působením v diplomatických službách nebo se zkoumáním mezinárodních vztahů dlouholeté zkušenosti.

Kniha obsahuje kromě úvodu tři hlavní části od jednotlivých autorů, dodatek ve formě úvahy ke čtyřem tématům, medailonky autorů a resumé v angličtině, tabulky a schémata a atraktivní barevnou fotografickou přílohu.

V první části (*Diplomacie vědou a uměním*) se A. Ort věnuje vymezení obsahu pojmů „diplomacie“, „diplomatický“. Konstatuje, že mezinárodní vztahy lze pojímat buď jako součást politologie, nebo jako samostatnou vědní disciplínu. Historický exkurz zahrnuje poznatky o dějinách diplomacie ve staré Číně a Indii, starověkém Řecku a Byzanci, kde vznikají předobrazy stálých diplomatických zastoupení. Podstatná je poznámka o tom, že dříve rozhodovaly jen velmoci, později byly zapojeny všechny zúčastněné země (respekt k rovnoprávnosti). To bylo spojeno především se vznikem Společnosti národů a po druhé světové válce se založením OSN. V poslední době dochází k rozšiřování diplomatické činnosti států do zahraničí v mnoha dalších směrech (ekonomická diplomacie, kulturní vyzařování apod.).

A. Ort uvádí řadu argumentů na podporu komplexně pojaté koncepce zahraniční politiky, vypracované diplomaty. Ta by měla zahrnovat veškeré charakteristiky a síly státu a jeho obyvatelstva, jimiž jsou např. obývané území (moře, vzdušný prostor, druh hranic apod.), federativní zřízení, počet a kvalita obyvatel (vzdělání), národnostní menšiny (napětí mezi národnostmi může vážně oslabovat mezinárodní postavení státu), migrace jako relativně nový fenomén mezinárodních vztahů, osídlení měst a venkova (ve městech je obvykle kladný vztah k vnějším vztahům), národy a národnostní menšiny na daném území, kultura země, bezpečnost státu apod. Životní úroveň obyvatelstva je dnes základním měřítkem srovnávání jednotlivých států. Také hospodářská vyspělost států významně ovlivňuje koncipování zahraniční politiky.

V řízení mezinárodní bezpečnosti se dlouho projevoval evropocentrismus („koncert velmocí“), postup-

ně se zapojily USA a další velké země (Čína, Indie) a rovněž velké mezinárodní organizace. Přesto i dnes zůstává stát dominantní.

K významným posunům došlo podle autora po druhé světové válce zejména v evropském integračním procesu, který se stal zcela novým prvkem mezinárodní politiky a počítá se s ním jako s jedním pólem budoucí světové multipolarity (namísto některých jejích členů).

K růstu významu diplomacie dochází podle autora po první světové válce, ovšem politika kolektivní bezpečnosti se rozvíjí až po druhé světové válce, kdy bylo třeba dokončit jak dekolonizaci zejména afrických zemí, tak i překonávat vzniklý bipolární systém.

Jako jediný možný základ světového míru se dnes uznává princip mírového soužití na základě diplomatických jednání.

Důslednými zastánci multipolarity světové politiky se staly zejména Čína a Indie, k nimž se následně připojilo Rusko. V daném kontextu a podobě však není podle nás jasná ani pravdivá formulace, že „*už tedy tři největší a nejlidnatější státy světa podporují takové uspořádání světové politiky, jež by vycházelo ze zásad demokracie a rovnoprávnosti*“ (s. 68), neboť třemi největšími státy světa jsou Rusko, Kanada a Čína a třemi nejlidnatějšími pak Čína, Indie a USA.

Československá diplomacie si pod vedením E. Beneše vysloužila značné mezinárodní uznání zejména v období mezi oběma světovými válkami a během druhé světové války.

Podkapitola „Mezinárodní právo“ stručně seznamuje čtenáře s jeho rozmanitými zvyklostmi, druhy, dokumenty a mezinárodními organizacemi, které se postupně staly novým prvkem, rozšiřujícím a zvyšujícím význam mezinárodního práva. Ty mají před sebou ještě celou řadu nedořešených úkolů, především smluvní zabezpečení mezinárodního míru na základě skutečného odzbrojení.

Podkapitola „Diplomacie uměním“ zajímavě rozebírá osobnost diplomata opět od počátků dodnes. Obsažná podkapitola „Diplomatické právo“ se věnuje souboru dohod a zásad upravujících diplomatické vztahy mezi státy a samotnou práci diplomatů a její pravidla (diplomatický protokol, vyjednávání různého druhu apod.), zakotvená především ve vídeňských úmluvách. Autor popisuje i způsob jednání na konferencích, princip konsenzu. Všeobecně platná je určitě

poznámka o tom, že rozhodující je vůle jednajících stran se dohodnout.

Výklad A. Orta je stručný, komplexní a aktuální. Poměrně rozsáhlé historické exkurzy nejsou na škodu, naopak přispívají k celkovému pochopení. Užitečné je i vyvozování celkových obecných závěrů a tendencí. Rušivým prvkem jsou však časté formální nedostatky (překlepy apod.), jakož i několikeré opakování určitých pasáží textu, což se vyskytuje i v poslední kapitole.

Druhá část publikace (Ministerstva zahraničí v Evropě a ve světě) z pera Z. Matějky srovnává opět z chronologického pohledu strukturu, činnost a poslání jednotlivých ministerstev zahraničí významných a sousedních zemí a uskupení (USA, VB, Francie, SRN, Rusko, EK, Čína a Indie, Slovenska a Rakouska) a ČR. Zde autor upozorňuje na to, že význam zahraniční služby jednotlivých států často není v souladu s počtem obyvatel příslušné země, což je příznačné zvláště v případě Francie se zdaleka největším počtem pracovníků mezi evropskými MZV (9 400 X 2. SRN – 6 700, Indie – cca 800, dle tab. na s. 138 a údajů v textu). Avšak na druhé straně v rozporu s tímto faktem autor tvrdí, že „*postavení francouzského ministerstva zahraničí ... je ve srovnání s většinou dalších velmocí méně významné*“ (s. 128). Text o Francii by si navíc jistě zasloužil rozšířit již s ohledem na její historický význam, tradici a vlastnictví největší plochy zámořských exkluzivních ekonomických zón na světě. Drobná nepřesnost se vyskytla i v názvu nejpočetnějšího MZV světa, tedy MZV USA, který zní Department of State, nikoli česky Státní departament (s. 125), nebo v označení ruského MGIMO, kde autor vypustil slovo „státního“ (s. 145). Nermalou pozornost autor věnuje progresi Evropské diplomatické služby, která má působit zejména ve třetích zemích (ve státech mimo EU) a v konzulární oblasti. Správně poukazuje na možnost obrovských úspor pro jednotlivé země či vydávání společných viz. Nepozorností autora ovšem došlo k nedopatření ve větě „*Menším státům by naopak tento krok (,vznik eurokonzulátů, J. G.) umožnil rušení některých existujících konzulátů a dosažení značných úspor*“ (s. 139), neboť z kontextu jednoznačně vyplývá, že se zde jedná o země větší.

Největší rozmach zaznamenala zahraniční služba po druhé světové válce dosud (velký počet summitů), kdy došlo k nárůstu počtu pracovníků ministerstev zahraničí v souvislosti se zvyšováním počtu a významu mezinárodních styků. S tím souvisí i úkol věcně a přesně informovat veřejnost o této činnosti.

Aktuální a velmi zajímavé poznatky nalezne čtenář rovněž v charakteristice českého MZV, které se muselo personálně vyrovnat zejména se situací po roce 1948, 1968, 1992 (dělení federace), 1999 (vstup do NATO) a 2004 (vstup do EU). I v Praze se podle autora projevuje tendence k růstu významu multilaterální diplomacie, přičemž dalším trendem je pak růst počtu diplomatických pracovníků na misích u mezinárodních

organizací, zatímco na bilaterálních velvyslanectvích v jednotlivých zemích se jejich počet dlouhodobě spíše snižuje. Chvály autora se poprávu dostalo obsažným „Zprávám o zahraniční politice ČR“, které jsou u nás vydávány od r. 1998 po nástupu J. Kavana na MZV, což se děje pouze v některých zemích na světě. S tím souviselo i vypracování a schvalování dlouhodobé koncepce zahraniční politiky rovněž od roku 1998. Autor analyzuje také místo a pojetí české ekonomické diplomacie, prosazované také až od r. 1998, kde je podle něj neobvyklé, že záležitosti zahraničního obchodu má v ČR na starosti Ministerstvo průmyslu a obchodu, takže obě ministerstva musí svou činnost úzce koordinovat.

Výklad Z. Matějky je stručný, obsažný, poučný a živý i díky převládajícímu popisu současné situace nebo záležitostí posledních let často na základě vlastních autorových zkušeností a postřehů.

Nejobsáhlejší je třetí část publikace, esej „Diplomacie na nejvyšší úrovni. České předsednictví Valného shromáždění OSN“, která ji pomyslně korunuje atraktivním a jedinečným tématem od J. Kavana, jenž mezi lety 2002 a 2003 stanul na jeden rok v čele Valného shromáždění OSN jako první Čech, v diplomatických službách navíc dosud nejvýše postavený. OSN má dnes 193 členských států, je to největší mezinárodní organizace. J. Kavan předkládá praktickou ukázkou provádění vrcholné diplomacie a zasvěceně a detailně informuje o OSN a jejím zákulisí.

Autor vysvětluje, jak se k možnosti ucházet se o tuto funkci dostal, jaké bylo pozadí jeho volby (hledání konsenzu) a jak se na funkci následně připravoval. Poté čtenáře uvádí do problematiky OSN od její historie po současnost, včetně charakteristiky jejích orgánů. Podstatné bylo také stanovení priorit českého předsednictví, tedy jakéhosi ročního politického programu.

Od podzimu 2002 však začalo růst napětí v souvislosti s možným útokem na Irák. I proto nazval následně K. Annan, bývalý generální tajemník OSN, rok 2003 nejtěžším rokem v historii OSN.

Kromě na prosazení svých priorit se český tým soustředil také na přípravu a schválení organizačních revitalizačních reforem OSN, která se stala jen stěží řiditelným kolosem. J. Kavan si rovněž dobře uvědomoval potřebu interaktivního dialogu v důsledku často zcela monologických zasedání, proto inicioval vytvoření praxe seminářů k určitým tématům, otevřené panelové diskuse a interaktivní debaty. Postupně si J. Kavan dobrým řízením a vyjednáváním získal respekt zástupců členských zemí. Jak sám uvádí, „*jak je důležité vytvářet si osobní vztahy s vlivnými velvyslanci při OSN a že jimi nemusí být vždy a nutně diplomaté z největších a nejvlivnějších zemí, ale i zkušení diplomaté z menších zemí, kteří se těší všeobecnému respektu*“ (s. 206).

Napínavé je líčení úspěšného kompromisního prosazování důležité rezoluce o prevenci ozbrojených konfliktů a přístupů jednotlivých aktérů: „*Tehdejší*

jistá vstřícnost všech vůči USA byla motivována přesvědčením, že je povinností OSN zabránit tomu, aby nejmocnější stát světa ignoroval mantinely vytyčené Chartou OSN.“ (s. 213) Vzhledem k jeho dlouholetému pobytu a kontaktům s anglosaským světem je třeba ocenit také autorův jednoznačný postoj proti americkému úsilí zahájit útok a okupaci na Irák ještě před dokončením práce zbrojních inspektorů OSN v Iráku. J. Kavan popisuje, že USA byly již předem rozhodnuty válku zahájit (přání otcem myšlenky, hledala se pouze vhodná záminka, skutečné důvody pro vedení války autor uvádí na s. 269–272) a jejich rozčarování z toho, že se jim nepodařilo získat k ní mandát RB OSN. J. Kavan a další se snažili válce i pomocí rezoluce 1441 všemožně zabránit. Popisuje i stanovisko ČR. Lze dodat, že k počínání USA nepochybně existují historické paralely u států, které dosáhly svého mocenského a ekonomického vrcholu a zároveň se u nich projevily invazní či expanzivní záměry, např. u napoleonské Francie, Pruska (Německa), poválečného SSSR apod. To se jim pak ale vždy nakonec stalo osudným a došlo k personálnímu a finančnímu vyčerpání. Faktem zůstává, že tzv. preventivní válka USA byla v rozporu s mezinárodním právem a ohrozila dlouhodobou mezinárodní stabilitu. Časový odstup pak J. Kavanovi umožnil dramatické okamžiky před, během a po válce v Iráku patřičně a objektivně zhodnotit.

Po vypuknutí války v Iráku začal být navíc zpochybňován smysl OSN. Nakonec ale převážil názor o nezastupitelnosti OSN (25 jejích agentur), podpořený řadou jejích úspěchů. Zájem o OSN pak se zhoršující se situací po válce v Iráku začal dokonce vzrůstat. Rovněž nelze nesouhlasit s tímto autorovým názorem: „*Jsem přesvědčen, že OSN by se měla snažit svou prací a svou podporou mezinárodního práva poněkud omezit neomezenou moc mocných států a současně svou podporou spolupráce a solidarity zvýšit roli malých států.*“ (s. 279) To mj. proto, že každý stát má v OSN jeden hlas, což umožňuje i menším státům hrát mnohem větší roli, než kdyby v OSN nebyly. OSN podle něj není žádnou světovou vládou, nýbrž univerzální a především mezivládní organizací, která si může dovolit pouze to, co jí dovolí její členské státy. OSN je pak především místem, teprve poté hráčem. Je to platforma pro akce jejích členů. Budoucnost OSN spatřuje autor v rozvoji preventivní diplomacie, přičemž OSN je podle něj nutností i nadějí zároveň.

Nemalé úsilí J. Kavan věnoval také prosazování rozvojových cílů OSN (konference v Monterrey, koordinace mezinárodních institucí apod.). Přispěl i ke zviditelnění ČR dvěma akcemi na půdě OSN.

Autor uvádí řadu svých zajímavých postřehů: „*Můj roční pobyt v čele VS OSN mi umožnil globální pohled na světové dění, ne jen český či evropský. Poměrně rychle jsem pochopil, že přes všechny skutečné i zdánlivé rozpory mezi jednotlivými členy Evropské unie je toto uskupení 27 států tím nejvíce integrovaným a jed-*

notným společenstvím na světě.“ (s. 264) ... „*Propast mezi vyspělými a rozvojovými státy se neustále prohlubuje. Evropa i svět již nejsou rozděleny politicky či ideologicky, ale na bohaté a chudé.*“ (s. 266) Dále J. Kavan zmiňuje nejpalčivější problémy chudé části lidstva, jejichž řešením se OSN zabývá: chudoba, nedostatek pitné vody, smrtelné choroby apod.

Krátký, ale poučný je exkurz do neutěšené situace ve Východním Timoru, který J. Kavan v roli předsedy VS OSN navštívil. Stejně poutavě a s nejvyšší mírou přesnosti při uvádění faktů přibližuje i boj proti AIDS a dalším palčivým problémům v Africe, tragický bombový útok proti OSN v Iráku, pozitivní vztah OSN k nevládním organizacím a napjaté vztahy s USA vzhledem k jejich mimořádně silnému ekonomickému a vojenskému postavení (nelze je podle autora ignorovat, neboť by tím OSN ztratila možnost řadu záležitostí ovlivnit). Z uvedeného vyplývá, že Valné shromáždění OSN působí ve své snaze o prevenci jako strážce mezinárodního pořádku, zatímco Rada bezpečnosti OSN se věnuje řešení vzniklých problémů.

Výklad J. Kavana je podán čtivě a srozumitelně. Je vhodně doplněn zajímavou fotografickou přílohou s osobnostmi, s nimiž se J. Kavan setkal během svého působení ve službách OSN. Faktické nedostatky nejsou časté. Autor téměř bezchybně cituje velký počet jmen politiků a svých kolegů-diplomatů (až na „*vydání Václava Koženého*“ místo „*...Viktora...*“ na s. 244; dvakrát „*Hilary Clintonovou*“ místo „*Hillary Clintonovou*“ na s. 245; „*Miroslav Ransdorf*“ místo „*Miloslav...*“ na s. 239); drobné chyby jsou někdy u názvů zemí (např. „*Azerbajdžán*“ místo „*Ázerbájdžán*“, s. 206) a jinde (např. „*výstavu Photo Czech Press*“ místo „*Czech Press Photo*“ na s. 239) a také další jazykové a formální nedostatky jsou vzácným jevem.

J. Kavan měl pro práci v diplomatických službách již od dětství výborné předpoklady (otec diplomat, matka Angličanka), upevněné dvacetiletou emigrací ve Velké Británii. Nepochybně zejména výborná jazyková vybava, rozsáhlé a cenné zahraniční kontakty a neobyčejné pracovní nasazení byly tím, čím se Jan Kavan diametrálně odlišuje od většiny českých politiků. Proto nelze očekávat, že by v dohledné budoucnosti mohl někdo z nich docílit jeho úspěchů v roli českého ministra zahraničních věcí, popř. na světové úrovni v roli předsedy VS OSN.

S odstupem několika let od svého působení v OSN získal J. Kavan potřebný nadhled a jeho výklad je poutavý, živý, kompaktní a přesný i díky pečlivému zrevidování a vyhodnocení celé své činnosti a souvisejících dokumentů, ohlasů v médiích apod. Nehledě na to, že jde o určitý druh paměti – popis událostí konkrétního uzavřeného časového období – mají jeho závěry a komentáře nesporně platnost i v současnosti. Kromě toho se na textu pozitivně projevily i jeho dlouholeté solidní novinářské zkušenosti a schopnosti. Je dobře, že se J. Kavan odhodlal vzpomínky na své působení ve službách OSN sepsat, neboť české veřej-

nosti je tato významná kapitola v historii české diplomacie bohužel téměř neznámá.

Knihu završuje kapitola „Čtyři zamyšlení nad uplatněním diplomacie“ od A. Orta. Jako nejzávažnější princip řízení světa vidí její autor zásadu mírového soužití, která byla původně jednou z pěti zásad „panča šíla“, dohodnutých mezi Čínou a Indií. Nově bude muset podle něj být uspořádána RB OSN. Jako nejpravděpodobnější stálí členové se jeví napříště Čína, Evropa, Indie, Rusko a USA. Za jeden z nejvýznamnějších úspěchů diplomacie autor považuje Helsinskou konferenci v r. 1975. Diplomacie se dále mohla rozvíjet zejména díky začlenění řady nových států do OSN po dokončení dekolonizace, čímž se oslabil vliv velmocí. V současné době se diplomacie podle autora nejlépe uplatňuje v Asii (vztahy Číny a Ruska, Číny a Japonska, Číny a Indie, seskupení ASEAN apod.). Zajímavou ukázkou diplomatických možností států je kapitola „Polský protokol“, uvádějící řadu nových skutečností.

Nicméně autor k tomu bohužel nedodává, že tato zdánlivá čínská touha po míru je stejně jako v případě USA způsobena nutností nastolení míru a klidu jako bezpodmínečných podmínek pro zdárný obchod a vlastní hospodářský vzestup. S ním se pak budou zvyšovat i mocensko-vojenské ambice a vliv Číny, takže další scénáře lze již nyní dobře předvídat. Zajímavá je i poznámka, že kromě mezinárodního napětí přinesla existence dvou mocenských bloků ve 20. století i určité jeho uvolnění a stabilitu. Ovšem konec bipolarity (rozpad Varšavské smlouvy, SSSR, SFRJ atd.) nepřinesl rozpad NATO, naopak se díky dominantnímu vlivu USA zvýšily její ambice. Svě úvahy o úloze diplomacie zakončuje A. Ort polemicky laděnou podkapitolou „Omyly a problémy Henry

Kissingera“, kdy podle autora nelze dějiny zjednodušovat pouze na vliv jednotlivých velmocí na mezinárodní dění. Pojednání o úloze USA a jejich krocích je jistě přínosné. Zvláštní je zde pouze to, že ani H. Kissinger, ani A. Ort nezmiňují jako prvotní příčinu politického vlivu jednotlivých států jejich ekonomický vzestup, ačkoli to všechny případy z historie dosud pouze potvrzují. Autor vyslovuje nepochybně správný závěr, že snahy o řízení světa jednou hypervelmocí (údajně USA) jsou minulostí mj. proto, že se oba nejlidnatější státy světa (Čína a Indie) vyslovují pro multipolaritu a tento postoj imponuje celé řadě dalších velmocí a menších států. Citovaný H. Kissinger pak již dříve přesně vystihl nebezpečí, hrozící USA v podobě vyčerpání svých zdrojů při příliš velké angažovanosti v konfliktech různě po světě. Současná situace USA po mnohaleté přítomnosti v Iráku a Afghánistánu toto varování beze zbytku naplnila a ukázala, že ani nejbohatší země si to v daném rozsahu již nemohou dovolit.

Kniha je dobře uspořádaným souborem přínosných textů, ovšem nepochybně nemůže mít ambice být bestsellerem v oblasti diplomacie a mezinárodních vztahů. Nicméně se zdá být vhodné její využití minimálně jako základní studijní pomůcky na vysokých školách nebo jako stručného kompendia pro zájemce ze širší veřejnosti.

ADDRESS & ©

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.
Katedra aplikované jazykovědy
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
gregor@vsers.cz

Karel B. MÜLLER (ed.) - Šárka LABOUTKOVÁ - Petr VYMĚTAL: *Lobbing v moderních demokraciích*. Praha: Grada, 2010, 256 s., ISBN 978-80-247-3165-0.

Karel B. MÜLLER (ed.) - Šárka LABOUTKOVÁ - Petr VYMĚTAL: *Lobbing in modern democracies*

Kolektivní monografie tří autorů z Univerzity Karlovy přináší analýzu lobbingu jako jevu souvisejícího s problematikou reprezentace zájmů, se zájmovými skupinami a fungováním občanské společnosti. Kniha osvětluje roli lobbingu jako jedné z možných legitimních a legálních technik prosazování vlivu v moderních demokraciích. Ve vybraných kontextech se zabývá popisem lobbistické praxe.

Kromě úvodního a závěrečného slova, seznamu zdrojů, věcného a jmenného rejstříku, seznamu boxů, schémat a tabulek obsahuje kniha těchto 7 kapitol:

1. Co je lobbing? Vymezení, tradice, diskurz a praktiky lobbingu;
2. Jak a proč lobbing regulovat?;

3. Regulace lobbingu ve vybraných zemích;
4. Typologie, formy a funkce zájmových skupin;
5. Reprezentace zájmů: pluralismus a neokorporativismus;
6. Lobbing a liberální demokracie;
7. Lobbing a občanská společnost.

Pro autory je podstatné jasné odlišení lobbingu od korupčních praktik, v ideálním případě od klientelistických vazeb, někdy je však podle nich obtížné odlišit lobbing a přátelství. Zárukou redukování negativních důsledků lobbování je podle nich pouze posilování jeho kvantity a kvality. Proto je ústředním mottem recenzované publikace „*přesvědčení o tom,*

že snaha o regulaci lobbingu patří ke klíčovým předpokladům rozvoje a stabilizace liberální demokracie“ (s. 10). Podle autorů není náhodné, že se právě EU snaží hrát roli evropského lídra v institucionalizaci lobbingu, neboť je to především ona, která je nositelem jak uvolňování, tak krocení tržních sil, přesahujících rámec národních států (proto se také fenomén lobbingu již dávno projevuje i mimo anglosaskou oblast, odkud vzešel).

Česko je podle autorů příkladem kartelového stranického modelu, v němž mají politické strany tendenci spolupracovat při exploataci veřejných zdrojů, jež využívají k zajištění vlastní existence a k udržení moci: „*Strany se tak stávají uzavřenou politicko-ekonomickou kartelovou strukturou, jež se pokouší kolonizovat úseky státní moci a paratizovat na jejich veřejných zdrojích*“ (s. 13). Dle autorů však není možné lobbying jednoduše zakázat, neboť by zůstal jediný zájem jediné dominantní lobby během vlády tyranie.

Kniha je členěna do tří tematických celků.

První celek přináší vymezení tradic, přístupů i teoretických modelů ve vymezování a interpretaci lobbingu i jeho individuálních aktérů neboli lobbistů, seznamuje čtenáře s konkrétními strategiemi a technikami lobbování, věnuje se komparaci obecných přístupů k regulaci lobbingu i podrobnější analýze regulace lobbingu ve vybraných politických a právních systémech.

Druhý celek se zabývá typy, formami a funkcemi zájmových skupin, které tvoří podhoubí lobbistických aktivit, obsahuje analýzu zavedených tradic a mechanismů zájmového zprostředkování (neokorporativismus, pluralismus) a jejich předpokladů i důsledků pro působení zájmových skupin v rozhodovacích procesech.

Třetí celek je věnován širšímu teoretickému i praktickému působení zájmových skupin v liberální společnosti, zejména rozboru pestrých tradic demokratického vládnutí na Západě, jejich předpokladům i důsledkům pro rozvoj a působení zájmových skupin. Tato část publikace předkládá také základní normativní rámec občanské společnosti jakožto interpretačního nástroje pro porozumění a posuzování významu zájmových skupin a zájmového sdružování v kontextu měnících se podmínek moderních společností.

V knize jsou dle charakteru a obsahového zaměření jednotlivých kapitol uplatněny různé výzkumné metody i různá metodologická východiska. Monografie tak kombinuje četné teoretické i empirické přístupy (na mikro-, mezo- i makroúrovni), například analýzu a komparaci právních rámců, předpisů a dokumentů, organizačních struktur, užívány jsou typologie a modelové koncepty apod.

Výzkum lobbingu patří v českém prostředí k relativně novým tématům. Pojem lobbying autoři chápou jako určitou formu ovlivňování a přesvědčování veřejných činitelů i jako reprezentaci něčích zájmů.

Z toho podle autorů monografie vyplývají tyto základní funkce lobbingu: přesvědčovací, informační, nabízení řešení, upozorňování na problémy a jejich medializace, vymáhání základních práv a sbírání informací, funkce integrační a příprava na budoucí aktivity prostřednictvím lobbingu.

Velmi zajímavé jsou přístupy a postřehy k regulaci lobbingu, které autoři přibližují na příkladech USA, zemí EU, vč. institucí EU a ČR. Problémem jsou u nás podle autorů především sestavování a aktuálnost seznamu registrovaných lobbistů, ale i samotné vymezení lobbisty. Zákonná úprava lobbingu nebyla zatím přes řadu pokusů dovedena do úspěšného konce.

Nemalou pozornost věnují autoři analýze příčin, pozitiv a negativ stále intenzivnějšího působení zájmových skupin jako přirozené součásti postindustriální společnosti a pokoušejí se o stanovení jejich typologie. K minusům zájmových skupin patří podle nich například to, že tyto skupiny nereprezentují všechny občany stejně, přičemž hůře jsou na tom zpravidla chudší a méně vzdělaní občané.

Samostatnou kapitolu tvoří také vztah lobbingu a občanské společnosti, které podle autorů představují spojené nádoby. Občanská společnost má mít vzhledem k politické moci funkci ochrannou a kontrolní. Lze souhlasit se závěrem o nevyhnutelnosti zájmového zprostředkování a prospěšnosti lobbingu pro demokracii a o přímé úměrnosti veřejné reprezentace zájmů a legitimizační funkce občanské společnosti. Zákonná regulace lobbingu pak podle autorů recenzované kolektivní monografie napomáhá posilování ochranných, legitimizačních, participačních i integračních funkcí občanské společnosti, které ve své kombinaci vytvářejí záruky transparentního a odpovědného vládnutí i vlády práva.

Zákonná regulace lobbingu je podle nich mj. účinným nástrojem v boji s korupcí a všemi formami klientelismu (s. 213) a mohla by přispět k nalézání komplementarity procesů demokratizace a evropeizace (s. 217). Zároveň konstatují, že „*je pravda, že pro prosazování patřičných politických, právních a etických opatření v Česku prozatím vždy chyběl dostatek politické vůle, odvahy, vůdcovství, zkrátka dostatek politických kompetencí*“ (s. 215).

Celkově jde o solidní přínosný počín k problematice lobbingu s promyšlenou, propracovanou a srozumitelnou koncepcí. Autoři čerpali z úctyhodného počtu publikací, a to jak obecně politologických, především anglojazyčných, tak i věnovaných přímo zkoumanému ústřednímu tématu. Jsme však názoru, že by mezi nimi neměla chybět kniha Daniela Guéguena *Evropský lobbying* (Brno: BMS creative 2008), sepsaná na základě autorových třicetiletých praktických zkušeností v evropských záležitostech a zejména na poli lobbingu a přeložená do mnoha jazyků. Tato publikace analyzuje evropské lobbingové struktury, jejich technické nástroje a i lobbingové strategie na půdě institucí Evropské unie.

Domníváme se, že recenzovaná monografie bude dobrým vodítkem ve zkoumané problematice přede-

vším pro studenty a pedagogy humanitních oborů a také pro odborné pracovníky ve veřejném, firemním i neziskovém sektoru.

ADDRESS & ©

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.
Katedra aplikované jazykovědy
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
gregor@vsers.cz

doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.
Katedra společenských věd
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
pana@vsers.cz

Jiří DUŠEK - Lubomír PÁNA: *Zdravá města a místní Agenda 21*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2011, 134 s., ISBN 978-80-87472-07-1.

Jiří DUŠEK - Lubomír PÁNA: *Healthy cities and local Agenda 21*

Odborná publikace „Zdravá města a místní Agenda 21“ autorské dvojice Jiřího Duška a Lubomíra Pány je součástí projektu „Udržitelný rozvoj a environmentální výchova ve vzdělávání pedagogických pracovníků CZ.1.07/1.3.00/14.0075“.

První kapitola představuje problematika Meziobecní spolupráce a její role v regionálním rozvoji. Autoři postupují systematicky od výkladu základů regionální politiky, jejího vývoje k formám spolupráce napříč regionálními subjekty. Čtenáři jsou seznámeni s nejrůznějšími formami spolupráce na národní i mezinárodní úrovni. V závěru kapitoly je uvedena kritika spolupráce mezi aktéry regionálního rozvoje a zahraniční zkušenosti. Druhá kapitola je věnována problematice Zdravých měst. Uvedené téma je v českém prostředí relativně nové, méně frekventované v odborné i praktické rovině. Třetí kapitola – místní Agenda 21 – přináší detailní pohled na Agendu 21, resp. místní Agendu 21 s příklady kritérií pro jednotlivé druhy obcí.

Bohatá část příloh je souborem praktických příkladů jak z oblasti Zdravých měst, tak ze sféry místní Agendy 21. Odborný text publikace je doplněn řadou odkazů na literární zdroje, které umožňují zájemcům prohloubit si znalosti v jednotlivých tématech.

Text doprovází řada tabulek, grafů a schémat, které přináší konkrétní informace o situaci v prezentované

problematice obcí, Zdravých měst, demografických a geografických poměrech v ČR i ve vybraných státech světa.

Z posouzení samotného názvu publikace a jejího obsahu (kde je nejvíce rozpracována problematika regionálního rozvoje) může vzniknout dojem úniku od deklarovaného tématu. Pro čtenáře však tato skutečnost může být v konečném důsledku výhodou, neboť slibovaná témata jsou uváděna v širších souvislostech a dávají možnost komplexního pohledu na formy regionální spolupráce.

Odborná publikace autorů Jiřího Duška a Lubomíra Pány najde uplatnění v rámci široké čtenářské obce frekventantů projektu Udržitelný rozvoj a environmentální výchova, u studentů různých vzdělávacích stupňů a zájemců o problematiku témat spojených s hledáním vhodných forem pro regionální rozvoj.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
heskova@vsers.cz

Pavel ŠTRACH: *Mezinárodní management*. Praha: Grada, 2009, 167 s., ISBN 978-80-247-2987-9.

Pavel ŠTRACH: *International Management*

Publikace Mezinárodní management autora Pavla Štracha představuje syntetizující pohled na problematiku mezinárodního managementu a zahraničního obchodu. V tomto smyslu je pojetí publikace originální a přináší řadu nových pohledů na oblast mezinárodního managementu ve srovnání s dosud vydanými autorskými díly.

Odborný text je věcně uspořádán do 8 kapitol. Úvod každé kapitoly tvoří reálie zasazené do ustáleného teoretického rámce disciplíny. V každé kapitole čtenář najde případovou studii, která umožňuje hlouběji proniknout do jednotlivých témat z pohledu reálné praxe.

První kapitola se zabývá prostředím mezinárodního managementu, a to v kontextu vývoje globalizované

ekonomiky poznamenané obdobím hospodářské krize. Z tohoto hlediska je celkem logické, že autor postupoval velmi obezřetně a nepouštěl se do nepodložených spekulací o dalším vývoji světové ekonomiky. Další části jsou věnovány mezinárodnímu obchodu, významu a strategiím nadnárodních korporací, marketingovým otázkám, životnímu cyklu mezinárodních produktů. Významnou součástí je dále problematika mezinárodního managementu lidských zdrojů a interkulturních rozdílů. Metodicky se v kapitolách 1 až 6 postupuje od širšího ekonomického rámce směrem k otázkám vnitřní organizace a řízení podnikání a firem v mezinárodním měřítku.

Poslední dvě kapitoly prezentují specifická témata přímých zahraničních investic včetně jejich inovační role v mezinárodním podnikatelském prostředí. V tématu přímých zahraničních investic lze postrádat další aspekty finančního řízení nadnárodních podniků, např. daňovou optimalizaci nebo transferové ceny. Odborný text uvedené kapitoly byl využit jako průvodce pro české podnikatele na oficiálním portálu pro podnikání a export Businessinfo.cz. Investiční pobídky a obecně využívání dostupných veřejných prostředků ve formě dotací či grantů tvoří významnou část motivace firem pro realizaci podnikatelských aktivit v zahraničí. Pro-

blematika managementu inovací z pohledu mezinárodní konkurenceschopnosti zasahuje do rámce národního (konkurenceschopnost zemí), ale i podnikového (konkurenceschopnost firem). Shromážděné informace mohou být mj. zajímavým vodítkem pro autory výzev v příslušných operačních programech spolufinancovaných ze zdrojů Evropské unie.

Autorské dílo je založeno na původních zdrojích a nesporně přináší nový pohled na disciplínu mezinárodního managementu. Jde o originální, čtivý a současně odborně fundovaný pohled na danou oblast, který doposud vydaným odborným textům scházel. Publikace najde široké uplatnění jak v oblasti výuky všech stupňů vysokoškolských programů, tak může být inspirací pro kritické vědecké myšlení a výzkum v oblasti mezinárodního managementu.

ADDRESS & ©

*doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
heskova@vysers.cz*

5 VARIA

MEZINÁRODNÍ VĚDECKÁ KONFERENCE UDRŽITELNÝ ROZVOJ V PODMÍNKÁCH EKONOMICKÉ KRIZE

International Scholarly Conference Sustainable Development in Economic Crisis

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. (VŠERS) v Českých Budějovicích, největší soukromá vysoká škola v Jihočeském kraji, uspořádala 29. až 30. března 2011 pod záštitou radního Jihočeského kraje Ing. Jaromíra Slívy a primátora statutárního města České Budějovice Mgr. Juraje Thomy dvoudenní mezinárodní vědeckou konferenci „Udržitelný rozvoj v podmínkách ekonomické krize“.

Výroční konference se konala v sále zastupitelstva na Krajském úřadu Jihočeského kraje za podpory nadace Konrad-Adenauer-Stiftung Prag. Tematicky konference volně navázala na úspěšnou loňskou konferenci „Udržitelný rozvoj v evropských regionech“, která se setkala s velkým zájmem a pozitivními ohlasy od svých účastníků.

Významný pro jednání této konference byl prvek dlouhodobé ekonomické nestability, od čehož se odvíjí prosperita všech dalších společenských sfér, jejichž harmonický rozvoj je v současné nelehké době stále častěji a stále více ohrožován nedostatkem financí a snad i zájmu. Souhrnně vzato se řada příspěvků týkala udržitelného rozvoje společnosti a životního prostředí v době ekonomické nestability.

Třebaže je ekonomická oblast do jisté míry nepochybně dominantní, je třeba si uvědomit, že všechny problémové oblasti jsou navzájem úzce provázány. Organizátoři konference došli k přesvědčení, že si daná problematika vyžaduje komplexní a nanejvýš sofistikovaný přístup ke všem jejím segmentům s důrazem na jejich interakci a na stále hlubší vzájemné ovlivňování.

Konference byla proto kromě socioekonomických, politologicko-bezpečnostních a environmentálních aspektů udržitelného rozvoje evropských regionů rozšířena a obohacena o hlediska kulturologická a edukační.

Na konferenci tak přibýlo tematických sekcí i účastníků. Jednalo se v těchto sekcích: a) socioekonomické aspekty udržitelného rozvoje (UR); b) politologické aspekty UR; c) bezpečnostní aspekty UR; d) environmentální aspekty UR; e) edukační aspekty UR; f) kulturologické aspekty UR.

Cílem konference bylo zhodnotit současné přístupy k problematice udržitelného rozvoje, které jsou založeny na integraci a rovnováze cílů ekonomických, sociálních a ekologických, jakož i identifikovat a analyzovat možnosti dalšího kvalitativního i kvantita-

tivního rozvoje životní úrovně z hlediska současného ekonomicky nestabilního období. V neposlední řadě se konference pokusila postihnout základní trendy a prognózovat scénáře budoucího vývoje, příležitosti a hrozby.

Akce byla určena odborné i laické veřejnosti, studentům, pracovníkům veřejných institucí, neziskových organizací i představitelům ziskového sektoru.

Konference se tradičně setkala s velkým zájmem účastníků, když se jí zúčastnilo více než 70 předních odborníků z 28 domácích i zahraničních (slovenských, ukrajinských) institucí, zejména univerzit ze tří států a z Akademie věd ČR, kteří po plenárním zasedání jednali ve výše zmíněných sekcích. Zaznělo několik desítek odborných příspěvků (14 z nich v plenárním zasedání již první konferenční den).

Z Ukrajiny naše pozvání přijali pan prof. Andrij Borisovič Počtovjuk, Ph.D., děkan Fakulty řízení Kremenčugské státní univerzity Michaila Ostrohradského v Kremenčugu, a jeho další čtyři kolegové: paní doc. Viktorija Valerijevna Družinina, CSc., paní doc. Jelena Leonidovna Zagorjanskaja, CSc., pan doc. Jevgenij Viktorovič Burjak, CSc. a pan doc. Kostjantin Alexandrovič Latyšev, CSc.

Srdečně jsme na konferenci přivítali též všechny ostatní kolegy ze Slovenské a České republiky z takových významných partnerských institucí, jako jsou Vysoká škola v Sládkovičově (Vysoká škola Visegrádu) v čele s rektorem panem Dr.h.c. prof. Ing. Karolem Polákem, DrSc.; Vysoká škola technická a ekonomická v Č. Budějovicích v čele s rektorem panem Ing. Markem Vochozkou, MBA, Ph.D.; Stredoeurópska vysoká škola v Skalici v čele s ředitelkou paní Ing. Heidy Schwarczovou, PhD.; Vysoká škola bezpečnostního manažerstva v Košiciach v čele s prorektorem panem prof. Ing. Vladimírem Sedlákem, PhD.; Bankovní institut vysoká škola v Praze v čele s prorektorkou paní PhDr. Ingrid Matouškovou, Ph.D.; Vyšší policejní a Střední policejní škola Ministerstva vnitra v Praze v čele s ředitelem panem plk. PhDr. Ing. Jiřím Zlámallem, Ph.D., MBA v zastoupení pana Mgr. et Bc. Jiřího Šůvy; dále Univerzita Mateja Bela v Banské Bystrici, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů v Praze, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích; Krajské ředitelství policie Jihočeského kraje, Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje v čele se svým ředitelem panem plk. Ing. Lubomírem

Burešem, a dále z: Akademie věd České republiky, Karlovy univerzity v Praze, České zemědělské univerzity v Praze, Policejní akademie ČR v Praze, Vysoké školy finanční a správní v Praze, Českého vysokého učení technického v Praze, Univerzity Pardubice, Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě, Slezské univerzity v Opavě, Masarykovy univerzity v Brně, Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích, Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre, Ekonomické univerzity v Bratislave, Vysoké školy ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave a z dalších pracovišť.

V úvodu konference předal plk. Ing. Lubomír Bureš, ředitel Hasičského záchranného sboru Jihočeského kraje (HZS JČK), medaili HZS JČK doc. Dr. Lubomíru Pánovi, kvestorovi VŠERS. Hlavním řečníkem konference byl PhDr. Jan Stráský, ředitel Správy Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava.

Rektor VŠERS všem účastníkům a partnerům konference v úvodu konference poděkoval za stálou přízeň a výbornou spolupráci, jakož i za to, že vážili leckdy velmi dlouhou cestu, aby se na naši konferenci osobně dostavili, a za to, že se rozhodli vstoupit do konferenčních jednání se svým příspěvkem k dané problematice.

Celkově na vpravdě mezinárodní konferenci zazněly příspěvky v češtině, slovenštině, angličtině a ruštině.

Příspěvky účastníků (více než 50, z toho např. 8 příspěvků jen v ruštině) byly otištěny v recenzované kolektivní monografii jako souhrnném a kvalitním publikačním výstupu z celé akce o 5 sekcích (vyšla v září 2011). Za účelem dosažení co nejvyšší kvality bylo provedeno přísné nezávislé recenzní řízení 5 renomovanými odborníky, po němž byla část příspěvků vyřazena.

Konferenci po prvním jednání dnu doplnil následně rovněž vysoce ceněný večerní společensko-kulturní program pro tuzemské i zahraniční účastníky konference s živou hudbou a bohatým pohoštěním v DK Slavia, po němž každá z jednotlivých skupin měla ještě vlastní neformální program v centru Č. Budějovic. Do komplexního doprovodného programu hostů konference především ze zahraničních delegací se zajištěným ubytováním, stravováním i dopravou (pro hosty z ukrajinského Kremenčugu), kteří přiletěli z Kyjeva (navíc byla zajišťována pozvání nutná pro udělení víz), patřilo mimo jiné jednání o spolupráci s představiteli VŠERS, slavnostní zasedání Akademické rady VŠERS v budově společnosti E.ON, prohlídka centra Č. Budějovic s průvodcem, návštěva Českého Krumlova, zámku v Hluboké nad Vltavou, ZOO Ohrada a Prahy nebo stravování v tradičních jihočeských restauracích. VŠERS tak opět přispěla i k propagaci Českých Budějovic a vůbec Jihočeského kraje, s nimiž je její působení úzce spjato, v tuzemsku i v zahraničí.

Na konferenci zazněla řada hodnotných příspěvků, vč. příspěvků hostů z řad politické reprezentace.

Ing. Jaromír **Slíva**, radní Jihočeského kraje (JK), ve svém příspěvku konstatoval, že podíl JK na HDP ČR činí cca 5,5 %; přebytkový rozpočet JK počítá s navrženými příjmy ve výši 11,5 mld. Kč, 60 % prostředků rozpočtu je vázáno účelově (platy ve školství apod.), ze zbylých cca 4 mld. lze financovat aktivity v JK a pojednal o nejvýznamnějších infrastrukturních projektech JK (dálnice, železniční koridor, letiště).

Mgr. Juraj **Thoma**, primátor statutárního města České Budějovice, přiblížil posluchačům staletou historii města a poreferoval o současných úspěších i problémech.

PhDr. Jan **Stráský**, ředitel Správy Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava, se z mnoha hledisek věnoval tématu Šumavy. Podle něj žije na Šumavě 19krát méně lidí než v roce 1910, na území NPŠ jde o 1000 obyvatel, nachází se v něm 22 obcí, první zóny parku tvoří 13 % jeho území, 12 % NPŠ není státním územím. Popsal shodné zájmy (ochrana unikátní přírody) a rozdílné představy o realizaci všech skupin lidí, kteří se na Šumavě střetávají: místní obyvatelé, ochránáři a turisté. Ročně Šumavu podle něj navštíví cca 2 miliony návštěvníků. Rok 2011 byl navíc vyhlášen Mezinárodním rokem lesů.

Pozitivem byla i hojná účast mladých vědeckých pracovníků z ČR a zejména SR se zajímavými odbornými tématy, z nichž o některých pojednáváme níže.

Mgr. Lenka **Štefánková**, Ph.D. z UMB v Banské Bystrici charakterizovala vývoj činnosti Strany zelených v SRN, kde bylo klíčové spojení obou částí rozdělené země v roce 1990. Strana vždy vynikala originalitou svých témat.

Ing. Katarína **Cséfalyová** z EU v Bratislavě uvedla některá zajímavá fakta o využívání sladké vody na naší planetě. Ta podle ní tvoří pouze 2,5 % z celkového objemu vody, přičemž 70 % sladké vody se spotřebuje v zemědělství (s více než 1/2 vyplývanou zbytečně), pouhých 6 zemí spotřebuje 60 % sladké vody, počet obyvatel má do roku 2050 stoupnout ze současných 7 mld. na přibližně 9–10 mld. V roce 2010 stanovila OSN právo na vodu jako základní lidské právo.

Ing. Lukáš **Melecký** z VŠB – TU v Ostravě se věnoval srovnání regionálních disparit na základě zhodnocení soutěže jednotlivých 35 regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky pomocí vybraných strukturálních ukazatelů k měření konkurenceschopnosti (např. Lisbon Review Index, RCI aj.). Podle něj jsou v EU na 1. a 3. místě 2 nizozemské regiony.

Ing. Paula **Puškárová**, DiS. art. z EU v Bratislavě analyzovala socioekonomickou konvergenci několika vybraných regionů, přičemž podle ní již Bratislava (167 % průměru HDP EU) předstihla Vídeň.

RNDr. Jiří **Ježek**, Ph.D. z VŠ v Sládkovičově rozebral problematiku městského marketingu a faktory ovlivňující soutěž mezi městy a regiony (např. v oblasti přesvědčování turistů apod.). Zhoršující se situace samospráv pak podle něj vede ke stále častějšímu

zapojování soukromého sektoru, roste komplexnost řešených problémů a důležitost konsenzu.

V závěru konference byl shrnut její průběh a výsledky předsedy a garanty jednotlivých odborných sekcí.

Všichni jsme si od počátku dobře uvědomovali, že podle toho, jak budou účastníci konference spokojeni s jejím průběhem (odborná obsahová a organizační stránka) a vůbec s celým pobytem, naším přístupem, ubytováním, stravováním, doprovodným programem apod., si utvoří obrázek o celé škole, čímž se dá do budoucna mnoho získat i mnoho nenávratně ztratit. Proto nás těší, že konference byla svými aktivními účastníky i posluchači hodnocena opět velmi kladně a řada z nich počítá s účastí v příštím ročníku. Svým účastníkům umožnila představit sebe a své vědecké téma široké odborné komunitě, jakož i zdůraznila nezastupitelnost mezilidské komunikace při hodnotných formálních odborných diskusích na samotné konferenci i neformálních besedách během a po ní.

V poslední řadě potvrdila konference dlouhodobé strategické zakotvení VŠERS v regionu a přispěla k prohloubení i rozšíření dosavadních vztahů se svými partnery na všech úrovních. Zde se osvědčilo i efektivní časové a personální propojení konference se slavnostním zasedáním Akademické rady VŠERS (před konferencí) a společným zasedáním Mezinárodní redakční rady časopisu *Auspicia* a Ediční rady VŠERS (po konferenci).

Konference stále stojí na již dříve deklarovaných principech, jimiž jsou otevřenost, mezinárodnost, výběrovost a kontinuální zvyšování kvality. Mezinárodní

vědecká konference (ústní část) s recenzovanou kolektivní monografií (písemná část) a mezinárodní recenzovaný vědecký časopis jsou a do budoucna by i měly být prvky excelence, pilíři vědeckého zázemí přinejmenším pro VŠERS a celý jihočeský region.

Za úspěchem Výroční konference a trvalým zvyšováním její úrovně stojí nejen její téma, jeho aktuálnost, jedinečnost, nosnost, struktura a celková její koncepce, která umožnila zapojit všechny katedry VŠERS, jejich členy a partnery, či mezinárodní rozměr celé akce a její intenzivní propagace na webu a ve sdělovacích prostředcích, nýbrž i její důkladná příprava (organizační výbor se sešel celkem pětkrát), zahrnující množství úkolů, a dobře zvládnutá realizace celým širokým organizačním týmem pod vedením předsedy Organizačního výboru konference, kdy byly rozhodující odpovědnost a pracovní nasazení jeho členů.

Jim všem patří upřímné poděkování.

V roce 2012 se konference koná ve dnech 12.–13. 4. (čtvrtek–pátek) pod názvem *Udržitelný rozvoj v evropských regionech III.* a s podtitulkem *Funkce moderního evropského státu: rozkvět, nebo úpadek ve prospěch soukromého sektoru?*

ADDRESS & ©

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Katedra aplikované jazykovědy

Vysoká škola evropských a regionálních studií

Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

gregor@vsers.cz

„POLITIKŮM“ POD 30 VSTUP ZAKÁZAT!

Politicians Under 30 – No Entry!

Nedávná krize koaličního kabinetu⁷⁰, kterou vyvrcholila série afér spojených především s „instantní“ stranou Věci veřejné (VV), torpédovala veřejnou legitimitu současné vlády k samému dnu nespokojenosti veřejného mínění. Občané vnímají Nečasovu vládu jako nejhorší vládu polistopadové etapy vývoje české politické scény, spojovanou s nízkou odborností v orgánech státní moci a s absencí osobních a lidských kvalit politické reprezentace. Trend pomyslného oživení a „ozdravení“ českého parlamentního prostředí mají v politických stranách představovat mladí lidé, jejichž podíl (a bohužel i pozice) se v politických stranách, státní správě a samosprávě zvyšuje. Nevystupujeme proti takovému trendu, jen s politováním sledujeme, že věk se zde stává mnohdy pouze jediným kvalifikačním kritériem. Problematickostí tohoto faktu jsme mohli nejvýrazněji sledovat v sou-

vislosti s politickým amatérismem některých mladých poslanců VV.

Zkušenost posledních desítek let (a vlastně to platilo vždy) jasně dokládá nesmyslnost současné právní úpravy pasivního volebního práva. Ústava České republiky v článku 19, odstavci 1, stanovuje jako podmínku volitelnosti do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR věk 21 let (společně se státním občanstvím a aktivním volebním právem). Kritéria pasivního volebního práva do Poslanecké sněmovny upravuje také Zákon o volbách do Parlamentu České republiky. Ten v § 25 stanovuje, že poslancem může být zvolen každý volič, který alespoň ve druhý den voleb dosáhl věku nejméně 21 let.

Pokud bychom provedli obecné srovnání legislativních úprav volitelnosti do prvních komor z hlediska věkového kritéria, Česká republika nijak nevybočuje

⁷⁰ Článek vznikl v květnu 2011.

z evropského standardu. Přesto bychom mohli evropské státy v rámci typologizace minimálního věku, potřebného pro usednutí do parlamentní lavice, rozdělit do tří skupin.

První skupinu reprezentují státy, jejichž poslanci mohou být voliči, kteří, řekněme s nadsázkou, jen vymění joystick počítačové hry za hlasovací zařízení a ve svých 18 letech mohou spolurozhodovat o záležitostech celospolečenského významu. Takto nízkou věkovou hranici volitelnosti poslanců celonárodních parlamentů bychom našli například v Dánsku, Finsku, Švédsku, Německu, Holandsku, Španělsku, Maďarsku či Portugalsku (od 19 let se poslancem může stát rakouský volič).

Druhou skupinu představují ty země, které stanovují věkovou hranici volitelnosti na 21 let. Vedle České republiky jsou to například Polsko, Estonsko, Litva, Belgie, Slovensko, Irsko, Lucembursko nebo Velká Británie.

A konečně třetí skupinu států zastupují ty, které nastavují věkovou hranici vstupu voliče do první parlamentní komory „nejvýše“, a to na 23 (Francie), resp. 25 let (Řecko, Itálie, Lotyšsko).

Pokud bychom měli dle věkového kritéria vyhodnotit současné složení Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, pak došlo po posledních volbách k jistému „omlazení“, a to zhruba o půl roku. Do poslaneckých lavic zasedlo 156 mužů a 44 žen. Průměrný věk poslankyň a poslanců se oproti minulému legislativnímu období snížil ze 47,90 na 47,21. Více než polovinu (102) poslanců tvoří lidé ve věku 30 až 49 let, jen 12 zákonodárců je mladší 29 let. Naším nejmladším normotvůrcem se v tomto legislativním období stal sociální demokrat Adam Rykál, kterému je pouhých 23 let, čímž si vysloužil nálepkou poslaneckého benjamínka po komunistické poslankyni Kateřině Konečné (25). Nejstarším zákonodárcem je předseda TOP09 a ministr zahraničí Karel Schwarzenberg (72).

Z analýzy socio-demografických dat členů Poslanecké sněmovny, provedené mezi lety 1992 až 2006,⁷¹ vyplývá, že se průměrný věk našich zákonodárců postupně zvyšuje, a to ze 43 let v roce 1992 na 49 let v roce 2006. Současný mírný věkový pokles můžeme mimo jiné přičítat ztrátě poslaneckých mandátů stranických matadorů české politické scény v posledním volebním klání, kdy především křesťansko-demokratičtí poslanci „zvedali“ věkový průměr sněmovny.

Známé případy S. Grosse, J. Moravy, K. Kočí a dalších přinesly i v posledních letech dle našeho názoru další nezvratné důkazy o nekompetentnosti, nezkušenosti a nevyzrálosti příliš mladých „politiků“, kteří se dostali do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a do jiných funkcí ve státní správě a samosprávě na úkor lidí jistě zkušenějších a přínosnějších pouze zásluhou toho, že tito „mladí a nadějní politici“ obsa-

dili první místa na kandidátkách ve svých volebních obvodech.

Příliš mladí lidé ve vysokých funkcích sice ctižádostivě hýří ambiciózními plány, nápady, množstvím sil a aktivit, nepostrádají suverénní a sebevědomé vystupování, ovšem často jim zcela chybí základní přehled, znalosti, dovednosti, zkušenosti z povolání a související pracovní výsledky i praktické životní zkušenosti z mezilidských vztahů, zdrženlivost, dlouholeté kontakty, často aktuální informace, potřebné rady od zkušenějších kolegů a nezřídka i uvážlivé vystupování na veřejnosti a další osobnostní charakteristiky vyzrálějších lidí. Takoví lidé politiku často „obohacují“ vzápětí po dokončení (nejlépe nějaké „prestižní“) vysoké školy či univerzity a ti neúspěšnější dokonce již během studia, aby si své čerstvé teoretické znalosti vyzkoušeli přímo v praxi tvorbou zákonů, rozhodováním o miliardách a milionech či vedením lidí.

Z jejich hlediska je to pochopitelné: proč se na samém začátku oslnivé kariéry zdržovat zdlouhavým a nejistým hledáním nějakého běžného zaměstnání s nízkým výdělkem, přísným vedoucím, vysokými odbornými požadavky a vysokým, dennodenním fyzickým a psychickým nasazením. Subjektivně se tito všeználkové domnívají, že jim svět leží u nohou, a netuší, že objektivně budou brzy s největší pravděpodobností kýmisi zkušenějším přišlápnuti či přímo zašlápnuti jako trpaslík obrem, podle toho, jak moc se to komu bude hodit či jak moc komu začali vadit. Média, kroužice kolem a hledající kořist, je nejprve s pomocí jejich soukmenovců či protivníků dostanou do svých spárů, aby se pak do šťavnatého sousta s chutí zakousla a čtenářům, posluchačům či divákům barvitě a do posledního detailu naservírovala pikantnosti jejich úpadku, vyžádala je do poslední špinavé kapky. To obvykle vede k jejich rychlému sešrotování, avšak po nějaké době jsme svědky jejich recyklace a nového využití ve starých či nových politických strukturách a restartování hvězdné dráhy napraveného nebo dokonce ukřivděného zarputilého hříšníka.

Ti „nejchytřejší“ z nich se však do ničeho nepletou (šedé myši), jsou loajální ke své straně-živitelce, drží se v pozadí, dění na špičce pelotonu sledují dlouho nebo nopořád zpovzdálí, netouží po vysokém vzdělání (ačkoli tituly se jim navenek vždy hodí), a tak tito mladí, avšak již zasloužilí maratonci dlouhodobě celá léta (např. více než polovinu svého života) dovedou opatrně přežívat v určitých funkcích na stejné horizontální úrovni (např. poslanec M. Benda nebo nynější premiér P. Nečas z ODS či bývalý náměstek primátora Prahy K. Březina z ČSSD, bývalý ministr bez portfeje a ředitel Úřadu vlády na konci 90. let minulého století), a to zejména tam, kde se o ničem nerozhoduje a v podstatě nikomu nevádí (dokonce ani voličům).

⁷¹ Linek, L. – Bernardová, A.: *Kdo jsou čeští poslanci? Socio-demografická struktura poslanců Parlamentu ČR*. [online] 2009. Socioweb, dostupné na www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=417&lst=108

Vůbec nejlepší (nejjistější) je pro primární i parlamentní a jiné volby kombinace mládí (či naopak okázalé moudrosti a vznešenosti) a původu (příjmení) aristokratického (srov. býv. ministr obrany Michal Lobkowicz, Jaroslav Lobkowicz (současný poslanec), Jiří Lobkowicz (býv. místopř. Unie svobody), a/nebo cizokrajného (Karel Schwarzenberg zní lépe než Karel Černožorský, Kateřina Jacques znělo i po výprasku od policisty před volbami do PS lépe než Katka Jakubová, srov. i zvučná anglická a italská jména z mladé gardy VV *Peake* či *Paggio*). Skutečnost, že přežili léta nevyzpytatelného mládí v nejrůznějších funkcích (praxe), a vstup do středních let (zkušenosti) nakonec vedou i k určité základní vyzrálости jejich osobnosti, před tím se ale musí ještě dostatečně „vyřádit“ (srov. například trestní stíhání V. Bártý z VV nebo noční dobrodružství a rvačky opět poslanců VV V. *Paggia* a M. *Babáka*).

Nicméně se místo odbornosti tyto lidé obvykle vyznačují obsahovou vyprázdněností, neschopností, důvěřivostí, naivitou, nemístnou upřímností, manipulovatelností, emoční nestabilitou a nevyzrálostí, chaotickým jednáním a kupením chyb. V tomto věku nemají mladí lidé často dokončené vzdělání, minimální profesní praxi a zvláště ještě nemohou mít cenné životní zkušenosti. Po obsazení lehce nabytých funkcí si navíc tyto lidé na vysoké příjmy bez zásluh i (v nejlepším případě pouze řemeslně, rutinně) odváděné práce rychle zvyknou. Pozbudou-li funkci, mají problém se na trhu práce vůbec uplatnit, neboť jim často chybí praxe a kvalifikace, snaží se (a často jim ani nic jiného nezbyvá) obsadit další příživnické (v lepším případě servisní) funkce u svých kolegů a známých. Stále delším setrváváním v takových funkcích fungují již pouze z podstaty a začarovaný kruh se bezvýhodně uzavírá. Kult mládí a novosti, který ve společnosti ovládá reklamu a marketing, tak zde působí zcela kontraproduktivně.

Je s podivem, že český zákon bez jakýchkoli omezení připouští vstup do tak důležitých funkcí ve státní správě i samosprávě (např. tedy zákonodárce, předsedy výboru, ministra, náměstka primátora apod.) lidem, jejichž věk a s ním spojené, částečně výše vyjmenované charakteristiky je již předem z jakékoli možnosti kvalitně zastávat takovou funkci jednoznačně vylučují.

Jak můžou takoví lidé (spolu)ovlivňovat život a práci celého národa, pokud tento život a tuto práci ani sami neznají?

Teoreticky a v krajním případě by se v zemi se stárnoucí a poměrně lehce manipulovatelnou populací se zdánlivou umělou potřebou větší podpory mladým, zdravým, bohatým a úspěšným (v protikladu ke starým, nemocným, chudým a vyřazeným) mohlo stát, že početná, dobře koordinovaná a svými rodiči či partnery (např. K. *Klasnová* ve VV) parta osmnáctiletých středoškoláků po obsazení prvních míst na kandidátkách zbrusu nových (a tedy přitažlivých) politických subjektů díky svým neodolatelným úsměvům a třeba i blond vlasům, po svém úspěšném tažení billboardovou předvolební kampaní a následném zvolení (v našich podmínkách také téměř automatickým) hladce ovládne rozesmátou Poslaneckou sněmovnu a tedy i dříve nezáživnou tvorbu a novelizaci jejích zákonů, ačkoli do té doby o existenci těchto zákonů přinejlepším pouze tušila.

U Senátu Parlamentu ČR či funkce prezidenta ČR se to, jak známo, stát nemůže vzhledem k platné věkové hranici min. 40 let. Navrhujeme proto zvýšit věkové omezení pro vstup do vyšších funkcí ve státní správě a samosprávě z 18 na alespoň 30 let s minimálně pětiletou běžnou pracovní praxí v soukromém či veřejném sektoru mimo funkce jmenování či volbou a tím eliminovat výše zmíněné negativní důsledky pro společnost i pro takové „politiky“ samotné.

ADDRESS & ©

*PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.
Katedra aplikované jazykovědy
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
gregor@vsers.cz*

*Mgr. Štěpán STRNAD
Katedra společenských věd
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
strnad@vsers.cz*

„NEÚSPĚŠNÁ“ DEMOKRATIZACE IRÁKU „Unsuccessful“ Democratization of Iraq

ÚVOD

Chtěl bych zmínit, že se v této práci nebudu věnovat dění před rokem 2003, tedy samotnému konfliktu, ale až následné stabilizaci a možné demokratizaci státu. Cílem této práce je zjistit, jestli vůbec a proč je

rekonstrukce Iráku neúspěšná. Na začátku jsou zmíněny předchozí režimy jako pohled do minulosti státu a pochopení situace. Dále se zabývám demokratizací Iráku a hlavně otázkou, zda je demokratizace vůbec aplikovatelná na tak nehomogenní stát, jakým Irák je. Poté popisují překážky bránící rekonstrukci a na-

stolení demokracie, následováno chybami, které se v průběhu rekonstrukce staly. V samém závěru práce přidávám vlastní komentář.

Pohled do minulosti Iráku

Pro začátek je důležité představit si nedávnou minulost Iráku proto, abychom se mohli později věnovat samotné demokratizaci. Současná situace se vždy nějakým způsobem odvíjí od historie. Abychom pochopili irácké politické i ekonomické dění, tradice, ale především to, co je vlastně předmětem rekonstrukce, je nutné zmínit, že dříve si Irák prošel jinými režimy, ale hlavně si představit autoritu, která byla důvodem vpádu USA do země, tedy Saddáma Husajna.

Po skončení první světové války se Irák stal mandátním územím Velké Británie a mezi lety 1921 až 1958 byla země pod vlivem britské konstituční monarchie. Brzy ale monarchie v Iráku zakrněla, protože nereagovala na tehdejší trendy, a to bylo hlavním důvodem jejího pozdějšího úpadku. Vytvořila se silná opozice, volající po změně, která později tento řád svrhla. Monarchii ve spojitosti s Irákem zmiňujeme proto, abychom si uvědomili, že v této zemi po určitou dobu fungovala a je zde tedy zakořeněna. I přes to, že často zasahovala do státní ekonomiky, měla i své tržní prvky. Po svržení konstituční monarchie až do roku 1968 vládly této zemi tzv. militaristické režimy. Jednalo se o formálně republikánské režimy v čele s vojenským vůdcem, prosazujícím moc pomocí armády. Vojenská diktatura posunula celou zemi v politickém i ekonomickém myšlení více doleva. Většina z prováděných levicových opatření vedla ke stagnaci ekonomiky, i přesto je režim prováděl i nadále. Vojenská diktatura nezvládla dobře nejen svou ekonomiku, která vlivem socialistických opatření začala prudce stagnovat, ale i zahraniční vztahy, které vedly k pádu režimu (Přebinda 2007).

Roku 1968 se vlády ujala Arabská socialistická strana (BAAS). Do jejího čela se dostal pozdější prezident Saddám Husajn. Již od samého začátku vlády této strany byl tím, který rozhodoval o nejdůležitějších věcech. V systému bezpečnostních složek, zastrašování a teroru se inspiroval Stalínem, a to i přes to, že byl antikomunistou. Na začátku svého vládnutí dokonce zajišťoval i opatření vedoucí ke zlepšení životní situace obyčejných Iráčanů. Jedním z kroků byl i velice ambiciózní projekt modernizace Iráku s cílem zvýšení životní úrovně obyvatel žijících v Iráku⁷². „Svou zásluhu na tom měla Saddámova politika neangažovanosti, kdy požadoval za svou platbu poskytnutí té nejlepší možné kvality. Zde lze u něj, jako u jednoho z mála diktátorů, nalézt cílené využívání tržní konkurence v podobě soutěže firem z celého světa o získání kontraktu.“ (Coughlin 2003). Saddám Husajn spolu

se svými stoupenci z řad strany BAAS zajistil fungování prvního arabského sociálního státu se vzděláním zdarma, bezplatným zdravotnictvím a také s levnými a snadno dostupnými základními potravinami. Stát v této době značnou část peněz investoval do zbrojení. To si mohl dovolit pouze po určitou dobu, a to díky vysokým ziskům z těžby a následného prodeje ropy. V osmdesátých letech se ale Husajnova politika obrátila. Byl zaznamenán vysoký nárůst kriminality a věznění a zastrašování obyvatel se zintenzivnilo. V této době se začal stávat diktátorem a všechnu moc soustřeďoval pouze do svých rukou. Postavil pro sebe čtyřicet osm obrovských paláců, které pak sloužily jako úložiště jeho vytoužených zbraní hromadného ničení (Coughlin 2003: 141–142).

V novodobých dějinách Iráku je prvním zlomovým datem rok 1980. Do té doby byl Irák považován za jednu z nejvíce prosperujících zemí arabského světa. Využívali se zde značné technické možnosti. Vysoký životní standard podmiňovala mimo jiné hlavně rozvinutá úroveň vzdělání a zdravotní péče. Dokonce i ženy, což v arabském světě není obvyklé, se mohly zapojit do vzdělávacího systému. Irák dobře vkročil do nového století, ale hned v prvních letech dvacátého století se ekonomické poměry a životní podmínky začaly spíše zhoršovat. S tím se prohlubovaly sociální, náboženské a etnické rozdíly (Farouk-Sluglett 2003).

Demokratizace Iráku

Pro položení si otázky, proč je vlastně nastolení demokracie a s tím spojená rekonstrukce Iráku neúspěšná, je potřeba zamyslení se nad položenými základy, které jsou použity pro obnovu státu. Jako hlavní a jediný důvod pro vpád do Iráku bylo uvedeno šíření demokracie.

„Demokracie neboli vláda lidu, je forma vlády, v níž je zdrojem státní moci lid. Menšina se zde podřizuje většině s tím, že většina respektuje práva menšin a jednotlivců. Státu vládnou volení zástupci většiny, moc se dělí na zákonodárnou, výkonnou a soudní. Je prosazováno a vymáháno právo, rovnost a veřejná diskuze v čele se svobodou slova. Demokracie respektuje skutečnou rovnost občanů, maximální možnou svobodu, rozvoj člověka, ochranu osobních zájmů, účast obyvatel na rozhodování a stejnou váhu volebních hlasů. Hlavní rozdíl od ostatních forem vlády je v získání moci. V demokracii je nositel moci zvolen.“ (Hloušek – Kopeček 2007: 17)

R. Dahl ve své knize *Demokracie a její kritici* říká, že „modelu demokracie přesně podle teorie v praxi dosáhnout nelze a většina demokratických zemí se k teoretickému modelu jen přibližuje“ (Dahl 1995). Proto nejsou nazývány demokraciemi. Proč tedy zavádět

⁷² „V rámci vzdělanostního programu Saddám vyhlásil Den vědomostí, protože chtěl přesvědčit Iráčany, aby se hlásili do kurzů čtení a psaní, pořádaných po celé zemi. Zároveň těm, kdo se nepřihlásí, hrozilo vězení. UNESCO mu pak udělilo Kropeskovu cenu za celosvětovou propagaci boje s negramotností. Pomocí tohoto programu se stovky tisíc Iráčanů naučily číst.“ (Coughlin 2003)

model, který ve skutečnosti nelze v této podobě uskutečnit? Dahl dále kritizuje demokracii a její znaky: „*Za základy demokracie je považován politický řád v antickém Řecku. Jenže tento systém není použitelný v dnešní době, jelikož řecké občanství bylo exkluzivní, neměli ho tedy všichni, nebyla zde zavedena lidská práva pro všechny, občané byli vcelku homogenní a jejich zájmy byly dosti podobné.*“ (Dahl 1995) Tento systém je aplikovatelný na menší homogenní stát, ale velice těžko na Irák s 28 miliony obyvatel. Irák je značně nehomogenním státem. To je viditelné v rovině etnických i náboženských skupin. Každá z těchto skupin má přitom odlišné zájmy. Právo je spojeno s občanstvím a vymahatelnost práva je tedy možná jen pro občany. Ve fungující ekonomice ale právo musí platit pro všechny stejně. „*Ještě před válkou v Iráku bylo jasné, že, pokud Američané chtějí důkladně rekonstruovat Irák, budou na to potřebovat minimálně pět až deset let.*“ (Hawley 2006) Jenže americký prezident G. Bush chtěl rekonstrukci udělat mnohem rychleji, což se později ukázalo jako velká chyba. Právě to je asi hlavním důvodem toho, proč je rekonstrukce zatím neúspěšná. Američané chtěli demokratizovat Irák v rozmezí tří let. Zavést demokracii v zemi, kde nemá žádnou tradici, ale není tak snadné a určitě se nedá stihnout v tak krátkém období. Americký filosof Fukuyama poukazuje na slabost irácké vlády, nepokoje a nestabilitu, které znemožňují zavedení demokracie: „*Ačkoliv původní teorie – sesadit Saddáma Husajna a následně přejít k demokracii – měly mít pozitivní efekt i na okolní státy, nic takového se nestalo. Ba naopak to stimulovalo lidi ke vzdoru proti Spojeným státům.*“ (Hawley 2006)

Prezident G. Bush se snaží docílit změn na Blízkém východě hlavně použitím vojenských sil, což je často kritizováno. Již jen z principu násilně nutit zemi k demokracii nekoresponduje se svobodomyšlným myšlením v demokracii. Průběh procesu demokratizace Iráku je kritizován americkým profesorem Stephenem Zunesem. Z procesu demokratizace se podle něj stala spíše okupace. Americký velvyslanec má v Iráku velice dobré podmínky pro život.⁷³ „*Zaměstnanci ambasády mají prominentní pozici na iráckých ministerstvech. Velvyslanectví kontroluje irácký státní rozpočet. Američané mají v Iráku speciální práva. Nesmějí být soudně stíháni za jakékoliv zločiny. Americká armáda může zasáhnout kdekoliv v zemi bez souhlasu vlády. Američtí pověřenci kontrolují fiskální politiku, média a další důležité regulační oblasti. Ovládají také soudní moc, mající sílu zamítnout zákony nově zvolené vlády.*“ (Zunes 2007) USA možná

až příliš zasahují do demokratizace, a Irák se tak stává závislým. Současná irácká vláda je slabá, rozštěpená a hlavně zkorumpovaná. Zde se nabízí otázka, zda je obyvateli opravdu uznávána jako legitimní. Irácké ozbrojené síly jsou značně závislé na amerických. Navíc Američané v Iráku dokonce porušují lidská práva, jejichž dodržováním se často ohánějí proti diktaturám. Hlavní poradce iráckého premiéra Hasan Sunejd rovněž tvrdě kritizoval, že „americké síly nasazují proti údajným povstalcům v Iráku těžké zbraně.“⁷⁴

Zunes dále porovnává současnou situaci v Iráku s poválečným stavem ve východní Evropě: „*Sovětská armáda osvobodila východní Evropu od nacistické okupace, aby zde mohla zavést sovětský politický i ekonomický systém, zahraniční politiku, vše řízené jimi vytvořenou vládou. Stále větší množství Iráčanů spatřuje priority Spojených států v tomtéž. Jenže východní Evropané dosáhli své svobody nad Sovětským svazem nenásilným bojem za vytvoření demokratického systému. Iráčané však užívají terorismus, navíc jejich konečným cílem se zatím nejeví demokratická společnost.*“ (Zunes 2007) Dále Zunes uvádí: „*Čím déle budou Spojené státy vnímány jako okupanti, tím více bude klesat důvěryhodnost prodemokratických opatření a bude růst podpora extrémistických prvků.*“ Je zmiňována důležitost USA při demokratizaci Iráku. Mají aktivně vést Iráčany ke snaze demokratizovat svůj stát (Zunes 2007). Lepší variantou pro garanta demokratizace Iráku by podle Zunesa mohla být OSN, s čímž souhlasím i já: „*Iráčané by pak mohli nabýt dojmu, že jednají na příkaz mezinárodní organizace, než na příkaz Washingtonu. Mohla by se tedy v této otázce snížit váha anti-amerikanismu, který je jedním z prvků bránících rekonstrukci státu, jelikož ji provádějí především Spojené státy, v arabském světě ne příliš oblíbené.*“ (Zunes 2007)

Dalším problémem je ropný průmysl. V roce 2003 slíbila Bushova vláda, že během pěti let se produkce ropy v Iráku vyšplhá až na 6 milionů barelů za den. To se splnit nepodařilo a zatím nebylo dosaženo ani předválečné úrovně produkce. „*Podle údajů činila průměrná produkce ropy v roce 2008 2,3 milionů barelů denně. Jenže špička produkce ropy za minulého režimu dosáhla v roce 1988 hodnoty dokonce 3 milionů barelů za den. Výroba je tedy stále na nižší úrovni, než byla před válkou. Důvodem tohoto rozdílu je nynější využití kapacity ropného průmyslu pouze ze 45 %. To je způsobeno především nespolehlivou dodávkou elektřiny do ropných zařízení, různými útoky na ropovody a vysokými ztrátami v zásobách. Svůj*

⁷³ Nový komplex amerického velvyslanectví přímo v centru Bagdádu tvoří dvacet jedna budov, kde je ubytování pro 3 500 zaměstnanců, sportovní centrum, salón krásy, bazén a americké restaurace. Mají vlastní dodávku vody a elektrický generátor (Zunes 2007).

⁷⁴ Celý text je dostupný online na <http://zahrancni.ihned.cz/c1-21614510-vojaci-usa-obvineni-irackym-predstavitelem-z-porucovani-lidskych-prav>.

podíl na tom má i korupce na ministerstvu ropy, nelegální čerpání irácké ropy Íránem a také fakt, že nedochází k žádnému rozvoji ropných polí.“ (Beehner 2008)

Největší překážkou úspěšné rekonstrukce státu je nejspíše násilí. Ze zpráv se dozvídáme o zmírnění násilí a potlačení násilností a konfliktů. Na severu země ale stále můžeme číst o agresivních konfliktech hlavně kvůli ropě. Bezpečnostní situace velice ovlivňuje ekonomiku. Kvůli špatné bezpečnostní situaci mnoho obyvatel uteklo do okolních států. Další byli vyhnáni z domovů, nebo se přestěhovali do bezpečnějších oblastí Iráku. Firmy v nebezpečných oblastech, které ještě mohou fungovat, ztrácejí své zaměstnance. Výroba tak stagnuje a poptávka s klesajícím počtem obyvatel klesá. V oblastech, do kterých se stěhují uprchlíci, roste nezaměstnanost.

Z těchto úryvků a zamyšlení můžeme usoudit, že při rekonstrukci došlo k řadě chyb. Je potřeba zmínit, že byly provedeny i některé úspěšné kroky. „Snížení míry násilí či otevření Iráku zahraničním investicím a obchodu. Dále liberalizace cen, měnová reforma, privatizace většiny státních společností, snížení daňové sazby ze 45 % na 15 % nebo snížení dluhu ze 120 miliard dolarů v roce 2004 na 89 miliard v roce 2006. Velkým úspěchem v oblasti podnikání byla obrovská investice ve výši 100 milionů dolarů firmy Pepsi v oblasti nealkoholických nápojů.“ (Zunes 2007) I přesto je však z celkového pohledu prozatímni obraz rekonstrukce státu v Iráku spíše neúspěšný.

ZÁVĚR

Po uvážení všech aspektů dospívám k názoru, že nastolení demokracie v Iráku není tou správnou cestou. Jasným argumentem proti demokratizaci tohoto státu je současný stav Iráku a této demokratizace. Právě proto, že Spojené státy počítaly s rychlým nastolením demokracie, může být tento proces brán jako neúspěšný. Za devět let totiž nebylo dosaženo žádných jasných a pozitivních výsledků. Irácký parlament je slabý, zkorumpovaný⁷⁵ a v zemi stále vládne nepokoje. Podle mého názoru je velkým, i když často přehlíženým problémem, porušování lidských práv. Situace by se mohla zlepšit pouze prolomením bariér ze strany investorů, kteří se stále bojí do Iráku investovat, a hlavně změnou role Spojených států, které jsou brány spíše jako okupant.

Na místě by byla i změna dohlázele, a to například v podobě OSN. V první řadě by se ale Irák jako stát měl naučit znovu využívat svého ropného bohatství ke svému růstu a následné obnově poničeného státu. Nastolení demokracie za pomoci USA pro to není nutnou podmínkou.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BEEHNER, L. (2008): *Why Iraqis Cannot Agree on an Oil Law*. Council on Foreign Relations, 22. 2. 2008, on-line dostupné na <http://www.cfr.org/iraq/why-iraqis-cannot-agree-oil-law/p13298>, 27. 4. 2011.
2. COUGHLIN, C. (2003): *Tajný život Saddáma Husajna*. Praha: BB/Art.
3. DAHL, R. (1995): *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.
4. FAROUK-SLUGLETT, M. (2003): *Irák od roku 1958: od revoluce k diktatuře*. Volvox Globator: Praha.
5. HAWLEY, Ch. (2006): Interview with ex-neocon Francis Fukuyama: A Model Democracy Is not Emerging in Iraq. *Spiegel*, 22. 3. 2006, on-line dostupné na <http://www.spiegel.de/international/0,1518,407315,00.html>, 26. 4. 2011.
6. HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. (2007): *Demokracie*. MU: Mezinárodní politologický ústav Brno.
7. PŘEBINDA, P. (2007): *Cesta k soudobému Iráku*. Ostrava: Montanex.
8. VONDRA, P. (2008): *Čerstvý index korupce zveřejněn. Je to smutné čtení*. Aktuálně.cz, 23. 9. 2008, on-line dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/evropa/clanek.phtml?id=617337>, 27. 4. 2011
9. ZUNES, S. (2007): *Iraq: The Failures of Democratization*. San Francisco: Common Courage Press.

ADDRESS & ©

Petr KALA
Katedra sociologie
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita
Univerzitní 8, 306 14 Plzeň
Czech Republic
kalap@students.zcu.cz

⁷⁵ Společnost Transparency International každoročně zkoumá index vnímání korupce (Index měří míru korupce, která panuje mezi politiky a veřejnými představiteli v dané zemi, řídí se názory představitelů podnikatelské sféry i analytiků a vychází ze 14 různých průzkumů mínění, které provádí nezávislé instituce.). Irák se v jejím hodnocení pro rok 2008 umístil na 178. místě ze 180 zkoumaných zemí. Za ním je jen Barma a Somálsko. Index vnímání korupce v Iráku dosahuje hodnoty 1,3, přičemž nejhorší hodnotou ze škály 1 až 10 je 1. Bliží se tedy téměř k totální korupci. Korupce je velkou překážkou, zabraňující, aby se peníze dostaly tam, kam jsou opravdu určeny. Pokud se vyčlení nějaká suma finančních prostředků například na humanitární podporu a ta je pak prostřednictvím korupce zneužita na úplně jiné účely, situace v Iráku se nezlepší (Vondra 2008).

ZVLÁDÁNÍ STRESOVÝCH STAVŮ U STUDENTŮ VYSOKÉ ŠKOLY

Stress Coping among University Students

Vladislav KUKAČKA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Informace získané dotazníkovou metodou byly vyhodnoceny u 1 074 studentů Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích na téma některé aspekty životního stylu u této studentské populace. Subjektivní hodnocení schopností odolávat a eliminovat stres ukazuje, že přibližně 30 % oslovených studentů zvládá stresové situace bez problémů a pouze 9 % studentů má se zvládáním těchto situací velké problémy. Ne zcela těmto skutečnostem odpovídají další poznatky, které uvádějí, že 22 % oslovených studentů zná techniky na ovládání stresu. Neznalost těchto technik uvádí ovšem 33 % studentů. Z tohoto poznatku vyplývá, že schopnost ovládat stresové situace není jednoznačně závislá na znalostech protistresových technik a závisí i na jiných schopnostech a vědomostech studentů.

Klíčová slova: stres – studenti JU – ovládání stresových stavů

ABSTRACT: The information was obtained with the questionnaire method, and there were about 1 074 students of the University of South Bohemia in České Budějovice analyzed within the topic of lifestyle aspects among the student population. The focus on the subject of the evaluation of abilities to resist and eliminate the stress shows that around 30 per cent of questioned students cope the stress situations without problems and only 9 per cent of students have big problems with coping with these situations. However, this reality is not reflected in other results which show that 22 per cent of questioned students know the techniques how to control the stress. Nevertheless, 33 per cent of students do not know these techniques. It stems out of the questionnaire that the ability to control the stress situations does not depend on the awareness of anti-stress techniques inevitably, but it also depends on other abilities and knowledge of students.

Key words: stress – students of University of South Bohemia – stress situation control

ÚVOD

Osoby citlivé na stres mají celou řadu psychických problémů, které se projevují neustálým přemýšlením o problémech a starostech, nespavostí, bolestmi hlavy, sexuálními poruchami, depresemi a jinými projevy, které zatěžují a znepráhňují život. Reakce na stres silně ovlivňuje srdeční, respirační i nervový systém (Kukačka 2009).

Slovo stres je anglického původu a znamená zmáčkutí, stlačení. Obrazně se jedná o vyjádření tlaku, který je především psychického charakteru. Život není statický a vyžaduje neustálou adaptaci. Někdy nás může trápit velký problém nebo se nashromáždí více malých problémů, které překračují naši schopnost se adaptovat. To vede k prožívání stresu, který je spojen s pocity úzkosti a ohrožení. V hovorové řeči se slovem stres označují zatěžující nebo ohrožující situace i příznaky, kterými na ně organismus reaguje (Praško 2003). Podle Simonse (2002) stres vzniká tehdy, když se nahromadí více věcí a okolností, než kolik jsme schopni zvládnout.

Faktory vyvolávající stres jsou všeobecně známy, ovšem nikdy není možné předem s jistotou určit jak, kdy, popř. zda vůbec na konkrétního člověka budou působit. Reakci na tzv. stresory se člověk od člověka liší. Jako příklad můžeme uvést rockový koncert, na kterém někdo ožije, jiný může být zděšený, protože je to příšerný hluk (Kraška-Lůdecká 2007).

To, do jaké míry vnímáme určité podněty jako stresující, záleží i na našem aktuálním stavu. Pokud jsme se například nedostatečně vyspali, jsme podrážděni a ve špatném psychickém stavu a pak stačí velmi málo, aby se maličkost, která by nás jinak nezajímala, stala iniciátorem vnitřního neklidu, nervozity či stresu (Geisselhart a Hofmann-Burkart 2006). Vnímání stresu je tedy subjektivní.

Podobné názory má Wilson (1997), který uvádí, že stres je obvykle důsledkem něčeho, co se děje v naší hlavě, a nikoli toho, co potkalo naši tělesnou schránku. Často také vychází z konfliktu, který právě prožíváme, ač si toho vůbec nejsme vědomi.

Hart (1999) upozorňuje na to, že starší lidé častěji myslí na nepříjemné okamžiky. Jeho výzkum dokázal, že lidé starší padesáti let myslí na nepříjemné okamžiky, které ten den zažili, třikrát častěji, než na okamžiky příjemné.

Jonáš (2005) upozorňuje na kladné stránky stresu jako něčeho, co potřebujeme pro svůj život. V případě, že bychom měli všechno jisté a nebyli bychom nijak stimulováni ohrožením, upadli bychom do letargie, přestali se vyvíjet a mít zájem na zlepšování svého života i života společnosti.

Pocity strachu a stresu nejsou podle Hnilicy (2002) jen škodlivé. Představují totiž důležitý indikátor našeho stavu, jak to s námi vypadá a jak jsme na tom ve vztahu ke světu a lidem. Tento autor zároveň připouští existenci mnoha strachů a stresů beze smyslu a účelu,

kdy se jedná o patologické pronásledování sebe sama.

Krátkodobý stres má podle vědců z Michiganské univerzity pozitivní efekt, protože naše tělo je na něj připraveno a tento stav trvá jen krátkou dobu. Výzkumy ukazují, že krátkodobý stres zvyšuje obranyschopnost organismu. Naopak dlouhodobý stres může snížit obrannou funkci imunitního systému.

Ve stresu se vylučují hormony jako kortizol, aldosteron, adrenalin a noradrenalin, které způsobují uvolňování cukrů z jater a svalů do krve. Tyto hormony ovlivňují srdeční činnost a tím i množství krve, kterou srdce čerpá do krevního oběhu. Zvyšuje se přeměna látek, zrychluje se metabolismus, zvyšuje se krevní tlak. Dlouhodobé vylučování stresových hormonů způsobuje zvětšení nadledvinek, klesá počet bílých krvinek, což má za následek snížení imunity. Snížení ochrany žaludeční sliznice může mít za následek vznik žaludečních a dvanácterníkových vředů (Frej 2006).

Stres ovlivňuje celý organismus, všechny tkáně, které se jen těžko uvolňují a obtížně vylučují toxiny. Na tkáních pak mohou vznikat infekční ložiska. Koncentrace jedů a toxinů vede k oslabení orgánů, ve kterých se mohou objevit onemocnění, často označovaná jako civilizační. Jedná se například o cukrovku, astma, alergie, bolesti a zánětlivé stavy kloubů, problémy s páteří, ale i rakovina (Jonáš 2005). Stres nepříznivě ovlivňuje také imunitní odpověď organismu a snižuje jeho ochranné funkce. To se může projevit v podobě zvýšené dispozice na nachlazení a i na jiné virové a bakteriální onemocnění.

Stres (strach) vede ke svíravému pocitu, který způsobuje špatné prokrvení orgánů. Tímto způsobem často vznikají žaludeční potíže. K typickým stresovým onemocněním patří také bronchitida a astma, stejně jako srdeční infarkt a mozková mrtvice. Stressem je tělo omezováno v optimální činnosti. Prokrvování je negativně ovlivněno, přísun kyslíku vážně, dýchání je těžší. Tím začíná okruh problémů stresových onemocnění a většinou vede k trvalým onemocněním.

Praško (2003) rozděluje **nejčastější každodenní stresory** na čtyři kategorie:

1. Vztahové stresory – období významného stresu souvisí často s problémy v soukromém životě, vzájemném vztahu mezi lidmi a způsobech jejich komunikace. Jedná se například o neshody s rodiči, rozvod, rozchod s partnerem, závislost na partnerovi, žárlivost, nesoulad v sexuálním životě, problémy dětí a studentů ve škole, výchovné problémy atd.
2. Pracovní a výkonové stresory – sem spadá například nízký příjem, který nestačí na uživení rodiny, ztráta zaměstnání, velké dluhy a splátky, konfliktní vztahy s kolegy a nadřízenými, nestíhání v práci, nedostatečné ohodnocení práce, práce v těžkých podmínkách, nuda a nesmyslnost pracovní činnosti, vlastní workoholismus nebo workoholismus partnera.
3. Stresory související s životním stylem – příklady spadající do této kategorie mohou být nevyhovující

bydlení, nedostatek příjemných aktivit, nedostatek přátel, určitá izolace a uzavřenost.

4. Nemoci, závislosti a handicap – do této oblasti spadá vlastní tělesná nebo psychická nemoc, nemoc člena rodiny, zhoršování tělesného a psychického stavu rodičů, závislost na alkoholu, drogách či lécích, drogy a alkohol u dětí, závislost na hracích automatech, tělesný nebo mentální handicap člena rodiny.

Schreiber (2000) upozorňuje na to, že rizikové faktory, vyvolávající stres, se počítají. Znamená to, že stresová situace může být vytvořena několika méně významnými stresovými faktory, které jednotlivec v podstatě ani významně neregistruje a které by v sólové podobě nebyly stresotvorné.

Z předchozích poznatků vyplývá, že stresory jsou schopny za určitých podmínek (především subjektivních) vytvořit stresovou situaci. Tato situace je vždy spojena s prožíváním nějaké emoce. Podle Wilsona (1997) lze vysledovat především emoce mající vztah ke stresu.

MATERIÁL A METODIKA

K zajištění informací byl využit dotazníkový výzkum (Chrástka 2007), který byl zaměřen na zjišťování informací o některých aspektech životního stylu u studentů Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kteří navštěvovali některou z forem tělesné výchovy. Výhodou dotazníku je, že umožňuje rychlé a ekonomické shromáždění dat od velkého počtu respondentů. Použitý dotazník zjišťoval informace o životním stylu studentů JU i v dalších oblastech mimo stres (Kukačka – Kokeš 2008).

Kladené otázky:

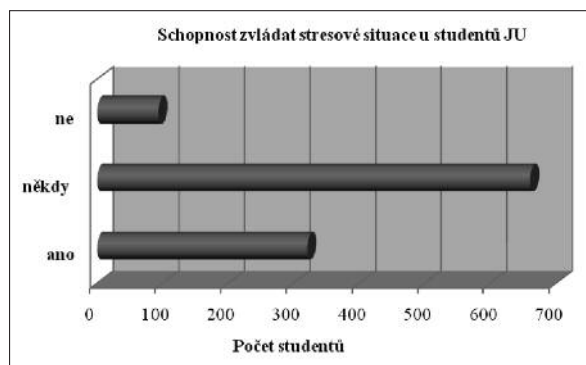
1. Umíte zvládat stresové situace?
2. Jsou situace, kdy ztrácíte kontrolu nad svým chováním?
3. Znáte nějaký způsob (techniku) zvládání stresových stavů?

Výběrový soubor studentů čítal více než jeden tisíc respondentů (1 074). Z tohoto počtu připadalo 737 na studentky (ženy) a 337 na studenty (muže) z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Věková struktura obsahovala věkové kategorie 19 až 23 let pro obě pohlaví. Výzkum proběhl v roce 2008. Informace získané dotazníkovou metodou byly statisticky vyhodnoceny.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Úvodní otázka je zaměřena na schopnost zvládat stresové situace. Z celkového počtu se kladně vyjádřilo 320 studentů (29,8 %), občasné zvládání stresových situací (vyjádřené slovem někdy) přiznává 660 studentů (61,5 %). Velké problémy se zvládáním těchto situací má 93 studentů (8,7 %). Grafické vyjádření výše uvedených skutečností dokumentuje graf č. 1.

Graf č. 1: Schopnost zvládat stresové situace u studentů JU (n = 1 074).

Zdroj: Vlastní zpracování.

Druhá otázka sleduje schopnost kontroly nad svým chováním ve vypjatých situacích. Konkrétně se táže, zda dotazovaný ztrácí kontrolu nad svým chováním. Z celkového počtu 1 074 připouští 142 osob (13,2 %) ztrátu kontroly, 371 (34,6 %) připouští tento stav ojediněle, 408 (38,1 %) hodnotí svůj stav slovem málokdy. Pouze 151 (14,1 %) dotazovaných konstatuje, že nikdy neztrácí kontrolu nad svým chováním.

Třetí otázka je zaměřena na vědomosti z oblasti ovládání stresových stavů. Znalost některé z technik ovládání stresových stavů přiznává 234 studentů (21,8 %). Částečnou znalost těchto technik vykazuje 482 studentů (44,9 %) a 357 studentů (33,3 %) přiznává neznalosti v této oblasti.

ZÁVĚR

Dotazníková metoda je vhodná pro získávání informací o životním stylu studentské populace. Získané informace potvrzují, že přibližně 30 % oslovených studentů zvládá stresové situace bez problémů a pouze 9 % studentů má se zvládáním těchto situací velké problémy. Ne zcela těmto skutečnostem odpovídají další poznatky, které uvádějí, že 22 % oslovených studentů zná techniky na ovládání stresu. Neznalost těchto technik uvádí ovšem 33 % studentů.

Schopnost ovládat stresové situace tak není jednoznačně závislá na znalostech protistresových technik a závisí i na jiných schopnostech a vědomostech studentů.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. FREJ, D. (2006): Stres – nepřítel rovnováhy. *Regenerace*, 14, č. 4. ISSN 1210-6631.
2. GEISSELHART, R. R. – HOFMANN-BURKART, CH. (2006): *Zvítězte nad stresem*. Praha: Grada. 102 s. ISBN 80-247-1518-X.
3. HART, P. (1999): Predicting employee life satisfaction: A coherent model of personality. *Journal of Applied Psychology*, 84, č. 4, p. 564–584. ISSN 0021-9010.
4. HNILICA, J. (2002): Strach a stres v našem životě. *Regenerace*, roč. 10, č. 10, s. 23. ISSN 1210-6631.
5. CHRÁSTKA, M. (2007): *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
6. JONÁŠ, J. (2005): V zajetí psychiky. *Regenerace*, roč. 13, č. 5, s. 34–35. ISSN 1210-6631.
7. KRASKA-LÜDECKE, K. (2007): *Nejlepší techniky proti stresu*. Praha: Grada. 114 s. ISBN 978-80-247-1833-0.
8. KUKAČKA, V. (2009): *Zdravý životní styl*. Vědecká monografie. České Budějovice: Zemědělská fakulta JU. 176 s. ISBN 978-80-7394-105-5.
9. KUKAČKA, V. – KOKEŠ, R. (2008): *Analýza současného životního stylu u studentů Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*. Výzkumný projekt. České Budějovice: Jihočeský kraj – Krajský úřad. 30 s.
10. PRAŠKO, J. (2003): *Jak se zbavit napětí, stresu a úzkosti*. Praha: Grada. 201 s. ISBN 80-247-0185-5.
11. SCHREIBER, V. (2000): *Lidský stres*. Praha: Academia. 106 s. ISBN 80-2000-0240-5.
12. SIMONS, C. (2002): *Proactive coping, perceived self-efficacy, and locus of control as predictors of life satisfaction in young, middle-aged, and older adults*. Thesis. Georgia State University.
13. WILSON, P. (1997): *Základní kniha relaxačních technik*. Olomouc: Votobia. 330 s. ISBN 80-7198-274-1.

ADDRESS & ©

PaedDr. Vladislav KUKAČKA, Ph.D.
Katedra pohybových a sportovních aktivit
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Na Sádkách 2, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
kukacka@zf.jcu.cz

SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO ČASOPISU AUSPICIA Č. 2/2011, PRŮBĚH A VÝSLEDKY RECENZNÍHO ŘÍZENÍ

Jednotliví oponenti (47) recenzovali 1–3 články ze sekci 1.–3. tohoto čísla (vč. článků přeřazených z minulého čísla či posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–3 posudky, celkem **80** posudků.

RNDr. Dagmar BARTOŇOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR)</i>
doc. Ing. Jiří BECK , CSc.	<i>(Katedra ekonomiky, Vysoká škola manažerské informatiky a ekonomiky, Praha, ČR)</i>
Mgr. Jana BRCKOVÁ	<i>(Katedra germanistiky, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
prof. Ing. Jaroslav DAŇHEL , CSc.	<i>(Katedra bankovníctví a pojišťovnictví, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
PhDr. Ing. Jaroslava DĚDKOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra marketingu, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR)</i>
Ing. Miroslava DOLEJŠOVÁ , Ph.D.	<i>(Ústav statistiky a kvantitativních metod, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati, Zlín, ČR)</i>
prof. Ing. Eva DUCHÁČKOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra bankovníctví a pojišťovnictví, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
prof. Ing. Jiří DVOŘÁČEK , CSc.	<i>(Katedra podnikové ekonomiky, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
doc. Ing. Antonín DVOŘÁK , CSc.	<i>(Katedra politologie, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
doc. Ing. Hana EZROVÁ , CSc.	<i>(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR)</i>
doc. Ing. Vladimír GAZDA , Ph.D.	<i>(Katedra financí, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Košice, Slovensko)</i>
prof. Ing. Ladislav HÁJEK , CSc.	<i>(Katedra ekonomie, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR)</i>
Ing. Peter HAVAJ , Ph.D.	<i>(Okresné riaditeľstvo PZ, Košice, Slovensko)</i>
RNDr. Jiří JEŽEK , Ph.D.	<i>(Středisko pro výzkum regionálního rozvoje, Ekonomická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň, ČR)</i>
Ing. Jakub KINTLER , Ph.D.	<i>(Katedra podnikohospodářská, Fakulta podnikového managementu, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko)</i>
Mgr. Jitka KOMENDOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR)</i>
doc. Ing. Magdalena KOTÝNKOVÁ , CSc.	<i>(Katedra hospodářské a sociální politiky, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
doc. PhDr. Ing. Ladislav KOUTNÝ , CSc., Ph.D.	<i>(Katedra psychologie a aplikovaných sociálních věd, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava, ČR)</i>
RNDr. Jiří KOVÁŘ	<i>(Katedra veřejné ekonomiky, Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava ČR)</i>
Ing. Jana KRBOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra managementu veřejného sektoru, Fakulta managementu, Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR)</i>
doc. PhDr. Rudolf KUČERA , CSc.	<i>(Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, ČR)</i>
doc. Ing. Jitka LANGHAMROVÁ , CSc.	<i>(Katedra demografie, Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
prof. PhDr. Ludmila MALÍKOVÁ , Ph.D.	<i>(Ústav verejnej politiky a ekonómie, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko)</i>
Ing. Olga MALÍKOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra financí a účetnictví, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR)</i>
Ing. Libuše MĚRTLOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra ekonomie a managementu, Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR)</i>
doc. Ing. Hana MOHELSKÁ , Ph.D.	<i>(Katedra managementu, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR)</i>
doc. Ing. Otakar NĚMEC , CSc.	<i>(Katedra personalistiky, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
prof. Ing. Jaroslav NENADÁL , CSc.	<i>(Katedra kontroly a řízení jakosti, Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)</i>

PhDr. Rostislav NESNÍDAL	<i>(Katedra psychologie a speciální pedagogiky, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Dr.h.c. doc. JUDr. Alena PAULÍČKOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra obchodního, hospodářského a finančního práva, Fakulta práva Janka Jesenského, Vysoká škola v Sládkovičově, Slovensko)</i>
Mgr. Miroslav PROCHÁZKA , Ph.D.	<i>(Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
PhDr. Marek PŘÍHODA , Ph.D.	<i>(Ústav východoevropských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR)</i>
Ing. Marta REGNEROVÁ , CSc.	<i>(Katedra obchodu a financí, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
PhDr. Petr SKALNÍK , CSc.	<i>(Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR)</i>
doc. Ing. Daniel STAVÁREK , Ph.D.	<i>(Katedra financí, Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita, Opava, ČR)</i>
doc. Ing. Jan SUCHÁČEK , Ph.D.	<i>(Katedra regionální a environmentální ekonomiky, Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)</i>
JUDr. Roman SVATOŠ , Ph.D.	<i>(Katedra právních oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)</i>
prof. PhDr. Miroslava SZARKOVÁ , CSc.	<i>(Katedra manažmentu, Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko)</i>
doc. Ing. Petr ŠAUER , CSc.	<i>(Katedra politologie, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
doc. PhDr. Iveta ŠIMBEROVÁ , Ph.D.	<i>(Ústav managementu, Fakulta podnikatelská, Vysoké učení technické, Brno, ČR)</i>
doc. Mgr. Peter ŠTARCHOŇ , Ph.D.	<i>(Katedra marketingu, Fakulta managementu, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko)</i>
doc. Dr. Ing. Milada ŠŤASTNÁ	<i>(Ústav aplikované a krajinné ekologie, Agronomická fakulta, Mendlova univerzita, Brno, ČR)</i>
doc. Ing. Dana ŠVIHLOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko)</i>
doc. PhDr. Lukáš VALEŠ , Ph.D.	<i>(Ústav humanitních věd, Newton College, Brno, ČR)</i>
doc. RNDr. Jiří VANÍČEK , CSc.	<i>(Katedra cestovního ruchu, Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR)</i>
doc. PhDr. Zdeňka VYCHODILOVÁ , CSc.	<i>(Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR)</i>
doc. PhDr. Helena ZÁŠKODNÁ , CSc.	<i>(Katedra sociální práce a sociální politiky, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **41**
 CELKOVÝ POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **41**
 CELKOVÝ POČET OSLOVENÝCH RECENZENTŮ: **66**
 - z toho vypracovali posudek / posudky: **47**
 - recenzenti odkud (2 státy, 17 měst, 27 pracovišť):

ČR (39; 83 %)

- univerzity a vysoké školy: *Brno* (MLU - 1; NC - 1; VUT - 1), *České Budějovice* (JU - 4; VŠERS - 1; VŠTE - 1), *Hradec Králové* (UHK - 3), *Jihlava* (VŠP - 2); *Jindřichův Hradec* (VŠE - 1); *Liberec* (TU - 2), *Olomouc* (UP - 2), *Opava* (SLU - 1), *Ostrava* (OA - 1; VŠB-TU - 3), *Plzeň* (ZČU - 1), *Praha* (ČZU - 1; UK - 2; VŠE - 8; VŠMIE - 1), *Ústí nad Labem* (UJEP - 1), *Zlín* (UTB - 1);

Slovensko (8; 17 %)

- univerzity a vysoké školy: *Banská Bystrica* (UMB - 1), *Bratislava* (EUBA - 2; UK - 2), *Košice* (TU - 1), *Sládkovičovo* (VŠ - 1);
 - jiné instituce: *Košice* (OR PZ - 1);
 - z toho se omluvili (z důvodu zaneprázdnění, nemoci, jiné odbornosti): **8**
 - z toho na oslovení nereagovali: **11**

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ: **80**

Z toho recenzenti doporučili:	Sekce 1	Sekce 2	Sekce 3	CELKEM
- přijmout beze změn:	14	0	6	20 (25 %)
- přijmout po malé úpravě:	16	1	5	22 (27 %)
- přijmout po velké úpravě:	14	2	7	23 (29 %)
- odmítnout:	10	1	4	15 (19 %)
CELKEM	54	4	22	80 (100 %)

Pozn.: Všechny recenzní posudky jsou v tištěné podepsané i elektronické podobě k nahlédnutí v archivu redakce vydavatele.

CELKOVÝ POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ **30**
 CELKOVÝ POČET PŘÍSPĚVKŮ ZAŘAZENÝCH DO Č. 2/2011 – 20 (sekce 1); 2 (sekce 2); 8 (sekce 3); 4 (sekce 4); 4 (sekce 5): **38**

DO SAZBY ČÍSLO 2/2011 PŘEDÁNO PO PRVNÍCH KOREKTURÁCH: 9. 1. 2012 (poté ještě jedny korektury)

SEZNAM AUTORŮ PŘÍSPĚVKŮ DO 8. ROČNÍKU ČASOPISU AUSPICIA (2011)

V roce 2011 publikovalo v časopise své příspěvky celkem **110** odborníků.

Mgr. Eva **ABRAMUSZKINOVÁ**
PAVLÍKOVÁ, M.A.

*(Výzkumné centrum, Provozně ekonomická fakulta,
Mendelova univerzita, Brno, ČR)*

Ing. Josef **ABRHÁM, Ph.D.**

*(Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů,
Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)*

Mgr. Zuzana **BALÁŽOVÁ**

*(Ústav mezinárodních vztahů, Stredoeurópska vysoká škola
v Skalici, Skalica, Slovensko)*

Ing. Michael **BARTOŠ, CSc.**

*(Katedra sociální ekologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita
Karlova, Praha; Katedra rostlinné výroby a agroekologie,
Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

RNDr. Jana **BORŮVKOVÁ, Ph.D.**

(Katedra matematiky, Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR)

doc. Ing. Josef **BRČÁK, CSc.**

*(Katedra ekonomických teorií, Provozně ekonomická fakulta,
Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*

Ing. Monika **BŘEZINOVÁ, Ph.D.**

*(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita,
České Budějovice, ČR)*

doc. Ing. Eva **CUDLÍNOVÁ, CSc.**

*(Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova, Ekonomická
fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

Ing. Michal **ČAPEK**

*(Katedra managementu podnikatelské sféry, Fakulta managementu,
Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR)*

Ing. Mikuláš **ČERNOTA**

*(Katedra mezinárodních ekonomických vztahů a hospodářské
diplomacie, Fakulta mezinárodních vztahů,
Ekonomická univerzita, Bratislava, ČR)*

Ing. Bohuslav **ČÍŽEK**

*(Katedra ekonomických teorií, Provozně ekonomická fakulta,
Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*

Ing. Jan **ČOPÍK, Ph.D.**

*(Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta,
Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*

JUDr. Kateřina **DOSEDĚL FRELICHOVÁ**

(Hluboká nad Vltavou, ČR)

Ing. Jiří **DUŠEK, Ph.D.**

*(Katedra managementu a marketingu služeb, Vysoká škola
evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)*

Ing. Radim **DUŠEK**

*(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita,
České Budějovice, ČR)*

Ing. Marie **DUSPIVOVÁ**

*(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita,
České Budějovice, ČR)*

Ing. Petr **DVOŘÁK, Ph.D.**

*(Ústav akvakultury, Fakulta rybářství a ochrany vod,
Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

RNDr. Zuzana **DVOŘÁKOVÁ**
LÍŠKOVÁ, Ph.D.

*(Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova, Ekonomická
fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

Ing. Jana **FABIANOVÁ, Ph.D.**

*(Ústav ekonomické a logistickej bezpečnosti, Vysoká škola
bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)*

RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**

*(Katedra společenských věd, Vysoká škola evropských
a regionálních studií, České Budějovice, ČR)*

Bc. Monika **FICOVÁ**

*(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta,
Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

doc. JUDr. Vladimír **GECELOVSKÝ, CSc.**

(Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, Slovensko)

PhDr. Jan **GREGOR, Ph.D.**

(Katedra aplikované jazykovědy, Vysoká škola evropských

doc. Ing. Aleš **HES, CSc.**

*(Katedra obchodu a financí, Provozně ekonomická fakulta,
Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ, CSc.**

*(Katedra managementu podnikatelské sféry, Fakulta managementu,
Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec; Katedra manage-
mentu a marketingu služeb, Vysoká škola evropských a regionálních
studií, České Budějovice, ČR)*

Ing. Ivana HESOVÁ	<i>(Katedra informačních technologií, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
PaedDr. Zuzana HORVÁTHOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra právních disciplín a veřejné správy, Metropolitní univerzita, Praha, ČR)</i>
Mgr. Lenka HRUŠKOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR)</i>
prof. Ing. Július CHROBÁK , CSc.	<i>(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)</i>
Ing. Eva IVANOVÁ , CSc.	<i>(Katedra ekonómie a ekonomiky, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka, Trenčín, Slovensko)</i>
Ing. Ondrej JAMNICKÝ	<i>(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)</i>
Brigita JANEČKOVÁ , RVS	<i>(Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice České Budějovice, České Budějovice, ČR)</i>
RNDr. Jiří JEŽEK , Ph.D.	<i>(Katedra ekonomiky, manažmentu a projektovania, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo, Slovensko)</i>
Mgr. Ivana JÍLKOVÁ	<i>(Katedra cizích jazyků, Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR)</i>
Petr KALA	<i>(Katedra sociologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň, ČR)</i>
Mgr. Hana KALOVÁ , RFA	<i>(Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice České Budějovice; Nadační fond EMA, European Medical Agency, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Liběna KANTNEROVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
mjr. Mgr. Štěpán KAVAN , Ph.D.	<i>(Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Tomáš KINCL , Ph.D.	<i>(Katedra managementu informací, Fakulta managementu, Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR)</i>
prof. Ing. Vladimír KLIMO , CSc.	<i>(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)</i>
Ing. Radek KOPŘIVA , Ph.D.	<i>(Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
Ing. Daniel KOPTA , Ph.D.	<i>(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
doc. Mgr. Jiří KOROSTENSKI , CSc.	<i>(Katedra aplikované jazykovědy, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Lucia KOVÁČOVÁ , PhD.	<i>(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)</i>
doc. Ing. Kateřina KOVÁŘOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra obchodu a financí, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
RNDr. Stanislav KRAFT	<i>(Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
doc. Ing. Růžena KRNINSKÁ , CSc.	<i>(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Mgr. et Bc. Josef KŘÍHA	<i>(Katedra právních oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)</i>
PaedDr. Vladislav KUKAČKA , Ph.D.	<i>(Katedra pohybových a sportovních aktivit, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
PhDr. Drahomíra KUŠOVÁ	<i>(Katedra krajinného managementu, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
RNDr. Josef KUNC , Ph.D.	<i>(Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno, ČR)</i>
PhDr. Miloslav LAPKA , CSc.	<i>(Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Mgr. Ilona LÍSKOVCOVÁ , MBA	<i>(Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, MEDIPONT, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Peter LOŠONCZI , PhD.	<i>(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)</i>
PhDr. Marina LUPTÁKOVÁ	<i>(Institut pro kriminologii a sociální percepci, Praha, ČR)</i>
Ing. Martin LUŠTICKÝ	<i>(Katedra managementu veřejného sektoru, Fakulta managementu, Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR)</i>
doc. RNDr. Jana MARENČÁKOVÁ , Ph.D.	<i>(Ústav životného prostredia a regionálneho rozvoja, Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, Slovensko)</i>

Ing. Klára MARGARISOVÁ	(Katedra řízení, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)
Ing. Martin MARŠÍK , Ph.D.	(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)
Ing. Jana MASÁROVÁ , Ph.D.	(Katedra ekonómie a ekonomiky, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka, Trenčín, Slovensko)
prof. PhDr. Stanislav MATEJKIN , CSc.	(Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko)
Ing. Lukáš MELECKÝ	(Katedra evropské integrace, Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)
Mgr. Katarína MICHALICOVÁ	(Ústav životného prostredia a regionálneho rozvoja, Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, Slovensko)
prof. Ing. Bohumil MINAŘÍK , CSc.	(Katedra matematiky, Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR)
Ing. Jan MOLEK , CSc.	(Katedra právních oborů, řízení a ekonomiky, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)
Ing. Petra MOLKOVÁ , ACCA	(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)
Ing. Petr MULAČ , Ph.D.	(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, Jihlava, ČR)
Ing. Věra MULAČOVÁ , Ph.D.	(Katedra ekonomických studií, Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR)
Ing. Martin MUSIL	(Katedra managementu veřejného sektoru, Fakulta managementu, Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR)
prof. Ing. Jaroslav NENADÁL , CSc.	(Katedra kontroly a řízení jakosti, Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)
Ing. Jan NEVIMA , Ph.D.	(Katedra matematických metod v ekonomice, Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)
Mgr. Eva NOVÁKOVÁ	(Ústav Geoniky, Akademie věd, Brno, ČR)
doc. Dr. Lubomír PÁNA , Ph.D.	(Katedra společenských věd, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)
Dr.h.c. doc. JUDr. Alena PAULÍČKOVÁ , Ph.D.	(Katedra obchodného, hospodárskeho a finančného práva, Fakulta práva Janka Jesenského, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo, Slovensko)
doc. MUDr. Petr PETR , Ph.D.	(Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice České Budějovice, České Budějovice, ČR)
doc. PhDr. Jelena PETRUCIOVÁ , CSc.	(Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava, ČR)
doc. Julie Sergejevna PODLUBNOVA , Ph.D.	(Katedra ruského jazyka, Fakulta humanitních studií, Uralská federální univerzita prvního prezidenta Ruska B. N. Jelcina, Jekatěrinburg, Rusko)
Jekatěrina PRJACHINA	(Kremenčugska národní univerzita Michaila Ostrohradského, Kremenčug, Ukrajina)
Ing. Hana RAKOVÁ	(Katedra ekonomických teorií, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)
MUDr. Jan REBAN	(Domov pro seniory Hvízdal, České Budějovice, ČR)
Ing. Peter REŤKOVSKÝ	(Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko)
Ing. Pavel ROUSEK	(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, Jihlava, ČR)
PhDr. Ivan RYNDA	(Katedra sociální ekologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha, ČR)
Ing. Petr ŘEHOŘ , Ph.D.	(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)
prof. Ing. Vladimír SEDLÁK , Ph.D.	(Ústav občianskej bezpečnosti, Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko)
Ing. Karel SLINTÁK	(Ústav podnikové ekonomiky, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati, Zlín, ČR)

plk. Mgr. Petr STEIN	<i>(Oddělení metodiky a integrace výuky, Vyšší policejní škola a Střední policejní škola MV ČR, Praha, ČR)</i>
doc. PhDr. Miroslav SOMR , DrSc.	<i>(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Lucie STANISLAVSKÁ	<i>(Katedra řízení, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
Mgr. Štěpán STRNAD	<i>(Katedra společenských věd, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Jaroslav SVOBODA , Ph.D.	<i>(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Patrik SVOBODA , Ph.D.	<i>(Ústav účetnictví a daní, Provozně ekonomická fakulta, Mendelova univerzita, Brno, ČR)</i>
Ing. Lucia SZABOVÁ	<i>(Katedra hospodářské a sociální politiky, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)</i>
prof. PhDr. Miroslava SZARKOVÁ , CSc.	<i>(Katedra manažmentu, Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko)</i>
Mgr. Lenka ŠEBOVÁ , Ph.D.	<i>(Katedra filozofických vied, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko)</i>
doc. PhDr. Ing. Karel ŠRÉDL , CSc.	<i>(Katedra ekonomických teorií, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
Ing. Kateřina ŠŤASTNÁ	<i>(Katedra řízení, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
doc. Ing. Pavel ŠVEJDA , CSc., FEng.	<i>(Asociace inovačního podnikání ČR, Praha, ČR)</i>
Ing. Jan TĚŠITEL , CSc.	<i>(Katedra krajinného managementu, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Mgr. Petr TONEV	<i>(Katedra regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno, ČR)</i>
Ing. Jan URBÁNEK	<i>(Katedra marketingu, Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita, Karviná, ČR)</i>
Mgr. Michal VANČURA , Ph.D.	<i>(Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Pavla VARVAŽOVSKÁ	<i>(Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)</i>
Ing. Miroslava VLČKOVÁ	<i>(Katedra účetnictví a financí, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Marek VOCHOZKA , MBA, Ph.D.	<i>(Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická, Jihlava, ČR)</i>
Mgr. Stanislava VOJTÍŠKOVÁ	<i>(Katedra slavistiky, sekce rusistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR)</i>
Ing. Tomáš VOLEK , Ph.D.	<i>(Katedra ekonomiky, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. Jaroslav VRCHOTA	<i>(Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)</i>
Ing. David VYKYDAL , Ph.D.	<i>(Katedra kontroly a řízení jakosti, Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, ČR)</i>
Mgr. Kamila ZELINKOVÁ	<i>(Katedra cizích jazyků, Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR)</i>

CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM

1 CHARAKTERISTIKA ČASOPISU

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným časopisem pro otázky společenských věd.

Je založen na **5 základních principech**:

- řádné a přísné recenzní řízení;
- mezinárodnost;
- otevřenost;
- výběrovost;
- kontinuální zvyšování kvality.

Je zaměřený zejména na **oblast řízení, správy, administrativy** (EU, státní správa a samospráva), sekundárně i na **další společenskovědní otázky**.

Je vydáván osmým rokem (od r. 2004) Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) v Českých Budějovicích, Filosofickým ústavem Akademie věd ČR a Jihočeskou pobočkou České společnosti pro politické vědy. Časopis založil prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., druhý rektor VŠERS. Vychází dvakrát ročně. Je již zavedeným a renomovaným časopisem. Od 1. 1. 2008 je jeho šéfredaktorem PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

V dosavadních 17 číslech bylo celkově otištěno cca 481 vědeckých a odborných článků a řada recenzí k otázkám fungování státní správy a samosprávy, EU, bezpečnosti apod. Všechna dosavadní čísla, redakční rada a další informace jsou k dispozici na webové adrese www.vsiers.cz/manazereo.php.

Uveřejňuje **původní vědecké a odborné práce** s danou problematikou. V tomto smyslu akceptuje pouze příspěvky, které nebyly dosud publikované a nejsou přijaty k publikování v jiném časopise, o čemž autor předloží prohlášení.

Obsah časopisu je strukturován takto: nejprve příspěvky z oblasti **veřejná správa, řízení, administrativa**, vč. sféry evropské integrace a bezpečnosti, dále z oboru **politologie a politické vědy**. Tuto základní kostru doplňují **vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů**, jako např. jazykověda, historie, sociální politika apod. Čtvrtou částí časopisu jsou **recenze** a konečně poslední součástí je sekce **varia**, v níž se tisknou zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, anotace, informativní texty, zmínky o jubileích vědeckých pracovníků apod.

Články lze publikovat v **šesti jazycích** (češtině, slovenštině, angličtině, němčině, ruštině a polštině). U každého příspěvku musí být před jeho odesláním redakci dodržena jednotná struktura a úprava textu (vizte níže pokyny pro autory). **PŘI NERESPEKTOVÁNÍ REDAKČNÍCH POKYNŮ K ÚPRAVĚ PŘÍSPĚVKŮ SE PŘÍSPĚVKY AUTORŮM VRACÍ K DOPLNĚNÍ A ÚPRAVÁM.** První i druhé **korektury** všech příspěvků provádí pracovníci redakce, přičemž autoři i recenzenti mají příležitost se k nim vyjádřit (recenzenti navíc k zohlednění případných doporučených úprav).

Všechny zaslané příspěvky jsou podrobeny **nezávislému, oboustranně anonymnímu, objektivnímu, tajnému, avšak současně pro možné ověření transparentnímu recenznímu řízení**. Vždy dva externí oponenti dostávají k posouzení bezejmenný text a vyplní recenzní posudek. Oponenti tak neví, kdo je autorem textu (to se mohou dozvědět až po uveřejnění tohoto textu v časopisu, pokud onen text poznají) a oficiálně o tom nejsou nikdy informováni. Stejně tak se autor nedozví, kdo zpracoval posudek na jeho článek. Vybraný recenzent je vždy nejen z jiného pracoviště, ale většinou i z jiného města (či ještě lépe - státu) než autor a sám v *Auspici* zpravidla nepublikuje. Recenzenti jsou odměňováni částkou 300,- Kč (ta se jim na konci roku zasílá na BÚ po podpisu dohody o provedení práce), autoři článků autorským výtiskem s jejich článkem. Takto profesionálně zabezpečované recenzní řízení odpovídá všem parametrům kvalitních recenzovaných (ale i impaktovaných) časopisů.

2 POKYNY AUTORŮM

Příspěvky lze redakci zasílat **v průběhu celého roku. Data uzávěrek**: 31. března pro 2. číslo a 30. září pro 1. číslo.

Rukopisy zasílejte na adresu:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice,
e-mail: auspicia@vsiers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 386 116 837.

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v sekcích 1.–3. hradí autor částku **1200,- Kč**, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (zahraniční plátcí si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autora pracoviště. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

STRUKTURA PŘÍSPĚVKU

Představuje formální členění v souladu s konvencí pro vědecké sdělení. Autoři by se měli držet **šablony**, k tomuto účelu speciálně předpřipravené, a do ní psát svůj článek. Tato šablona je ke stažení na www.vses.cz/manazereo.php.

Nadpis (název článku) v jazyce českém (slovenském, anglickém, německém, ruském či polském) a anglickém – stručný, výstižný, poskytující jasnou informaci o obsahu článku (do deseti slov). Použít velká písmena, začínat od levého okraje. Jako první se uvede název práce v českém (slovenském, německém, ruském) jazyce, pak název práce v jazyce anglickém.

Jméno autora (autorů) článků se uvádí bez titulů, v pořadí – jméno, příjmení, např. Josef NOVÁK. Příjmení se v případě potřeby opatří indexem.

Abstrakt v českém (slovenském) jazyce. Jasně se stanoví cíl a metody výzkumu, stručný popis pokusů, průzkumů, výsledky a závěry. Rozsah 100 až 200 slov, tj. cca 15–20 řádků (Word – Panel nástrojů – Nástroje – Počet slov). Neopakuje se název článku, neuvádí se všeobecně známá tvrzení.

Klíčová slova v jazyce českém (slovenském) nemají přesáhnout 5 slov, řadí se od obecnějších ke konkrétnějším, navzájem se oddělují pomlčkou.

Abstract nejprve v anglickém (německém, ruském) jazyce. Platí zde stejná pravidla jako pro abstrakt v českém (slovenském) jazyce.

Key words – klíčová slova v angličtině (němčině, ruštině). Platí zde stejná pravidla jako pro klíčová slova v češtině (slovenštině).

Úvod – obsahuje nejnútnejší údaje k pochopení tématu, krátké zdůraznění, proč byla práce uskutečněna, velmi stručně stav studované problematiky. Je možné uvést citace autorů vztahující se k práci, zejména z posledních let. Doporučuje se vyhnout rozsáhlým historickým přehledům.

Materiál a metodika – umožňuje zopakování popsaných postupů. Podrobný popis metodiky se uvádí tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvést případné odchylky. Způsob získání podkladových dat se popisuje stručně.

Výsledky – zahrnují věcné, stručné vyjádření výsledků, zjištění, nálezů a pozorovaných jevů. Vedle tabulek se doporučuje používat grafů. Graf nemá být kopií tabulky, má vyjadřovat nové skutečnosti. Tabulky mají shrnovat výsledky statistického vyhodnocení (ne být přehledem jednotlivých měření). Popis výsledků má být věcný, obsahovat pouze faktické nálezy, nikoliv závěry a dedukce autora.

Diskuse – vyhodnocuje zjištěné výsledky, konfrontuje je s literárními údaji, zaujímá stanoviska, diskutuje o možných nedostatecích. Srovnává je s dříve publikovanými údaji. Vyžaduje-li to charakter práce, je možné popis výsledků a diskusi spojit do jedné stati „Výsledky a diskuse“. Pokud to autoři považují za účelné, může být do příspěvku zařazen závěr.

Závěr – zahrnuje základní informace o materiálu a metodice, stručně vystihuje nové a podstatné znaky. Je nekritickým informačním výběrem významného obsahu příspěvku, včetně statistických dat, nikoliv jen jeho pouhým popisem. Má být psaný celými větami (ne heslovitě) a nemá překročit 10 řádků.

Podle uvážení autora je možné na tomto místě uvést poděkování spolupracovníkům.

Použitá literatura a informační zdroje – se uvádí pouze ta, která byla skutečným podkladem pro napsání příspěvku. Musí odpovídat současné platné normě.

Uvádění jednotlivých titulů v seznamu literatury – abecedně podle příjmení (prvního) autora.

Uvedení publikace zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezeřa/ **iniciála křestního jména** /tečka, mezeřa/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezeřa/;
3. plný **název** kurzivou /tečka, mezeřa/;
4. **místo** vydání /dvojtečka, mezeřa/;
5. **název vydavatele** /tečka/.

Příklad uvedení publikace (monografie, učebnice atd.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Uvedení článku z časopisu zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezeřa/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezeřa/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezeřa/;
3. plný **název** článku /tečka, mezeřa/;
4. **název** časopisu kurzivou nebo jeho obvyklá zkratka /čárka, mezeřa/;
5. číslo **ročníku** /čárka, mezeřa/;
6. číslo **sešitu** /tečka, mezeřa/ + pořadové **číslo** /čárka, mezeřa/;
7. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezeřa/;
8. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku z časopisu:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Uvedení článku ze sborníku zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezeřa/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezeřa/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezeřa/;
3. plný **název** článku /tečka, mezeřa/;
4. „In“ /dvojtečka, mezeřa/;
5. **editor/editoři** sborníku + „(eds.)“ /čárka, mezeřa/;
6. **název** sborníku kurzivou /tečka, mezeřa/;
7. **místo** vydání /dvojtečka, mezeřa/;
8. **název vydavatele** /čárka, mezeřa/.
9. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezeřa/;
10. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku ze sborníku / kolektivní monografie:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Uvedení článku nebo jiného příspěvku v elektronickém seriálu

Příklady:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p4l-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu. Ikaros* [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Odkazy v textu na použitou literaturu a informační zdroje za textem, práce s uvozovkami

– vždy uvádíme iniciálu křestního jména před příjmením; odkaz na literaturu za článkem se pak uvádí v textu článku v závorce kulaté (bezprostředně za příjmením citovaného autora), nebo i hranaté (jen číslo, které se shoduje s pořadovým číslem příslušné položky v seznamu literatury, řazené abecedně).

Příklady:

J. Novák (2008) zdůrazňuje, že... (u parafráze nemusí být uvedena strana)

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje, že „u přesné citace musí být uvedena strana“.

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje: „U přesné citace musí být uvedena strana.“

„U přesné citace musí být uvedena strana“ (Novák 2008: 135).

„U přesné citace,“ říká J. Novák (2008, 135), „musí být uvedena strana.“

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».

...zejména program Erasmus Mundus [5].

Address: (kontaktní adresa za článkem)

– se uvádí jako poslední údaj v příspěvku. Obsahuje v tomto závazném pořadí:

1. řádka: titul(y) + jméno + příjmení (+ titul(y));
2. řádka: katedra / ústav
3. řádka: fakulta
4. řádka: univerzita
5. řádka: ulice + č.p., PSČ+ město (jde o přesnou adresu pracoviště (příp. bydliště))
6. řádka: stát
7. řádka: e-mail

Například:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.
Ústav managementu
Provozně ekonomická fakulta
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
novak@mendelu.cz

Nadpis u recenze uvádějte takto (vše tučně, Times New Roman, velikost 14):

1. křestní **jméno** autora /mezera/ velkými písmeny **příjmení** autora /dvojtečka, mezera/;
2. plný **název** recenzované práce kurzivou /tečka, mezera/;
3. **místo** vydání /dvojtečka, mezera/;
4. **název vydavatele** /čárka, mezera/;
5. **rok** vydání /čárka, mezera/;
6. počet **stran** / čárka, mezera/;
7. **ISBN** /tečka/.

Příklad psaní nadpisu u recenzí:

Patrik MITTER: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině.*
Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Kontaktní údaje autora za recenzí se uvádějí stejně jako v případě autora článku.

Jak uvádět svůj článek, otištěný v *Auspicii*, v seznámech literatury?

Příklad:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10–15.

TECHNICKÁ ÚPRAVA RUKOPISU**Způsob záznamu:**

Rozsah: max. 5 stran

Elektronická podoba: **.txt, .doc, .rtf** na e-mail redakce (viz výše)

Způsob psaní textu:

Velikost písma: 12 pt, řádkování 1,5, formát A4, okraje 2,5 cm

Neoddělovat odstavce mezerami, pouze klávesou Enter.

Nestránkovat.

Mezitoluky neoddělovat mezerami.

Názvy kapitol a mezitoluky psát minuskami /malými písmeny/.

Jména píše v plném znění.

Nadpisy či potřebu zvýraznění textu – nepodtrhávejte.

Fotografie, ilustrace, loga (v časopise otištěny černobíle):

Fotografie a kresby předávejte:

- a) v originále, ostré a nepoškozené, očíslované na zadní straně tužkou. Obrázky převzaté z časopisů (výstřižky apod.) nebudou přijímány;
- b) v elektronické podobě, skenované na rozlišení 300 DPI, uložené ve formátech **.tif** nebo **.eps** pod čísly, např. **foto-1.tif**

Loga: předávejte ve vektorových formátech **.ai, .eps, .cdr, .wmf**.

Na fotografii musí být v textu odvolávka.

Tabulky (v časopise otištěny černobíle):

Na tabulku musí být v textu odvolávka.

Závěrečné upozornění:

Autor odpovídá za jazykovou a gramatickou správnost textu. Redakce podrobuje rukopisy recenzím dle vlastního uvážení. Rukopisy, jejichž úprava nesplní uvedené požadavky nebo budou v rozporu s etickými zásadami pro publikování, nebudou přijaty.

Sestavil Jan Gregor

CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1 CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL

The journal *Auspicia* is an independent, reviewed, non-impact journal dealing with social sciences.

It is based on the **five following principles**:

- regular and strict review process;
- internationality;
- openness;
- selectiveness;
- continuous quality improvement.

It deals mainly with the **management sphere and the administration** (the EU, state administration and self administration); secondarily it concerns **other social-science questions**.

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS), the Institute of Philosophy (the Academy of Sciences of the Czech Republic) and the South Bohemian office of the Czech Society for Political Science. The journal was founded by prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., the second rector of VŠERS. The journal is issued twice a year. It is a well-established and renowned journal. PhDr. Jan Gregor, Ph.D. has been its editor-in-chief since 1st January 2008.

481 scientific and professional contributions and reviews have been published dealing with the function of state administration and self administration, the EU, safety etc. in 17 issues. All issues, the members of the editorial board and further information are available at www.vrsers.cz/manazereo.php.

Original scholarly and professional papers are published in the journal. Therefore only contributions that have not been published before and have not been accepted to be published in another journal can be submitted. All authors are requested to submit a proclamation confirming that.

The content of the journal is structured as follows: first, there are contributions dealing with **public administration, management and administration** including the sphere of European integration and safety, then there are contributions dealing with **political science**. This basic structure is completed with **selected contributions from other humanities** such as linguistics, history, social politics and so on. The fourth part of the journal is aimed at **reviews** and the fifth part is called **miscellaneous** where readers can find informative texts, reports from conferences and scientific or professional events there as well as annotations, notes on notable scholars' jubilees etc.

Articles can be published **in six languages** (Czech, Slovak, English, German, Russian and Polish). All articles must be structured and formatted in one way (see below instructions for authors). IF NOT RESPECTING EDITORIAL INSTRUCTIONS, CONTRIBUTIONS ARE SENT BACK TO THEIR AUTHORS TO BE COMPLETED AND FORMATTED. The first as well as the second **corrections** of all contributions are made by editorial staff. Authors and reviewers have the opportunity to express their opinions to the corrections (reviewers can also see how the authors took into account the recommended make-ups).

All delivered contributions are remitted to **independent, anonymous, objective, secret but at the same time transparent review process**. Two external opponents are given anonymous texts and fill in a review report. Thus the peers reviewing the contribution will not know who the author of the submitted paper is (they can learn it only after it is published in the journal) and they are never informed on that officially. In the same way, the authors never learn who reviewed their articles. Chosen reviewer comes always from another workplace and most of the time from another town, too (or from another country) and does not usually contribute to *Auspicia*. The reviewers are compensated with 300 CZK (which is sent to their bank accounts after signing the service contract at the end of the year). The authors of published contributions are rewarded with the author's copies containing their articles. Such a professionally supported review process relates to all parameters of quality reviewed (and even impact) journals.

2 INSTRUCTIONS TO THE AUTHORS

The contributions can be sent to the editorial office **all year round**. **Closing dates** are as follows: 31st March for the second issue and 30th September for the first issue.

Manuscripts please send to this address:

College of European and Regional Studies, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspicio@vsers.eu, subject: Auspicio, tel.: 00420 386 116 837.

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount **1200 CZK** for the expenses connected with the publishing the scholarly contributions in sections 1–3. They are to do this by the closing of a certain volume either by means of the payment order transferred to the publisher's bank account No. 7000012206/8040, Oberbank České Budějovice, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it by cash at the economic department of College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols then. The information for payee involves the name of author / authors and workplace.

STRUCTURE OF CONTRIBUTIONS

Structure and formatting follow a formal structure according to the rules of scholarly works. The authors should follow the template made especially to suit this and write their contributions into it. The template can be downloaded at <http://www.vrsers.cz/manazereo.php>.

Title (the title of the article) in Czech (Slovak, English, German, Russian, Polish) and English – a brief, concise phrasing giving the information on the content of the article (up to 10 words). It is necessary to use capital letters and to start writing at the left margin. First, there is the title of the work in Czech (Slovak, German, Russian) and then in English.

The name of the author (or authors) of the article is stated without academic degree in the following form: first name, surname, e. g. Josef NOVÁK. The surname can be stated with an index if necessary.

Abstract in Czech (Slovak). It clearly determines the aim and the methods of the research and it briefly describes tests, surveys, results and conclusions, i. e. in 100–200 words, app. 15–20 lines (Word – Options – Tools – Number of Words). The title of the article is not repeated, and well-known generalities are not stated.

Key words in Czech (Slovak) should not exceed by five in number, and they are ranged from the general ones to the more concrete ones, a dash is used to sort them.

Abstract first in English (German, Russian). There are the same rules as for the Czech (Slovak) abstract.

Key words in English (German, Russian). The same rules apply as for the key words in Czech (Slovak).

Introduction – it concerns the information necessary for understanding the topic, a short statement giving reasons why the article was written as well as a brief description of a problem. It is possible to add quotations of the authors relating to the article, especially the most recent ones. It is highly recommended to avoid giving comprehensive historical information.

Material and methodology – it enables repeating procedures mentioned above. A description of methodology in detail is stated when it is original otherwise it is sufficient to quote the author of the method and present possible variations. The way of data gathering which the article is based on is described briefly.

Results – it involves factual findings, briefly stating the results, findings and observed effects. Graphs are strongly recommended to be used besides tables. A graph should not be a copy of a table, it should depict new findings. Tables should sum up results of statistical evaluation (not every single measure). The description of results should involve factual findings rather than the conclusions or deductions of the author.

Discussion – it assesses the acquired results and compares them to literary data, and it makes statements and discusses any drawbacks. It compares them to previously published data. If it is needed according to the character of the article, the description of the results and the discussion can be made as one termed „Results and Discussion“. If the authors consider it useful, they can add the conclusion to the discussion.

Conclusion – it involves basic information on materials and methodology having been used, it emphasises new and significant effects, including uncritical information selection from essential content of the article, including statistical data. It is not only a description of the article. It should be written in whole sentence exposition and it should not exceed 10 lines.

Following the author's consideration, there may be a place for acknowledgments here.

Literature used and information sources – only such sources that the article is based on are stated. The form of statement must comply with current standards.

Listing the titles of sources – alphabetically according to surnames of the (first) author.

Citing an issue involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** in italics /dot, space/;
- 4th **place** of publishing /colon, space/;
- 5th **name** of the publisher /dot/.

Example of stating an issue (monography, textbook etc.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Citing an article excerpted from a magazine involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** of the article /dot, space/;
- 4th **title** of the magazine in italics or its common abbreviation /comma, space/;
- 5th number of the **volume** /comma, space/;
- 6th number of the **copy** /dot, space/ + sequence number /comma, space/;
- 7th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;
- 8th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

An example of stating an excerpted article:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Citing an article excerpted from proceedings involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** of the article /dot, space/;
- 4th „In“ /colon, space/;
- 5th **editor/editors** of the proceedings + „(eds.)“ /comma, space/;
- 6th **title** of the proceedings in italics /dot, space/;
- 7th **place** of publishing /colon, space/;
- 8th **name** of the publisher /comma, space/.
- 9th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;
- 10th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

Example of stating an article excerpted from proceedings / a collective monography:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Citing an article or another kind of a contribution in electronic form:

Examples:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p41-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu*. Ikaros [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Textual references to literature used or information sources after the text, the work with inverted commas – it is necessary to state the initial of a first name before a surname; literary references stated after the article are cited in the text in round brackets (just right after the surname of the quoted author) but they can also be cited in square brackets (it is just a number identical with the number of the appropriate item in the list).

Examples:

J. Novák (2008) concludes that... (paraphrases do not have to be accompanied with the number of the page)
J. Novák (2008: 135) emphasizes that „*an exact quotation must be accompanied with the number of the page*“.
J. Novák (2008: 135) stresses: „*An exact quotation must be accompanied with the number of the page.*“
„*An exact quotation must be accompanied with the number of the page*“ (Novák 2008: 135).
„*An exact quotation,*“ J. Novák says (2008: 135), „*must be accompanied with the number of the page*“.
N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».
...Erasmus Mundus programme particularly [5].

Address: (a contact address after the article)

– it is stated as a last item in the contribution. It contains the following:

1st line: academic degree(s) + first name + surname + academic degree(s);
2nd line: department / institute
3rd line: faculty
4th line: university / college
5th line: street + No., postcode + town / city (address of a workplace or a place of living)
6th line: country
7th line: e-mail

Example:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.
The Institute of Management
Faculty of Business and Economics
Mendel University of Agriculture and Forestry
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
novak@mendelu.cz

Please follow these instructions in writing the **title of the review** (everything in bold, Times New Roman, size 14):

1st **first name** of the author /space/ in capitals **surname** of the author /colon, space/;
2nd full **title** of a reviewed work in italics /dot, space/;
3rd **place** of publishing /colon, space/;
4th **name** of a publisher /comma, space/;
5th **year** of publishing /comma, space/;
6th number of **pages** /comma, space/;
7th **ISBN** /dot/.

An example of writing a title of a review:

Patrik MITTER: *Compound hybrid nouns with the first component of a foreign origin in current Czech.*
Ústí nad Labem: The University of J. E. Purkyně in Ústí nad Labem, 2003, 190 pp., ISBN 80-7044-554-8.

Reviewers' contacts are stated in the same way as authors' contacts.

How to cite an article published in Auspicia in lists of literature?

Example:

NOVÁK, J. (2008): The Development of Czech Current Economics. *Auspicia*, 5, No. 1, pp. 10–15.

PREPARATION OF THE MANUSCRIPT

The way of recording a text is as follows:

Extent: 5 pages maximum

Electronic version: **.txt, .doc, .rtf** via e-mail of editor's office (see above)

Follow these instructions how to type a text:

Font size: 12 pts, line spacing 1,5, A4 format, margins 2,5 cm.

Do not format the text because formatting is cancelled in the setting program.

Do not space the paragraphs, but use just the Enter key to distinguish them.

Do not type the numbers of pages.

Do not space the crossheadings.

The titles of chapters as well as crossheadings should be written in normal letters.

Names should be written in full.

Do not underline the titles or any other parts of the text that should be stressed.

Photographs, Illustrations, Logos:

Please send the photographs and illustrations as follows:

- a) pictures should be original, sharp and undamaged, numbered with a pencil on the back. Pictures that will be taken out of the magazines (e.g., scraps etc.) will not be accepted.
- b) pictures in electronic form should be scanned in 300 DPI resolution, saved in **.tif** or **.eps** formats and numbered, e. g. **photo-1.tif**

Logos should be passed in vector formats as follows: **.ai**, **.eps**, **.cdr**, **.wmf**.

There must be a reference to the photograph in the main text above.

Tables:

Please put notes under the table. Every table must be referred to in the main text above it.

Final statement:

Every author is responsible for the linguistic and grammar correctness of their contribution. Manuscripts are submitted to the reviewers in through the editor's own discretion. Contributions which are not in compliance with the format requirements stated above or which are in conflict with the ethic publishing rules will not be accepted.

From Czech language translated by Christopher Erwin Koy

ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ

1 ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА

Журнал *Auspicia* – это независимый рецензируемый журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных наук.

5 основных принципов журнала:

- тщательный и точный порядок рецензирования;
- международность;
- открытость;
- избирательность;
- постоянное повышение качества.

Он направлен главным образом на область деятельности общественных органов, **экономики, управления и администрирования** (Евросоюз, государственное управление и самоуправление), а также на **другие общественно-научные вопросы**.

Журнал издается восьмой год (с 2004 г.) Высшей школой европейских и региональных исследований (VŠERS) в городе Ческе Будейовице, Философским институтом Академии наук ЧР и Южночешским филиалом Чешского общества политических наук. Журнал основал проф. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., второй ректор VŠERS. Журнал выходит два раза в год, уже известен среди специалистов. С 1 января 2008 г. его главным редактором является PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

В 17 номерах было опубликовано примерно 481 научных и специальных статей и ряд рецензий, посвященных вопросам работы государственного управления и самоуправления, ЕС, безопасности и под. Все существующие номера, редколлегия и другая информация представлены на сайте www.vrsers.cz/manazereo.php.

В журнале публикуются **оригиналы научной и специальной работы** по данной проблематике. В журнал принимаются только работы, которые прежде не были опубликованы и не готовятся к публикации в другом журнале, о чем автор предоставляет заявление.

Содержание журнала структурировано следующим образом: сначала работы из области **общественных органов, управления, администрации**, в том числе сферы европейской интеграции и безопасности, далее из сферы **политологии и политической науки**. Эту основу дополняют **избранные работы из других гуманитарных специальностей**, таких, как лингвистика, история, социальная политика и т. п. Четвертая часть журнала – это **рецензии**, и, наконец, последняя – это секция „**разное**“, где печатаются новости с конференций, научных и специальных мероприятий, аннотации, информационные тексты, напоминания о юбилеях научных работников.

Статьи можно публиковать на **шести языках** (на чешском, словацком, английском, немецком, русском и польском). Каждая работа перед отправлением в редакцию должна быть проверена на соблюдение единой структуры и оформления текста (смотрите ниже указания авторам). **ПРИ НЕСОБЛЮЖДЕНИИ РЕДАКЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ РАБОТЫ БУДУТ ВОЗВРАЩЕНЫ АВТОРАМ ДЛЯ ДОПОЛНЕНИЯ И ИСПРАВЛЕНИЯ**. Первая и вторая **корректур**а всех статей проводится работниками редакции, причем авторы и рецензенты могут высказать свое мнение относительно поправок (более того, рецензенты могут узнать, учли ли авторы их рекомендации).

Все присланные статьи подвергаются **независимому, анонимному, объективному, тайному, но при этом открытому для возможного контроля рецензированию**. Всегда два внештатных оппонента получают неподписанный текст и пишут рецензии на данную работу. Таким образом, оппоненты не знают, кто автор текста (могут узнать это только при опубликовании в журнале, если при прочтении вспомнят, что рецензировали именно эту работу), и официально никто об этом не информирован. Точно также автор не узнает, кто писал заключение на его статью. Выбранный рецензент всегда не только с другого места работы, но и в большинстве случаев из другого города (а что еще лучше – государства), и сам в журнале „Auspicia“ не публикуется. Рецензенты получают вознаграждение в размере 300 чешских крон (которое им в конце года посылается на банковский счёт при подписанном договоре о выполнении работы), авторы статей – экземпляр журнала с их работой. Такой профессиональный процесс рецензирования отвечает всем параметрам качественных рецензируемых журналов.

2 ИНСТРУКЦИИ АВТОРАМ

Статьи принимаются в редакцию **в течение всего года. Материалы должны быть присланы не позднее: 31 марта для второго номера и 30 сентября для первого номера.**

Рукописи присылайте на адрес:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspicia@vsers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 386 116 837.

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи в секциях с 1–3, автор выплачивает сумму в **1200 чешских крон**, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала на счет издательства (VŠERS) в Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040. IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (иностранцы платят за перевод сами). Переменным символом является ИНН места работы автора. В графе „Сообщение для адресата“ необходимо указать ФИО автора / авторов статьи и место работы.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

Представляет собой формальное членение в соответствии с конвенцией о научной информации. Авторы должны придерживаться **типовой схемы**, специально подготовленной для этой цели, и по ней писать свою статью. Модель статьи доступна на www.vsers.cz/manazereo.php.

Заголовок (название статьи) на чешском языке (словацком, английском, немецком, русском или польском) и английском – краткий, точный, дающий ясную информацию о содержании статьи (до десяти слов). Использовать прописные буквы, начинать с левого края. Первым приводится название статьи на чешском (словацком, немецком, русском) языке, затем на английском.

Имя автора (авторов) статьи приводится без званий, в порядке - имя, фамилия, например, Josef NOVÁK. Фамилии при необходимости нумеруются.

Резюме на чешском (словацком) языке. Ясно определить цель и методы исследования, его краткое описание, результаты и выводы. Объем - 100–200 слов, т.е. приблизительно 15–20 строк (Word - Панель инструментов - Сервис - Статистика). Не повторяется название статьи, не приводятся общеизвестные факты.

Ключевые слова на чешском языке (словацком) – не более 5 слов, от более общих к более конкретным, должны быть отделены друг от друга с помощью тире.

Резюме вначале на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для резюме на чешском (словацком) языке.

Key words – ключевые слова на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для ключевых слов на чешском (словацком) языке.

Введение – содержит самую необходимую информацию для понимания темы, краткое пояснение выбора данной темы, вкратце степень изученности проблемы. Можно привести цитаты авторов, относящиеся к рассматриваемой тематике, особенно последних лет. Рекомендуется избегать широкого исторического обзора.

Материал и методика – позволяет повторение описанных действий. Подробное описание методики приводится в том случае, если она оригинальна, разработана самим автором, в противном случае достаточно процитировать автора метода и привести необходимые отличия. Способ освоения фундаментальных данных описывается кратко.

Результаты – включает содержательное, краткое представление результатов, открытий, анализов, объектов наблюдения. Наряду с таблицами советуем применять графики. График должен быть не копией таблицы, а содержать новую информацию. В таблице обобщаются результаты статистического исследования (не перечень отдельных измерений). Описание результатов должно быть предметным, содержать только фактические открытия, а не умозаключения и догадки автора.

Дискуссия – оценка выявленных результатов, сопоставление их с литературными фактами, занятие определенной позиции, обсуждение возможных недостатков. Сравнение с ранее опубликованной информацией. Если этого требует характер работы, то можно описание результатов и дискуссию соединить в одну часть „Результаты и дискуссия“. Если авторы посчитают это целесообразным, то может быть включено также заключение.

Закключение – включает основную информацию о материале и методике, сжатое представление новых и существенных показателей. Является кратким изложением главных положений работы, в том числе статистических данных, а не только простым описанием содержания статьи. Закключение должно быть написано с помощью целых предложений (не конспективно), по объему не должно превышать 10 строк. По усмотрению автора можно также привести благодарность своим коллегам и др.

Использованная литература и информационные источники – приводится только та, которая действительно была основой для написания статьи. Должна отвечать современному действующему стандарту.

Оформление отдельных названий в списке литературы – в алфавитном порядке по фамилии (первой) автора.

Оформление издания:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** курсивом /точка, пробел/;
4. **место** издания /двоеточие, пробел/;
5. название **издательства** /точка/.

Пример оформления издания (монографии, учебника и т.д.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Оформление статьи из журнала:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. **название** журнала курсивом или его сокращение /запятая, пробел/;
5. номер **журнала** /запятая, пробел/;
6. номер **выпуска** /запятая, пробел/ + порядковый номер /запятая, пробел/;
7. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.) /пробел/;
8. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи из журнала:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Оформление статьи в сборнике:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. „In“ /двоеточие, пробел/;
5. **редактор/редакторы** сборника /запятая, пробел/;
6. **название** сборника курсивом /точка, пробел/;
7. **место** издания /двоеточие, пробел/;
8. название **издательства** /запятая, пробел/.
9. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.) /пробел/;
10. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи в сборнике / коллективной монографии:

JANČÁK, P. (1997): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Оформление статьи или другой работы в электронном виде:

Примеры:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p41/-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu*. Ikaros [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Сноски в тексте на использованную литературу и информационные источники после текста, работы в кавычках – всегда приводим инициалы перед фамилией; сноски на литературу в тексте статьи могут приводиться в круглых скобках (непосредственно после фамилии цитируемого автора), или в квадратных (только номер, который соответствует позиции в списке литературы).

Примеры:

J. Novák (2008) подчеркивает, что... (при перефразировании не должна быть приведена страница)

J. Novák (2008: 135) отмечает, что „у точной цитаты должна быть приведена страница“.

J. Novák (2008: 135) обращает внимание: „У точной цитаты должна быть приведена страница.“ „У точной цитаты должна быть приведена страница“ (Novák 2008: 135).

„У точной цитаты,“ говорит J. Novák (2008: 135), „должна быть приведена страница.“

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что „...“.

...особенно программа Erasmus Mundus [5].

Адрес (контактная информация после статьи) - приводится как последний элемент работы. Приводится в обязательном порядке:

1. строка: звание (звания) + имя + фамилия (+ звание (звания));
2. строка: кафедра
3. строка: факультет / институт
4. строка: университет / высшее учебное заведение
5. строка: улица + порядковый номер, индекс + город (точный адрес места работы (или же места жительства))
6. строка: государство
7. строка: электронная почта

Например:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.

Ústav managementu

Provozně ekonomická fakulta

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita

Zemědělská 1, 613 00 Brno

Czech Republic

novak@mendelu.cz

Название рецензии оформляется следующим образом (жирный шрифт, Times New Roman, размер 14):

1. **имя** /пробел/ **отчество** /пробел/ прописными буквами **фамилия** автора /двоеточие, пробел/;
2. полное **название** рецензируемой работы курсивом /точка, пробел/;
3. **место** издания /двоеточие, пробел/;
4. название **издательства** /запятая, пробел/;
5. **год** издания /запятая, пробел /;
6. количество **страниц** /запятая, пробел/ + сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.), /пробел/;
7. **ISBN** /точка/.

Пример оформления названия в рецензии:

Patrik MITTER: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Координаты автора после рецензии приводятся таким же образом, как координаты автора статьи.

Как привести свою статью, напечатанную в журнале „Auspicia“ в списках литературы?

Пример:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10–15.

ТЕХНИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ РУКОПИСИ

Объем: max. 5–8 страниц

В электронном виде: **.txt**, **.doc**, **.rtf** на электронную почту (см. выше).

Оформление текста:

Размер шрифта: 12, межстрочный интервал 1,5, формат A4, поля 2,5 см

Не отделять абзацы пробелами, только клавишей Enter.

Не нумеровать страницы.

Внутренние (промежуточные) заголовки - не отделять пробелами.

Названия глав и внутренних (промежуточных) заголовков писать строчными буквами. Имена пишете в полной форме.

Названия с целью выделения в тексте - не подчеркивайте.

Фотографии, иллюстрации, символы:

Фотографии и рисунки сдавайте:

- а) в оригинале, четком и неповрежденном, пронумерованном на задней стороне ручкой. Изображения, взятые из журналов (вырезки и т.д.) не принимаются;
- б) в электронном виде, сканированные в расширении 300 DPI, сохраненные в форматах **.tif** или **.eps** под номерами, например: **foto-1.tif**

Символы: принимаются в векторных форматах **.ai**, **.eps**, **.cdr**, **.wmf**.

В тексте на фотографию должна быть ссылка.

Таблицы:

Объяснения пишете под таблицей. В тексте на таблицу должна быть ссылка.

Заключительные замечания:

Автор несет ответственность за языковую и грамматическую правильность текста. Редакция отдает работы на рецензирование для собственного рассмотрения. Рукописи, чье оформление не выполняет приведенные требования либо противоречат этическим нормам для публикации, приняты не будут.

Перевод с чешского языка сделан Екатериной Анатольевной Анисимковой.

FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO ČASOPISU AUSPICIA V R. 2012

Recenzovaný neimpaktovaný časopis pro otázky společenských věd (formát A4, cca 150–220 stran, ISSN 1214-4967, 2x ročně). Roční předplatné činí 200,- Kč za 2 čísla. Číslo účtu VŠERS: Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040.

ODBĚRATEL

Titul

Jméno

Příjmení

Instituce

Ulice + č. p.

PSČ

Město

Telefon

E-mail

Fax

IČO

DIČ

V dne 2012.

.....
podpis, razítko

Tuto závaznou objednávku zašlete prosím na adresu:

Radim JANEČEK

Knihovna

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s.

A. Trägers 44

370 04 České Budějovice

00420 386 350 125

knihovna@vsers.cz

JOURNAL SUBSCRIPTION FORM

ORDER OF THE SUBSCRIPTION OF THE AUSPICIA JOURNAL IN 2012

Reviewed, non-impact journal dealing with social science (A4 format, cca 150–220 pp., ISSN 1214-4967, twice a year). Annual subscription fee is 200,- CZK for 2 issues. Bank account of VŠERS: Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040.

SUBSCRIBER

Degree

First name

Surname

Institution

Street + No.

Postal code

City

Telephone

E-mail

Fax

Ident. No.

In on 2012.

.....
signature, stamp

Please send this form order to:

Radim JANEČEK
Knihovna
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s.
A. Trägers 44
370 04 České Budějovice
00420 386 350 125
knihovna@vsers.cz